श्री इष्टदेवताचरणकमलेभ्यो नमः ।

सैयकड़ौं वर्ष (अर्थात् सम्वत् १९४४) देखि चलिआएको पुरानु
राजा वजीर भाई भारदार बुढ़ा पुराना दाजुभाई द्वारा सह्लनी गरिएको एकमात्र

स्वर्गीयः---सुब्बा होमनाथ उपाध्याय कृत

अनेक लाख प्रति छापिएको

रामायण रामाश्वमेधकाण्ड सहितको आठकाण्ड

यसमा रामायणका भए भरका सबै पात्रहरूको र रावणको
वंश परिचय समेत छ ।

यसमा छापिएका क्षेपक कथा, श्लोक, विरामको फूल या कुनै पनि स्टाइलको नकल गर्नेहरू माथी ऐनको प्रतिबन्ध छ ।

प्रकाशक र विक्रेता :—
डा० नरेन्द्रकुमार शर्मा खतिबड़ा
कार्यालय--सुब्बा होमनाथ केदारनाथ, हितैषी कम्पनी,
पो० बा० नं० १०८१, रामकटोरा रोड, वाराणसी-१

प्रकाशक :
डा० नरेन्द्रकुमार शर्मा खतिवडा
सुब्बा होमनाथ केदारनाथ
हितैषी कम्पनी, पो० बा० नं० १०८१
रामकटोरा रोड, वाराणसी - २२१००१

१२ वाँ संस्करण

ढकने जिल्द मूल्य - १५०/-

संशोधित संस्करण
सम्वत् २०५५, सन् १९९८

संशोधनकर्ता :
डा० नरेन्द्रकुमार शर्मा खतिवडा

पुस्तक पाइने ठेगाना –
सुब्बा होमनाथ केदारनाथ
हितैषी कम्पनी, पो० बा० नं० १०८१
रामकटोरा रोड, वाराणसी - २२१००१

मुद्रक : आनन्द प्रिंटिंग प्रेस, सी० २७/१७०-ए, जगतगंज, वाराणसी - २

0060060007329700000l

0915404068

इष्टदेवताचरणकमलेभ्यो नमः ।

।। रामायण आठकाण्डको विषय सूची ।।

विषय	पृष्ट
महाकवि भानुभक्तको जीवनचरित	७

रामायण उपोद्घात काण्ड

विषय	पृष्ट
प्रयागराज-महिमा, भारद्वाज याज्ञवल्क्य सम्बाद	१
सती परिचय, शिव विवाह, सती राम सम्बाद	३
शिव-विरक्ति, सती मरण र पार्वती जन्म	८
शिव वैराग्य पार्वती तपस्या	९
तारकासुरको कथा र कामदेव भस्म	१०
शिव पार्वती विवाह	१३
स्कन्धकुमारको उत्पत्ति र तारकासुर बध	१४
शिव पार्वती सम्बाद र रामावतारको कारण	१५
जालन्धरको कथा	१६
नारद मोह	१८
राजा भानु प्रताप को कथा	२२
रावण इति-वृत्त र दिग्विजय	३०
रावण दशशिर जन्मेको	३२
रावणलाई नन्दीबाट श्राप र दशरुद्रबाट वरदान	३३
रावणलाई शिव-पार्वती दर्शन	३६
रावणको रक्ष संस्कृति स्थापना	३९
रावणको अन्तको आयोजन	४१

रामायण बालकाण्ड

विषय	पृष्ट
नारद ब्रह्मा सम्बाद रामायण महात्म्य	४३
शिव पार्वती सम्बाद	४७
सीताजीले हनुमानजीलाई तत्व ज्ञान दिएको	४९
शिवजीबाट रामचरित्रको वर्णन	५०
पुत्रेष्टि यज्ञ, रामजन्म कथा	५१
भरत लक्ष्मण र शत्रुघ्न को जन्म	५६
विश्वामित्र राम लक्ष्मणलाई जनकपुर गएको	५७
सुबाहु ताड़का बध	५९
राजा जनक वंश परिचय	६४
सीता रामको प्रथम मिलन वर्णन	६५
धनुष भङ्ग, चारै भाईको विवाह वर्णन	६९
सीताजीको जन्म कथा	७३
लक्ष्मण परशुराम वाद विवाद	७५
रामचन्द्रजीको अयोध्यागमन	८४

रामायण अयोध्याकाण्ड

विषय	पृष्ट
राम-नारद सम्बाद	८६
राम राजतिलक आयोजन	८७
मन्थरा कैकेयी सम्बाद	८९
राम बन जाने कारण, कैकेइ वंश परिचय	९५
सीताराम र लक्ष्मण बन गमन	१०२
भारद्वाज र बाल्मीकि संग रामको भेट	१०५
राजा दशरथको प्राणत्याग	१०६
भरतजीले राम मनाउनलाई बन जानू	११०
भरत र रामजीको भेट	११२
कैकेयी पश्चात्ताप	११६
रामजी र अत्री ऋषि को मिलन	११७
अनुसूयाजीको स्त्री धर्म उपदेश	११८

विषय	पृष्ट
रामायण आरण्यकाण्ड	
विराध राक्षस बध	१२०
राक्षसको उत्पति वर्णन	१२२
राम र जटायुको भेट	१२५
शूर्पनखाको नाक कटनु	१२६
खर दूषण र त्रिशिर बध	१२७
रावण सूर्पनखा सम्बाद	१३१
मारीच बध	१३२
सीताहरण जटायु मरण	१३७
राम मिलाप, जटायु मुक्ति	१४२
कबन्ध बध, शबरी राम भेट	१४३
रामायण किष्किन्धाकाण्ड	
हनुमान राम मिलन र परिचय	१४८
राम सुग्रीव मित्यारी र बाली बध	१५२
तारालाई ज्ञानोपदेश	१५९
सुग्रीव राजगद्दी	१६३
सीताजीकी खोजमा बानरहरूले जानु	१६५
हनुमान आदिको सम्पाती संग भेट	१७१
हनुमानजी सीताजीको खोजमा समुद्र तर्नु	१७४
रामायण सुन्दरकाण्ड	
सुरसा हनुमान भेट, सिंहिका बध	१७६
हनुमानजीको लङ्का प्रवेश	१८०
सीता दर्शन र हनुमान सीता सम्बाद	१८२
त्रिजटाको स्वप्न वर्णन	१८५
सीताको ताप र हनुमान सन्मुख उपस्थित हुनु	१८६
जयन्त कागको कथा	१९०
अशोक वाटिकाको नाश	१९२
रावण हनुमान सम्बाद	१९५
लङ्का दहन	१९९
हनुमान फर्कि अङ्गदादिलाई भेट गर्नु	२०२
हनुमानजीले श्रीराममा समाचार दिनु	२०३
रामायण युद्धकाण्ड	
हनुमान द्वारा लङ्का वर्णन	२०७
रामको लङ्का विजय यात्रा	२०९
रामको सभासदहरूले युद्ध गर्ने सलाह दिनु	२११
कुम्भकर्ण रावण सम्बाद	२१२
विभीषणको अति सुनी उनलाई निकाली दिएको	२१३
रावणको शुक द्वारा चेतावनी	२१८
सागरका प्रति रामको क्रोध	२२०
सेतुबन्ध रामेश्वर स्थापना, लङ्का प्रवेश	२२१
रावण अङ्गद सम्बाद	२२२
रामको लङ्का परिदर्शन	२३०
राम रावण युद्ध आरम्भ सेनापतिको युद्ध	२३२
लक्ष्मण मूर्छा र हनुमान द्रोणाचल लिन जानु	२३७
कालनेमि राक्षस बध	२३८
भरत र हनुमानको भेट; हनुमानले सूर्यलाई काखी च्याप्ने कथा	२४२
रावणको त्रास	२४३
रावणले कुम्भकर्णलाई युद्धमा पठाउनु	२४४
कुम्भकर्ण बध	२४८
इन्द्रजित बध	२५०
सती सुलोचना सम्बाद	२५६
मैरावण बध र मयध्वजको कथा	२६५
नारान्तक बध	२६८
रावणले होम गर्नु	२८०
मन्दोदरीको रावणलाई उपदेश	२८१
अक्षय (विजय) रथको वर्णन, रावण बध,	२८५
विभीषण राज्याभिषेक	२९५
दशरथजी सीता राम लक्ष्मणको भेट	२९९
श्रीराम अयोध्या फर्कनु	३००

विषय	पृष्ट
भारद्वाज आश्रममा विश्राम र भरतलाई समाचार पठाउनु	३०१
श्रीराम राज्याभिषेक	३०३

रामायण उत्तरकाण्ड

विषय	पृष्ट
हनुमानका हृदयमा राम पंचायतनको दर्शन	३१०
अंगदलाई बाप बैरी साधने वरदान	३११
श्रीरामको राज्य शासन	३१३
रावण आदिको उत्पति वर्णन	३१५
रावणको लङ्का समेत त्रैलोक्य विजय	३२२
रामको विराट रुपको स्तुति	३२५
बाली सुग्रीव जन्म कथा	३२७
माता सीताजीलाई रावणले हर्न्या कारण	३२९
रावणले श्वेतद्वीपका स्त्रीहरुद्वारा लांछित	३३१
रामचन्द्रजीको शासन विधान	३३२
श्रीरामको स्वर्गारोहण हुने आयोजन	३३४
सीताजीको पुनः वनागमन र बालिमकी आश्रममा बसनु	३३५
श्रीराम गीता प्रारम्भ	३३६
लवणासुर बध	३४१
संक्षिप्त लवकुश चरित्र	३४३
लवकुशलाई बालिमकी द्वरा तत्वज्ञान दिनु	३४४
सीताजीले पृथ्वीमा अन्तर्धान हुनु	३४६
श्रीरामको कौशल्यादि मातालाई ज्ञानोपदेश	३४८
भरत पुत्र पुष्कल र लक्ष्मण पुत्र अङ्गद लाई राज्य प्राप्ति	३५०
श्रीरामको काल सँग भेट स्वर्गजानलाई बिन्ती गर्नु	३५१
लक्ष्मणको स्वर्गारोहण	३५२
प्रजा समेत श्रीरामको स्वर्गारोहण	३५४

रामायण रामाश्वमेधकाण्ड

विषय	पृष्ट
शेष र वात्स्यायन ऋषिको संवाद	३५८
रावणको जीवन चरित्र वर्णन	३६०
अश्वमेध यज्ञको वर्णन	३६३
चारै आश्रमको धर्मको वर्णन	३६८
अश्वमेधको घोडाको वर्णन र शत्रुघ्न सेनापति हुनु	३७२
भरतका पुत्र पुष्कल को साहस	३७५
धेरै देशका राजाहरूको आत्म समर्पण गर्नु	३८१
सुमद राजाले पनि घोड़ा रक्षक भई जानु	३९०
च्यवन ऋषिको जीवनी वर्णन	३९२
राजा सर्यातिको वर्णन	३९९
च्यवन ऋषिको अयोध्या गमन	४००
नीलमणि पर्वतको महात्म्य	४०३
दमन र पुष्कलको युद्ध	४१८
राजा सुबाहुको र हनुमान आदिको युद्ध	४३५
राजा सुबाहुको आत्म समर्पण	४३७
ऋतम्भर राजाको जीवन चरित्र	४३८
विद्युतमाली राक्षस बध	४४१
अरण्यक ऋषिको अयोध्यागमन	४४८
रेवा नदी भित्रका नारीहरूले घोड़ा हर्नु	४५१
राजा वीरमणिको उपाख्यान	४५९
राजा वीरमणि तिरबाट शिव अवतरण	४६५
हनुमानजीले द्रोणाचलमा औषधि लिनजानु	४६९
युद्ध भूमिमा रामचन्द्रको आगमन	४७२
राजा सुरथको र शत्रुघ्नको युद्ध	४७४
लवजीले यज्ञको घोडा हर्नु	४८५
सीताजीको पूर्व वृत्तान्त	४८६
भरतदादि भाईहरूले बुझाउनु	४९१
लक्ष्मणजी ले सीतालाई बनमा लै जानु	४९५
लक्ष्मणजीले सीतालाई बालिमकीका आश्रमनेर छोडेर फर्कनु	४९९
लव कुशको जन्म कथा	५०५
लव कुशका युद्ध शत्रुघ्न विजय	५०७
सीताजीको शोक कुशजीको प्रतिज्ञा	५२०
लवको युद्ध शत्रुघ्नको पराजय र मूर्छा	५२३

विषय	पृष्ट
सीताजीले ससैन्य शत्रुघ्नलाई चैतन्य गर्नु	५३०
अश्व रक्षाका निमित भएका युद्धहरू को वर्णन	५३३
बाल्मीकि द्वारा लवकुशको परिचय	५३६
सीता न फर्केकोले रामको पश्चाताप	५४१
सीताजीको अयोध्या फर्कनु	५४४
रामजीबाट गुरू र महर्षिहरूको पूजन	५४५
राम प्रताप वर्णन र रामाश्वमेधको समाप्ती	५४७

विषय	पृष्ट
रामायण उपसंहारकाण्ड	
काकभुशुण्डी गरुड़को सवाद	५५०
काकभुशुण्डी गरुड़ सम्बाद काकभुशुण्डी तीन जन्मको कथा	५५६
काकभुशुण्डी गरुड़ सम्बाद सात प्रश्नोत्तर	५६१

असली मात्र र पुस्तक पाइने एक मात्र ठेगाना—

सुब्बा होमनाथ केदारनाथ, हितैषी कम्पनी

पो० बा० नं० १०८१, रामकटोरा रोड, वाराणसी—१

महाकवि भानुभक्त आचार्य का संक्षिप्त जीवन चरित्र

हाड़, छाला, मासु, रगत इत्यादि बाट बनेको जीउ नाश हुन्छ । आफ़ले गरेको कीर्ति चाहिं कहिले मर्दैन । हुन त विदेश तिर मरेको लाशलाई पनि ओखती द्वारा ज्यों का त्यों पारेर हजारौं वर्ष सम्म पनि राख्तछन्, तर त्यो अर्के कुरा हो । हामीहरूले त अहिले कीर्ति तिरै ध्यान दिनुपर्छ । वास्तवमा जसको यश दुनियाँमा गाइन्छ उही बाँचेको हो । शरीर खरानी भएर माटोमा मिल्दा पनि अमर बनेका नेपालीहरू मध्ये (संस्कृत अध्यात्म रामायण सात काण्डको भाषा श्लोकबद्ध गरी लेख्ने) भानुभक्त आचार्यको नाम महाकाली देखि मैंची सम्म प्रख्यात छ । त्यसको मुख्य कारण उनले गरेको मातृभाषाको सेवा हो । चारैतिर हेर्‍यौं भने अहिले उनको जस न गुनगुनाउने घर पाउन मुश्किल पर्छ, बालख र आईमाईहरू समेत उनको रसिलो र सजिलो श्लोकमा मक्ख पर्छन् ।

महाकवि भानुभक्त आचार्य

त्यउ ताकमा कविहरू त अरू पनि थिए (आदिकवि) रघुनाथले भाषापनि सुन्दरकाण्डको अनुवाद गरेका थिए । बसन्त, यदुनाथ, पतञ्जलिहरूका कविता पाइन्छन्, तर यिनकै श्लोकहरूले दुनियाँलाई किन खिच्यो भन्ने शंका उठ्न सक्छ, यसमा इनको शैलीले नै जवाफ दिन्छ । जस्तो सुकै गाह्रो विषय भए पनि उनले कलम चलाउना साथ एकदम बुझ्न सकिने भइ हाल्छ । एउटा सानो दृष्टान्त देऔं । रामगीता कति गाह्रो कुरा हो, तर उनले हदसे हद सजिलो पारेका छन्, उनले आफ्नो आशयलाई छर्लंग देखाएका छन्, कहा न बुझीने छैन, न त एउटा कुरा लेख्ने आँटेकोमा अर्को कुरा बुझिएको छ । संस्कृत रामायणको कथा मात्र लिएर उनले रामायणको अनुवाद गरेका हैनन् वास्तवमा यिनको सर्जना आफ्नो छ, मिठास उसतै छ, सरलता उत्तिकै छ, सौन्दर्य पनि ठाउँमा प्रशस्त छ । सब भन्दा मुख्य कुरा के हो भने नेपालीपन प्रशस्त मात्रामा पाइन्छ । यो सबै कुरा बुझन भानुभक्तको रामायण नै आदि देखि अन्त्य सम्म पढनु पर्छ ।

होमर भन्ने कविले इलियड भन्ने महाकाव्य लेखेका छन् । यसलाई अर्को भाषामा उतार्न सकिदैन भन्ने पश्चिमी विद्वानहरूको भनाइ छ । भानुभक्त रामायण पनि त्यस्तै छ । उसलाई कुनै भाषामा अनुवाद गर्न हामी सक्तैनौं । कथा आउँदैन भनेको होईन, किन्तु भानुभक्तको शैली केही गरे पनि उत्रदैन । हुन पनि मिश्रीको मिठास अन्त कसरी पाउनु ? यिनका मौलिक कविताहरू अरू पनि प्रशस्त पाइन्छन् । सब भन्दा पहिले घाँसीले ईनलाई कवितामा प्रवृत्त गराएको हो भन्दछन् । चिट्ठी बिन्ती पत्रहरू लेख्ता पनि यिनी श्लोकनै व्यवहार गर्थे । ज्यादै ठूला विद्वान न भए तापनि संस्कृतमा यिनको निकै दखल थियो । कविता-बाट पनि सीधासाधा होलान् जस्ता देखिन्छन् । उपदेश दिएर दुनियाँलाइ सपान यिनको प्रवृत्ति थियो । तारापतिकी ब्राह्मणीको र बुहारीको झगड़ा देखी आइ-माईहरूलाई यस किसिमको उपदेश दिनुपर्छ भनेर उनले वधूशिक्षा लेखेका हुन, प्रश्नोत्तरी र भक्तमालाबाट पनि हामि निकै लाभ उठाउन पाउँछौं । प्रकृति तर्फ र भावको गहिर्‍याई तिर यिनले दृष्टि दिएका छन् । ठाउँ ठाउँमा संस्कृत शब्दलाई पनि कन्याककुरुक पारेर यिनले आफ्ना लयदार छन्दमा मिलाएका छन् ।

विक्रम संवत् १८६९ मा तनहुँका चुँदी बेसीको रंघा गाउँमा यीनी जन्मेका हुन् । बाजे श्री कृष्ण पण्डितले यिनलाई निकै प्यारो गर्थे । साउँभन्दा ब्याज प्यारो भन्ने उखानलाई उनले सत्यको टाकुरामा

पुऱ्याएका थिए। बाबु धनञ्जयबाट भन्दा बाजे बाटनै इनले राम्रो शिक्षा पाएका हुन्। १८९८ मा कोरा किसिमबाट बालकाण्ड तयार पारिसकेका थिए। त्यसलाई पछि फेरी सुध्याये। १९०६ मा यिनी नेपाल आये। त्यसै बखतमा काठमाडौं बस्ता यिनलाई रमाहलों लागेछ र शहरको बयान श्लोकमा नै गरेका छन्। १९०७ मा जागिरे भई यिनी मधेशतिर गए। तर १९०९ मा नै यिनी खोसिए। पछि आम्दानी खर्चको स्याहा बुझाउँदा सरकारी बाँकी लाग्यो र पाँच महिना सम्म कुमारीचोकमा थुनिए। त्यसै बखतमा अयोध्याकाण्ड, आरण्यकाण्ड, किष्किन्धाकाण्ड र सुन्दरकाण्ड, तयार पारे। त्यसपछि फारख पाई छोरा रमानाथको ब्रतबन्ध गर्न घर आए। १९१० मा भानुभक्त फेरि नेपाल आए, अनि फुर्सद फुर्सदमा बसेर युद्धकाण्ड र उत्तरकाण्ड पनि पुरा गरे। १९२५ मा विशेष काम आइपर्दा यिनी फेरि घर गए। उहाँ पुगे पछि उनलाई कालज्वर आयो। त्यसैले इति श्री पनि गरायो।

घरको दैलीबाट बाहिर पाइला राख्न मुश्किल भएका आईमाईहरूका र गोठालाहरूको सुक्खा हृदयमा समेत भक्तिरस छर्केर भानुभक्तले ठूलो सत्कर्म गरे इनले जति मातृभाषाको सेवा गरेका थिए उति उनको नाउ पनि अमर भयो।

प्रकृतिले नेपालको रूप लिएर कम से कम हजार बसन्तको बिहार गरिसक्यो होला। यसमा कम्ती पनि दशहजार विद्वानहरूका मुखबाट नेपालको उच्चारण भएको होला। त्यसो भए पनि सम्वत् १८०० भन्दा अगिका नेपाली कविता खोई भन्ने शंका उठनु मुनासिबै हो। तर बोल्ने भाषा, जतिसुकै भएता पनि लेख्ने भाषा एउटै हुनुपर्छ भन्ने विचार उस बखतका विद्वानहरूका मनमा परेको थियो। यसले जुनसुकै विद्वान पनि संस्कृतैमा लेख्दथे। त्यो विचार बिलकुल अमिल्दो हो भन्न पनि हुँदैन। कति ज्यादै उन्नत देशहरूमा पनि त्यही चलन देखिन्थ्यो। प्रान्तमा भिन्न-भिन्न भाषा बोलिए तापनि लेख्ने भाषा जहाँ तहीं एउटै हुनुपर्छ भन्ने कतिको विचार आज सुनिदैछ। तिनताकका विद्वान् हरूलाई कसैले मातृभाषा द्रोही भनेर दोष पनि लगाएका छन्। त्यो कुरामा कति मात्रामा सत्यता छ, त्यसलाई इतिहासका धुरन्धरहरूले याद गर्नु पर्छ।

भाषाका सेवक गुमानी कविले पनि बल्लतल्ल क्रियापद सम्म भाषा राखी कविता गर्ने साहस गरेका हुन्। यता यसो हुँदा उता बङ्गालतिर कृति बासा रामायण र मध्यदेशतिर तुलसीकृत रामायणको प्रचार बढ्यो त्यो हावा नेपालमा पनि आइपुग्यो। त्यसले भानुभक्त जस्ता कविहरूले भाषामा कलम चलाए।

तेसको रामनवमीका दिन श्री रामचन्द्र जन्मेका हुनाले ठूलो भक्तिका साथ घरघरमा पूजा हुन्छ। आदि देखी अन्त्य सम्म रामायणको पाठ पनि भक्तहरू गर्दछन्।

यसबाट बाबू, आमा, दाज्यू पतिलाई यसरी मान्नु पर्ने रहेछ, आदर्श चरित्र यो रहेछ अन्यायको परिणाम तीतो र न्यायको फल भविष्यमा मीठो हुँदो रहेछ, इत्यादि धेर कुराको ज्ञान हुन्छ। पहाड़तिर विवाहहरुमा श्लोक भन्ने चलन छ। जसले राम्रो संग भन्न सक्यो उसको मान निकै बढ्दछ। अरू फुर्सदका बखतमा पनि रामायणको पाठ गर्दछन्। भानुभक्त रामायणले नेपाललाई शान्तिको पाठ र दुष्टहरूलाई बहादुरी साथ बिताएर न्यायको स्थापना गर्नु पर्छ भन्ने सिकाएको छ।

भाषालाई तयारी गराउँदै नेपालका कुन्ना काप्चा सम्म श्री रामचन्द्रको आदर्श चरित्र पुऱ्याएको हुनाले कवि भानुभक्तलाई हामीले धन्यवाद दिनैपर्छ। हामी त के उन पनि फेरि नेपाली भएर जन्मेका आफुलाई आफैं धन्यवाद दिनेछन्।

—सहायक प्रवेशिका बाट उद्घृत

❀ श्रीइष्टदेवताचरणकमलेभ्यो नमः ❀

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी र रामजी उपाध्याय कृत

अथ रामायण-उपोद्घातकाण्ड

मंगलाचरण

गौरीपुत्र गणेशको मन महाँ * अत्यन्त भक्ती गरी
रामायण महिमा पढ्न् सब भनी * लेख्छू म त्यो यो घरी
सीताराम चरित्ररूपी बनका * हुन् मुख्य यात्री जउन्
प्रख्यात् श्रीहनुमान् र बाल्मिकीजिको * गर्छू म साथै स्तवन् १

प्रयागराज-महिमा, भारद्वाज-याज्ञवल्क्य सम्वाद।

श्री राम्का चरणारविन्दयुगको * मन्मा ठुलो ध्यान् धरी
भारद्वाज ऋषी प्रयाग तटमा * बस्थ्या तपस्या गरी
मेला लाग्छ प्रयागमा अति ठुलो * हर्साल माघ् मासमा
स्नान्दान् पूजनको अपारछ महिमा * यो तीर्थको शास्त्रमा २
सोही कारणले प्रयाग् कन सबै * हुन् तीर्थराज् भन्दछन्
स्नान् गर्नाकन याज्ञवल्क्य मुनिजी * आया त्यहीं एक दिन्
भारद्वाजजिले ति पूज्य मुनिको * आतिथ्य सत्कार् गरी
सोध्या श्री रघुनाथको शुभ कथा * मन् राम् चरणमा धरी ३

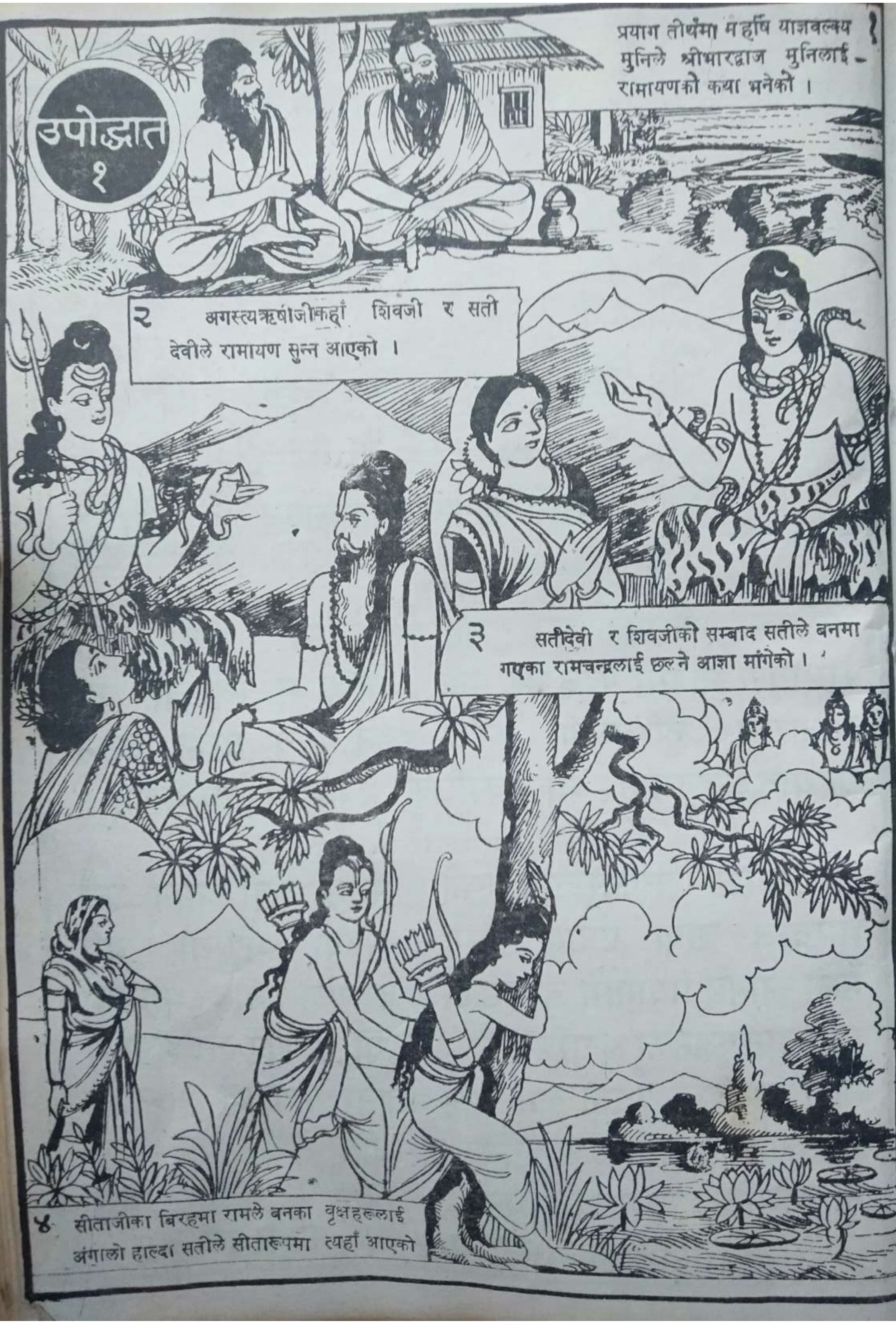
उपोद्घात १
१ प्रयाग तीर्थमा महर्षि याज्ञवल्क्य मुनिले श्रीभारद्वाज मुनिलाई रामायणको कथा भनेको ।
२ अगस्त्यऋषिजीकहाँ शिवजी र सती देवीले रामायण सुन्न आएको ।
३ सतीदेवी र शिवजीको सम्बाद सतीले बनमा गएका रामचन्द्रलाई छल्ने आज्ञा माँगेको ।
४ सीताजीका बिरहमा रामले बनका वृक्षहरूलाई अंगालो हाल्दा सतीले सीतारूपमा त्यहाँ आएको

हे ब्रह्मन् ! सब शास्त्र वेद र पुराण् * वेदान्त औ दर्शन
श्री राम्को महिमा अपार छ भनी * भन्छन् सबै दिन्दिन
सर्वैश्वर्य अनादि शंकर स्वयं * काशी बसी हर्घरी
श्री राम्को जप गर्नु हुन्छ मनमा * अत्यन्त भक्ती गरी ४
सोही कारणले मनुष्य अथवा * कीटादि जो जीव छन्
काशीमा भइ मृत्यु अन्त्य घडिमा * मोक्षै समेत् पाउँछन्
काशीमै बसी शम्भुले सदुपदेश् * श्री राम्चरित्को दिंदा
मुक्तीक्षेत्र भनी प्रसिद्ध हुनगो * यो विश्वभर्मा सदा ५
ती हुन् के? दशरथ्जिका सुत जउन् * जन्म्या अयोध्या महाँ
पितृवाक्य महाँ रह्या दृढ़ सदा * मर्यादा थामी यहाँ
सीताको विरही भएर जसले * वन्मा ठुलो दुख् सह्या
रावण् मारि उतारि भार भूमिको * संकष्ट सब्को हर्‍या ६
सोही राम् परब्रह्म इष्ट शिव हुन् * वा छन् कि अर्को पनि
आज्ञा गर्नुहवस् ऋषे ! मकन त्यो * ऐल्हे बुझुन् ई भनी
यस्तो प्रश्न ति याज्ञवल्क्य ऋषिले * सुन्नू भएथ्यो जब
भारद्वाजजिलाइ सान्त्वन दिंदै * भन्नू भयो यो तब ७
जानी जानि पनी ऋषे हजुरले * श्री रामको जीवनी
संसार्को शुभका निमित्त अहिले * सोध्नू भयो यो भनी
साह्रै गुप्त रहस्य यो छ त पनी * इच्छा हजुर्को हुँदा
भन्छु श्री रघुनाथको शुभ कथा * सम्पूर्ण मुक्ती प्रदा ८
शङ्का यै अघि दक्षपुत्रि सतिका * मन्मा उठेथ्यो जब
भन्नूभो शिवले त्यहाँ जुन कुरो * विस्तार् पूर्वक् सब
सम्वाद सोहि सती र शंकरजिको * भन्छु म ऐले यहाँ
सुन्नूहोस् मुनिराज ! यो शुभकथा * एकाग्रभै मन्महाँ ९

सती परिचय, शिव सती विवाह, राम परीक्षा, सती राम सम्वाद ।

ब्रह्मा मानस सुत् सनन्दन गरी * दश् जन् महर्षीहरु
अङ्गीरा र वशिष्ठ, अत्रि, मरिची * पूलस्त्य, रौद्रे अरु
नारद्, श्री पुलहै र दक्षजि भया * प्रख्यात सन्तान् यहाँ
छोरी फेर् तहिं दक्षका पनि भया * शाठी जना जो तहाँ १
तिन्मा तेह्रवटी मरीचि सुत श्री * कश्यप्जिलाई अनी
सत्ताइस्वटि चन्द्रमा कन तथा * दश् धर्मलाई पनि
द्वी द्वीटी भृगु, तार्क्ष्यमा र शिवमा * जेठी सतीजी दिया
भार्या ती सति पाइ शंकर सदा * कैलाश वासी भया २
इच्छा एक् दिन् राम् चरित्र सुनन्या * भार्या सतीले गरी
शंकर् पाल्नुभयो अगस्ति ऋषिका * आश्रम् विषे त्ये घरी
पूजा गर्नुभयो अगस्ति मुनिले * ती दम्पतीको तहाँ
आज्ञाले शिवको सुनाउनु भयो * रामायणै तिन् महाँ ३
राम्को त्यो महिमा सुनेर शिवजी * अत्यन्त हर्षित् भई
गान् गर्थ्या सब त्यो चरित्र दिन दिन् * कैलाश् पुरीमा गई
त्रेतामा जब भार हर्न हरिले * औतार राम्को लिया
आज्ञाले दशरथ्जिका वन पसी * लीला अनेकौं गर्‍या ४
देखी त्यो घटना बुझी शिवजिका * मन्मा भयो चिन्तन
कुन् रितले गरि रामको गई गरौं * प्रत्यक्ष यो दर्शन
लीला गर्न भनेर रामरूपले * औतार ऐल्हे भयी
वास्तव् रूप प्रकट् हुनेछ म गया * होवस् रिसानी कहीं ५
मौका चुक्न गया पनी त पछितो * होला कि मन्मा भनी
सारै क्षुब्ध भएर शंकर तहाँ * बस्थ्या यही सब् गुनी
चिन्तामग्न भई बस्या शिव यता * श्री रामजीले उता
पैल्हे दण्डक वन्महाँ वध गर्‍या * मारीचलाई तदा ६

रावणले पनि सोहि औसरमहाँ * माता सिताजी हऱ्यो
पत्नीका विरहाग्निले प्रभु महाँ * संकष्ट साहै पऱ्यो
जङ्गल्मा पिरले उही रघुपती * मानू मनुष्यै सरी
एक् एक् वृक्ष लगाइ छाति विच्मा * डुल्थ्या बिलाप् खुब्गरी ७
यस्तो दृश्य ति रामको शिवजिले * देखी लियाथ्या जसै
श्री रामको जय होस् भनी दुखि हुँदै * आँसू गिराया तसै
लीला राघवको र दुःख शिवको * देखी सतीले पनि
माया रूप् नर रामलाइ नचिन्हीं * यो बात सुध्याइन् अनी ८
हे स्वामी ! जुन रामलाइ प्रभुले * ईश्वर् इनै हुन् भनी
भन्नू भो, विभु राम हून् इनि कि वा * छन् राम अर्का पनि ?
बिन्ती त्यो सतिको सुनेर शिवले * भन्नू भयो यो तब
मेरा ब्रह्म यि राम हुन् फगत एक् * क्वै छैन अर्को बुझ ९
रम्छन् योगीहरू सदैव जसमा * व्युत्पत्ति सोही हुँदा
नाम् भो सार्थक राम जान इनको * संसार मुक्ति प्रदा
यस्तो निश्चय वाणि शंकरजिको * देवी सतीले सुनी
शंका केहि भएर भित्र मनमा * यो बात् सुध्याइन् अनि १०
ईश्वर् भै किन राम पत्नि पिरले * संसारि जन्का सरी
वृक्षै गुल्म लतादिलाइ अहिले * हाल्छन् अँगालो धरी
साहै कामुक बुझ्छु यस् चलनले * यी रामलाई पनि
ठिक् हो ब्रह्म र भक्त हो हजुर छै * एकै किसिम्का भनी ११
लागिन् हाँस्न सती र फेरि शिवले * भन्नू भयो यो तहाँ
लीला हो सब यो फगत प्रभुजिको * बुझ्छिन् अनाडी कहाँ
इन्लाई बुझ ब्रह्म निश्चय गरी * सब् तर्क छाडी कन
आज्ञा त्यो शिवको सुनेर सतिजी * जिस्क्याइभन्छिन्पुनः १२

शंका तै पनि हुन्छ हे शिव! अझै * राम् ब्रह्म हुन् ई भनी
छल्छू गै नसके छकाउन भन्या * मान्ने छु ईश्वर् अनी
सुन्दा त्यो सतिको कुरा शिवजिले * आज्ञा गरे यो पुनः
व्यर्थैमा प्रभुलाइ छल्दछु भनी * इच्छा गर्‍यौ योकिन? १३
जिद्दी तैपनि धेर् गरिन् र सतिले * आफ्नो नदेखी भर
झर्की भन्नु भयो सदाशिवजिले * जाऊ परीक्षा गर
आज्ञा शंकरको सुनेर ति सती * सीता स्वरूप्की बनिन्
तत्काल् दण्डक वन् विषे प्रकट भै * राम्का अगाडि पुगिन् १४
चिन्हूँ भैकन ती सती नजरले * हेर्दै नहेरी तहाँ
हा सीते ! यति मात्र बोली मुखले * राम् डुल्दथ्या वन् महाँ
देखी ती सति जानकी स्वरूपकी * भ्रम्‌भै ति लक्ष्मण् कन
भन्छन् नाथ! सिताजि आउनुभयो * फेर् शोक यस्तो किन? १५
लक्ष्मण्को सुनिबिन्ति त्यो प्रभुजिले * भन्नू भयो यो तहाँ
गर्छौ भाई भई अनर्गल कुरा * के सम्झि यस्तो यहाँ
सुन्दा राघवको कुरा जनकजा * देखेर सन्मुख् उहैं
आश्चर्यै भइ भाइ लक्ष्मण तहाँ * चिंतित् भयाथ्या निकै १६
श्री राम्लाइ असह्य भो विरहले * उन्मादि पार्‍यो अब
तस्मात् जानकिलो स्वयं इनिकनै * सम्झाउने छन् सब
यस्तो बात विचारि लक्ष्मणजिले * मौनावलम्बन् लिया
द्योताले ति सिताजी देखी वनमा * आश्चर्य मान्दा भया १७
रावण् देखि छुटेर जानकि यहाँ * आइन् कसोरी भनी
मोहित् खुब् हुनुभो रहस्य नबुझी * ब्रह्माजि आफैं पनि
मायाका पति रामले कुन कुरा * जानी नसक्नू थियो
थाहा क्यै नभए सरी प्रभुजिको * लीलाफगत् त्यो थियो १८

सीतारूपि सती तहाँ अघि सरी * छल्न्या इरादा गरी
राम्को हात धरी भनिन् हजुरको * देखेर चाल् यो घरी
ज्यादै दुःखित छु यहाँ म अहिले * व्याकुल् छ मेरो मन
हेर्नु होस् प्रभु ! लौ सरोज सरिको * आँखा उठाई कन १९
हे राम् ! हे करुणानिधान् ! हजुरको * जो ज्ञान पैले थियो
मेरो क्यै दिनको वियोग भइ के * त्यो सब् हराई गयो
फेरी ई प्रिय बाबु लक्ष्मणजिको * हित् बात उल्टो बुझी
मेरो नाम फगत् रटी बिजनमा * राजूहुन्छ व्यर्थै कती २०
जाऊँ पञ्चवटी भनेर सतिले * भन्दी भईथिन् जब
हाँस्दै केहि मुसुक्क राम प्रभुले * भन्नू भयो यो तब
हे मातर् ! सति ! दण्डवत् चरणमा * पैले हजुर्को गरी
योटा बिन्ति म गर्दछु सदय भै * सुन्नूहवस् यो घरी २१
सेवक् हूँ शिवको तथा हजुरको * सीता स्वरूप् ली यहाँ
इच्छा छल्न भयो मलाइ किन फेर् * आएर यो वन् महाँ
यस्तो कोमल वाणि त्यो सतिजिले * राम्को सुनीथिन् जब
आफ्नो रूप लिई भनिन् प्रभुजिका * पश्री चरण्मा तब २२
आलिङ्गन् गरि वृक्ष गुल्महरुको * कामुक् सरी ठिक् यहाँ
डुलन्या देखि मनुष्य अल्पमति भैं * शङ्का उठी मन् महाँ
मायाका बसले लिला न बुझि क्यै * सीता स्वरूप्को बनी
आयाँ यो वनमा परीक्षण गरूँ * ऐल्हे हजुर्को भनी २३
सोही बात लिई घमण्ड शिवमा * मैले गर्‍याको भई
मेरो स्त्री हठ दूर गर्न शिवले * आज्ञा अनिच्छुक् दिई
आयाँ सत्य रहेछ यो रघुपते ! * प्रत्यक्ष थाहा भयो
शङ्काऔ अभिमान जो अघि थियो * मेरो सबै त्यो गयो २४

यो आज्ञा गरि दुःखले सति बसिन् * अत्यन्त लज्जित भईं
भन्नू भो तब तत्व खोलि प्रभूले * तिन्लाइ सान्त्वन् दिईं
हे मातर् ! इ हजूरका वरिपरी * छन् वृक्ष जो वन् महाँ
बुझ्नूहोस् सब हुन् महर्षिहरू ई * पैल्हा जनम्का यहाँ २५
कर्मैको फल त्याग् गरेर इ सबै * निष्काम भक्ती गरी
मेरो निश्चय हुन्छ दर्शन भनी * विश्वास मन्मा धरी
त्यागी सब् अभिमान पूर्णरूपले * आशा गरी मुक्तिको
बस्छन् वृक्ष लता भएर अहिले * मानेर ज्यादै निको २६
सीताको निहुँपारि खोज्दछु इनै- * लाई म जङ्गल् महाँ
इच्छा पूर्ण हवस् भनेर सबको * हाल्छु अँगाली यहाँ
साँचो सम्झनु होस् भने जति कुरा * मैले यहाँ यो सब
झूटो हुन्न कदापि निश्चय पनी * बुझ्छन् फगत् श्रीशिव २७

शिव विरक्ति, सती मरण र पार्वती जन्म र तपस्या ।

आज्ञा त्यो सुनि रामको सतिजिको * अज्ञान नाश् भो अनी
बीदा मागी नमन् गरेर खुशि भै * कैलाश फर्किन् तिनी
कैलाश्मा पुगि शम्भुलाइ सतिले * ध्यान्मग्न देख्ती भइन्
तत्काल् गैकन स्वामिका चरण्मा * पश्रेर ढोगी दिइन् १
शंकरले पनि देखि तिन्कन तहाँ * केही नबोली कन
ध्यानैमा रहनू भएर मनमा * गर्नूभयो यो पुनः
मेरा इष्ट उपास्य देव गुरुका * अङ्मा अहो ! छल् गरी
ठूलो पाप गरिन् इ देवि सतिले * जानी बुझी यस् घरी २
सीताको प्रतिरूप धारण गरिन् * झूटै भएता पनि
मेरा निम्ति सिताजिकै सरि भइन् * एल्हे इ पूज्या भनी
तस्मात् इन्सँग गर्नु हुँन्न सहवास् * भन्ने मनैमा धरी
मातृभाव लिएर शंकर स्वयं * बस्नू भयो त्यस् घरी ३

शंकर्को बुझि भाव त्यो सतिजिले * मन् क्षुब्ध साहै गरिन्
आफ्नु त्यो सतिदेह त्यागछु म भनी * संकल्प गर्दी भइन्
सोही कारण दक्ष यज्ञ बिचमा * हाम्फालि आगो महाँ
स्वामी श्रीशिवको जपेर शुभनाम् * त्याग्दी भइन् प्राण् तहाँ ४
मृत्यू त्यो सतिको भने शिवजिमा * नारद् मुनीले जब
बोकी लाश् सतिको पिठ्यूँ बिचमहाँ * हिंड्नू भयो श्री शिव
सारा अङ्ग गलेर फेरि सतिका * एक् एक टुका झरी
एकाउन्न ति शक्ति पीठ्हरू बने * सम्पूर्ण भारत भरी ५

शिव वैराग्य, पार्वती जन्म र तपस्या ।

यस् रितले सतिको वियोग् हुनगई * वैरागि शम्भू भए
राम्नाम्को जप गर्न जङ्गल पसी * कैलाश त्यागी दिए
पत्नी श्री हिम्वान्जिकी तहिं कुनै * नाम् मेनका की थिइन्
तिन्मा ता सति पार्वती स्वरूपले * अर्को जनम् फेर् लिइन् १
संसार्को सुखलाई केहि नगनी * ती पार्वतीजी पनि
पाऊँ शंकरलाइ नै पति भनी * तप् गर्न लागिन् अनी
देखी त्यो दुख शम्भुको सतिजिको * अर्को जनम् भो जब
सम्मुखमा गइ भन्नु हुन्छ भगवान् * श्री रामरूप्ले तब २
हे शम्भो ! म उपर् भया हजुरको * श्रद्धा अलिक् क्यै पनि
पत्नी गर्नु हवस् सती स्वरूपकी * हुन् पार्वतीजी भनी
अन्तर्ध्यान् हुनुभो जसै रघुपती * सम्झाइ यो बात् तहाँ
सप्तर्षीकन भन्नुभो शिवजिले * डाकेर साम्ने महाँ ३
ब्रह्मन् हो ! हिमवानका घर गई * मेरा निमित्तै भनी
कन्या पार्वति माग्नुहोस् सकलले * दिन्छन् खुशीले तिनी
यस्तो वात सुनी अरून्धति सहित * सप्तर्षिहेरू तहाँ
आकाश् मार्ग गरी गया सब जना * हीमाल पर्वत् महाँ ४

साक्षात् ती सति पार्वती स्वरूपकी * कन्या अती सुन्दरी
बढ्ने दिन्‌दिन देखि आफ्नु घरमा * हीमालले त्यो घरी
विष्णूलाइ म दिन्छु छोरि इ भनी * मन्‌मा विचार् गर्दथ्या
कन्यार्थी भइ शम्भुका ति ऋषिगण् * सोही घरीमा पुग्या ५
सत्कार् धेर् गरि ती हिमालयजिले * समचार् सुध्याया जसै
आज्ञा शंकरको सुनाइ ऋषि सब् * भन्दा भया यो तसै
हे राजन् शिवकी सती अघि थिइन् * श्री दक्ष-पुत्री जउन्
सोही नै यस जन्ममा हजुरकी * ई पार्वती पुत्रि हुन् ६
मन्सुब् शंकरको बुझेर अहिले * आयौं इ हामी सब
माग्छौं शंकरलाइ नै हजुरकी * पुत्री दिनूहोस् अब
यस्‌तो बात सुनी हिमालय पनी * अत्यन्त हर्षित् भया
दिन्छु शंकरलाइ पार्वती भनी * तिन्‌मा सुनाई दिया ७

तारकासुरको कथा र कामदेव भस्म हुनू ।

सोही कालविषे कुनै असुर एक् * नाम् तारकासुर् भनी
प्रख्यात् भैकन गर्दथ्यो तप ठुलो * ब्रह्माजिको त्यो अनि
त्यस्‌को त्यो तप देखि हर्षित भई * ब्रह्माजि पाल्नू भयो
साम्ने तारकको गएर खुशिले * 'वर्‌माग' भन्नू भयो १
'के मागूँ अब वर्' भनेर मनमा * त्यो दैत्य गुन्दै थियो
योगी छन् शिवजी सती मरएले * भन्ने त सम्झी लियो
हुन्नन् सन्तति क्वै सदाशिवजिमा * भन्ने विचारी अनी
माग्दो भो वरदान त्यस् असुरले * ब्रह्माजिका सङ् भनी २
हे ब्रह्मन् ! हुनुहुन्छ तुष्ट त ममा * 'वर्‌दान' यो गर्नु होस्
मेरो श्री शिवपुत्र बाहिक कुनै * जन्‌बाट मृत्यू नहोस्
ब्रह्मा पाल्नु भयो 'तथास्तु' भनि त्यै * 'वर्‌दान' दिई त्यस्‌कन
पाई त्यो वर दैत्यले गरिलियो * वश्‌मा तिनै लोक्‌कन ३

दुःखित् भै तब देवता सकलले * ब्रह्माजिका सङ् महाँ
मृत्यू तारकको हुनेछ कसरी * भन्ने सुध्याया तहाँ
आज्ञा भो विधिको ति देवहरुमा * जन्मी सतीले सुन
गर्छिन् पार्वती रूपले तप मिलुनू * शंकर्जि स्वामी पुनः ४
आज्ञा भै शिवको उमाकन उनै * सप्तर्षिहेरू गई
माग्दामा हिमवानले दिइसके * अत्यन्त हर्षित् भई
फेरी के बुझि हो परन्तु शिव ता * बस्नू भयो ध्यान् महाँ
तस्मात् हे सुर हो ! तपाई हरु गै * शंकर्जिको तप् तहाँ ५
गर्नू भङ्ग र पार्वतीसंग अनी * होला विवाहै जब
जन्मी स्कन्धजि शम्भु-पुत्र तिनले * यो दैत्य मार्लान् तब
ब्रह्माको सुनी अर्ति त्यो अमरगण् * अत्यन्त हर्षित् भया
शंकर्को तप भङ्ग गर्न भनि फेर् * कन्दर्प, वन्मा गया ६
आफ्नो शक्ति प्रयोग् गरी शिवजिमा * शर् छोड्न लाग्या जब
संसार्को स्थिति नै विचित्र हुनगो * सोही घरीमा तब
तेश्रो नेत्र उघार्नु भो शिवजिले * विघ्नै हुँदा तप् महाँ
ज्वाला निक्लि खरानि भै हुनगया * कन्दर्प तत्क्षण् तहाँ ७
तिन्की पत्नि रती गएर शिवमा * बिन्ती चढाइन् अनि
आज्ञाले विधिका प्रभो ! मदनले * यो काम् गर्‍याको भनी
त्यो बिन्ती रतिको सुनेर शिवले * सम्झाइ भन्नू भयो
द्यौताको उपकार् निमित्त इनको * ज्यान् व्यर्थमा नै गयो ८
तस्मात् दुःख नमान हे रति! तिमी * वर्दान् म दिन्छु अब
बस्नेछन् इ अनंग भै सबमहाँ * होला ठुलो गौरव
फेरी द्वापरमा हुनेछ हरिको * औतार पृथ्वी महाँ
मिल्लान् ई तिमिलाइ कृष्ण-सुत भै * प्रद्युम्न नाम्ले तहाँ ९

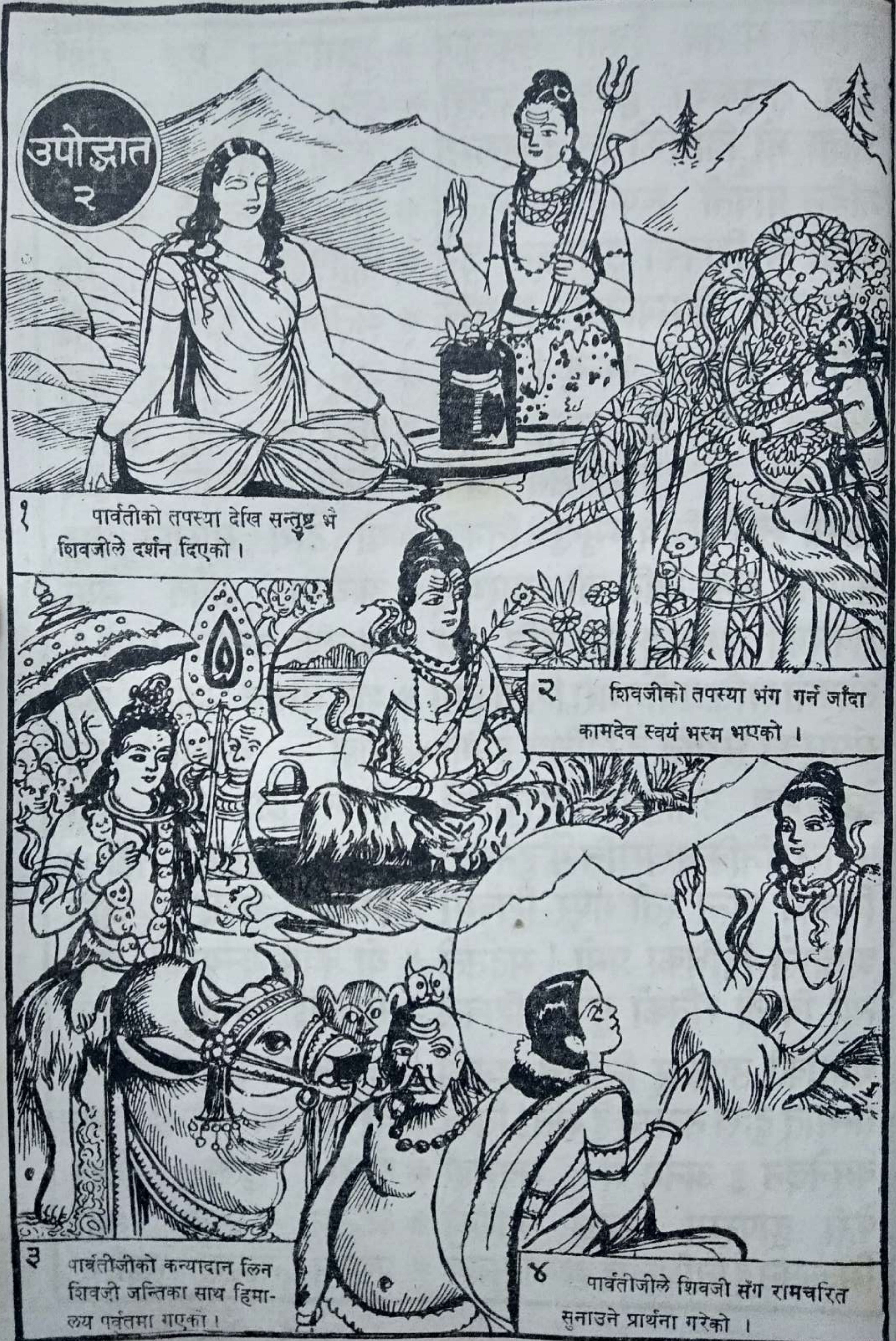
उपोद्घात
२
१ पार्वतीको तपस्या देखि सन्तुष्ट भै शिवजीले दर्शन दिएको ।
२ शिवजीको तपस्या भंग गर्न जाँदा कामदेव स्वयं भस्म भएको ।
३ पार्वतीजीको कन्यादान लिन शिवजी जन्तिका साथ हिमालय पर्वतमा गएका ।
४ पार्वतीजीले शिवजी सँग रामचरित सुनाउने प्रार्थना गरेको ।

बस्नू गै तिमि सम्बरासुरकहाँ * मायावती नाम् धरी
बिस्तार् को अरु बात नारदजिले * भन्नन् सबै त्यस् घरी
आज्ञा त्यो सुनि शंभुको रतिफिरिन् * हर्षित् भई घर् महाँ
मर्जी राघवको पनी स्मरण भो * फेर् शम्भुलाई तहाँ १०

शिव पार्वती विवाह ।

दिन्छु दर्शन पार्वतीकन भनी * मन्मा बिचारी कन
यौटा षोडश वर्षको बटु भई * तिन्को परीक्षा लिन
वन्मा गैकन पार्वतीकन तहाँ * श्री शम्भुले भन्नुभो
इच्छा कुन् मनमा लिएर तिमि यो * गछ्यौं तपस्या अहो ! १
रूप्को निम्ति भनौं भने तिमि स्वयं * अत्यन्त छौ सुन्दरी
फेरी औघड़ शम्भुको किन फगत् * नाम् जप्तछ्यौं हर्घरी
शंकर् ता घसि भस्म श्रंग भरिमा * मत्ता दिगम्बर् भई
खाई भाङ्ग र धतूर पागल समान् * घुम्छन् जहाँ औ तहीं २
हात्तीको चमड़ा लगाइ तनमा * बस्छन् श्मशान्मा सदा
फेरी भूत पिशाच प्रेत सँगमा * राख्छन् तिनी सर्वदा
तस्मात् ती शिवको न राख मनमा * इच्छा तिमी यस् घरी
तिम्रो लायकता खड़ा म छु यहाँ * मन्सुब् बरएको गरी ३
निन्दा त्यो शिवको सुनीकन उमा * श्राप् गर्न आँटिन् जब
शम्भूले निजरूप धारण गरी * भन्नू भयो यो तब
हे गौरी ! तिमिले हिमालय विषे * यो बात् बताऊ गयी
आऊँछु म विवाह गर्न बरियाँत * लीएर चाँडो तहीं ४
यस्तो बात सुनेर शंकरजिको * गौरी फिरिन् घर् महाँ
श्रामा बाबू र मान्यजन् सब महाँ * बिस्तार् बताइन् तहाँ
छोरीको सुनी बात हिमालय गिरी * अत्यन्त हर्षित भया
फेर् कैलाश तिर शंभूगण सकलले * बर्याँत सजाई लिया ५

जन्ती ती शिवका हिंडे चहुँ दिशा * ज्यादै उडाई धुलो
मंगल् वाद्य बज्यो अनेक् तरहको * उत्सव् भयो खुब् ठुलो
नाच्थे भूत पिशाच डाँकिनीहरु * उन्मत्त ज्यादै बनी
गर्थे वर्षण पुष्पको अमरगण * आकाश देखी अनी ६
डर् लाग्दा शिव जन्ति त्यस् किसिमले * पौंच्या हिमाचल् जब
बालकहेरु डराइ दौडि घरमा * गै लुक्न थाल्या सब
ज्वाईं हेर्न ति मेनका पनि तहाँ * आइन् अटाली महाँ
देखी भूत पिशाच मात्र शिवका * सङ्गमा रहेका तहाँ ७
दुःखित भैकन छोरिलाइ उनले * लीएर काखमा अनी
थालिन् आँसु गिराउनाकन तहाँ * बर्याँतको हाल् भनी
त्यो हाल् ती महतारिको नजर भै * श्री पार्वतीले तब
लागिन् भन्न बुझाइ चित्त तिन्को * शंका मिटाई सब ८
हे मातर् ! सब प्राणि पूर्वजुनिको * फल् भोग्छ केवल् सदा
शोक् छाड्नोस् यस्मा पनीछ उसकै * तारतम्यको शृङ्खला
छोरीको सुनि बात् त्यस् किसिमको * चित्तै बुझाई लिइन्
चाँडै नै अनि मेनका वरणिको * काम् गर्न लाग्दी भइन् ९
फेरी लग्न र दिन् घड़ी पल सबै * राम्रो बिचारी कन
आफ्नी पुत्रि दिया हिमालयजिले * लोकेश शंकर् कन
शंकर् पार्वतिको विवाह जब भो * गौता सबै खुस् भया
फेरी श्री शिव पार्वती त्यसपछी * कैलाशमा गै रह्या १०

स्कन्धकुमारको उत्पत्ती र तारकासुर बध ।

धेरै काल बित्यो परन्तु शिवको * सन्तान् भयानन् जब
चिन्तामग्न भई सुरेन्द्रहरुले * सम्मत मिलाए तब
सम्मत् भैकन बिन्ति गर्न उहि बात् * श्री अग्नी लाई पनि
सेवामा शिवका खटन् गरि लिया * कैलाश जाउन् भनी

संभोग् गर्न भनेर शङ्कर उमा * लाग्नू भएका घरी
सम्मुख् अग्निजि ती सरासरि पुगी * बाधा सुरतमा परी
खुम्चीन् लज्जित भै ति पार्वती लुकिन् * शंकर्जी क्रोधित् भई
आफ्नो वीर्य निकालि अग्नि मुखमा * हाली दिनू भो गई २
अग्नीलाइ असह्य कष्ट हुनगो * त्यो वीर्य थाम्नै जब
गङ्गामा लगि शम्भु वीर्यकन त्यो * तिन्ले उकेल्या तब
यौटा बालक दीव्यरूप बनिगो * त्यो वीर्य देखी तहाँ
सेनाकापति स्कन्ध कार्तिक भनी * प्रख्यात् भया ती यहाँ ३
मारे तारक दैत्यलाई तिनले * द्यौता सबै खुश् भया
स्वामी कार्तिकलाई आशिष दिई * फेर् स्वर्ग लोक्मा गया
एक्दिन् पूर्वकथा सितापतिजिको * सम्झी उमाले पनि
हात् जोरीकन स्वामी श्री शिवजिमा * बिन्ती गरिन् यो अनि ४

शिव पार्वती सम्बाद र रामावतारको कारण।

हे स्वामी ! जगदीश राम प्रभुको * नाम् कीर्तनादि सब
विस्तारपूर्वकले मलाई पनि लौ * भन्नूहवस् त्यो अब
बिन्ती पार्वतिको सुनेर खुशिभै * श्री शम्भुले त्यस् घरी
आज्ञा भो सब त्यो बुझाइ क्रमले * राम्चन्द्रको ध्यान् धरी १
अज्ञानी र अधर्मिदानव बढी * अन्याय होला जब
द्यौता ब्राह्मण गाइ आदि सबमा * संकष्ट होला तब
पूजा पाठ र धर्म कर्महरुको * होला विनाश् फेर् जसै
भूभार् हर्न भनेर हुन्छ प्रभुको * प्रत्यक्ष औतार् तसै २
वैदिक् धर्म अटल् रहोस् जगतमा * भन्ने विचार्ले गरी
राजा श्री दशरथ्जिका सुत भई * जन्म्या जगन्नाथ् हरी
औतार् राघवको हुने जगतमा * कारण् छ अर्को पनि
सो कारण पनि भन्दछु सुन उमे ! * एकाग्र मन्की बनी ३

पार्षद् श्री हरिकाथिया जय विजय् * श्री विष्णुका द्वारमा
आएका हरि दर्शनार्थ ऋषि पाँच् * सनकादि रोकी लिंदा
पाए श्राप् 'तिन जन्मसम्म हरिले * मार्नन् अरी भैं गर्नी'
त्यै श्रापले ति हिरण्यकश्यप, हिरण्या-* द्दै भयाथ्या अनी १
वाराहे र नृसिंह मै प्रभुजिले * एक् जन्म तिन्को हन्या
फेरी रावण कुम्भकर्ण भइ ती * दोश्रो जनम् यो धन्या
रामको यो अवतार् भएर ति दुवै * यस् जन्ममा मार्दछन्
द्वापर्मा हरि दन्तवक्र-शिशुपाल् * मार्छन् र श्राप् टार्दछन् २
जुन्‌रित् रावण कुम्भकर्ण दुइमा * अंशांश आफ्नू दियी
जालन्धर् शिवगण् हरु बसि लिंदा * ती द्वी भया दुर्जयी
पैल्हे त्यो सुनि बुझ्दछ्यौ सब कुरा * भर्लङ्ग ऐल्हे भनी
भन्छु त्यो सुन एक चित्त भई लौ * दौंटै कथा त्यो पनि ३
कोही एक् दिन इन्द्रजी गुरुसमेत् * द्यौतादि जम्मा भए
कैलाश्मा शिव दर्शनार्थ मन भै * ठूलो रवाफ्‌ले गए
देखी इन्द्रजिको घमण्ड शिवले * त्यो दूर गर्छु भनी
ढोकामा गई द्वारपाल रूपले * आफैं बसेथे अनी ४
पुग्दा इन्द्रजी द्वारमा शिवजिको * त्यो रूप नचिन्ही कन
सोध्छन् छन् शिवजी कहाँ भनि तहाँ * देखाइ ठूलोपन
त्यस्को उत्तर क्यै न दी चुप रहे * शंकर्‌जि फेरी पनि
सोधे इन्द्रजीले रवाफि स्वरले * श्रीशम्भूजी खै भनी ५
चुप्‌लागे उसमा पनि शिव र त्यो * सम्झी अनादर् निज
हाने वज्र उठाई क्रोध सितले * श्री इन्द्रजीले तब
बज्यो वज्र गएर गर्धन महाँ * शंकर्‌जीको त्यो अनी
नीलोकण्ठ भएर कष्ट अति भो * शंकर्‌जी लाई पनि ६

सोही कारण नीलकण्ठ भगवान् * शङ्कर्जिको नाम् भयो
त्यस्को फल् पनि चन्द्रमा जति मिल्यो * भन्छ कथा सोहि यो
साह्रै क्रोध बढेर प्रज्वलित भो * गाथ् शम्भुजीको तव
तेश्रो नेत्र खुलेर अग्नि निकल्यो * श्री इन्द्र डढ्नन् अब ७
भन्ने भै गुरु श्री बृहस्पति स्वयं * श्री शम्भू सन्मुख् भया
साह्रै नम्र भएर प्रार्थना गरी * त्यो क्रोध टारी दिया
तत्काल् रक्षण इन्द्रको गरुँ भनी * हातमा समाई लिई
टाढा फ्याँक्नु भयो उज्वाल शिवले * साह्रै दयालू भई ८
गंगासागर साँधमा गिरि उ ज्वाल् * क्वै बाल रूप्को भयो
आफ्ना रोदनले समस्त त्रिभुवन् * कम्पित गराई दियो
के हो यो भनि हड़बड़ाईकन खुब् * ब्रह्माजि ताहीं पुग्या
त्यै बेला शिशु त्यो लगी जलधिले * काखमा विधीका दिया ९
ब्रह्माका बसि काखमा उ शिशुले * खैंचेर दाही महाँ
साह्रै कष्ट दिएर आँसु झरिगो * ब्रह्माजिको धेर् तहाँ
सोही आँशु कुलो सरि बगि भइन् * फेर् कर्मनाशा नदी
मानिस्को शुभ कर्म भ्रष्ट जल त्यो * छुँदा हूने भो भनी १०
क्रोधित् भैकन जन्म जसमित भयो * तेरो उसैले यहाँ
मार्नेछन् भनि श्राप् दिएर विधिले * फ्याँके शिशू त्यो तहाँ
जालन्धर् भनि नाम भो शिवजिको * त्यो पुत्र ठूलो भई
शक्तीले भई खुब् अजेय सरिको * त्रैलोक्य जीत्यो गई ११
धौताको अरि जन्म कारण भई * त्यो जन्मना नै थियो
इन्द्रादीहरु सब् जितेर बलले * तेस्ले वशैमा लियो
सोही कारण त्रस्त देवहरुको * संकष्ट टारौं भनी
विष्णूले शिवको गरे स्तुति तहाँ * त्यसलाई मारौं भनी १२

वृन्दा थिन् सति स्त्री जलन्धरजिकी * तिन्का प्रभाव्ले गरी
त्यो मर्नै नभई सतित्व तिनको * भंगै भएका घरी
मर्नै हो भनि शम्भुले कहनु भो * छल्ले जलंधर बनी
वृन्दाको सत भङ्ग गर्दिनु भयो * जाई हरीले अनी १३
मार्नूभो शिवले जलन्धर तहाँ * त्यै कारणैले गरी
विष्णु-द्वेषिभई जलन्धर स्वयं * अंशांश आफ्नै धरी
रावणमा बल आफ्नु दीकन बस्यो * रामलाई मार्छु भनी
कारण् त्यो पनि भै अजेय बलमा * रावण् भएथ्यो अनी १४

नारद मोह विश्वविमोहिनीको कथा ।

ब्रह्मा मानस पुत्र नारद ऋषि * पैल्हा जनम्का थिया
सप्तर्षी उपदेशले तिनी पछी * ब्रह्मर्षी प्रख्यात् भया
ब्रह्मर्षी पद यो अटल् गरूँ यहाँ * कस्ता प्रकार्ले भनी
विन्ति जाई सनत्कुमार्सँग गर्‍या * नारद् ऋषीले अनी १
नारद् मार्था सनत्कुमार ऋषिले * राखी दया यो भने
कीर्तन् रामचरित्रको गरि फगत् * मिल्नेछ यो फल् ऋषे!
आज्ञाले ति सनत्कुमार ऋषिको * नारद्जी बद्री गई
गर्थ्या कीर्तन राम नाम निशिदिन् * एकाग्र मन्का भई २
तिन्को सोही अखण्ड कीर्तन हुँदा * ब्रह्माण्ड काँपी गयो
इन्द्रासन् पनि जान्छ कि अब भनी * डर् इन्द्रलाई भयो
सोही कारण भङ्ग गर्न तप त्यो * फेर् इन्द्रजीले तहाँ
डाके भित्र मदन् पुगे अशरि ती * फेर सोहि ठाँउमहाँ ३
साथ्मा स्वर्गिक अप्सराहरु दिई * श्री इन्द्रजीले अनी
कीर्तन भङ्ग गराई आउन भन्न्या * कन्दर्प लाई पनि
आज्ञा पाई अनंग वायु रूपले * सब् अप्सरादी लियी
गर्थ्या नारदजी अखण्ड प्रभुको * कीर्तन् पुग्या ती तहीं ४

नारद्लाई भुलाउनाकन ऋतू * छायो बसन्तै अनी
नक्कल् धेर् गरि अप्सराहरु तहाँ * नाँच्थ्या गरौं बस् भनी
त्यसको केहि प्रभाव नारद विषे * पर्दै न पर्दा महाँ
माफी मागि पऱ्या चरण् कमलमा * डर्ले अनङ्गै तहाँ ५
कीर्तन् पूर्ण भई जित्याँ सहजमा * मैले अनङ्गै भनी
माफी बक्सि अनङ्गलाइ खुशिले * निस्क्या ति नारद् अनी
कैलाश्मा पुगि श्री सदाशिवजिका * सन्मुख् ति हाजिर् भया
जीतें यस रितले अनंग मयिंले * भन्न्या सुनाई दिया ६
नार्दलाई अहं भयो भनि बुझी * आज्ञा भयो शम्भूको
विष्णूलाई नभन्नु यो भनि लिए * दुख् पाउने छौ ठूलो
ईर्षाले शिव भन्दछन् यहि कुरो * भन्ने बिचारी कन
नारद्ले गई विष्णुमा उहि कथा * सारा सुनाए पुनः ७
बिन्ती नारदको सुनेर हरिको * आज्ञा भया यो तहाँ
धन्न्यै छौ तिमि झैं जितेन्द्रिय ऋषे! * क्वै छैन संसार् महाँ
मुखूले एति भनी ति नारदजिको * त्यो दम्भ तोड्छु भनी
बीदा तिन्कन दी स्वयं प्रभुजिले * माया रचे एक् अनी ८
जान्थ्या नारद सोहि मार्ग बिच्मा * बैकुण्ठ तुल्यै यहाँ
यौटा राज्य खड़ा भयो शिलनिधी * राजा थिया त्यस्महाँ
तिन्की सुन्दरि पुत्रि एक् तहिं थिइन् * तिन्को स्वयंवर् हुने
उत्सव् भारि नजर् गरेर मुनि ती * दर्बार नेरै पुगे ९
संयोग्ले ऋषि ती पुगी नृपतिले * खोपीविषे ली गया
छोरीको ग्रह दिन् दशा बुझुँ भनी * तिन्मा सुध्याई लिया
'बत्तीस् लक्षण-युक्त ती नृप सुता * वर्ने पुरुष निश्चय
होला पूज्य र श्रेष्ठ विष्णु सरिको * देखेर लक्षण सब' १०

कन्या 'विश्वविमोहिनी' तिनि बुझी * नारद्जि विह्वल् भया
भार्या कुन्रित्ले म इन्कन गरौं * भन्न्या कुतर्क लिया
शान्ती स्वस्ति बताइ क्यैदिन तलक् * टारी स्वयंवर् कन
आफू नारद व्यग्र भैकन पुगे * विष्णू भयामा पुनः ११
सुन्दर् स्वस्थ मलाई गर्दिनु हवस् * आफ्नै समान्को भनी
बिन्ती नारदले गरे उहि बखत् * श्री विष्णुजीमा पनि
नारद्को मनसाय जानि हरिले * तिन्को शरिर्को सकल्
आफ्नैं तुल्य बनाइ, बाँदर सरी * मुख् गर्दिनुभो फगत् १२
मायाले नबुझी प्रपञ्च हरिको * नारद् स्वयंबर् महाँ
फर्की आइ पुगे अनेक् नृपहरू * थीए बसेका जहाँ
बर्निन् 'विश्वविमोहिनी' भकन नै * भन्न्या भई नारद
यज्ञै मण्डप मध्यमा गइ बसे * सब्का अगाडी तब १३
देखुनिन् सुन्दरिले कउन्रित भनी * नारद्जी फेरी पनि
चेष्टा रङ्रङ्का गरीकन बसे * गर्दन् उठाई अनी
हेर्नें मन्सुबले स्वयंवर उहीं * श्री शम्भूगण् द्वि-जना
बस्थे ब्राह्मण रूपले सब चरित् * देख्थे मुनीको तहाँ १५
नारदको सब चाल हेरि ति दुवै * हाँसेर भन्थे पनि
बर्निन् निश्चयनै इनैकन फगत् * राजपुत्रिजीले भनी
आइन् 'विश्वविमोहिनी' नृप सुता * मण्डप्विषे जुन् घरी
नारद झन् अघि गै बसे सरिसरी * मण्टो उठाई वरी १५
देखी नारदको चलन् नृपसुता * हाँस्दै अगाडी बढिन्
सन्मुख् क्वै नृपका पुगेर उनले * 'वर्माल' लाई दिइन्
लक्ष्मी छद्मस्वरूपि थिन् नृप-सुता * विष्णू स्वयं नै तहाँ
मायाले नर रूप लीकन गई * आफैं बसेको महाँ १६

वर्माल् लाई दिइन् हरीकन जसै * राज् पुत्रिले गैकन
बौलाहा सरी क्रोधले हुन गया * नारद् ऋषीजी पुनः
नारद्को विहाल देखि दुई जन् * शम्भू गणैले पनि
आई सन्मुखमा भने जल विषे * मुखहेर आफ्नू भनी १७
तिन्को बात सुनेर नारदजीले * जाई तलाऊ विषे
हेर्दामा मुख आफ्नु बाँदर सरी * देखेर क्रोधित बने
त्यस् बेला शिवगण् दुवै तहिं बसी * हाँसी रहेका थिए
तिन्लाई तिमि होउ राक्षस भनी * क्रोध्ले सरापी दिए १८
श्रापी तिन्कन विष्णुजी सँगगई * भेट्छु म ऐल्हे भनी
नारद् क्षीर समुद्रका तट महाँ * पुग्दा भयाथ्या अनी
ताहीं 'विश्वविमोहिनी' सँग हरी * शेष्मा बस्याका थिया
देखी नारदले बुझी छल सबै * क्रोधित भई यो कह्या १९
'सागर् मन्थनमा सुरासुर मिली * ठूलो परिश्रम् गरी
पाएको चिज बीच मुख्य जुन हो * श्री लक्ष्मी आफैं हरी
थौता दानव फेर् विशिष्ट जनमा * गौ हात्ति घोड़ा रुख
बाँड्यौ, शम्भू जगत्पिता कन छल्यौ * विष्कालकूट् दी तब२०
सोही रित्सित छल् गरेर अहिले * जोल्ल्याइ ती सब् सरी
पाउन्यौ सुख भोग्न निश्चय बुझे * ईच्छित स्त्री मेरी हरी
दिन्छु श्राप जउन् स्वरूप धरि यो * जुन् स्त्री हर्‍यौ यो घरी
त्यौ रुप्ले उहि स्त्री वियोग सहनू * नर् जन्म भूमा धरी २१
फेरी जुन् रूपदि छल्यौ म कन त्यै * बाँदर् र भालू तहाँ
तिम्रा मित्र तथा सहायक हउन् * स्त्रीलाइ खोज्दा महाँ
त्यो श्राप् नारदको सहर्ष हरिले * स्वीकार पैल्हे गरी
माया आफ्नु हटाइ मिष्ट स्वरले * आज्ञा भयो त्यै घरी२२

स्वायंभुव् मनुले र श्री शतरूपा-* ले पुत्र होऊ भनी
मागे बर् र दियाँ निमित्त उसका * यो श्राप पाऱ्याँ पनि
फेरी दुर्जय रावणादिहरुको * बध् गर्नु पर्ने भई
सेना बाँदर भालुको छ गरनु * लंकापुरीमा गई २३
कारण् भै उहि श्राप पर्न यति यो * माया रचेको बुझ
जाऊ खूशि छु दोष छैन तिमिमा * केही पनी नारद !
माया हट्न गई सुनी हरि वचन् * भन्छन् ति नारद् तब
दुर्वाच्यै मयिंले अनेक् कहिलिएँ * ज्यादै घमण्डै सँग २४
त्यो पाप् छुट्छ कसोरी हे प्रभु ! यहाँ * आज्ञा हवस् यस् घरी
भन्दै नारद छाँदहाली हरिका * पर्दै चरण्मा परि
त्यसतो बिन्ति सुनेर नारद्जिको * भन्छन् हरी यो तब
छुट्ला पाप् सहज् फगत् शिवजिको * हज्जार नाऊँ जप २५
आज्ञा विष्णुजिको भई शिवजिको * नाम् जप् गरी त्यो घरी
फिर्थ्या नारदजी पुगी ति शिवगण् * भन्छन् चरण्मा परी
ब्राह्मणको रूप ली ऋषे ! हजुरको * ठूलो अनादर् गऱ्यौं
शंकर्का गण हौं नजानि अपराध् * हामी दुवैले गऱ्यौं २६
तिन्को बिन्ति सुनेर नारदजिले * माफी दिई तिन् महाँ
मुक्ती त्यस् जुनिमा हुनेछ * हरिका हातले भनेथे तहाँ
सो कारण् ति दुवै पनी पछि तहाँ * अंशांश रावण् भया
मार्नू भो रघुनाथले र ति दुवै * फेर् शम्भूलोक्मा गया २७

रामावतार हुने अर्को कारण राजा भानुप्रतापको कथा ।

भारद्वाज ऋषे ! म भन्छु अहिले * अर्को कथा एक् सुन
तेस्ले रावणको अजेयि हुनको * बुझ्छौ कुरा सब् पुनः
पैल्हे श्री शिवले पनी यहि कथा * श्री पार्वतीमा भनी
श्रीराम्को अवतार् हुन्या कहनु भो * कारण् छ यो एक् पनि १

कोही कैकय देशमा नृप भया * भानूप्रताप् नामक
थीया वेद विधानले तिनि सदा * रैयतहरू पालक
तिन्का भाई थिया उनैसरि सुधी * श्री शत्रुमर्दन् भनी
राजाका हितु मन्त्रि धर्मरुचिनाम् * धार्मिक् थिया खुपतिनी २
दिग्जय् गर्न भनेर भानु नृपले * सेना सजाई लिया
क्रम्ले पृथ्वि अधिन् गरी नृप अनेक् * वशमा गऱ्याका थिया
फेरी वैदिक यज्ञ याग जति छन् * धेरै प्रकार्का गरी
बापी कूप तलाउ धेर् खनिलिया * तिन्ले सबै राज् भरी ३
ब्राह्मण् सन्त सुरादिको रिपु ठूलो * एक् केतु दानव् थियो
तेस्ले त्राहि गरेर त्यस् बखतमा * सङ्कष्ट लोक्मा दियो
आफ्ना दिग्जयमा जित्या उहि पनी * भानूप्रताप्ले जब
खोज्थ्यो छिद्र नरेन्द्र भानु कन वश् * गर्नें भनी त्यो तब ४
अर्को क्वै नृप दुष्ट दुर्जय भनी * कप्टी थियो एक अघी
तेसलाई पनि भानुले वश गऱ्या * सब् राज्य तेस्को जिती
सोही दुर्जय शक्ति हीन हुन गै * वन्मा पसेको थियो
ताहीं दानव केतुका सँग महाँ * तेस्को मित्यारी भयो ५
सम्मत् ती दुइले गरे त्यसपछी * कौनै प्रकार्ले पनि
राजा भानुप्रतापको कुल समेत् * विध्वंश पारौं भनी
त्यसतो मत्गरि केतुले बँदेल रूप् * आफ्नू गरेको थियो
दुर्जय्ले कपटी ऋषी रुप धरी * आश्रम् बनाई लियो ६
बस्थ्या औसर खोजि दुर्जय समेत् * केतू जहाँ ती ढुकी
आया त्यै स्थलमा कुनैदिन पछी * खेल्दै शिकार् भानुजी
धेरै चित्तल मिर्ग मारि वनमा * घुम्थ्या ति भानू जहाँ
देख्या केतू बँदेल रूप बलियो * त्यै ठाउँ सम्मुख् महाँ ७

देखी तेसकन मार्नको मन गरी * घोड़ा बढ़ाया जब
खेदेको नृपले बुझेर डरले * भाग्यो बँदेल् त्यो तब
सैनिक् साथि छुटे सबै ति नृपका * एक्लो हुँदामा पनि
भाग्थ्यो त्यो जति बढ्दथे उति उती * मार्छु बँदेल् यो भनी ८
छल्दै त्यस् रितले घना विपिनमा * कप्टी कुटिका नजिक्
आई गुप्त भयो बँदेल रूपको * त्यो केतु दानव् त्वरित्
केतूले नृप भानुलाइ त्यसरी * एक्लो गराई लियो
दुर्जय्ले कपटी मुनी स्वरूपले * सोही बखत्मा छल्यो ९
रात्री त्यै घरिमा पऱ्यो र नृपले * बास् क्वै नपाई कहीं
सोही दुर्जय कपटिका कुटि विषे * पस्ता भयाथ्या गई
देख्यो ति नृप भानुलाई त्यसरी * आफ्ना कन्याप्मा जब
सोह्र खुशि भएर स्वागत गरी * भन्दो भयो दुर्जय १०
को हौ हे परदेशि ! साँझ बिचमा * आयौ कसोरी यहाँ
सोध्दामा गरि गुप्त नाम नृपले * आफ्नो बताया तहाँ
हे ब्राह्मण ! म हूँ मन्त्रि भानु नृपको * बाटो बिराई कन
एक् रात् बास बसौं भनी हजुरको * आयाँ शरण् यो लिन ११
पुग्नेछु घरमा कुनै जन यदी * बाटो बताई दिन्या
पाए बेस हुने थियो भनि तहाँ * भानूप्रतापले भन्या
हे बाबू ! सुन भन्छु एक् हित कुरो * रात्री परी यो घरी
मानिस् छैन कुनै कसो गरि तिमी * जान्छौ अघोर वनतरी १२
एकसौ सत्तरि कोस् छ कैकय शहर् * खुब् जान्दछु त्यो सब
पुग्नू सम्भव छैन क्यै दुख सही * एक् रात यहीं बस
दुर्जयले पनि नम्र आग्रह गरी * पैल्हे बसाई लियो
चर्चा शास्त्र विशेषको गरि तहाँ * धाक् आफ्नु पारी दियो १३

ठानी सिद्ध महर्षि भानु नृपले * त्यो कपटि दुर्जय् सँग
सोधे फेर् गुरू ! नाम् र ग्राम् हजुरको * भो जान्न इच्छा अब
प्रश्नै त्यो सुनि भानुको कपटिले * पाखण्ड ठूलो गरी
भन्दो भो नृपलाइ बात्हरू अनेक् * छल्छामको त्योघरी १४
हे यात्री ! म त छु विरागि बहुतै * संसार देखी सुन
गूप्तै बस्छु कबै म गर्दिन कतै * ख्वस्पस् कसैका सँग
जानी भक्त तिमी विषे सब कुरा * भन्छू नढाँटी कन
आफै सृष्टि हुँदा जनम् लिन गयाँ * नाम् एक्तनु ली पुनः १५
ब्रह्मा, विष्णु, महेशकै बुझ तिमी * औतार मैले लियाँ
संसार्को सब हाल जान्दछु सहज् * ध्यान् दृष्टि मैले दिया
हे राजन् ! तिमिले छुपाई अहिले * नाम् वंश आफ्नू यहाँ
खूशी पारिलियौ मलाइ बहुतै * नीति छ यै लोक्महाँ १६
एक्लै काँही परेर आपत हुँदा * नाम् ग्राम् छुपाई कन
आफ्नू काम निकालि लिन्छ जसले * हो बुद्धिमान् त्यौ जन
तिम्रो भानुप्रताप नाम पनि हो * बिख्यात् छ त्यो मान्दछु
धार्मिक् दिग्जयि हौ समस्त भुमिका * सम्राट् भनी जान्दछु १७
तिम्रो ज्ञान र धर्म नीति सुधि सब् * देखेर भानू ! सुन
साहै छु म प्रसन्न माग वरदान् * इच्छा छ जुन् चिज् लिन
तेस्तो बात सुनेर भानु नृपती * खूशी भई भन्दछन्
हे सर्वज्ञ ! दया ममाथि गुरुको * देख्दाभयो खूशिमन् १८
मागछु यो वरदान हे गुरु ! ममा * बक्सिन्छ साँचै भन्या
वृद्धत्वै अनि कालको दुखमहाँ * पर्दै नपर्ने हुन्या
एक् कल्पै तक धर्मपूर्वक रही * यो राज्य मैले गरूँ
शत्रू कोहि नहुन् जगत् भर महाँ * इच्छा छ यै एक् अरु १९

हे राजन्! सुन खूब् कठोर 'वरदान्' * मागी लियौ तैपनि
दिन्छु खूशि भई भनी कपटिले * बोल्यो 'तथास्तू' भनी
ब्राह्मण्को कुललाइ छोडि बुझिल्यौ * हे भूप! सारा अरू
तिम्रो चाकरि गर्दछन् सुर असुर् * दिक्पाल मानिस् हरू २०
ब्राह्मण्को नपरे सराप तिमिमा * राजन्! अरू क्यै गरी
तिम्रो नाश हुँदैन निश्चय बुझे * कल्पान्त तक् यो घरी
तेस्तो बात सुनेर भानु नृपती * अत्यन्त खूशी भई
हात् जोडीकन बिन्ति यो गरि लिए * ढोंगी नगीच्मा गई २१
हे सर्वज्ञ ऋषे! कृपा हजुरको * यत्रो हुनाले अहो!
कल्पान्तैतक राज्य यो अटलले * भोग् गर्न सामर्थ्य भो
केवल् बाँकि रह्यो मलाई अब एक् * ब्राह्मण्हरूको डर
तेस्को सोचि उपाय गर्दिनु हवस् * नाथ्मै म छु निर्भर २२
तेस्तो बिन्ति सुनेर भानु नृपको * मौका पर्‍यो बेश् भनी
भन्दो भो मुनि भेषको कपटिले * गम्भीर ज्यादै बनी
ब्राह्मण्लाई अधीन गर्नु छ कठिन् * यौटा उपायै सुन
मेरै हातमहाँ छ त्यो तर कुरा * मुश्किल् छ केही हुन २३
अर्काको घरमा र क्वै शहरमा * राजन्! म कैले पनि
जाँदै जान्न र बसछु यस् विजनमा * आफ्नो नियम् हो भनी
तिम्रो कार्य निमित्त भानु नृपति! * मैले शहर्मा गई
बस्नू पर्दछ भो फसाद बुझिल्यौ * यै बर्त मेरो भई २४
भानूप्रतापूजी दुख मानि फेरी
भन्छन् त्यहाँ कप्टि तरफ् ति हेरी
हे विप्र! आश्रितहरूको सहारा
हुन्छन् बडानै भनि जानि सारा २५

आफ्नू मलाई शरणार्थि जानी
उद्धार गर्नोस् दुख क्यै नमानी
भानू प्रतापको सुनि त्यो पुकार
त्यो कपटि बोल्यो बनि खुब् उदार २६
राजन् ! तिमीले गइ राज्य माहाँ
गर्नू निमन्त्रण् सब विप्र काहाँ
एक् लाख ब्राह्मण् परिवार साथ
एक् वर्ष भोजन् दिनुपर्छ नित्य २७
भेष् आफ्नु बदली म वहीं गएर
भोजन् तयार् गर्दछु सब् बसेर
बाँड्नू तिमीले उहि विप्रलाई
हुन्छन् सदा वश् ति उ अन्न खाई २८

फेर् प्रोहित सरि भेष् बनाइ जुन दिन् * एकान्त तिम्रा सँग
गर्नेछु म गएर भानु नृपती ! * चिन्हूँ तिमीले तब
तिम्रो काम सकेर गुप्त रितले * एक् वर्ष ताहीं रही
यो 'वर्दान्' जब पूर्ण हुन्छ अनिता * फिर्छु म फेरी यहीं २९
योग्बल्ले गरि आज रात्रि बीचमै * घर्मा तिमी पुग्दछौ
वास्तव्मा तिमिले उसै बखतमा * योग्को प्रभाव् बुझ्दछौ
धेरै रात बित्यो गइ शयनमा * अराम लेऊ भनी
निद्रामा जब भानु ती परिगए * त्यो कपटि निस्क्यो अनी ३०
केतूका सँगमा गई कपटिले * त्यो बात सारा भनी
भानूबाट गराइ भोज द्विजको * तेसमा कपट्ले अनी
ब्राह्मणबाट दिलाई श्राप नृपको * निर्बंश गर्न्या तहाँ
निश्चित् भैकन कार्यक्रम् रिपु दुबै * तत्पर् भया त्यस् महाँ ३१

बात् निश्चित् भइ केतुले उसघरी * माया फिंजाई लियो
निद्रित् भानु र अश्व वायु रुपले * तिन्का घरैमा लग्यो
खोपीमा नृपलाइ राखि हय फेर् * बाँधी तबेला महाँ
प्रोहितलाई लग्यो हरेर नृपको * तेस् केतुले फेर् तहाँ ३२
फेरी कपटि स्वयं पुहेत् स्वरूपले * ती भानुका घर् गई
तिन्का साथ बस्यो गुरु सरि बनी * खुब् मन्त्रदाता भई
साह्राहा वनमा भये जती भन्यो * त्यो कपटिले फेर् जब
भानूले खुशि भै निमन्त्रण गर्‍या * ब्राह्मण हरूमा तब ३३

ल्यायाँ खसीको भनी मासु ल्याई
त्यो कपटिले फेर् नर-मांस लाई
भान्सामहाँ गरि तयार् पकावन लायो
धेरै पदार्थहरू ठीक गराई लियो ३४
त्यै मासु छ्यासमिस गरेर सबै पदार्थ
ठीक् भो भनी कन दियो समचार् झटट
आयेर ब्राह्मण सब बस्न लागे
भानू खुशीभैकन बाँड्न थाले ३५
बाँडीसके त्यो द्विजहेरू माहाँ
भो देव वाणी उहि बीच ताहाँ
हे विप्र हो ! त्यो सब चीज् नखाऊ
नर् मांस हो त्यो भनि चाल पाऊ ३६
त्यो देव वाँणी जब सुन्न पाये
क्रौधित् भई ब्राह्मण भन्न लागे
एक् वर्ष भित्रै सब वंश साथ
राक्षस् भएस् जा नृप ! भो सराप ३७

ब्राह्मणहरूले जब श्राप दीए
केतु र कपटी लुकि ताहिं थिए
तिन्को मनोरथ् जब पूर्ण भो फेर्
गुप्तै भए दुष्ट ति ताहिं सत्वर् ३८
फेर् फद् भयो देवकि वाणि ताहाँ
दोष् छैन यसको नृप् भानु माहाँ
छल्मा परी दुष्ट, भयो यति यो
दियौ अनाहक् नृपमा सराप् यो ३९
सूनेर फेरी उहि देव वाणी
भन्दा भए ब्राह्मण दुःख मानी
निर्दोषि हे भानुप्रताप ! याहाँ
व्यर्थै दियौं श्राप् परि भूलमाहाँ ४०
ब्राह्मणहरूको सुनि बात फेरी
आँखा भरी आँशु गराइ हेरी
जोडी दुवै हात रूँदै भुपाल
माफ् मागदछन् सब् कहि पूर्वहाल ४१

राजा भानुप्रतापको सुनिसकी * वृत्तान्त सारा तहाँ
भन्छन् ब्राह्मणहेरु सब् दुख गरी * सान्त्वन् दिई तिन्महाँ
निर्दोषी तिमि माथि श्राप अहिले * यो व्यर्थैमा नै परी
राक्षस् योनि त हुन्छ निश्चय पनी * हाम्रा वचन्ले गरी ४२
तेस् योनी बिचमा पनी तप गरी * ब्रह्मा महेश्वर् हरू
खुशी पारि अजेय भै हरि स्वयं * मार्नन् र मुक्तै हुनू
यस्तो आशिष दी गए द्विजहरू * फर्केर सारा जब
शोकले व्याकुल भै ति भानु नृपती * मूर्छा पऱ्याथ्या तब ४३

सेवाले गरि होश भो पछि अलिक् * भानूप्रतापमा जव
मन्त्रीले कहि ज्ञान धर्मकि कथा * क्यै शान्ति पाऱ्या तव
अर्कातर्फ ति कपटि दुर्जय तथा * केतू दुवै खुश् थिया
आप्ले श्रीहत भानु मार्न उ वखत् * मौका बहुत् वेस् बुझ्या ४४
चाँडो फौजहरू थियो निज जती * जम्मा गराई लिई
श्रीहत् भानुप्रतापको सहजमै * निर्वंश पाऱ्या गई
आप्ले ब्राह्मणका कुलै सहितले * भानुप्रताप् ती अनी
रावणमा दिइ अंश जन्मन गए * फेर् शत्रुमर्दन् पनि ४५
जन्मे भाई भएर अंश निज दी * ती कुम्भकर्णै महाँ
मन्त्री धर्मरुचि विभीषण भए * निज् अंशले फेर् तहाँ
दाजू भाई र रैति भानु नृपका * राक्षस् सबै जन् भए
लंकामा पछि जन्मि राक्षससमाज् * तिन्ले बढाई लिए ४६
यस्रित्ले हरि गण विजय् र जयले * सन्कादिको श्राप् परी
फेर् शम्भू गणलाइ श्राप हुन गो * नारद् ऋषीले गरी
जालन्धर् शिव-पुत्रलाइ पनि फेर् * श्राप् श्री विधीको पऱ्यो
ब्राह्मणको परि श्राप भानु नृपमा * निर्वंश तिन्को गऱ्यो ४७
चारै ती थरि श्रापका वश परी * अंशांश रावण् भया
जो ब्रह्मा शिवको गरेर तप धेर् * वर्ले अजेयी थिया
मुक्ती राक्षस योनिबाट उनको * श्री विष्णुका हात् हुने
कारण भैकन मार्नलाई हरिले * औतार रामको लिए ४८

रावण कुल र इतिवृत्त वर्णन ।

भारद्वाजजिले सुनी यति कथा * खुशी भई मन्महाँ
रावणको 'कुल' याज्ञवल्क्य ऋषिमा * फेरी सुध्याया तहाँ
संतान् रावण हो कउन् पुरुषको * कुन् वंशमा त्यो भयो
ब्रह्मा औ शिवको गरी तप कउन् * तेस्ले रिझाई लियो १

द्यौता दानव यक्ष दैत्य अरु नाग् * देखी नमर्ने भई
फेर् विद्यादिक शक्ति दश् शरिरमा * तेस्का वस्याख्या गई
अष्टैसिद्धि र नौ-निधीहरू समेत् * बाँहे प्रयोग् वश् भयो
दश रुद्रादिकले कउन् तप भई * 'बरदान्'अमोघ् दश्दिया २
भाषा संस्कृतको उ पण्डित भयो * धेर् ग्रन्थ तेस्ले रच्यो
वेद्को भाष्य'समेत् गरी कसरि फेर् * राक्षस् मतीको बन्यो
सुन्छु दश् शिरको भयो शिर उपर् * गर्दभ् स्वरूप् एक् थियो
संचित् अम्रित नाभिमा पनि गई * तेस्को कसोरी रह्यो ३
तेस्तो भो कसरी, भई पनि त्यती * ईश्वर् विमुख् भो किन ?
सुन्छु मार्नु पर्‍यो हरी, शिव, विधी * द्यौता मिली सब् पुनः
यो प्रश्नै सुनि भारद्वाज मुनिको * श्री याज्ञवल्क्यैजिले
रावण्को 'कुल-ईतिवृत्त' क्रमले * भन्नूभयो प्रेमले ४
ब्रह्माका सुत हुन् पुलस्त्य उनका * छोरा भए विश्रवा
तिन्की दानवराज् सुमालि दुहिता * श्री कैकसी गर्भमा
जन्म्यो रावण आर्य-दानव दुवै * रक्तांशको भै युती
ब्रह्माको पनि भै पनाति हुनगो * मेधावि औ हिक्मती ५
वैदिक संस्कृति आद्य-देव भगवान् * ब्रह्मा हुँदामा निज
क्रम्ले पुत्र पुलस्त्य नाति उनका * भै विश्रवा वैदिक
घर् अन्ध्रालयमा पितासँग बसी * बालख् अवस्था महाँ
रावण्ले सब वेद दर्शन समेत् * जोतिष् पढेथ्यो तहाँ ६
तेस्ले जोतिष् सांख्य दर्शनहरू * षड्शास्त्र माथी अनी
लेख्यो ग्रन्थहरू अनेकन तथा * उपनीषदैमा पनि
'वेदको भाष्य'समेत् गरी उसबखत् * खुब् मान्य विद्वान् भयो
भन्छू लौ सुन जन्म भो जसरि फेर् * तेसले तपस्या गर्‍यो ७

रावण दशशिर भएर जन्मेको र मरेको कारण ।

लिन्छू गै रतिदान् भनी ऋतुमती * भै कैकसी एकदिन्
जाई संमुख विश्रवा मुनिजिका * ती उम्भिएकी थिइन्
दश् मैन्हातक देव ध्यान बिचमा * बस्दा हुँदी विश्रवा
दश् चोटि ऋतुभै पनी खडि रहिन् * ती कैकसीजी तदा १
देखी कैकसिलाइ तेस् किसिमले * दश् मास् ऋतूको गई
हत्या दश् भ्रुण नाशको निज उपर् * लाग्ने छ भन्ने भई
ध्यान् विष्णुविधिशम्भुको गरिलिए * ती विश्रवाले अनी
गर्भाधान गरे प्रथम् शिशु हवस् *दश् शिर भएको भनी १
ध्यान् गर्दा हुँदिनै त्रिदेव दश शिर् * तेस्मा बसेका भई
जन्म्यो रावण त्यो भएर दश् शिर्* अद्भुत किसिम्ले गई
विष्णूको शिर एकको सत र रज् * शिर् चार् विधीको तथा
पाँच शिर्को तम शम्भुको गुणसमेत् * रावण् विषे गै रह्या ३
'सत्वै, रज्, तम' आदि तिन्गुण इनै * रुप् हुन् अहंकारि पो
मृत्यू हो दशवौं 'दशा' उहि भई * फेर् मृत्यू रुप्को थियो
सोही कारण त्यो समग्र जगको * मृत्यू स्वरूपी भयो ४
दश्को 'अङ्क' विषेत्र एक जुन हो * त्यो ईश्वरै हो भनी
तेस्लाइ झिकि शून्य बाँकि रहने * त्यै हो मृतक् रुप् पनि
सोही कारण 'एक अङ्क' रुपका * ईश्वर् विमुख भै कन
दश्मा बाँकि रहेर शून्य सरि भै * रावण् मरेको बुझ ५

रावणले ब्रह्माजीबाट बरदान पाएको ।

आफ्नू तिन् गुण जन्मना भई "ठूलो * हूने" अहंकार् लिई
रावण्ले पढि वेद् स-स्वर् तप गर्‍यो * ब्रह्माजिको मन् दिई
दश् हज्जार वर्ष गर्‍यो तप अघोर् * प्रत्येक शिर् होम् गरी

क्रम्ले दश् शिर होम पूर्ण जबभो * भक्ती विधीको धरी १
गोकर्णेश्वरमा खुशी भइ विधी * आएर दर्शन् दिया
ज्यूँकात्यूँ गरि शिर् सबै उस बखत् * 'वर् माग' भन्दा भया
आफूमा करुणा बुझेर विधिको * रावण् अगाडी बढी
माग्दो भो 'वरदान' पाउँछु भने * होऊँ 'अजेयी सरी' २
द्यौता दानव दैत्य यक्ष अरु नाग् * क्वै देखि मर्नें न हूँ
नर् बाँदर्हरु भक्ष हुन् यति भया * चाहिन्न फेरी कछु
'होवस् रक्षक् वैदिकी संस्कृतिको * तेस्को बुझी योग्यता
मागेका अनुसार सब् 'वर दिए' * खुश् भै विधीले तदा ३

रावणलाई नन्दीजीबाट नर बाँदरबाट मारिने श्राप ।

ब्रह्माबाट मिलेर 'वर्' त्यति ठुलो * आफ्ना अहंले अनी
दश् विद्यादिक शक्ति साथ शिवको * श्री आत्मलिङ्ग पनि
गर्छू प्राप्त भनेर शंकरजिको * तप् गर्न दृढ मन् लियो
सोही कारण फेर् हिमालय तरफ् * रावण् गएको थियो १
शक्ती तौलन आफ्नु मन् गरिलियो * कैलाश् उठाऊँ भनी
नन्दीले शिवको बुझेर अपमान् * तेस्लाइ रोक्दा पनि
तिन्को बात नटेरि बल् सित तहाँ * कैलाश बोक्यो जब
देखी त्यो रिस नन्दिको बढिन गै * तेस्लाइ श्रापे तब २
तेरो बुद्धि नदेखि मानिस तथा * बाँदर् सरीको पनि
'मर्नेछस् तिनिबाट नै' भनि तहाँ * गुप्तै भयाथ्या तिनी
तेस् श्राप्लाइ पनि नटेरिकन क्यै * तेस् रावणैले तहाँ
दुष्कर् शंकरको गर्‍यो तप बसी * सोही हिमाल् बिच्महाँ ३

रावणले शिवका दश रुद्र बाट दश महाविद्या अष्टसिद्धि नवनिधि बाह्र प्रयोग साथ वरदान पाएको ।

तेस् आफ्ना तप कालमा प्रथम शिर * काटेर तेस्ले तब
वीणा-मूल बनाइ त्यस् तरफको * काटी शरीरै सब

बीणाको पनि पृष्ट भाग्, पयरले * भाग् अग्र तेस्को गन्यो
गोडाको अँगुली हरूकन तहाँ * खूँटी बनाई धन्यो १
आन्द्रा छन् जति पेटका सब भिकी * तेस्को हजारौं तहाँ
बीणाका सब तारहेरु रचना * गर्दो भयो तेस् महाँ
यस रित्ले रचित्यो अपूर्व रितको * बीणा बजाई खुब
शंकर् स्तोत्र कथी अनेक किसिमले * तेस्ले गन्यो धेर् स्तव २
वैदिक् दानवि संस्कृतीकन हवस् * रत्तक् 'सुधारक्' भनी
'महांकाल' स्वरूप रुद्र पहिला * शंकर् स्वयं गै अनी
'महांकालि' स्वरुपि शक्ति प्रथमा * आफ्नी दिई तेस् महाँ
'महांकाल सरी भएस् रण महाँ' * भन्यादिया 'वर्' तहाँ ३
फेरी रावणको शरीर शिर त्यो * पैल्हे सरीको गरी
'माहांकाल' तुरुन्त अन्तरहिता * हुनू भयो तेस् घरी
फेरी रावणले द्वितीय निज शिर् * तेस् तर्फका देहको
बीणा पारि तयारी त्यै किसिमले * शंकर्जिको स्तव् गन्यो ४
दोश्रा 'तार' स्वरूपि रुद्र रूपले * तेस्का नजिक्मा गया
संसार्को सब भोग् सुलभ् तंकन होस् * वर्दान्' तुरुन्तै दिया
'तारा'शक्ति बसाई आफ्नु द्वितिया * पैल्हो किसिम्ले गरी
दोश्रो शिर् र शरिर् तुरुन्त उसको * गर्नु भयो तेस् घरी ५
फेर् तेश्रो चउथो र पंचम अनी * छैटौं र सातौं तथा
आठौं नौवम फेर् दशौं शिर शरिर् * काटेर तेस्ले यथा
पूर्वै भैं, गरि त्यो तयारि अघि भैं * बीणा बजाई तब
क्रम्ले दृढ मनले गरी तप खुशी * पार्दो भयो श्री शिव ६
तेश्रा 'बाल्-भुवनेश' रुद्र रूपले * आएर संमुख् अनी
बाला-श्री भुवनेशि' शक्ति तृतीया * दीएर आफ्नी पनि

तेश्रो रावणको शरीर शिर फेर् * पैले सरी ठिक् गरी
'इच्छित रूप्कन धर्न सक्नु तयिंले * वर्दान्' दिया त्यो घरी ७
'षोडश्श्रीविद्येश'चतुर्थ रुद्ररूपले * आई अगाडी तब
'श्री विद्या-युत-षोडशी' चउथवीं * शक्ती बसाई निज
'श्री सम्पन्न भएस्'भनेर 'वरदान्' * दिएर फेरी तहाँ
तेस्को शिर् र शरिर् दुरुस्त चउथो * गर्दाभया त्यए महाँ ८
पाँचौं 'भैरव' रुद्र रूप भइ फेर् * तेस्का अगाडी गई
'इच्छित् वस्तु हुनेछ प्राप्त' भनि यो * 'वर्दान' पैल्हे दिई
पंचम्-भैरवि'शक्तिआफ्निअनि दी * फेरी पनी त्यै घरी
तेस्को पंचम शिर् शरिर् पनि गऱ्या * पैल्हे भया झैं धरी ९
'छिन्नै मस्तक' रुद्र रूप छटवाँ * शंकर्जि आफैं गई
शक्ती आफ्नु बसाइ छैटविं तहाँ * 'श्री छिन्नमस्ता' दिई
रावणको छटवौं शरिर् शीर समेत् * पैल्हे सरीको गरी
'हात्को बस्तु नउम्कने वर दिया' * फेरी पनि तेस् घरी १०
सातौं 'श्री धूमवान' रूद्र रूपले * पाल्नू भई फेर् तहाँ
सातौं शक्ति निजी 'धुमावति' दिई * तेस्का शरीरै महाँ
सातौं रावणको शरीर शिर फेर * पैल्हे दुरुस्तै गरी
'होलास्लौप्रतिद्वन्दिशून्य'भनिफेर् * 'वर्दान्' दिया तेस् घरी ११
फेर् 'बग्ला मुख' रुद्र आठउँ भई * तेस्का अगाडी गया
'श्रीवग्लामुखि'शक्ति आठउँ निजी * तेस्का शरीरमा दिया
आठौं रावणको शरीर शिर फेर् * पैल्हे सरीको गरी
'अष्टैसिद्धि सदा हउन् वश महाँ * 'वर्दान् दिया' त्योघरी १२
नौवों फेरि 'मतङ्ग' रुद्र रूपले * तेस्का नजिक्मा गयी
'मातङ्गी नवमाँ दि शक्ति जिनकी * अत्यन्त खुशी भयी

वश्मा'बाहु प्रयोग्'हरु पनि हउन् * 'वर्दान' फेरी दिया
नौवौं शिर् र शरिर् दुरुस्त चणमा * तेस्को गरेको थिया १३
फेरी रुद्र 'कमल्' स्वरूप दशवौं * आएर संमुख् अनी
शक्ती आफ्नुदशौं सर्वाणिकमला' * तेस्मा बसाए पनि
वर्दान्'फेरि गरे मिलुन्'नऊनिधि * इच्छा हुँदैमा' यहाँ
रावण्को दशवौं शरिर् शिर पनी * पाऱ्या दुरुस्तै तहाँ १४
तेतीसम्म भई पनि शिवजिको * प्रत्यच दर्शन् यहाँ
मैंले पाइन गर्दछु भनी अटोट् * लीएर रावण् तहाँ
आफ्ना दश् मुखले स्तवन् गरितहाँ * ताण्डव् गरी खुब् सँग
हज्जार वर्ष भरी गरी तप अधिक् * तेस्ले रिझायो शिव १५

रावणलाई शिव पार्वतीजीको प्रत्यक्ष दर्शन् र पार्वती समेत आत्मलिङ्ग मिलेको ।

गौरी शंकर फेर् 'वरंब्रुहि' भनी * प्रत्यच साम्ने हुँदा
देखि पार्वति सुन्दरी स्वरुपकी * भो मुग्ध रावण् तदा
तेस्ले नम्र भएर शंकरजिमा * बिन्ती चढाई लियो
मेरा निम्ति अप्राप्य छैन अब क्यै * केवल् कृपाले प्रभो ! १
पूजन् नित्य गरोस् भनेर दिनुहोस् * श्री आत्मलिङ्ग अनी
'पत्नी छैन सुहाउँदी मकन होस् * बक्सिस्' इ देवी पनि
पाए एति कृतार्थछु जब भन्यो * तेस् रावणैले तहाँ
शंकर्ले बुझि नाश तेस् अधमको * गम्नु भयो मन्महाँ २
यस्ले स्त्री-रुप मोहमा परि, दिए * संकष्ट साध्वीकन
दश् विद्यादिक शक्तिले तजि दिनन् * वर् नष्ट होला पुनः
'मर्ला सोहि बखत' भनी प्रकटमा * गौरी र लिङ्गै दियी
'राख्छस् जुन् स्थलमा तँ इन्कन तहीं' * बस्लान् प्रतिष्ठित भयी ३
भन्दै यो शिवजी विलुप्त हुनु भो * फेर् रावणैले तहाँ
गौरी औ शिवलिङ्ग त्यो लिई हिड्यो * खूशी भई मन्महाँ ४

यो बार्ता त्रिभुवन् भरी फिंजि गयो * सूनेर सोही कुरो
बिस्मात् विष्णु विधि र देवऋषिमा * अत्यन्त ठूलो पऱ्यो
माता पार्वतिलाई तेस्सित गई * उद्धार गर्नें भनी
नारद्लाइ खटाइ बक्सनु भयो * चाँडो हरीले पनि ५

रावणले नारदजीबाट फकीएर पार्वती र आत्मलिंग त्याग्नू र तिन्को प्रतिष्ठा ।

भेटे रावणलाइ नारदजिले * गोकर्ण तीर्थैं महाँ
देखी ती ऋषिलाइ दम्भ सितले * फेर् भन्छ रावण् तहाँ
ब्रह्मा औ शिवको जउन् रित गरी * तेस्ले तपस्या गऱ्यो
जुन् रित् दानव,देव,यक्ष अरु नाग् * देखी नमर्ने भयो १
दश् विद्यादिक शक्ति वर् सहितले * जस्ता किसिम्ले मिल्यो
गौरी औ शिवलिङ्ग प्राप्त जसरी * भो सब् क्रमैले कह्यो
रावणको सब बात दम्भसितको * सूनेर नारद् तहाँ
प्यारो खुब् गरि भन्दछन् यति ठूलो * तेरो तपस्या महाँ २
झुक्क्याएर तँलाई शम्भु विधिले * मामूलि 'वर्दान्' दिए
गौरी औ शिवलिंग नक्कलि दिई * तप् व्यर्थ तेरो लिए
तेत्रो दुष्कर तप् गरी अमर या * मृत्युञ्जयीथ्यो हुनू
भन्छू गूढ कुरो तँ गर् यहि गरे * होलास् तँ तेस्तो बरु ३
मेरा दाजू पुलस्त्यको तँ बुझिले * नाती भएको हुँदा
मेरो नाति पनी तँ होस् र अहिले * यो भन्छु गुप्ती कुरा
'आफ्नी छोरि सरस्वतीसँग गमन् * गर्नें लिंदा मन्सुब'
शंकर्को भइ श्राप खण्डित भयो * पंचम् विधीको शिर ४
गर्दभ्का रुपको भयो शिर उही * ब्रह्माजिको त्यो अनी
गर्दाछिन् तप शम्भुको 'जुनि गधा' * आफ्नु छुटोस् यो भनी
'स्पर्शै भै मम श्रेष्ठ भक्त करले' * यो रुप् छुट्ला तब
ब्रह्मालाइ वचन् छ फेर् शिवजिको * सोही हुनाले निज ५

गर्दभ् रूप लिएर मानसरमा * बस्छन् विधाता गयी
तस्मात् कारणले नअलमलि कतैं * पुग्नू छिटो गै तहीं
तेरो स्पर्श भएर गर्दभ जुनी * छुट्ने विधीको हुँदा
तैंले गैकन अंकमाल् गरिलिनु * ऐल्हे सरासर् तदा ६
तेरो स्पर्श भएर लुप्तछ हुने * गर्दभ् शरिर् त्यो तर
'हातको वस्तु 'नउम्कने तँकन भै * श्री छिन्नमस्तक् बर
हातमानै रहनेछ शिर् विधिजिको * गर्दभ् स्वरुप् त्यो जब
आफ्ना मस्तकमा धरेस् मुकुट भैं * तेस्लाइ तैंले तब ७

सहश्रदलकमल् नै आसनी हो विधीको
स्थित छ उ त सदा नै सिंधूमा अमृतेको
विधि शिर उहिं तैंले माथमा आफ्नु धर्लास्
कमल उहिं उ शिर्को आसनी रूप देख्लास् ८
कमल स्थित हुने भै फेर् सुधा-सिन्धु माहाँ
कमल मनि रहन्छन् सिंधु आफैं ति ताहाँ
यसरी बसि सुधा त्यो माथमा जाइ तेरा
प्रतिदिन तँ सुधाको पाउलास् एक थोपा ९

संचित् भैकन नाभिमा गइ बसे * एक् बुन्द अमृत् नित
हूनेछस् तँ अमर् त्रिलोक बिचमा * मृत्युञ्जयी निश्चित
बार्ता सब् अति लोभनीय सुनि त्यो * रावण् विकल् खुब् भयो
गौरी औ शिवलिंग फ्याँकि तहिं नै * फर्की हिमाल्मा गयो १०
श्री गौरी शिवलिंग तेस् अधमले * फ्याँकेर फर्क्यो जब
ब्रह्मा विष्णु महेश देव ऋषि सब् * तेस ठाउँ आए तब
तेस् गोकर्णविषे उही धरि छिटो * तिन्को प्रतिष्ठा गरे
खुसी भैकन फेर् त्रिदेव सँग ती * द्यौतादि सारा फिरे ११

रावणले गर्दभ विधिजीको मस्तक धारण गर्दा नाभीमा अमृत पुगेको कथा।

रावण त्यो पुगि मानसर् नजिकमा * देख्यो गधा रूप् विधी
तेस्ले जाइ गऱ्यो तुरुन्त उ बखत् * तिन्को अंगाल्हो धरी
नारद्‌का कथनानुसार् शरिर त्यो * गर्दभ् विधिको तदा
लुप्तै भो तर शिर् रह्यो करविषे * तेस् रावणैको खड़ा १
तेस्‌ले गर्दभ शिर् धऱ्यो शिर उपर् * शिर् स्थापना भो जब
पौंच्या आसनि रूप् कमल उसमनी * अमृत् समुद्रै तब
तालूबाट रसाइ नाल पथले * थोपा सुधाको पनि
नाभीमा दिनहुँ पुगी अमर त्यो * मृत्युञ्जयी भो अनी २
पैल्हे इन्द्रिय दश् गरेर् वशमा * ब्रह्माजिको शम्भुको
गर्दामा तप सिद्धि प्राप्त हुनगो * तेस्‌लाइ तेत्रो ठूलो
कामुक् भै गदहा जुनी विधिजिको * त्यो भै दिएका सरी
तेस्‌को इन्द्रिय दश् भयो च्युत पछी * मस्तक् गधाको धरी ३

रावणको जगतलाई एकाम्म गरने प्रयत्न र "रक्ष" संस्कृति स्थापना।

यस् रितले विधि शम्भुको 'वर' हुँदा * गर्दभ् स्वभाव् फेर् लिई
तेस्‌ले दिग्जय गर्न निश्चय गऱ्यो * ब्रह्माण्ड सारा गई
दश् विद्यादिक शक्ति अमृत समेत * संचित् भई नाभिको
उस्‌माथी शिरमा बसेर गदहा * मन्‌पर्दि गर्ने भयो १
मामाहेरु प्रहस्त आदि अति विर् * तेस्‌का एघारै थिया
एघारैतिर पृथ्विमा खटन भै * खुब् भाँडभैलो गऱ्या
दक्षिण भारतका समुद्र तिरका * सब् द्वीप् वशमा गऱ्यो
दाजू यक्ष कुबेर् विमातृसँग फेर् * बल्‌जफ्ति लंका हऱ्यो २
फेर् मन्दोदरि दैत्यराज् मयसुता * तेस्‌ले विवाहा गरी
तेस्‌का उन्तिरबाट पुत्र अति वीर् * पैदा भया तेस् घरी
जेठो मेघ समान गर्जन गरी * पैदा भएथ्यो गई
तेसको नाम् पनि मेघनाद् हुनगो * साहै बलीयो भई ३

किष्किन्धा पति बालि बाँदर तथा * वीर् कीर्तवीयार्जुन
पाताल्का असुरेन्द्र श्रीबलिजिको * बल्ले नभेटीकन
मैत्रीलाइ बली दुहित्रि वृषभ * ज्वालाजिका सङ् महाँ
साख्वैभाइ ति कुम्भकर्ण सितको * लग्ने गरायो तहाँ ४
गन्धर्वाधिप सैलुषै कि दुहिता * सरमाजिका सङ् अनि
कान्छा भाइ थिया बिभिषणजिको * लग्ने गरायो पनि
फेरी वासुकि नाग पुत्री सँगमा * वीर् मेघनादको तहाँ
गर्दी लग्न सुलोचनाकन गऱ्यो * आफ्नी बुहारी यहाँ ५
विद्युद्जिह्व भनेर दानव-पती * पातालको क्वै थियो
बैन्ही सूर्पनखा दिएर उसले * ज्वायीं बनाई लियो
खरदूषण् र त्रिशिर् भनेर उसका * सौतेनी भाई थिया
दक्षिण् भारतका अनेक स्थलमा * तिन्लाइ तैनाथ् दिया ६
उत्तर भारतसम्म आई उसले * आफ्नू खलंगा धरयो
मारिच् फेरि सुबाहु सैन्यसँग दी * तैनाथि तिन्को गऱ्यो
मैं रावण अहिरावणादि अति वीर् * छोरा नरान्तक् भए
मूल् पर्दा निज राज्य आर्जन गरी * तेस्का सहायक् थिए
यसरितले गरि ठूल-ठूलासँग तहाँ * सम्बन्ध मैत्री गऱ्यो
आफ्नू बल्कन् बृद्धि पारि जग यो * वशमा म गर्छू भन्यो ७
फेरी दानव दैत्य यक्ष नर नाग् * गन्धर्व जग्का जिती
इक्ष्वाकू कुलका अरण्यक समेत् * तेस्ले जित्यो भूपति
फेरी इन्द्र वरुण र यम् सहितले * दिक्पाल हेरू तहाँ
जाई स्वर्गविषे जिती सहजमा * वशमा गरायो यहाँ ८
वैदिक् संस्कृति, देव आर्य नरको * फेर् आसुरी दानवी
बाँदर् नाग र यक्ष दैत्य सबको * आफ्नो थियो संस्कृति
तेस्मा आसुरी दैत्य दानवि समेत् * जो संस्कृती ती भया

संरक्षक् शिवलाइ मानि सबले * ईश्वर् बुझेका थिया ९
द्यौता आर्य र यक्ष नाग नरको * बाँदर् अरु जो भए
संरक्षक् विधिजी र विष्णु भगवान् * ती संस्कृतीका थिए
तेस् बेला जति सब् ति संस्कृति थिए * तिन्को विरोधी बनी
रावण् रक्षक भै स्वयंभु जगको * ईश्वर् भनायो पनि १०
संरक्षक् त्रिभुवन्पती हरिहर * ब्रह्मा नटेरी अनी
मन्पर्दी मत 'रक्ष' संस्कृति नयाँ * तेस्ले चलायो पनि
ईश्वर्बाट विमुख् भएर यसरी * गर्दा अनर्गल् अती
संज्ञा 'राक्षस'को दियो जगतले * त्यो धेर् हुँदा दुर्मती ११
तेस्ले संस्कृति सब् मिटाइ जगको * एकाम्म गर्छु भन्यो
कार्यैले पनि गर्न तत्पर भई * तेस्मा प्रवृत्तै बन्यो
ठूलो सानु नभै नृ-वंश भरि सब् * हुन् एक जात्का भनी
तोड्नु वर्ण विभेद् भनेर सबमा * उर्दी फिजायो पनि १२
भोग्या हुन् सब नारि भूमिसरिनै * संतान् खातिर् हुँदा
कन्या वा विधवा हउन् कि सधवा * राख्ने चलायो प्रथा
द्यौताको सब भाग् हरण् गरिलियी * भोग्थ्यो बलैले लिई
वैदिक् यज्ञ र याग् महर्षिहरुको * विध्वंस पार्थ्यो गई १३

रावणका अन्तको आयोजना।

तेस्ले विश्व सबै प्रकम्पित भई * द्यौता ऋषी जो थिया
नाश् हुन् इ भनि फेर् त्रिदेव पदमा * जाई शरण् गै लिया
देखी रावणको कुकृत्य ति तिनै * अत्यन्त क्रोधित् भई
भन्छन् संमुख देव आर्य ऋषिका * आएर सांत्वन् दिई १
हे द्यौता ऋषि हो! न मान डर क्यै * यस् रावणैको अब
अत्याचार गरेर पुण्य निजको * तेस्ले गुमायो सब
मर्ने यो छ अवश्य नै अब बुझे * शङ्कर् वचन्ले गरी

गर्दा पार्वतिमा कुदृष्टि यसले * साध्वी सिताजी हरी २
सोही कारण शम्भुको वचन त्यो * सार्थक् गराऊँ भनी
दश विद्यादिक शक्ति रुद्र दशको * वर नष्ट पारी अनी
एघारौं शिव रुद्र रूप हनुमान् * बाँदर् हुनन् भू महाँ
रावण् मार्नमहाँ सहायक हुनन् * यी मुख्य रूप्ले तहाँ ३
मस्तक् फेर् विधिको बलैसँग लियो * गर्दभ् स्वरूप्को भनी
आफ्न तेस् रितको भएर अपमान् * छन् क्रुद्ध साह्रै तिनी
उस्माथी पनि भै पनाति उनको * राक्षस् मतीको भयी
मार्नामा उसका सहायक हुनन् * भै जाम्बवान् रूप् विधि४
विष्णूले पनि शम्भुको वचनको * पालन् निमित्तक् महाँ
आद्या लक्ष्मि सिताजिका स्वरूपले * गै मोह पार्निन् तहाँ
रावण्कि भइ छोरि जन्मि बढनिन् * राजा जनक् घर् विषे
ब्रह्मा गर्दभ, छोरिमा गमनका * हेतु हुनाले ऋषे ! ५
आफ्नै छोरि सिता हरी गमनको * इच्छा गरेको भई
रावण् मारियि हुन्छ मुक्ति विधिको * गर्दभ् जुनी त्यो गई
नन्दीको पनि श्राप सार्थक गरी * श्री विष्णुजीले सुन
मार्नन् रावण आदि राक्षस सबै * नर् रूपले गै कन ६
दौताहेरू सबै यहाँ इ जति छन् * गै बाँनरादी बनी
सहायै उनको गरून् सहजमा * मर्नेछ रावण् भनी
आज्ञा एति गरी त्रिदेव तहिं नै * गुप्तै हुनू भो जब
राम् रूप्ले भई विष्णुजी अवतरित् * मार्नू भयो रावण ७
श्री याज्ञवल्क्य ऋषिले यति सब् सुनाई
फेर् भारद्वाज मुनिलाइ भन्या बुझाई
भन्नू भयो शिवजिले अघि गौरिलाई
भन्छु म राम् चरित त्यो सुन मन् लगाई ८

सुब्बा होमनाथात्मज तनयेन पं० रामजी उपाध्याय कृत उपोद्घातकाण्ड समाप्त ।

❀ श्रीइष्टदेवताचरणकमलेभ्यो नमः ❀

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी र रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको

अथ रामायण माहात्म्य, नारदपूर्व वृत्तान्त, नारद ब्रह्मा सम्वाद ।

(ब्रह्मा मानस पुत्र नारद मुनी * पैल्हा जनम्का थिया
फेरी दक्षप्रजेशका सुत इनी * दोस्रा जनम्मा भया
दासी पुत्र भया महर्षिहरूका * तेस्रा जनम्मा जब
सप्तर्षी उपदेशले इनि भया * ब्रह्मर्षि प्रख्यात् तब)
एक्दिन् नारद सत्यलोक् पुगि गया * लोक्को गरूँ हित् भनी
ब्रह्मा ताहिं थिया पऱ्या चरणमा * खूशी गराया पनि
क्या सोध्छौ तिमि सोध भन्छु म भनी * मर्जी भएथ्यो जसै
ब्रह्माको करुणा बुझेर ऋषिले * बिन्ती गऱ्या यो तसै १
हे ब्रह्मन् ! जति हुन् शुभाशुभ सबै * सूनी रह्याछु कछू
बाँकी छैन तथापि सुन्न अहिले * इच्छा म यो गर्दछू
आऊला जब यो कली बखतमा * प्राणी दुराचार् भई
गर्न्याछन् सब पाप् अनेक् तरहका * नीच्का मतीमा गई २

साँचो बात गरैन कोहि अरुकै * गर्नन् ति निन्दा पनि
अर्काको धन खानलाइ अभिलाष् * गर्नन् असल् हो भनी
कोही जन् त परस्त्रीमा रत हुनन् * कोही त हिंसा महाँ
देहैलाइ त आत्म जानी रहनन् * नास्तिक् पशू भैं यहाँ ३
काम्का चाकर भैं भएर रहनन् * स्त्रीलाइ द्यौता सरी
मान्नन् पितृ र मातृलाई बुझि खुब् * शत्रू सरीका गरी
ब्राह्मण् भैकन वेद बेचि रहनन् * कोही पढ्न् ता पनि
धन् ठूलो छ भनी भन्या सहज धन् * आर्जन् गरौंला भनी ४
जाती धर्म रहैन क्षत्रिहरुमा * जो छन् इ नीचाहरु
शूद्रादी त तपस्वी होइ रहनन् * ब्राह्मण् सरीका बरु
स्त्री धेर् भ्रष्ट हुनन् पती र ससुरा-* को द्रोह ठूलो गरी
यस्ता दुष्ट कसोरि मुक्त त हुनन् * संसार सागर् तरी ५
यो चिन्ता मनमा भयो र अहिले * सोधूँ उपायै भनी
आयाको छु दयानिधान ! कसरी * तर्नन् सहज् ता पनि
यस्तालाइ उपाय तर्न सजिलो * कुन् हो उ आज्ञा गरी
मेरो चित्त बुझाइ बक्सनुहवस् * क्याले इ जान्छन् तरी ६
नारदूले दुनियाँ उपर गरि दया * बिन्ती गऱ्या यो जसै
ब्रह्माजी पनि खूब् प्रसन्न हुनुभै * मर्जी भयो यो तसै
हे नारद् ! सब पाप हर्नकन ता * रामायणैका सरी
अर्को मुख्य उपाय छैन सबको * हित् यै छ अमृत् सरी ७
शम्भूदेखि सुनेर तत्व सब यो * गान् पार्वती गर्दथिन्
राम्को नाम अपार जानि बहुतै * आनन्दमा पर्दथिन्
जस्ले गान्कन गर्दछन् ति त सहज् * संसार पार् तर्दछन्
कालैको पनि ताप् हुँदैन भय ताप् * तिन्का सहज् छुट्दछन् ८

यो सब् शास्त्र विषे बड़ो छ रघुनाथ्-* को रूप् जनाई दिन्या
जो छन् सब् इ पुराणहेरु सबमा * यै मुख्य जानी लिन्या
गर्छन् कीर्तन सुन्दछन् पनि भन्याँ * पाउँदछन् फल् भनी
तिन्को पुण्य बखान गर्न त सबै * सक्तीन मैंले पनि ६
सून्याथ्याँ शिवदेखि यो त महिमा * एक् श्लोक् पढुन् ता पनि
भक्तीले यदि यो पढ्यो पनि भन्या * पाप् छुट्दछ सारा भनी
जो एक्चित्त गरेर पाठ खुशिभै * गर्छन् सदा यै भन्या
जीवन्-मुक्त तिनै त हुन् नर भई * ईश्वर् सरीकै बन्या १०
पूजा पुस्तकको गऱ्यो पनि त फल् * एक् अश्वमेध्का सरी
पाउँछन् सुनि यो कहीं पनी भन्या * पाप् छुट्तछन् त्यै घरी
जो ता पुस्तकको नजिक् गइ प्रणाम् * मात्रै फगत गर्दछन्
त्यस्ता जन् सब देवता पुजि हुन्या * फल्भोगमा पर्दछन् ११
चारै वेद पढेर शास्त्रहरुको * व्याख्यान गर्दा अनी
पाईंदैन उ फल् त पाउँछ सहज् * पुस्तक् दिनाले पनि
भक्तीले कहिं भक्तका घर गयी * एकादशीमा कथो
चौबिश् पल्ट पुरश्चरण् गरिहुन्या * गायत्रिको फल् भयो १२
जस्ले राम्नवमी उपासि खुशिले * जाग्राम् समेतै गरी
यो रामायण पाठ् गरोस् कित सुनोस् * तन्मन् यसैमा धरी
त्यस्ले तीर्थ पिछे तुलापुरुष दान् * सूर्यै ग्रहणमा गऱ्यो
यस्मा संसय छैन जान्नु सबले * आनन्दमा त्यो पऱ्यो १३
रामायणकन गाउन्या पुरुषको * आज्ञा त इन्द्रै पनि
मान्छन्, श्री रघुनाथका प्रिय इ हुन् * मान्न्या इनै हुन् भनी
दिन्दिन् यस्कन पाठ् गरेर जसले * सत्कर्म गर्छन् जती
कोटीगुण फल बढ्ति मिल्छ सबको * घट्तैन तिन्को रत्ती १४

यस्मा राम् हृदयैछ पाप् हरिलिन्या * क्वै ब्रह्मघाती पनि
शुद्धात्मा बनिजान्छ दिन्‌दिन पढ्या * गर्छन् कृपा राम् धनी
रोज्‌रोज् तीनपटक् अगाडि हनुमान् * राखेर पाठ् गर्छ जो
जस्‌तो भोग्‌कन गर्न खोज्दछ उ भोग् * सम्पूर्ण पाऊँछ सो १५
जो यो पाठ् तुलसी पिपल् वरिपरी * गर्छन् प्रदक्षिण गरी
तिन्‌को पाप् सब जन्मको जति त छन् * छुट्छन् ति सोही घरी
तिन्‌को राम गिता छ भन् अति ठुलो * जस्‌को महात्म्यै पनि
सब् जान्या शिवमात्र छन् अरु त क्वै * जान्दैन यस्‌तो भनी १६
आधा पार्वती जान्दछिन् म त अर्भै * चौथाइ पो जान्दछु
गीता पाठ गरेर नाश नहुन्या * पाप् छैन यो मान्दछु
रामले वेद मंथन् गरीकन झिक्या * गीता र अमृत् सरी
लक्ष्मणलाइ दिया तहाँ पढिलिया * जाइन्छ संसार् तरी १७
माछ्छे निश्चय कार्तवीर्य भनि खुब् * ठूलो इरादा धरी
पढ्थ्या श्री शिवथ्यैं गई परशुराम् * दिन्‌दिन् चरणमा परी
पढ्थिन् पार्वति रामगिता तहिंसुनी * पाठ् गर्न लागी गया
रामगीता तहिं देखि पाठ् गरिलिया * नारायणी ती भया १८
मैन्हादिन् यहि रामगिता पढिलिया * सब् ब्रह्महत्या हरू
छुट्छन् ता अरू छुट्तछन् सकलपाप् * भन्या बयान् क्यागरूँ
शालिग्राम् तुलसी पिपल् कित वडा * संन्यासिथ्यैं जो गई
रामगीताकन पाठ्‌गर्‍यो यदिभन्या * ठूलो माहात्मा भई १९
जुन् फल्‌छन् मुखले भनी नसकिन्या * सो फल् त भोग् गर्दछन्
कोही श्राद्ध विषे पढन् त तिनका * पितृ सबै तर्दछन्
पैल्हे खूब नियम् गरी दशमिमा * एकादशीमा पनि
आसन् बाँधि अगस्ति वृक्षमनि पाठ् * गर्छु म गीता भनी २०

रामगीताकन पाठ् गरीकन बहुत् * श्रद्धा गरी पढ्छ जो
तेस्लाई त नभन्नु मानिस भनी * रामै सरीको छ त्यो
दान् ध्यान् तीर्थ कदापि केहि नगरी * यो रामगीता पढी
बस्छन् जो ति अनन्तका पदविमा * जान्छन् सहज्पार् तरी १
धेरै बात गरेर हुन्छ अब क्या * रामायणै हो जबर्
पाप् हर्नाकन छैन केहि बुझ यो * एसै सरीको अवर्
जान्छन् स्तोत्र पुराण् श्रुतीस्मृतिइता * सोहै कलामा पनि
पुग्दैनन् त बखान् कहाँतक गरू * हो फेरि ठूलो भनी २३
यो रामायणको माहात्म्य विधिले * नारद्जिलाई कही
लाग्या फेर् पनि भन्न यस तरहले * ब्रह्माजि खुशी भयी
पाठ्गर्छन् कित सुन्दछन् यदि भन्या * यो येति सुन्दा पनि
जान्छन् सब् उहि विष्णुका पुरिमहाँ * खुब् पूज्य सब्का बनी २३

अथ शिव पार्वती सम्वाद ।

कैलाश्मा भगवान् सदाशिव थिया * ध्यान्मा बहुत मन् दिई
बाम्काखूमा बहुतै पियारि हितकी * श्री पार्वतीजी लिई
एकदिन् पार्वतिले पनि शिवजिथ्यैं * सोधिन् चरणमा परी
आफू ता सब जान्दथिन् तर दया * सम्पूर्ण लोक्मा गरी १
हे नाथ् ! बिन्ति म गर्दछु हजुरमा * राम् हुन् जगत्का पति
राम्देखी अरु कोहि छैन जनको * संसार तर्न्या गति
जस्को भक्ति गर्‍योभन्या अतिगँभीर् * संसार सागर् महाँ
नौका झैं तरिजान्छ झट्पट गरी * देहै उ जन्को तहाँ २
यस्ता रामकन् लोकमा जनहरू * एक् ईश्वरै भन्दछन्
केही तत्व नपाई मूर्खहरु ता * मानिस् सरी गन्दछन्
भन्छन् कोहि त राम ईश्वर भया * शोक् क्यान तिन्ले गरया
सीता रावणले जसै हरि दियो * ठूला विपत्मा पर्‍या ३

ईश्वर्लाइ त शोक् हुँदैन त भनूँ * हूँदैन अज्ञान् पनि
इन्मा यो सब देखियो त कसरी * जानूँ म ईश्वर् भनी
लोक् यस्तोपनिभन्छकोहि भगवान्! * यस्मा विचार् खुब् गरी
यस्तो हो सब यो बताउनु हवस् * सन्देह मेरो हरी ४
यस्तो प्रश्न सुनेर पार्वतिजिको * खूशी पनी खुब् भया
राम् यस्ता प्रभु हुन् भनेर शिवले * सब् तत्व ताहीं कह्या
सून्यौ पार्वति! राम् अनादि परमे-* श्वर् हुन् ति आकाश् सरी
सब् ढाकीकन बस्तछन् अघि विराट् * सम्पूर्ण सृष्टी गरी ५
जस्तै चुम्बकका नगिच् परिगया * तान्छन् इ लोहा पनि
त्यस्तै जस्कन पाइ नाच्दछ जगत् * नाना प्रकार्का बनी
यस्तो तत्व न जानि मानिस विचार् * राम्लाई जो गर्दछन्
संसार्का इ अनन्त ताप्हरु तिनै * लाई सदा पर्दछन् ६
बादल्ले भूमि ढाक्छ ढाक्छ कहिंक्या * श्री सूर्यलाई पनि
लोक् ता भन्छ उठ्यो र बादल ठूलो * सब् सूर्य ढाक्यो भनी
तेस्तै तत्व न जानि बोल्छ जन जो * सो भन्छ मानिस् पनि
योगी ज्ञानि त चिन्दछन् इ रघुनाथ् * त्रैलोक्यका नाथ् भनी ७
जस्लाई रिङ्टा छ भन्छ उ फगत * घुम्छन् इ पर्वत भनी
घुम्दैनन् ति त घुम्छ तेहि रिङ्टा * जान्दैन कोही पनि
अज्ञान हुन् रिङ्टा हुन्या जनहरु * भन्छन् ति मानिस् भनी
राम् ता हुन् परमेश्वरै सकल यो * चौधैभुवन्का धनी ८
सूर्यैमा पनि अन्धकार् छ कहिं क्या * तेस्तै इ राम्मा पनि
शोक् अज्ञान् रतिछैन जान्नु सबले * आत्मा इनै हुन् भनी
अर्को गोप्य रहस्य भन्छु सुन यो * सम्बाद् सीतारामको
भूभार् हर्न त काम् थियो जब हन्या * छिन्छान् भयो कामको ९

भूमीको सब भार् हरेर रघुनाथ् * राज् गर्न लाग्या जसै
देख्या श्री हनुमानलाई र दया * आयो प्रभूमा तसै
सीतालाई हुकुम् तहाँ दिनुभयो * सीते ! हनूमान् बड़ा
हाम्रा भक्त भया इ तत्व लिनको * खातिर् यहाँ छन् खड़ा १
इन्लाइ तिमी तत्व देउ भनि यो * आज्ञा भएथ्यो जसै
सीताले हनुमानलाई दिनुभो * जुन् तत्व हो सब् तसै
आर्को तत्व त केहिछैन हनुमान् ! * कुन् आज अर्को कहूँ
राम्‌हुन् ब्रह्म इनै कि शक्ति बलियी * माया भन्याकी म हूँ २
राम्‌को सन्निधि पाई गर्छु सब् काम् * सृष्टी र पालन् पनि
आरोप् रामविषे गरिन्छ सब यो * गर्न्या इनै हुन् भनी
यो निर्मल् रघुवंशमा प्रभुजिले * जो जन्म ऐल्हे लिया
विश्वामित्र निमित्त यज्ञहरुको * राखी दया मन् दीया ३
जो पाप् गौतम पत्निको हरिदिया * जो भाँचि दीया धनूँ
जो मैलाइ बिहा गर्‍या सब कुरा * यस्‌ता कहाँ तक् भनूँ
जस्‌ले गर्व हर्‍याति वीर् परशुराम्-* को, जो अयोध्या बस्था
बाह्रै बर्ष बिहा गर्‍या पछि बसी * जो ता बनैमा पस्या ४
यस्‌ता ई जतिकाम् भयाति सबकाम् * गर्न्या म हूँ ता पनि
भन्छन् लोक त रामलाइ सबका * कर्ता इनै हुन् भनी
अन्तर्यामि अनादि शक्तिति त हुन् * कर्ता कहाँ ती थिया
मेरो गूण लिंदा त लोकहरुले * कर्ता भनी पो दिया ५
एती ताहिं सिताजिबाट उपदेश् * पाई सक्याथ्या जसै
आफैं राम् प्रभूले पनी दिनुभयो * फेर् तत्वको ज्ञान् तसै
यस्‌तो हुन्छ परात्म जान यहि हो * यै हो अनात्मा भनी
आत्मा औ परमात्मलाई बुझिंदा * पाइन्छ मुक्ती पनि ६

आत्माको र परात्मको छ कति फेर् * ती एक जानी लिनू
जुन्जुन् चीज अनात्म हुन् उतफुटो * जानेर छाडी दिनू
आत्माको र परात्मको गरि बिचार् * एक् तत्त्व जान्यो जसै
अज्ञान् सब् छुटि जान्छ त्यो पुरुषको * मै तुल्य हुन्छन् तसै ७
यो मेरो हृदयै त हो प्रिय छ यो * खुब् गुप्त राख्नू पनि
तत्वैज्ञान् भनि यै कहिन्छ बुझिल्यौ * सून्यौ हनूमान्! भनी
तत्वैज्ञान् हनुमानलाइ रघुनाथ्-* ले यै दिनूभो तहाँ
सोही ज्ञान् तिमिथ्यैं कहीं सब् सक्याँ * सम्पूर्ण मैंले यहाँ ८
सुन्यौ पार्वति! रामको हृदय यो * जो-जो त पाठ् गर्दछन्
जो छन् जन्म सहस्रका सकल पाप् * तिन्को सबै टर्दछन्
जोता भ्रष्ट अधम् हवस् त पनिलौ * यस्लाइ खुब् पाठ् गरी
राम्को ध्यान पनि गर्‍यो यदि भन्या * त्यो जान्छ संसार् तरी ९

शिवजीबाट रामचरित्र वर्णन।

सूनिन् पार्वतिले अपार महिमा * यो रामजीको जसै
फेर् विस्तार् गरि सुन्नलाइ मन भो * ती पार्वतीको तसै
बिन्ती फेर् शिवथ्यैं गरिन् पनि तहाँ * हे नाथ्! सबै रामको
लीला सुन्न मलाइ मन् हुन गयो * एही बुझ्याँ कामको १
सुनोस् रामलीला भनेर म उपर् * माया बहुतै धरी
सब् लीलाहरु फेर् बताउनु हवस् * जो छन् ति बिस्तार् गरी
यो प्रेम् पार्वतिको सुनेर शिवले * खुब् प्रेम राखिन् भनी
जो जो हुन् सब रामचरित्र शिवले * ताहाँ बताया पनि २
ई भूमीकन रावणादिहरूले * भारी बनाई दिया
भारी भै ति रुँदै गइन् उहि जहाँ * ब्रह्मा बस्याका थिया
पापी धेर् भइ भार् भयो भुवन ता * यो भार् छुटोस् लौ भनी
आयाँ आज दयानिधान्! चरणमा * यो बिन्ति पारिन् अनि ३

यस्तो बिन्ती सुनी दया पनि उठ्यो * ती भूमि माथी तहाँ
दौड़ी क्षीरसमुद्रका तिर गया * बिष्णू रहन्थ्या जहाँ
इन्द्रादीहरु साथमा लिइ स्तुति * ताहीं गर्न्याथ्या जसै
सर्वात्मा भगवान् प्रसन्न हुनु भै * दर्शन् दिनुभो तसै ४
देख्दा सुन्दर रूप् जसै प्रभुजिको * ब्रह्मा चरणमा पर्न्या
भक्तीले स्तुति खुब् गरेर खुशि भै * हात्जोरि बिन्ति गर्न्या
हे नाथ्! रावण दुष्ट भै सकल लोक्- * लाई बिपत्ती दियो
इन्द्रादीहरुको त तेज् सहजमा * खैंचेर तेस्ले लियो ५
यस्लाई अब मारि बक्सनु हवस् * मानिस् सरिको बनी
मानिस् देखि मरेस् भनेर 'वरदान्' * दीई रह्याछु भनी
ब्रह्माको यति बिन्ति सूनि भगवान् * को यो हुकुम् भो पनि
रावण्लाइ म मारुँला सहजमा * मानिस् सरीको बनी ६
माया मेरि सिता भएर रहिनिन् * छोरी जनक्की भई
छोरा भैकन जन्मुला म दशरथ्- * जीका घरैमा गई
सीतालाई लिएर पूर्ण गरुँला * बिन्ती म तिम्रो भनी
अन्तर्ध्यान् भगवान् तहाँ हुनु भयो * त्रैलोक्यकानाथ् पनि ७
अन्तर्ध्यान् भगवान् जसै हुनुभयो * इन्द्रादि लाई पनि
ब्रह्माले खुशि भै अह्राउनु भयो * भूलोक जाऊ भनी
मानिस् भै भगवान् जती ति रहनन् * तेस् पृथ्वि तल्मा गई
बानर् भै तिमिहेरु सब् पनि रह्या * साहाय जस्ता भई ८
दशरथ, बसिष्ठजी, ऋष्यशृङ्ग र कौशल्या परिचय र पुत्रेष्ठि यज्ञ र रामजन्म।
ब्रह्माजी पनि सत्यलोक् गइगया * एती अह्राई बरी
इन्द्रादी पनि बानरै भइ रह्या * सब् पृथ्वि लोक्मा भरी
(ब्रह्मा मानस पुत्र कश्यपजिका * तेह्रौटी पत्नी सँग
देौता, दैत्य, मनुष्य, जीवहरु सब् * जन्मी बढ्यो यो भव ९

कश्यप् पुत्र भएर सूर्यजि तथा * श्री सूर्य पुत्रै भई
इक्ष्वाकू भइ सूर्यको कुल चल्यो * सोही कुलैमा गई
राजा श्री रघु जन्मि वंश रघुको * प्रख्यात भएथ्यो यहाँ)
त्यै कुल्मा दशरथ् बड़ा विर भया * राजा अयोध्या महाँ २
तिन्को बृद्ध उमेर् भयो त पनि एक् * छोरा भयानन् भनी
तापले पूर्ण भई गुरुसित गई * सोध्या उपायै पनि
हे सर्वज्ञ मुने ! कसोगरि हुनन् * छोरा मलाई अहो !
(छोरो एक् नभएर व्यर्थ अहिले * यो जन्म मेरो भयो ३
ब्रह्माका सुत ती वशिष्ठ गुरु हुन् * पैला जनम्का, तिनी
इक्ष्वाकू सुत मैथिलेश निमिको * पाएर श्रापै अनि
जन्मे उर्बशि गर्भदेखि पछि ई * मित्रावरुण् वीर्यले
कर्दम् पुत्रि अरुन्धती सँग भयो * इन्को बिवाहै बुझे ४
इक्ष्वाकू नृपले इनैकन गुरु * कुल्का बनाई लिया
तत्पश्चात् रघुवंशका कुल-गुरु * स्थायी वशिष्ठै थिया)
यस्कामले फल मिल्छ यो भनि सबै * जान्न्या बशिष्ठै थिया
त्यस्तो बिन्ति सुनी वशिष्ठ गुरुले * युक्ती बताई दिया ५
हुन्छन् पुत्र अवश्य जल्दि महराज् ! * एक् यज्ञ ऐल्हे गऱ्या
शान्ताकापति ऋष्यश्रृङ्ग ऋषिछन् * ती डाक्नु ऐल्हे पऱ्या
(जेठी पुत्रि हजूरकी अघि थिइन् * शान्ता भन्याकी जऊन्
छोरी पोष्य भएर अङ्ग नृपका * घर्मा ति बढ्दी भइन् ६
ऋष्यैश्रृङ्ग विभाण्डपुत्र सँगमा * तिन्को विवाहै भयो
ब्रह्माका वरले ति ऋष्यश्रृङ्गमा * यौटा ठुलो गुण थियो
सक्छन् पुत्र दिनै अपुत्रकन ती * पुत्रेष्टि यज्ञै गरी
थाहा त्यो सब मै मलाइ नृपते ! * भन्छु यहाँ यो घरी) ७

ती हामी बसि यज्ञ एक् हजुरका * खातिर् गरौंला जसै
चार् छोरा अति वीर् हुनन् हजुरका * सन्ताप छुट्नन् तसै
यस्तो अर्ति वशिष्ठको जब सुन्या * राजा बहुत् खुश् भया
शान्ताका पतिलाई डाकिकन खुब् * याग् गर्न लागी गया ८
ऋष्यैश्रृङ्ग वशिष्ठ दुइ ऋषिले * होम् गर्न लाग्या जसै
पायस्को थलिया लिईकन तहाँ * आया ति अग्नी तसै
यस् पायस्कन आजलेउ महाराज्! * छोरा हुन्याछन् भनी
राजालाइ दिया र पायस तहाँ * लूक्या ति अग्नी पनि ९
राजा खूशि भया र पायस तहाँ * कोमल् चरणमा परी
कौशिल्या र ति कैकयीकन दिया * पायस् दुबै भाग् गरी
(स्वायम्भुव् मनु फेरि श्री शतरुपा * सन्तान् विधीका थिया
छोरा विष्णुजि पाउने मन गरी * तप् गर्न लाग्दा भया १०
तिन्को त्यो तपले प्रसन्न हुनुभै * सम्मुख् प्रकट् भै हरी
इच्छा कुन् वरको छ दिन्छु मयिंले * भन्नू भयो त्यस् घरी
भन्छन् दम्पति ती प्रभो ! हजुरनै * सन्तान हाम्रो बनी
धोको मेटि दिनोस् अकिञ्चन दुबै * हुन् भक्त मेरा भनी ११
यस्तो बिन्ति सुनेर फेरि हरिको * आज्ञा भयो यो तहाँ
त्रेतामा गइ "राम" पुत्र दुइको * हूँला अयोध्या महाँ
यस्तो वर्कन पाइ दम्पति दुबै * फर्केर घर्मा गया
कौशल्या दशरथ् भई पछि उनै * यस पृथ्विमा जन्मिया १२
दक्षिण कोशलराजकी शतरुपा * जन्मिन् भई कन्याता
रावणले निज काल ठानि शिशुमै * हर्दोभयो ती सुता
सूम्प्यो राघव मत्स्यलाइ विधिले * त्यो चाल पाई तहाँ
मारी राघव मत्स्य त्यो शिशु दिया * फेरी सुमन्त्रै महाँ १३

बिहा भो दशरथ्जिका सँग पत्नी * इन्को विधान्ले गरी
कौशल्या सुत प्राप्ति पायस मिलो * खुशी भइन् त्यो घरी)
खानू बाँकि थियो उसै बखतमा * आइन् सुमित्रा पनि
कौशल्या र ति कैकयी सित भनिन् * स्वै भाग मेरो भनी १४
दूबैले दुइ भाग देखि झिकि भाग् * तिन्को पुर्‍याई दिया
तिन् रानी मिलि सोही पायस तहाँ * सम्पूर्ण खाई लिया
तीनै रानि ति गर्भिणी पनि भया * तेज् देवताका सरी
देखीयो सब रानिको सकल लोक् * खुशी भया त्यस् घरी १५
कौशल्या जननी गराइ भगवान * 'श्री राम' पैदा भया
देखिन् श्री प्रभुको चतुर्भुज स्वरूप् * सब् माइका ताप् गया
हात् जोरी बहुतै स्तुती पनि गरिन् * ईश्वर् इनै हुन् भनी
जान्यौँ नाथ ! हजुरलाइ सबब * आत्मा स्वरूपी पनि १५
यो ब्रह्माण्ड पनी सहज् उदरमा * लीन्यौँ त आफैं थियौ
मेरा आज उदर् विषे बसि यहाँ * यो जन्म एल्हे लियौ
देख्यौँ भक्त उपर् दया हजुरको * हे नाथ शरणमा पर्‍यौँ
यै मूर्ती प्रभुको सदा मनमहाँ * झल्कोस् पुकारा गर्‍यौँ १७
यसतो दिव्य शरीर् लुकाइकन फेर् * बालक स्वरूप्को बनी
दर्शन् देउ मलाइ हेर्छु भगवान् ! * फेर् बाललीला पनि
तेही बालक मूर्तिलाइ म यहाँ * आलिंगनादी गरी
सब् पाप् नष्ट गराउँला र करुणा * होला र जाँला तरी १८
यो बिन्ती महतारिको सुनि हुकुम * यो भो प्रभूको तहाँ
मातर् ! जुन्छ हजूरको हित कुरो * होवस् सबै थोक यहाँ
दूबै स्त्री पुरुषै भई अघि ठूलो * मेरो तपस्या गर्‍यौ
तीमीलाइ म पुत्र पाउँ भनि खुब् * इच्छा यसैमा धर्‍यौ १२

बाल का
१ दशरथजीले ऋषी सँग पुत्रेष्ठि यज्ञ गर्न आज्ञा पाएको ।
२ अग्नि प्रसन्न भै दशरथजी-लाई पायस दियेको ।
३ राजा दशरथले रानीहरु लाई पायस खान दियेको ।
४ राजा दशरथको जेठी रानी कौशिल्याजीका गर्भ बाट भगवान रामचन्द्रजीको जन्म ।
५ दशरथका ३ रानी मध्ये कौशल्या द्वारा राम, कैकेयी द्वारा भरत र सुमित्रा द्वारा लक्ष्मण र शत्रुघ्नको जन्म
६ महर्षि विश्वामित्रले चारै जना बालक लाई, धनु विद्या सिकाएको ।

हूँला पुत्र भनेर वर् पनि दिया * सोही कुराले यहाँ
तिम्रो पुत्र भएर जन्मन गयाँ * व्यर्थै म गर्थ्याँ कहाँ
कौशल्यासित बात् पनी यति गरी * बालक् सरीका बनी
चेष्टा बालकको लिया प्रभुजिले * खुब् रुनलाग्या पनि २०

राम भरत लक्ष्मण-शत्रुघ्न जन्म ।

थाहा भो दशरथ्जिलाइ र गया * दर्शन् गर्न्याथ्या जसै
देख्दैमा परिपूर्ण मन् हुनगयो * आनन्द पाया तसै
तत्क्षणमा तहिं जातकर्म पनि भो * सब् काम् गुरुले गर्न्या
कैकेयीतिर ता 'भरत्' हुनगया * आनन्दमा सब् पर्न्या १
जम्ल्याहा दुइ पुत्र पाउँदि भइन् * ताहाँ सुमित्रा पनि
जेठा 'लक्ष्मणजी' भया ति दुइमा * 'शत्रुघ्न' कान्छा बनी
तिन् रानीतिर चार पुत्र सुकुमार् * जन्मी सक्याथ्या जसै
भूमी, रत्न, सुवर्ण, वस्त्रहरुको * भारी भयो दान् तसै २
कौशल्या सुतको वशिष्ठ गुरुले * नाम् 'राम' भन्नू भनी
राख्या, कैकेयिपुत्रको 'भरत' नाम् * जम्ल्याहको नाम् अनी
जेठाको शुभ नाम 'लक्ष्मण' गरी * जुन् चाहिं कान्छा थिया
तिन्को नाम्पनि काम माफिक असल् * 'शत्रुघ्न' राखी दिया ३
लक्ष्मण् रामसित खेल्दथ्या भरतथ्यैं * शत्रुघ्न खेल्दा भया
पायस्कै अनुसारले हुन गयी * प्रीती त बढ्दै गया
बालख्काल् बितिगै गयो प्रभुजिको * सब् बाललीला गरी
चारैको व्रतबन्ध भो पढि सक्या * सब् शास्त्रको बोध् गरी ४
खेल्दा क्यै दिनमा शिकार बनमा * साँचा शिकारी बनी
राज्काज् गर्नु जती थियो सकल त्यो * राज्काज् चलाया पनि
राम् हुन् परात्मा ति कहाँ विकारी
यस् लोकमा छन् नररूप धारी

काम् गर्न लाग्या ति नरै सरीको
लीला अपार् छन् भगवान् हरीको ५

विश्वामित्र परिचय र विश्वामित्रजीले रामलाई जनकपुर लगेको कथा।

राम् नारायण हुन् भनेर मनले * जानेर भेट्छु भनी
विश्वामित्र ऋषी बहुत खुशि हुँदै * आया अयोध्या पनि
(सूर्यैका सुत श्राद्धदेव मनु एक् * पैल्हे भयाका थिया
तिन्का पुत्र सुद्युम्न भै पछि इला * नाम्का ति नारी भया १
देखी तिन्कन चन्द्रपुत्र बुधले * गर्भै गराई दिया
चन्द्रैवंशि पुरूरवा क्षितिपती * तिन्बाट पैदा भया
तिन्का वंशज गाधिपुत्र नृपती * कौशिक् भयाथ्या इनी
तिन्ले एक्दिन श्री वशिष्ठ मुनिको * देख्दा भया नन्दिनी २
हर्छु ती गउलाई आज म भनी * मन्मा लि कौशिक्जिले
पौंच्या आश्रममा र तिन्कन तहाँ * देख्दा वशिष्ठैजिले
ठूलो युद्ध भयो वशिष्ठ सँगमा * इन्को भयो हार् अनि
ब्राह्मण्बल् बुझिश्रेष्ठ तप्गरी पुग्या * ब्रह्मर्षि पद्मा इनी ३)
देख्या श्री दशरथ्जिले र बहुतै * आदर् ऋषीको गरी
सोध्या काम् किन आज आउनुभयो * भन्दै बहुत् प्रेम् धरी
आदर् पूर्वक्को सुन्या प्रिय वचन् * यस्तो ऋषीले जसै
आफ्नू दर्द जउन् थियो मनमहाँ * सोही बताया तसै ४
हे राजन्! सब पर्व पर्वहरूमा * ईश्वर् विषे मन् धरी
गर्छौं कामहरु कर्म, त्यस् बखतमा * आएर होम् नाश् गरी
मारिच्ले र सुबाहुले बहुत दिक् * गर्छन् र पापी भनी
दुबैलाइ मराउनाकन उठ्यो * रिस् आज मेरो पनि ५
सोही बिन्ति गरूँ भनेर अहिले * आयौं हजुर्मा यहाँ
जेठा पुत्र मलाई बक्सनुहवस् * लैजान्छु ऐल्हे तहाँ

लक्ष्मणसाथ् गरि रामलाइ अधिराज् * ऐल्हे हजुर्ले दिया
मारिच्लाइ सुबाहुलाइ सहजै * मार्न्या इनैले थिया ६
यस्मा अर्ति वशिष्ठको लिनुहवस् * दीना नदीना महाँ
भन्छन् दीनु त बक्सनु पनि हवस् * यै काम आयाँ यहाँ
विश्वामित्रजिको सुनी वचन त्यो * राजा सकस्मा पऱ्या
दीऊँ की नदिऊँ यही मनमहाँ * चिन्ता बहुतै गऱ्या ७
सोध्या ताहिं वशिष्ठथ्यैं पनि गुरु ! * यस्तो परयो क्या गरूँ
कल्याण् हुन्छ कसो गरेर अहिले * अर्ती मिलोस् एक् बरू
राम्लाई म नदेखि बाँच्छु कसरी * एक् यै कठिन् भो अनी
इन्लाई नदिया शराप् पनि दिनन् * की लाग्छ यस्तो पनि ८
यस्मा श्रेय यसो छ यो गर भनी * पाऊँछु आज्ञा जसो
सोही काम म गर्दछु हित हुन्या * कुन् पाठ् छ गर्नू कसो
यो बिन्ती दशरथ्जिको जब सुन्या * ताहीं गुरूले पनि
रामको गुह्य कुरा सबै भनि दिया * यस्ता इ राम् हुन् भनी ९
हे राजन् ! तिमि रामलाइ अहिले * हुन् पुत्र मेरा भनी
भन्छौ पुत्र ति हुन् तथापि इ त हुन् * चौधै भुवन्का धनी
भूभार् हर्न निमित्त आज भगवान् * यस् पृथ्वितल्मा झऱ्या
कौशल्या तिर जन्मनू पनि थियो * यो सत्य ऐल्हे गऱ्या १०
कौशल्या दशरथ् दुवै तिमिहरू * कश्यप् अदीती थियौ
ईश्वर्लाइ म पुत्र पाउँ भनि तप् * गर्दै समाधी लियौ
खूशी भै वरदान् दिया प्रभुजिले * छोरो म हूँला भनी
सोही सत्य गराउनाकन यहाँ * जन्म्या प्रभुजी पनि ११
शेष् हुन् लक्ष्मण, शङ्ख हुन् भरतजी * शत्रुघ्न चक्रावतार्
हुन् को जान्दछु तत्व यो बुझ तिमी * लीला प्रभूको अपार्

मूल्शक्ती प्रभुकी अनन्त गुणकी * सो दिव्य मूर्ती बनी
छोरी भै ति बसेकि छन् जनककी * सीता छ नाऊँ पनि १२
सीताराम् दुइको विवाह विधिले * संयोग् गराऊँ भनी
विश्वामित्रजिको भयो र मनमा * आई रह्याछन् पनि
दीनै योग्य म मान्दछू भनि दिया * अर्ती गुरूले जसै
खूशीभै दशरथ्जिले पनि दिया * लक्ष्मण् सहित् राम् तसै १३
राम् लक्ष्मण्कन पाउँदा ऋषि पनि * अत्यन्त खूशी भया
आशिर्वाद् दशरथ्जिलाइ दिइ राम् * लक्ष्मण् लिई ती गया
केही दूर् गइ रामलाइ ऋषिले * विद्या सिकाई दिया
जुन् विद्या पढ़ि भोक प्यास कहिल्यै * लाग्दैन यस्ता थिया १४

मारीच सुबाहु ताड़का परिचय र सुबाहु ताड़का वध।

गङ्गाका तिरमा बड़ो वन थियो * पुग्या जसै ती तहाँ
विश्वामित्रजिले कह्या प्रभुजिथ्यैं * राम् ! ताडका छे यहाँ
(छोरी यक्ष सुकेतुकी अघि थिई * क्वै ताडका यक्षिणी
सुन्दै नामक यक्षका सँग भयो * त्यस्को बिवाहै पछी १
मारीच् फेरि सुबाहु नामक दुई * त्यस्का त छोरा थिया
क्यैकारण् परि श्राप् अगस्ति मुनिको * ती सुन्द मर्दा भया
सोही रीस् लिइ ताडका वनमहाँ * घुम्थी सदा सर्वदा
पूजा पाठ र यज्ञमा त ऋषिका * दिन्थी बहुत् दुख् तदा २
हेतु त्यै भइ श्राप् परेर ऋषिको * राक्षस् जुनी त्यो भई
जो भेट्यो त्यसलाइ वध् गरिलिने * आफ्नो स्वभावै लिई)
सोही राक्षसि कामरूपि छ बहुत् * लोक्लाइ बाधा पनि
दिन्छे त्यस्कन मारिबक्सनुहवस् * यो पापिनी हो भनी ३
विश्वामित्रजिको बचन्कन सुनी * श्री रामजीले पनि
टङ्कार् खुप् धनुको गर्‍या सुनि यहाँ * त्यो जल्दि आवस् भनी

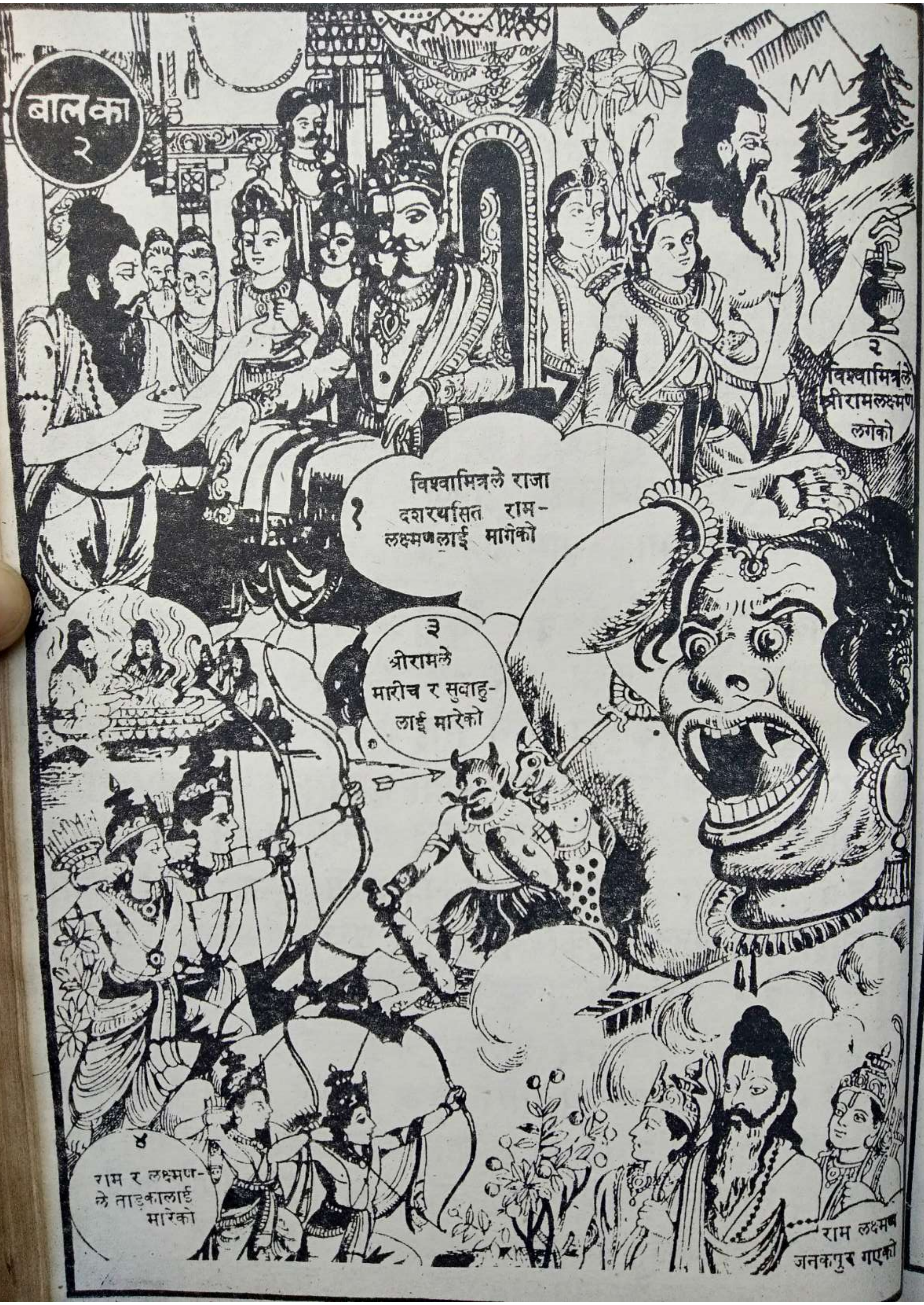
बालका
२
१
विश्वामित्रले राजा दशरथसित राम-लक्ष्मणलाई मागेको
२
विश्वामित्रले श्रीरामलक्ष्मण लगेको
३
श्रीरामले मारीच र सुबाहु-लाई मारेको
४
राम र लक्ष्मण-ले ताड़कालाई मारेको
राम लक्ष्मण जनकपुर गएको

त्यो टंकार् सुनि ताडका पनि तहाँ * दौड़ेर आई जसै
हान्या बाण प्रभुले गड्यो हृदयमा * त्यो बाण. मरी त्यो तसै ४
यक्षी थी अघिको शराप् परि तहाँ * तेस्ती भयाकी थिई
रामले मारिदिंदा त श्राप् पनि छुट्यो * फेर् यक्षिको रूप् लिई
श्री रामचन्द्रजिका वरीपरि घुमी * प्रेमले नमस्कार् गरी
स्वर्गैमा गइ रामका वचनले * बेश् एक् विमान्मा चढी ५
विश्वामित्र ऋषी बहुत् खुशि भया * त्यो कार्य देख्या जसै
जो सब् शास्त्र रहस्य हो कहि दिया * श्री रामलाई तसै
कामाश्रम् रमणीयस्थल् तहिं थियो * एक् रात् तहाँ बास् गरी
फेर् सिद्धाश्रममा अनेक् ऋषिथिया * सब्लाइ मंगल् गरी ६
तेस् सिद्धाश्रममा अनेक् ऋषिथिया * पूजा सबैले गऱ्या
मारिच् फेक्न सुबाहु मार्नकन राम् * ताहीं अगाड़ी सऱ्या
विश्वामित्रजिलाइ भन्नु पनि भो * मारिच् सुबाहू कहाँ
बस्छन् यज्ञ हल्लो गरी लिनुभया * ती आउँथ्या की यहाँ ७
भेटै आज भएन मार्नु कसरी * यो मर्जि सुन्या जसै
विश्वामित्र ऋषी अरू ऋषि भई * होम् गर्नलाग्या तसै
दिन् मध्यान्ह भयो उसै बखतमा * आया ति राक्षस् पनि
मर्न्या कालकन चाल् नपाइ अघिभै * होम्नाश् गरौंला भनी ८
काँही हाड खसाउँछन् कहिं रगत् * यस्तै प्रकार्ले गरी
आया ती जब यज्ञमा प्रभुजिले * हान्या अगाड़ी सरी
मारिच्लाइ त बाणले जलधिका * तीर्मा पुऱ्याई दिया
अग्नीबाण धरी सुबाहुकन ता * भस्मै गराई लिया ९
तिन्का फौज् पनि ताहिं लक्ष्मणजिले * मारी सक्याथ्या जसै
खुशी भैकन पुष्प वर्षण गऱ्या * सब् देवताले तसै

विश्वामित्र बहुत् प्रसन्न हुनगै * रामलाई काखमा लिया
भोजन् गर्न निमित्त राम्कन तहाँ * मीठा फलादी दिया १०
तीन्दिन् ताहिं मुकाम् गऱ्या प्रभुजिले * वार्ता कथाको गरी
चौथादिन् ऋषिले गरया बिनती एक् * रामका अगाड़ी सरी
हे राम्! जाउँ जनक्जिका पुरिमहाँ * राजा जनक् छन् बड़ा
ती खुब् आदर भक्तिले हजुरका * साम्ने हुन्याछन् खड़ा ११
ताहीं एक् शिवको धनुष् पनिछ बेश् * देखीयला त्यो पनि
यो बिन्ती ऋषिको सुनेर रघुनाथ् * खूशी भया बेश् भनी
विश्वामित्र र भाइ लक्ष्मण लिई * श्रीराम् हिंड्याथ्या जसै
आश्रम् गौतमको परथो नजरमा * गङ्गा किनार्मा तसै १२
आश्रम्का नगिचै असल् फल सहित् * फुलूको बगैंचा थियो
जन्तू नाम थिएन कोहि त पनि * संहार् बिनै त्यो जियो
मालुम् राम्कन क्या कहीं कमिथियो * जो ता जगत्का धनी
सोध्या तैपनि यो असल् छ किन हो * रित्तो बगैंचा पनि १३
विश्वामित्र थिया सबै गुण निपुण् * विस्तार् सुनाया पनि
गौतम्को अघि बस्तिहो अब भन्या * छैनन् यहाँ क्वै भनी
भार्या गौतमकी समान गुणकी * भन्छै अहिल्या थिइन्
ब्रह्माकी ति त पुत्रि छन् गुणि हुँदा * सब्खुश् गराई लिइन् १४
गौतम् कार्य निमित्त दूर् जब गया * रूप् गौतमैको धरी
पौंच्या गौतम पत्निका नजिकमा * इन्द्रै अगाडी सरी
इन्द्रै भोग विलाश् गरेर खुशि भै * फर्की गयाथ्या जसै
देख्या गौतमलाइ गौतमजिले * आश्चर्य मान्या तसै १५
आफ्नू रूप दुरुस्त देखिकन खूब् * गौतम् रिसाया पनि
सोध्या होस् तँ कउन् बता नतर ता * हेर् भस्म गर्छु भनी

ब्रह्मन् ! इन्द्र 'म' हूँ भनेर डरले * बिन्ती गन्याथ्या जसै
गौतम्ले पनि रीसमा परि दिया * यस्तो शराप् पो तसै १६
योनीमा अति लुब्ध आज भइछस् * यत्रो बडो भै पनि
तेरो येहि शरीरमा अब हुनन् * हज्जार योनी भनी
पाया एति शराप्‌र इन्द्र पनि फेर् * आफ्ना स्थलैमा गया
पत्नीलाई शराप् दिएर ऋषिले * पत्थर् बनाई दिया १७
जन्तु कुल् न हुनन् यहाँ अब उपर् * पत्थर् भई तैं रहेस्
जैल्हे ता रघुनाथ् चरण् धरिदिनन् * तैले तँ मुक्तै भएस्
यस्तो सत्य शराप् परयोर पतिको * ताहीं अहिल्या पनि
पृथ्वीमा परि गैगइन् अचल भै * पत्थर् स्वरूप्‌की बनी १८
पादस्पर्श ति खोज्दछिन् हजुरको * पाप् मुक्त होला भनी
तिन्लाई करुणा गरी हजुरले * कुल्ची दिन्या हो पनि
यस्तो बिन्ति सुन्या जसै ति ऋषिको * श्री राम् तुरुन्तै गया
देख्या पत्थर एक् ठूलो र रघुनाथ् * ज्यूले तकुल्ची दिया १९
सुन्दर् मूर्ति भई खडी भइ गइन् * ताहीं अहिल्या पनि
श्री राम्‌चन्द्रजिले प्रणाम् पनि गरया * ई ब्राह्मणी हुन् भनी
देखिन् श्री रघुनाथलाइ र तहाँ * खुशी अहिल्या भइन्
पूजा पाठ गरेर रामसित बिदा * मागी पतीथ्यैं गइन् २०
ताहाँ देखि चल्या र जल्दि रघुनाथ् * गंगाजिका तीर् झरया
तर्नाको प्रभुले जसै मन गरया * माझी चरण्मा परया
स्वामितका दुई पाउको अति असल् * धूलो जसै ता परयो
पत्थर् हो त पनी मनुष्य सरिको * सुन्दर् स्वरूप् पो धरयो २१
तेस्ते पाठ यहाँ भयो पनि भन्या * ढुंगा स्वरूप् धर्दछन्
ढुंगाले पनि रूप्‌धरयो यदि भन्या * हाम्रा जहान् मर्दछन्

तस्मात् पाउ पखालि वारि तिरमा * हाम्रा शिरोपर् छरी
पाल्नुहोस् अहिले हजुरहरु यहाँ * गंगाजिका पार् तरी २२
यस्तो बिन्ति सुनी तहाँ प्रभुजिले * पाऊ अगाडी दिया
माझीले जलले पखालि उहिजल् * आफ्ना शिरोपर् लिया
यस्ता रीत्सित नाउमा चढ़ि सहज् * गंगाजिका पार् गया
श्याम्सुन्दर् रघुनाथ् बहुत् खुशि हुँदै * दाखिल्जनक्पुर्भया २३

राजा जनक वंश परिचय ।

विश्वामित्र ऋषी बहुत् खुशि हुँदै * दूवै कुमार् साथ् गरी
आया यस् पुरिमा भनी जब सुन्या * दौड्या जनक् त्यस् घरी
(इक्ष्वाकू-सुत सूर्यवंशि निमिजी * क्वै एक् भयाथ्या नृप
तिन्ले स्वर्ग सदेह जान्छु भनि मख् * गर्ने लिंदामा हठ १
आफ्ना प्रोहित श्री वशिष्ठ सँगमा * तिन्ले लडायीं गऱ्या
श्राप् पर्दा मुनिको विदेह हुनगै * राजा निमी ती मऱ्या
सोही लाश् निमिको मथन् गरिलिया * सारा महर्षी गई
मन्थन्ले गरि एक् शिशू उसबखत् * उत्पन्न ताहीं भई २
जन्मी मन्थनले विदेह र मिथी * नाम् त्यस् कुलैको चल्यो
तिन्कै वंशज हुन् जनक् नृपति इ * सीरध्वजै नाम् थियो)
पूगी प्रश्न गऱ्या सबै कुशलको * पाऊ महाँ शिर् धरी
देख्या सुन्दर राजकुमार् जनकले * पूज्या ति ईश्वर् सरी ३
पक्का गर्न निमित्त फेर् जनकले * सोध्या ऋषीथ्यैं पनि
जान्याँ जान्न त चित्तले त भगवान् * विष्णु इनै हुन् भनी
ब्रह्मन् ! पुत्र इ हुन् कउन् पुरुषका * बिस्तार् हवस् बेश् गरी
क्लेशको लेश नराखि यस् बखतमा * मेरो लग्या मन् हरी ४
विश्वामित्रजिले सुन्या बिनति यो * राजा जनक्को जसै
यस्ता हुन् इ भनेर सब् ति ऋषिले * बिस्तार् बताया तसै

हे राजन्! दशरथ्जिका इ सुत हुन् * नाम् रामलक्ष्मण भनी
भन्छन् मानिसले गरी नसकिन्या * गर्छन् पराक्रम् पनि ५
मारिच्लाइ सुबाहुलाइ अरु ता * को जित्न सक्न्या थिया
राम्ले मारिचलाइ फ्याँकि सहजै * सूबाहु मारी दिया
पत्थर् भै कति वर्षसम्म रहँदी * गौतम्कि नारी थिइन्
पाऊले तहिं कुल्चिंदा उठिगइन् * जस्ताकि तस्ती भइन् ६
सोही श्री रघुनाथको म अहिले * धेरै बयान् क्या गरूँ
रुप्मा शीलमहाँ पराक्रममहाँ * छैनन् इ जस्ता अरू
विश्वामित्रजिको सुनेर सब बात् * राजा जनक्ले तहाँ
राख्या ती ऋषिका सहित् दुइ कुमार् * उत्तम् कुनै घर् महाँ

श्री सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथ कृत सीता र रामको प्रथम मिलन ।

(सेवा गर्नु उचित् थियो ति सबको * जस्ता प्रकार्ले गरी
त्यो सब् पूर्ण गरी गया महलमा * रात्री भयाका घरी १
विश्वामित्र पनी सुतौं भनि गया * आफ्ना पलङ्मा जसै
पाऊ दाबि लिनूभयो खुशि भई * रामचन्द्रजीले तसै
निद्रामा जब ती ऋषीश्वर पऱ्या * फेरी उसै बीच्महाँ
भाईलाइ लिएर क्यै घरि तलक् * सुत्नू भयो राम् तहाँ २
भोली पल्ट उठी नुहाइ पहिले * फुल् टिप्नलाई भनी
राम् लक्ष्मण दुइ भाइलाइ ऋषिले * खुशभै पठाया पनि
फुल्वारी नजिकै थियो अति असल् * राजा जनक्को तहाँ
पौंच्या ती दुइ भाइहेरु गई फेर् * सोही बगैंचा महाँ ३
मन्दिर् पार्वतिको थियो तहिं असल् * दिन्दिन् सिताजी गई
गर्थिन् पूजन ती जगत जननिको * ठूलो नियम्मा रही
नित्यैका सरि धेर् लिएर सँगिनी * फेरी उसै बीचमहाँ
हंसैका सरि मन्द मन्द गतिले * आइन् सिताजी तहाँ ४

मंगल् बाद्य बजाइ पार्वतिजिको * पूजा विधान्ले गरी
जो आफ्ना मनमा थियो वर पनि * माग्दी भइन् त्यो घरी
एक्लै क्यै सँगिनी ती जानकिजिको * फुल्वारि माहाँ गइन्
राम् लक्ष्मण् दुइ भाइलाई उसले * देखेर फिर्दी भइन् ५
तेस् बेला बहुतै प्रसन्न थिइ त्यो * तेस्लाइ देखी लिई
सीताका सँगिनी अरु जति थिया * तिन्ले सुध्याया गई
हे प्यारी! तिमिलाइ खुब् खुशि हुन्या * देख्छौं सबैले किन ?
त्यस्को कारण कुन्छ त्यो कहु यहाँ * चाँडो नढाँटीकन ६
यो प्रश्नै सँगिनीहरू सकलको * सूनेर खूशी भई
भन्छिन् ती सँगमा तहाँ सब कुरा * साम्ने सिताका रही
देख्याँ राजकुमार सुन्दर दुई * मैले बगैंचा महाँ
यौटा नील् मणिले र एक सुनले * मानू मढ्याका तहाँ ७
देखून्या नेत्र भया कुरा गरिलिन्या * जिभ्रो भयो यो घरी
जिभ्राले मयिंले बयान् गरिलिनू * कस्ता प्रकार्ले गरी
हेरी ती दुइको मनोहर स्वरूप् * नेत्रै सुफल् यो गऱ्याँ
सुन्दर्मा ति समान् नमानि अरुक्वै * आनन्द साह्रै पऱ्याँ ८
तेस्को तेस्रितको कुरा सुनिलिई * सब् ती प्रसन्नै भई
मन्को भाव सिताजिको पनि तहाँ * सम्पूर्ण जानी लिई
यौटी क्वै सँगिनी ति जानकिजिको * फेरी उसै बीच्महाँ
लागी भन्न ई बात जानकिजिको * हेरेर मुख्मा तहाँ ९
विश्वामित्रजिले हिजो दुइ कुमार् * ल्याई रह्याछन् जउन्
जानें निश्चय राज्कुमार ति दुबै * श्री रामलक्ष्मणजी हुन्
देखी सुन्दरता ति भाई दुइको * मोहित् सबै जन् भई
गर्छन् वर्णन त्यो फगत् यस बखत् * घर् घर् सबैका गई १०

दर्शन् ती दुइ भाइको गरिलिनू * योग्यै छ ऐल्हे भनी
दर्शन् यै अउसर्महाँ गरिलिऊँ * हामी सबैले पनि
सुनिन् तेस्रितको कुरा सँगिनीको * श्री जानकीले जसै
लाग्यो बग्न तहाँ दुबै नयनमा * हर्षाश्रुधारा तसै ११
संकेत्ले गरिफेर् तँ हिड् अघि भनी * तेस्का पछाडी भयी
लागिन् जान सिताजि फुल् रघुपती * जुन् ठाउँ टिप्थ्या रही
फेरी ती सँगिनी सबै जति थिया * लाग्या पछाड़ी महाँ
छम् छम् नुपुरको मनोहर अवाज् * उठ्तो भयो खुब् तहाँ १२
आफ्नू हुन्छ विवाह राम्सित भनी * जानीलिनाले गरी
लागिन् हेर्न सिताजि राम्कन तहाँ * चौतर्फमा त्यो घरी
मन्को बात सिताजिको उस बखत् * जान्दैनथ्या क्वै पनि
ठान्थ्ये मात्र ई देख्नलाई अहिले * आइन् यसोरी भनी १३
क्यै दूरबाट दुबै ति भाइकन फेर् * देखेर सोही घरी
देखाया सँगिनीहरू अघि सरी * हातले इशारा गरी
सुन्दर् श्यामस्वरूप् जसै प्रभुजिको * देखिन् सिताले तहाँ
उस्मै मग्न भएर सब् अरु कुरा * बिर्सिन् उसै बीच्महाँ १४
खैंची सोहि स्वरूप् तहाँ प्रभुजिको * आफ्ना नयन्ले गरी
ध्यान् राखी मनमा उसै स्वरूपको * चिम्लिन् नयन् त्यै घरी
देख्याथ्या सँगिनीहरू सकलले * त्यो हाल् सिताको जसै
सङ्कोच् मानिलिया तथापि मुखले * बोल्नै सक्यानन् तसै १५
सीताका सँगिनीहरू पनि सबै * मोहित् हुनाले गरी
लाग्या हेर्न घुमी घुमी प्रभुजिको * सुन्दर् स्वरूप् त्यो घरी
छमछम् नुपुरको उठ्यो मधुर स्वर् * जुन् तर्फ देखी तहाँ
तेस्तर्फै रघुनाथको पनि पऱ्यो * दृष्टी उसैबिच्महाँ १६

शोभा जो छ सिताजिको सकल त्यो * देखीलिनाले गरी
मन् मन्मा बहुतै प्रसन्न हुनुभो * रामचन्द्रजी त्यो घरी
ब्रह्माले सब दिव्यतम् चिजहरू * जो हुन् निकाली लिया
साँचोमा धरि मानु जानकिजिको * त्यो देह ढाली दिया १७
जस्तै बत्ति बलेर झाड्हरुको * झन् बढ्छ शोभा यहाँ
बढ्थ्यो सुन्दरता सिताजि हुनगै * सबूको उसै रित महाँ
यसरीतकी ति सिताजिलाई प्रभुले * देख्नू भएथ्यो जसै
आज्ञा भो इ कुरा मधुर् वचनले * लक्ष्मणजिलाई तसै १८
हे भाई ! बुझिल्यौ सिताजि इनि हुन् * इन्लाइ देख्ता महाँ
मेरो इन्सित प्रेम हुन्छ किन लौ * जानुन् विधातै यहाँ
हेर्नू छैन कुदृष्टिले गरि यहाँ * क्वै नारिलाई भनी
हेऱ्याको कहिल्यै थिएन बुझिल्यौ * स्वप्ना हुँदामा पनि १९
भाग्न्या छैन लड़ायिं छोडिकन जो * युद्धै भयाका घरी
जो जन् हुन्न विकल् जनानि अरुको * देखीलिनाले गरी
माग्न्या जन्हरुलाइ केहि नदिई * फेर्दैन जस्ले यहाँ
तेस्तै जन्हरुलाई मात्र तिमिले * धन्यै बुझ्न्या मन्महाँ २०
पैदा यो रघुवंशका कुलमहाँ * हामीहरूको भई
लान्छन् लाउनु योग्य ठान्दिन यहाँ * यस्ता प्रकार्ले रही
पैल्हे एति भनेर भाइकन फेर् * लीएर साथ्मा तहाँ
निस्की त्यो फुलवारि देखि रघुनाथ् * पाल्नूभयो वास्महाँ २१
ध्यान्मामग्न सिताजि तेस्घरि थिइन् * क्वै एक् सखीले गई
बाहु पक्रि सिताजिलाइ इ कुरा * त्यो भन्न लाग्दी भई
हे राज्-पुत्रि ! अबेर भो अब छिटो * जाऊँ सबै घर् महाँ
पाल्नूभो रघुनाथ ध्यान् यसरि यो * कस्को गऱ्याको यहाँ २२

पाल्नूभो रघुनाथ् भनेर उसको * त्यो बोलि कान्मा परी
खोलिन् नेत्र छुटेर ध्यान सब त्यो * सीताजिले त्यै घरी
आफ्नू त्यो सब् बात् बुझ्या सँगिनिले * भन्न्या बिचारी तहाँ
लाज्मानी बहुतै सिताजि पनि फेर् * फिर्दी भइन् घरमहाँ २३

पिनाक धनुष परिचय र धनुषभङ्ग, सीता स्वयंवर र चारै भाईको विवाह ।

विश्वामित्रजिले सकेर सब काम् * त्यो प्रातकाल्को तहाँ
सङ्मा राजकुमार् दुबै लिइ गया * राजा जनक् छन् जहाँ
सत्कार पाइ जनक्जिदेखि बहुतै * खूशी तिनै जन् भया
विश्वामित्रजिले जनक्सित तहाँ * फेर् भन्न लागी गया १
हे राजन्! शिवको धनूष छ अहिले * तिम्रा सँगैमा भनी
सुन्दा त्यो धनु हेर्न खातिर यहाँ * आया दुबै ई पनि
चाँड़ो त्यो धनुलाइ ल्याउ तिमिले * यो रङ्गभूमी महाँ
तिम्रो जो मतलब्छ त्यो पनि बुझ्या * सिद्धै हुन्या सब् यहाँ २
विश्वामित्रजिको इ बात् सुनिलिया * राजा जनक्ले जसै
मन्त्रीलाई हुकुम् दिया धनु यहाँ * लौ ल्याउ भन्न्या तसै
(शारङ्ग र पिनाक नाम् दुई धनू * श्री विश्वकर्माजिले
आफ्नो शक्यनुसार विश्वभरमा * प्रख्यात् गराई रचे ३
पैल्हो विष्णुजीले लिए धनुष त्यो * शारंग नाम्को छ जो
दोश्रो सोहि पिनाक् लिई त्रिपुर बध् * श्री शम्भूले गर्नु भो
पूजा गर्न पिनाक् धनूकन उही * शङ्करजि देखी तहाँ
मागदा देव समस्तले खुशि भई * राख्या जनक्पुर् महाँ ४
त्यसको पूजन गर्दथ्या जनकजी * अत्यन्त भक्ती गरी
स्नान् गर्नै नदिमा गया नृपति ती * एक् दिन् र सोही घरी
हज्जारौं जनले उचाल्न धनु जो * सक्तैनथ्या त्यो तहाँ
सीताले फुलझैं उचालि धनु त्यो * लिपपोत् गरीथिन्गयी ५

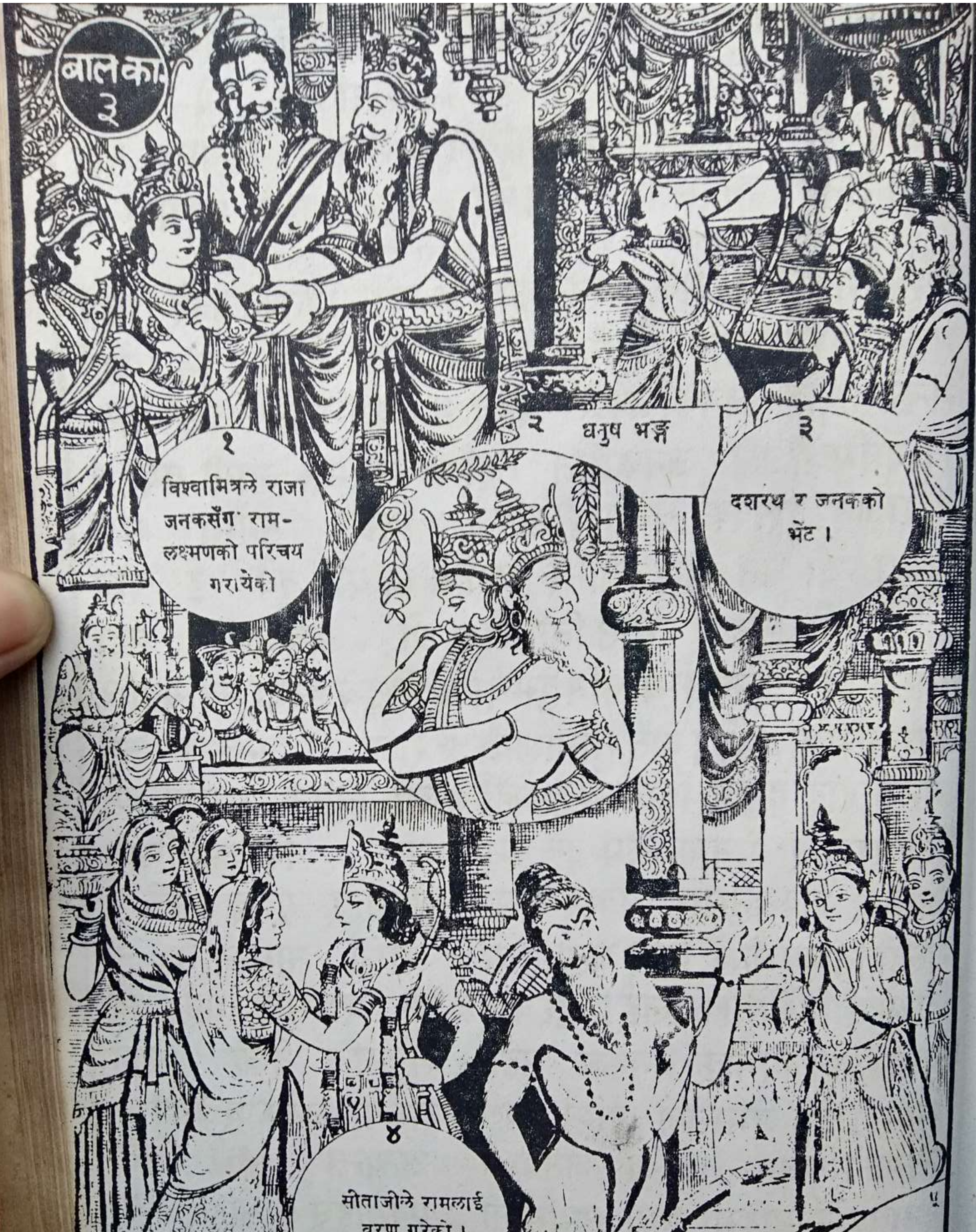
बालकाण्ड
३
१
विश्वामित्रले राजा जनकसँग राम-लक्ष्मणको परिचय गराएको
२ धनुष भङ्ग
३
दशरथ र जनकको भेट ।
४
सीताजीले रामलाई वरण गरेको ।
५
राम लक्ष्मण परशुराम सम्वाद ।

त्यो लोकोत्तर् शक्ति बाल-वयमै * देखी सीताको पनि
श्रीताबाइ गराइ साक्षि नृपले * यस्तो गर्‍या प्रण् अनि
ताँदो यो धनुको उठाइ करले * खींच्नेछ जो वीर् जन
सीता लायक वर् हुनेछ त्यहिनै * गर्छु म ऐले प्रण) ६
त्यो सम्झी खुशिभै भन्या जनकले * रामले उचालुन् धनू
सीता छोरी म दिन्छु रामकन गरून् * बीहा बहुत् क्या भनूँ
साँचो बाणि सुन्या र सोहिरितका * बात्चीत् गर्‍याथ्या जसै
पाँच् हज्जार बिरले उचालि बलले * ल्याया धनू त्यो तसै ७
ताहीं श्री रघुनाथ् उठेर नजिकै * सोही धनूथ्यैं गया
बाम्हात्मा सहजै उचालि धनुत्यो * रामले त लींदा भया
ताँदो जल्दि चढ़ाइ खैंचनु भयो * ताहीँ धनुको जसै
टुक्रा तीन भई गिर्‍यो धनुष त्यो * खूशी भया सब् तसै ८
हर्षै हर्ष भयो उसै बखतमा * सारा जनक्पुर् भरी
आदर् खूब् प्रभुको गर्‍या जनकले * आलिंगनादि गरी
सीताले पनि रामका सिर उपर् * माला कनक्को धरी
छम्छम् पाउ गरी फिरिन् घरमहाँ * मङ्गल् भयो तेस् घरी ९
मालिक्हुन् दशरथ् खबर् दिनु पर्‍यो * ती छन् अयोध्या महाँ
जाउन् पत्र लिएर मानिसहरू * चाँडो ति आउन् यहाँ
यस्तो बिन्ति जनक्जिले गरितहाँ * एक् पत्र लेखी दिया
सोही पत्र लिएर दूत्हरू पनी * चाँडै अयोध्या गया १०
त्यो बिस्तार् दशरथजिले जब सुन्या * आनन्दमा ती पर्‍या
सब्ले जानु पर्‍यो जनक्पुर महाँ * भन्न्या हुकुम् झट् गर्‍या
जम्मा लश्कर भैगयो क्षणमहाँ * जल्दी जनक्पुर् पुग्यो
क्या वर्णन् भिड़कोगरूँ उसबखत् * खाली अयोध्या भयो ११

यस्ता रितसित सब् गया जतिथिया * सेना जनक्पुर् महाँ
दाखिल् भो दशरथ्जिका हुकुमले * हर्षै बढ्यो खुब् तहाँ
ताहाँ श्री दशरथ्जिका जनकले * आदर् बहुतै गऱ्या
लक्ष्मणले सँग राम् पनी तहिं पिता- * जीका चरणमा परया १२
बस्नालाइ हवेलि सुन्दर जनक् - * जीले खटाया तहाँ
खुशी भै दशरथ् पनी गइ बस्या * तेसै हवेली महाँ
सुन्दर् लग्न खटन् गरया जनकले * मङ्गल् शहर्मा चल्यो
नाच्कीर्तन्हरूभैप्रकाशअतिहुन्या * रात्माचिराग्खुब्बल्यो १३
मण्डप् जो छ विवाहको उस उपर् * झुम्का हिराका खुल्या
मूगा, मोति, जुहार् जनक्पुरमहाँ * घर्घर् सबैका झुल्या
यस्ता रितगरि सब् विवाह विधिभो * चारै जना भाइको
हर्षैले परिपूर्ण मन् हुनगयो * सीताजिकी माइको १४
राम् लक्ष्मण दुइलाइ ता जनकले * आफ्ना ति छोरी दिया
भाईका त भरतजिलाइ अनि फेर् * शत्रुघ्नलाई दिया
सीता पत्नि भइन् रमापतिकि ता * लक्ष्मणजिकी उर्मिला
पत्नी हुन माण्डवी ता भरतकी * श्रुत्कीर्ति शत्रुघ्नकी १५
(राजा श्री कुशकेतु जो जनकका * हुन् भाई तिन्की सुता
हुन् ई माण्डवि, तत्त्व, पुस्कर पत्नी * इन्का भया पुत्रता
साकल्याधिप क्वै कुशध्वज भनी * भाई जनक्का थिया
तिन्की श्री श्रुतकीर्ति पुत्रिकन ता * शत्रुघ्नलाई दिया १६
तिन्कै पुत्र सुबाहु फेर् हुनगया * श्री युपकेतू पनि
बढ्दैगो यहि रीत रघूकुलविषे * सन्तानको जीवनी)
जस्तै आफु थिया अनन्त गुणका * चौधे भुवन्का धनी
अभ्यन्तर् मनले बिचार-गरदा * उस्तै ति पत्नी पनि १७

विश्वामित्र वशिष्ठ दुइ ऋषिय्यैं * यस्ती सिता हुन् भनी
उत्पत्ती अघिको सबै जनकले * बिस्तार् बताया अनि
(लंका खोसिलियो कुबेर संगको * त्यो रावणैले जब
जीती कौड़ी लियो सुरासुर समेत * त्रैलोक्य देखी तब १
माग्यो कर् ऋषिहेरूका सँग पनी * बल्जफ्ति तेस्ले गरी
कर् रूप्ले निज देह रक्त ऋषिले * सुम्पी दिया तेस् घरी
इच्छा छोरि म पाउँ एक् भनि अघी * ब्रह्मर्षि क्वै, लक्ष्मिको
आवाहन् गरि हाँडिमा नित चरू * राख्थे नियम्ले ठूलो २
सोहि हाँडिविषे ऋषी सकलको * त्यो रक्त जम्मा गर्‍यो
फेर् मन्दोदरिमा सुरक्षित गरी * राख्नू भनी गै दियो
सीताको चिन्ह मानि डाह मनमा * मन्दोदरीले लिइन्
खाइन् सोहि चरू रगत् सहितको * झट् गर्भिणी ती भइन् ३
आवाहन् ऋषिले हुँदा चरूविषे * लक्ष्मी बसिन् गर्भमा
रावण्देखि लुकी तुहाई भ्रुण त्यो * राखिन् उसै हाँडिमा
गर्भैको भ्रुण हाँडिमा बढन गै * त्यो बल्न थाल्यो अनी
हात्मा रावण्ले लियो किन भयो * यस्तो यहाँ यो भनी ४
नारद्जी सँग गै अनी असुरले * कारण् सुध्यायो गयी
हे रावण् ! यस हाँडिबाट जुन स्त्री * उत्पन्न होलिन् उही
कारण् भै कुल राज्य श्री धन सबै * नाश् हुन्छ तेरो यहाँ
यस्तो वाक्य सुनेर नारदजिको * रावण् डरायो तहाँ ५
आफ्नूकालस्वरूपि हाँडिलिइ त्यो * फाल्ने इरादा लियो
धेरै स्थान् घुमि यस् जनक्पुरिमहाँ * आएर गाडी गयो
जान्थ्यौं भूमि पवित्र गर्न भनि एक् * क्वै यज्ञ गर्दा महाँ
जोतत्तामा त सिताजि निस्किन गइन् * त्यै हाँडि देखी तहाँ ६

फाली जो हलको छ तेस्कन सबै * सीता कहन्छन् भनी
फालीत्यै धँसि खेतबाट निसकिन् * त्यै हाँडिदेखी तिनी
पायाँ छोरि भनेर नाम् पनि असल् * सीताजि राखी दियाँ
गर्थिन् बालकमा अनेक् तरहको * लीला म खूशी थियाँ ७
ती कन्याकन छोरि भैं घरमहाँ * पालन् गरेका थियाँ
एक् दिन् नारद पाल्नु भो र सब भेद् * तेस्को सहज्ले बुभ्याँ
राम्नाम्ले दशरथ्जिका सुत भई * खेल्छन् अयोध्या महाँ
तिम्री पुत्रि सिता उनै प्रभुजिकी * माया ति आइन् यहाँ ८
यो लीला छ बुझी सिताकन तिनै * राम्लाइ दीया भनी
नारद्जी उठि गैगया उहि सुनी * याद्भो मलाई पनि
कुन् रितले अब रामलाइ म सिता * पारू विचार्मा पऱ्याँ
थीयो यो शिवको धनुष् यहि उसै- * मा यो प्रतीज्ञा गऱ्याँ ९
ताँदो यस् धनुको चढ़ाउन जउन् * वीर्ले त सक्ला यहाँ
सीताछोरि दिन्याछु तेस्कन फिका * होवैन यस् बात् महाँ
जान्नुन् सब् विरले भनीकन गरयाँ * यस्तो प्रतिज्ञा जसै
यो सूनीकन देशका विरहरू * आया तुरुन्तै तसै १०
को सक्थ्यो धनु त्यो उठाउन बिना * श्री राम् अगाड़ी सरी
हिम्मत् हारि सबै घरै फिरिगया * दर्शन् धनूको गरी
राम्ले पूर्ण गराई बक्सनुभयो * मेरो प्रतिज्ञा पनि
यो जान्याँ पनि सब् कृपा चरणले * गर्दा भयाको भनी ११
विश्वामित्रजिथ्यैं भनेर इ कुरा * फेरी अगाड़ी सरी
सीतानाथ् रघुनाथको स्तुति गरया * आनन्दमा ती परी
दाईजो सय कोटि दौलथ सहित * बेस्बेस् अयुत् रथ् दिया
घोड़ा तिन्शय लाखदिया छसयता * खुब् मत्त हात्ती दिया १२

पैदल् लश्कर एक लाख् र सय तिन् * केटी दियाथ्या जसै
पूजा ताहिं वशिष्ठको पनि भयो * भारी डबल्ले तसै
पूजा ताहिं भरतजिको पनि भयो * लक्ष्मणहरूको पनि
इच्छा भो रघुनाथको अब फिरौं * जाऊँ अयोध्या भनी १३
जानाको मतलब् बुझी जनकजी * रामका चरणमा पऱ्या
राजी मन् सबको गराइ बहुतै * बीदा जनक्ले गऱ्या
सीताजी महतारिका अघि गई * आलिंगनादी गरी
लागिन् रून र त्यो सुनेर सबका * आँसू खस्या . बर्बरी १४
सीताजीकन अर्ति यो पनि दिया * सासू ससूरा सरी
अर्को छैन बड़ो यही बुझि गऱ्या * तिनूको टहल् बेस् गरी
स्त्रीको धर्म पतिव्रता हुनु ठुलो * जानेर हुनू भनी
एती अर्ति दिया र तेस् बखतमा * बीदा भया तो पनि १५
यै बिच्मा नगरा बज्यो प्रभुजिको * भेरी मृदङ्ग पनि
स्वर्गमा पनि हर्ष भो प्रभु गया * फेरी अयोध्या भनी
रामको लश्कर बाहकोश् जनकपुर् * देखी जसै ता गयो
सबूको चित्तमहाँ बडो भय दिन्या * उल्का बहुतै भयो १६

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथ कृत लक्ष्मण परशुराम सम्वाद,परशुराम कार्तवीर्य परिचय ।

(सीताजीलाई हरन्या मनसुब् गऱ्याका
जो जो थिया अरु तहाँ नृपगण् गयाका
श्रीरामचन्द्रसित लड्न ति जम्जमाया
त्यो रंगभूमि सब घेरि लिएर आया १
पैल्हे सदाशिवजिले भुजमा लियाको
जो हो पीनाक धनु त्यो उहि भाँचियाको
श्री परशुराम ऋषिले पनि चाल पाया
सोही जनकपुर उसै घरि दौड़ि आया २

बाबा श्री जम्मदग्नि औ जननी हुन् * श्री रेणुका तिन् महाँ
जन्म्या ती हरिको लिएर अवतार् * श्री परशुराम्जी तहाँ
एकदिन् भूपति कार्तवीर्य तिनका * पौंचेर आश्रम् महाँ
गाई नन्दिनिलाइ देखि तिनले * हर्दाभया भट् तहाँ ३
बाबू श्री कृतवीर्य औ जननि हुन् * एकावली; तिन् महाँ
जन्म्या हैहयराज् सहस्रकर ती * श्री कार्तवीर्यै तहाँ
सत्या नामकि पत्निबाट इनका * हज्जार छोरा भया
बैनी हुन् इनि रेणुका कि जसका * सुत परशुरामजि थिया ४
गर्थे शासन नर्मदा तटबिषे * माहिष्मती राज्यमा
अन्तिम्काल हुँदा गयो मन पनी * ती नन्दिनी चोर्नमा
आफ्नी गाइ नदेखि क्रुद्ध अति भै * माहिष्मतीपुर् महाँ
आई इन्कन मारि गौ लिइ फिऱ्या * श्री परशुराम् फेर् तहाँ ५
सोही रीस् लिइ कार्तवीर्य नृपका * छोराहरूले पनि
चोर्भैं गै जमदग्निलाइ छलले * मारीदिया, यो सुनी
बाबू मारी दिया भनेर रिसले * श्री परशुरामले तहाँ
एक्काईस पटक् धराकन गऱ्या * क्षत्रीय हीन् क्षणमहाँ ६

गोरो छ वर्ण उस माथि विभुत् घस्याको
भारी जटाजुट छ माथ उपर् गऱ्याको
टेढ़ा दुवै भृकुटि लाल नजर् गऱ्याका
साहै ठुलो परशु काँधविषे धऱ्याका ७
देख्तै महाँ ति बुभिऱ्या भइ क्रोध मूर्ति
छोड्या सबै नृपतिले ताहिं आफ्नु फूर्ति
लुक्छन् चरा जसरि बाज् गइ झम्टँदामा
यम्तै भया नृपतिहेरु ति आउँदामा ८

राजा जनक् उस बखत् बहुतै डराई
सीता र राम दुइलाइ लिएर आई
पाऊमहाँ ति ऋषिका तहिं पर्नलाया
आशिष् दुवैकन तहाँ ऋषिको दिलाया ९
श्री रामको अधिक सुन्दर रूप देखी
छुट्थ्यो सहज् मदनकै पनि जो छ शेखी
श्री रामको उहि अपार स्वरूपलाई
हेरीलिया ति ऋषिले मन खुब् लगाई १०
क्रोधित् हुनै गइ नजानिलिन्या समान
सोध्छन् जनक्जिकन फेरि ति परशुराम
राजन्! बताउ किन भूपति सब् इ आया
यो बात् सुनी जनकले बिनती चढ़ाया ११
सीताजिको भई स्वयंबर ई तपोधन्!
जम्मा भया नृपति आइ यहाँ सबै जन्
त्यो बात् सुनी ति ऋषिले चउतर्फ हेरी
भन्छन् रिसाइ ति जनक्तिर फर्कि फेरी १२
भाँच्यो त्यस् धनुलाइ कुन् पुरुषले * कारण् यहाँ कुन् परी
हे नीच् भूपति! लौ बता मकन त्यो * सम्पूर्ण बिस्तार् गरी
भन्दैनस् ति कुरा भन्या तँअहिले * तेरो छ यो राज् जति
उल्टाई म दिन्याछु पृथ्वितलमा * क्रोधित् हुनाले अति १३
भन्थ्या यै रितको कठोर् वचन धेर् * श्री परशुरामजी तहाँ
त्यस्को उत्तर दिन्नथ्या जनकजी * डर् पस्न गै मन्महाँ
दुष्टै भूपति त्यस् स्वयंवरमहाँ * जो जो गयाका थिया
त्यो हाल् देखिलिंदा तहाँ ति सबले * खुब् हर्ष मानी लिया १४

के होला अब लौ भनेर डरले * एक्एक् क्षणै त्यो घरी
लागिन् मात्र तहाँ जनक्‌कि दुहिता * मानू छ मैन्हा सरी
सारा काम बनेर बिग्रन गयो * हामीहरूको भनी
लागे खलबल् गर्न दुःखित भई * सब् पौरजन्‌ले पनि १५
त्यस्तो हल्चल देखि बक्सनुभयो * श्री रामजीले जसै
हात् जोड़ेर ति पर्शुराम्कन तहाँ * भन्नू भयो यो तसै
हे ब्रह्मन् ! धनु भाँचन्या हजुरकै * होला कुनै दास त्यो
आज्ञाहोस् मयिं गर्छु गर्नु परन्या * त्यस्को जती काम हो १६
श्री राम्को इ कुरा सुन्या तर पनी * क्रोधित् हुनाले तहाँ
लाग्या भन्न ति पर्शुरामजि इ बात् * फेरी उसै बिच् महाँ
दास्को काम् जति गर्दछन् जगतमा * केवल् उनै दास हुन्
शत्रूको गरि काम् म दासहुँ भनी * तेस्लाइ दास्मान्छकुन् १७
भाँच्तो भो धनुलाइ आइ जसले * मेरा गुरूको यहाँ
हे राम् ! मान्दछु तेस्लाइ मयिंले * शत्रू ठूलो मन्महाँ
तस्मात् छोडिसमूह यो अलग होस् * त्यो दुष्ट एसै घरी
मर्न्याछन् नहिंता इ सब् जनहरू * मेरा प्रहार्ले गरी १८
यो बात् श्री रघुनाथजीसित गर्‍या * श्री पर्शुराम्ले जसै
लाग्या लक्ष्मण हाँसि भन्न इ कुरा * तिन्का सँगैमा तसै
भाँच्यौं धेर् धनु हामिले अघि ति सब् * भाँची लिएको महाँ
क्यै रीस् गर्नु हुँदैनथ्यो किन भयो * ऐल्हे रिसानी यहाँ १९
भन्छन् लक्ष्मणलाइ फेर् ति ऋषिले * हे दुष्ट ! नाश् भै मति
बोल्छस् धेर् किन मर्नलाइ तँ यहाँ * ख्याले नराखि रति
ठूलो यो धनु हो सदाशिवजिको * प्रख्यात् छ संसार् महाँ
छुद्रा सब् धनुभैं तँ यो धनु पनी * मान्दो भइस् के यहाँ २०

भन्छन् लक्ष्मणजि हाँसी धनुहरु जतिछन् एक् सरीनै सबै हुन्
जीर्णैभै भाँचियो ता यहि धनु अहिले हानिभो लाभ भो कुन्
श्री रामले ठान्नूभै त्यो जबर धनु ऋषे ! हेर्न पक्रीलिनू भो
छूँदैमा भाँचियो त्यो कसुर कउन फेर् रामले गर्नु भो त्यो २१
भन्छन् फेर् परशुरामजी परशु गरि खड़ा हेरि लक्ष्मणजिलाई
हे मूढ ! सामान्य ब्राह्मण भनिकन त यहाँ मान्दछस् के मलाई
हज्जार् बाहु भयाको नरपति पहिले कार्तवीर्यै थियो जो
तेस्को सब् हात काटयाँ परशुलिइ यही प्राणहिन्को भयो त्यो २२
जो जो सब् क्षत्रि थीया पृथिविभरि अघी धेर् पटक् मारिलीयाँ
कश्यप्जीलाइ मैले सकल पृथिवि यो खुस् भई दान दीयाँ
बालक् भै सोहि मेरा अघि सरि यसरी बोल्दछस् जो तँ ऐले
त्यै बातले आफ्नु आफैं यहि बखतमहाँ डाक्दछस् काल तैंले २३
भन्छन् लक्ष्मणजि हाँसि हजुरकन बुझ्याँ खुब् घमण्डी मर्यिले
देखाई बारबार् त्यो परशु मकन लौ मार्न आँट्ने अहिले
पर्वत्लाई उडाइ लिन मन गरन्या फुक्नु झैं मानिलिन्छ
त्यै कारण हे द्विजोत्तम ! हजुरकन जवाफ् यो यहाँ आज दिन्छु २४
लज्जालू हामि हैनौं रघुकुल मणिझैं हौं भनी हामि मान्छौं
बमकेको यो बतासले उहि सरि कसरी हामि बैलाइ जान्छौं
ब्राह्मण जानी जनै फेर् उस उपर महाँ देखि काँध्मा धरयाको
सब् बात हामी सहन्छौं यस बखत महाँ त्यो हजुरले गरयाको २५
जस्लाई मारदा पाप् जस्सित रणमा हारिंदा हुन्छ दुर्नाम्
ब्राह्मण सोही हजुर्का सँग लड़ि अहिले बन्छ हाम्रो कउन् काम्
चाहे मारीलिनूहोस् त पनि हजुरका पर्दछौं पाउमाहाँ
बाक्यै ठूलो छ नाथ्को अरु लिनु हतियार् मान्दछौं व्यर्थ याहाँ २६

लक्ष्मणको त्यस् प्रकार्को वचन जब सुन्या पर्शुराम् धेर जाग्या
विश्वामित्रैजिलाई नजर गरि तहाँ यो कुरा भन्न लाग्या
ब्रह्मर्षे ! हेर यो मूढ्कन तिमि अहिले गर्छ कस्तो प्रलाप
यस्लाई चुप् गराऊ भनिकन तिमिले जो छ मेरो प्रताप २७
नाहीं मान्र्याछु मैंले परशु शिर उपर् आज यस्को बजारी
पाउन्नौ दोष् मलाई दिन तिमिहरु क्यै दोष यस्कै विचारी
लक्ष्मण्ले यस् प्रकार्को वचन जब सुन्या फेरि त्यै बीचमाहाँ
क्यैहाँसी भन्नलाग्या नजर गरिलिई पर्शुराम्लाइ ताहाँ २८
ऋषे ! आफ्नू आफैं गुणहरू बयान् गर्नु सब भो
हजुर्को गुण सोही कहन अरु चाहिन्छ अब को
अरु केही भन्न्या हजुरकन मन्सुब् छ त अति
बयान् आफ्नू आफैं गरिलिनुहवस् गर्नु छ जति २९
न बोली मुख्ले क्यै कटु वचन शत्रूकन यहाँ
प्रकट् गर्छन् शूर्वीर्हरु सब पराक्रम् रणमहाँ
घमण्डै गर्छन् जो हजुरसरि काम् सिद्ध नभई
अवश्यै मन्र्याछन् समर गरनैलाइ ति गई ३०
अहो ! मेरो कालै लिइ हजुर आया सरि गरी
मलाई गाली खुब् किन दिनुभयाको यस घरी
म ता शूर् वीर् पो हुँ सुनि हजुरको हप्कि मयिंले
कसोरी मानूँला डर हजुरको लौ म अहिले ३१
जसै लक्ष्मण्को त्यो वचन ऋषिले सब् सुनिलिया
तँलाई मार्छु हेर् भनि परशु हात्मा धरिलिया
नजर् भै त्यो चाला रघुपतिजिले गै बिचमहाँ
पछाड़ी पार्नू भो उहि बखत लक्ष्मणकन तहाँ ३२

लक्ष्मण् आहुति अग्निभैं ऋषि थिया * श्री राम जल् मैं भई
बिन्ती गर्नु ति परशुराम्सित भयो * यो बात् तुरुन्तै गई
हे ब्रह्मर्षि ! अजान बालक हुँदा * यो भाई मेरो अति
कुन् बात् कस्कन भन्नुपर्छ ति कुरा * जान्दैन ऐल्हे रति ३३
कुन् कस्तो गुणिहो नजानि सकिने * जैल्हे तलक् जन् यहाँ
सब्का साथ् गरिलिन्छ मन्परि कुरा * तैल्हे तलक् लोकमहाँ
बालक्नै जन त्यो ठहर्छ उसले * यै ठीक् कुनै बात् गरी
गर्दैनन् गुणिहेरु क्रोध रतिभर् * तेस्का उपर् त्यो घरी ३४
गर्छन् बालकहेरु भैकन यहाँ * अज्ञानको बात् जति
आमा बाबु गुरुहरू उसमहाँ * हुन्छन् प्रसन्नै अति
आफ्नै बालक शिष्य मानिलिनु भै * त्यै ठिक् हजुर्ले यहाँ
माफी यस्कन बक्सिनै उचित हो * राखी दया मन्महाँ ३५
ज्ञानी धार्मिक धीर छैन अरु क्वै * जस्का समान् यो घरी
तेस्तो भैकन हे मुने ! हजुरले * साहै अबुझ्का सरी
बालक् माथि यसोरि क्रोध् गरिलिनू * वादा बिवादै महाँ
देख्तामा अहिले मलाइ बहुतै * आश्चर्य लाग्यो यहाँ ३६
त्यस्माथी धनु भाँचन्या पनि म हूँ * क्यै दोष् भया तेस् महाँ
दोषी ता म भयाँ इ लक्ष्मणजिको * क्यै छैन दोषै यहाँ
बिन्ती गर्नुभयो यसोरि बहुतै * रामचन्द्रजीले जसै
लाग्या भन्न रिसाइ तैपनि तहाँ * श्री परशुरामजी तसै ३७
हे राम् ! सक्तिन हेर्न भग्न धनु त्यो * आफ्ना गुरुको यहाँ
निन्दा लक्ष्मणले मलाई बहुतै * त्यस्माथि गर्दा महाँ
दोषी खुब् दुइ भाइ हौ तिमिहरू * भन्न्या बुझी यो घरी
बध् गर्छु तिमिहेरुलाई म यहाँ * काटेर टुक्टुक् गरी ३८

भाँच्यौ फेर् तिमिहेरूले धनु जउन् * मेरा गुरूको यहाँ
तेसैले तिमिहेरूलाइ मयिंले * मारीलिएको महाँ
आफ्ना तीगुरूदेखि हुन्छु म उऋण् * त्यो कारणैले गरी
धर्मै ही तिमिहेरूलाइ मयिंले * मारीलिनू यो घरी ३९
श्री राम्जीकन पर्शुराम इ कुरा * भन्दै थिया त्यो घरी
लाग्या लक्ष्मण भन्न तिन्कन इ बात् * हाँसेर ठट्टा गरी
ब्रह्मर्षे ! यदि हेर्न सक्नु नभया * त्यो भाँचियाको धनु
आँखा चिम्लनुहोस पर्छ किन फेर् * त्यस्बातमा ताप् लिनु ४०
लागेको छ हजूरलाइ ऋण जो * आफ्ना गुरूको यहाँ
आज्ञाहोस् उसको हिसाब जति हो * मेरा अगाडी महाँ
त्यो सब् ब्याजसमेत यस् घरितलक् * होला हिसाब्ले जति
तिर्दिन्छु म सबै हजुर् नलिनुहोस् * तेस्को पनि ताप् रति ४१
लक्ष्मण्का इ कुरा सुन्या जब तहाँ * अत्यन्त क्रुद्धै भई
लाग्या भन्न ति पर्शुराम रघुनाथ्-* जीका नगिच्मा गई
हे राम ! दुर्जनहोस् तँ खुब् बुझिलियाँ * तेरा मतैले गरी
निन्दा लक्ष्मणले मलाइ बहुतै * गर्दो भयो यो घरी ४२
तस्मात् गर्दछु वध् दुबै तिमिहरू-* लाई म यै विच्महाँ
लड्नैलाइ तिमिहरू दुइ पनी * चाँडो तयार् हौ यहाँ
मुख्ले एति भनी तयार् भइगया * ती लड्नलाई जसै
हात् जोडीकन भन्नुभो यसरि फेर् * रामचन्द्रजीले तसै ४३
हे ब्रह्मर्षि ! सुरासुरै सहितका * राजाहरू छन् जति
आया लड्न भन्या पनी म कहिले * मान्दीन डर् एक्रति
क्षत्री भै पनि युद्ध गर्न जति जन् * डर् मान्दछन् मन्महाँ
त्यस्तै जनहरूलाइ मब् इ दुनियाँ * मान्छन् कुलाङ्गार् यहाँ ४४

सोही कारणले म देखि बलवान् * चाहे कुनै जन्‌ हउन्
चाहे पाश लिएर आइ यमराज् * मेरा अगाडी रहुन्
आफ्नू क्षत्रिय धर्म पालन यहाँ * सब् गर्नलाई भनी
क्षत्री भैकन जानुपर्छ मर्यिले * लड्नै अवश्यै पनि ४५
शिर् हुन् ब्राह्मण बाहु क्षत्रिहरु हुन् * त्यै कारणै गरी
हुन्छन् रक्षित बाहु डर् ति शिरको * आफ्ना मनैमा धरी
त्यो सब् बात बुझेर लड्न म यहाँ * सक्‌भर् पछी सर्दछु
लड्नू तैपनि भन्नुहुन्छ त भन्या * त्यो सब् पुरा गर्दछु ४६
धर्मै सङ्क्त गूढ् मधुर् वचन त्यो * राम्‌चन्द्रजीको सुनी
अज्ञान्‌को परदा खुलेर इ कुरा * फेर् भन्न लाग्या मुनि
हे राम्! यो धनु लेउ लक्ष्मिपतिको * खैंचिलिया यो यहाँ
जानूँला तिमिलाई निश्चय पनी * नारायणै मन्‌महाँ ४७
पैल्हे एति भनेर आफ्नु धनु फेर् * लाग्या दिनै ती जसै
आफैं त्यो धनु हातमा गइ गयो * राम्‌चन्द्रजीको तसै
त्यो देखेर ति परशुरामजि तहाँ * आश्चर्य साह्रै भया
सारा शेखि छुट्यो पुकार् ति प्रभुको * झट् गर्न लागी गया ४८

हे राम् ! घमण्डहरुको सब शेखि हर्न्या
नित्यै दया सकल सज्जन माथि गर्न्या
जुन् नाथको छ सब यो महिमा अपार
गर्छु प्रणाम उहि नाथ्‌कन बारबार ४९

सुन्दर् स्वरूप् हजुरले अहिले धर्न्याको
देख्तामहाँ मदन तक् छ फिका पर्न्याको
गर्छन् सुरासुर सबै जसको पुकार
गर्छु प्रणाम उहि नाथ्‌कन बारबार ५०

जस्को भजन् गरिलिया भइ ज्ञान-बोध
छुट्न्या छ निश्चय पनी भ्रम मोह क्रोध
गर्छन् स्वरूप जसको शिव तक् बिचार
गर्छु प्रणाम उहि नाथ्कन बारबार ५१
मैले हजुर्कन गरयाँ अनुचित् कुरा जो
गर्थ्यौं कहाँ गरिलियौं अनजानले यो
माफ् राखिबक्सनु हवस् भनि फेरि ताहाँ
बिन्ती गरया ति ऋषिले उहि बीचमाहाँ ५२
पापी भो अति कार्तवीर्य अब ता * यस्लाई मार्छु भनी
बालख् पो म थियाँ गऱ्याँ हजुरको * ठुलो तपस्या पनि
यस्तो वर् खुशि भै मलाई दिनुभो * शक्ती समेतै दिई
इच्छा पूर्ण हुन्याछ जाउ अब क्यै * शक्ति समेतै लिई ५३
पैल्हे मारि ति कार्तवीर्यकन फेर् * सब् क्षत्रिको नाश् पनि
एक्काईस बखत् गरयाँ प्रभुजिको * हुकुम् छ यस्तै भनी
क्षत्री शून्य भयाकि पृथ्वि मर्यिले * कश्यप्जिलाई दियाँ
एती कर्म गरी सकेर अघिको * शेखी पुरयाई लियाँ ५४
त्रेतामा अवतार् लिन्याछु नरमा * राम्नाम् जगत्मा धरी
भेट्होला तिमिथ्यैं उहीं म लिउँला * यो शक्ति मेरी हरी
ताहाँ देखि तपै गरेर रहनू * ब्रह्माजिको दिन्भरी
एती अर्ति मलाइ दीकन गया * वैकुण्ठ धाम्मा हरि ५५
मैले काम् पनि सो सबै गरिसक्याँ * राम्लाइ भेट्याँ पनि
मेरो शक्ति हजूरले हरिलिंदा * चीन्ह्याँ प्रभू हुन् भनी
मेरो जन्म सुफल् भयो सहजमा * पायाँ परात्मा पनि
बूझ्याँ तत्त्व सबै पनी हजुरको * पात्रै कृपाको बनी ५६

जो छन् भक्त हजूरका ति सँगमा * सत्सङ्ग मेरो हवस्
यो भक्ती दृढ भै प्रभू हजुरको * एही चरणमा रहोस्
एती बिन्ती तहाँ गरी सकल पाप् * पुण्यै समर्पण् गऱ्या
इच्छित वर् प्रभुले दिंदा परशुराम् * आनन्दमा खुब् पऱ्या ५७
ताहीं श्री रघुनाथका वरिपरी * घूमी नमस्कार् गरी
मर्जीले ति गया महेन्द्र गिरिमा * मन् रामचरणमा धरी
देख्या तेज् दशरथ्जिले र सुतको * हर्षाश्रुधारा झरी
प्रेमका सागरमा तहाँ डुबिगया * आलिङ्गनादी गरी ५८

श्री रामचन्द्रजीको अयोध्या पुनरागमन ।

एती काम् गरी राम् गया सहजमा * पूग्या अयोध्या महाँ
सीतालाइ लिएर राज्यसुख भोग् * रामले गऱ्या क्यै तहाँ
क्यै दिन् भानिज हुन् भरत्कन यहाँ * ल्याऊँ घरैमा भनी
भानिज्लाइ लिना निमित्त खुशिले * आया युधाजित् पनि १
बीदा श्री दशरथ्जिले पनि दिया * बीदा मिलेथ्यो जसै
सँग् शत्रुघ्न लिई भरतजि त गया * मामा कहाँ पो तसै
आया राम बिहा गरेर पुरिमा * जस्सै उठ्यो यो खबर्
सारा रैयतको प्रसन्न मन भो * हुन्थ्यो खुशी क्या अबर् २
सीताराम् अघि तप्गरिन् र त यहाँ * छोरा बुहारी भया
कौशल्याकन ता मिल्यो अदितिको * शोभा सबै ताप् गया
सीताराम् पनि लोकमा सकलको * आनन्द मङ्गल् गरी
चेष्टा मानिसको गरीकन रह्या * लक्ष्मी र विष्णू सरी ३

इति सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी तनयेन पं० रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको
महाकवि भानुभक्ताचार्य कृत रामायण बालकाण्ड समाप्त ।

❀ श्रीइष्टदेवताच्चरणकमलेभ्यो नमः ❀

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी र
रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको

श्री राम-नारद-सम्वाद ।

एकान्तस्थलमा सितापति थिया * सीता हजुर्मा रही
हात्मा चामर ली प्रभूकन तहाँ * हाँक्थिन् समिप्मा गई
आकाश मार्ग गरी बहुत् खुशिहुँदै * नारद्जि ताहीं गया
नारदजीकन दण्डवत् गरि प्रभु * यो बिन्ति गर्दाभया १
संसारी म थियाँ बड़ो हुनगयाँ * दर्शन् मिल्यो यो जसै
यो भाग्योदय हो बुझ्याँ पनि यहाँ * दर्शन् मिल्याको उसै
मैले गर्नु छ काम् कउन् हजुरको * चाँडो उ आज्ञा हवस्
त्यो काम् सिद्ध गराउँला हजुरको * आनन्द मन्मा रहोस् २
यस्तो बात् प्रभुको सुनेर खुशिभै * सब् गुह्य खोली दिया
नारद्ले बहुतै गऱ्या स्तुति तहाँ * राम्लाइ मन्मा लिया
बिन्ती गर्नु कुरा थियो मनविषे * बिन्ती गऱ्या यो पनि
ब्रह्माको बिनती लिई हजुरमा * आई रह्याछु भनी ३

भूको भार म दुष्ट मारि हरूँला * जान्छु अयोध्या महाँ
भन्न्या एति वचन् गरिकन हजुर् * पाल्नू भएथ्यो यहाँ
यस्तो हो तर गादि दीन दशरथ् * राजाजिको मन् भयो
स्वामितले अब राज्यमा भुलिदिया * भारहर्नु कामता रह्यो ४
नारद्का इ कुरा सुनेर खुशि भै * उत्तर् प्रभूले पनि
जल्दी बक्सनुभो म राज्य नगरी * वन् जान्छु भोली भनी
स्वामित्का इ वचन् सुनेर बहुतै * नारद्जि खुशी भया
तिन् फेरा प्रभुको प्रदक्षिण गरी * आकाश् गतीले गया ५

राम राज्य तिलकको आयोजन ।

सन्तोष्ले दशरथ्जिका मनविषे * आनन्द मङ्गल् भयो
राम्लाई अब राज्य दूँ भनि तहाँ * मन् यस् लहड्मा गयो
यस्तो मन् हुनगो र डाकि गुरुका * सङ्मा हुकुम्भो पनि
भोली राज्य तिलक् दिन्याछु मयिंले * राम्चन्द्रलाई भनी १
मन्त्री डाकि हुकुम् भयो उहिबखत् * जो जो कहन्छन् गुरु
सो सो चीज् झटपट् तयार्गर तिमी * सब् काम छोडी अरू
मन्त्रीले पनि यो हुकुम् सुनि तहाँ * साथ्मा गुरुका रह्या
चाहिन्छन् जति चीज् ति खोज्न गुरुले * खोलेर सब् चिज् कह्या २
मन्त्रीलाइ अह्राइ राघवजिका * साथ्मा वशिष्ठै गया
पैल्हे श्री रघुनाथले गुरु भनी * सन्मान गर्दा भया
साह्रै खुशि भई वशिष्ठ गुरुले * फेरी उसै बिचमहाँ
श्री राम्चन्द्रजिका अगाडि इ कुरा * बिन्ती चढाया तहाँ ३
हे त्रैलोक्यपते ! गुरु हुन म हूँ * तिम्रौ म हूँ क्या गुरु
इन्का हुन् इ गुरु भनेर इ सबै * भन्छन् भनुन् लौ अरु
तिम्रो दर्शन पाउँला भनि यहाँ * प्रोहित् भयाको म हुँ
गुह्यै खुल्छ भनेर डर् हुनगयो * धेरै कुरा क्या कहूँ ४

खोल्न्या छैन म गुह्य चूप रहुँला * सब् जान्दछ ता पनि
जानि जानि म बिन्ति गर्न अहिले * आयाँ हजुरमा भनी
भोली हुन्छ तिलक् हजुर्कन यहाँ * सामग्रि जम्मा भयो
पृथ्वीमा सुकला हवस् हजुरको * सब् शास्त्रले भन्छ यो ५
सब् इन्द्रीय जितेर आज उपवास् * गर्नू सिताले सँगै
आज्ञा पाउ म जान्छु काम छ बहुत् * सब् काम् बिचार्छु म गै
फर्क्या एति भनी वसिष्ठजि जसै * राम्चन्द्रजीले पनि
आज्ञा लक्ष्मणलाइ भो तिमि गर्‍या * यो राज्यको काम् भनी ६
छैनन् भाइ भरत् ति आज उनका * खातिर् छ मेरो दया
लक्ष्मणका सँग यो कुरा गरि प्रभू * माता भयामा गया
मातालाई भन्या जसै प्रभुजिले * सम्पूर्ण त्यो बात् गई
लागिन् माइ विचार् गर्न मनले * अत्यन्त खूशी भई ७
राजाले त विचार् गर्‍या दिन भनी * क्या गर्दछिन् कैकई
यस्मा विघ्न कदापि पर्न नदिउन् * लक्ष्मी र दुर्गा भई
कौशल्या पनि यो विचार् गरि तहाँ * गर्थिन् पुजा देविको
द्यौताको मनमा भने ठहरियो * काम बिघ्न गर्नू निको ८

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथ उपाध्याय कृत मन्थरा कैकेयी सम्बाद।

(मन्ले एति विचार् गरेर पहिले * फेरी उसै बिच्महाँ
लाग्या भन्न सरस्वतीकन गई * द्यौताहरूले तहाँ
हे मातर् ! रघुनाथ् गएर वनमा * भूभार चाँड़ो हरून्
त्यस्को केहि उपाय गर्दिनुहवस् * आनन्दमा सब् परून् १
यस्तो बिन्ति सुनी सरस्वतिजिले * द्यौताहरूको तहाँ
त्यो काम् गर्न कबोल् खुशीसित गरी * पौंचिन् अयोध्या महाँ
दासी एक् थिइ मन्थरा भनि तहाँ * कैकेइजीकी कुनै
मन्मा गै उसका पसिन् ति पहिले * बुद्धी बिगारी दिनै २

बुद्धी नाश गरिन् सरस्वतिजिले * त्यो मन्थराको जसै
रामको राज्यतिलक् हुन्याँ बुझि तहाँ * ताप् मान्न लागी तसै
विघ्नै गर्छु भनेर त्यो भरतकी * माता भयाका गई
अश्रूपूर्ण नयन् गराई नखरा * पारेर रूँदी भई ३
सामने तेस्कन देखि तेस् तरहले * रोई रह्याकी तहाँ
क्यै हाँसेर ति रानि भन्न इ कुरा * लागिन् उसै बीच्महाँ
रुन्छेस् क्यान तँ आज भन् ति सब बात् * आफ्नू छ मन्मा जति
ठान्छु लक्ष्मणले तँलाइ अहिले * शिक्षा दिया हुन् अति ४
बारम्बार ति रानि यै तरहले * सोध्थिन् तथापि पनि
त्यस्ले भन्दिनथि म रुन्छु अहिले * यस्ता कुराले भनी
सोही कारण मन्थराकन तहाँ * हेरेर फेरी पनि
लागिन् सोध्न छ कुन् कुरो यसरि यो * तैंले रुनाको भनी ५
श्री रामचन्द्र र भूपती भरतजी * शत्रुघ्न लक्ष्मणहरू
ठान्छु फेरि सबै कुशल् तब रुन्या * कुन् बात छ यस्तो अरू
यस्तो बात ति रानिको सुनि तहाँ * त्यो मन्थराले जसै
रामको नाम् लिनु त्यो सुनेर पहिले * झन् डाह मानी तसै ६
लामू स्वास गरेर नेत्र दुईमा * आँसू बहुतै धरी
लागी कैकइलाइ भन्न इ कुरा * त्यो मन्थरा त्यै घरी
भोली राज्यतिलक् हुन्याछ जसको * यो राजगद्दी महाँ
सोही राम सिवाय कौन अरुको * होला कुशल् लौ यहाँ ७
कौशल्या सरि भाग्यमानि मयिंले * मान्दीन कोही पनि
गर्छिन् आफ्नु बढ़ाई ती म सरिको * क्वै छैन रानी भनी
हेर्नु गै किन हुन्न यस् बखतमा * तिन्को छ शोभा जति
तिन्को चक्चकि सोहि देखि मनमा * ताप् हुन्छ मेरो अति ८

छैनन् पुत्र हजूरका घरमहाँ * याद् छैन केही पनि
मान्नू हुन्छ हजूरले नृपति छन् * मेरा वशैमा भनी
निद्रा खुप् छ सजी सजाउ सइया * पाया यहाँ भै गयो
जान्नू हुन्न कपट् कुरो नृपतिको * कुन् हाल् हुन्या यो भयो ९
त्यस्तो बात ति रानिले सुनिलिइन् * त्यो मन्थराको जसै
तेसको त्यो मनको कुभाव् बुझि सबै * हप्काइ भन्छिन् तसै
घर्मा फूट हुन्या कुरा यसरि यो * बोलीस् भन्या फेर् यहाँ
जिभ्रो काटि निकालि दिन्छु मयिले * पक्रेर गर्धन् महाँ १०
कानी कूबरि होस् कुचाल बहुतै * देख्छु म तेरो यहाँ
उस्माथी पनि दासिहोस् कसरि बुझ् * योग्यै कुरा मन्महाँ
जेठाको सब राज्य हुन्छ अरु सब् * भाईहरु छन् जति
तिन्ले चाकरी गर्नुपर्छ उसको * यै राज्यको हो गति ११
उस्माथी पनि रामचन्द्र अहिले * भाईहरू छन् जति
मान् राख्छन् सबको बराबर यहाँ * भेद् छैन तिन्मा रति
मैमाथी छ विशेष प्रेम तिनको * जान्याँ परीक्षा गरी
प्यारो गर्छु म सोहि कारण बहुत् * राम्लाइ प्राणै सरी १२
अर्को जन्म दिया मलाइ विधिले * गर्छू पुकार् यो पनि
मेरै पुत्र बुहारि भैकन यहाँ * जन्मुन् सिताराम् भनी
भोली राज्यतिलक् भयो यदि भन्या * मेरा उनै रामको
पाऊ छेस् तँ इनाम् मदेखि बुझिले * एक्सौ ठुलो ग्रामको १३
जस्को सज्जनता स्वभाव गुण रूप् * देखी लिनाले गरी
जस्देखी खुशीछन् तिनै भुवनका * प्राणीहरू यो घरी
सोही श्री रघुनाथको किन ठुलो * गर्छेस् तँ डाहा यहाँ
त्यस्को कारण कुन्छ त्यो सब बता * मेरा अगाडी महाँ १४

यो बात् सुन्दा मन्थरा ताहिं फेरी
लागी भन्नै कैकयीलाइ हेरी
एकै बेर्मा पाइ घर् फोर्नि नाऊँ
आफ्नू जिभ्रो के म बोली कटाऊँ १५
बोल्छन् झूठो बात जस्ले बनाई
प्यारा हुन्छन् सोही जन्हेरु आई
तेस्तै मालिक्लाइ खुशी म पार्छु
नाहीं मौने आजदेखी म धार्छु १६
जस्तो पूर्वै जन्ममा कर्म थीयो
दासी तेस्तै रूपको पारिदीयो
राजा क्वै हुन् कुन् मलाई छ हानी
दासी छोडी हुन्न कैल्हे म रानी १७
देख्यौँ हजुर्को घटिया र ऐल्हे
बिन्ती गर्‍याँ आफ्नु विचार मैले
मेरो भया चुक् यहि बात माहाँ
माफ् बक्सियोस् हे पटरानि! याहाँ १८
त्यो मन्थरा तरफ देखि यसोरि हाँसी
फेरी सरस्वति स्वयम् पसि बुद्धि नाशी
मोहित् जसै गरिलिइन् तब सोहि रानी
लागिन् सुध्याउन ठुलो पतियार मानी १९
रामको तिलक् भइ कउन् घटिया छ ऐल्हे
जान्दीन यो सकल सोचि बिचारी मैले
हे मन्थरे ! मकन त्यो सब प्रष्ट खोली
चाँडो बता यसरि व्यङ्ग कुरा नबोली २०

यो आज्ञा सुनि रानिको जब तहाँ * त्यो मन्थरा खुश भई
साढ़ेसाति समान भै अवधको * फेर् भन्न लागी गई
राजाकै मनराख्न प्रेम् हजुरको * राम्चन्द्र गर्थ्या यहाँ
प्रेम् गर्छन् अब रामले हजुरको * कुन काम खातिर्महाँ २१
सुर्यैदेखि अघी बढ़ेर बहुतै * सूर्यै कमल् छन् जति
सोही सूर्यजिदेखि शोषण भई * वैलाउँछन् फेर् अति
त्यस्तै प्रेम् अघि रामको हजुरको * साँचै थियो ता पनि
ती दिन् बित्न गया दिनै फिरि यहाँ * छुट्छन् सबै प्रेम् भनी २२
राजालाइ हजूरका मनमहाँ * देखी लिनाले गरी
कौशल्याजि हजूरको वशमहाँ * रीस् गर्दथिन् हर्घरी
मौका पाइ भरतजिलाई परदेश् * तिन्ले पठाई दिइन्
राजा राम हउन् भनी सकल काम् * आफ्नू सह्यारी लिइन् २३
राजा राम भया पछी हजुरले * पुत्रै सहित् भै यहाँ
कौशल्याकन गर्नु पर्दछ टहल् * रातदिन् रही सँग् महाँ
सेवा गर्नु भएन तिन्कन भन्या * दूध्को झिंगा भैं भई
पर्ला बस्नू हजूरले अब यहाँ * साह्रै ठुलो भार् सही २४
रेखा खैंचि म भन्दछु अब यहाँ * कैदी भरत्जी हुनन्
मंत्री भैकन रामको सकल काम् * लक्ष्मण् अवश्यै लिनन्
कद्रूले विनताजिलाई पहिले * जो दुख् दिईथिन् यहाँ
कौशल्याजि हजूरलाइ उहि ठिक् * छोड्छिन्नदुख्दीकहाँ २५
यैरितका अरु धेर् कुरा सुनिलिइन् * त्यो मंथराको जसै
मन्मा ताप् बहुतै प्रकट् हुनगयो * कैकेयीलाई तसै
छुट्तो भो पसीना शरीर् भरि बहुत् * कामेर थर्थर् तहाँ
लागिन् भन्न ति मंथराकन इ बात् * फेरी उसै बिच्महाँ २६

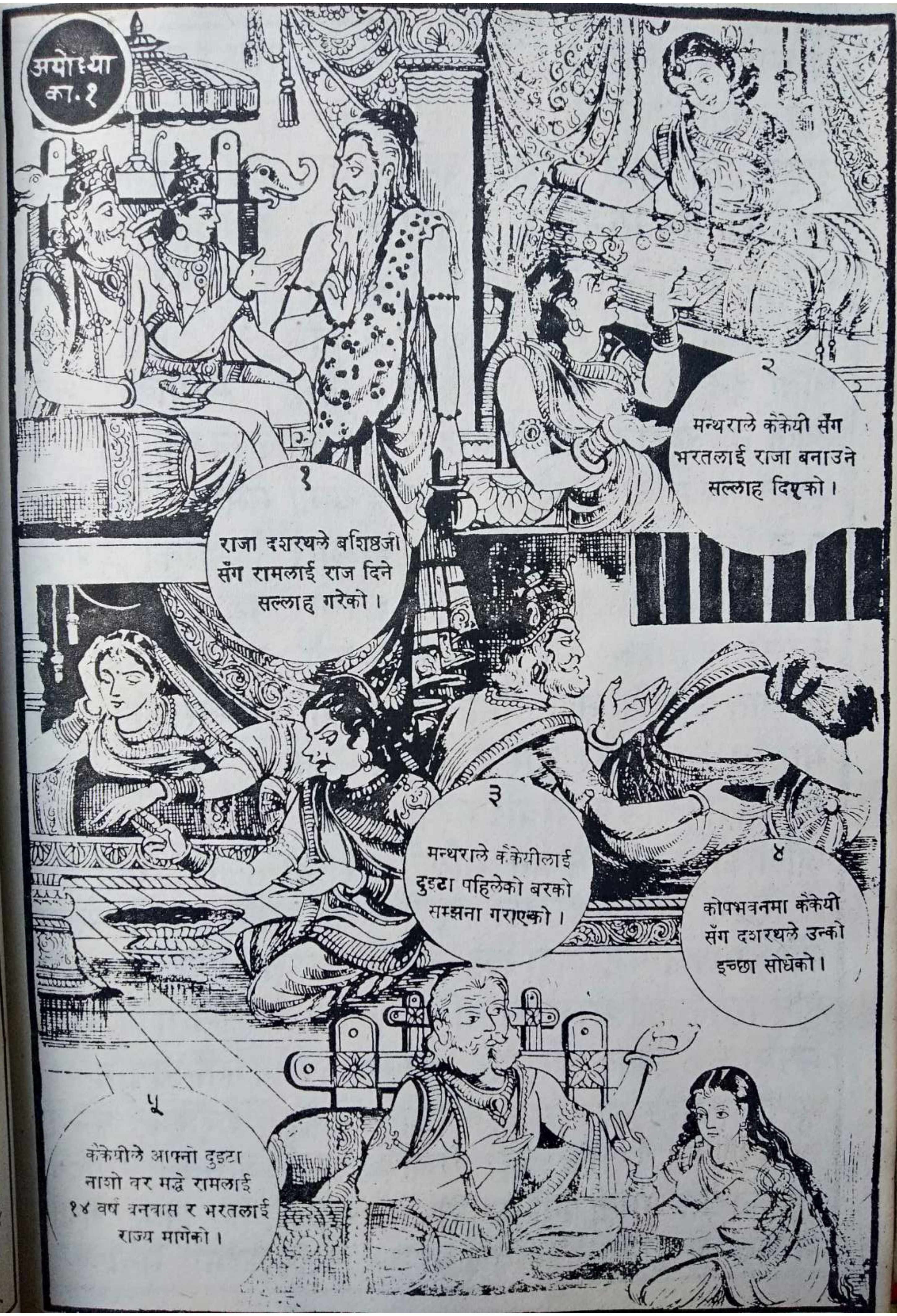
अयोध्या
का. १
१
राजा दशरथले बशिष्ठजी सँग रामलाई राज दिने सल्लाह गरेको ।
२
मन्थराले कैकेयी सँग भरतलाई राजा बनाउने सल्लाह दिएको ।
३
मन्थराले कैकेयीलाई दुइटा पहिलेको बरको सम्झना गराएको ।
४
कोपभवनमा कैकेयी सँग दशरथले उनको इच्छा सोधेको ।
५
कैकेयीले आफ्नो दुइटा नाशो वर मद्धे रामलाई १४ वर्ष वनवास र भरतलाई राज्य मागेको ।

आफ्ना माइतिमा गएर म बरू * बस्न्याछु जन्मै भरी
सेवा सौतिनिको म गर्दिन कसै * भन्न्या बुझेस् यो घरी
मुखले एति भनेर कैकई बहुत् * ताप् गर्न लागिन् जसै
लागी फेर् पनि भन्नलाइ इ कुरा * त्यो मंथराले तसै २७
ऐल्हे हे पटरानि ! ताप किन यो * गर्नू भएको अति
मैले भन्छु जउन् गऱ्या हजुरले * पर्दैन यो दुख् रति
थाती छन् दुई वर् अघी नृपतिले * दिन्छु भन्याको तहाँ
आजै ती वरदान माँगिलिनुहोस् * राजाजिका सङ्ग्महाँ २८
वन्मा गैकन चौध वर्षतक राम् * योगी समान् भेष् धरुन्
राजा भैकन राज्यको सकल काम् * छोरा हजुर्का गरुन्
सत्यैका वशमा परी नृपतिले * त्यो पर्छ गर्नै यहाँ
बन्ला कामहरू सबै हजुरको * एही उपायै महाँ २९
यो बात् कैकइले तहाँ सुनिलिइन् * त्यो मन्थराको जसै
भन्छिन् चित्त बुझेर फेरि इ कुरा * तेस्का सँगैमा तसै
मेरो यो सब् काम् बन्यो यदि भन्या * एही उपायै महाँ
आँखाकी पुतली समान मयिंले * राख्छु तँलाई यहाँ ३०
यै रितले अघि मंथराकन खुशी * ती रानि गर्दी भइन्
त्यो दुष्टाकन झट् बिदा दिइ तहाँ * एकान्त ठाऊँ गइन्
कुन् रितले अधिराजलाइ मयिंले * पार्नू वशैमा भनी
मन्मा तर्क-वितर्क धेर् गरि तहाँ * क्रोध् गर्न लागिन् पनि ३१
सुन्दर् वस्त्र निकालि फालि कपड़ा * मैला शरीर्मा धरिन्
आभूषण्कन फ्याँकि खूब् रिसले * खाली जमिन्मा परिन्
सज्जन् बेस् सुमती पनी कुमतिका * सङ्ले त बिग्री गयो
भन्छन् जो दुनिया उ लक्षण यहाँ * ठिक् कैकईमा भयो ३२

(कोही कैकय देशमा नृप थिया * ठूला यशस्वी गुणी
नाऊँ कैकयराज् थियो तिनिमहाँ * जन्मिन् इ छोरी पनि
वंशैको अनुसार कैकइ भनी * इन्को त नाऊँ रह्यो
राजा श्री दशरथ्जिका सँग पछी * इन्को विवाहै भयो १
द्यौता दानवको भयो रण ठूलो * एक् पल्ट स्वर्गै महाँ
कैकेई सँग ली गया नृपती ती * डाक्ता सुरैले तहाँ
द्यौताको गरि ओर ती नृपतिले * ठूलो लडायीं गऱ्या
त्यै बेला रथको धुरा टुटिगयो * साहै सकस्मा पऱ्या २
रानी कैकइले सहास् गरि धुरा * हातको बनाई लिइन्
युद्धै त्यो हुनुसम्म रथ् नृपतिको * रणमा अड्याई रहिन्
सोही कारण खुश् भएर नृपले * आज्ञा गरेथे तहाँ
हे प्यारी ! वरदान दिन्छु दुइटा * लौ माँग चाँडो यहाँ ३
यस्तो बात सुनेर आफ्नु पतिको * थाती रहोस् यो भनी
राखीथिन् उहि माग्न औसर बुझी * त्यो स्वाङ् रचाइन् पनि)
कैकेईकन खोपिमा नृपतिले * देख्दा भयानन् जसै
सोध्या रानि कता गइन् भनि तहाँ * सब् केटिलाई तसै ४
यो आज्ञा नृपराजको जब सुनी * केटी तहाँ जो थिई
हात् जोड़ी उसले खड़ा भइ तहाँ * बिन्ती चढ़ाई लिई
क्रोधागारविषे गया कि त बुझ्याँ * कारण छ कुन् कत्तिको
बूझ्याको पनि छैन गै हजुरले * बुझ्नू हवस् क्यान हो ५
केटीका इ वचन् सुनेर डरले * राजा नगिच्मा गया
कैकेई किन यो ठुलो रिस गऱ्यौ * बात् खोल भन्दा भया

जो भन्छ्यौ म पुऱ्याउँला भनि तहाँ * खाया सफथ् धेर् जसै
लागिन् भन्न खुशी भएर इ कुरा * ती कैकईले तसै ६
पैल्हे जो दुइ वर् मलाइ दिनको * आज्ञा हजुर्को थियो
पायाको अभतक् थिएन मयिंले * थाती हजुर्मै रह्यो
एक् वर्ले गरि रामचन्द्र वनमा * चौधै वरष् तक् रहुन्
अर्को जो वर हो भरत्जि उसले * राजा यहाँका हउन् ७
भोली एति कुरा भएन त भन्या * मर्न्याछु विष् पान् गरी
भन्न्या बात् सुनि रानिको गिरिगया * राजाजि मूर्छा परी
त्यो रात् वर्ष समान् बित्यो ति दशरथ् * त्यो खोपि भित्रै रह्या
सब् सामग्री तयार् गरीकन बिहान् * मंत्री हजूर्मा गया ८
देख्या हाल् र तहाँ विचार् हुनगयो * सोध्या पऱ्यो क्या भनी
बिस्तार् पाइ सुमंत्र राम् लिनगया * आया तहाँ राम् पनि
भन्छिन् कैकई रामलाइ बुझ यो * आज्ञा पिताकै यहाँ
सौंपी राज्य भरत्जिलाइ तिमिले * जानू परयो बन्महाँ ९
यस्तो बात सुनि बात् गऱ्या प्रभुजिले * धेरै कुरा क्या गरूँ
राजा भाइ भया समान् म खुशिको * मान्दीन क्यै बात् अरू
गाह्रो कत्ति नमानि जान्छु वनमा * राजा त बोलुन् भनी
बोलेको प्रभुको बचन् सुनि तहाँ * बोल्छन् ति राजा पनि १०
हे राम्चन्द्र ! मलाइ आज तिमिले * बाँधेर राज्यै गरी
झुट्टादेखि बचाउ पाप रतिभर् * लाग्दैन यस्तो गरी
राजा एति भनेर फेर् पनि बिलाप् * खुब् गर्न लाग्दा भया
राजाको बुझियो र आशय तहाँ * राम्चन्द्र घर्मा गया ११
कौशल्या पनि भक्तिले प्रभुजिका * ध्यान्मा रह्याकी थिइन्
राम्जीलाई नदेखि खुब् दृढ भई * ताना हरीमा दिइन् १२

सुमित्राले भन्दा पछि पलक तिन्को खुलिगयो
प्रभूलाई देख्ता अलिक मन संतोष् पनि भयो
खुशीले काखमा लीकन जब भनिन् खाउ तिमिले
सुनी रामज्यू भन्छन् अब त कति खालाँनि मयिले १३
गयो खान्या बेला मकन त मिल्यो राज्य वनको
भरत्‌ले राज् पाया यहिं बसि गरून् राज्य जनको
बिदा बक्स्या जावस् खुशिसित म जानेछु वनमा
म चाँडै फिर्न्याछु बिरह न हवस् कत्ति मनमा १४
वचन् सुन्दा मूर्छा परिकन उठेकी छँदी तहाँ
भनिन् कौशल्याले तिमिकन म छोड्छु अब कहाँ
भन्या राजाले ता तर म अहिले रोक्‌दछु यहाँ
कि साथै लैजाऊ मकन तिमि जान्छौ अब जहाँ १५
तिमीलाई बीदा दिई कसरि यो दुःख सहुँला
बरू प्राणै त्यागी यमपुरीमहाँ जाइ रहुँला
बिलाप् कौशल्याको यति सुनी दयाले भरिगयो
तहाँ लक्ष्मणको मन् तब अरु उपर रीस् हुनगयो १६
नजर् दी रामज्यूमा अरुसित उठ्याको रिस बढ़ी
गर्‍या बिन्ती रामथ्यैं अब भरत सित् लिन्छु म लडी
हजुरको राज् हर्न्या जति जति ति छन् मार्दछु यहाँ
पिते मार्छु पैल्हे तब म अरु फेर् छोड्‌दछु कहाँ १७
चढ्या जावस् गादी सकल रिपुको नाश् म गरुँला
यसै काम्‌ले माईहरु इ दुइको शोक हरुँला
सुन्या लक्ष्मणजीको वचन इ जसै राम् खुशि भया
बुझाया बिस्तार्‌ले पनि तहिं ठुलो लीकन दया १८

सुन्यौ भाई ! लोक्मा शरिर अति कच्चा छ जनको
शरीर् कच्चा जानी न गर तिमि रीस् कत्ति मनको
सबै बोल्छन् चल्छन् बिजुलि सरि एक्छिन् नरहन्या
बिचार् यस्तो राखी सह्न तिमि बड़ो हुन्छ सहन्या १९
भ्याक्तो खाँ भनि खोज्छ डाँस् मुखविषे * साँप्ले धड्याको पनि
एस्तै भोग गरुँला भनेर मनले * भन्छन् दुंनीयाँ भनी
क्याको रिस्छ यहाँ विचार मनले * काल् सर्पका मुख् परी
क्या होला बन जाउँला इ सबमा * आनन्द राखुन् हरी २०
देश्देश्का बाटुलिन्छन् बुझ तिमि मनले बाटका पाटि माहाँ
बातचित् गर्दै रहन्छन् खुशिसित मनले बन्धु झैं राति ताहाँ
प्रातःकाल्भो ज़सैता उठीकन ति सबै दश्दिशा लागि जान्छन्
बन्धूको सङ्ग यस्तै बुझिकन गुणिले दुःख सुख् एक मान्छन् २१
छाया तुल्य छ लक्ष्मी यौवन भया * मेलै सरीको भनी
भन्छन् स्त्री सुखलाइस्वप्न सरिको * साँचो कुरा हो पनि
यस्तो जानि पनी मनुष्य हरु सब् * संसारमा झुल्दछन्
झुल्नैका वशले अनेक् दुख सही * संसारि भै डुल्दछन् २२
जुन् यो देह निमित्त यो रिसगर्‍यौ * चिन्छौ कि कस्तोछ यो
हाड् मासु र रगत् नसा यति कुरा * जम्मा भई बन्छ यो
बिष्ठा हुन्छ कि भष्म हुन्छ पछितक् * बाँच्तैन यो ता कसै
यस्का खातिर क्रोधगर्‍यौ पनि भन्या * पाप्मात्र मिल्ला उसै २३
क्रोधै हो यमराज् सबै इ जनको * वैतर्णि भन्न्या पनि
तृष्णा हो भनि यो बुझेर तिमिले * कैल्हे नबिर्स्या अनी
सन्तोषै बुझ कामधेनु सरिको * सन्तोष मन्ले रह्न
रिस् गर्नु बढ़िया हुँदैन बनमा * जानू असल् हो सह्न २४

यस्तै हो सुन कर्मका वश हुँदा * बस्तैन एक् ठाम् रही
कस्तै कोहि हवस् अवश्य करले * जानू छ जाहाँ गई
कर्मैको फल भोग गर्छ दुनियाँ * यै बात जानी लिनू
आमाले पनि एहि बात् बुझि यहाँ * बीदा उचित् हो दिनू २५
यो बिन्ती गरि पाउमा जब पऱ्या * बीदा दिइन् माइले
आँशू थाम्न कठिन् भयो सब शरीर् * निथ्रुक्क भो आँशुले
आशिर्वाद् र बिदा समेत जब मिल्यो * खुश् मन् भयो रामको
लक्ष्मण्ले पनि साथ जान्छु म भनी * बिन्ती गऱ्या जानको २६
लक्ष्मण्लाइ सँगै लिएर रघुनाथ् * सीता भयामा गया
विस्तार् पूर्वक सब् कुरा प्रभुजिले * खोलेर भन्दा भया
पङ्खा छत्र चमर् रहित् प्रभु तहाँ * देखेर दुःखित् भइन्
आज्ञा हुन्छ मलाइ क्या अब भनी * साम्ने खडा भै रहिन् २७
शंकित् जानकिलाइ देखि प्रभुले * आज्ञा भयो यो पनि
सासूको टहलै गरी घर रह * चौधै बरष् तक् भनी
बाबाको बचनै लिई शिर उपर् * जानै पऱ्यो वन् महाँ
चौधै बर्ष बिताइ निश्चय पनी * फिर्न्याछु फेरी यहाँ २८
यस्तो बात् प्रभुको सुनिकन तहाँ * सीताजि मूर्छा परिन्
पैल्हे ज्योतिषिको कुरा सब कही * छोड्दीन सेवा भनिन्
सीताको यति बात सुनेर खुशि भै * साथै सिताजी लिया
ब्राह्मण् खूशी सदा रहुन् भनि तहाँ * दौलत् बहुतै दिया २९
कौशल्याजि जहाँ थिइन् तहिं गई * लक्ष्मणजिले फेर् तहाँ
माता मेरि पिछा भइन् अब भनी * सौंप्या उसै बिच्महाँ
एती काम् गरि रामका हुकुमले * लक्ष्मण तयारी भया
सीता लक्ष्मण साथमा लि रघुनाथ् * राजा भयामा गया ३०

बीदा हुन पिताजिथ्यैं जब सिता * लक्ष्मणलि रामज्यू गया
यस्तो देखि असह्य भो र दुनियाँ * सब् शोक गर्दा भया
सीतारामकन दुःख यो हुन गयो * कैकेयि दुष्टै भई
सीता आज कसोरि दुःख सहनिन् * घोर् जंगलैमा गई ३१
यो अन्याय भयो यहाँ त नबसौं * जाऊँ प्रभूका सँगै
रामजी छोडि यहाँ कसोगरि बसौं * बुझ्दैन मन् ता नगै
यस्तो बात् गरि लोकले पनि बहुत् * शोक् गर्नलाग्या भनी
सब् बिस्तार् गरि वामदेव ऋषिले * त्यो बात् बुझाया पनि ३२
हे लोक् हो ! कति गर्दछौ सकल शोक् * त्यो शोक ता छाडिद्यौ
साक्षात् विष्णु इ हुन् भनेर मनले * श्री रामजी जानिल्यौ
पृथ्वीको सब भार् हरेर रघुनाथ् * फिर्छन् इ जान्छन् कहाँ
साँचा हुन् इ कुरा अवश्य किन यो * खेद्मानि लिन्छौ यहाँ ३३
यस् बातले ऋषिले मनुष्य हरुको * खुब मन् बुझाई दिया
पौंच्या राम् पनि कैकई र दशरथ् * जाहाँ बस्याका थिया
हे मातर् ! वन जानलाइ अब ता * आयौं जना तीन् चली
बीदा जान मिलोस् म जान्छु वनमा * रिस्राग् कसैमा नली ३४
आज्ञा जान पिताजिको पनि मिलोस् * जान्छु बहुत् खुश म छु
दुख्भोग्नन् कि भनी पिताजिकन शोक् * मनमा नलागोस् कछु
कैकेई यति बात् सुनेर खुशि भै * वस्त्रै पुराना दिइन्
लाया श्री रघुनाथले ति कपड़ा * सीताजिले ता लिइन् ३५
यस्तो वस्त्र म लाउँ आज कसरी * भन्न्या मनैमा धरी
सीताले रघुनाथका मुखविषे * हेरिन् कटाक्षै गरी
श्री रामले मुट्ठुरा गरी ति कपड़ा * हात्मा जसै ता लिया
त्यो देखीकन राजपत्निहरु सब् * रोया तहाँ जो थिया ३६

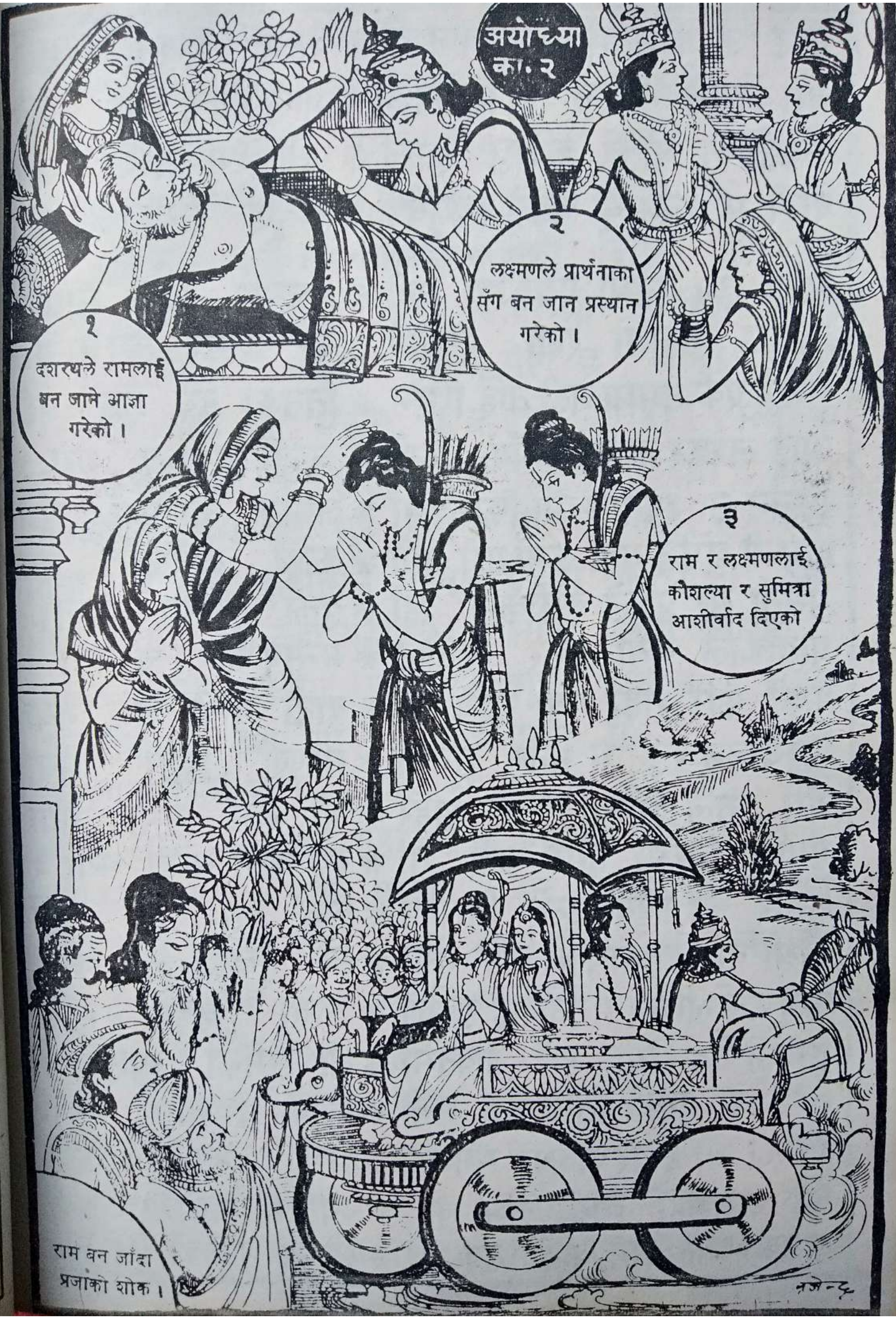
अयोध्या का. २
१
दशरथले रामलाई बन जाने आज्ञा गरेको ।
२
लक्ष्मणले प्रार्थनाका सँग बन जान प्रस्थान गरेको ।
३
राम र लक्ष्मणलाई कौशल्या र सुमित्रा आशीर्वाद दिएको
राम बन जाँदा प्रजाको शोक ।

दुष्टे !आज सिताजिलाइ किन यो * बस्तर् पुराना दियौ
यस काम्ले जतिछन् यहाँ ति सबको * प्राण् खैंचि ऐल्हे लियौ
कैकेईसित बात् बशिष्ठ गुरुले * एती गऱ्याथ्या जसै
बीदा भै रघुनाथ् चढ्या रथ विषे * सम्पूर्ण रोया तसै ३७

सीता राम र लक्ष्मण बन गमन ।

सीता राम् वनमा गया रथ चढी * लक्ष्मण् गया साथमा
वृक्षैका तलमा रह्या रघुपती * घर् छाड़ी तेस् रातमा
सुन्दर् एक् तमसा नदी तहिं थिइन् * तिन्का दुवै तीर् भरी
आई लश्कर रामका सँग बस्यो * खाली अयोध्या गरी १
फिर्नन् ता रघुनाथ सँगै फिरियला * जानन् चलौंला सँगै
राम्जी छोडि यहाँ कसो गरी बसौं * काहाँ बसौंला नगै
यस्तो सुर् प्रभुले बुझीकन तहाँ * युक्ती गऱ्या छलनको
प्रातःकाल भयो उठेर झट्पट् * मन्सुब् गऱ्या चलनको २
फर्की फेरि शहर गया झयिं गरी * बाटो छली राम् गया
फर्क्याछन् रघुनाथ भनेर दुनियाँ * सम्पूर्ण फिर्दा भया
यस् रितले दुनियाँ फिराइ शहरै * श्री राम बन्मा गया
गंगाका तिरमा पुगेर अब ता * रथ् थाम भन्दा भया ३
सुन्दर वृक्ष थियो ठुलो तिरविषे * एक शिंशपाको तहाँ
दोश्रो वास् रघुनाथको तहिं भयो * त्यै वृक्षका तल् महाँ
फल् फुल् लीकन भेट्नलाई गुहजी * आया बड़ा हर्षले
निर्मल् देह भयो उसै बखतमा * श्री रामका स्पर्शले ४
(शृंगैबेर् पुरका तिनी गुह भनी * राजा अनार्यै थिया
तिन्ले श्री दशरथ्जिका सँगमहाँ * मैत्री लगाई लिया
पूर्वै जन्ममहाँ थिया इनि पनी * व्याधा भयाका अघी
रामका भक्त भया, कठोर् तप गरी * श्री शम्भुजीको पछी) ५

मेरो आज पवित्र घर् पनि हवस् * स्वामित ! गऱ्याँ बिन्तियो
सेवक् हूँ करुणानिधान् ! मकून होस् * माया र मर्जी छ जो
यो बिन्ती सुनि भन्दछन् प्रभु तहाँ * सून्यौ सखे ! आज ता
वन्‌मा जान चल्याँ म जान्न घरमा * याहीं रहन्छु म ता ६
कौनै फल् फुल खानु छैन अरूले * केही दिउन् ता पनि
भन्न्या यो मनमा छ थाम्छु मनको * आफ्नो प्रतीज्ञा भनी
मेरै हौ तिमि राज्य जो छ उ पनी * मेरै छ भन्दा भया
बर्‌को दूध घसी जटा मुकुट झैं * पारेर बाँध्दा भया ७
जल्‌पान् मात्र गरी सिता र रघुनाथ् * कुश् आसनैमा गया
लक्ष्मणका सँगमा गई गुह पनी * रातभर् खड़ा भै रह्या
सीता राम फगत् कुशासन विषे * देख्या सुत्याका तहाँ
साह्रै ग्लानि भई तहाँ गुहजिको * शोक् पर्नगो मन्‌महाँ ८
भन्छन् लक्ष्मणलाइ भाइ ! फजिती * खुप् कैकईले दिइन्
राजाजीकन वश गरेर बहुतै * दुर्मत प्रभूको लिइन्
लक्ष्मण बात सुनी भन्द छन् गुहजिको * दिल् भित्र ठण्डा गरी
लाग्या सुन्न पनी तहाँ गुहजिले * तन्‌मन् उसैमा धरी ९
दाताको छ यहाँ इ दुःख सुखको * फल् मिल्छ सब् कर्मको
अर्को भन्नु कुबुद्धि हो न भन यो * नाश् हुन्छ सत्कर्मको
कर्ता हूँ पनि भन्नु छैन अभिमान् * जन्‌ले नगर्नू कहीं
कर्मैको फल भोग मिल्छ तिमिले * बुझ्नू इ जाहीं तहीं १०
धीरा भै रहनू विपत्ति सहनू * कस्तै परोस् ता पनि
कैल्हे मोह विषे नपर्नु जनले * माया छ संसार् भनी
यस्तो बात सुनि रात बित्यो गुहजिको * राम्‌का नजिक्‌मा रही
गंगा तर्न हुकुम् भयो प्रभुजिको * ताहाँ उज्यालो भई ११

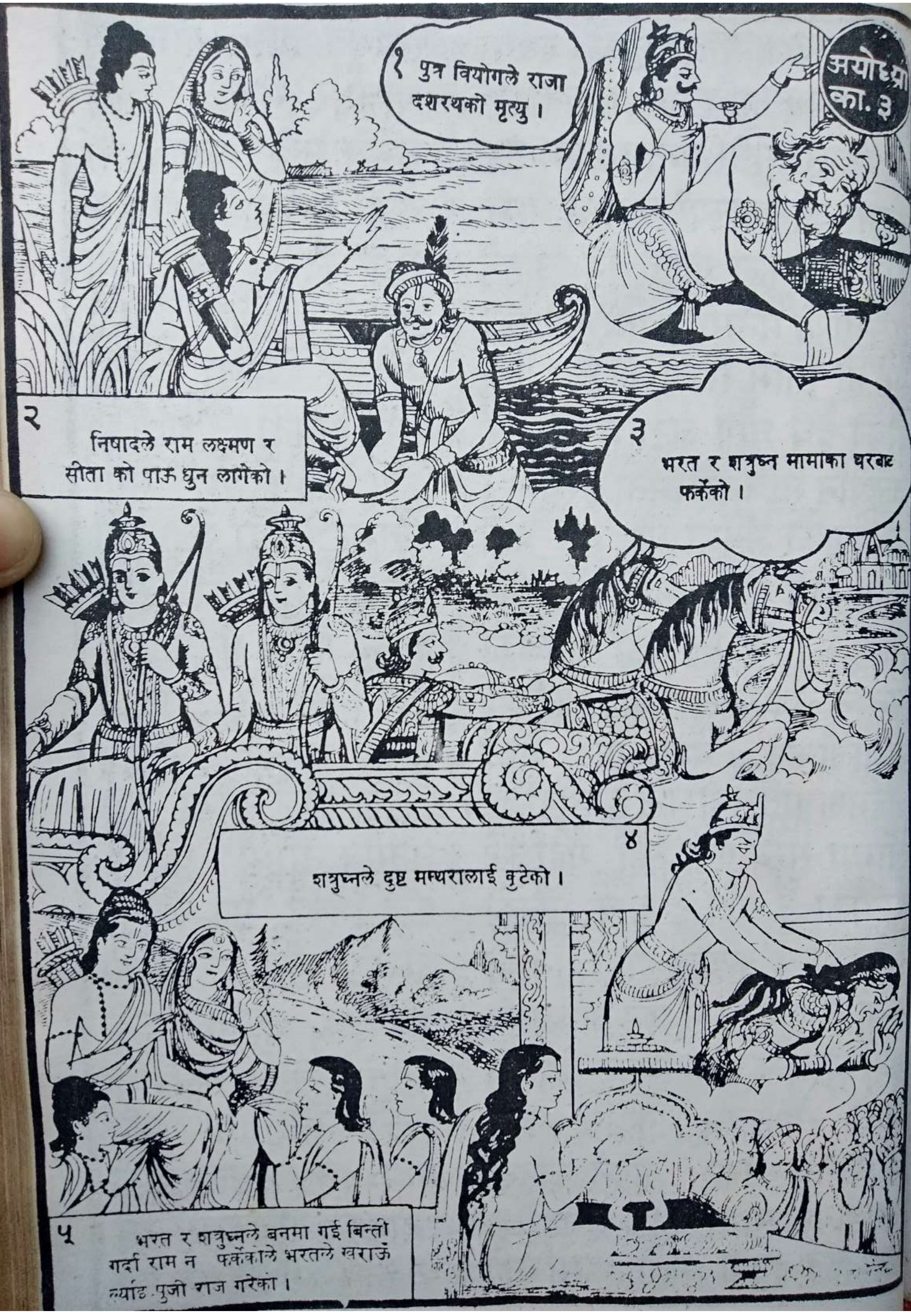
अयोध्या का. ३
१ पुत्र वियोगले राजा दशरथको मृत्यु ।
२ निषादले राम लक्ष्मण र सीता को पाऊ धुन लागेको ।
३ भरत र शत्रुघ्न मामाका घरबाट फर्केको ।
४ शत्रुघ्नले दुष्ट मन्थरालाई कुटेको ।
५ भरत र शत्रुघ्नले बनमा गई बिन्ती गर्दा राम न फर्केकाले भरतले खराऊं ल्याई पुजी राज गरेको ।

गङ्गे ! आज म जान्छु घोर बनमा * केवल् नमस्कार् गरी
फिर्दामा म पुजा अवश्य गरुँला * सामग्रि ठूलो गरी
यस्तो बिन्तिगरी सिता प्रभुजिका * साथै चलिन् पार् तरी
आज्ञा ली घरमा फिऱ्या गुह पनी * भक्ती मनैमा धरी १२

बनमा भारद्वाज र बाल्मीकि ऋषी सँग रामको भेट ।

गङ्गा पार् तरि मिर्ग मारि पकुवा * तारेर खाया तहाँ
तेश्री वास् रघुनाथको तहिं भयो * एक् वृक्षका तलमहाँ
चौथा वास् रघुनाथको हुनगयो * आश्रम् भरद्वाजको
रामज्यूको ऋषिलेगऱ्यास्तुतिअनेक् * सुर् जानी काम् काजको १
(इन्का बाबु थिया बृहस्पतिजि जो * हुन् देवताका गुरु
माता हुन् ममता, बृहस्पतिजिको * जो थिन् अघी भाउज्यू)
पाँचौदिन् ऋषिका कुमार् सँगलिया * बाटो बताउन् भनी २
रामलाई जमुनाजि तारि ति कुमार् * साँझमा त फर्क्या पनि
सीताराम् पनि चित्रकूट् पुगिगया * बाल्मीकि बस्थ्या जहाँ
बाल्मीकी कन दण्डवत्‌गरि बहुत् * आनन्द मान्या तहाँ
(भाषा संस्कृतका इ आदिकवि हुन् * ब्याधा थिया ई अघी
उल्टो पारि 'मरामरा' भनि जप्या * रामनाम् इनले पछी ३
सप्तर्षीहरूको मिलेर उपदेश् * त्यसकै प्रभावले गरी
रामायण् रचना गरी इनी भया * प्रख्यात संसार् भरी)
बाल्मीकीकन भन्दछन् रघुपती * क्यै दिन् रहन्छु यहाँ
कुन् जग्गा बढिया छ सब् तरहले * होला सुबिस्ता कहाँ ४
सून्या बाल्मिकिले मनुष्य सरिभै * रामले गऱ्याको कुरा
सोही माफिक बिन्ति बात पनि गऱ्या * बाल्मीकि छन् भन्पुरा
जान्दैनन् महिमा बड़ा ऋषि पनी * जस्को त एक् नामको
यस्ता हौ रघुनाथ! हजुरकन यहाँ * के काम् असल् ठामको ५

सज्जन्को हृदयै छ घर् हजुरको * अर्को बताऊँ कहाँ
बिस्तार् यो सुनी बक्सनू पनि हवस् * बिन्ती म गर्छु यहाँ
व्याधा हूँ अघिको म सप्तऋषिका * निर्मल् कृपाले गरी
वाल्मीकी भनि नाम् चल्यो जब जपें * राम् नाम उल्टो गरी ६
उल्टै नाम जपे त यो छ महिमा * बिस्तार् धेर् क्या कहूँ
गङ्गाको र इ चित्रकूट गिरिको * बीच्का जगामा रहूँ
वाल्मीकी ऋषिको वचन् सुनि बहुत् * खुश् भै जगन्नाथ् गया
गङ्गाको र ति चित्रकूट गिरिको * बीच्पारि बस्ता भया ७
गंगादेखि सुमन्त्र फर्कि दशरथ् * जाहाँ बस्याका थिया
ताहीं जल्दि गएर जो छ समचार् * बिल्कुल् सुनाई दिया
वर्को दूध घसी जटा मुकुट भैं * बाँध्या दुबै भाइले
फर्की जा भनि यो हुकुम् तहिं दिया * राम्ले सिता माइले ८
गंगा पार् रघुनाथ् गया नजरले * हेर्दा कठिन् भो तहाँ
छोडयाँ देख्न जसै रुँदै रथ लिई * दौड़ेर आयाँ यहाँ ९

राजा दशरथको प्राणत्याग, श्रवणकुमार चरित्र र भरतले क्रुद्ध हुनु।

सेवा बिन्ती गरेस् भनी हुकुम् भो * लुक्ष्मण सितारामको
हाम्रो शोक् रतिभर् कदापि नगरुन् * हुँदैन शोक् कामको
यस्तै बात् गरि राम् गया वन भनी * बिस्तार् सुनाया जसै
कौशल्या दशरथ्जिलाइ रिस्ले * बाक्बाण् बजारिन् तसै १
बाक्शर्ले अतिताप् भएर दशरथ् * भन्छन् मलाई कति
भन्छ्यौ मर्न बखत् यसै हुनगयो * छोड्यो शरीर्ले गति
ऐल्हे मर्छु शराप् पनी छ तिमिले * खुब् पुत्र शोक्ले गरी
जस्तै हामि मर्यौं यसै गरी मर्या * ठूलो बिपत्ती परी २
एती एक तपस्विले अघि शराप् * जो दी गयाथ्या मरी
तिन्को तेहि शरापको फल मिल्यो * ठीक् आज उस्तै गरी

(एक्दिन् फौज लिई गयाँ म वनमा * आखेट खेल्नै भनी
अन्धा क्वै ऋषि दम्पती कुटिमहाँ * बस्थ्या वनैमा तिनी ३
यौटामात्र श्रवण्कुमार् सुत थिया * तिन्का सदा साथमा
माग्दा पानि पिताजिले त्यसघरी * गाग्रो लिई हातमा
पानी ल्याऊँ भनी गया नदिमहाँ * साँझ्का बखत्मा जसै
झट्पट् पानि भरौं भनेर तिनले * गाग्रो डुबाया तसै ४
गुड्गुड् शब्द भयो सुनेर मयिंले * गाढान्धकारै भई
हात्तीको भ्रम भै प्रहार् गरि लियाँ * बाण शब्दभेदी गई
छातीमा गई रोपियो शर जसै * 'ऐय्या मरयाँ' लौ भनी
रोया बालक ती र दौडि म गयाँ * तिन्का अगाड़ी अनि ५
देखी त्यो घटना अचम्भ हुनगै * मैले पनि फेर् तहाँ
बालक् औ जललाइ लीकन गयाँ * ती दम्पती छन् जहाँ
आफ्नो भूल सबै ऋषीश्वरजिका * सङ्मा भन्याथ्याँ जसै
सुन्दा त्यो सबबात् ति दम्पति दुबै * लोट्या जमीन्मा तसै ६
छातीको शरलाइ फेरि शिशुको * मैले झिक्याथ्याँ जब
पानी ख्वाइ पिताजिलाइ ति गया * तत्काल् परम्धाम् तब
व्यूँझी क्यै घरिमा ति अन्धमुनिले * सर्वत्र छाम्छुम् गरी
पुत्रैको गति देखि दुःखित भई * यो श्राप् दिया त्यो घरी ७
हे राजन् ! जसरी मरयाँ म अहिले * यो पुत्र शोक्मा परी
सोही रीत् सित पुत्रकै विरहमा * जानू तिमीले मरी)
यो विस्तार शरापको कही सकी * हाराम् ! सिताराम् ! गरी
प्राणै त्याग् दशरथजिले जब गरया * खल्बल् परयो तेस् घरी ८
प्रातःकाल भयो वशिष्ठ गुरु झट् * मन्त्री लि दर्बार् गया
तेल्मा श्री दशरथ्जिलाइ धरि फेर् * छोरा झिकाई लिया

अयोध्या
का.४
१ अयोध्याका राजा दशरथले तीनै रानीहरूको साथ श्रवणकुमार मर्नै र ऋषिले श्रापदिने कथा भनेका ।
२ श्रवणकुमारले पानी भर्न जांदा दशरथले मृग भनी शब्दभेदी बाण हानेको ।
३ दशरथको वाण लागी श्रवणकुमारको मृत्यु।
४ दशरथजीले श्रवणकुमारलाई उनका पिता-माता कहाँ ल्याउदा अंधमुनिले पुत्रको वियोगमा तिनिले पनि मर्नु परोस् भनेको ।
५ राजा दशरथले आफ्नो श्रापको हाल बिन्ती गर्दा गुरु वशिष्ठले उनलाई सम्झाएको ।

चाँड़ो आउनको वशिष्ठ गुरुको * आज्ञा छ भन्न्या सुनी
दूतैको सँग लागि भाइ कन ली * आया भरत्जी पनि ९
कैकेईसित भेट् भयो भरतको * सोध्या पिता छन् कहाँ
सब् बृतान्त गरी भरत्कन भनिन् * ती कैकईले तहाँ
सून्या शोक् मनमा पऱ्यो भरतको * क्रोध्ले भन्या यो पनि
पापी हौ तिमि कुम्भिपाक् नरकमा * भोगगर्न जाऊ भनी १०
कैकेई कन गालि दीकन तहाँ * दुखी बहुतै भया
कौशल्याजि जहाँ थिइन् तहिं रुँदै * फेरी भरत्जी गया
हे मातर् ! मनमा कदापि न परोस् * मेरो कुनै सम्मति
पाप् लागोस् गुरुलाइ मार्नु सरिको * यस्मा भया मत् रति ११
बिन्ती यैं गरि दुःखमा परि विलाप् * गर्थ्या भरत्जी जहाँ
मंत्रीवर्ग समेत् बशिष्ठ गुरुजी * पौंच्या नजीक्मा तहाँ
देख्या शोक भरतजिको र गुरुले * भन्दाभया यो पनि
शोकगर्नु बढ़िया त छैन किन शोक् * गर्छौं महाराज् ! भनी १२
नाना तत्व कही तहाँ भरतको * सब् शोक् गुरुले हऱ्या
फेर् आज्ञा गुरुको लिई भरतले * काम्काज् पिताको गऱ्या
राजाको किरिया जसै गरिसक्या * दान्को असंख्यै गरी
त्यै बिच्मा मनले विचार् भरतले * राख्या बहुत् ताप् धरी १३
माता मेरि इ राक्षसी सरि भइन् * इन्का नगीच्मा यहाँ
बस्नू योग्य अवश्य छैन अब ता * जान्छु प्रभू छन् जहाँ
यस्तो चित्त लिया तहाँ भरतले * इन्को छ यो मन् पनि
मालुम् ता गुरुमा थियो तर पनी * भन्छन् उचित् हो भनी १४
राजाको छ हुकुम यहाँ भरतले * राज् गर्नु रामले गई
चौधैं वर्ष तलक् बसुन् बनविषे * मानू मुनीश्वर् भई

सीताराम् यहि बातले वन गया * याहाँ हजुरले पनि
गादी चढ्नुहवस् हुकुम् दिनुहवस् * यो राज्य मेरो भनी १५
यस्तो विन्ति गरी वशिष्ठ गुरु चुप् * जस्तै रहेथे तहाँ
उत्तर जल्दि दिया तहाँ भरतले * के गर्छु यो राज् यहाँ
कीर्तीमा अपकीर्ति पारि कसरी * राज् गर्नु मैले बसी
दाज्यूको टहलै गरी सँग रह्या * लक्ष्मण रह्याछन् जसी १६
गया जहाँ सीतापति म पनि जान्छु अब तहाँ
फगत् कैकेई एक् यहिं बसि रहुन् छोड्दछु यहाँ
फलाहारी हुन्छु शिरभरि जटाधारि बनमा
म भोली जान्याछु हिंडिकन विचार् यै छ मनमा १७

भरतजी रामको दर्शन लाई वन जानु ।

प्रभूको गादी हो प्रभूकन फिराएर् घरमा
म गादी सुम्पन्छु किन म गरुंला राज्य करमा
भरतको यस्तो बात् सुनिकन सबै खुश् अति भया
भरत भोली बेरै उठिकन सबेरै चलिगया १
सबै माता भ्राता गुरु सहित सब् फौज् पनि लिई
फगत् सीतारामका चरण तलमा चित्त पनि दी
भरत् गङ्गा पौंच्या गुहजिकन शङ्का हुनगयो
ठुलो लश्कर् देख्या नबुझिकन तार्नै डर भयो २
लड्ँला नाव् खैंची भरत कपटी हुन् यदि भन्या
भनी मन् मन् लश्करहरुकन तयार् हौ पनि भन्या
ठुलो भित्री मतलब् गरिकन गया बुझ्दछु भनी
तहाँ भेटी राखी नजरतिर हेर्‍या कछु पनि ३
जसै देख्या आँसू गह भरि धरी शोक पनि गरी
कहाँ मिल्छन् सीतापति म कन भन्दै घरिघरी

तसै शिर् पाऊमा धरि ति गुहले ढोग् पनि दिया
भरत्ले अङ्कैमाल् गरूँ भनि उठाईकन लिया ४
भरत्जीले सोध्या गुह सित सिताकापति यहाँ
सुतेको स्थल् कुन् हो मकन कहु जान्छु अब तहाँ
गया विस्तार् पाई रघुपति सुतेका शयनमा
भरत्ले खेद् मान्या कुश शयन देखेर मनमा ५
अहो ! मेरा खातिर् वनवन सिताजी पतिसँगै
कुशासन्मा सुत्छिन् न त यसरि सुत्थीन् अघि कतै
अहो ! धिक्कार् मेरो जनम जननी कैकइ भइन्
इनैले गर्दामा पतिसँग सिताजी वन गइन् ६
कहाँ छन् सीतानाथ् कति पर गया भेट्दछु कहाँ
छ केही मालुम् ता कहु मकन जान्छु अब तहाँ
बताया याहाँ छन् भनी ति गुहले राम्कन पनि
गुहैका सम्चार्ले खुशि पनि भया भेट्दछु भनी ७
सब् बिस्तार सुनाइ ताहिं गुहले * गङ्गाजि तारी दिया
ताहीं देखि भरत् चली पुगिगया * जाहाँ भरद्वाज् थिया
एक्दिन् ताहिं मुकाम् गऱ्या भरतले * सम्मान् ऋषिले गऱ्या
बिलकुल् सैन्य जतीथिया भरतका * मेजमानिले छक् पऱ्या १
भोलीपल्ट सबेर लश्कर लिई * बीदा ऋषीमा भया
कैल्हे पुग्दछु चित्रकूट गिरिमा * भन्दै भरत्जी गया
खुश् भै लश्कर चित्रकूट गिरिको * पौंच्यो नगीच्मा जसै
खोज्या ताहिं भरतजीले अघि गई * डेरा प्रभूको तसै ८
डेरा देखी भरत्जी तहिं नजिक गया पाउका छाप देख्या
श्री राम्का पाउका छाप् चिह्निकन खुशिले माथले ताहिं टेक्या

भन्छन् धन्न्यै रह्याछू यहि घरी म यहाँ पाउका छाप देख्याँ
ब्रह्मालाई न मिल्न्या छ त पनि सहजै माथले आज टेक्याँ १०

भरतजी र रामचन्द्रजीको भेट र सम्बाद ।

यस्तो बोल्दै प्रभूको चरण धुलिविषे भक्तिले लटपटींदै
कैल्हे पुग्छु कहाँ छन् भनिकन मनले दशदिशा दृष्टि दींदै
जान्थ्या ताहिं भरतले प्रभुजिकन जसै नेत्रले देख्नपाया
स्वामितलाई त पायाँ भनिकन खुशिले पाउमा पर्न धाया १
देख्या पाऊ पन्याको गहभरि बहँदा अश्रु धारा भन्याको
सब् राज्यै तृण बरोबर् गरिकन बहुतै आफुमा मन् गन्याको
यस्तो देखी कृपाले भरत कन तहाँ काखमा राखिलिया
जस्तो मन्हो भरत्को बुझि रघुपतिले खुब् कृपा दृष्टि दिया २
माईका परि पाउमा रघुपति * भन्छन् कहाँ छन् पिता
मैले लौ किन आज देख्तिन यहाँ * के गर्दछन् ती कता
भन्दै खोजि गन्या पिताकन तहाँ * श्री रामजीले जसै
सब् बिस्तार् गुरुदेखिपाइ रघुनाथ् * शोक् गर्न लाग्या तसै ३
गङ्गास्नान गरी तिलाञ्जलि दिया * फेर् पिण्डै दानै पनि
फल् फुलले रघुनाथले तहिं दिया * पाउन् पिताले भनी
त्यस् दिन्मा उपवास् गन्या जब बित्यो * रात् फेरी गङ्गा गया
गङ्गास्नान् गरि फेर् फिरेर मढ़िमा * आएर बस्ता भया ४
तहाँ सीता राम्का चरणतलमा शिर् पनि धरी
अयोध्या लैजान्छु भनिकन ठुलो मन्सुब गरी
भरत् बिन्ती गर्छन् किन रघुपते ! आज वनमा
हजुरले आयाको मकन अति ताप् हुन्छ मनमा ५
स्वामित् ! हजुरको म त दास पो हूँ
यो राज्य गर्नाकन योग्य को हूँ

यो गादि ता यहिँ हजूरको हो
मैले त सेवा गरी बस्नु पो हो ६
छोरा हुनन् यज्ञ बहुत् गरीनन्
सम्पूर्ण लोक्को पनि ताप् हरीनन्
तब् पो ति छोराकन राज्य छाडि
जानू असल् हो त छ दैछ झाडी ७
बेला त यो होइन जान वन्मा
मेरो त यै निश्चय हुन्छ मन्मा
लौ जाऊँ घर् फर्कि सवारी जावस्
मेरो इ मातासित रीस् नआवस् ८
यस्तै प्रकार्ले अति बिन्ति गर्दै
आँखा भरी आँसु बहूत धर्दै
रोया भरत्ले जब पाउमा गै
बोल्या प्रभूले पनि खूशि मन् भै ९
हे भाई ! गर्छौ किन आज जिद्दी
फिर्नू असल् होइन काम् नसिद्धी
जान्छु म वन्मा तिमि फर्कि जाऊ
सब् राज्यको काम् तिमिले चलाऊ १०
राम्ले वनै गै मुनि भेष् धर्नू
याहीं भरत्ले बसि राज्य गर्नू
भन्न्याँ पिताको जब सुन्न पायाँ
आज्ञा म मानी वन जान आयाँ ११
इ बात् भरत्ले जब सुन्न पाया
फेरी चरण्मा परि बिन्ति लाया

हे नाथ् ! पिता हुन् मतिहीन् भयाका
स्त्रीका त साह्रै वशमा पऱ्याका १२
उन्ले भन्याथ्या भनि राज्य छाडी
जानू असल् होइन आज झाडी
स्वामित् ! सदा बिन्ति छ फर्कि जाऊँ
फर्कन्न भन्न्याँ म जवाफ् न पाऊँ १३
यस्तो भरत्ले जब जिद्दी लीया
उत्तर् प्रभूले पनि फेरि दीया
फर्कन्न भैया ! तिमी फर्किजाऊ
पिताजिलाई पनि दोष् नलाऊ १४
खुब् सत्यवादी त पिताजी थीया
साँचो हुनाले वरदान दीया
सो पूर्ण गर्नाकन जान्छु वन्मा
साँचो कुरा हो बुझिलेउ मन्मा १५
उत्तर् प्रभूको सुनि कष्ट पाया
फेरी चरण्मा परि बिन्ति लाया
फिर्नू हवस् स्वामित ! बिन्ति गर्छु
यस् दण्डकारण्य विषे म जान्छु १६
यस्तो वचन् सूनि भरतजिलाई
फेरी हुकुम् भो तिमि फर्क भाई
यो राज्य साट्या पनि हुन्छ झूटो
हे भाइ ! गर्छौ किन आज झूटो १७
हुकुम् सूनी एती भरत पनि राम्का चरणमा
परी बिन्ती गर्छन् म त रघुपते ! छु शरणमा

हजुर् बाहेक् एकछिन् रहन पनि ताप् हुन्छ मनमा
नफर्क्यां ख्वामित्का ! पछिपछि म ता जान्छु वनमा १८
न ता फर्की जान्या न त मकन लान्या सँग पनि
भन्या मर्छू ख्वामित् ! अब अरु कुरा केहि नभनी
भनी आसन् बाँधी जब मरणमा निश्चय धऱ्या
खुशी भै श्रीरामले पनि अति दयालूमन गऱ्या १९
दिया सूचन् रामले गुरुकन बुझाऊ तिमि भनी
गुरुले एकान्तै लगीकन भरत्जीकन पनि
बुझाया बात् खोलीकन सुन इ जो हुन् रघुपति
जगन्नाथ् साक्षात् हुन् त्रिभुवन भरीका अधिपति २०
अघी ब्रह्माजीले सकल भुमिको भार् हर भनी
स्तुती गर्दा खुश् भै सुन म हरूँला भार् अब भनी
भन्याका हूनाले उहि वचन पालन् गरूँ भनी
प्रभु जान्छन् वन्मा पछि त सुन फिर्छन् घर पनि २१
प्रभुकै इच्छा हो न त इ कसरी कैकई पनि
बनै जाऊ भन्थिन् प्रभुकन यहाँ केहि नगनी
कुरा यस्तो जानी नगर तिमी यो आग्रह यहाँ
भुमीको भार् टारीकन पछि त जान्छन् प्रभु कहाँ २२
रावण् मारि उतारि भारि भुमिको * फिर्छन् जगन्नाथ् भनी
यस्ता हुन् रघुनाथ् भनेर गुरुले * खोलेर गुह्यै पनि
सब् बिस्तार गरीदिया र गुरुको * वाणी सुनी खुश् भया
फर्कन्नन् रघुनाथ् भनी मन बुझी * रामका नगिच्मा गया २३
हे नाथ् ! तत्त्व सुन्या म फिर्छु अबता * जान्छु अयोध्या महाँ
पूजा गर्न दिनूहवस् हजुरको * एक जोर् खराऊँ यहाँ

यस्तो बिन्ति गरी प्रणाम् पनि गरी * घुम्दै प्रदक्षिण गरया
रामले आफ्नु खराउँदी उहि बखत् * सब्ताप् भरत्को हर्या २४
फेरी बिन्ति गरया तहाँ भरतले * लौ फिर्दछु फिर्न ता
चौधे वर्ष समाप्ति पारि नफिरया * मन्र्याछु साँचै म ता
यो बिन्ति सुनि हुन्छ लौ भनि हुकुम् * रामको भयो त्यो घरी
लागिन् कैकइ भन्न फेरि इ कुरा * रामका चरणमा परी २५

कैकेईजीको पश्चात्ताप र रामको उपदेश, भरत अयोध्या फर्कनु ।

हे नाथ् ! दुर्बुद्धि आई अति फजिति दियाँ राज्यको घात् गराई
मायाले मोह पार्दा मन पनि भुलिगो बुद्धि मेरो हराई
क्यारूँ नाथ्! आज रुन्छु बिपति परि ठूलो आज यो चेत पायाँ
कठ्पुत्ली झैं जगत् यो वशगरि रहन्या धन्यछन् तिम्रा माया १
मेरो माया छ छोरा जन धनहरुमा यो सबै खैंचिदेऊ
दुर्बुद्धी हो पछी ता शरण परि भनी खुब् कृपा राखिलेऊ
कैकेई एही पाठ्ले स्तुति गरि हरिमा बारबार् शोक् धारिन्
हे नाथ् ! आई शरण्मा परि भनि करुणा राख यो बिन्ति पारिन् २
हाँसी सीतापतीले पनि अभय दिया जो मलाई भन्यौ सो
दोष् तिम्रो छैन यस्मा बुझ तिमि मनले मन् त मेरै थियो यो
मन्मा सन्तोष लेऊ मकन दिनदिनै सम्झँदै दिन् बिताऊ
छुट्नन् सब् कर्म तिम्रा रतिभर मनमा शोक् नराखेर जाऊ ३
कैकेई करुणा बुझी खुशि भई * बीदा प्रभूमा भइन्
श्री रामको चरणारबिन्द मनले * भज्दै अयोध्या गइन्
सब् लश्करहरू ली भरत् पनि बिदा * भै फेर् अयोध्या गया
सारा लश्करलाइ राखि घरमा * आफू फरक् भै रह्या ४
नन्दीग्राम्मा सरयाका भुमिशयन गरी रोज् फलाहार् गरयाका
गादी माथी खराऊँ धरिकन शिरमा खुप् जटाजुट धरयाका

गर्थ्यो सब् राज्यको काम् तरपनि सब बात् गादिमा बिन्ति गर्दै
चौधै वर्षै बिताया यहिं भरतजिले राममा चित्त धर्दै ५

श्रीरामचन्द्रजीको अत्री ऋषीसँग भेंट ।

केही दिन् चित्रकूट्मा बसिकन रघुनाथ् बाल्मिकीथ्यैं बिदाभै
जान्छु बन्मा म फिर्छु भनिकन खुशीले अत्रिका आश्रमै गै
अत्रीका पाउ माहाँ शिर धरिम त हूँ राम् भनी नाम् बताया
श्री राम्को बाणि सुन्दा मन अति खुशि भै अत्रिले हर्ष पाया १
(ब्रह्माका सुत हुन् इ अत्रिजि पनी * सप्तर्षिमा मुख्य हुन्
कर्दम् पुत्रि त अन्सुयाजि इनकी * हुन् पत्नी प्रख्यात छिन्
दुर्वाषा ऋषि, चन्द्रमा र भगवान् * दत्तात्रयैंजी गरी
छोरा तीन भया इनै दुइमहाँ * प्रख्यात पृथ्वी भरी) २
पूजा सीतापतीको गरिकन ऋषिले पाउमा बिन्ति लाया
बृद्धा छन् पत्नि मेरी सकल विषयमा एक् रत्ती छैन माया
भित्रैछन् आज दर्शन् दिन मडुलि विषे भित्र सीताजि जाउन्
सीताजीलाई पाई अब त ति बुढिले जन्मको सार पाउन् ३
अत्रीको बिन्ती सूनी हुकुम् पनि दिया लौ सिता भित्र जाऊ
अत्रीकी पत्नी भेटीकन अब तिमिले जल्दि फर्केर आऊ
आफ्ना नाथ्को हुकुम् यो सुनिकन खुशिभै भित्र सीताजिलाई
भेटिन् वृद्धा बहुत भैकन बसि रहन्या अत्रिकी पत्निलाई ४
सीताले पाउमाहाँ शिर धरि बहुतै प्रेम् बुढिमा बढाइन्
जोर्जोर् कुण्डल् र सारी दिइकन बुढिले अङ्गराग् धेर् चढाइन्
यस्ले शोभा निरन्तर् दृढ पनि रहला यो पनि बिन्ति लाइन्
सीताजीलाइ आशिष् दिइकन बुढियाले बहुत हर्ष पाइन् ५

श्रीरामचन्द्रजीको अत्री ऋषि साँग भेंट, अनुसूयाजिको, स्त्री धर्मको उपदेश ।

(अर्ति त्यस् घरिमा गरिन् अनुसुया-* जीले स्त्री धर्मैं विषे
आमा बाबु र दाजु भाइहरु हुन् * स्त्री जात् विषे सुख् दिने
दाता हुन् सुखका ठूला पति फगत् * मुख्यै बुझी त्यो यहाँ
सेवा जो गरिलिन्न हुन् अधम ती * नारी बुझे. मन्‌महाँ १
धैर्यै धर्म र मित्र, पत्निहरुको * आपत् परेका घरी
चारै ई जनको परीक्षण बुझे * हुन्छन् सदा लोक् भरी
स्वामी बृद्ध र रोगग्रस्त धनहिन् * होस् मूर्ख अन्धो बधिर्
क्रोधी वा दुखि वा अधम् किन नहोस् * कोढी समेत्‌को हवस् २
तेस्‌को क्यै पनि नारि जो बुझिबुझी * अप्‌माननना गर्दछन्
जाई नर्कविषे ठुलो दुख तिनै * नारीहरु पाउँछन्
गर्नू प्रेम् दुइ पाऊको पतिजिको * मन्‌ले बचन् कार्यले
स्त्रीको धर्म यही छ मुख्य बुझिल्यौ * भन्छन् सबै शास्त्रले ३
उत्तम् मध्यम नीच औ लघु पनी * छन् चार लक्षण् स्त्रीका
तिन्‌को वर्णन गर्दछु सुन यहाँ * एक् एक् गरी त्यो सफा
स्वप्नामा पनि स्वामि बाहिक कुनै * अर्का पुरुष् छन् भनी
जान्दैनन् जति नारिहेरू सब ती * हुन् नारि उत्तम् अनी ४
अर्का स्त्री जनका पतीकन सदा * बाबू र भाई भनी
मान्ने स्त्री जनलाइमात्र बुझिल्यौ * हुन् मध्यमा स्त्री अनी
होला धर्म विनष्ट दोष कुलमा * लाग्नेछ भन्ने भई
बाँच्ने नारिहरू यहाँ बुझिलिए * हुन् नीच श्रेणी उही ५
मौका केहि न पाइ वा भय गरी * कर्‌ले गरी जो यहाँ
बाँच्छन् नारि महाअधम् लघु भनी * जानी लिए मन् महाँ

जो आफ्ना पतिलाई छल् गरीलिई * यार् गर्दछन् सुख बुझी
तेस्ता स्त्री सयकल्प जन्मतक ती * दुख् पाउने हुन् अती ६
नारी स्वामि बिरोधि छन् जति सबै * वैधव्य भोग्छन् तिनी
जो स्त्री छन् पति धर्ममा दृढ सदा * पुग्छन् परमपद् उनी
हुन्छन् स्त्री अपवित्र जान अहिले * जन्मैं स्वभावले गरी
हुन्छन् मुक्त तिताफगत् धरिलिया *पातिब्रतै यो घरी ७)

सीता र लक्ष्मण सहित् अनि रामलाई
भोजन् म दिन्छु भनि खुब् सित चित्तलाई
भोजन् गराइ रघुनाथ्जिकि जानि माया
रामको सपत्नि ति दुईले भइ कीर्ति गाया ८

इति सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी तनयेन पं० रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको
महाकवि भानुभक्ताचार्य कृत रामायण अयोध्याकाण्ड समाप्त ।

यावत् माल मगाउने ठेगाना—
सुब्बा होमनाथ केदारनाथ,
हितैषी कम्पनी, पो० बा० नं० १०८१, रामकटोरा रोड,
वाराणसी–२२१००१

❀ श्रीइष्टदेवताचरणकमलेभ्यो नमः ❀

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी र
रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको

महाकवि भानुभक्तको **रामायण-आरण्यकाण्ड**

विराध राक्षस बध, शरभङ्ग ऋषिको स्वर्ग गमन ।

अत्रीका आश्रमैमा बसि रघुपतिले प्रेमले दिन् बिताई
दोश्रा दिन्मा सबेरै उठिकन बनमा जान मन्सुब् चिताई
अत्रीलाई भन्या गै यही घरि अबता जान्छु बीदा म पाऊँ
रस्ता यो जाति होला भनिकन कहन्या एक् अगूवा खटाऊ १
सीतारामको हुकुम् यो सुनिकन ऋषिले भन्दछन् क्या पठाऊँ
सबको रस्ता त देख्न्या यहिं हजुर भन्या कुन् अगूवा खटाऊँ
चिन्छु लीला हजुरको तर पनि अगुवा याहिं अस्सल् खटाई
यो मर्जी पूर्ण गर्नाकन भनि अगुवा आज दिन्छु पठाई २
अत्रीले बिन्ति एती गरिकन अगुवा शिष्य धेरै खटाया
केही रस्ता त आफै पनि पछिपछि गै रामलाई पठाया
एक् कोशूतक् पौंचदामा बडि नदि बहँने नाउले तर्नु पर्न्या
भेटिन्थ्यो तारि फर्के मढितिर ऋषिका शिष्य सब् फिर्नु पर्न्या ३

सीताराम् बनमा पुग्या बन थियो * साह्रै खजित्को तहाँ
बाघ् भालू अरु दुष्ट राक्षसहरू * डुल्छन् निरन्तर् जहाँ
ताहाँ पौंचि हुकुम् भयो प्रभुजिको * भाई ! तयारी भई
सीताका म अगाडि हिंड्छु तिमिले * हिंड्नू पछाडी रही ४
यस्तो बात् गरि राम लक्ष्मण तहाँ * हिड्थ्या तयारी भई
एक् सुन्दर् वनमा तलाउ मिलिगो * ठूलो छ कोश् वन् गई
ठण्डा जल् तहिं पान् गरेर रघुनाथ् * छाया बस्याथ्या जसै
आई ताहिं बिराध राक्षस ठुलो * बात् बोल्न लाग्यो तसै ५
को हौ स्त्री पनि साथमा छ किनयो * आयौ बड़ा वन्महाँ
कस्तो सुर् मनमा छ फेर् अब उपर् * जान्या छ इच्छा कहाँ
मैले सुन्दर गाँस् बनाउन असल् * मानेर सोध्याँ यहाँ
सब् नाम् काम समेत् बताउ तिमिले * जुन्काम्छ जान्छौ जहाँ ६
तेस्को उत्तर रामले दिनुभयो * फेर् भन्छ राक्षस् पनि
बाँच्ने मन् छ भने सिता र हतियार् * छोडेर जाऊ भनी
यस्तो बोलि सिताजिलाइ लिनसुर् * बाँधेर दौड्यो जसै
काट्या हात् रघुनाथले संहजमा * तेस् राक्षसैको तसै ७
जस्सै हात गिऱ्यो तसै त रिसले * खाँ रामलाई भनी
दौड्यो त्यो मुखबाई फेर् प्रभुजिले * काट्या ति गोडा पनि
हात् गोडा नहुँदा त सर्पसरिको * पस्ऱ्यो भूमीमा जसै
रीसले पूर्ण भई सितापति तरफ् * घस्रेर आयो तसै ८
घस्री-घस्री उ सर्दथ्यो प्रभुजिले * काट्या तहाँ शिर् पनि
विद्याधर् गण हो छुटोस् अब शराप् * जावस् परम्धाम् भनी
राक्षस्देह मऱ्यो शराप् पनि टऱ्यो * विद्याधरै फेर् भयो
श्रीरामको स्तुति खुब गरेर खुशिभै * त्यो स्वर्गलोक्मा गयो ९

जसै स्वर्ग विराध गयो प्रभुजिले * रस्ता बनैको लिया
पालन् गर्छु म योगिको अब भनी * मन्मा दया खुब् लिया
ध्यान् गर्दै शरभङ्गजी बनमहाँ * जाहाँ बस्याका थिया
ताहीं श्री रघुनाथजी खुशि हुँदै * पौंचेर दर्शन् दिया १०
ताहाँ श्री शरभङ्गले प्रभुजिमा * तन्मन् वचन् सब् धरी
आफ्नू कर्म जती थियो तहिं तती * सम्पूर्ण अर्पण गरी
अस्सल् ताहिं चिता बनाई हरिको * दर्शन् नजर्ले गरी
आफ्नू देह दहन् गरी चली गया * संसार सागर् तरी ११

ऋषिहरु द्वारा रावणको उत्पत्ति वर्णन र राक्षस नाशलाई रामको प्रतिज्ञा ।

मुक्ती श्री शरभङ्गको जब भयो * तस्सै मुनीश्वर् हरु
आया भेट्न भनी बहुत् खुशीभई * बन्मा थिया जो अरु
हात्जोरीस्तुति खुब् गऱ्या ति ऋषिले * स्वामित् इनै हुन् भनी
कोमल् चित्त गरी तहाँ नजरले * हेऱ्या प्रभूले पनि १
बिन्ती सब् ऋषिले गऱ्या हजुरमा * हाम्रा विपत्ती पनी
देख्या पूर्ण दया हुन्याछ बहुतै * आपत् रह्याछन् भनी
जाउ सब् ऋषिका मढीमढि बिषे * ताहीं गई पो दया
होला चित्तविषे भनी ति ऋषिले * ताहीं प्रभूजी गया २
देख्या त्यस् वनका धरातलविषे * खप्पर् र सोध्या तहाँ
कस्का खप्पर हुन् अनेक् नजरले * देख्छु मऱ्याका यहाँ
श्री सीतापतिको वचन् सुनि तहाँ * बिन्ती ऋषिले गऱ्या
ई शिर् हुन् ऋषिका यहाँ छल परी * धेरै ऋषीश्वर् मऱ्या ३
राक्षस्का छलले बहुत् ऋषि मऱ्या * भन्न्या कुरा त्यो सुनी
ताहाँ सब् ऋषिलाई राखि सबका * साम्ने प्रतिज्ञा पनि
सब् राक्षस्हरूको म नष्ट गरूँला * भन्न्या प्रभुले गऱ्या
खुशी मन् हुन्गो र ताहिं ऋषी ती * आनन्दमा सब् पऱ्या ४

केही वर्ष बिताइ ताहिं प्रभुले * सब् योगिको ताप् हन्या
माया फेरि सुतीक्ष्णै उपर भै * प्रस्थान् प्रभूले गऱ्या
थीया ती जुन ठाउँमा तहिं गई * दर्शन् प्रभूले दिया
पूजा पूर्ण गरी सुतीक्ष्णजिले * राम्‌लाई मन्‌मा लिया ५
सायुज्यै मुक्ति मिल्ला तिमिकन सुन यो देह् जैल्हे त छुट्ला
भन्न्या आज्ञा प्रभुको हुनगइ अब ता कर्मको पाश टुट्ला
भन्न्या यो मन् ऋषिले हुनगइ बहुतै चित्तमा हर्ष पाया
सीताराम्‌ले अगस्ती सित गइ कछु दिन् बस्न मन्‌ले चिताया ६

प्रभूका साथैमा पछि पछि सुतीक्ष्ण पनि गया
अगस्तीका भाईसित पुगि त एक् रात् प्रभु रह्या
ति अग्नीजिह्वा खुब् खुशि पनि भया ईश्वर भनी
चिन्ही ताहाँ तिन्‌ले विधिसित गऱ्या पूजन पनि ७
तहाँ देखी सीतापति उठि सबेरै चलिगया
अगस्ती काहाँ छन् भनि खबर ली दाखिल भया
अगस्तीले खुश् भै स्तुति गरि बहुत् मन् पनि धऱ्या
विराट् रूपको वर्णन् गरिकन त पूजा पनि गऱ्या ८

(कोही एक महर्षिजी अघि भया * मैत्रावरुण नामका
देखी उर्वशि अप्सरा वनमहाँ * वशमा पऱ्या कामका
वीर्यपात भई घडा बिच खसी * त्यस्‌बाट बालक् भयो
सोही हुन् इ अगस्तिजी र इनको * कुम्भज् पनी नाम् रह्यो ९
विन्ध्याचल् गिरिको सुमेरु सँगमा * ईर्ष्या हुँदा एक् दिन
आकाशव्याप्तगरी तिविन्ध्यगिरिले * उठ्ता इनै गैकन
न्यूहाया गिरिलाइ फेर् पृथिविको * संचार् यथारित् भयो
त्यै दिन्‌देखि इ दक्षिणात्य तिर गै * स्थापन् भयो धर्मको १०

बृत्रासुर्कन इन्द्रले वध गऱ्या * संग्राम भूमीमहाँ
जाली दानव कालकेय त्यसको * भाई थियो एक् तहाँ
सागर्मा पसि दिन्दिनै ऋषिहरू * त्यो दैत्य खान्थ्यो तहाँ
धौताहेरू गएर आग्रह गऱ्या * इन्का अगाडी महाँ ११
शोष्या ई मुनिले समुद्रकन त्यो * तीन् अञ्जुलीले जब
माऱ्या राक्षसलाइ देवहरूले * इन्कै कृपाले तब
वृत्रासुर् वधले सुरेन्द्रकन भो * त्यो ब्रह्महत्या जब
भाग्दै मानसमा गईकन लुक्या * श्री इन्द्रजी फेर् तब १२
स्वर्गैको सब राज्यशासन तहाँ * राजा नहुष्को भई
काम्का भै वशमा शची उपरमा * दाऊ समेतै लिई
सप्तर्षीहरूलाइ पाल्कि बिचमा * डोले बनाई लिए
सो कारण् तिनको पतन् हुन गयो * यस्ता अगस्ती थिए) १३

सुन्दर धनू र तलवार् सँग बाण धऱ्याको
ठोक्रो त जोडि अघि इन्द्रजिले दियाको
ताहीं थियो सब दिया रघुनाथलाई
बिन्ती गऱ्या सकल भार् हर आज जाई १४
आठ् कोशमा असल पञ्चवटी भन्याको
आश्रम् असल् छ रमणीक बहुत् बन्याको
ताहीं बसेर कछु दिन् तिमिले बिताऊ
सब् साधु माथि करुणा तहिं गै चिताऊ १५
यस्तो अगस्ति ऋषिको उपदेश पाई
श्रीराम् तयार् पनि भया तहिं जानलाई
मालुम् थियो त पनि जुन् ऋषिले बताया
सो मार्ग जानकन पाउ उतै चलाया १६

राम र जटायुको भेट, लक्ष्मणलाई तत्वज्ञान प्राप्ति।

जान्थ्या प्रभू अलिकती पर केही जाई
जङ्गल्विषे अधिक वृद्ध जटायुलाई
देखेर राक्षस भनीकन मार्नलाई
माग्या धनू प्रभुजिले त लिला जनाई १
(माता श्येनि र सूर्यसारथि अरूण * तिन्का त पुत्रै पनि
सम्पाती र जटायु नामक थिया * दाज्यू र भाई इनी
पक्षीका कुलमा जनम् हुनगई * गिद्धै भयाका थिया
राजा श्री दशरथ्जिका प्रिय भई * श्री राममा मन् दिया) २
मार्न्या कुरा सुनि जटायु बहुत् डराया
राजाजिको प्रिय म हूँ भनि बिन्ति लाया
गर्न्याछु हित् बसी-बसी म सिताजिलाई
कल्याण मिलोस् हजुरदेखि बहुत् मलाई ३
श्रीरामले पनि तहाँ अति खुशि मन्ले
आनन्द निर्भय दिया पछि फेरि तिन्ले
स्वामित् ! शरण्छु भनि खुब्सित बिन्ति लाया
श्रीराम् तहाँ पछि त पञ्चवटी ति आया ४
डेरा भयो प्रभुजिको तहिं बीच बन्मा
एकान्त देखिकन हर्ष भयो र मन्मा
आनन्दपूर्वक रह्या रघुनाथ ताहिं
अर्को त आश्रम नजीक थिएन काहीं ५
एकान्त देखिकन लक्ष्मणले चरण्मा
बिन्ति गर्‍या रघुपते ! म त छु शरण्मा
ज्ञान् कुन् कहिन्छ अनि कुन् त कहिन्छ विज्ञान्
जान्दीन केहि मविषे त ठुलो छ अज्ञान् ६

आज्ञाहवस् सकल तत्त्व म सुन्न पाऊँ
जान्न्या पुरुष् छ अरुको र कता म जाऊँ
यो बात लक्ष्मणजिको सुनि हर्ष पाया
लक्ष्मणजिलाई सब तत्त्व तहाँ बताया ७
यै ज्ञान् कहिन्छ सुन एति कहिन्छ विज्ञान्
यो रीत् गरीकन बस्या हुँदि छुट्छ अज्ञान्
खोलेर एहि रितले प्रभुले बताया
लक्ष्मणजिले पनि तहाँ सब तत्त्व पाया ८

सूर्पणखा वंश परिचय् त्यसको नाक कान काटिनु ।

यै बीचमा नजिक शूर्पणखा त आई
देख्या तहाँ प्रभुजिले पनि दुष्टलाई
कन्दर्पका वश परी प्रभुका नजिक् गै
सोधी तहाँ प्रभुजिलाई बहुत् खुशी भै १
(राखा स्त्री तिर विश्रवा मुनिजिकी * छोरी तहाँ त्यो भई
भार्या विद्युतजिह्व दैत्यकि तथा * रावणकि बैनी थिई
एकदिन् रावणको पर्‍यो रण तहाँ * कैकेय दानव् सँग
रावणको शर भूलले रणमहाँ * लागेछ ज्वायीं कन २
हत्या भो जब ज्वायिंको रणमहाँ * दुःखित् भई रावण
अर्कोवर् तिमि खोजलौ भनिगर्‍यो * आदेश बैनी कन
खोज्थी शूर्पणखा परन्तु बर क्वै * पाईन त्यसले कहीं
ताहीं दाज्यू थिया त्रिदूषण र खर् * रक्षक् उसैका भई) ३
नाम् सब् कह्या प्रभुजिले जब नाम सूनी
ऐल्हे म भज्दछु पती भनि एति गूनी
बिन्ती गरी मकन पत्नि बनाइ लेऊ
कन्दर्पको कठिन ताप छुटाइ देऊ ४

यस्तो बचन् सुनि सिताकन हाँसि हेरी
उत्तर् दिया प्रभुजिले घरमै छ मेरी
सीता बुझीकन नभज् तँ पती मलाई
भाई छ खालि बरु भज् पति भाइलाई ५
साँचो भन्या भनि त लक्ष्मणका नजिक् गै
आयाँ म पत्नि हुन एति भनी र खुश् भै
भन्दाभया उसित लक्ष्मण फेरि ताहाँ
दास् हूँ म ता मसित कुन् सुख मिल्छ याहाँ ६
जा वाहिं मालिक उ हुन् उहिं बस्नु अच्छा
बुदिध रहेनछ बहुत् रहिछस् तँ कच्चा
यस्तो वचन् सुनि र शूर्पणखा रिसाई
सीताजिलाइ अब खाँ भनि फर्कि धाई ७
भार् हर्न बिज् प्रभुजिले तहिं रोप्न आँट्या
लक्ष्मणजिलाइ भनि नाक र कान काट्या
आज्ञा लि लक्ष्मणजिले पनि काटिदिया
भागी डराइकन भाइ जहाँ त थीया ८

खर-त्रिदूषण वध ।

बिस्तार् गरी त्रिशिर दूषण खर् भन्याका
राक्षस् पनी सुनि ति अग्निसरी बन्याका
आया जहाँ प्रभु थिया तहिं तीन भाई
लश्कर् सहित् अधिक जल्दि कदम् बढ़ाई ९
(थीयो चौध हजार सैन्यहरूको * सेनापती त्यो खर
स्वामी पाँच हजार सैन्यहरूको * दूषण् थियो दुर्धर
निर्बल् ब्राह्मण यज्ञ नाश् गरि तिनै * निर्द्वन्द जस्ता थिए
बैन्हीको बिहाल देखि रिसले * संमुख् प्रभूका गए २)

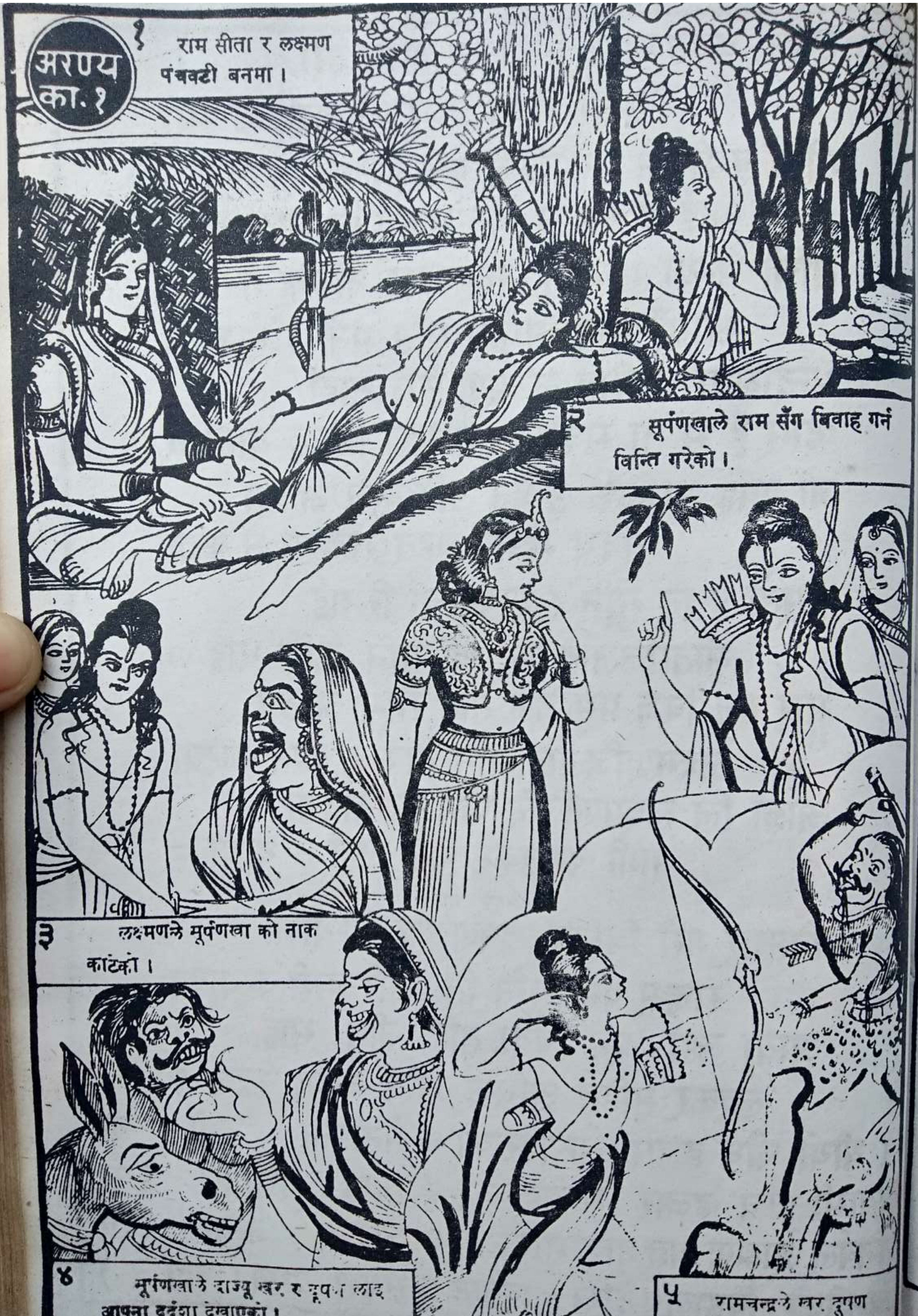
अरण्य का. १
१ राम सीता र लक्ष्मण पंचवटी बनमा ।
२ सूर्पणखाले राम सँग बिवाह गर्न विन्ति गरेको ।
३ लक्ष्मणले सूर्पणखा को नाक काटेको ।
४ सूर्पणखाले दाज्यू खर र दूषण लाइ आफ्ना दुर्दशा देखाएको ।
५ रामचन्द्रले खर दूषण लाई मारेको ।

राक्षस् भनी प्रभुजिले तहिं चाल पाया
लक्ष्मण्जिलाई तहिं काम् प्रभुले अहाया
हे भाई ! आज तिमिले इ सिताजिलाई
गूफाविषे लगि बसी रहु जल्दि जाई ३
एक् बात् नबोलिकन जल्दि उठेर जाऊ
संग्रामको बखत भो अब बेर् नलाऊ
मार्छु म दुष्टकन तेज् अधिकै जनाई
चौधै हजार्कन सहज् टुकुरा बनाई ४
यस्तो हुकुम् हुनगयो र सिताजिलाई
लक्ष्मण्जिले सँग लिईकन झट्ट जाई
गूफाबिषे बसि रह्या रघुनाथ् तयारी
चाँडै भया धनु र बाणहरु ठिक्क पारी ५
आया खर-त्रिशिर-दूषण तीन भाई
लश्कर् समेत् सँग लिईकन रीस् बढाई
ठाकुर्जिका उपर बाणकि वृष्टि पाऱ्या
ठाकुर्जिले पनि ति बाण सब काटि टाऱ्या ६
तिन्का सबै ति हतियार्हरु काटि टारी
सम्पूर्ण राक्षसहरूकन जल्दि मारी
माऱ्या खर–त्रिशिर–दूषणलाई ताहीं
सम्पूर्ण राक्षस सक्या घरि चारमाहीं ७

रावण सूर्पणखा सम्वाद ।

माऱ्या खर–त्रिशिर–दूषणलाई जस्सै
सीता र लक्ष्मण पनी प्रभुसित तस्सै
आया डराइकन शूर्पणखा त भागी
रावण जहाँ छ उहि जाँ भनि जान लागी १

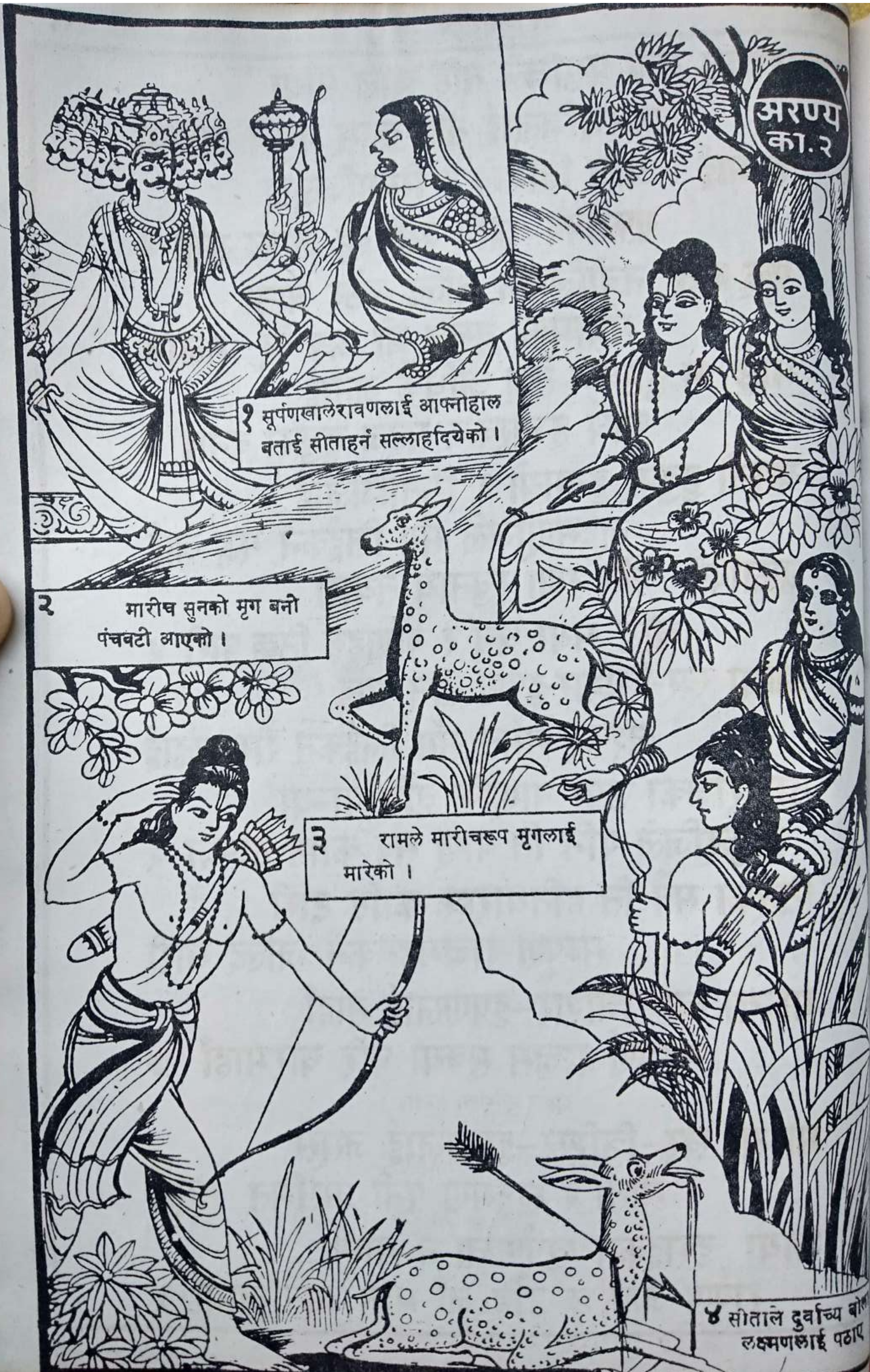
अरण्य
का.२
१ सूर्पणखालेरावणलाई आफ्नोहाल बताई सीताहर्नं सल्लाहदियेको ।
२ मारीच सुनको मृग बनी पंचवटी आएको ।
३ रामले मारीचरूप मृगलाई मारेको ।
४ सीताले दुर्वाच्य बो
लक्ष्मणलाई पठाए

रावण जहाँ छ उहिं पौंचि विलाप गर्दै
सब् भाइ बन्धुहरुको मनलाइ हर्दै
देख्यो तहाँ बहिनिलाइ र नाक् गयाकी
त्यो फेरि बुच्चि पनि कान न भै गयाकी २
माया भयो बहिनि माथि र झट्ट उठ्यो
बिस्तार सोध्न नजिकै पनि जल्दि छुट्यो
हे बैन्हि ! कुन् पुरुष हो भन नाक काट्न्या
खुबै रह्याछ सहजै पनि मर्न आँट्न्या ३
जस्ले त नाक् सहित कान इ आज काट्यो
हे बैन्हि ! बात सुन त्यो अब मर्न आँट्यो
यस्तो वचन् सुनि र नाम समेत् बताई
सीता र लक्ष्मण सहित् रघुनाथलाई ४
तीन् छन् पराक्रमि ति पञ्चवटी बस्याका
ठोक्रो भिरीकन धनू पनि खुब् कस्याका
गर्छ विचार मनले त यही म मान्छ
सब् भस्म पो गरिदिनन् कि भनेर ठान्छ ५
आई रह्याछु म त खुब्सित मन् डराई
फिर्छन् ति सर्व ऋषिलाई त खुश् गराई
आश्चर्य मानिकन दौडि म आज आयाँ
बिस्तार् पनी हजुर्मा सब बिन्ति लायाँ ६
सीताजिलाइ पनि सुन्दरि मानि ताहाँ
ल्याऊँ टपक्क टिपि सुन्दरिलाई याहाँ
भन्न्या निमित्त अति चित्त धरी गयाकी
पायाँ विपत् नकटि बुच्चि समेत भयाकी ७

ल्याऊ समर्थ छ भन्न्या तिमि आज जाऊ
साम्ने ठहर्न छ कठिन् तिमि मन् नलाऊ
एक् युक्तिले छल गरीकन हर्नु पर्ला
साम्ने कदापि नगया तहिं देह मर्ला ८
तेस्‌ले बहुत भयमा परि बात् गरयाको
लश्कर् समेत् त्रिशिर-दूषण-खर् मरयाको
सून्यो र बैन्हि कन खातिर खूब दीयो
एकान्तमा गई लहड् पनि खूब लीयो ९
सामान्य मानिस भया कसरी त मारया
लश्कर् खर-त्रिशिर-दूषण छुट्टी पारया
सामान्य होइन इता परमेश्वरै हुन्
नाहीं त भाइहरुका अघि टिक्दथ्यो कुन् १०
ईश्वर् भया हुँदि कसै पनि मार्दछन् ती
सामान्य हुन् पनि भन्या हरुँला सिताजी
ईश्वर् भया हुँदि विरोध् गरि खुश् हुन्याछन्
रीसै हुन्याछ भजुँला त म माथि ता भन् ११

रावण मारीच सम्वाद र मारीच बध ।

एती विचार् गरि तरयो र समुद्र पारी
मारिच् जहाँ छ ऋषिका सरि रूप धारी
ताहीं पुग्यो र रथ राखि नजिक् गयाको
बिस्तार् गऱ्यो खरहरु सब नाश् भयाको १
यस्‌तो पऱ्यो मकन आज सहाय देऊ
सुन्दर ठूलो मृग स्वरूप् तिमि आज लेऊ
राम्‌चन्द्रलाइ छलि दूर तिमिले गराया
सीता जसै म हरुँला तब फर्कि आया २

मारीचले यति हुकुम् जब ताहि सून्यो
चिन्ताविषे परि तहाँ मन भित्र गून्यो
बिन्ती गऱ्यो सकल तेज् प्रभुको जनाई
स्वामित् भनेर अति हित् मनले चिताई ३
कस्ले गऱ्यो र उपदेश् तिमि आज आई
सीता म हर्छु मृग होस् तँ भन्यौ मलाई
त्यै शत्रु हो तिमि उसैकन मार ताहीँ
कूलैसमेत् क्षय गराउन खोज्छ याहीँ ४
को सक्छ जित्न नबुझी तिमि सूर गर्छौ
यो सुर् लिया कुलसमेत् तिमि आज मर्छौ
एक् बाणले मकन चार् सय कोश साऱ्या
बालक् थिया त पनि भस्म सुबाहु पाऱ्या ५
आजै गयाँ वनविषे मृगरूप धारी
एक् बाणले मकन याहि दिया पछारी
छाढदै रगत् अति डराई म भागि आयाँ
जावैन भन्छु अब खुब् सित चेत पायाँ ६
तस्मात् तिमी पनि विरोध् मति यो नलेऊ
सीता म हर्छु भनि आग्रह छाड्दिदेऊ
सब् नष्ट हुन्छ तिमिले मति एहि लीया
देख्यौ खर–त्रिशिर–दूषण मारिदिया ७
हीतै कहन्छु भनि यो तिमि जानिलेऊ
आर्को कहन्छु म गुठिल् तिमि चित्त देऊ
ई ता अनन्त अधिनाथ् परमेश्वरै हुन्
ब्रह्माजिले पनि भजिन्छ सदा पुरुष् जुन् ८

नारदजिको बचन सूनि म आज भन्छ
स्वामित ! म ता हित चिताइ सदा रहन्छ
लौ मार रावण भनी वरदान माग्या
ब्रह्माजिले र उहि सुर प्रभु गर्न लाग्या ९
जाऊ घरै बसि रहू मति यो नलेऊ
ईश्वर बुझेर उहि माफिक चित्त देऊ
जो गर्दछन् प्रभु गरुन् छ लीला उनैको
लाग्दैन जोर् प्रभुविषे अरु ता कुनैको १०
मारीचले जब यती सब बात् बतायो
भन् बात् सुनेर बुझि खुब्सित चित्त लायो
मारीचलाइ अनि रावण भन्छ हेरी
सीता म हर्छु मृग भैकन जाउ फेरी ११
ईश्वर् त हुन् यदि भन्या ति अवश्य मार्छन्
सामान्य हुन् यदि भन्या ति अवश्य हार्छन्
ईश्वर् भया पनि असल् छ अवश्य तर्छु
सामान्य हुन् त म सितासँग भोग गर्छु १२
जाऊ अवश्य म सिताजि हरेर लिन्छु
बोल्यौ यहाँ कछु भन्या त म काटिदिन्छु
यस्तो हुकुम् गरि तहाँ जब बीच पर्‍यो
मारीचले पनि तसै जिउ आश मार्‍यो १३
आखिर मर्‍या म हरिदेखि मर्‍या त तर्छु
यस् दुष्टदेखि मरिए त नरक् म पर्छु
यस्तो विचार् गरि तहाँ मृगरूप धारी
हूकुम शिरोपर धरीकन भो तयारी १४

दौड्यो लिला पनि चरित्र विचित्र गर्दै
सीताजिका नगिच्च गैकन ताहिं फिर्दै
सीताजिलाइ गरुँ मोह भनेर दाग्यो
लीला गरीकन वरीपरी चर्न लाग्यो १५

छल् हो भनी प्रभुजिले पनि चाल पाया
एकान्तमा गइ सिताकन काम् अह्राया
सीते ! अदृश्य भइ लौ बस अग्निमाहाँ
छाया सिता पनि बनायर छाड् याहाँ १६

एक् भिक्षुको रूप् लि रावण आज आई
हन्र्याछ दुष्ट तिमिलाइ स्वरूप् छिपाई
चाँडो अवश्य तिमिले पनि रूप् छिपाऊ
एक् वर्षसम्म छिपि दिन् तिमिले बिताऊ १७

यस्तो हुकुम् सुनि अदृश्य स्वरूप धारी
छाया सिता पनि दुरुस्त गरिन् तयारी
सीता छिपीकन रहिन् जब अग्निमाहाँ
छाया सितासँग बस्या रघुनाथ ताहाँ १८

छाया सिताजि अति चित्र विचित्र मानी
खेलाऊँ तेस मृगलाइ भनेर ठानी
बिन्ती गरिन् रघुपते ! मृग आज देऊ
खेलाउँछु अधिक जाति छ पक्रिलेऊ १९

इच्छा थियो प्रभुजिको पनि बिन्ती सूनी
जानू असल् छ भनि यै मन भित्र गूनी
हात्मा धनू लि मृगका पछि आफु धाया
लक्ष्मणजिलाई बस याहिं भनी अह्राया २०

लक्ष्मण् रह्या तहिं सीतासित चौकिदारी
मारीचलाइ प्रभुले पनि खुब् लघारी
पाऱ्या तहाँ जब त दिक् बहुतै गरायो
हे भाइ लक्ष्मण ! भन्याँ भनि छल् करायो २१
छल्का वचन् सुनि सिताजि बहुत् डराइन्
लक्ष्मण्जिलाइ तिमि जाउ भनी अह्राइन्
लक्ष्मण्जिल हुकुम् यो सुनि बिन्ति पाऱ्या
हे भाइ ! जो मृग थियो प्रभुले उ माऱ्या २२
ठाकुर्जिले तहिं गिराइ दिंदा करायो
हे भाइ लक्ष्मण ! भन्याँ भनि छल् गरायो
तेस्तो कहाँ मृग थियो मृग रूप् धऱ्याको
मारीच राक्षस थियो उहि हो भन्याको २३
ज्योती स्वरूप् यहिं भयो र मिल्यो हरीमा
आश्चर्य भो सकललाइ उसै घरीमा
यस् दुष्टले पनि त यो गति आज पायो
भन्न्या बुझेर सब जन् कन हर्ष आयो २४
लक्ष्मण्जिको वचन सूनि सिता रिसाइन्
आँशू बहुत् नजरदेखि पनी खसाइन्
बोलिन् अवाच्य पनि लक्ष्मणलाइ ताहाँ
भज्ली मलाइ भनि मन् छ कि आज याहाँ २५
रामदेखि बाहिक् अवर् त भजैन मैले
तिम्रै अगाडि यहिं छोड्दछु देह ऐल्हे
तिम्रो त चित्त अति दुष्ट रह्याछ जान्याँ
कामदेखि आज तिमिलाइ त शत्रु मान्याँ २६

यस्तो बचन् सुनि ति लक्ष्मणजी रिसाया
बोलिन् अवाच्य भनि भित्र मनै चिताया
धिक् चण्डि ! एति भनी खुबसित चट्पटाया
बन् देविलाइ रखवारि तहाँ खटाया २७

सीताहरण र जटायुको मरण र मुक्ती ।

सीताजिलाइ तहिं छोडि उठी गयाका
टाढा हुँदा नजर देखि फरक् भयाका
देख्यो र रावण सितातिर जल्दि आयो
संन्यासिको स्वरूप लीकन रूप् छिपायो १
संन्यासी हुन् भनि बहुत् गरि भक्ति लाइन्
पूजा प्रणाम् पनि गरीकन हर्ष पाइन्
बिन्ति गरिन् बस गुरो ! प्रभु फर्कि आई
गर्नन् बहुत प्रिय हजुर्कन चित्त लाई २
यस्तो वचन् सुनि सितातिर दृष्टि दींदो
को हो पती बुझुँ भनीकन गुह्य लींदो
सोध्यो सिता सित पनी पति जो छ को हो
नाम् काम् समेत तिमि बताउन आज जो हो ३
सीताजिले पनि भनिन् तब जो छ नाम् काम्
संन्यासि जानिकन कत्ति नपारि छल्काम्
सोधिन् तहाँ म पनि नाम्हरू सुन्न पाऊँ
को हौ बताउ तिमिले पनि नाम ठाऊँ ४
यस्तो वचन् सुनि सिताकन हर्न आँटी
नाम् काम् तहाँ सब कह्यो रति भर् नढाँटी
बोल्यो अवाच्य पति मानि मलाइ लेऊ
राम्चन्द्रलाइ तिमिले अब छाड़िदेऊ ५

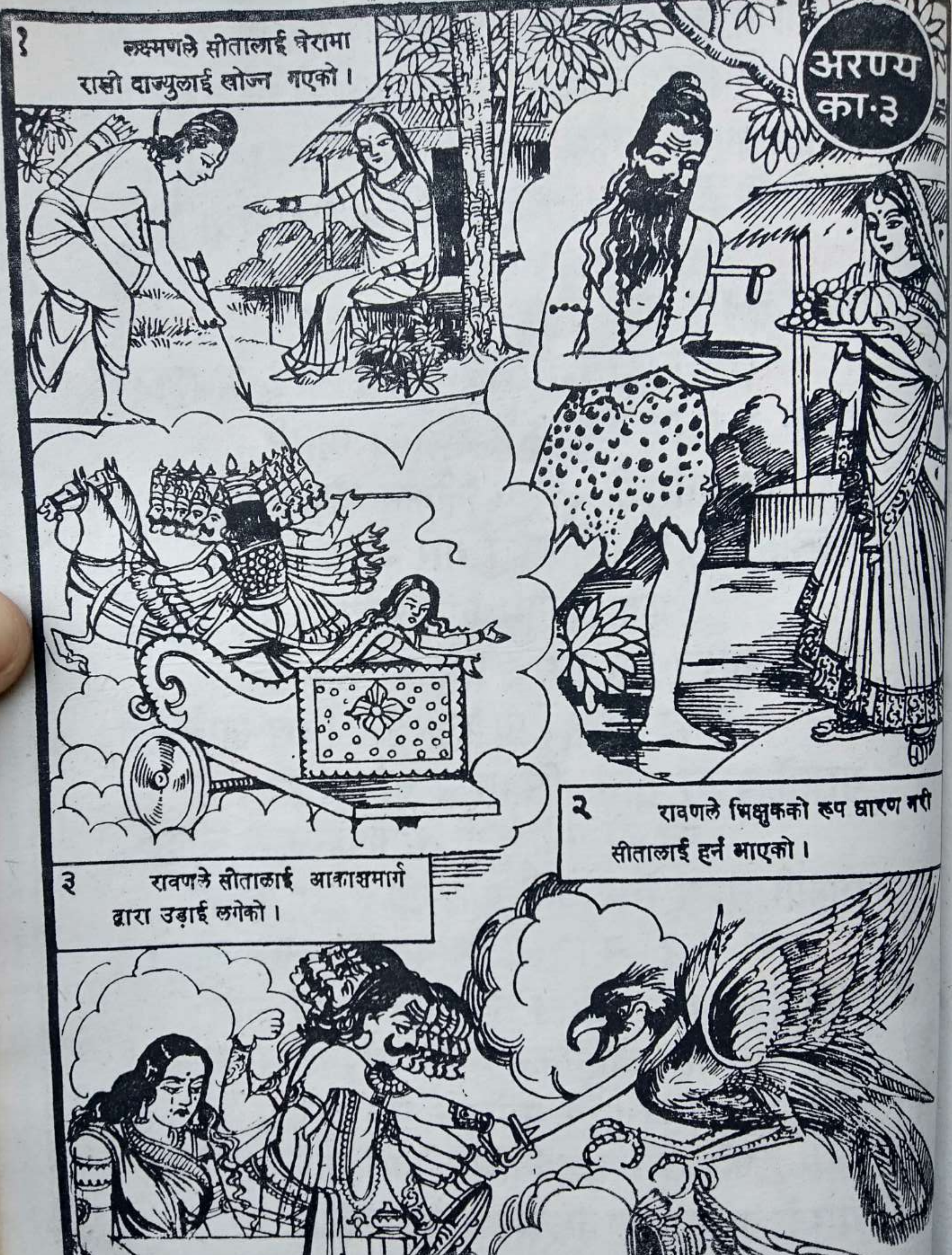
अरण्य
का·३
१ लक्ष्मणले सीतालाई घेरामा राखी दाज्युलाई खोज्न गएको ।
२ रावणले भिक्षुकको रूप धारण गरी सीतालाई हर्न आएको ।
३ रावणले सीतालाई आकाशमार्ग द्वारा उडाई लगेको ।
४ सीताजीको रक्षा गर्न लाग्दा रावणले जटायुको पखेटा काटेको ।

यस्तो वचन् सुनि अलिक् मनमा डराइन्
बात्ले त दुष्टकन तृण् सरिको गराइन्
हे दुष्ट रावण ! तँ आज अवश्य मर्लास्
ऐल्हे जसै प्रभुजिका अघि याहिं पर्लास् ६
यस्तो वचन सुनि रिसायर जल्दि ऊठ्यो
धारयो स्वरूप् र अब हर्छु भनेर छुट्यो
बिस् बाहु दश् मुख शरीर पनि शुद्ध कालो
देखाई सब्कन त राम् मन भित्र हाल्यो ७
सीताजीलाइ मन्ले चिन्हिकन मनमा मातृवत् बुद्धि गर्दो
हात्ले मैले छुँदामा अनुचित छ भनी स्पर्श केही नगर्दो
आफ्ना नङ् सब् जमिन्मा घसिकन जमिनै जल्दि हात्ले उठायो
सीताजीलाई रथ्मा धरिकन दगुरयो रामदेखी छुटायो ८
हा राम्,लक्ष्मण !एतिमात्र मुखले * बोलेर साह्रै रुँदी
तन् मन् रामविषे धरेर बहुतै * व्याकुल् निरन्तर् हुँदी
देख्या ताहिं जटायुले र उड़िगै * रथ् चूर्ण पारिदिया
घोड़ा चूर्ण गराइ फेर् धनु समेत् * टुक्रा गराई दिया ९
रावण् झन् वीर थियो झटपटगरि खुब् हातमा खड्ग लीयो
काट्यो दूबै पखेटा रिस्सित त तहाँ भूमिमा झारि दीयो
बाधा पाई जटायू पृथिवी तल गिरया फेरि रथ्को तयारी
जल्दी पारयो सिताजी लिइकन पुगिगो दुष्ट त्यो सिन्धुपारी १०
आकाश्मा जब ऋष्यमूक गिरिका * ऊपर् सिताजी पुगिन्
आफ्ना सब् गहना फुकालि बलियो * पोको बनाई लिइन्
राम्लक्ष्मण्कन यो दिउन् भनितहाँ * पोको खसालिन् पनि
सुग्रिवले त गुफा बिषे धरिलिया * कस्ले खसाल्यो भनी ११

सीताजीलाइ लङ्का लगि असुर पनि मातृवत् बुद्धि गर्दों
भित्री जुन् हो बगैंचा तहिं असल अशोक् वृक्षका बीच धर्दो
सेवा खुब् गर्न लाग्यो तर पनि मनमा माइले दुःख पाइन्
हा राम्! हा राम्! जगन्नाथ्! यहि वचन गरी राममा चित्तलाइन् १२
मारीच् मारेर फिर्य्या प्रभु पनि वनमा देखिया ताहिं भाइ
राम्ले ताहिं विचारया मन-मन इ कुरा भाइ पुग्नै नपाई
माया सीता बन्याकी अलिकति पनि याद् छैन इ माइलाई
साँचै सीता इनै हुन् भनिकन मनले भन्दछन् चाल् नपाई १३
योबात् खोल्दिन गुह्य राख्छु म पनी * मानुन् सिता हुन् भनी
सीता निश्चय हुन् भनी ति रिसले * लड्नन् रिपूसँ पनि
यस्तो निश्चय मन् भयो प्रभुजिको * लक्ष्मण् पुग्या झट् तहाँ
सोध्या श्री रघुनाथले किन सिता * छाडेर आयौ यहाँ १४
लक्ष्मण्ले जब त्यो हुकुम् सुनिलिया * बिन्ती गरया त्यै घरी
जो दुर्वाच्य सिताजिले गरिलिइन् * क्यै हुन्न त्यो बात् सरी
मारिच्को छलको वचन् सुनि बहुत् * दुर्वाच्य बोलिन् जसै
सम्झायाँ भरिसक् अनेक् तरहले * लागेन बिन्ती कसै १५
फेर् उत्तर् प्रभूले दिया अनुचितै * तिन्ले भनुन् ता पनि
छोड्नू कत्ति थिएन दुर्वचनले * स्त्री हुन् ति सीता भनी
एती बात् गरि राम आश्रमविषे * जल्दी कदम् ली गया
देख्यानन् र सिताजिलाइ बहुतै * शोक् गर्न लाग्दा भया १६
की ता राक्षसले हर्‍यो कि वनमा * क्वै दुष्टले पेट् भर्‍यो
एक्थोक् क्यात भयो अवश्य अहिले * कुन् दुष्टको खेल् पर्‍यो
वन् देवीहरूलाइ मालुम भया * विस्तार् बताऊ यहाँ
सीता मेरि पियारि देख्तिन मता * जान्छु सिताछन् जहाँ १७

अरण्य का॰ ४
१ सीताले ऋष्यमूक-गिरिमा गहना खसालेको ।
२ राम लक्ष्मण कुटीमा फर्की सीता न देखी शोक गरेको ।
३ सीतालाई खोज्दा रामले जटायुको उद्धार गरेको ।

राम बिलाप, जटायु मरण र मुक्ती ।

(हावाले हल्लियाका तरूवर ! गिरिका हे लता ! हे निकुञ्ज !
मेरो यो दुःख देख्ता तिमिहरू किन हो बस्तछौ मौन आज
वामाङ्गी मेरी प्यारी अतिशय सुशिला जानकीलाई कस्ले
हर्दो भो, हे लता हो ! भनन भन कहाँ छन् ति सीताजी ऐले १
हा सीता ! हे पियारी ! मकन बनविषे छोडि प्यारी अनाथ
ऐले बस्छयौ कहाँ गै अतिशय दुखले जर्जरै पारि गाथ
हे मेरी प्राणप्यारी ! जनक नृपसुता ! लोकको श्रेष्ठ नारी !
आउ झट्टै मलाई नधसन अहिले दुःखको यो कटारी २
गोल् काँक्रीका सरीका अधर पनि थिया पुष्ट जंघा भयाकी
बाँधी काञ्ची कमर्मा मम हृदयमहाँ हर् हमेशा रह्याकी
यस्ती सीताजिलाई तिमिहरु बिचमा देख्छकी कोही जन्ले
साँचो साँचो बताऊ बिरहि बुझि यहाँ रामलाई सबैले ३
माछा शुग्गा परेवा हरिण मुजुर हो ! यस् वनमा रह्याका
मेरी प्यारी सँगैमा पनि हरघडी बद्ध प्रेमै भयाका
देख्यौ की जानकीजी बलजफत गरी दुष्टले तानियाकी
साँचो ऐले बताऊ तिमिहरू ति कता छन् गएरै बस्याकी ४
जगतमा कहिल्यै सुनको मृग, न सुनियो किन फँस्न गयाँ मत
विधिपनी किन आज निठुर् भयो, तिमि बिनासुख साधनसब् गयो
कति भनें तिमिलाइ घरै बस, तर गरयौ तिमिले अतिनै हठ
फल मिल्योत्यसकै तिमिलाइ यो, जगतमा प्रतिदिन् दुखभोग्नको५
विपद औ सुखमा सँगमा रही, मकन साथ दियौ अति दुख् सही
कसरि आज भुलूँ म तिमीकन, अब त व्यर्थ भयो मम जीवन) ६
यस्ता रितसित सोधिसोधि रघुनाथ् * ज्ञानै स्वरूपी पनि
जस्तो मानिस गर्छ सोहि रितले * हा मेरि सीते ! भनी

फिर्थ्यां तेस् बनमा बड़ो बिरहले * सोद्धा नपाई उसै
यै बिच्मा वनमा त रथ् र धनुका * देख्या अनेक् टुक् तसै ७
भन्छन् लक्ष्मणलाइ भाई ! तिमिले * देख्यौ यहाँको त चाल्
अर्कौ आइ जिती लियाछ बिचमै * मैले त देख्याँ कुचाल्
एती बात् गरि राम् अलिक् परगया * देख्छन् त पल्टी रही
चिन्हैलाइ कठिन् जटायुकन ती * हूबै पखेटा गई ८
अज्ञान् कत्ति थिएन तापनि तहाँ * भन्छन् अगाडी सरी
चिन्हेको नचिन्है गरेर भगवान् * लीला नरैको गरी
हें भाई ! धनु देउ दुष्ट मिलिगो * मार्छु म बाणै धरी
खान्या एहि रहेछ हेर बुझियो * पल्टेछ खुब् पेट् भरी ९
सून्या बात् र जटायुले पनि हवाल् * वृत्तान्त बिन्ती गऱ्या
सून्दा पूर्ण दया भयो नजिक गै * छाम्या र सब् ताप् हऱ्या
सीताको समाचार् सबै कहि तहाँ * साम्ने जटायू मऱ्या
स्नान् दाहा गरि मासु पिण्डहरु दी * क्रीया प्रभूले गऱ्या १०
भक्ती राखेर राम्को स्तुति गरि बहुतै मोक्ष सायुज्य पाई
पौंच्या धाम्मा जटायू प्रभु पनि नरको ठिक्क लीला जनाई
बन् बन्मा फिर्न लाग्या विरह गरिगरि सोध्छन् जाहिं ताहीं
दोश्रो देख्न्या अरू फेर् सकलबन ढुंढ्या एक् पनी काहिंनाहीं ११

कवन्ध वध शवरी परिचय राम भेट।

छातीमा मुख् भयाको शिर पनि नहुँदा नाम् कबंधै रह्याको
चार्चार् कोशसम्म पुग्न्या दुइ अति बलिया दीर्घबाहू भयाको
राक्षस् थीयो तहाँ एक् बसिकन ऋषी सब् हातले खैंचि खान्या
तेसैका बाहु बिच्मा रघुपति परदा रोकियो मार्ग जान्या १
राक्षसले घेरियाको बुझिकन रघुनाथ् भन्दछन् भाइलाई
हे लक्ष्मण ! देखिलीयौ अब बिच परियो निल्छकी हामिलाई

ठाकुर्जीका बचन् इ सुनिकन बिनती ताहिं लक्ष्मणजि गर्छन्
हे नाथ्! क्या डर् छ यस्को दुइभइ दुइहात् काटिद्यूं याहिं भन्छन् २
एती बात गरि हात् दुवै सहजमा * काटी खसाल्या जसै
राक्षस्ले पनि हात् गिन्यो जब तहाँ * आश्चर्य मान्यो तसै
सोध्यो आज म वीरको पनि सहज् * हातै खसाल्यौ यहाँ
को हौ क्या मनमा लियेर बनमा * डुल्छौ छ जानू कहाँ ३
उत्तर् श्री रघुनाथले पनि दिया * हाँसेर बिस्तार् गरी
सून्यो राम भनी तहाँ र मनले * चीन्ह्यो इनै हुन् हरि
ठाकुर्जीकन चीन्हि खुश् अधिक भै * बिस्तार् अनेक् फेर् गर्‍यो
हे नाथ्! आज चिन्ह्या हजुर्कन यहाँ * पायाँ र सन्ताप् टर्‍यो ४
ब्रह्मादेखि अवश्य पाइ बरदान् * गन्धर्व हूँ ता पनि
राम्रो छु भनि गर्व भो र ऋषिता * साह्रै नराम्रा भनी
हाँस्याँ केहि र अष्टवक्र ऋषिले * राक्षस् भयास् लौ भनी
पैल्हे श्राप गरी दिया र पछिता * मुक्ती बताया पनि ५
राक्षस् भैकन फिर्दथ्याँ म रिसले * शिर् इन्द्रजिले हन्या
ब्रह्माको बरदान् थियो र म जियाँ * इन्द्रादि सब् छक् पर्‍या
शीर् गै पनि यो जियो अब कसो * गर्ला भनी खुब् दया
आयो इन्द्रजिको र खानकन मुख् * छाती विषे दी गया ६
चार्चार् कोश तलक् समाउनभनी * लामा त हातै दिया
सो हात आज गिराइ बक्सनु भयो * याहीं तलक् ई थिया
जस्तो युक्ति ति अष्टवक्र ऋषिले * पैल्हे बताया वहाँ
तेस्तै ठिक्कभयो इ हात गिरिगया * मुक्ती त पायाँ यहाँ ७
क्या बात धन्यरह्याछु आज म प्रभू! * आशा गर्‍याथ्याँ जति
रातोदिन् रटना थियो चरणको * भै गो शरणको गति

खाडल् खुब् गहिरो खनेर उसमा * यो देह मेरो धरी
पोली भस्म गराइ बक्सनुहवस् * जान्छ म संसार् तरी ८
सीता पाउनको उपाय बिनती * गर्न्याछु साँचो गरी
भन्न्या यो बिनती सुनेर हरिले * पोलीदिया खाक् गरी
सुन्दर शुद्ध स्वरूप् धऱ्यो प्रभुजिले * खुशभै दिया वर् पनि
भक्तीले बहुतै गऱ्यो स्तुति र त्यो * पौंच्यो परम्धाम् अनी ९
हे नाथ् ! सीताजि मिल्निन् अबतिमि शबरी छन् जहाँ ताहिं जाऊ
साहै भक्ती छ तिम्रा चरण कमलको ताप तिन्को छुटाऊ
एही बिन्ती जगन्नाथ्सित गरि जब धाम् त्यो गयो राम फेरी
आश्रम्मा पौंचि दर्शन् शबरीकन दिया खुब् कृपाराखि हेरी १०
(पुत्रि हुन् इनी भिल्ल वंशकी, शबर् नामका कोहि भूपकी
मुनि मतङ्गको चाकरी गरी, भक्तिनी भइन् 'रामकी' बड़ी) ११
आसन्देखि उठेर जल्दि शबरी * राम्का चरणमा परिन्
सक्भर्को बहुतै पुजा गरि तहाँ * हात्जोरि बिन्ती गरिन्
हेनाथ् ! हीन्कुलकी स्त्री जाति म गरीप् * जान्दीन तिम्रो स्तुती
आधार् मात्र फगत् छ त्यै चरणमा * यस्तै छ मेरो गति १२
बिस्तार् सब् गुरुदेखिपाइ गुरुको * आज्ञा मनैमा लिई
कैल्हे देखूछु हजूरलाइ भनि खुब् * तन्मन् हजुर्मा दिई
पूजा नित्य हजूरको गरि यहाँ * स्वामित् ! बसेकी थियाँ
हेनाथ् ! आज दया भयो हजुरको * प्रत्यक्ष देखी लियाँ १३
क्याले आज बहुत् प्रसन्न हुनुभो * कुन् काम मैंले गऱ्याँ
योगीका मन्ले नभेटि सकिन्या * मैंले त दर्शन् गऱ्याँ
यस्तो विन्ती सुनी दया बहुतभो * हेतू प्रभूले कह्या
ऊँच्नीच् स्त्री पुरुषै विचार्दिन मता * खुश् हुन्छु भक्तिभया १४

(जाति पाँति कुलिन् ठूला धनि तथा * धार्मिक् कुटुम्बी गुणी
शक्तीवान् चतुरा भईकन फगत् * भक्ती नभै क्यै पनि
व्यर्थै हो जन जान्नु पानि नदिने * मेघै समान्‌को यहाँ
भन्छु लौ सुन भक्ति साधनहरू * नौ छन् जउन् भूमहाँ) १५
नौ साधन् कित भक्तिछन् तिनऊमा * पैल्हो त सत्‌सङ्ग हो
(सुन्नू राम-गुणानुवाद्‌कन बुझे * दोश्रो यहाँ यो भयो
तेश्रो त्याग गरी अहं, गुरु चरण् *-को गर्नु सेवन् अनी
पाखण्डीपन छाडी गर्नु हरिको * कीर्तन् छ चौथो भनी १६
विश्वास दृढ् गरि मन्त्र जप्तछ जउन् * हो पाँचवौं त्यो तथा
छैठौं हो बुझ कर्महेरू सब्‌मा * लिनू विरक्ती सदा
हो ईश्वर्‌मय सृष्टी फेर् सुजन हुन् * मेरै समान् जाननू
सातौं हो, अनि प्राप्त वस्तुहरुमा * संतोष् लिने आठऊँ १७
सोझो बानि र निष्कपट् हुनु सदा * मेरो भरोशा लिन्या
आनन्दित् रहन्या र दीन रहन्या * हुन् भक्ति नौ यै बुझ्या
पैलो साधन भक्तिको ति नऊमा * जानीलिया जो छ यो
यै एक् साधन मात्र भो पनि भन्या * जो बाँकी फेरी रह्यो) १८
आठ् साधन्‌हरू हुन् ति ता क्रम सितै * मिल्छन् असल् सङ्गले
सत्‌को सङ्ग भयो सबै बनि गयो * क्या हुन्छ कूसङ्गले
(यौटै भक्ति गऱ्या पनी इ नउमा * त्यो होस् अचर् वा चर
किम्बा स्त्री कि पुरुष्‌हवस् किनन त्यो * मेरो अती भो प्रिय) १९
सत्सङ्गे भै रह्याकी दिनदिन म उपर् भक्ति ठूलो भयाकी
सज्जन्‌को सङ्ग पाईकन सब गुणका पार पौंची गयाकी
देख्यौं मैले र दर्शन् दिन भनि खुशिले आज आफैं म आई
दीयाँ दर्शन् र पायौ तिमि अधम भया पाउँथ्यौ क्या मलाई २०

मुक्ति भो आज तिम्रो सब फजिति छुट्यो खुशी भै आज जाऊ
मेरी सीता कहाँ छन् कछु खबर भया त्यो पनी सब् बताऊ
हूकुम् जस्सै सुनिथिन् तब तहिं बिनती गर्दछन् क्या बताऊँ
सर्वव्यापी हजुरले बुझि नसकिन्या एक् रती छैन ठाऊँ २१
साँचो बिन्ती गऱ्याँ यो तर पनी नरको आज यो रूपधारी
आज्ञा भो ता म बिन्ती पनि हजुर विषे गर्दछु काल् बिचारी
सीता लंका विषे छन् अब त हजुरले भेटि सुग्रीवलाई
बक्स्या जावस् ति गर्नन् जति छ सब ति काम् बिलकुलै पारलाई २२
पम्पा भन्न्या तलाऊ पनि नजिक हुन्या ऋष्यमूक् पर्वतैका
टाकूरैमा ति बस्छन् अति फजिति भई दिन् बिताई सँधैका
बालीको डर् हुनाले तहिं बहुत बस्या बालि जाँदैन ताहाँ
बालीलाई नजानू भनिकन छ शराप् सब् गऱ्याँ बिन्ती याहाँ २३
सुग्रीवूसीत मित्यारी गर्नु सब काम् * हुन्या छ सिद्धि पनि
मिल्निन् आज म हेर खाक् शरीर यो * गर्छु नजिक्मा भनी
बिन्ती पारि चिताविषे पसि शरिर् * जो हो उ सब् खाक् गरिन्
ठाकुर्को अति भक्तिले ति शबरी * संसार सागर् तरिन् २४
क्या दुर्लभ् रघुनाथ् खुशी हुनगया * जात्की अधम् भै पनि
श्रीराम्का अघि देह छाड़ि कन ती * पौंचिन् परम्धाम् अनी
ब्राह्मण् भैकन भक्ति गर्दछ भन्या * उस्का त भन् क्या कुरा
जो कोही पनि भक्तभो पनि भन्या * योगी ति हुन्छन् पुरा २५
हे लोक् हो ! रघुनाथ्जिका चरणको * भक्ती छ मुक्ती दिन्या
यो जानीकन कामधेनु सरिका * राम् हुन् मनैमा लिन्या
क्या गर्छौं अरु मन्त्र यन्त्रहरुले * छाडेर सब् राममा
तन्मन् लाउ अवश्य जान मनले * सार् मिल्छ यै काममा

गुब्रा होमनाथात्मज तनयेन पं० रामजीउपाध्याय कृत क्षेपक समेतको रामायण आरण्यकाण्ड समाप्त।

❀ श्रीइष्टदेवताचरणकमलेभ्यो नमः ❀

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी र रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको

हनुमान परिचय, हनुमान राम भेट र सुग्रीव राम मित्यारी ।

जस्सै मुक्त भई गइन् ति शबरी * सब् बात् सुनी राम् पनि
जान्छु आज म ऋष्यमूक गिरिमा * सुग्रीव भेट्छु भनी
जान्थ्या कोश्भरिको तलाउ मिलिगो * पम्पा भन्याको पनि
चीन्थ्या श्री रघुनाथले शबरिले * यै हो भन्याको भनी १
माछा कच्छप् चल्दछन् कमलको * सब् गिर्छ केसर् तहाँ
केसर्ले जब छोपियो पनि भन्या * देखिन्छ जल् पो कहाँ
नीलालाल सफेद् कमल् पनि अनेक् * रङ्का भयाका तहाँ
बोल्छन् हंस चकोर सारसहरू * लाटाक्वसेरा जहाँ २
जस्तो निर्मल हुन्छ सन्तहरूको * मन् सोहि माफीक् जल्
निर्मल् देखि प्रभू प्रसन्न हुनुभो * लाग्यो र साह्रै असल्
केहि जल्पनि पान् गरी सकल बन् * हेर्थ्या उसै बिच्महाँ
देख्या सुग्रिवले र डाकि हनुमान् * लाई अह्राया तहाँ ३
(रामका भक्त प्रसिद्ध सुग्रिवजिका * मन्त्री हनूमान् थिया
भूको भार्कन हर्न रूद्र भगवान् * औतार साक्षात् लिया

ठूला पण्डित वेद व्याकरणका * बेदान्त ज्ञाता तथा
भक्ती मार्गमहाँ इनी दृढ़ थिया * रामका उपासक् बड़ा ४
इनूको अञ्जनिबाट जन्म हुनगो * श्री वायु द्वारा जब
मेरो भक्ष्य पदार्थ हो कुन भनी * माताजिका सङ्ग तब
सोध्या ई शिशुले र अञ्जनिजिले * भन्दी भइन् यो तहाँ
पाकेको अति लाल फल् छ बढिया * तिम्रा निमित्तै महाँ ५
बालक्लाई बुझाइ यस् तरहले * सन्तोष् गराई लिइन्
एक्दिन्अञ्जनि ती बिहानी पखमा * अन्तै गयाकी थिइन्
लाग्योभोक् शिशुलाई खुब् त्यस घरी * के खाउँ भन्दै थिया
सोही औसर लाल गोलरूपका * सूर्यै उदाई लिया ६
सूर्यैलाइ बुझेर भक्ष्य तिनले * मुख्भित्र हाल्या जसै
सूर्यास्तै सरि भै गयो भुवन भर् * गाढान्धकार् भो तसै
द्यौताहेरू मिलेर वायुसुतमा * यो बात् भन्छन् तब
छोडी देउ इ सूर्य हुन् यसघरी * चाँडै तिमीले अब ७
द्यौताको सब बात त्यो ति शिशुले * मान्दा भयानन् जसै
बज्रै लीकन इन्द्रले कुपित भै * मुख् ताकि हान्या तसै
लागी बज्र ति बालको हनु तहाँ * लामो र बाङ्गो भयो
सोही कारण अञ्जनी सुतजिको * नाउँ हनूमान् रह्यो) ८
बालीको छल हो भन्या बुझि तहाँ * हातले इशारा दिया
औरै कोहि रह्याछ सज्जन भन्या * हाँसेर हेरी लीया
ब्राह्मणको लड़िका बनेर हनुमान् ! * जाऊ ति को हुन् कहाँ
जान्छन् क्या मनमा छ सब् वरिपरी * हेरेर डुल्छन् तहाँ ९
सुग्रीवले हनुमानलाई जब यो * हुकूम् दिया जा भनी
ब्राह्मणको लड़िका बनेर हनुमान् * रामका हजुरमा पनि

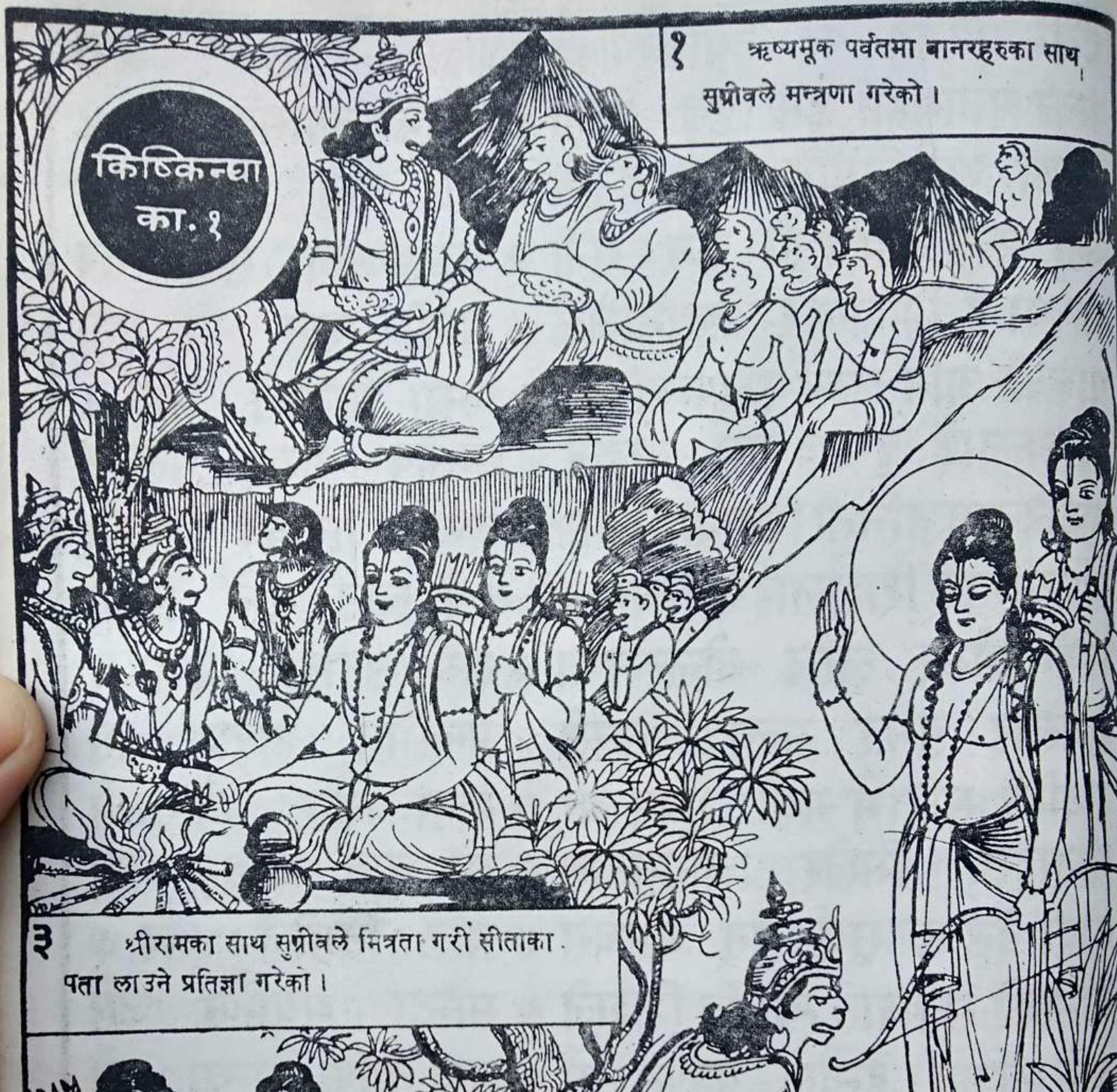
किष्किन्धा
का. १
१ ऋष्यमूक पर्वतमा बानरहरुका साथ सुग्रीवले मन्त्रणा गरेको ।
२ हनुमानले रामचन्द्रलाइभेटी सुग्रीव सँग मित्रता गर्ने प्रार्थना गरेको ।
३ श्रीरामका साथ सुग्रीवले मित्रता गरी सीताका पता लाउने प्रतिज्ञा गरेको ।
सुग्रीवले श्रीरामलाइ सीताको आभूषण देखाएको ।

पौंचि पाठ्सित बिन्तीपारि सब काम् * सोध्या प्रभूको जसै
बिस्तार् नाम र कामको प्रभुजिले * खुश्भै बताया तसै १०
सुग्रीव्को हनुमानले पनि तहाँ * बिस्तार बिन्ती गऱ्या
बोकुँ श्री रघुनाथलाइ भनि फेर् * आफ्नू स्वरूप् झट् धऱ्या
राम् लक्ष्मण्कन बोकि जल्दि हनुमान् * सुग्रीवका पासमा
पौंचाऊँ रघुनाथलाइ भनि खुब् * कूद्या ति आकाशमा ११
जल्दी पर्वतका उपर् पुगिगया * छायाबिषे राम् रह्या
सुग्रीव्लाइ खबर् दिनाकन तहाँ * जल्दी हनूमान् गया
बिस्तार् पाएर आइ सुग्रिवजिले * दर्शन् प्रभूको गऱ्या
हाँगा कोमल भाँचि आसन दिया * आनन्दमा ती पऱ्या १२
आसन् सुग्रीवलाइ लक्ष्मणजिले * दीया हनूमानले
लक्ष्मण्जीकन बस्न आसन दिया * ताहीं ठुलो ज्ञानले
सीता जुन् गहना खसालि गइथिन् * हाजिर् गराई तहाँ
लाग्या सुग्रीव भन्नलाइ इ कुरा * राम्का हजूरै महाँ १३
हाराम्! लक्ष्मण!! यै पुकारि मुखले * क्वै नारि आकाशमा
जान्थिन् सब् गहना फुकालीकनता * हाम्रा यसै बासमा
गिन्र्या पाठ्सित् पो खसालि ति गइन् * चीन्हीन याहिं थियाँ
कस्का हुन् यहि चीन्हि बक्सनु हवस् * यै हो हजुर्मा दियाँ १४
एती बिन्ति गरी दिया ति गहना * देख्या प्रभूले पनि
चीन्ह्या सब् गहना र शोक् बहुत् भै * हा ! मेरि सीता भनी
रोया छातिविषे धरेर गहना * नाना बिलाप्ले जसै
लक्ष्मण् सुग्रिवले बुझाइ इ कुरा * बिन्ति चढाया तसै १५
हे नाथ् ! रावणलाइ मारि सहजै * सीताजिलाइ यहाँ
हाजिर् हामि गराउँला हजुरमा * त्यो दुष्ट जाला कहाँ

एती बिन्ती तहाँ जसै ति दुइले * रामका हजुर्मा गन्या
साक्षी श्री हनुमानले पनि तहाँ * अग्नीजिलाई धन्या १६

राम सुग्रीव मित्यारी, बाली अजेय हुने कारण र बाली बध ।

अग्नी साक्षी धरेर सुग्रीवजिले * रामथ्यैं मित्यारी गरी
बाहाँ जोरि सखा भई नजिकमा * एक्छिन् रह्या त्यो घरी
सुग्रीव्ले तहिं बिन्ति बात् पनि गरया * हे नाथ् ! फजीती सही
बालीका डरले बहुत् दिन बित्यो * एसै जगामा रही १
याहाँ बालि त आउँदैन छ शराप् * मातंगजीको र पो
पायाँ बस्न नहीं भन्या मकन ता * कस्ले बचाऊँदथ्यो
बालीको बल बिन्ती गर्छु अहिले * जसदेखि सब् डर्दछन्
कस्तै बीरहउन् लड्या पनि भन्या * लड्न्या सबै मर्दछन् २
(तेस्का साथ् रण गर्न संमुख हुनन् * योद्धा जउन् जन् गई
बालीमा बल जान्छ आधि उसको * वर् इन्द्रजीको भई
सोही कारण सुर् असुर् मनुजमा * जो बीर् छन् लोक्भरी
डर्छन् ती र प्रमत्त बालि छ बुझी * आफू अजेयै सरी) ३
ठूलो वीर् मयपुत्र राक्षस थियो * मायावि ता नाम् थियो
बालीसित लड़ाइँ गर्न भनि त्यो * आयो र हाँक् खुब् दियो
बालीले पनि दौडि गैकन तहाँ * हान्यो मुठीले जसै
बाधा पाई डराइ भागि उ गया * लाग्या पछाडी तसै ४
बालीका पछि लागि मै पनि गयाँ * राक्षस् गुफामा गयो
ढोकामा त मलाइ राखि बिर त्यो * फेर् भित्र जाँदो भयो
मैन्हा दिन् बिति गै गयोत पनि त्यो * फर्केन बाली जसै
साह्रै दिक् म थियाँ कसोगरूँ भनी * आयो रगत् पो तसै ५
लौ बाली त मरेछ हेर रगतै * आयो गूफा देखि ता
मैलाई पनि फर्कि मार्छ रिसले * गूफा थुनी जाँ म ता

यस्तो बुद्धि भयो र पत्थर ठुलो * ल्याएर गूफा थुन्यौं
फर्की आउन मन् गरया पनि सहज् * निस्की नसक्नू हुन्यौं ६
यस्ता पाठ्सित मुख् थुन्यौंर म फिऱ्यौं * बाली मऱ्यो लौ भनी
सब् बिस्तार् सुनि मन्त्रिले मकन ता * राजा बनाया पनि
राजा भैकन राज भोग् पनि गऱ्यौं * क्यैदिन् पछी बाली ता
रात्तस् मारि फिरेर दाखिल भयो * रीसाइ मैमाथि ता ७
तेस् दिन्देखि डराइ याहिं म रह्यौं * मेरी त पत्नी पनि
बलजफ्तीसित भोग गर्छ गरुँ क्या * पुग्दैन जोर् क्यै भनी
याहाँ आउन् सक् भया यहिं पनी * आएर मार्न्या थियो
पाप्को क्या डर मान्छ त्यो र बलले * जसले बुहारी लियो ८
साहै दुःखि भएर सुग्रिवजिले * बिन्ती गरयाको सुनी
सुग्रिव्को अब दुःख हर्दछु भनी * अन्तस्करण्ले गुनी
खातिर् दी प्रभुले भन्या सुन सखे! * त्यो बाली मारी यहाँ
तिम्रो राज्य गराउँला अब उपर् * जोर् चल्छ तेस्को कहाँ ९
यस्तो सत्य वचन् सुनी प्रभुजिको * शंका परयो तै पनि
सक्छन् क्या प्रभु बालि मार्नकन ता * ठूलो छ बाली भनी
बालीलाइ बहूत बीर् बुझि तहाँ * रामका अगाडी सरी
बालीको अघिको पराक्रम कह्या * बिल्कूल बिस्तार् गरी १०
एक्दिन् दुन्दुभि नाम रात्तस ठुलो * आएर हाँक् खुब् दियो
बालीले सहजै निमोठिकन शिर् * छुट्याइ हात्मा लियो
सोही फ्याँकि दिंदा यहाँ गिरिगयो * चार् कोश् जगामा जसै
छीटा पर्न गयो बहुत् रगतको * ऋषी रिसाया तसै ११
बालीलाइ शराप् दिया अब यहाँ * आइस् भन्या तैं पनि
शिर् जुद्दाभइ पृथ्विमा गिरि गयास् * जसतै गिरयो यो भनी

यो मालूम मलाई सब् अघि थियो * सो जानि याहीं रह्यौं
तेस्लाई पनि योछ याद् तब म तेस् * वीर्देखि बाँच्तो भयौं १२
सोही शिर् अभ्रतक् छ पर्वत सरी * सो फ्याँक्न सक्नू भया
बाली मार्न समर्थ ताहिं चिन्हुँला * मेरो त शेखी गया
इ बात् सुग्रिवको सुनी झलक द्यूँ * इन्लाई भन्या भयो
फ्याँके शिर् ताहिं पाउका अँगुलिले * चालिस कोश्तक गयो १३
देख्या सुग्रिवले तथापि मनमा * शङ्का त फेरी रह्यो
सक्छन् क्या इ त बालि मार्नकनता * ठूलो छ भन्या भयो
सात् ताल् वृक्ष इ छन् इ एक शरले * छेड्छन् त मार्छन् भनी
सुग्रिव्को मनमा भयो र इ कुरा * बिन्ती चढाया पनि १४
हे नाथ् ! बिन्ति म गर्दछु अरु पनी * यस्तो छ बाली भनी
एही शिर्कन फ्याँकि मात्र मनले * मानेन विश्वाश् पनि
बालीले यही ताल वृक्षकन ता * बूटै बराबर् गनी
हल्लाएर खसालि दिन्छ जतिछन् * सम्पूर्ण पत्ता पनि १५
इ ताल्वृक्ष पनी यहाँ हजुरले * एक् बाण ऐल्हे धरी
सब्मा छिद्र गराइ बक्सनु हवस् * बुझ्न्या छ मन् खुब् गरी
एती बिन्ती तहाँ ति सुग्रिवजिले * रामथ्यैं जसै ता गऱ्या
राम्जीले पनि लौ भनेर खुशिले * हात्मा धनुर्बाण् धऱ्या १६
बाँण् फ्याँके प्रभुले र बेग्सित गयो * सात् ताल भेदन् गरी
पर्वत् भूमि समेत् बिदारि पर गो * साम्ने सबै साफ् गरी
ठोक्रामा फिरिआइ बाण् जब पऱ्यो * सुग्रीवजी छक् परया
साक्षात् श्रीपति हुन् भनी चिन्हि तहाँ * राम्को स्तुती खुब् गरया १७
हे नाथ् ! बल्ल चिन्ह्या अहो सकलका * आत्मा जगन्नाथ् भनी
मायादेखि फरक् भयाँ म अब लौ * लाग्दैन माया पनि

क्या गर्छु अब पुत्र दार धनले * सम्पूर्ण ई दूर् रहुन्
मेरा सब् दश इन्द्रियै हजुरका * सेवा टहल्मा रहुन् १८
यै पाठ्ले जबता गरया स्तुति तहाँ * राम्ले त त्यो सब् सुनी
यो ज्ञान् आज न द्यूँ भनी प्रभुजिले * अन्तस्करण्ले गुनी
मायाले अति मोह पारि रघुनाथ् * हाँसेर बोल्या जसै
सुग्रिव् मोह भया बचन् सुनि तहाँ * त्यो ज्ञान बिर्स्या तसै १९
हे सुग्रीव सखे! मलाई दुनियाँ * भन्छन् मित्यारी गरी
कुन चीज् सुग्रिवलाइ दीकन गया * आपत्ति तिन्को हरी
यो लोक्को अपवाद मेट्छु अबता * बाली छ ऐले जहाँ
ताहीं गैकन हाँक देउ तिमिले * त्यो बाली मार्छु यहाँ २०
ऐल्हे राज्य गराउँछु भनि तहाँ * राम्को हुकुम् भो जसै
सुग्रीव् खुशि भएर बालिकन खुब् * हाँक्या बचन्ले तसै
किष्किन्धा पुरिका नगीच वनमा * आएर हाँक् खुप् गरी
सुग्रिव्जी जब ता रह्या बुझि खबर् * बाली छुट्यो तेस्घरी २१
बाली सुग्रिवको लडायिं पनि भो * सुग्रीव एक्क्षण अड्या
सक्थ्या सुग्रिवले कहाँ सहजमा * बाली बिरैले धड्या
बाण् छोड़ीकन बालिलाइ अबता * मार्नन् प्रभूले भनी
एक्क्षणता यहि आशले टिकिगया * घुस्सा दिंदामा पनि २२
बाली सुग्रिवको दुरुस्त अनुहार् * एक् देखि राम्ले जसै
बाण् थाम्या टिकिसक्नु मुश्किलभई * सुग्रीव भाग्या तसै
पौंच्या श्री रघुनाथका हजुरमा * काँप्तै र छाद्दै रगत
बल् तोडिकन बालिले हरिलियो * एक्देह पौंच्यो फगत् २३
सुग्रिव्ले तहि बिन्ति खुप्सित गरया * हे नाथ्! मलाई तहाँ
मार्नाको यदि मनूछ पो पनि भन्या * जोर् चल्छ मेरो कहाँ

आफैंले यहिं मारि बक्सनुहवस् * स्वामित् ! हजुर्ले पनि
शत्रूलाई लगाइ मार्न त उचित् * होक्या सखाहो भनी २४
सुग्रिव्का इ वचन् सुन्नी गहभरी * आँशू प्रभूले धन्या
सुग्रिव्जीकन खातिरी दिइ तहाँ * यो बात् प्रभूले गन्या
हे सुग्रीव सखे ! दुरुस्त अनुहार् * एक् देखि शंका भयो
मर्नन् मित्र भनेर पो डर हुँदा * बाँचेर बाली गयो २५
चिन्हूँ देहविषे धरेर अहिले * जाऊ र हाँक् देउ फेर्
बालीलाइ म मारिदिन्छु सहजै * लाग्दैन ऐल्हे त बेर्
यस्तो बात् गरि खुब् शपथ् पनि गरी * सुग्रीवको मन् भरी
आज्ञा लक्ष्मणलाइ बक्सनुभयो * फुल् ल्याउ मालाधरी २६
त्यो माला पहिराइ भाइ ! तिमिले * जल्दी पठाऊ तहाँ
हाँक् दीउन् अब वालिलाइ अहिले * मार्छु म छोड्छु कहाँ
लक्ष्मण्ले पनि यो हुकुम् सुनि तहाँ * माला लगाई दिया
त्यो माला पहिरेर सुग्रिव गया * वीर् बाली जाहाँ थिया २७
बालीलाइ सुनाइ हाँक् बहुत दी * सुग्रीव् बस्याथ्या जसै
बालीले पनि शब्द सुग्रिवजिको * सुन्दा ऊठ्यो रीस् तसै
आश्चर्यै मनमा भयो अघि भन्या * ऊठ्यो पछी रीस् पनि
मुक्का खाइ लघारियो त पनि फेर् * फर्क्यौ भगूवा भनी २८
बालीले पनि फेर् कछाड् कसि तयार् * भै जान लाग्या जसै
ताराले त नजाउ यस् बखतमा * भन्दै समातिन् तसै
कोही वीर् बलवान् सहाय मिलि पो * सुग्रीव आया यहाँ
सहायै नभया त एहि घरिमा * सुग्रीव फिर्थ्या कहाँ २९
ताराका इ वचन् सुनेर बलवान् * वीर् वालि बोल्छन् तहाँ
हे प्यारी ! नडराउ को छ म सरी * वीर् आज दोश्रो यहाँ

सुग्रिव्लाइ सहज् सहाय सहितै * मारेर फिर्न्या म छु
वीर् हूँ हाँक दिंदा कसोगरि बसूँ * शंका नमान्या कछु ३०
बालीको इ वचन् सुनीकन तहाँ * ताराजि फेरी पनि
भन्छिन् नाथ्! कछु सूनी बक्सनु हवस् * क्या भन्दछे यो भनी
बिन्ती गर्छु म हित् कुरो हजुरमा * साक्षात् अयोध्या पति
श्री राम्चन्द्र सहाय छन् अब तहाँ * चल्दैन जोर् एक्रति ३१
सुग्रीव् सीत मित्यारिल्लाइ रघुनाथ् * ज्यूले पिछामा लिया
बाली मारि म राज्य आज दिउँला * भन्या वचन् यो दिया
भन्न्या बात् अरुमा हुँदा वनमहाँ * सूनेर अङ्गद् यहाँ
आई सब् इ कुरा मलाइ अघि नै * भन्थ्या नजाऊ तहाँ ३२
सुग्रीव्सीत विरोध् नराख तिमिले * जाऊ र ल्याऊ यहाँ
यो राज् सुग्रीवलाइ देउ अब ता * जित् छैन तिम्रो तहाँ
श्री रामको दुइ पाउमा पर तिमी * गर्नन् प्रभूले दया
साँचो हुन् इ कुरा बुझी लिनुहवस् * भोग्गर्न इच्छा भया ३३
एती बिन्ती गरेर पाउ दुइमा * पक्रेर रोइन् जसै
तारालाइ बुझाउनाकन तहाँ * फेर् बालि बोल्या तसै
हे प्यारी! नडराउ कत्ति रघुनाथ् * साक्षात् रमाका पति
नारायण भनि चिन्दछु म पनि सो * नाथ् हुन् जगत्का पति ३४
ताहीं छन् रघुनाथ् भन्या चरणमा * पर्न्याछु चाँडो तहाँ
सुग्रीवै छ फगत् भन्या सहजमा * मार्न्याछु छोड्छु कहाँ
सुग्रीव् कुन् बलियोछ पाजि भगुवा * त्योलइन मन्सुब् लिन्या
तेस् पाजिकन डाकी आज कसरी * यो राज्य मैले दिन्या ३५
तस्मात् शोक् नगरी वसी रहु तिमी * जान्छु म ताहाँ भनी
लड्नैलाइ कछाड् कसीकन तयार् * भै बालि दौड्या पनि

बाली सुग्रीव दूइ भाइ रिसले * फेर् लड्न लाग्या जसै
रूखको आड गरी तहाँ प्रभुजिले * एक् बाण् छोड्या तसै ३६
बाण् बज्रयो जब बालिका हृदयमा * सर्वाङ्ग बाधा गरी
पृथ्वी कम्प गराइ झट् तहिं गिऱ्या * बाली त मूर्छा परी
मूर्छा दूइ घडी पऱ्या पछि अलिक् * चैतन्या आयो जसै
देख्या श्री रघुनाथलाइ खुशि भै * साम्ने बस्याका तसै ३७
भन्छन् श्री रघुनाथलाइ रघुनाथ् ! * तिम्रो बिराम् क्या गऱ्याँ
धर्मै छोडी लुकेर आज तिमिले * माऱ्यौ म ऐल्हे मऱ्याँ
यो क्या क्षत्रिय धर्म हो लुकिलुकी * वीर् बाण छोड्छन् कहीं
क्षत्री भैकन धर्म छोडि लडन्या * एक् आज देख्या यहीं ३८
साम्ने भैकन बाण छोडि तिमिले * माथ्यौं त खुब् यशथियो
सुग्रिवहो कति साख् म हूँ कति कुसाख् * हा दैव ! क्या मन् दियो
सीता रावणले हऱ्यो भनि बहुत् * संताप् मनैमा धरी
सुग्रिवलाइ सहाय ली भकन ता * लुकेर चोर्ले सरी ३६
माऱ्यौ यो अति चुक् भयो गरुँ कसो * बाच्थ्याँ त याहीं बसी
रावणलाइ कुलै समेत सहजमा * झिक्थ्याँ म पाताकसी
लंकापूरि समेत् पनी म बलले * झिक्थ्याँ सहजमा यहीं
पाजी रावणलाई मार्न तिमिले * क्या जानु पर्थ्यो उहीं ४०
चोरि मारिलिंदा न यश् हुन गयो * न मासु खानु भयो
धर्मात्मा तिमी पापि भै हुन गयौ * ज्यान् व्यर्थ मेरो गयो
बालीका इ वचन् सुनेर रघुनाथ * भन्छन् तँ बोल्छस् कति
बाली हुँ भनि गर्व गर् त पनि हेर् * साँचै तँ होस् दुर्मति ४१
पापको डर् रतिभर् नराखि तयिंले * खुश भै बुहारी हरिस्
सोही पाप् अहिले प्रकट् हुनगयो * तेस् पापले पो मरिस्

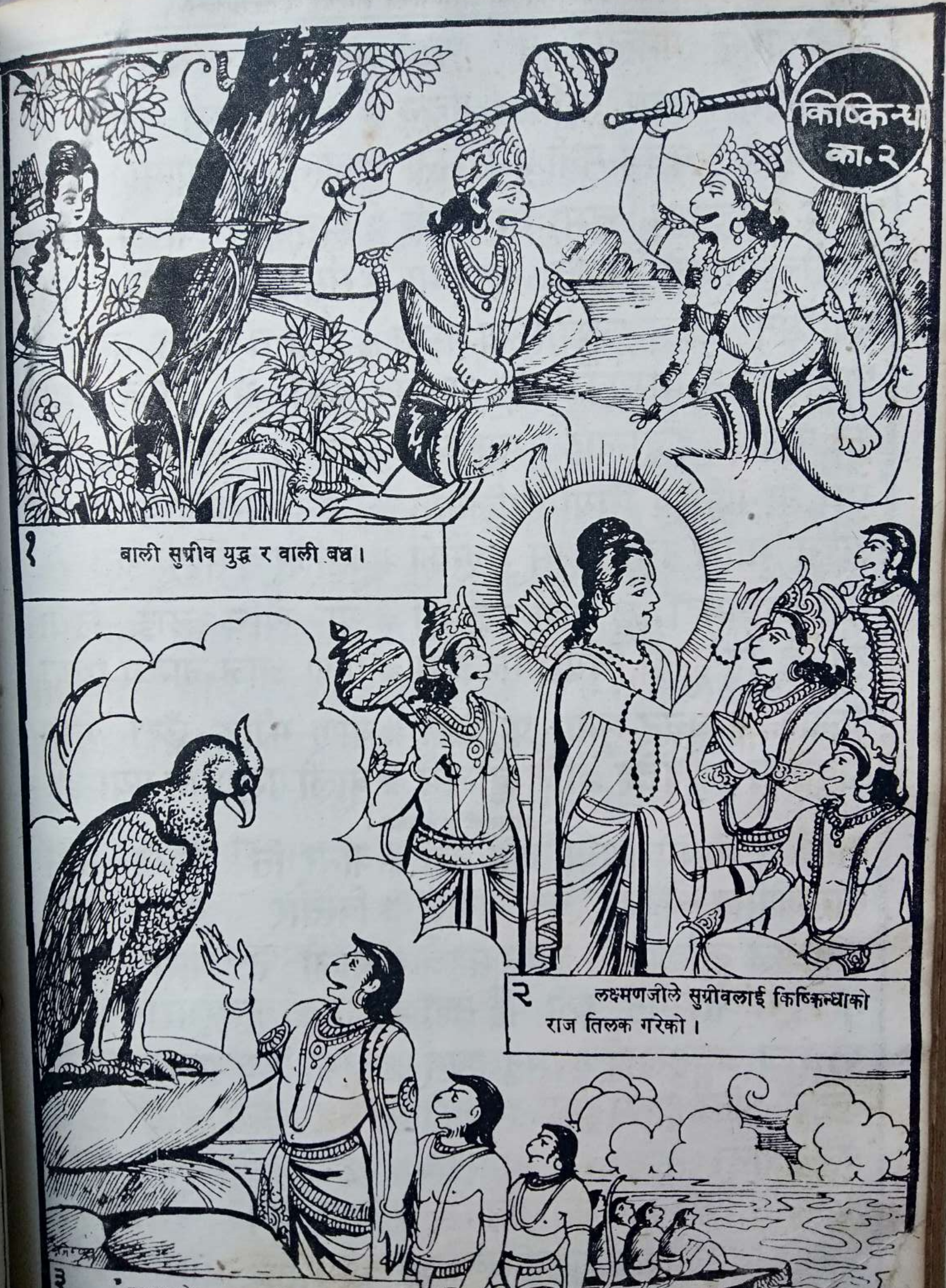

१ बाली सुग्रीव युद्ध र बाली वध।

२ लक्ष्मणजीले सुग्रीवलाई किष्किन्धाको राज तिलक गरेको।

३ हनुमानले समुद्रका तीरमा सम्पातीलाई भेटी लंकाको पत्ता लाएको।

धर्मस्थापन गर्नलाई त यहाँ * औतार मैले लियाँ
धर्मै जानी अधर्म ठानि अहिले * तैंलाइ मारी दियाँ ४२
श्रीरामको ई वचन सुनी प्रभु भनी * जानी शरणमा पऱ्या
बानर् हुँ रघुनाथ्! क्षमा गर भनी * हातजोरी बिन्ती गऱ्या
नामोच्चारणले फगत सहजमा * संसार सागर् तरी
स्वामित्! जान्छ हजूरमा अब भन्या * मैले त दर्शन् गरी ४३
पायाँ मर्न त भाग्यको कति बखान् * मेरो म ऐल्हे गरूँ
को पाऊँछ हजूरलाइ भगवान्! * मर्न्या बखतमा अरू
मेरो ता गति यै थियो मिलिगयो * जान्छु परम्धाम् म ता
अङ्गद् माथि दया रहोस् हजुरको * हाजिर् छ सेवक् उता ४४
मेरो छातिमहाँ छ बाण् हजुरको * यो खैंचि छोई दिया
शीतल् देह हुन्या थियो सहजमा * प्राण् आज जान्या थिया
बालीको इ वचन् सुनी प्रभुजिले * बाण् झीकि छूँदा भया
ठाकुर्का अघि देह छोडि खुशिभै * बाली परम्धाम् गया ४५

तारालाई ज्ञानोपदेश ।

बालीका सँगमा थिया जति तहाँ * बानर् ति भागी गया
ताराजीसित गै वहाँ सब हवाल् * बिस्तार गर्दा भया
रामजीले लुकि बाण छोडि सहजै * बाली त मारी दिया
सुग्रिव् मन्त्री समेत् खुशी भई तहाँ * राम्का हजुर्मा थिया १
यो राज् अङ्गदलाई बक्सनु हवस् * ढोका शहर्को थुनी
बस्छौं जल्दि हुकुम् हवस् हजुरको * क्या हुन्छ धेरै गुनी
एती बिन्ति गऱ्या र बानरहरू * जल्दी तयारी भया
हुकूम् माफिक काम गर्न भनि सब् * बानर् खड़ा भै रह्या २
बालीको परलोक् भयो भनि खबर् * सूनिन् र तारा रूँदै
हे नाथ्! आज कहाँ गयौ भनि बहुत् * बिह्वल् निरन्तर् हुँदै

क्या गर्छु अब पुत्र दार धनले * भन्दैं ति तारा जहाँ
बालीको परलोक् भयो उहि जगा * सोधेर पौंचिन् तहाँ ३
बालीको दुइ पाउ पक्रि बहुतै * रूदी बिलाप् खुब् गरी
भन्छिन् श्री रघुनाथलाइ रघुनाथ्! * फेर् बाण ऐल्हे धरी
मारीदेउ मलाइ जान्छु म पनी * मेरा पतीका सँगै
खोज्नन् स्वर्गविषे मलाई पतिले * काहाँ म बस्छु नगै ४
पत्नीसीत बियोग् हुँदा यती बिलाप् * हुँदा रह्याछन् भनी
मालूम् सब् छ तहाँ म फेर भनू क्या * पर्दैन भन्नू पनि
पत्नी दान् गरि पुण्य हुन्छ जति सो * मिल्न्या छ पुण्यै पनि
तस्मात् आज अवश्य हान शरले * जावस् पतीथ्यैं भनी ५
एती बात् अघि रामका सँग गरी * सुग्रीवलाई पनि
भन्छिन् लौ गर राज्य आज खुशिले * मीत्ले दियाको भनी
ताराका इ वचन् सुनीकन बहुत् * आयो प्रभूमा दया
तारालाइ बुझाउनाकन तहाँ * एक् तत्व भन्दा भया ६
हे ताराजि! विचार् नराखि तिमिले * शोकै कती गर्दछयौ
यो मेरो पति हो भनेर नबुझी * व्यर्थैं शरीर् हर्दछयौ
जीवै हो पति भन्दछयौ यदि भन्या * मर्दैन जीव् ता कहीं
देहै हो पति भन्दछयौ त किन शोक् * गर्छयौं छ ऊता यहीं ७
श्री रामका इ वचन् सुनीकन तहाँ * ताराजि चुप् भै रहिन्
जुन् सन्देह पर्‍यो तहाँ मनमहाँ * सो मात्र सोध्दी भइन्
हे नाथ्! मर्जि भयो सुन्याँ सब कुरा * बुझ्दैन मन् तै पनि
सन्देहै मनमा रह्यो मकन ता * को गर्छ यो भोग् भनी ८
देहै गर्दछ भोग् भनूँ पनि भन्या * जड्पो छ यो देह ता
ईश्वर् हो उहि गर्छ भोग् भनुँ भन्याँ * सक्तीन भन्नै म ता

साहै मोह भयाँ म ता हजुरका * एसै वचन्ले गरी
माया राखि बुझाइ बक्सनुहवस् * अज्ञान मेरो हरी ९
ताराका इ वचन् सुनीकन बहुत् * माया मनैमा धरी
तत्वैज्ञान् सब ताहिं बक्सनु भयो * खोलेर विस्तार् गरी
हे ताराजि ! नरोउ आज मनले * संसार् छ झूठो भनी
झूठो कुन् रितले छ यो पनि भन्या * भन्छु म बिस्तार् पनि १०
म ता नित्यै पो हूँ यहि शरिरमा लागि म गयाँ
शरिर् मर्दा आफैं मयिं मरि गया भैं पनि भयाँ
अहो ! अज्ञान् मेरो भनिकन जहाँतक् मनमहाँ
लिंदैनन् ताहींतक् फजिति पनि छन् यै जनममाँ ११
स्फटिक् जस्तो जीव् हो शरिरहरु लाहा बुझिलिनू
स्फटिक् लाहाका सङ् धरिकन त दृष्टान्त छ दिनू
लाहाका सङ् बस्ता स्फटिक म छु लाल् भन्छ जसरी
शरीर् मर्दा मर्छु म पनि जिवले भन्छ तसरी १२
स्फटिक्ले रातो छु भनिकन सुहावस् त उ पनि
सुहावस् यस जीव्ले शरिरसँग मै मर्छु म भनी
न ता जीव् मर्न्या हो शरिरसँग लागेर जनको
न रातो हुन्या हो स्फटिक सब खेल् जान मनको १३
मनैको खेल्ले जीव् शरिर मयिं हूँ भन्दछ भनी
जहाँतक् जान्दैनन् फजिति तहिं तक् मिल्दछ पनि
मनैको खेल् यो हो भनिकन त जान्न्या तरि गया
नजान्न्या जीव् जो हुन् उति त सब फन्दा परि गया १४
शरीर् मै हूँ मेरै धन जनहरू हुन् भनि जसै
पर्‍यो मन्का खेल्मा तब फजिति मिल्छन् बुझ यसै

बिना सत्का सङ्गले बिनु गुरु कृपाले इ फजिती
अवश्यै छुट्तैन सकल मनको खेल नजिती १५
म नित्यै आत्मा हूँ शरिरहरु हुन् चार घड़िका
विचार्‌मा टिक्तैनन् विषय पनि छन् स्वप्न सरिका
भनी जानी मन्‌ले दृढ़ गरि लिया भक्ति रसले
नबिर्स्या ई मैले यति कहिदियाँ प्रीतिवशले १६
उस् जन्ममा अधिक भक्ति गर्‍यौ र ऐल्हे
दर्शन् दियाँ नहिं त झट्ट म मिल्छु कैल्हे
मेरो स्वरूप् र इ वचन् अब सम्झि लीया
छुट्नन् ति दुःख तिमिलाइ जती त थिया १७
लेखै हवैन अब कर्म पनी गरिन्या
रस्ता कह्याँ भव-समुद्र सहज् तरीन्या
मेरो स्वरूप् र इ वचन् जति सम्झिलिन्छन्
सब् कर्मपाश सहजैसित काटि दिन्छन् १८
यस्तो वचन् प्रभुजिको सुनि खुशि मन्‌ले
छाडिन् जती छ अभिमान् पनि ताहिं तिन्‌ले
सुग्रीवको पनि गयो अभिमान ताहाँ
रामको कृपा हुनगया पछि टिक्छ काहाँ १९
हुकुम् भयो प्रभुजिको तहिं मित्रलाई
हे मित्र सुग्रिव ! जलाउ इ बालिलाई
कीया गरीकन शरीर् गर शुद्ध ऐल्हे
सब् काम छोड़िकन यै गर आज पैल्हे २०
हुकुम् भयो र तब बालि लगी जलाया
कीया गरीसकि ति सुग्रिव ताहिं आया

अर्पण् गरी सकल राज् प्रभुका चरणमा
सेवक् बनीकन म बसूछु भन्या शरणमा २१

सुग्रीव राजगद्दी र लक्ष्मण राम सम्वाद ।

सुग्रीव्लाइ हुकुम् भयो प्रभुजिको * जो हौ तिमी सो म
जाऊ आज र गादिमा बस म ता * याहीं बनैमा रहुँला
गाउँमा घरमा बसैन म भनी * मेरो प्रतिज्ञा छ यो
जानन् लक्ष्मण ता सँगै घर पनी * भाई गया भै गयो १
वर्षाकाल् बिती सकछ यो जब तसै * सीताजिको खोज् गऱ्या
एती मर्जि भयो र सुग्रिव बहुत् * आनन्द सागर् पऱ्या
लक्ष्मणजी पनि रामका हुकुमले * सुग्रीवका साथ् गया
सुग्रीव् गादिविषे बस्यापछि फिरी * दाखिल् प्रभुथ्यैं भया २
रामले ताहिं थियो प्रवर्षण गिरी * तेस्का शिखर्मा चढी
देख्या सुन्दर एक् गुफा स्फटिकको * ताहीं बनाया मढी
फल् फुल् ताहिं खचित् थियो नजिकमै * थीयो तलाऊ पनि
देख्या मन् खुशि भो तहाँ प्रभुजिको * बस्न्या जगा हो भनी ३
वर्षाकाल तलक् रह्या प्रभु तहीं * पर्थ्यो बखतमा झरी
जन्तू पुष्ट थिया सबै ति बनमा * खाएर घाँस् पेट्भरी
बस्थ्या श्री रघुनाथका वरिपरि * खुब् ध्यान् प्रभूमा गरी
ध्यान् जन्तूहरुको विचार् गरि तहाँ * खूशी रहन्थ्या हरी ४
लक्ष्मणले तहिं बिन्ती एक्दिन गऱ्या * हे राम् ! पुजाको विधान्
पाऊँ सुन्न हुकुम् हवस् खुशी भई * कुन् हो करूणानिधान् !
ब्रह्मा व्यास् अरु नारदादिहरु सब् * भन्छन् पुजाले सरी
अर्को तर्न उपाय छैन जनको * खुश् छन् पुजामा हरि ५
यस्तो सूनी गयो र मन् चरणमा ! * सोध्यौं पूजाको विधान्
साँचो तत्व बताउँन्या हजुर भैं * को छन् दयाका निधान् !

यसृतो लक्ष्मणको वचन् सुनी तहाँ * पूजा विधी हो जति
सब् संक्षेप् रितले कह्या प्रभुजिले * लक्ष्मण् भया खुश् अती

लक्ष्मण कोप र सीताजीको खोजमा चार दिशामा बानरहरू जानू ।

वर्षाकाल् यहि रीत्ले तहिं बित्यो * बार्ता कथाको गरी
संझ्या झट्ट सीताजिलाइ र बिलाप् * फेर् गर्न लाग्या हरी
किष्किन्धा पुरीमा यसै बिच महाँ * मन्त्री हनूमानले
सुग्रीव् सीत सिताजि खोज् गर भनी * बिन्ती गर्‍या ज्ञानले १
हे राजन्! रघुनाथले त उपकार् * ठूलो हजुर्को गरी
यो राज् बक्सनु भो हजुर्कन ठुलो * वीर् बालिलाई हरी
सो बिर्स्या झयिं मान्दछु हजुरले * सीताजिको खोज् खबर्
गर्न्या हो अब ता बखत् पनी भयो * सब् काम छोडी अबर् २
यादै छैन हजूरला‍ इ त सिता * खोज् गर्नु पर्ला भनी
बालीको गती जुन् भयो उहिगती * होला हजुर्को पनि
यो बिन्ती हनुमानको सुनी तहाँ * साँचो भन्यौ यो भनी
सुग्रीवृले तहिं झट् हुकुम् पनि दिया * लश्कर् पठाऊ पनि ३
दश्हज्जार् विर गै इशान दिशिमा * बाँनर् जती जन् सबै
खोजी आज खबर् दिउन् र सब वीर् * जम्मा हउन् झट् अबै
जो आवैन हुकुम् बदर् गरि तहाँ * ई पन्ध्र दिन् भित्रमा
तेस्को प्राण् म लिन्याछु निश्चयबुझुन् * ठानुन् सबै चित्तमा ४
यस्तो सुग्रिवको हुकुम् हुन गयो * सोही बमोजिम् गरी
दश्हज्जार् बिरको खटन् पनि गर्‍या * लागेन बेर् एक् घरी
दश्हज्जार् बिर दश्दिशा तिर छुटी * खुश्भै हनूमान् रह्या
ती वीर् दश्तिर गै खबर् दिइ अनेक् * सेना बटुल्दा भया ५
लाग्या गर्न बिलाप् अनेक् तरहले * लीला गरी राम् पनि
भन्छन् छन् ति सिता कहाँ अझ तलक् * लागेन पत्ता भनी

याहाँ छन् ति सिता भनीकन खबर् * पाऊँ त जाऊँ तहाँ
ल्याऊँ अमृत भैं सिताकन यहाँ * पाऊँ खबर् पो कहाँ ६
हे भाई ! सुन जो छ आज त सिता * हन्याँ म तेस्को सबै
कूलै भस्म गराउन्याछु करुणा * राख्दैन उसमा कबै
एती बात् तहिं भाइसीत गरि फेर् * सीताजिको शोक् गरी
लाग्या गर्न विलाप् अनेक् तरहले * त्रैलोक्यकोनाथ् हरी ७
हे सीते ! कसरी मदेखी पर भै * बस्छयौ तिमी छौ कहाँ
प्राणै थाम्न कठिन् भयो मबिनु भन् * आपत् भया हुन् तहाँ
तिम्रो भेट नपाउँदा मकन ता * ई चन्द्र सूर्यै बन्या
तिम्रो ता गरुँ क्या बयान् तिमि त भन् * छौ दुष्टका पास् भन्या ८
सुग्रीव् आज कृतघ्न भैं हुन गया * आयो शरद् काल् पनि
सुतैं छैन सिताजीलाइ अभतक् * खोज् गर्नु पर्ला भनी
मार्छु सुग्रीव दुष्टलाइ पनि फेर् * बाली सरीको गरी
लक्ष्मणले प्रभुको वचन् सुनी गऱ्या * बिन्ती अगाडी सरी ९
हे नाथ् ! आज मलाइ बक्सनु हवस् * हुकूम् म मार्छु गई
लक्ष्मण्का इ वचन् सुनेर रघुनाथ् * अत्यन्त खुशी भई
भन्छन् भाइ ! नमार आज बहुतै * हप्काउ जाऊ तहाँ
मारीहाल्न त योग्य छैन तर खुप् * चेताई आऊ यहाँ १०
हुकुम् यो प्रभुको सुनी कन तहाँ * लक्ष्मणजि जल्दी गया
सीतानाथ् नरको लिला गरि विलाप् * खुप् गर्न लाग्दा भया
किष्किन्धापुरि पौंची लक्ष्मण्जिले * टङ्कार् धनूको गऱ्या
पत्थर् वृक्ष उठाइ बाँनरहरू * कोही अगाडी सऱ्या ११
सब् बानर्कन नष्ट गर्दछु भनी * लक्ष्मण्जिले बाण् धऱ्या
अङ्गद् आइ हटाइ बानरहरू * जल्दी चरण्मा पऱ्या

अङ्गद्सीत बहुत् प्रसन्न भइ झट् * ताहीं अह्राया पनि
जाऊ देउ खबर् अगाडि तिमिले * लक्ष्मणजि आया भनी १२
अङ्गद् गै पुरिमा खबर् जब दिया * सुग्रीवजिलाई तहाँ
जल्दी सुग्रिवले हुकुम् पनि दिया * लौ जाउ ल्याऊ यहाँ
अङ्गद्लाई सँगै लिएर हनुमान् * चाँडै शरणमा परी
लक्ष्मणलाइ बुझाइ ल्याउ तिमिले * सब् क्रोध शान्ती गरी १३
यस्तो सुग्रिवको वचन् सुनि तहाँ * सोही बमोजिम् गरी
पाऊमा परि बाहुमा धरिलिया * ल्याया बहुत् खुश् गरी
हुकुम् सुग्रिवको सुनीकन तहाँ * ताराजि चाँडै गइन्
लक्ष्मणलाइ बुझाइ खुश् गरुँ भनी * खुप् बिन्ती गर्दी भइन् १४
लक्ष्मण् सुग्रिवको भयो जब त भेट् * सुग्रीव् चरणमा पऱ्या
लक्ष्मणले पनि ताहिं सुग्रिवजिको * सातो कुराले हऱ्या
बाली झैं हुन मन् छ की भनि जसै * लक्ष्मणजिले बात् गऱ्या
लक्ष्मणलाइ बुझाउनाकन तहाँ * जल्दी हनूमान् सऱ्या १५
लक्ष्मणजी पनि कामले बुझिगया * बात्चीत खुशीका गरी
फिर्नाको मतलब् गऱ्या प्रभु थिया * जाहाँ जगन्नाथ् हरि
लक्ष्मणका सँगलागि सैन्यपनि ली * सुग्रीव खुश् भै गया
जाहाँ श्रीरघुनाथ् थिया तहिं सबै * दाखिल् चरणमा भया १६
देखी श्री रघुनाथलाइ र परै * रथ् देखि उत्रेर फेर्
लक्ष्मण सुग्रिव पाउमा परिगया * लागेन एक्छिन् त बेर्
रामले सुग्रिवलाइ मित्र भनि खुप् * आलिङ्गनादी गरी
सोध् पुछ् गर्नुभयो बहुत् खुशीहुँदै * आफैं अगाडी सरी १७
लाग्या सुग्रिव बिन्तिगर्न रघुनाथ्! * मैले त सेना पनि
ल्यायाँ विर्हरु छन् अनेक् तरहका * छन् इन्द्र तुल्यै तिनी

दिन्याछन् जसै
ई सब् स्वामितका निमित्त खुशिभै * प्राणै दिन्याछन् जसै
हुकुम् जुन् छ हवस् यहाँ हजुरको * गर्छन् ति ऐल्हे तसै १८
खूशी भै रघुनाथको हुकुम भो * हर्षाश्रुधारा गरी
हे सुग्रीव सखे ! इ बानरहरू * जाउन् दिशा दश् भरी
जाहाँछन् ति सिता तहाँ पुगि खबर् * ल्याउन् भनी रामको
हूकुम् पाइ खटाइ सुग्रिवजिले * उर्दी दिया कामको १९
जाऊ विर्‌हरु सब् दिशा दशविषे * सीताजी मिल्छिन् जहाँ
पत्तालाइ सिताजिको खबर् ली * सब् वीर आउन् यहाँ
मैन्हा दीन बिताइ एक् रति खबर् * केही नपाई त जो
ढिल् गर्ला उसलाइ ता म सहजै * मार्न्याछु मन्र्याछ त्यो२०

हनुमान आदि आठ मुख्य बीरको सीताजीको खोजमा प्रस्थान ।

यसतो जल्दि हुकुम् गरी अरुदिशा * बानर् पठाया अबर्
दक्षिणतीर त खुब् बड़ा बिरहरू * छानी पठाया जबर्
अंगद्‌लाई र जाम्बवान हनुमान् * बिर् नल् सुषेण् फेर् शरण
मैन्दै द्वीविद आठ् पठाइ प्रभुका * पास्मा रह्या एक् फगत् १
हुकुम् पाइ ति वीर बानरहरू * सब् जान लाग्या जसै
हातमा औंठी लीएर यो हुकुम् भो * राम्‌चन्द्रजीले तसै
जाऊ काम् पनि साधि आउ हनुमान् ! * ली जाउ औंठी पनि
मेरो नाम् यहि औंठिमा छ र दियाँ * सीताजी चीन्हुन् भनी २
यो काम् सिद्ध गरयाउन्या तिमितको * तिम्रो छ यो बल् भनी
चीन्हेको छु तबै त भन्छु म शुभै * हुन्याछ रस्ता पनी
एती श्री रघुनाथको पनि हुकुम् * पाया र औंठी लिया
खूशी भै हनुमानले प्रभुजिमा * सम्पूर्ण तन्‌मन् दिया ३
अङ्गद् बिर् हनुमान्‌हरू हुकुमले * दक्षिण् दिशामा गया
सर्वत्रै पृथिवी ढुँडीकन सबै * घुम्दै ति जाँदा भया

एक्दिन् विन्ध्यगिरीविषे बनमहाँ * देख्या र राक्षस् जसै
रावण् हो कि भनी मुठी कसीकनै * मार्‍या कसैले तसै ४
रावण् होइन यो त जाऊँ भनि फेर् * आर्को वनैमा गई
ढुँढ्ध्या प्यास बढ्यो र जल् पनि ढुँडी * हिंड्थ्या ति आकुल्भई
गूफा देखि त प्वाँख् चिसा गरिगरी * हाँस्निस्किंदा देखी तेस्
गूफा भित्र पस्या सबै विरहरू * देख्या बहुत् बस्तिबेस् ५
ठण्डा जल्सितका तलाउ पनि धेर् * सब् वृक्ष फल्फूल् भरी
घर् छन् धेर् घरमा छ चिज् पनि अनेक् * हीरा जवाहर् धरी
गुल्जार् देख्नु भन्या मनुष्यहरू ता * एक् देख्नु नाहीं कहीं
एक् योगीनि स्वयंप्रभाकन फगत् * ध्यान् गर्दि देख्या तहिं ६
सोधिन् योगिनिले ति सब्कन तहाँ * कुन् काम आयौ यहाँ
क्या मन्सुब् छ बताउ फेर् अब उपर् * जानू छ इच्छा कहाँ
यस्तो योगिनिको वचन् सुनि तहाँ * बोल्या हनूमानले
आयौं आज यहाँ सबै यति जना * केवल् जलै खानले ७
बोलिन् फल् फुल् खाऊ जल्पनि पिई * फर्केर आऊ यहाँ
मेरो नाम बताइ आज त म ता * जान्छ प्रभू छन् जहाँ
काम् यै हो यहि काम गर्नु छ भनी ! * बिस्तार् सुनाया जसै
साह्रै खुश् हनुमानका वचनले * हूँदी भइन् ती तसै ८
यस्तो योगिनिको वचन् सुनि गई * जल् पान् गरी फेर् पनि
आज्ञा योगिनिले गरिन् सब कुरा * रामका दुतै हुन् भनी
हेमाकी सखि हुँ सखी गइगइन् * उन्का वचन्ले यहाँ
धेरै वर्ष बसी प्रभू भजिलिंदा * ऐल्हे कृतार्थै भयाँ ९
भन्थिन् राम् अवतार् हुन्या छ हरिको * हन्याछ रावण् सिता
खोज्न्या बानर आउनन् तहिं तलक् * याहीं रह्या तीमि ता

बानर्को रघुनाथको गरि पुजा * ये ब्रह्मलोक् पाउली
जान्छु आज म ता तिमी बसिरहु * क्यैकाल्पछिआउली १०
यस्तो अति दीई गइन् सँगिनिज्यू * जुन् ब्रह्मलोक् हो वहाँ
नाच्तैमा शिव खुश् हुँदा अघिदिया * यो स्थान बस्ती यहाँ
पुत्री हुन् उ त विश्वकर्मकि म हूँ * गन्धर्व कन्या सबै
बिस्तार् आज कह्याँ म जान्छु खुशिभै * जाहाँ प्रभू छन् अबै ११
आखाँ चिम्ल पुऱ्याइदिन्छु सहजै * रस्ताविषे त्यए महाँ
जाउ तीमिहरू पनी भनि सहज् * पौंचाई रस्ता महाँ
श्रीरामचन्द्रजिथ्यैं ति योगिनि गइन् * बानर् पुग्या तीरमा
पौंचिन् योगिनी रामको कुटि जहाँ * थीयों उसै बस्तिमा १२
रामको स्तूति गरिन् र वर् दिनुभयो * जाऊ र बद्री महाँ
मेरो ध्यान् गरि यो बिताउ र शरीर् * मिल्ला परम्धाम् तहाँ
जो तिम्रो मनमा छ त्यो सब पुगोस् * यस्तो वरै ली गइन्
बद्रीमा गइ रामका वचनले * संसार तर्दी भइन् १३
सीता खोज्न भनेर वानरहरू * फिर्थ्या सबै वन् महाँ
सीतालाइ नपाउँदा वितिगयो * धेर् काल एक्दिन् तहाँ
अङ्गद्ले अति शोक् गऱ्या अब सहज् * मार्छन् यहाँ ज्यान् गयो
प्यारो प्राण कसो गरी अब धरौं * बाँच्न्या यहींतक् भयो १४
सुग्रीव्ले त मलाइ मार्नु छ सहज् * पाया निहूँ यो पनि
मार्छन् निश्चय शत्रु जानि अहिले * यो शत्रुको बीज् भनी
केवल् राम कृपा हुँदा अघि बच्यौं * ऐल्हे त रामले पनि
दिन्छन् निश्चय मार्नलाइ मतलब् * खोजेन सीता भनी १५
अङ्गद्को इ वचन् सुनीकन तहाँ * क्वै विन्ति यो पार्दछन्
हे साहेब ! यहाँ बसौं यहिं बस्या * कुन् पाठले मार्दछन्

अङ्गद्का अरु बानरादिहरुका * सून्या र कूरा तहाँ
बोल्या श्रीहनुमानले किन बहुत् * छोटो गऱ्यौ बात् यहाँ १६
सुग्रीव्का प्रियछौ अवश्य भगवान् * राम्चन्द्रजीका पनि
साँचो भन्छु म बेस् कुरा हजुरमा * यस्तो छ कारण् भनी
भूभार् हर्न भनेर राम अवतार् * आदि पुरुष्को भयो
कस्ले सक्छ सिताजि हर्न नहिं ता * इच्छा प्रभुकै छ यो १७
मानिस्को अवतार् भयो प्रभुजिको * सेवक् त बानर् भई
गर्छौं सेवन भक्तिले प्रभुजिको * केवल् हुकुम्मा रही
जान्याछौं पछि धाममा पनि सँगै * यो जान मनूले यहाँ
क्या गर्छौं मनमा कुतर्क प्रभुको * रिस् छैन् कौनैमहाँ १८
यस्तो बात् हनुमानको सुनी बुझ्या * अङ्गद् र खूशी भई
बिन्ध्याचल् गिरिका कुनाकुनि समेत * सम्पूर्ण खोज्दै गई
पौंच्या त्वार समुद्रका तिरमहाँ * पर्वत् थियो एक् तहाँ
तेस्को नाउँ महेन्द्र हो नजिकमा * देखिन्छ सागर् जहाँ १६
पृथ्वीमा नमिलिन् सिता न जलमा * जान्या छ बाटो कतै
खोजौं जाउँ भन्या सक्यौं पृथिवि सब् * पायौं न सीता कसै
फर्की जाऊँ भन्या पनी अब सहज् * मार्छन् त चाहीं यहाँ
मर्नू आज निको भनेर तिरमा * बानर् बस्या सब् तहाँ २०

हनुमान आदिको सम्पातीसँग भेट र सीताजीको संधान।

सम्पाती अति बृद्ध गृद्ध बनमा * थीया ति निस्क्या जसै
हेऱ्या दृष्टि फिराइ तेस्तिर महाँ * देख्या ति बानर् तसै
बोल्या वाक्य पनी म भर्छु अब पेट् * पायाँ आहारा भनी
अङ्गद् बिर् हरूले सुन्या र इ वचन् * साह्रै डराया पनि १
लाग्या भन्न सबै ति बानरहरू * आया छ हाम्रो त काल्
मर्छौं आज अवश्य मार्छ यसले * यो गृद्धको हेर चाल्

क्या बात् भाग्य जटायुको प्रभुजिको * प्यारो हुन्या काम् गरी
ठाकुर्लाइ रिझाइ पार् पनि गया * संसार सागर् तरी २
व्यर्थै हामि त गृद्धका मुखविषे * सब् पर्न आँट्यौं यहाँ
एती बानरको कुरा सुनि तसै * सम्पाति बोल्या तहाँ
हे वीर् हो! नडराउ आज तिमिले * प्यारो सुनायौ कुरा
मेरै भाइ जटायु हो कहु खबर् * तेस्को त जो हो पुरा ३
अङ्गद् वीर्हरुलाइ निर्भय दिई * एती भन्याथ्या जसै
सब् वृत्तान्त बताइ अङ्गदजिले * विस्तार् सुनाया तसै
सम्पाती तहिं भन्दछन् मकन लौ * लैजाउ सागर् महाँ
दिन्छु आज जटायुलाइ जलदान् * चाँड़ो म ऐले तहाँ ४
सीताको म बताउँला सब खबर् * स्नान् अञ्जलीदान् गरी
ई बात् सूनि उचाली झट् लगिदिया * सम्पातिले स्नान् गरी
दीया अञ्जलिदान् जसै फिरि उहिं * ल्याएर राखी दिया
सम्पाती खुशिभै सबै कहि दिया * आपत्ति देख्दै थिया ५
हे विर् हो! म त गृद्ध हूँ र म सिता * देख्छु नजर्ले पनि
याहीं छन् यहि भेष् छ एतिसँग छन् * यस्तो छ चाला भनी
भन्छु सब् तिमिलाइ चार शय कोश् * जो कुद्न सक्छौ यहाँ
सो लङ्का पनि पुग्दछौ उति कुद्या * पौंचिन्छ लंका महाँ ६
लंकामा ति सिताजि छन् तहिं गया * मिल्छिन् सिताजी तहीं
गाह्रो चार् शय कोश कुद्न छ तहाँ * जाऊ नजाऊ कहीं
रावणले लगि भित्र गुप्ति वनमा * राख्याकि छन् बेशगरी
पौंची भेट् गर जानसक्छ यतिमा * को यो समुद्रै तरी ७
अशोक्का वनभित्र वृक्ष छ असल् * एक शिंशपाको तहाँ
सीताछन् तहिं भेट् हुन्याछ तहिं लौ * जाऊ गयो काल् यहाँ

क्यारूँ रावणलाइ मार्न म सहज् * मान्र्या थियाँ हो र को
साक्षात् सूर्यजिका कठोर् किरणले * प्वाँखैं डढ्यो सब् र पो ८
जाऊ चार् शय कोश कुद्न सकन्या * क्वै वीर सागर् महाँ
सीताको समचार सब् बुझि सहज् * फर्केर आऊ यहाँ
यो समचार बताइ फेर् खुशि भई * आफ्नो हवाल् सब् कह्या
जुन्रित्ले अघि प्वाँख् डढेर विपती * पाई अनेक् दुख् सह्या ९
सम्पाती र जटायु भाई दुइ हौं * हाम्रो बुझौं बल् भनी
आकाश् तर्फ गयौं ऊड़ि पुगिगयौं * श्री सूर्य बिम्बै पनि
ताहाँ भाइ जटायुले त अति ताप् * मान्या र छोप्याँ जसै
बाँच्या भाइ जटायु क्यारूँ म गिर्याँ * मेरा डढ्या प्वाँख् तसै १०
आकाशदेखि गिरेर विन्ध्यगिरिमा * तीन् दिन् त मूर्छा भयाँ
ब्युँझ्या फेर् जब चन्द्रमा मुनि मिल्या * तिन्का नजिक्मा गयाँ
सोध्या ति ऋषिले र हाल् सब भन्याँ * आफ्ना विपत्को गति
मेरो चित्त बुझाउनाकन भन्या * सब् दुःख हुन्छन् जति ११
यस्तो हुन्छ विपत्ति गर्भ रहँदा * यो हुन्छ यौवन् महाँ
यस्तो हुन्छ झुठा हुँदा त भनुँ क्या * थाहै छ सब् मन् महाँ
जाहाँ देह बन्यो र दुःख छ भनी * पर्दैन भन्नै पनि
जाहाँ देह बन्यो र दुःख छ चिन्ह्याँ * साँचो कुरा हो भनी १२
तस्मात् दुःख नमान देहछ त रोग् * छुट्तैन दुःखै सही
श्री रामको अवतार् हुन्या बखत तक् * एही जगामा रही
केही काल बिताउ राम अवतार् * होला र सीता जसै
हर्ला रावणले र तेस् बखतमा * सीताजि खोज्नै तसै १३
वीर्वीर् वानर आउनन् तिसँग भेट् * होला उ बेला महाँ
सीताको समचार् जसै त कहुला * प्वाँख् उम्रनन् फेर् तहाँ

भन्थ्या सोही कुरा जसै पुगिगयो * ई प्वाँख उम्रया पनि
प्वाख् देखाइ बिदा भई उड़ि गया * जाऊ तिमीलौ भनी १४

जाम्बवान् वंश परिचय र हनुमानजीको सीताको खोजमा समुद्र तर्नु ।

अङ्गद् वीर्हरु खुश् भया अब मिलिन् * सीता भनी सब् जसै
लाग्या गम्न समुद्रलाइ र गमन् * गर्नै न सक्नू कसै
फेरी ताप् मनमा पऱ्यो र अति शोक् * अङ्गद्जि गर्दा भया
अंगद्लाइ बुझाउनाकन अघी * श्री जाम्बवान्जी गया १

(ऋक्षराज हुन् जाम्बवान् इनी
विधिजिका इ हुन् अंश नै पनि
श्री रघुनाथको काम भै कन
खोज्न ती गया जानकी कन) २

साहेब् ! सोक् रतिभर् कदापि नहवस् * जाउन् हनूमान् भनी
अंगद्लाइ बुझाई फेरि हनुमान्-* जीका नगिच्मा पनि
पौंची बेस् स्तुति गर्दछन् किन यहाँ * चुप्चाप् भई दूर रह्यौ
राम्कोकाम निमित्त मात्र हनुमान् * यो जन्म लींदा भयौ ३
क्या वर्णन् बलको गरौं जब तिमी * जन्म्यौ उसै काल् महाँ
पाक्याको फल ठानी सूर्य कनता * इच्छा लिन्या भै तहाँ
आकाश्मा जबता कुद्यौ दुइहजार् * कोशतक्पुगी फेर् झऱ्यौ
यस्तो बालक्मै थियौ किन यहाँ * कोश्चार्शयैमा डऱ्यौ ४
सून्या सब् हनुमानले स्तुति तहाँ * जो जाम्बवान्ले गऱ्या
साह्रै खुश् हनुमान् भएर खुशिले * गर्जी अगाडी सऱ्या
पर्वत् तुल्य बडो स्वरूप् धरि वचन् * बोल्या म सागर् तरी
लंका भस्म गराइ रावण समेत् * सब् सैन्य चूर्णै गरी ५
सीता लीकन आउँछु कि रिस्ले * झुएड्याइ रावण पनि
ज्यूँदै दाखिल् गर्छु राम् चरणमा * खूनी हजुरको भनी

कीता छन् ति सिता यहाँ भनि खबर् * मात्रै सिताको लिई
फिर्छु श्री रघुनाथका चरणमा * तन्मन् वचन् सब् दिई
श्री राम्को चरणारबिन्द मनमा * राखेर उठ्ता जसै
बोल्या श्री हनुमानले यति कुरा * श्री जाम्बवान्ले तसै
भन्छन् श्री हनुमानलाइ तिमिले * भेट् मात्र ऐल्हे गरी
फर्की आउ सिताजिको खबर ली * एक्लै नलड्न्या गरी ७
स्वामित्का सँग लागि गैकन पछी * सक्भर् लडौंला तहाँ
भन्दा खूशि भई बिदा पनी भया * ती कुद्न मन्सुब महाँ
लाल् मुख् पीत शरिर् गरी उपरमा * जस्सै हनूमान् गया
सब् प्राणीहरुले तहाँ ति हनुमान् * जीलाई हेर्दा भया ८

श्री सुब्बा होमनाथत्मज तनयेन पं० रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको रामायण

किष्किन्धाकाण्ड समाप्त ।

—:०:—

यावत् माल मगाउने ठेगाना—

सुब्बा होमनाथ केदारनाथ,

हितैषी कम्पनी, पो० बा० नं० १०८१, रामकटोरा रोड,

वाराणसी—२२१००१

❀ श्रीइष्टदेवताचरणकमलेभ्यो नमः ❀

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी र रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको

महाकवि भानुभक्तको रामायण-सुन्दरकाण्ड

हनुमानजी समुद्र तर्नू सुरसा सन्तुष्टी सागर चरित्र र सिंहिका राक्षसी बध ।

तर्छु त्धार समुद्र आज सहजै * भन्या इरादा धरी
श्री रामको चरणारबिन्द मनले * अत्यन्त चिन्तन् गरी
भन्छन् वीर्हरुलाइ ताहिं हनुमान् * हे वीर हो ! पार् तरी
सीताजीकन भेट्तछु म अहिले * जान्छू बड़ो बेग् गरी १
पापीजन् पनि रामका स्मरणले * संसार् पार् तर्छ ता
राम्कै काम निमित्त औंठी सँग ली * जान्छु दूतै हुँ म ता
क्या डर् त्धार समुद्र तर्न सहजै * पौचन्छु लंका भनी
चारै पाउ जमिन्नविषे धसि कुद्या * हेर्दै तमाशा पनि २
दक्षिण् तरफ् मुख गरीकन कुद्न बस्ता
ऊपर् नजर् दि अधिका पाउ धस्ता
सोझो गराइकन घाँटि कुद्या जसैता
वायू सरी हुनगया हनुमान् तसैता ३

सुन्दर का. १
१ समुद्रका किनारमा बसी हनुमान आदि बानरहरूले समुद्र तर्ने उपाय सोचेको ।
२ जाम्बवानले हनुमानलाई समुद्र तर्न आग्रह गरेको ।
३ हनुमानजीले समुद्र पार गर्न लागेको ।
४ हनुमानजीले सूक्ष्मरूपले लंका प्रवेश गरेको ।
५ हनुमानजीले अशोक वाटिकामा सीताजीलाई देखेको ।

आकाश् मार्ग गरी कुदेर हनुमान् * उड्थ्या ति आकाशमा
सिताजीकन भेटि फर्किकन फेर् * रामचन्द्रका पासमा
पुग्न्या अक्कल् बल् छ छैन इनको * सारा बुझौं यो भनी
इन्द्रादिहरुले खटाइ सुरसा * जल्दी पठाया पनि ४
जल्दी गै सुरसा अघिल्तिर बसिन् * साम्ने हनूमानका
क्या भन्छन् हनुमान् भनेर खुशि भै * बार्ता गरिन् खानका
भोकी धेर् दिनकि म खोजि हिडथ्याँ * क्या खाँ अहारा भनी
पायाँ बल्ल यहाँ मिल्यौ तिमित एक् * साह्रै भयाँ खुश् पनि ५
आऊ लौ पस मूखमा जब भनिन् * फेरी हनूमान् तसै
भन्छन् आज सिता न भेटिकन ता * पस्तीन मुख्मा कसै
सीता भेटि म फर्कुंला र रघुनाथ् * ज्यूका हजुर्मा गई
विस्तार् विन्ति गरेर आइ पसुँला * तिम्रो अहारा भई ६
यस्तो बात् सुनि भन्दछिन् ति सुरसा * मेरा मुखैमा पसी
निस्की जाउ नहीं भन्या म बलले * पक्रेर दाह्रा धरी
मार्छु एति भनिन् र लौ तब यहाँ * मुख् बाउ चाँडो भनी
चार् कोश्को त शरिर् गरीकन बस्या * आफू हनूमान् पनि ७
चार् कोश्को हनुमाने देखि सुरसा * बिस्कोशको मुख् गरिन्
चालिस्कोश् हनुमान भएर असिकोश् * मुख् फेरि तिन्ले धरिन्
जल्दी फेर् हनुमान एकसय कोश् * को रुप् गराई बस्या
फेर् दुईसय कोश मुख् जब गरिन् * अङ्गुष्ठ झैं भै पस्या ८
निस्क्या जल्दि र भन्छन् ति हनुमान् * हे देवि ! मुख्मा पसी
निस्क्या जान्छु म ता अवश्य अब ता * बन्दैन काम् ता बसी
अक्कल् बल् सितको बचन् जब सुनिन् * यस्तो हनूमानको
आफ्नो सत्य कुरा तसै सब कहिन् * छोडिन् कुरा खानको ९

सक्छौ काम् तिमिसाधि आउ हनुमान् * यो बलछ तिम्रो भनी
चीन्ह्या भन्छु म इन्द्रका हजुरमा * तिम्रो पराक्रम् पनि
बल् बुझ्नै भनि इन्द्रका हुकुमले * आएकि ता हूँ भनी
खुश् भै स्वर्गविषे गइन् ति सुरसा * कृद्या हनूमान् पनि १०
मैनाक् पर्वतलाई त्यैं घरि भन्या * फेर् सागरैले तहाँ
(जुन् राजा सागरैजिले गरी भयाँ * प्रख्यात म सागर् यहाँ
पूर्वज् हुन् तिनी रामका, क्षितिपति * आहूकजीका सुत
जन्म्या साठि हजार पुत्र उनका * संसारमा विश्रुत ११
ईर्ष्याले गरि इन्द्रले सगरको * यज्ञाश्व लाई हरी
आश्रम्मा लगि श्रीकपिल् मुनिजिका * बाँधीदिया त्यस् घरी
खोज्दै त्यो हयलाइ सुत् सगरका * फेर् साठि हज्जार् जन
पाताल्मा पुगि अश्वलाइ तिनले * देख्या कपिल्का सङ. १२
गाली ती सबले गऱ्या पनि तहाँ * चोर्ने कपिल् हुन् भनी
भ्रम्ले गल्ति गऱ्या र ती सगर सुत् * भस्मै भया सब् अनी
तिन्कै वंशज श्री भगीरथजिले * ठूलो तपस्या गरी
गङ्गाजीकन ल्याइ पितृकन सब् * मुक्ते गऱ्या त्यस्घरी) १३
उन्कै वंशमहाँ भयो प्रभुजिको * श्री राम औतार् यहाँ
तिन्कै काम निमित्त आज हनुमान् * जान्छन् इ लंका महाँ
थाक्या हुन् हनुमान् बिसाइ फलफुल् * खाउन् र जाउन् भनी
भन्दा सागरको वचन् सुनी तहाँ * निस्क्याति मैनाक् पनि १४
अर्को एक मनुष्यको स्वरूप ली * हात् जोरि बिन्ती गऱ्या
आई फलफुल खाइ जाउ हनुमान्! * भन्दै अगाडी सऱ्या
आज्ञा सागरको हुँदा चरणमा * आयाँ म ऐल्हे भनी
मैनाक्ले यति बिन्तिबात् जब गऱ्या * बोल्या हनूमान् पनि १५

रामको काम नगरी बसेर कसरी * खानु म जान्छु यसै
हातले छुन्छु म लौ भनेर खुशिले * छोएर कूद्या तसै
केही दूर हनुमान् पुग्यापछि तहाँ * एक सिंहिका राक्षसी
छाया पक्रि उ जन्तु खैंचि बलले * खान्थी जलैमा बसी १६
(पाताल् बासिनि सिंहिका उहि थिई * सागर्महाँ बस्थि त्यो
घुम्थी रात महाँ थिई जननि यो * प्रख्यात ग्रहै राहुको)
छाया पक्रि उ तान्न लागि हनुमान् * ज्यूको गती बन्द भो
कस्ले बन्द गऱ्यो गती भनि दिशा * दस्मा जसै दृष्टि गो १७
देख्या तल्तिर दृष्टि दीकन तहाँ * जस्सै नजर्मा परी
एकै चोट् दुइ लात् दिएर सहजै * घुश्रुक्क ताहीं मरी
ताहाँ देखी कुदी गएर हनुमान् * पौंच्या जसै तीरमा
लंकापूरि तहाँ त्रिकूट गिरीका * देख्या उपर् शीरमा १८

हनुमानजीको लंका प्रवेश र लंकिनी संवाद ।

वरिपरि तहिं तीर्मा वृक्ष फल्फूल् भरी छन्
जउन वनमहाँ ता गर्दछन् पक्षिले गुन्
भ्रमरहरु लताका फूलमा हल्लि हल्लि
घुनुनु घुनुनु गर्दै हिंड्दछन् बल्लि बल्लि १
नजर वरिपरिको जो छ शोभा नजर् भो
त्रिकुट गिरि उपर्का पूरिमा फेर् नजर् गो
वरिपरि परखाल् छन् बीच बिच्मा छ खावा
सहजसित अरूले गर्न क्या सक्छ दावा २
अति तखत पऱ्याको खुब् अगम्देखि लंका
यहि घरि पसि जाँ की राति जाँ एति शंका
गरिकन ठहराया याहिं बस्छ र राती
सहजसित म जाँला जान ता राति जाती ३

तहिं बसि यति गम्ले बाँकि दिन् सब् बिताई
दिन बिति जब रात् भो जान पाऊ चलाई
स्वरुप पनि ति सानू ली पस्याथ्या जसै ता
दुगुरि नजिक आइन् लङ्किनी पो तसै ता ४

को होस्! आज मलाइ केहि नगनी * यो भित्र जान्या भनी
चोरै होस् भनि लात् उठाई तिनले * एक् चोट हानिन् पनि
ठोक्या बाम मुठी उठाइ हनुमान् * जीले जीमिन्मा परी
छाद्दै ताहिं रगत् उठेर झटपट् * हात् जोरि बिन्ती गरी ५
लंकापूरि ति हुन् ति राक्षसि भई * बस्थिन् सदा द्वारमा
जानिन् श्री हनुमान् भनेर जब चोट् * पाईन् चलिन् सारमा
लंकिनी हुँ मलाइ ता जितिलियौ * यस्ले सक्यो राज् गरी
रावणको त मरण् हुन्या बखतभो * आयो मरणको घरी ६
ब्रह्माजी अघि भन्दथ्या प्रभुजिको * हुन्या छ रामावतार्
हर्ला रावणले सिता र रघुनाथ् * सुग्रीवथ्यैं मित्रचार्
गर्नन् सुग्रिवले पनी दश-दिशा * सीताजिको खोज् खबर्
गर्नालाइ पठाउनन् बिरहरू * छानेर खुब् खुब् जबर् ७
तिन्मा एक् बिर आउला र तिमिले * लात् मारिद्यौली जसै
हान्ला बाम मुठी उठाइ र रगत् * छाद्दै गिरौली तसै
रावणको तहिंसम्म आयु छ भनी * भन्थ्या र सो बात् सुनी
ब्रह्माको बचनै प्रमाण गरि भन्याँ * ली मर्छ रावण पनि ८
जाऊ भेट सिताजिलाइ ति अगम् * भित्री बगैंचा महाँ
अशोकका बनमा छ वृक्ष बढिया * एक शिंशपाको तहाँ
ताहीं छन् प्रभुकी प्रिया वरिपरि * छन् राक्षसीगण पनि
भेटी गै रघुनाथथ्यैं भन सबै * यस्ता विपत् छन् भनी ९

धन्यै भयाँ म अहिले प्रभुको स्मरण् भो
संसारको भय छ जो उ त आज दूर् भो
जस्तो मिल्यो मकन संग र भक्ति ऐल्हे
यस्तै रहोस् यहि म पाँउ नबिर्सु कैल्हे १०

हनुमानको लंका प्रवेश, रावण भयदर्शन, सीता दर्शन र हनुमान सीता संबाद ।

जस्सै श्री हनुमान् पुग्या सहजमा * लंका समुद्रै तरी
तस्सै जानकिको फुऱ्यो नजर बाम् * हातै समेत खुब् गरी
रावणको पनि वाम हात् नजर वाम् * फुऱ्यो रघुनाथको
दक्षिण् अंग फुऱ्यो उसै बखतमा * खुश् मन् भयो नाथको १
सानो रूप लिई पसी सब शहर् * हेर्दै विचार् खुब् गरी
रावणको दरबार्विषे पनि डुँड्या * चोटा र कोठा भरी
पायानन् र कता म जाँ भनि तहाँ * मन्मा विचार् भो जसै
सम्झ्या लंकिनीको वचन्र ति गया * अशोक् वन्मा तसै २
जो-जो वृक्ष थिया ति इन्द्रपुरिमा * सो-सो त सब् छन् तहीं
रत्नैका सिंढी साफ् असल् जल भरी * यस्तो तलाऊ कहीं
फल् फुल्ले अतिभार् भएर रुखका * हाँगाहरू सब् पनि
लच्केका भ्रमरा र पक्षि बहुतै * रुख्मा बस्याका अनि ३
बीच्बीच्मा सुनका हवेलि पनि छन् * उच्चा मणिको छ थाम्
जस्मा छन् कति गर्नू वर्णन जहाँ * हेऱ्यो तहाँ पक्षि काम्
यस्तो सुन्दर वन् नजर् गरि सबै * डुल्दै हनूमान् गया
देख्या सुन्दर शिंशपा र खुशि भै * ताहीं ति दाखिल् भया ४

अधिक् गभिर छाया सूर्यको ताप् नपस्न्या
उपर अति पहेंला बेस् चरा मात्र बस्न्या
वरिपरि पनि नाना राक्षसीको छ घेरा
रुख मनि तहिं सीता देखिइन् फेदनेरा ५

भोकी मैलि निन्याउरी न त कपाल् * कोन्या कि सब्केश् उसै
लट्टामात्र गन्याकि खालि भुमिमा * रूँदै बस्याकी त्यसै
राम्राम्राम् यतिमात्र बोली रहँदी * देख्या र साना भई
पात्का अन्तरमा लुक्या ति हनुमान् * रुख्का उपर्मा गई ६
भन्छन् श्री हनुमान् तहाँ मनमनै * ऐल्हे कृतार्थै भयाँ
जो सीताकन देखि आज खुशिले * सीता समिप्मा रह्याँ
साध्याँ काम् पनि रामको भनि तहाँ * खूशी भयाथ्या जसै
अन्तःपूरमहाँ भयो र खलबल् * त्यो शब्द सून्या तसै ७
क्याको शब्द भयो भनेर हनुमान् * लूक्या ति झन् पातमा
आयो रावण जल्दि ताहिं नजिकै * सब् रानी ली साथमा
कैल्हे मर्छु म रामदेखि अझतक् * सीता हर्न्याँ ता पनि
आयानन् रघुनाथ् भनेर रहँदा * देखेछ स्वप्ना पनि ८
राम्को दूत् अति वीर बानर अशोक् * वन् भित्र आई पसी
सीताजीकन देखिन्या गरि तहाँ * पात् भित्र लूकी बसी
मौका हेरि रहेछ हेर्न भनि यो * स्वप्ना मिलेथ्यो जसै
साँचै हो कि भनेर दौडिकन झट् * आयो नजिक्मा तसै ९
साँचै पो यदि हो भन्या असल भो * दुर्वाच्य सीता महाँ
जाई बोल्छु म सो सुनेर रिसले * जाला र भन्ला तहाँ
मेरो दुष्ट वचन् सुनेर रघुनाथ् * आएर मार्नन् भनी
यस्तो निश्चय मन् गरी नजिकगै * दुर्वाच्य बोल्यो पनि १०
सीताले पनि दुष्टलाइ नजिकै * देखी अधोमुख् गरिन्
श्री राम्को चरणारबिन्द मनले * अन्तःकरण्मा धरिन्
चुप् लागी जननी रहिन् जब तहाँ * सो देखि रावण् तहाँ
लाग्यो भन्न मलाइ देखि किन हो * लायौ अधोमुख् यहाँ ११

राम् मेरा पति हुन् भनेर तिमि पो * भन्छयौ उ भन्छन् कहाँ
मेरी हो यदि भन्दथ्या तिनि भने * आऊनू पर्थ्यो यहाँ
मायाछैन तिमी उपर् नबुभि यो * शोक् मात्र गछयौं उसै
यौवन् व्यर्थ गयो विचार नगरी * यौवन्अफाल्छयौ यसै १२
बित्न्या काल नफिर्छ व्यर्थ मनमा * शोक् गर्दछयौ यो कति
मैलाई पति मान आज तिमिले * हुन्छु म तिम्रो पति
मेरी पत्नि भयौभन्या त सबकी * मालिक् हुनेछौ म ता
साहै प्रेम् गरि राखुँला बुझ यहाँ * बैगूनी हुन् राम ता १३
मानिस् मूर्ख कृतघ्न मानिसमहाँ * साहै अधम् जो त छन्
शक्तिका पनि कम्ति राम् पनि यहाँ * आऊन क्या सक्दछन्
तस्मात् छोड़ नराख रामतिर मन् * यस्तो भनेथ्यो जसै
लाल्-लाल् नेत्र गराइ पूर्ण रिसले * बोलिन् सिताजी तसै १४
पाजी रावण ! बोल्दछस् कति यहाँ * दुर्वाच्य बक्बक् गरी
राघव्देखि डराइ छल्न भनि एक् * संन्यासिको रूप् धरी
जस्तै यज्ञ विषे हवी कुकुरले * हर्छन् उसै चालले
राम्लच्मण् नहुँदा हरिस् तँ बुझिले * मर्लास् यसै कालले १५
सागर् शोषि कि साँघुलाइ रघुनाथ् * आएर घेरा दिई
तेरो वंश विनाश गरेर पछि फेर् * प्राण् खैंचि तेरो लिई
लैजानन् रघुनाथ् मलाइ भनि पो * दीइन् जवाफ् यो जसै
लाल्लाल् नेत्र गराई खड्ग पनि ली * काट्नै तयार् भोतसै १६

मन्दोदरी विनती गर्न अगाड़ि सर्दी
यो खड्ग टारुँ कसरी भनि चित्त धर्दी
पाऊ परीकन तहाँ अति विन्ति पारिन्
सब् रीस् शमन् पनि गराइ त खड्ग टारिन् १७

(रावणकी पटरानी मुख्य महिषी * मन्दोदरीजी ति हुन्
कन्यातुल्य सुकीर्ति शालिनी भई * अत्यन्त राम्री थिइन्
हेमा नामकि अप्सरा कि दुहिता * हुन् बाबु दानव मय
इनूकै हुन् सुत वीर अक्षय कुमार् * औ इन्द्रजित् नामक) १८

सीतालाई राक्षसीहरूको भय प्रदर्शन त्रजटाको स्वप्न वर्णन।

हूकूम् रावणले तहाँ यति दियो * हे राक्षसी ! ई सिता
मैन्हा दुइ यसै बसुन् तब उपर् * मेरा शयन्मा कि ता
बस्निन् बस्तिन पो भनिन् यदि भन्या * काटेर टुक् टुक गरी
तर्कारी भुटुवा बनाउनु असल् * मीठा मशाला धरी १
माँसू खाइ म छोड्डुँला अभः पनी * चेताउ एती भनी
रावण् फर्कि गयो ति राक्षसिहरू * एक्मुख् भया सब् अनी
एक् भन्छे किन व्यर्थ यौवन सक्यौ * रावण गराऊ पति
दोश्री के भनि उठ्तछे कि कति बार् * भन्छेस् तँ थाक्छेस् कति २
काट्नैपर्छ न काटी हुन्न भनि बात् * गर्दै थिई अर्कि ता
हातमा ली तलवार दौडि पनि गै * भन्दै म काट्छु सिता
अर्की घोर् मुखबाइ डर् दिन नजिक् * आई सिताथ्यैं जसै
बूढ़ी राक्षसी एक् थिई त 'त्रिजटा' * त्यस्ले हटाई तसै ३
लागी भन्न अभागी दुष्टहरु हो ! * क्या दुष्टका झैं मति
गर्छौ छोड विरोध् नराख गर खुब् * सीताजिको नै स्तुति
पाउमा परि दण्डवत् गर सबै * मालिक् इनै हुन् भनी
मेरो आज वचन् लियौ पनि भन्या * खुब् हीत होला पनि ४
स्वप्नाको सुन भन्छु लक्षण यहाँ * श्रीराम् सिताका पति
ऐरावत् उपरै चढ़ेर सँगमा * भाई लिई वीर् अति
याहाँ आइ रिसाइ भस्म सब यो * लंका गराई दिया
रावण् मारि सिता लिएर सँगमा * पर्वत उपर् पो थिया ५

रावण् गोमय कुण्डमा कुलसमेत् * खुब् तेल मर्दन् गरी
बुड्थ्यो सब् मुड आफना उनि दसै * मुड्को त माला धरी
श्रीराम्का नजिकै विभीषण थिया * भक्ती प्रभुको धरी
गर्थ्या खूब टहल् बहुत् खुशि हुँदै * तन्मन् वचन्ले गरी ६
रामले रावणलाइ आज सहजै * मार्छन् कुलै साफ् गरी
रावण्को अब वृद्धि छैन यसको * आयो मरण्को घरी
रामका भक्त विभीषणै अब उपर् * बस्नन् यहाँ राज् गरी
जस्तो हुन्छ हुकुम् सितापतिजिको * सोही शिरोपर् धरी ७
यस्तो स्वप्न भयोर सब् भनिसक्याँ * एती भनी चुप् जसै
लागीथी त्रिजटाति बात सुनि डऱ्या * सब् राक्षसीगण तसै
निद्राका वशमा सबै परिगया * सीता बहुतै रूँदी
आधार् कोहि न पाउँदी अधिक ताप् * मानेर विह्वल् हुँदी ८

सीता साथ हनुमानले सम्मुख उपस्थित हुनू ।

भोकी शोक् गरि भन्दछिन् अब यहाँ * एल्हे कसोरी मरूँ
इनका हात परेर मर्नु ननिको * आफैं म मर्छू बरु
तापले पूर्ण हुँदा उपाय अरु थोक् * केही नजान्दी कबै
मन्मा शान्ति नपाउँदी विरहले * देख्थिन् अँध्यारो सबै १
रामका चित्त दिएर मर्नु बढ़िया * मानेर सीता तहाँ
झुण्डीन्या मतलब् लिइ खडिभइन् * पक्रेर हाँगो महाँ
राक्षस्का बिच्मा बसी जिउनु धिक् * मर्नू निको मर्दछु
चुल्ठो लामुछ झुण्डिनाकन यहाँ * डोरी म यै गर्दछु २
यसतो निश्चय सुर् गरेर ति सिता * झुण्डीन आँटीन् जसै
काम् बित्ला भनि सानु बोलि झटपट् * बोल्या हनूमान् तसै
'भारतवर्षविषे मणी मुकुट झैं * नाम्ता अयोध्या भनी
ठूलो एक शहर् थियो मणिमयी * सुन्दर् बन्याको पनि ३

इक्ष्वाकूका कुलैमा अति बलि दशरथ् वीर् महाराज् रह्या छन्
तिन्का तिन् रानिमाहाँ गुणिगुणि अतिबीर् चार् छोरा भयाछन्
जेठा राम्जी ति चार्मा उहि पछित भरत्जी र लक्ष्मण् इ तीनै
फेरी शत्रुघ्न कान्छा सकल् गुणमहाँ कम्ति छैनन् इ कौनै ४
जेठा राम पिताजिका हुकुमले * सब् राज्य छोडी दिई
वन्मा बस्न चल्या बहुत् खुशिहुँदै * सीता र लक्ष्मण् लिई
एक् दिन् पञ्चवटी गया प्रभु तहाँ * डेरा प्रभूको पर्‍यो
रावण्ले अति छल् गरेर तहिं गै * सीताजिलाई हर्‍यो ५
राम् लक्ष्मण् नहुँदा सिता पनि तहाँ * चोरी जसैता हर्‍यो
मेरी आज सिता हर्‍यो भनि बहुत् * खेद् रामलाई पर्‍यो
जान्थ्या खोजि सिताजिलाइ वनमा * फेला जटायू परया
तिन् माथि करुणा भयो प्रभुजिको * ताहीं जटायू तरया ६
भेट् सुग्रीव्सितभो पछी प्रभुजिको * लाया मित्यारी अनि
बालि मारि रजायिं बक्सनु भयो * मित् हुन् इ मेरा भनी
वीर् वीर् बानर छानि सुग्रिवजिले * सीताजि खोज्नै भनी
हुकुम् बक्सनुभयो र ती सब गया * सीताजि खोज्नै पनि ७
तिन्मा एक बीर ता म हूँ मत यहाँ * आयाँ समुद्रै तरी
सम्पातीसित भेट् हुँदा खबर भो * उन्का बचन्ले गरी
लङ्का दाखिल भै गयाँ छिनमहाँ * रामका प्रतापले गरी
फुत्की लंकिनीदेखि निर्भय भई * अश्शोक बन्मा परी ८
देख्याँ सुन्दर वाटिका वरिपरी * रुख् बेस् लताले गरी
हेह्याको चहुँ ओर रत्न सरिका * फल् फुल् फुल्याको भरी
देख्याँ आज सिताजिलाइ र यहाँ * आनन्द पायाँ भनी
एती बिन्ति गरेर चुप् भइ रह्या * ताहाँ हनूमान् पनि ९

सीताजिले जब इ बात् क्रमले सुनीथिन्
आश्चर्य भैकन वरीपरि हेरि एक् छिन्
कोही नदेखि ति सिता अरुलाइ तहाँ
भन्छिन् कुरा इ कहन्या जनको छ याहाँ १०
भ्रम् हो भनूँ पनि भन्या सब चेत् छ मेरा
स्वप्ना कसोगरि भनूँ निंद छैन मेरा
जो हो इ बात कहन्या उ अगाडि आई
अमृत वचन् इ सब आज भनोस् मलाई ११
सीताजिको यति वचन् जब सुन्न पाया
सानू स्वरूप् लि हनुमान्जि अगाडि आया
दर्शन् प्रणाम् पनि गरेर सिताजिलाई
ताहीं खडा भइ रह्या अति हर्ष पाई १२

लाल्सुख्पीतशरिर्स्वरूप्पनिअधिक् * सानू भँगेरा सरी
धारयाका हनुमान देखि मनले * आफैं त शंका गरी
रावण्को छल हो कि यो भनि तहाँ * लाइन् अधोमुख् जसै
शंका भो अब माइलाइ भनि झट् * बोल्या हनूमान् तसै १३
हे मातर् ! म त दास हूँ हजुरको * राम्का हुकुम्ले गरी
आयाको छु हजूरका खबरमा * गम्भीर् समुद्रै तरी
राजा सुग्रिवको त मन्त्री पनि हूँ * वायु पिता हुन् पनि
एती बिन्ति गरेर चुप् भइ रह्या * क्या हुन्छ मर्जी भनी १४
सीताजी पनि भन्दछिन् कसरि यो * जानू म मानिस् पनि
बाँदर् साथ मित्यारी लाउँछ कतै * क्या हुन् कुरा को जनी
एती बोलि सिताजि चुप् भइ रहिन् * साँचो नमानी जसै
फेर् बृत्तान्त गरी सुनाइ सब बात् * औंठी दिया पो तसै १५

औंठी दीकन फेर् प्रणाम् पनि गरी * जस्सै हनूमान् बस्या
हेरिन् औंठी जसै उसै बखतमा * हर्षाश्रुधारा खस्या
बर्बर् आँशु खसाँउदै प्रभुजिको * औंठी शिरोपर् धरिन्
साह्रै खुश् हनुमान् उपर् भइ तहाँ * प्राण् भैँ पियारो गरिन् १६

हित गरि हनुमान्जीलाइ भन्छिन् ति माता
मकन तिमि भयौ खुब् प्राणका आज दाता
तिमिसित रघुनाथ्ले खूब विश्वास मान्या
तब मनिर पठाया एहि काम्ले त जान्या १७

अब त तिमि हनूमान् जल्दि गै रामलाई
भन विपति पऱ्याकी देखि हाल्यौ मलाई
जुन तरह म उपर्मा रामको हुन्छ माया
उहि गरि तिमिले खुब् युक्तिले बिन्ति लाया १८

जिन्तिन् शरीर महिना दुइ ता म धर्छु
ताहाँ पछी त तिमि निश्चय जान मर्छु
खान्याछ दुष्ट तरकारि बनाइ जान
छैनन् यहाँ अरु सहाय मलाइ ठान १९

तस्मात् अवश्य इ दुई महिना नजाई
सुग्रीव् समेत सकल सैन्य लिएर आई
यस् दुष्टलाइ सब वंशसमेत मारुन्
यो दुःखबाट अब नाथ मलाइ तारुन् २०

सिपसित गरि बिन्ति खुब् दयालू बनाया
जति छ फजिति मेरो यो सबै थोक् जनाया
यति बिनती गरेमा पाउला धर्म धेरै
सकल भनि सक्यौं बात् क्या भनूँ बेरबेरै २१

बिन्ती श्री हनूमानले पनि गन्या * माता ! म सेवक् त हुँ
स्वामितका इ विपत सबै म कहूँला * धेर् बात् यहाँ क्या कहूँ
राम् लछमण् दुइ भाइ सुग्रिव समेत् * वानर् करोड़ौं लिई
वंशै रावणको बिनाश् गरि दिनन् * घेरा शहर्मा दिई २२
स्वामितलाई लिएर फेरि रघुनाथ् * जानन् अयोध्या महाँ
आवैनन् रघुनाथ् भनेर मनमा * शंकै नलागोस् यहाँ
यो बिन्ती सुनी भन्दछिन् तहिं सिता * राम्चन्द्रजी क्या गरी
सेना लीकन आउनन् अति गभिर् * यस्तो समुद्रै तरी २३

जननिकन बुझाया यो हुकुम् सूनि ताहाँ
मयिंछु प्रभुजिको दास् बोकुँला पीठमाहाँ
रघुपति दुइ भाईलाइ क्या दुःख पर्छन्
सकल अरु र सुग्रिव् कूदि आफैं ति तर्छन् २४
जननि ! म त विदा झट् पाउँ मर्जी त सून्या
अब त उहिं गया पो हुन्छ काम् जल्दि हुन्या
जउन चिज दिंदामा राम विश्वास मान्छन्
उहि चीज अब पाऊँ जान्छु दिन् मात्र जान्छन् २५
यति सुनि अघिदेखि केशपाश्मा धन्याको
मणि झिकि दिइ हालिन् रामको मन्पन्याको
मणि दिइ तब भन्छिन् चित्रकूट्मा भयाको
शरण परि नजर् दी काग बाँची गयाको २६

जयन्त कागको कथा ।

एक्दिन् हे हनुमान् ! म चित्रकुटमा * राम्का नजिक्मा थियाँ
मेरा काखमहाँ सुत्या र रघुनाथ् * हातको तकीया दियाँ
मेरा लाल् दुई पाऊ देखिकन काग् * आई ठुँगेथ्यो जसै
लाग्यो बग्न रगत् नथामिन गई * धारा बग्यो धेर् तसै १

ब्यूँझी श्री रघुनाथले नजर भो * ताहीं थियो काग् पनि
फ्यांक्या एक् तृणली तहाँ प्रभुजिले * त्यो काग मार्छ भनी
त्यो काग् चौधभुवन् डुल्यो कहिं पनी * पाएन आधार् जसै
मेरो आइ शरण् परीकन तहाँ * माफ् माग्न लाग्यो तसै २
(त्यो इन्द्रको सुत जयन्त थियो र त्यस्ले
चिन्हेन राम प्रभु हुन् भनि केही पैल्हे
शक्ती कती छ बुझ्ने मनले विचारी
ठुँग्यो मलाइ गइ कागसरि रूपधारी ३
फेरी आज शरण् पऱ्यो भनि दया * आयो उ काग्मा जब
मै माथी त दया कसो नहुनगो * भन्थिन् भन्या यो सब
हात् जोरीकन विन्ति फेरि हनुमान् * बीर् गर्न लाग्या तहाँ
सन्धान् केहि नपाउँदा हजुरको * आऊन ढिल्भो यहाँ ४
रावण्ले हरि ली गयो भनि खबर् * हुन्थ्यो त बाँच्थ्यो कहाँ
यो बिन्ती हनुमानको जब सुनिन् * भन्छिन् सिताजी तहाँ
देख्छु रूप त सानु मानु भँगिरा * जत्रो कसोरी लडी
राक्षस् नाश् तिमि गर्दछौ कितठुला * हुन्छौ स्वरूप्की बढ़ी ५
तिम्रो रूप् अति सानु देख्छु अरुता * कत्रा हुनन् भन्न् भनी
सम्झन्छु मनले र गम्छु मनमा * आश्चर्य मान्छु पनि
यस्तो मर्जि सिताजिको सुनि तहाँ * पर्वत् सरीका भया
मेरू पर्वत झैं भएर हनुमान् * सामुने खडा भै रह्या ६
जब त ति हनुमान्को रूप् ठुलो देखिलीइन्
खुशि भइ तहिं बीदा माइले जल्दि दीइन्
अब त तिमि हनुमान् ! धृष्ट चाला छिपाऊ
इनिहरु सब देखून्नन् कूदि फेर् जाइ जाऊ ७

यति सुनि हनुमान्ले फेरि बिन्ति लगाया
सहज्सित म जान्थ्याँ केहि फल् खान पाया
वरिपरि फलफुल् छन् मर्जि मात्रै म पाऊँ
हुकुम बिनु कसोरी आज आफैं म खाऊँ ८

अशोक वाटिकाको नाश र रावण पुत्र अक्षयकुमार वध ।

यति बिनती गर्न्याथ्या खानको मर्जि पाई
खुशि भइ फल खाई माइथ्यै फेरि आई
चरण परि बिदा भै क्यै गया दूर् जसैता
अलिकति कछु काम् फेर् गर्न आँट्या तसैता १
आफ्नै मन् मन भन्दछन् ति हनुमान् * जुन् वीर् दूत् भै गई
जत्ती स्वामितको हुकुम् छ उतिमा * मात्रै चनाखो भई
उत्ती काम् गरि फिर्छ पो पनि भन्या * त्यो दूत् अधम् हो भनी
भन्छन् सब् दुनियाँ म भेटिकन जाँ * कस्तो छ रावण् पनि २
यति गमि ति बगैंचा नाशन् मन्सुब् चलाई
खुशि भइ ति महावीर् जल्दि फेर् फर्कि आई
सकल वन उखेल्दै चौकि सम्पूर्ण मार्‍या
फगत जननि बस्न्या एक शिशौ शेप पार्‍या ३
जब त वन विनाश्या राक्षसी जल्दि आई
पुगि नजिक सिताका सोधि सीताजिलाई
मनन तिमि सिताजी ! वीर् को हो क्यान आयो
अति असल् बगैंचा माँसि मैदान् बनायो ४
यति सुनि तहिं सीता भन्दछिन् क्या म जानू
विपती परि रह्याकी छू म ता चानुमानू
तिमि बुझन सबै बात् हो कउन् क्यान आयो
अति असल बगैंचा क्यान मैदान् बनायो ५

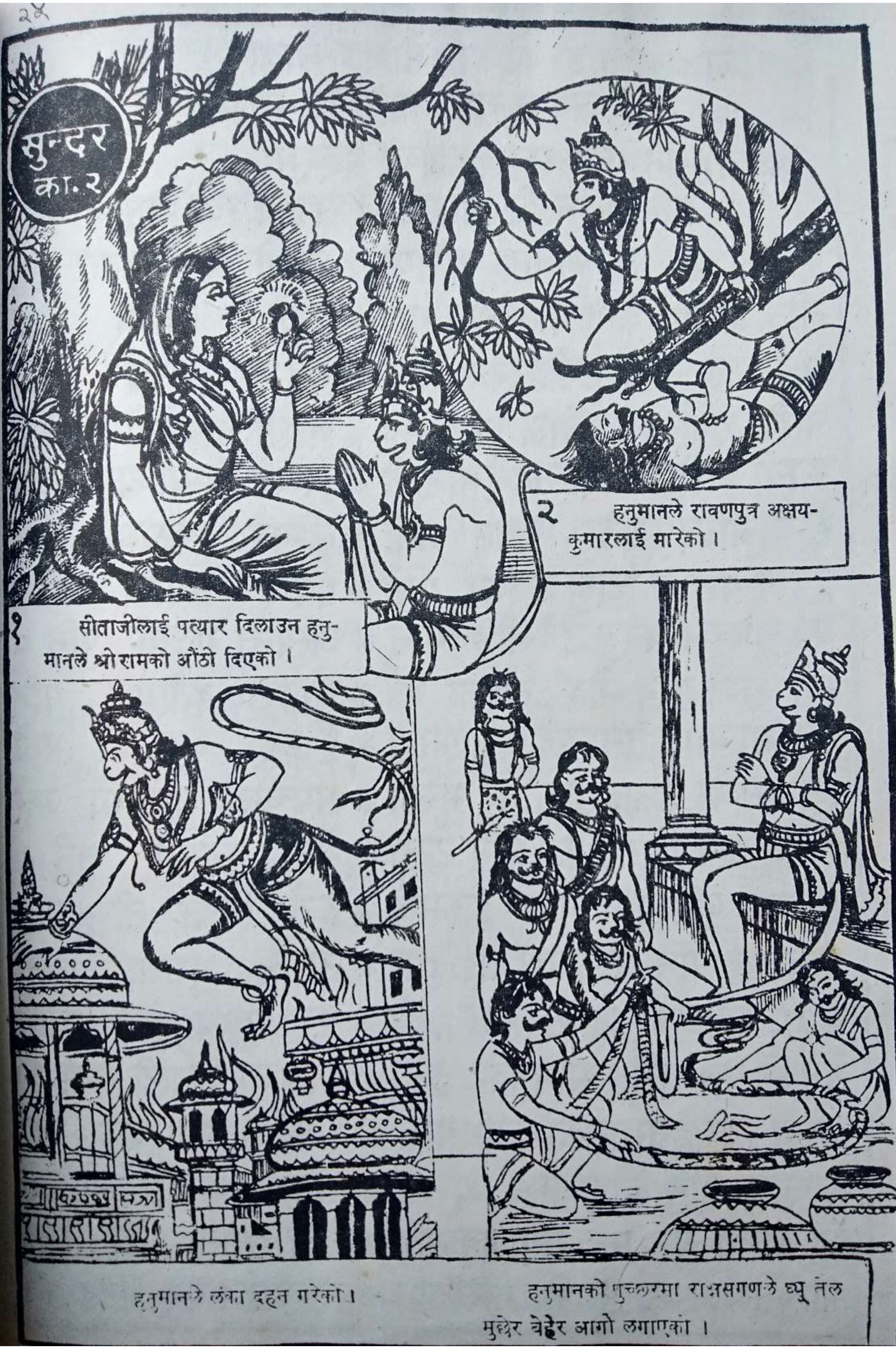
सुन्दर
का. २
१ सीताजीलाई पत्यार दिलाउन हनुमानले श्रीरामको औंठी दिएको ।
२ हनुमानले रावणपुत्र अक्षयकुमारलाई मारेको ।
हनुमानले लंका दहन गरेको ।
हनुमानको पुच्छरमा राक्षसगणले घ्यू तेल मुछेर बेह्रेर आगो लगाएको ।

सकल छल त हो यो राक्षसै गर्छ माया
जब त यति भनिथिन् राक्षसी सब् डराया
कहन भनि गया सब् रावणैका हजुर्मा
पुगि कहन ति लाग्या जे सक्या त्यो बिसुर्मा ६

ऐल्हे हे नृपराज्! अधीक बलियो * आयो र बानर् यहाँ
सीताजीसँग केहि बात्चित गरी * कूद्यो बघैंचा महाँ
सारा रुख् सहजै उखेलिकन साफ् * मैदान् बनाई दियो
चौकि चूर्ण गरी हवेलि पनि सब् * नाशी बस्याको थियो ७
आयौं हामि त बिन्तिगर्न भनि यो * बिन्ती गर्‍याथ्या जसै
सूनी जल्दि उठेर पक्रन भनी * लश्कर् पठायो तसै
हुकुम् पाइ त लाख लश्कर गयो * पक्रेर ल्याऊँ भनी
एक्लाख् लश्कर्लाइ देखी हनुमान् * अत्यन्त गर्ज्या पनि ८
त्यो शब्दै सुनि मोह लश्कर भई * छोड्या हतीयार् पनि
सब् मार्‍या हनुमानले क्षणमहाँ * ई हुन् भुसूना भनी
लौहस्तम्भ उठाइ साफ् सब गर्‍या * सम्चार् पुगेथ्यो जसै
रावण् खूब रिसाई फेर् पनि ठुलो * सेना पठायो तसै ९
सेनाका पति पाँच् गया हुकुमले * ठूलै थिया ती पनि
तिन्लाई पनि साफ् तहाँ गरिदिया * उस्तै भुसूना गनी
मामा रावणको प्रहस्त विर जो * एक् मुख्य मंत्री थियो
तेस्को पुत्र उसै समान् विर ठूलो * नाम् जम्बुमाली भयो १०
आयो त्यो हनुमानका नगिचमा * शक्ती ठूलो एक् धरी
तेस्लाइ पनि लौहस्तम्भ शिरमा * ठोक्या मर्‍यो त्यै घरी
फेर् मन्त्री सुत सात् गया हुकुमले * सेना समेत् धेर् लिई
लौहस्तम्भ ऊठाइ साफ् गरिदिया * सब्लाई ठक्कर् दिई ११

सात् मन्त्री सुतलाइ सैन्य सहितै * मारी सक्याथ्या जसै
कान्छो रावणपुत्र अक्षयकुमार् * पो लड्न आयो तसै
भारी फौज लिएर त्यो पुतलि भैं * साम्ने जसै ता पन्यो
आकाश्मा कुदि लौहदण्ड शिरमा * ठोक्यासहज्मा मन्यो १२
पैल्हे त्यस्कन मारि फेरि अरू सब् * सेना समेत् नाश् गन्या
आऊँदै तहिं बत्तिका पुतली भैं * फेरी अनेक् वीर् मन्या
सब् राक्षसहरूलाइ मारिसकि फेर् * आऊँछ कुन् वीर् भनी
लौहस्तम्भ लिई खडा भइ रह्या * ताहाँ हनूमान् पनि १३

जब त अति पियारो पुत्र कान्छो मरयाको
खबर कहन आया फौज् समेत् नाश् गरयाको
तब त अधिक ताप् भै खूब रावण् रिसाई
अब त गइ म आफै मार्दछू तेसलाइ १४

इन्द्रजीत परिचय, हनुमानजी बाधिनु, रावण हनुमान संवाद ।

की मार्छु कि त बाँधिल्याउँछु यहाँ * तेरा नजिक्मा भनी
रावण्ले यति इन्द्रजीतसित भन्यो * त्यस् इन्द्रजित्ले पनि
हात् जोरीकन बिन्ती गर्छ म छँदै * आफैं हजुर्ले तहाँ
जानूपर्छ कतै कहीं सहजमा * ल्याऊँछु बाँधी यहाँ १
(जन्म्यो मेघ समान नाद गरि त्यो * सोही कुराले गरी
त्यस्को नाम प्रसिद्ध भो जगतमा * फेर् मेघनाद् त्यस्घरी
बाँध्या रावण्लाइ युद्ध भुमिमा * श्री इन्द्रजिले जब
जीत्यो इन्द्रकनै र इन्द्रजित भै * यस्को चल्यो नाम् तब) २
एती बिन्ति गरी चढ्यो रथमहाँ * क्यै फौज् पनि साथ्लिई
आयो त्यो हनुमान् थिया जुन् तरफ् * साम्ने सुहुडा दिई
देख्या श्री हनुमानले जब तहाँ * गर्जेर साम्ने भई
लौहस्तम्भ लिइ कुदेर झटपट् * आकाश बीच्मा गई ३

लौहस्तम्भ उचालि घुम्नकन ती * लाग्या गरुड्भैँ जसै
पाँच्बाण् छोडि लगाई आठ् अनिथपी * फेरी लगायो जसै
बाण्लाग्यो भनि इन्द्रजीत् खुशिभई * गर्ज्यो जसैता तहाँ
घोडा सुत् रथ चूर्ण पारि हनुमान् * कूद्या ति आकाश्महाँ ४
फेर् अर्को रथमा चढ्यो र अबता * बाँध्छु म ऐल्हे भनी
फ्याँक्यो जल्दि र ब्रह्मपाश् ति हनुमान् * जीलाइ बाँध्यो पनि
बाँधी श्री हनुमानलाइ सँग ली * फर्केर दर्बार् गयो
बाँध्याका हनुमान देखि शहरै * सम्पूर्ण खूशी भयो ५
जुन् राम्को चरणै स्मरण् गरि सहज् * अज्ञान पाश् नाश् गरी
बैकुण्ठै सब पुग्दछन् पनि भन्या * त्यस् ब्रह्मपाश्मा परी
बाँधिन्थ्या हनुमान् कहाँ तर पनी * बन्धन् परया भैँ भया
रावण्लाइ त भेटि जाउँ भनि ती * चुप्चाप लागी गया ६
बाँध्याका हनुमानलाइ लिइ साथ् * त्यो इन्द्रजीत् बीर् तहाँ
लागेथ्यो घर जानलाई जब ता * आएर रस्ता महाँ
रीस् फेरया पुरवासिले पनि मुठी * ऊठाइ हानी जब
रिस् फेर्छन् भुसुना भनेर हनुमान् * चुप्चाप लाग्या तब ७
पैल्हे ता ब्रह्मपाश्मा परिकन क्षणभर बाँधिन्या काम थीयो
ब्रह्माको वाक्य साँचो गरिकन पछि त्यो पाशले छोड़िदीयो
बन्धन् देखी त खुस्क्या तर पनि हनुमान् भेट्न मन्सुब् धरयाका
पौंच्या रावण् छ जाहाँ खुशिभइ अरु ता भन्दथ्या पक्कियाका ८
रावण् वीर् पनि मन्त्रिवर्ग सँगमा * भारी सभामा थियो
पौंच्यो ताहि र इन्द्रजीत् ति हनुमान् * जीलाइ सुम्पी दियो
हात्जोरी बिन्ती गरयो अति हरिप् * वानर् छ सेना पनि
धेरै नाश गरेछ आज मयिंले * ल्यायाँ खुनी हो भनी ९

जो गर्नु अब पर्छ मंत्रि सँगमा * सल्लाह बात्-चित् गरी
यस्को आज ठिकान् लगाउनु हवस् * मन्मा बिचार् खुब् गरी
एती बिन्ति सुन्यो र इन्द्रजितको * हेर्‍यो नजर्ले तहाँ
लाग्यो सोध्न प्रहस्तलाइ किन यो * आएछ लौ सोध् यहाँ १०
अस्सल्मा पनि क्या भनूँ अतिअसल् * मेरो बघैंचा पनि
नाश्यो वीर् पनि नाश् गर्‍यो मकन ता * मानू भुसूनै गनी
हूकुम् यो सुनी त्यो प्रहस्त हनुमान् * जीका अगाडी गई
लाग्यो सोध्न सबै कुरा पनि बहुत् * आधार दीन्या भई ११
यै बीच्मा नडराइ रावण तरफ् * साम्ने नजर् दी तहाँ
बोल्या श्री हनुमानले तँ बुझिले * काम्ले म आयाँ यहाँ
भार्या जस्कि हरिस् उनै जगतनाथ् * राम्को म दास् हूँ अति
बुद्धी भ्रष्ट भयाछ अति दिन पो * आयाँ नले यो मति १२
आया राम मतङ्ग पर्वत् विषे * लक्ष्मण् सहित् भै जब
लाया सुग्रिवले मित्यारि खुशिभै * रामचन्द्रजीथ्यै तब
बाली मारि रजायिं बक्सनु भयो * सुग्रीव राजा भया
सीता खोज्न हुकुम् हुँदा बिरहरू * फेर् दशदिशामा गया १३
एक् बीर् ता मयिं हूँ हुकुम् शिर ऊपर् * लीएर आयाँ यहाँ
पायाँ देख्न सिताजिलाइ दुत हूँ * राम्को छलिन्थ्याँ कहाँ
बानर् हूँ म उखेलि साफ् गरि दियाँ * तेरो बघैंचा अनी
आया मार्न मलाइ जो अघिसरी * उन्लाइ माऱ्याँ पनि १४

यो इन्द्रजीत् गइ यसै बिचमा मलाई
बाँधेर ल्याइकन आज दियो तँलाई
बन्धन् पऱ्यो भनि नठान् तँ दियाँ जनाई
खूला छ अति पनि दिन्छु म सुन् तँलाई १५

लोक्की गती सब विचार् गरि आज तैंले
यो राक्षसी मति नले हित भन्छु मैंले
ब्राह्मण् तँ होस् ऋषि पुलस्त्यजिको त नाती
राक्षस् कसो गरि तँ होस् बुझिलेन भाँति १६
आत्मा स्वरूप उ त छन् छ स्वरूप काहीँ
जाती र वर्ण लिइ भन्न सकिन्छ याहीँ
यो आत्मरूप भनि नित्य विचार गर्नु
आनन्दमा रहुँ भन्या मति एति धर्नू १७
जो यो लोकविषे प्रपञ्च छ सबै * जान् स्वप्न जस्तो भनी
सूतुञ्ज्याल् सपना छ प्रात उठिता * लाग्दैन साँचो पनि
त्यस्तै ज्ञान् त भयो भन्या त्रिभुवनै * भर् देख्छ आत्मै फगत्
अज्ञान्रूप् निंदमा भुल्यो पनि भन्या * देखिन्छ नाना जगत् १८
आत्मा सत्य म हूँ भनेर बुझिले * यस् देहलाई पनि
झूठो जान् पृथिवि र जल्हरु मिली * झूठो भन्याको भनी
तर्लास् यो मनमा लिइस् पनि भन्या * तार्न्या उनै विष्णु हुन्
जो हुन् विष्णु उ राम हुन् शरणपर् * रीस् उठ्छ तेरो त भन्१९
यस्तो मूर्खपना तँ छोड् तँ लिइ जा * सीता शरण्मा तँ पर्
खुश् हूनन् रघुनाथ् शरण् परिगया * यो दुष्ट चाला नगर्
राम्को भक्ति नराखि आज कसरी * संसार तर्लास् उसै
पर्ला जन्मनु मर्नु यै फजितिमा * छुट्तैन यो ताप् कसै २०
यो जानीकन भक्ति गर् शरण पर् * रामका हजुर्मा गई
आत्मालाई नरक्विषे नलइजा * यस्तो तँ जान्या भई
सीताराम् सितको विरोध् गरि तँ हेर् * गिर्लास् नरक्मा जबै
फेर् उत्तीर्ण हुनू कठिन् छ बुझिले * अर्ती दियाँ यो सबै २१

यस्तो बात् हनुमानको जब सुन्यो * रावण् रिसायो तहाँ
लाल्‌लाल् नेत्र गराइ भन्न इ कुरा * लाग्यो सभा बीच्‌महाँ
मेरो डर् रतिभर् नराखि बहुतै * के बोल्दछस् रे ! यहाँ
राम् लक्ष्मण् दुइ भाइलाइ सहजै * मार्छु म छोड्छु कहाँ २२
सुग्रीव्‌लाइ तँलाइ मार्छु पछि फेर् * मार्छु सिताजी पनि
राम् लक्ष्मण् सित के डराउँछु यहाँ * मार्नन् मलाई भनी
तिन्‌का वानर सैन्यको पनि विनाश् * गर्न्याछु एती जसै
बोल्यो रावणले सुनीकन तहाँ * बोल्या हनूमान् तसै २३

यसरि किन बहुतै गर्दछस् शेखि धेरै
प्रभुकन त परै राख् जोरि छैनस् तँ मेरै
अघि सरुँ त तँ जस्ता कोटि रावण् म मारूँ
हुकुम त न भयाको मार्न यो आज क्यारूँ २४

यस्तो बात् हनुमानको सुनि तहाँ * रावण् रिसायो अति
साँचै हुन् इ कुरा तथापि मनमा * लिन्थ्यो कहाँ दुर्मति
यो बानर्‌कन काट लौ अब भनी * यस्तो हुकुम् पो दियो
हातमा बेस् हतियार् लिई अघिसर्‍यो * ज्युन्वीर् नजिक्माथियो २५
यस् बिच्‌मा त विभीषणै अघिसरी * हातजोरि बिन्ती गर्‍या
दूत् हो यो अधिराज् ! कुरा पनि वहाँ * लैजान्छ को यो मर्‍या
चीन्हो केहि लगाइ छोड्दिनु हवस् * जावस् र बिस्तार् गरोस्
एसै बानरको कुरा सुनि यहाँ * आउन्तिसंग्राम्परोस् २६

लंका दहन ।

साँचो भन्या भनि बुझी कपड़ा मगायो
तेल् घीउले मुछि पुछर् भरि बेर्न लायो
हुकूम् दियो अब जलाइ त बाँधिलेऊ
सारा शहर् भरि घुमाइ त छोडिदेऊ १

जावस् ठुटो पुछर लीकन फर्कि वाहीं
पुच्छर् डढी नसकि छोड्नु हुँदैन काहीं
यस्तो हुकुम् जब दियो तब बाँधिलीया
आगो पनी पुछरमा त लगाइदीया २
बाँध्याका हनुमान् लिएर खुशी भै * भेरी अगाडी फुकि
लाग्या घुम्न शहर् ति राक्षसहरु * चोर् हो भनी खुब् भुकी
चुप्लागी हनुमान् पनी खुरुखुरु * गम् हेरि हिँड्दै गया
ढोका पश्चिम जुन् थियो शहरको * ताहाँ ति साना भया ३
बन्धन्देखि त खुस्कि सूक्ष्मरुपले * पर्वत् सरीका भया
ठूलो स्तम्भ उठाइ राक्षस अनेक् * मारेर कुद्दै गया
बल्दो लामु पुछर् लिएर घरघर् * कुद्दै शहर्मा डुली
पोल्या सब् शहरै छुटेन कहिं घर् * बाँकी कतै एक् भुली ४
लाग्यो बल्न शहर् जलेर सब घर् * सब् बन्द बाटो भई
भागी जान नपाउँदा हुँदी अनेक् * राक्षस् अटाली गई
फाल्हालीकन अग्निमा परिमऱ्या * यो चाल् शहर्मा भयो
पोल्यानन् घर एक् विभीषणजिको * त्यै मात्र बाँकी रह्यो ५
एती काम गरी सकी पुछरको * आगो निभाऊँ भनी
कूदी जल्दि समुद्रमा पुछर त्यो * चाँडो भिजाया पनि
अग्नीले पनि मित्र-पुत्र भनि ताप् * केह। गऱ्यानन् तहाँ
सीताको पनि प्रार्थना हुनगयो * डढ्थ्या हनूमान् कहाँ ६
रामको फगत् स्मरणले पनि दुःख छुट्छन्
आध्यात्मिकादिहरु ताप् पनि जल्दि छुट्छन्
साक्षात् उनै प्रभुजिका दुत भै गयाका
डढ्थ्या तहाँ ति हनुमान् किन हित् भयाका ७

सीताजी सँग बिदाभै हनुमानले फर्कि अङ्गदादि सँग भेटनु।

फिर्न्या मन्सुब ली सितासित बिदा * माग्नै हनुमान् गया
बीदा खुशि भएर बक्सनु हवस् * जान्छु म भन्दा भया
आउँछन् रघुनाथ् अवश्य भनि यो * बिन्ती गऱ्याथ्या जसै
साह्रै शोक् मनमा गरीकन सिता * क्यै भन्न लागिन् तसै १

तिमिकन नजिकैमा देखि खुब् खुशि हुन्थ्याँ
घरिघरि रघुनाथ्को मिष्ट बार्ता म सुन्थ्याँ
अब कसरि म यस्तो दुःखले प्राण धर्छु
तिमि पनि फिरि जान्या फेरि तापमा म पर्छु २

सीताका इ वचन् सुनेर झटपट् * हात् जोरि बिन्ती गऱ्या
यस्तो शोक् अब छाडि बक्सनुहवस् * आपत्ति साह्रै पऱ्या
ऐलहे दाखिल गर्छु राम् चरणमा * बोकी हुकुम् लौ हवस्
धेरै शोक् किन गर्नु हुन्छ मनमा * यो शोक दुरैमा रहोस् ३
सीताजी तब भन्दछिन् म त नजाँ * जाऊ तिमी मात्र गै
बिस्तार् बिन्ति गरेर जल्दि रघुनाथ् * लीएर आऊ सँगै
राम् आईकन दुष्टलाइ सहजै * मारी मलाई सँगै
लैजानन् तब पो त कीर्ति रहला * के हुन्छ ऐसै म गै ४
सीताको जब त्यो हुकुम् हुन गयो * बीदा हनूमान् भया
तीन्बेर् जल्दि परिक्रमा गरि तहाँ * पाऊ परी ती गया
पर्वत् माथि चढी स्वरूप् पनि ठूलो * पर्वत् सरीको धऱ्या
आकाश् मार्ग लिइ कुदेर खुशिले * खुब् शब्द ठूलो गऱ्या ५
सून्या शब्द ति अङ्गदादिहरुले * बोल्या परस्पर् पनि
शब्दैले बुझियो अवश्य सहजै * भेटेर फिर्छन् भनी
यस्तो बात् तिरमा बसेर जब वीर् * गर्दै थिया सब् जहाँ
पौंच्या श्रीहनुमान् पनी खुशि हुँदै * नाच्तै दगुर्दै तहाँ ६

सुन्दर का.३
सीताजीले हनुमान फर्कदा आफ्नो चूड़ामणि दिनु भएको ।
१ श्रीरामलाई हनुमान फर्केको सूचना मिलेको ।
२ हनुमानले रामचन्द्रलाई भेटी लंका दहन र सीताजीको चूड़ामणि दिई हाल बताएको ।
३ श्रीराममले समुद्रलाई वाण हान्न लाग्दा मनुष्यरूपले समुद्र समुख आई प्रार्थना गरेको ।

भेट् भो अङ्गद वीरहरूसित जसै * बिस्तार् कुरा सब् गरया
सारा बानरले धरी पुछरमा * बार्बार चुम्बन् गरया
नाँच्या कोही खुशी भएर यहि रीत् * गर्दै ति राम्थ्यैं गया
सुग्रीव्को मधुबन् मिल्यो पथविषे * ताहाँ ति अड्दा भया ७
बिन्ती अङ्गदथ्यैं गरया ति सबले * खाऊँ इ फलफूल् पनि
अङ्गद्ले पनि खाउ जाउ हनुमान् * जीको प्रसाद्ले भनी
दीयाँ मर्जि र खाऊँ फल् फुल भनी * बानर् गयाथ्या जसै
चौकी बानरका थिया सब तहाँ * आया र रोक्या तसै ८
रोक्न्या बानरलाइ लात् दिइ पिया * मीठो मधुर् रस् तहाँ
त्यो चुक्ली दधिमूखले लिइ गया * सुग्रीवजी छन् जहाँ
सब बिस्तार् दधिमूखले जब गरया * लूट्या मधूबन् भनी
लुट्पिट्को समचार् सुनेर पनि रीस् * ऊठेन कत्ती पनी ९
भेट्याछन् बुझियो सीताकन न ता * लुट्थ्या मधूबन् कहाँ
ई बात् सुग्रिव गर्दथ्या प्रभुजिका * कान्मा परयो त्यो तहाँ
सीताको पनि नाम् लिएर तिमिले * के बोल्दछौ बात् भनी
सोधी बक्सनुभयो र सुग्रिवजिले * बिन्ती गरया सब् पनि १०
हे नाथ्! एक् मधुबन् थियो अति असल् * मेरो बघैंचा तहाँ
ऐल्हे ता हनुमान्हरू बलफजत् * ताहीं गई चाए महाँ
लूट्याछन् मधुबन् सबै तरहका * चौकी कूट्याछन् पनि
आया आज फिराद् गर्न मधुबन् * लूट्या र कूट्या भनी ११
सोही बात म गर्दछु रघुपते ! * तिन्ले सिताजी कन
भेट्याछन् तब पो लुटेर मधुबन् * रोक्ता कुट्या इन् कन
त्यो बिन्ती गरि जल्दि सुग्रिवजिले * ती चौकिलाई तहाँ
दीया शीघ्र हुकुम् गई तिमिहरू * चाँडै पठाऊ यहाँ १२

हनुमानजीले श्रीरामचन्द्रका समीप सीताको समाचार पुऱ्याउनु ।

आउन् श्री हनुमान्हरु अब यहाँ * चाँडो भनी यो जसै
दीया निर्भय दी हुकुम् उहि बखत् * फर्केर दौड्या तसै
मामा सुग्रिवका थिया ति दधिमुख् * जाई सुनाई दिया
खूशी भै हनुमान्हरु झट पुग्या * जाहाँ रघूनाथ् थिया १
राम् सुग्रीव् कन दण्डवत् गरिलिया * साम्ने जमिन्मा परी
सब् बिस्तार् हनुमानले तहिं गऱ्या * सब् हाल एक्‌एक् गरी
भेट्याँ नाथ ! सिताजिलाइ मयिंले * लंकापुरीमा गई
जस्सै देखिलियाँ सिताकन तहाँ * सानू स्वरूप्‌को भई २
पात्‌का अन्तरमा लुकी जननिका * साम्ने नजिक्‌मा रह्याँ
जो वृतान्त थियो सबै हजुरको * त्यो सूक्ष्मरूपले कह्याँ
भोकी दुब्‌लि हजूर दूर रहँदा * सम्झेर साह्रै रुँदी
रामराम् बोल्दि अनाथ् भईकन बहुत् * विह्वल् निरन्तर् हुँदी ३
अशोक्‌का वनमा शिशौ पनिछ एक् * त्यै वृक्षका बीचमा
झुण्डीन्या मतलब् लिई खडि भइन् * सूनिन् उसै बीच्‌महाँ
त्यो वृतान्त सुनी हुकुम् पनि भयो * को होस् तँ बोल्न्या यहाँ
क्या लूकीकन बोल्दछस् अब नलुक् * आईज साम्ने महाँ ४
पायाँ एति हुकुम् जसै जननिको * वानर् स्वरूप्‌ले गयाँ
कोहोस् भन्‌भनी सोधिबक्सनु भयो * फेर् विन्ती गर्दो भयाँ
सब् वृतान्त गरीसकी हजुरको * औंठी दियाथ्याँ जसै
बरबर् आँशु खसाल्नु भो जननिले * विश्वाश लाग्यो तसै ५
आफ्नो दुःख हवाल् सबै कहनु भो * यस्‌ता विपत् छन् भनी
आऊछन् रघुनाथ् भनेर बहुतै * मैले बुझाया पनि
आज्ञा भो रघुनाथका हजुरमा * सब् दुःख मेरो कही
लंकामा प्रभुको सवारि तिमिले * चाँडो गराऊ गई ६

बातचित् गरी जब यतातिर फिर्न लाग्याँ
विश्वाश पार्न जननीसित चीज माग्याँ
चूडामणी दिनु भयो शिरमा रह्याको
कागको कुरा कहनु भो अघिको भयाको ७
लक्ष्मण्लाइ अवाच्य बात मयिंले * बोल्याकि छ ता पनि
त्यो रीस् लक्ष्मण्ले कदापि नलिउन् * एसो भनीथिन् भनी
हात् जोरीकन बिन्ति खुप् गरिलिया * एती हुकूम् भो जसै
सब वृत्तान्त सुनी बिदा पनि भयाँ * फर्केर आयाँ तसै ८
माईसीत बिदा भई जब फिऱ्याँ * मनमा लहड् यो गयो
रावण्लाइ नभेटि जाँ म कसरी * भन्या विचार्पो भयो
भेटी रावण्लाइ अर्ति पनि दी * फिर्नू असल् हो भनी
फर्की ध्वस्त गऱ्याँ अशोक बनको * माऱ्याँ अनेक् बिर् पनि ९
कान्छो रावणपुत्र अक्षयकुमार् * माऱ्याँ र रावण् जहाँ
थीयो ताहिँ गई भन्याँ हित वचन् * टेरेन केही तहाँ
गर्थ्यो बकूबक बात् अनेक् तरहको * मैले भूसूना गनी
रावणकै अघि खाक् पनी गरिदियाँ * पोलेर लङ्का पनि १०
एती काम गरी यहाँ हजुरमा * आयाँ म ऐलहे भनी
सारा बिन्ती गरी खड़ा भइ रह्या * ताहाँ ति सेवक् बनी
श्री रामले पनि काखमा लिनु भयो * सर्वस्व दिन्छु भनी
बातले चित्त बुझाइ बक्सनु भयो * सर्वस्व यै हो भनी ११
मैले खुश् भइ काख् दियाँ यदि भन्या * फेर् दीन बाँकी रति
केही चीज् रहँदैन सब् मिलिगयो * यो बात् बताऊँ कति
काखूमा राखि हुकुम् भयो यति जसै * खूशी हनूमान् भया
आनन्दाश्रु गिराइ भक्ति रसले * हाजिर् हजुर्मा रह्या १२

धन्य हुन् इ हनुमान् इ सरीको
कोहि छैन अरु भक्त हरीको
भक्ति खुब् गरी त काख् पनि पाया
लोकमा अधिक धन्य कहाया १३
जस्को पुजा तुलसिमात्र चढाई गर्छन्
उस्ता पनी त भवसागर पार तर्छन्
ई ता उनै प्रभुजिका दूत हुन् त काहाँ
सक्नू छ वर्णनगरी इनको त याहाँ १४

श्री सुब्बा होमनाथात्मज,तनयेन पं० रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको महाकवि भानुभक्ताचार्य कृत रामायण सुन्दरकाण्ड समाप्त ।

पुस्तक पाइने ठेगाना—
सुब्बा होमनाथ केदारनाथ,
हितैषी कम्पनी, पो०बा०न० १०८१ रामकटोरा रोड, वाराणसी।

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी र
रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको

श्रीरामको लंका पुग्ने चिन्ता हनुमान लंका वर्णन ।

लंकापुरी सकल खाक् गरि सैन्य मारी
फेरी समुद्र सहजै तरि आइ वारी
सीताजिको जब सबै समचार् बताया
श्रीरामले ति हनुमान्कन खुब् सहाया १

भन्छन् श्री रघुनाथ् अहो ! इ हनुमान् * ले खुब् ठुलो काम् गऱ्या
एक्लै गैकन रावणादि विरको * शेखी इनैले हऱ्या
यत्रो चीर समुद्र कूदिकन फेर् * खाक् गर्नु लंकाकन
को सक्ला सब डर्दछन् इ जतिछन् * इन्द्रादि द्यौताजन २
सुग्रिव्का सब मन्त्रिमा इ सरिको * होला न कोही भया
छोरो रावणको निभाइकन ता * साम्ने उसैका गया
सेवक्ले जति गर्नु पर्छ उति सब् * सेवा इनैले गऱ्या
सीताको समचार् सुनाई मनको * हाम्रो ठुलो ताप् हऱ्या

बीर् हुन् ई हनुमान् र कूदिकन गै * कूदेर आया यहाँ
यो सागर् कसरी तरी म अहिले * पौंचन्छु लंका महाँ
गैह्रो चीर समुद्र यो छ बिचमा * जल्मा अनेक् जन्तु छन्
सो सागर् कसरी तरिन्छ भनि खुब् * आत्तिन्छ मेरो त मन् ४
रावण्लाइ कसोरि मारूँ कसरी * तारूँ म फौज् यो भनी
चिन्ता हुन्छ कसोरि पाउँछु अहो ! * सीता पियारी पनि
राघव्का ई वचन् सुनीकन तहाँ * सुग्रिव् अगाड़ी सरी
गर्छन् बिन्ति हजूरमा रघुपते ! * क्या हुन्छ चिन्ता गरी ५
यो फौज् बानरको ठुलो छ बलियो * लड्न्या छ धूँड़ा धसी
अग्नीमा पनि पस्नु पर्दछ भन्या * पस्न्याछ कम्मर् कसी
सागर् तर्न उपाय मात्र त हवस् * यो फौज जाबस् तरी
रावणमार्न कठिन् छ क्या सहजमा * मारिन्छ एसै घरी ६
मेरो चित्तमहाँ त यो छ रघुनाथ् * साम्ने हजुर्का पनि
लड्न्या वीर् कहिं छैन कोहि अहिले * सारा तिनै लोक् भरी
हाम्रो निश्चय जीत हुन्याछ बढ़िया * देखिन्छ लक्षण पनि
मार्छौं राक्षसलाइ नाथ ! सहजै * साना भूसुना गनी ७
सुग्रिव्का इ कुरा सुनी हुकुम भो * श्री रामजीले तहाँ
जुन् पाठ्ले तरिइन्छ सोहि गरौंला * कस्तो छ लंका महाँ
लंकाको अहबाल् सुनौं त पहिले * कस्तो छ तेस्को तखत्
सब् जानीकन पो गया जितियला * यै हो विचार्को बखत् ८
ठाकुर्का इ वचन् सुनेर हनुमान् * ताहाँ अगाड़ी सरी
बाँधी अञ्जलि भक्ति साथ पदमा * शिर्लाइ फेरी धरी
गर्छन् बिन्ति जगत्पते ! रघुपते ! * लंकापुरी सुन्दरी
देखिन्छे जति देख्तछन् ति सबको * लिन्छे सहज् मन् हरी ९

त्रीकुट् पर्वतका उपर् छ सुनको * पर्खाल् छ चारौं तरफ्
थामै छन् मणिका जडन् घरमहाँ * देखिन्छ तिन्को फरक्
एक् खावा त समुद्र भो अरु तहाँ * अर्को खन्याको पनि
पर्खाल्कोछ नजिक् विशाल रुपको * बैरी नआउन् भनी १०

घर पनि सुनकै छन् गल्लि फेर् छन् सुनैका
मणि जडित हुनाले बढ्छ शोभा कुनैका
घुमिघुमिकन हेऱ्याँ सब् बगैंचा तलाऊ
सहज्सित कसैको केहि लाग्दैन दाऊ ११

ढोका छन् चार् शहर्का तहिं बिरहरुको फौज ठूलो बस्याको
जो ताहाँ पस्नजाला उससित लडी खुब् मर्न कम्बर् कस्याको
एक् अर्बुद् पूर्व ढोकातिर अति बलवान् जङ्गि पाले बस्याका
राक्षस् छन् हात्ति घोड़ा रथहरु खजिती ली खडा भै रह्याका १२
ढोका पीछे यसै रितसित सब पहरा छन् खडा नित्य ताहाँ
एती जम्मा छ फौज् सब् भनिकन त खबर् पाइसक्नु छ काहाँ
यस्तो मजबूत फौज्को छ त पनि उसको ध्वस्त चौथाई पाऱ्याँ
लङ्का पोलेर सब् खाक् गरिकन सहजै बैरिको शेखि झाऱ्याँ १३

यहिं ढिल किन स्वामित् ! जाउँ सागर् छ जाहाँ
कछु ढिल तहिं होला तर्दै पऱ्या छ ताहाँ
यति बिनति हनूमान्ले गऱ्याथ्या जसै ता
हुकुम् पनि ति सुग्रिव्लाइ भैगो तसै ता १४

श्री रामको लंका विजय यात्रा ।

हे सुग्रीव सखे ! असल् विजयको * ऐलहे मुहूर्तै पऱ्यो
यस् साईतमहाँ मुहूर्त नचुकी * जस्ले त साईत् गऱ्यो
त्यस्ले जित्छ अवश्य यै बखतमा * प्रस्थान फौज्ले गरुन्
मेरो दक्षिण नेत्र फुर्छ अहिले * लक्षणछ बेस् धीर् धरुन् १

रावणलाइ कुलै समेत् बध गरी * ल्याइन्छ सीता अब
बाँनर्को जति फौज झट् अब चलोस् * लागेर बाटो सब
लक्ष्मण अङ्गदमा चढुन् दुइ जना * चढ्छौं हनूमान् महाँ
सुग्रिव्लाई यति हुकुम् दिइ गऱ्या * प्रस्थान् प्रभूले तहाँ २
राम् सुग्रीव् हनुमान् महाँ चढि चल्या * लक्ष्मणजि अंगद् महाँ
बाँनर्को सब फौज् चल्यो पृथिवि सब् * छोपेर जाहाँ तहाँ
चाहीं दैन रसद् सबै बिरहरु * खान्छन् तिफल्फुल् फगत्
गर्जन्छन् अति मेघ गर्जन सरी * सब् काँप्न लाग्यो जगत् ३
रातदिन् फौज हिंडी टिकेन बिच्मा * काहीं कतै एक् घरी
बिन्ध्याचल्कन नाघि फेरि मलया- * चल् नाघि यस्तै गरी
पौंच्यो क्षीर समुद्रका तिर महाँ * डेरा प्रभूको पऱ्यो
बानर्को सब फौजले खचित भै * सारा किनारा भऱ्यो ४
बानर्को सब फौज् तहाँ हुकुमले * तीर्मा जसै ता बस्यो
सागर् तर्न उपाय केहि न हुँदा * मन्मा ठुलो ताप् पस्यो
भन्छन् वीर्हरु यो समुद्र कसरी * तर्नू कठिन् भो यहाँ
यस्लाई नतरी त जानु कसरी * हीँडेर लङ्का महाँ ५
सब् राक्षस्कन मार्दथ्यौं यहि बखत् * सागर् तरी पार् गया
आपुसमा यति बात बराबर गरी * जम्बा प्रभूथ्यैं भया
सीताजीकन सम्झि सम्झि रघुनाथ् * ज्ञानै स्वरूपी पनि
लाग्या गर्न बिलाप् अनेक तरहले * सीते ! कहाँ छौ भनी ६
रामको नाम फगत् लिन्याकन पनी * सब् दुःख ताप् टर्दछन्
आफैं श्री रघुनाथलाई पनि क्या * सन्ताप् कतै पर्दछन्
सच्चित्‌रूप् परिपूर्ण अद्वितिय एक् * आत्मा स्वरूपी पनि
गर्छन् मानिसझैं लिला पनि अनेक् * सुख्खी र दुःखी बनी ७

रावणलाई सभासदहरूले राम सँग युद्ध गर्ने हौसला बढाउनु।

कुदि-कुदि सब लंका पोली फेर् पुत्र मारी
बहुत विरहरुको सैन्य सब् ध्वस्त पारी
गरिकन तब भेट्घाट् ती हनूमान् फिऱ्याको
सुनिकन तहिं रावण् भै गयो नूर् गिऱ्याको १
उहि बखतमहाँ त्यो मन्त्रणा गर्नलाई
सब् विरहरु ताहाँ डाक्न जल्दी पठाई
वरिपरि सब राखी मन्त्रिर्थ्यै भन्न लाग्यो
कसरी सहज उम्की त्यो हनूमान भाग्यो २
अब त जसरी मेरो हुन्छ हित् सो चिताऊ
बुझिकन सबले एक् मन्त्रणा लौ बताऊ
तिमि सबकन नाघी काम सिध्याइ भाग्यो
मकन त हनुमान्का कामले लाज लाग्यो ३
यति हुकुम सुनी सब् घोचियाझैं ति जाग्या
अघि सरिसरिकन बिन्ती शेखिको गर्न लाग्या
किन अधिक हजुरले गर्नु रामदेखि शंका
कसरी सहज जितला यो अगम् दिव्य लंका ४
कति बिनती गरौं धेर् इन्द्रजित् पुत्र जस्को
छ त कसरि त जितछन् पुग्छ जोर् आज कस्को
फगत हजुरका एक् पुत्रले इन्द्र जीत्या
यहि बुझि अरु दिक्पाल्का समेत् शेखि बीत्या ५
अधिपति 'मय' हुन् सब् दैत्यका सो डरैले
खुरु खुरु यहिं आई छोरि सुम्प्या करैले
अरु अब कहिं छन् क्या विर् हजुरै सरीका
सब विर दशमै छन् ई तिनैलोक् भरीका ६

अलिकति हनुमान्‌ले जो यहाँ वीर मार्‍यो
कुदिकुदि सब लंका पोलि फेर् ध्वस्त पार्‍यो
उ त फगत यसैले गर्न के सक्छ भन्दा
चुक भइ गरिहाल्यो फेरिको क्या छ धन्दा ७

हुकुम दिनुहवस् लौ दश्-दिशा वीर जाउन्
जति-जति अघि सर्छन् मारि तिन्‌लाइ आउन्
सकल पृथिविमाका बानरै छुट्टि गर्छौं
सकल हजुरको ताप् एक् छिनैमा त हर्छौं ८

कुम्भकर्णले रावणलाइ रामको शरण लिनका निमित्त संझाउनु ।

एती गर्व गरी सबै ति विरले * बिन्ती गर्‍याको सुनी
मेरो मत् पनि बिन्ति गर्दछु भनी * आफ्ना मनैले गुनी
बिन्ती गर्दछ कुम्भकर्ण विरले * हे नाथ् ! लियौ के मति
सीतालाइ हरेर भूल् अति गर्‍या * कुन् हुन्छ तिम्रो गति १
श्री रामचन्द्रजिले अवश्य अघिनै * देख्थ्या त एक् बाण् धरी
तिम्रो प्राण लिन्या थिया सहजमा * के बाँच्तथ्यौ त्यस् घरी
सीता चोरि हर्‍यौ र पो तिमि बच्यौ * को टिक्छ साम्ने परी
त्यस्‌को फल्‌तिमि भोग्दछौ अब यहाँ * मार्छन् कुलै साफ्‌गरी २
राम्‌जी हुन् प्रभुहुन् अनन्त अधिनाथ् * चौधै भुवन्‌का धनी
लक्ष्मी हुन् जगदम्बिका त उनकी * पत्नी इ सीता पनि
सब् राक्षस्‌हरु नाश् गराउन यहाँ * सीता तिमीले हर्‍यौ
साँचो हुन् इ कुरा अवश्य तिमिले * यो नाशको पथ् धर्‍यौ ३
जुन् काम्‌गर्नु उचित् थिएन उहिकाम् * भूल्‌ले गर्‍यौ ता पनि
सब् हाम्रा भरले गर्‍यौ अधिक वीर् * छन् भाइ छोरा भनी
लड्छौं निश्चय भाइ बन्धु पनि सब् * हामी जती छौं यहाँ
यस्‌तो यो अदना कुराकन लिई * शोक् गर्नु पर्ला कहाँ ४

त्यस् कुम्भकर्ण विरले सब यो भन्याको
श्री रामलाइ परमेश्वर मानियाको
सून्यो र इन्द्रजित भन्छ हुकुम् म पाऊँ
सेना समेत् सहज राम्कन मारि आऊँ ५
यस्तै तहाँ वीरहरू सब बिन्ति पार्थ्या
केवल् गफै गरि मुखै तरवार् मार्थ्या
श्रीराम भक्त ति विभीषण ताहिं आई
बिन्ती गऱ्या हित वचन् मनले चिताइ ६

विभीषणको अर्ति सुनी रावणले उनलाई निकाल्नु र विभीषण रामका शरणमा आउनु।

श्री रामजीसित बिरोध् किन हो गऱ्याको
सीताजिलाइ तिमिले किन हो हऱ्याको
श्री रामचन्द्रकन सक्तछ जित्न कस्ले
माऱ्या खर-त्रिशिर-दूषण वीर जस्ले १
ठूला भन्नु इ कुम्भकर्ण विर हुन् * के चल्छ इन्को पनि
शेखी गर्दछ व्यर्थ इन्द्रजित यो * राम्लाइ जित्छु भनी
शेखी गर्नु जती छ सब् यहिं गरून् * को टिक्छ साम्ने परी
सब् राक्षसहरु नाश् हुनन् जब तहाँ * चेत्नन् चुकेको घरी २
सीताजी ग्रह तुल्य भैकन सबै * खाक् गर्न आँटिन् यहाँ
यो प्राणान्त बखत् भयो अझ पनी * चेत् छैन चेत् गो कहाँ
बाँच्नाको यदि मन् भया यस घरी * श्री रामजीथ्यैं गई
सीता सुम्पिदिनू तहाँ चरणमा * सोझो र साम्ने भई ३
श्री राम्चन्द्रजि फौज लिईकन यहाँ * आई नपुग्दै गया
आयो आज शरण् पऱ्यो भनि बहुत् * गर्नन् प्रभूले दया
चाँडै आज सिताजि सुम्पनुहवस् * सीताजि लङ्का रही
बाँचीसक्नु कदापि छैन अरुथ्यैं * काहीं शरणमा गई ४

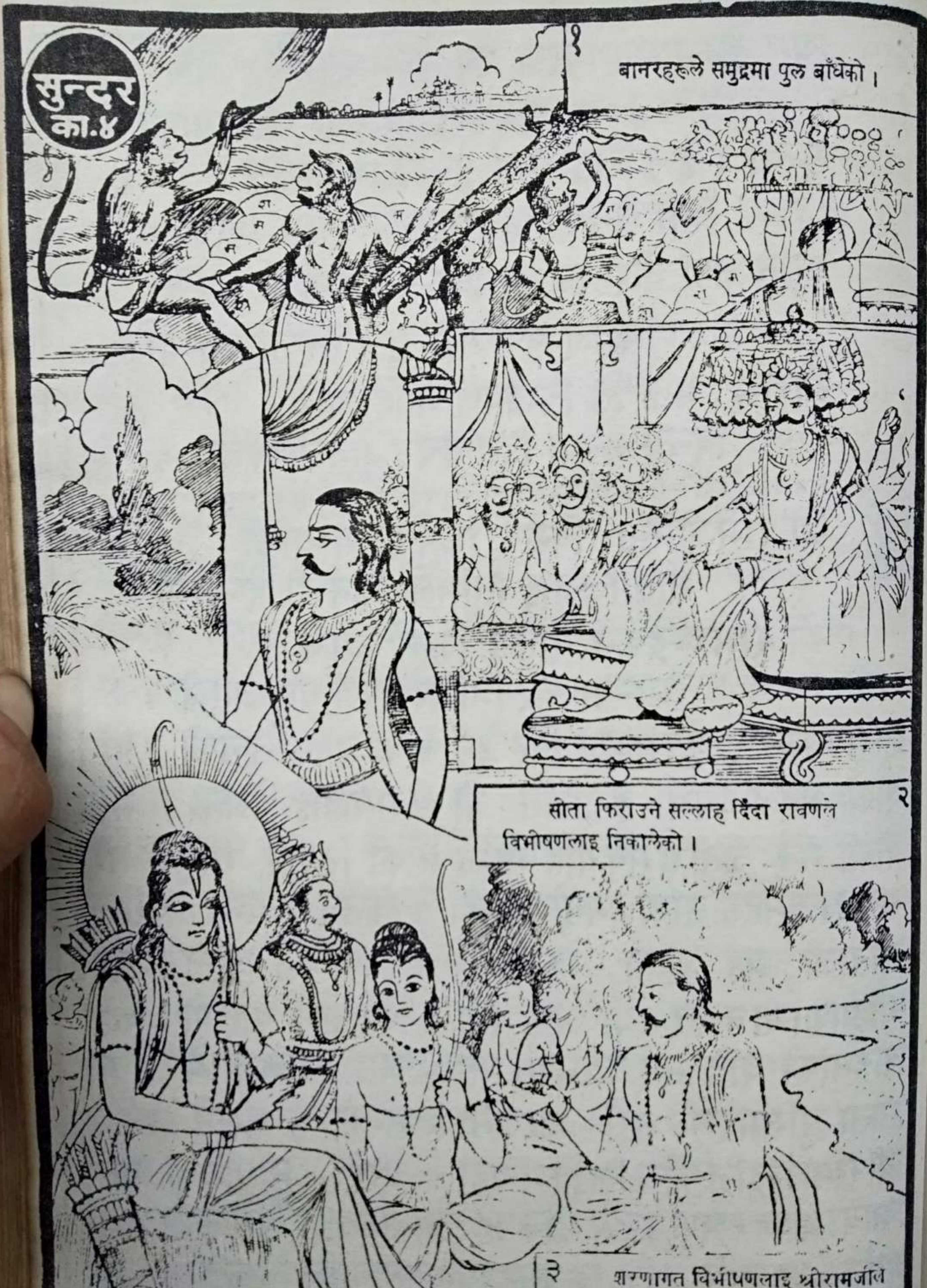
सुन्दर का.४
१ बानरहरूले समुद्रमा पुल बाँधेको ।
सीता फिराउने सल्लाह दिँदा रावणले विभीषणलाइ निकालेको । २
३ शरणागत विभीषणलाइ श्रीरामजीले शरणमा लिएको ।

हित अमृत सरिको बिभीषणजिको * सून्यो वचन् यो जसै
लिन्थ्यो त्यो इ कुरा कहाँ अधिकभन्न् * रावण् रिसायो तसै
लाग्यो भन्न रिसाइ आज सुन यो * शत्रू सरीको भयो
मेरो शत्रु ति रामचन्द्रसित खुब् * प्रेम् बस्न यस्को गयो ५
आफ्नोज्ञाति बढ्यो भन्या अरु सबै * ज्ञाती गिरोस् यो भनी
भन्छन् निश्चय भन्दथ्या उहि छटा * यस्ले जनायो पनि
ऐल्हे मारिदिन्या थियाँ अरु भया * भाई भयो क्या गरूँ
राक्षस्का कुलमा अधम् यहि भयो * धिक्कार दिन्छु बरू ६
मेरो आज नजीकमा रहनको * लायक् तँ छैनस् भनी
धिक्कार् हो तँ अधम् भइस् भनि बहुत् * धिक्कार् दियो फेर् पनि
धिक्कार्को यतिबात् सुन्या र तिनिले * श्री राममा मन् दिई
आकाश् मार्ग गरेर झट् हिंडिगया * चार् मन्त्रि साथ्मा लिई ७
लाग्या फेरि ति भन्नलाइ अधिराज्! * हीतै भन्याँ ता पनि
धिक्कार् पो तिमिले गऱ्यौ न बुझिभन्न् * शत्रू समान् होस् भनी
दाज्यू हौ पितृ तुल्य छौ यति सही * ऐल्हे अलग् लौ भयाँ
खुशी भै तिमी राज् गऱ्या म त उनै * राम्का शरण्मा गयाँ ८
काली हुन् जगदम्बिका भगवती * सीताजि राम् काल हुन्
भू-भार् हर्न निमित्त यो छ अवतार् * बाँच्न्याछ पापी कउन्
श्री राम्को मतलब् छ मर्न तब पो * फिर्दैन तिम्रो मति
कालरूप् श्री रघुनाथको अरू यहाँ * को बुझ्न सक्छन् गति ९
राक्षस्का कुलको हुन्याछ अब नाश् * छोड्छन् प्रभूले कहाँ
तिम्रो नाश् कसरी म देखुँ अब लौ * जान्छु प्रभू छन् जहाँ
खुशी भै चिरकाल तक् गर यहाँ * राज् खुब् चिरायू भया
एती बिन्ती गरी बिभीषण तहाँ * ऊडेर राम्थ्यैं गया १०

चार् मन्त्री सँग ली बिभीषण गया * श्री रामका पासमा
वाहाँ जान डराइ सन्मुख भई * बोल्या ति आकाशमा
हे नाथ्! आज शरण् पऱ्याँ चरणमा * आई म सेवक् भनी
उच्चा शब्द गरी गऱ्या बिनति धेर् * वृत्तान्त आफ्नो पनि ११
हे राम् ! रावण कुम्भकर्ण विरको * भाई बिभीषण् म हुँ
रावण् आज अधम् भयो हजुरमा * बिस्तार् कहाँ तक् कहूँ
सीता क्यान हऱ्यौ फिराऊ भनिनाथ्! * हीतै भन्याथ्याँ पनि
भन् धिक्कार् गरी खड्ग लीकन उठ्यो * काट्छु तँलाई भनी १२
यस्तो रावणले गऱ्यो र रघुनाथ् ! * आयाँ शरण्मा म ता
संसार् पार सहज् उतार्छ जसले * सो छाडि जानू कता
यस्तो बिन्ति सुन्या बिभीषणजिको * सुग्रीवजीले जसै
रावण्को छल भैं बुभेर भटपट् * बिन्ती गऱ्या यो यसै १३

विश्वाश् नमान्नु रघुनाथ् ! इ त दुष्ट पो हुन्
गर्नन् इ औसर् पऱ्या पछि देहमा खुन्
मर्जीहवस् इ सब पक्कि निभाइ हालुन्
भाई म हूँ पनि भन्यो उ छँदैछ मालुम् १४

विश्वाश् कत्ति नमानि बक्सनु हवस् * सब् दुष्ट पो हुन् इ ता
रावण्कै यदि भाइ हो त किन देर् * गर्न्या नमारी उ ता
जैल्हे पर्दछ छिद्र उस् बखतमा * मार्नन् दगा ई गरी
मार्नालाइ हुकुम् हवस् सहजमा * मारिन्छ एसै घरी १५
मेरो मत बिनती गऱ्याँ हजुरको * इच्छाछ के नाथ् ! यहाँ
त्यस्तो सुग्रिवको सुनेर बिनती * श्री राम बोल्या तहाँ
हे सुग्रीव सखे ! म आँटु त सबै * लोक ध्वस्त ऐल्हे गरी
फेर सृष्टी क्षणमा गरूँ सहजमा * लाग्दैन एक् क्षण भरी १६

तस्मात् भक्त बुझेर निर्भय दियाँ * आउन् ति ल्याऊ यहाँ
त्यै माथी पनि शत्रुदल् यदि भया * माथ्र्यां म छोड्थ्याँ कहाँ
शत्रूका तिरका इ हुन् तर पनी * आया शरण्मा यहाँ
तस्मात् कारण राख्नुपर्छ सँगमा * इन्लाइ छोड्छ कहाँ १७

एकै बखत् पनि शरण् भनि जो मलाई
सम्झेर पर्दछ शरण् त्यस् दीनलाई
लिन्छ शरण् यदि हवस् रिपु नै त पैल्हे
मेरो छ यो व्रत कसोरि म छोड्छु ऐल्हे १८

श्री राम्चन्द्रजीको हुकुम् यति हुँदा * ल्याई विभीषण् कन
पौंचाया रघुरनाथका हजुरमा * सुग्रीवले तत्क्षण
श्री राम्चन्द्रजिको विभीषणजिले * पाया र दर्शन् तहाँ
खुब् साष्टाङ्गगरी प्रणाम् पनि गऱ्या * पश्रेर पृथ्वीमहाँ १९
दर्शन् श्री रघुनाथको जब मिल्यो * खुशी विभीषण् भई
जो-जो पीर थियो अगाडि मनमा * सारा तुरुन्तै कहीं
सर्वात्मा रघुनाथको स्तुति गऱ्या * ईश्वर् इनै हुन् भनी
तिन्को त्यो स्तुतिले तहाँ रघुपती * खुशी हुनु भो पनि २०
क्या माग्छौ वर माग दिन्छु म भनी * हुकुम् भएथ्यो जसै
भक्ती मात्र थियो तहाँ मनमहाँ * त्यो भक्ति माग्या तसै
हे नाथ्! भक्ति रहोस् सदा हजुरमा * कैल्हे नबिग्रोस् मति
झूटो मान्छु म भक्तिदेखि अरु चीज् * यो सृष्टिमा छन् जति २१
तस्मात् कर्म विनाश गर्नकन यो * ध्यान् मात्र तिम्रो हवस्
एतीले म कृतार्थ छु विषय सुख् * सम्पूर्ण दूरै रहोस्
केवल् भक्ति मिल्या प्रसन्न छु भनी * बिन्ती गऱ्याथ्या जसै
होला लौ तिमिलाइ भक्ति भनि फेर् * दीनूभयो वर् तसै २२

ऐल्हे यो तिमिले गर्‍यौ स्तुति जउन् * जस्ले यती पाठ् गरोस्
त्यस्लाई पनि बर् म दिन्छु सहजै * संसार सागर् तरोस्
एती भक्त विभीषणौसित हुकुम् * भो फेरि लङ्का महाँ
राज् दिन्छु अहिले भनीकन लहड् * आयो र मन्मा तहाँ २३
भाई लक्ष्मणलाइ मर्जि पनि भो * हे भाई ! लंका महाँ
राज् गर्नन् पछि ई म दिन्छु अभिषेक् * इन्लाइ ऐल्हे यहाँ
ल्याऊ जल् तिमी जाइ सागरमहाँ * भन्या हुकुम् भो जसै
दौडी सागरमा गई क्षण महाँ * ल्याई दिया जल् तसै
राजा भै तिमिले रह्या अब ऊपर् * लंकापुरीको भनी
श्री रामचन्द्रजिले विभीषण ऊपर् * दीया अभीषेक् पनि
लंकाका अधिराज् विभीषण हुँदा * सुग्रीवहरू खुश भया
चाँडो सुग्रिवजी विभीषणजिका * साम्ने नजीक्मा गया २५
खुशी भैकन अंकमाल् पनि गरी * सुग्रीव भन्छन् तहाँ
सेवक् हौं सब रामको तर तिमी * छौ मुख्य सब्मा यहाँ
यस् रावण्कन मार्नलाइ अधिराज्! * साहाय देऊ भनी
सुग्रिव्ले यति बात् गर्‍या जब तहाँ * बोल्या बिभीषण् पनि २६
हे सुग्रिव् ! प्रभुमा सहाय दिनको * के शक्ति मेरो यहाँ
तिन्लोक्का अधिनाथ् परात्मरघुनाथ * आफै खडा छन् जहाँ
दास हूँ श्री रघुनाथको म गरुँला * सब् बात भर्सक् गरी
यस्ता बात्चित गर्दथ्या तिनिहरू * ताहाँ त तेसै घरी २७

रावणको शुकद्वारा सुग्रीवलाई चेतावनी र राम द्वारा बाँधीनू ।

रावण्को शुक नाम दूत नभमा * आएर साम्ने भई
वाहाँ जान त डर् भयो र डरले * आकाश बिचमा रही
लाग्यो सुग्रिवलाइ भन्न कपिराज् ! * सुग्रीव् ! खराबी भयो
रामलक्ष्मण् सितको मिलाप् मसितको * बैरी हुन्या मन् गयो १

भाई हौ मितका जनाउनु असल् * सम्झी तँ लौ जा भनी
हुकुम् रावणको भयो र अहिले * याहाँ म आयौं पनि
तस्मात् रावणको हुकुम् सुन तिमी * क्या काम आयौ यहाँ
सब् लश्कर्लिई फर्कि जाउ तिमिलौ * फेर् राजधानी महाँ २
लंका यो जिति सक्नु छैन अहिले * इन्द्रादिले ता पनि
बानर् पो तिमि हौ त के गरौं कुरा * यो स्थान् जितौंला भनी
सीताजी अहिले हऱ्याँ त मयिंले * श्री रामकी पो हऱ्याँ
भाई हौ मितका विरोध् नगर यो * तिम्रो विराम् क्या गऱ्याँ ३
मेरै भाई समान हौ भनि तिमी * हित् जानि अर्ती दियाँ
जो गर्छौ गर फर्कि जाउ म त हित् * गर्दैछु गर्दै थियाँ
यस्तो रावणको हुकुम् छ कपिराज् * एती भनेथ्यो जसै
पक्र्या बानरले र खैंचिकन खुब् * हान्या मुठीले तसै ४
बानर्ले बहुतै फजित् जब गऱ्या * हे राम्! मऱ्याँ लौ भनी
श्री राम्चन्द्र सुनुन् भनेर शुकले * साह्रै करायो पनि
दूत् हूँ मार्न उचीत होइन भनी * बिन्ती गरेथ्यो जसै
कुट्नू छैन भनी हुकुम् हुनगयो * सूनेर छोड्या तसै ५
बानर्देखि छुट्यो जसै झट उडी * आकाश बीच्मा गयो
क्या उत्तर् दिनुहुन्छ पाउँ म जवाफ् * जान्छु म भन्दो भयो
त्यसको सुग्रिवले जवाफ् तहिं दिया * मित् दाज्यू होस् ता पनि
बाली झैं गरि मारुँला अधम होस् * भन्दीन दाज्यू भनी ६
श्री राम्चन्द्रजिकी सिता हरि कहाँ * उम्केर जालास् उसै
यो बात रावणथ्यैं भनेस् भनि कह्या * सुग्रीवजीले तसै
त्यस्तो सुग्रिवले जवाफ् जब दिया * राम्को हुकुम् भो तहाँ
पक्नुन् बानरले नछोड अहिले * क्यै दिन् रहोस् यो यहाँ ७

श्रीराम्चन्द्रजिको हुकुम् यति हुँदा * त्यो शूक बन्धन् पऱ्यो
त्यस्भन्दा अघिआइ शार्दुल फिरी * बिस्तार् उसैले गरयो
बिस्तार् शार्दुलदेखि राम बलको * सून्यो र रावण् पनि
चिन्तामा परिगैगयो अति ठुलो * आयाछ लश्कर् भनी ८

सागर प्रति रामको क्रोध, समुद्रले क्षमा माग्नु र सेतु बन्धन ।

त्यै बीच्मा रघुनाथ् रिसाउनु भयो * आएन सागर् भनी
लाल्लाल् नेत्र गराइ लक्ष्मणजिका * साम्ने हुकुम् भो पनि
हे भाई ! तिमी हामिलाइ यसले * सामान्य मानिस् गनी
भेटै आज गरेन हेर अहिले * यस्को तमाशा पनि १
सागर् शोषण गर्नलाई धनु ली * बाण् खिंच्नु भो फेर् जसै
काँपिन् भूमि पनी भयंकर स्वरूप् * राम्लाइ देखिन् तसै
चार्कोश् तक् त समुद्रको जल पुग्यो * दश्दिक् अँध्यारो भया
जो जन्तू जलमा थिया ति पनि ता * सब् खल्बलाई गया २
त्यस्तो देखि डराई सागर तहाँ * सुन्दर् स्वरूप् एक् धरी
भेटी खातिरलाइ रत्नहरू बेस् * लीएर झट्पट् गरी
श्रीराम्चन्द्रजिका गया शरणमा * भेटी अगाडी धरी
पाऊमा परि दण्डवत् पनि गऱ्या * सब् शेखिशान् दूर् गरी ३
हात् जोरि स्तुति बिन्ति धेर् जब गऱ्या * हे नाथ् ! म हुँ जड् यसै
सीतानाथ् प्रभुलाइ जान्नु कसरी * क्यै चेत् नपाई उसै
चेत् ऐल्हे प्रभुले दिंदा हजुरका * आई शरण्मा पऱ्याँ
बाटो दिन्छु दया रहोस् म छु अनाथ् * माफ् पाउँ बिन्ती गऱ्याँ ४
सागरको ति वचन् सुनी हुकुम भो * साँचो भन्यौ ता पनि
बाणको स्थान खटाउनाकन पऱ्यो * यसलाइ लौ हान् भनी
मेरो बाण् त अवश्य काम नगरी * फिर्दैन कैल्हे यसै
ज्यान् राख्छौ त अवश्य देउ बदला * टर्दैन यो बाण् कसै ५

श्रीरामचन्द्रजिको हुकुम् यति सुनी * हात् जोरि बिन्ती गऱ्या
पापी छन् द्रुमकल्पमा अभिर हुन् * उत्तर् दिशामा पऱ्या
ठाकुर्का यहि बाणले जति ति छन् * पापी सबै नाश् गरोस्
यस् काम्ले म अनाथ् गरीब् हजुरको * दासको सबै तापहरोस् ६

यति बिनति गऱ्याको सूनि खुब् हर्ष मानी
अभय पनि दिनू भो तेही बाण् जल्दि हानी
रिससित गई बाण्ले पापिको नाश् गराई
अनि फिरिकन ठोक्रामा पस्यो शीघ्र आई ७

त्यै बिच्मा ति समुद्रले चरणमा * पश्रेर बिन्ती गऱ्या
कीर्ती खुब् रहन्याछ सेतु बलियो * हालेर लश्कर् तऱ्या
सेतू बाँध्नमहाँ समर्थ नल निल् * छन् ई त वरदान् पनि
पायाको छ इ विश्वकर्म सुत हुन् * बाँधुन् इ सेतू भनी ८

नल नील परिचय र सेतु बन्धन र रामेश्वर स्थापन र लंका प्रवेश ।

एति बिन्ती गरी परी चरणमा * सागर् अदृश्यै भया
सागर्को बिनती सुनी नल र नील् * राम्का हजुर्मा गया
(विश्वैकर्म र अग्निका क्रमसँगै * नल् नील पुत्रै थिया
एक् दिन् क्वै ऋषिका समुद्र तटका * आश्रम्विषे ती गया १
बस्थ्या ताहिं दुबै जना खुशिभई * दाज्यू र भाई सरी
प्रेम् गर्थ्या ऋषिहरु ती दुई कनै * पुत्रै समान्को गरी
बानर् भै उहिमाथि पुल्पुलिइ ती * फेर् बाल्य चाञ्चल्यले
शालिग्राम शिलाहरू उदधिमा * हाल्थ्या सदा खेलले २
देखी त्यो पहिले बुझाइ ऋषि सब् * भन्थ्या नफाल्नु भनी
तैं ति बानर पुत्रहरु नबुझी * झन् फ्याक्न थाल्या अनी
सोही कारण भन्दछन् ऋषिहरू * साह्रै रिसाई तहाँ
छोएको तिमिले शिला त नडुबोस् * उत्रेर पानी महाँ ३

डुब्न्या छैन समुद्रमा भनि शिला * सोही वचन्ले गरी
सेतु बाँध्न समर्थ नल् निल थिया * औसर् पर्‍यो त्यो घरी)
हुकुम् भो नल नील ! सेतु तिमिले * चाँडो बनाऊ भनी
लश्कर् साथ लीएर जल्दी तिनिले * सेतू बनाया पनि ४

खुशी भइ नल नीलले बीरको तेज् जगाई
वरिपरि जति छन् सब् वृक्ष पर्वत् मगाई
अघि सरिकन सेतू बाँध्न लाग्या जसै ता
शिव तहिं रघुनाथ्ले एक थाप्या तसै ता ५

रामेश्वर् भनि नाम् चलोस् अबउपर् * संकल्प याहाँ लिई
गङ्गाजल्लिन काशि गैकन उ जल् * ल्याई नुहाई दिई
फ्याँक्ला कामरु फेर समुद्र जलमा * जस्ले बगोस् यो भनी
त्यो जन् मुक्त हवस् भनेर रघुनाथ् * को यो हुकुम्भो पनि ६
बाँध्या सेतू छपन्न कोश पहिले * दोश्रो दिनैमा असी
कोश् चौरासी सक्या तृतीय दिनमा * कम्बर् सबैले कसी
कोश् अट्ठासि सक्या चतुर्थ दिनमा * बाँकी बयान्नव्य कोश्
पाँचौं दीनमहाँ सक्या नजर भो * निस्केन एक् काहीं दोष् ७
तेही मार्ग गरेर फौज् सब तर्‍यो * ढाक्यो त्रिकुट् पर्वतै
टापू ढाकिदियो रहेन बिचमा * खाली भन्याको कतै
भाईलाइ चढाई अङ्गद महाँ * आफू हनूमान् महाँ
चढ्नू भो रघुनाथ् र जानु पनि भो * थीयो जगा ऊँच् जहाँ ८

(क्षेपक सुब्बा होमनाथात्मज केदारनाथजी कृत) रावण अङ्गद संवाद ।

आज्ञा भो रघुनाथको उहि बखत् * अङ्गद्जिलाई पनि
रावण्लाइ तिमी गएर अहिले * सम्झाइ आऊ भनी
त्यस्को जो छ विचार त्योसब कुरा * जानी अगाड़ी महाँ
सोही माफिक काम गर्नु छ उचित * हामीहरूले यहाँ १

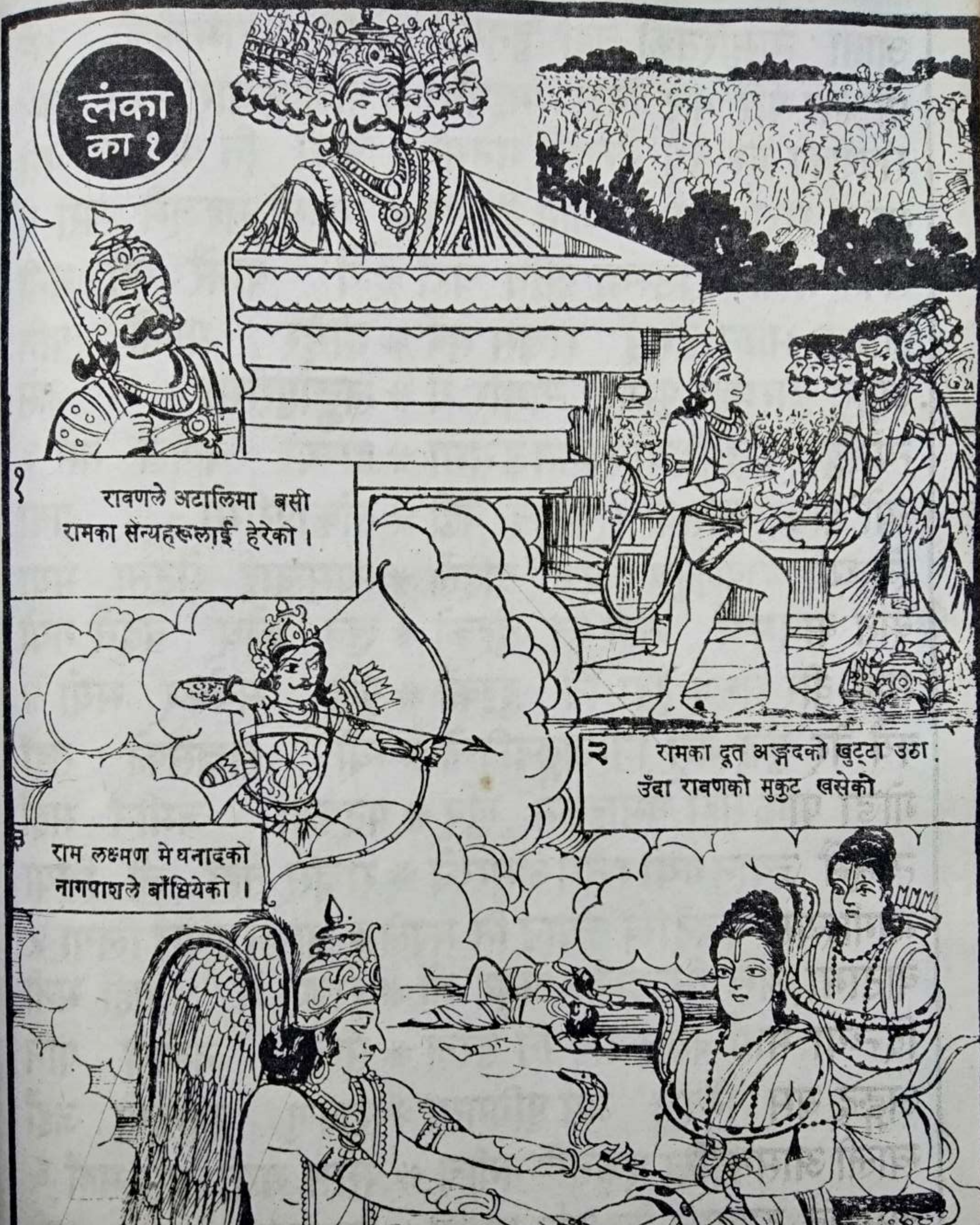
लंका
का १
१ रावणले अटालिमा बसी
रामका सैन्यहरूलाई हेरेको ।
२ रामका दूत अङ्गदको खुट्टा उठा
उँदा रावणको मुकुट खसेको
३ राम लक्ष्मण मेघनादको
नागपाशले बाँधियेको ।
४ इन्द्रजीतले राम र लक्ष्मणलाई नागपा-
शले बाँध्दा गरूडले आई मुक्त गरेको

आज्ञा त्यस्रितको तहाँ हुनगयो * श्री रामजीको जसै
पाऊमा परि झट् बिदा भइगया * बालीकुमार् ती तसै
रावण्को डर क्यै नराखी मनमा * जाँदा ति वीर् त्यो घरी
साम्ने राक्षस पर्दथ्या जति ति सब् * माथ्र्या सहज्मै धरी २
लंका भस्म गराउन्या अघि यहाँ * यै बानरै हो भनी
लाग्या भाग्न डराई राक्षस सबै * छोड़ेर पाल्रो पनि
अङ्गद् द्वारमहाँ पुग्या त्यसरि गै * लङ्कापुरीमा जसै
त्यो द्वार् बन्द थियो र लात उसमा * हान्या बलौले तसै ३
त्यो ढोका खसिगो र अङ्गद बढी * लंकापुरीमा गया
खेल्थ्यो रावणपुत्र एक पहिले * त्यस्लाई भेट्ता भया
बातै बातमहाँ तहाँ ति दुइको * खुब् क्रोध् बढ्नै गयो
साह्रै वीर तरुण् हुँदा ति दुइको * युद्धै भयंकर् भयो ४
क्यै बेर् युद्ध गरी ति अङ्गदजिले * त्यो राक्षसैको तहाँ
गोड़ा पक्रि तहाँ घुमाइकन खुब् * पट्क्या जमीनै महाँ
त्यस्मै ज्यान गयो र तेस् असुरको * राक्षस् तहाँ जो थिया
भागी त्यसस्थलदेखि ज्यान् ति सबले * आफ्नू बचाई लिया ५
बाटामा अरु मिल्दथ्या असुर जो * रावण् छ ताहीं भनी
दिन्थ्या मार्ग बताइ सब् ति डरले * सोध्दै नसोधे पनि
अङ्गद् यस् रितले जसै पुगिगया * रावण् रहन्थ्यो जहाँ
खाली आसनदेखि एकतहिं नगीच् * बस्ता भया त्यस् महाँ ६
बीसहात् दशमुख देह पर्वत समान् * शस्त्रास्त्र हातमा धरी
मन्त्रीवर्ग लिएर रावण तहाँ * बस्थ्यो महेन्द्रै सरी
देखी अङ्गदलाइ ढीठ बहुतै * मन्त्री नगीच् जो थियो
को हो बानर सोध भनेर रिसले * त्यस्लाई आज्ञा दियो ७

मन्त्रीले नसुध्याउँदै ति सब् बात् * गर्जेर अङ्गद् तहाँ
लाग्या रावणलाइ भन्न इ कुरा * सबका अगाडी महाँ
हे राक्षस्पति! मित्र हौ तिमी यहाँ * मेरा पिताका भनी
क्यै हित् बात भनूँ भनेर अहिले * आई गयाँ मै पनि ८
नाती हौ तिमी श्रीपुलस्त्य ऋषिका * भारी तपस्या गर्‍यौ
इन्द्रैलाई समेत् जितेर तिमिले * सातो अमर्‌को हर्‍यौ
त्यै कारण् अभिमान् गरेर अथवा * मोहै हुनाले गरी
ल्यायौं व्यर्थ तिनै भुवन्‌कि जननी * सीताजिलाई हरी ९
जो भन्छ हितको कुरा उहि गर्‍या * छोड़ी विरोध् मन् महाँ
तिम्रो सब् अपराध् क्षमा गरिदिनन् * श्री रामजीले यहाँ
सीताजीकन सुम्पि ती प्रभुजिका * झट्पट् शरण्मा पर
माफ्‌पाऊँ अपराध् गर्‍याँ भनि तिमी * हात् जोरी बिन्ती गर १०

त्यस्तो कुरा सुनि ति अङ्गदलाइ हेरी
लाग्यो रिसाइकन रावण भन्न फेरी
को होस् यसोरि बढि बात् गरन्या तँ ऐल्हे
तेरो पितासित मित्यारि गर्‍याँ म कैल्हे ११
त्यस्तो कुरा सुनि ति अंगद ताहिँ फेरि
लाग्या जवाफ दिन रावणलाइ हेरी
श्री रामका चरणमा मन आफ्नु धर्‍या
बाली-कुमार म हुँ अंगद नाम गर्‍या १२

बालीको जब नाम त्यो सुनिलियो * संकोच् हुनाले गरी
लाग्यो रावण भन्न अंगद तरफ् * हेरेर सोही घरी
बाली बानरलाइ जान्दछु म खुब् * त्यस्कै भया पुत्र तँ
जन्मीछस् कुलघातकी हुनगई * भन्या बिचार् गर्छु म १३

गर्भैपात् न भएर जन्म लिइछस् * तैंले त व्यर्थैं महाँ
सेवक् हूँ भनि भन्दछस् तँ कसरी * राम् जंगलीको यहाँ
तैंले सेवक रामको हुनुपऱ्यो * कारण् यहाँ कुन् भई
बालीको तँ कुशल् बता अब सबै * जस्तोछ यो सब् कही १४
त्यस्तो रावणको कुरा सुनिलिया * ती अंगदैले जसै
लाग्या त्यस्कन ती जवाफ् दिन तहाँ * ठट्ठा गरी धेर् तसै
दश्दिन्मा तँ स्वयम् गएर अब लौ * बाली रहन्छन् जहाँ
सोध्यास् आफ्नु ति मित्रको कुशल् सब् * तिन्का सँगैमा तहाँ १५
जुन् हालत् हुनजान्छ राघवजिका * सङ्मा विरोधै गरी
भन्याछन् ति कुरा पनि ताँसित लौ * तिन्ले सबै त्यो घरी
हे पापी! रघुनाथका सँगमहाँ * जस्ले विरोध् गर्दछन्
तिन्को हुन्छ कुशल् कहाँ सकल ती * त्यै रीतले मर्दछन् १६
ब्रह्माजी शिवजी र सब् ऋषिहरू * जुन् रामजीको यहाँ
गर्छन् भक्ति ठुलो तिनै प्रभुजिको * बस्ता म सेवा महाँ
कुन् रीतले कुलघातकी हुनगयाँ * तेरा समान् दुष्ट जन्
जो छन् त्यै यसरी अघी सरिसरी * दुर्वाच्य यो बोल्दछन् १७
त्यस्तो अंगदको कुरा सुनिलियो * त्यो रावणैले जसै
लाग्यो क्रोध् गरि भन्नलाइ इ कुरा * तिन्का सँगैमा तसै
हे नीच्! रीति छ मार्नलाइ नहुन्या * क्वै दूतलाई भनी
राख्छु आज दया तँलाइ नहिं ता * मार्थ्याँ अवश्यै पनि १८
यस्तो रावणको कुरा जब सुन्या * ती अंगदैले तहाँ
लाग्या गर्न जवाफ यस् तरहको * फेरी उसै बीच्महाँ
ठीक् हो नीति ठुलो बुझेर तइँले * छल्ले परस्त्री हरिस्
त्यस्तै नीति बुझी लिन्याँ भइ दया * मेरा उपर्मा गरिस् १९

बैन्हीको अघि नाक कान जसले * काटी दियाथ्या यहाँ
गर्छस् लछ्मणका उपर् पनि दया * धर्मै बुझी मन्महाँ
त्यस्तो धर्म र शीलता छ जसको * प्रख्यात् तीनैलोक् भरी
दर्शन् आज मिल्यो मलाइ उसको * भाग्यै हुनाले गरी २०
यस्तो छेड सुनीलिएर रिसले * रावण् तहाँ चूर् भयो
हेरी अंगद तर्फ सामु सबका * फेर् भन्न लागी गयो
कैलाश् पर्वत तक् उठाउन सक्याँ * मैले बलैले गरी
कस्ले सक्तछ जित्न लौ मकन ता * रण्मा अगाडी सरी २१

ती राम लछ्मण दुबै नर जंगली हुन्
हुन् शिल्पकार नल नील दुबै ति छन् जुन्
ती जाम्बवान् हुनगया अब धेर बूढा
सुग्रीव् बिभीषण दुबै पनि हुन् भगूवा २२
सक्तैन क्वै मसित लड्न तहाँ जती छन्
आया यहाँ ति सब मर्न हुनैगई मन्
त्यै एक बाँनर फगत् बलवान् छ ताहाँ
जस्ले गऱ्यो उधुम क्यै अघि आइ याहाँ २३

लाग्या अंगद भन्नलाइ इ कुरा * फेरी उसै बीच् महाँ
हे रावण् ! तइँले बयान् गरिलिइस् * जुन् बानरैको यहाँ
सुग्रीव्को अति तुच्छ सेवक उ हो * बाँध्या असुर्ले भनी
किष्किन्धापुरि फेर् ठुलो शरम भै * फर्कैन सोही पनि २४
त्यस्तो निर्बल शक्तिले रहितको * क्वै छैन बानर् अरू
सक्छन् मार्न सबै असुर्कन कहीं * एक्एक् ति बानर्हरू
त्यस्तो अंगदको कुरा जब सुन्यो * हाँसेर ठट्ठा गरी
फेरी रावण भन्नलाइ इ कुरा * लागी गयो त्यै घरी २५

हे नीच् ! बाँनर होस् तँ धन्य सब हुन * बाँनरहरू छन् जति
नाच्नू कुद्नु गरी अनेक् तरहले * शर्म न राखी रति
खुश् गर्छन् जनलाइ स्वामिहरूको * हित् गर्न खातिर् महाँ
तैंले भन्नु सबै इ बातहरू हुन् * तेस्तै प्रकार्को यहाँ २६
त्यस्तो रावणको कुरा जब सुन्या * यस्ले हियायो भनी
लाग्या क्रोध गरेर भन्न इ कुरा * फेर अंगदैले पनि
हे रावण ! सुनिले म गर्दछु बयान * तीन् रावणैको यहाँ
कुन्होस्ती तिनमा न ढाँटि तँ भनेस् * मेरा अगाड़ी महाँ २७
यौटा रावण् बलीका सँग लडन भनी गो रसातल् छ जाहाँ
पक्र्या बालक्हरूले उसकन बिचमै खेलका निम्ति ताहाँ
देख्या राजा बलीले गइकन जब त्यो छोड् दिया तेसलाइ
त्यो रावण् फर्कि गैगो उहिघरि घरमा ज्यान आफ्नो बचाई २८
अर्को रावण् थियो जो लड्न भनि उ गो कार्तवीर्यैजिका सङ्
त्यस्लाई पक्रि बाँध्या बलसित उनले क्यै घरी तक्गरी जङ्
भ्याल्खान्मा राखि क्यै दिन् उसकन उनले आफ्नू कैदी गराया
नाती जानी पुलस्त्यै ऋषि गइकन फेर् तेसलाई छुटाया २९
बालीका साथ अर्को लड्न भनि गयो रावणै जौन याहाँ
तीन्लोक् तिन्ले घुमाया उसकन बलले च्यापिली काखिमाहाँ
रावण् नाम्का भयानन् अभतक अरु . ये तीन् ती छोडेर कैल्हे !
कुन् रावण् होस् ति तिन्मा मकन सब बता बात खोलेर ऐल्हे ३०
अंगद्को ति कुरा सुनेर रिस्ले * कीटेर दाह्रा अति
लाग्यो भन्न पनी तहाँ इ सब बात् * त्यो राक्षसैको पति
सोही रावण जान् मलाई जसले * तीन्लोक् वशैमा गर्‍यो
दिक्पाल्लाइ सहज जितेर जसले * सातो ति सब्को हर्‍यो ३१

त्यो हो राम मनुष्य फेर् म उसको * कुन् डर् यहाँ मान्दछु
भालू बानरहेरु सब् त भुसुनै * माफिक् भनी ठान्दछु
तस्मात् बक्बक धेर नगर् तँपनि फेर् * बोलिस् भन्या क्यै यहाँ
मारी दिन्छु तँलाइ कत्तल गरी * मैले यसै बीच्महाँ ३२
पैल्हे मारि तँलाइ लक्ष्मण सहित् * त्यो रामको वध् गरी
मार्न्याछु सब ऋक्ष बानरहरू * जो छन् इ पृथ्वी भरी
यस्तो रावणको कुरा सुनी लिया * ती अङ्गदले जसै
लाग्या लात बजार्नलाइ रिसले * पृथ्वी तलैमा तसै ३३
लागिन् डग्मग गर्न भूमि बहुतै * सोही दमकले गरी
रावण्को सब गिर्न गो मुकुट फेर् * ताहीं जमीन्मा झरी
पक्र्यो रावणले मुकुट्हरु अनेक् * आफ्ना झर्‍याको तहाँ
फ्याँक्या अंगदले मुकुट्हरु ति क्वै * आफ्नातरफ् फौज्महाँ ३४
त्यो हाल् देखि लिएर रावण तहाँ * साह्रै मलीन् भै गयो
सैंचान् भैकन आफ्नु आसन उपर् * चुप्चाप लागी रह्यो
तेजोवध् गरिदिन्छु खुब् म अहिले * यस् रावणैको भनी
हेरी रावण तर्फ अङ्गदजिले * भन्दा भया यो पनि ३५
हे रावण् ! जति छन् इ राक्षसहरू * तेरा अगाडी महाँ
मेरो एक चरण् उठाइ त लिउन् * आएर एक्एक् यहाँ
सोही एक चरण् उठाउन सक्या * त्यै हार मानी लिई
फर्कन्छौं सब हामि बानरहरू * यो युद्ध छोड़ी दिई ३६
रावण्ले खुशि भै ति अङ्गदजिको * त्यो बात मानी लियो
तिन्को पाउ उठाउ लौ भनी तहाँ * सब्लाइ आज्ञा दियो
पाऊ अङ्गदको उठाउन भनी * क्रम्ले ति राक्षस् गया
सारा शक्ति लगाउँदा नसकि सब् * अत्यन्त लज्जित् भया ३७

आफैं रावण फेर् उठाउन गयो * तिन्को चरण् त्यो जसै
लाग्या रावणलाइ भन्न इ कुरा * हाँसेर अङ्गद् तसै
मेरो पक्रि चरण् हुँदैन अहिले * उद्धार तेरो कुनै
श्री रामको तयिंले चरण् धरिलिया * उद्धार गर्नन् उनै ३८
अङ्गद्को ति कुरा जसै सुनि लियो * अत्यन्त लज्जित भई
फर्की रावण त्यो बस्यो उस बखत् * सिंहासनैमा गई
फर्की अंगदजी पनी उहि बखत् * आफ्ना फउज्मा गया
लङ्कामा जति बात भो सकल त्यो * बिस्तार गर्दा भया) ३९

श्रीरामको लंका परिदर्शन, शुक्र पूर्व वृत्तान्त ।

ताहीं राज् भइ त्यो विचित्र नगरी * रामले नजर्भो जसै
त्यो रावणकन कौशिमा गई तमाश् * हेर्थ्यौ नजर् गो तसै
देख्नूभो रघुनाथले र दश बाण् * छोडी दिनूभो जसै
त्यस् बाण्ले दश छत्र दश् मुकुट सब् * काटी खसाल्यो तसै १
आफ्नो छत्र र दश्मुकुट् सब गिन्यो * लाज्मानी रावण् पनि
ओर्ली जल्दि अटालीदेखि त गयो * हान्नन् इ फेरी भनी
त्यो बीच्मा शुकलाइ छोडि दिनुभो * दौडेर त्यो शुक् गयो
रावण्सीत तुरन्त गैकन सबै * बिस्तार गर्दो भयो २
पैल्हे हे अधिराज् ! गयाँ हजुरको * हुकूम् हुनाले तहाँ
बाँधी बानरले पऱ्याँ सकसमा * आऊँ कसोरी यहाँ
ऐल्हे पो रघुनाथको हुकुमले * छोडी दिया जा भनी
बाँच्याँ बल्ल भनेर हर्षसित खुब् * भागेर आयाँ पनि ३
आयो फौज् रघुनाथको अति ठुलो * याहीं समुद्रै तरी
जीती सक्नु कठिन् हुन्याछ बलले * ऐल्हे लडायीं गरी
सीताजी लगि रामका चरणमा * की आज पर्नू हवस्
लड्ने मनछ भन्या तुरुन्त अब लौ * संग्राम गर्नू हवस् ४

रामको एक् समचार् म भन्दछु हरिस् * सीता कउन् मन् दिई
संग्राम् गर्न अगाडि सर् बखत भो * साम्ने मुहुडा दिई
भोली ध्वस्त गराउँछु अघि खवर् * दीयाँ उचित् हो भनी
हाँक् दिन्छु अब हेर छोड्दिन यसै * मैले नमारी पनि ५
रावण्लाई सुनाउनू यति थियो * हे शुक ! सुनाई दियास्
तैं जान्छस् त पठाउँ को अरु तहाँ * यो बात् बुझाई दियास्
यस्तो श्री रघुनाथको हुकुम भो * भन्नू समाचार् भनी
साँचो बिन्ति गरी सक्याँ सकल बात् * मैले हजूर्मा पनि ६
मेरो राय म बिन्ति गर्छु अहिले * राम् हुन् जगत्का पति
जीती सक्नु कदापि छैन अरुले * के भो हजुर्को मती
सीता आज लगेर सम्पनु हवस् * रामका चरण्मा परी
बाँच्न्याँ एहि उपाय देख्छु नहिं ता * आयो मरण्को घरी ७
यो बिन्ती शुकले गऱ्यो र सुनि खुब् * रावण् रिसायो तहाँ
लाग्यो भन्न मलाइ पाजि शुक यो * अर्तीं दिन्या भो यहाँ
औरै कोहि भया त निश्चय यहाँ * मारी दिन्याँ पो थियाँ
तेरो गुण् अघिको थियो र गुणले * बाँचिस् बिदा जा दियाँ ८
रावण्ले शुकलाइ जा भनि तहाँ * बीदा जसै ता दियो
त्यो शुक् ब्राह्मण हो अघी पछि शराप् * पर्दा त शुक् त्यो भयो
राक्षस् हूनु शराप् पनी तहिं छुट्यो * बीदा तुरुन्तै भयो
रावण्देखि बिदा भयो र पछि ता * शुक् ब्राह्मणै भै गयो ९
ब्राह्मण् हुन् घरमा थिया शुकऋषी * एक् दिन् अगस्ती गया
भोजन् दिन्छु अगस्तिलाइ म भनी * निम्ता ति गर्दा भया
स्नान् तर्पण् गरि आउँछु म त भनी * हींड्या अगस्ती जसै
आयो राक्षस वज्रदंष्ट्र रिसले * पायो र अन्तर् तसै १०

जस्तो रूपछ अगस्तिको उहिस्वरूप् * धान्यो र बोल्यो पनि
मासु खान मलाइ देउ तिमिले * इच्छा छ मेरो भनी
यस्तो छल् पहिले गऱ्यो र पछि फेर् * खान्या बखतमा पनि
मासु मानिसको लगी मिसीदियो * ठीक् शुक्रि पत्नी बनी ११
देखी मासु अगस्तिको रिस उठ्यो * दीया शरापै पनि
मासु मानिसको दिइस् तँ त भयास् * राक्षस् अवश्यै भनी
शुकले बिन्ती गऱ्यो खबर् हुन गई * यो छल् पऱ्याको जसै
चाँड़ै मुक्ति हुन्या अगस्ति ऋषिले * बेला बताया तसै १२
हे शुक् ! राम् अवतार् हुन्याछ बस लौ * रावण् कहाँ गै तहीं
रामको दर्शन पाउला तिहिं शराप् * छुट्ला नजाऊ कहीं
यसतो अर्ति अगस्तिको सुनि उसै * माफिक् गऱ्याको थियो
रामको दर्शनले शराप् छुटि गयो * फेर् वृत्ति आफ्नै लियो १३

राम-रावण युद्ध प्रारम्भ र सेनापतिहरूको युद्ध ।

रावण्की महतारिको पनि पिता * हुँ हित् म भन्छु भनी
रावण्का नजिकै गई तब भन्यो * त्यो माल्यवान्ले पनि
राम् नारायण हुन् सिताकन पनी * लक्ष्मी बुझी ज्ञानले
चाँडो सुम्पि त हाल राख मनदी * पूजा गरी ध्यानले १
उल्का हुन्छ अनेक् अनेक् शहरमा * उत्सव् भन्याको रति
काहीं छैन बताउँ क्या असुरराज् ! * याहाँ हजुर्मा कति
तस्मात् बिन्ति छ यो बहुत् हजुरमा * हित् जानि लीनू हवस्
सीतानाथ्कन ईश्वरै बुझि सिता * सुम्पेर दीनू हवस् २
त्यो बिन्ती सुनि माल्यवान्सितबहुत् * रावण् रिसायो अनि
लाग्यो भन्न अबुझ् समान तिमिले * बोल्छौ बुढा भै पनि
क्याले राम् परमेश्वरै पनि भन्यौ * मानीसलाई यहाँ
लिन्छन् बानरको सहाय जसले * त्यो हुन्छ ईश्वर् कहाँ ३

तिम्रो बात् सुनि चित्त पोल्छ बहुतै * जाऊ घरैमा भनी
मन्त्रीवर्ग लगाइ साथ घरमा * जल्दी पठायो पनि
रावण् उच्च अटालिमा बसि कती * आया बडा वीर् भनी
हेर्दै लड्न खटन् गरीकन हुकुम् * दिन्थ्योतिलड्थ्यापनि ४
दर्बार् भित्र पसी हुकुम् पनि दियो * लौ लड्न जाऊ भनी
निस्क्या लड्न भनी प्रहस्तहरु वीर् * छाई रणस्थल् पनि
राँगा ऊँट गधा र सिंहहरुमा * वीर् वीर् सवारी भया
नाना शस्त्र र अस्त्र लीकन तहाँ * सब् लड्नलाई गया ५
चार् ढोका तिरबाट निस्किकन फौज् * साम्ने भयाथ्या जसै
बानर्ले नजिकै गई कति जना * घेरी लिया झट् तसै
रावण्को सब फौज निस्कन तहाँ * पाएन ठाऊँ पनि
गर्जन्छन् सब बीर बानरहरू * राम्चन्द्र जित्छन् भनी ६
यस्तै रितसित हान्न मार्न पनि सब् * लाग्या ति बानर्हरू
राक्षस्को पनि फौज् हटेन डरले * प्राण् छोड्न लाग्यो बरू
संग्राम् यस् रितले जसै हुनगयो * ताहीं ति बानर् भन्या
श्री राम्को करुणा कटाक्ष हुनगै * अत्यन्त योद्धा बन्या ७
राक्षस्तर्फ भन्या घट्यो बल सबै * ठूला ठुला वीर् मऱ्या
माऱ्या बानरले ति राक्षस सबै * चौथाई बाँकी गऱ्या
आफ्नो फौज्सब नष्ट देखिकन फेर् * साहै लडाकी शुरो
आयो इन्द्रजितै म लड्दछु भनी * सर्वास्त्रमाको पुरो ८
ब्रह्मैपाश्कन छोडि त्यस् असुरले * सब् फौजको नाश् गऱ्यो
श्रीराम्ले पनी ब्रह्मपाश् अति ठुलो * जानेर मान्नै पऱ्यो
एक् छिन् चुप् रहनू भयो र रघुनाथ् * फेरी तयारी भई
ऐल्हे मार्दछु मेघनाद्कन भनी * साम्ने उसैका गई ९

मार्गनूभो धनु देउ लक्ष्मण भनी * श्री रामजीले जसै
मार्छन् की भनि मेघनाद डरले * फर्केर भाग्यो तसै
भाग्दामा प्रभुजी मुसुक्क मनले * हाँसेर भन्छन् अनी
यो बच्चा पनि जोरि खोजछ मकनै * सम्झन्छ कच्चा भनी १०

पृथिवि तल गिन्याका वीर् बचाउनलाई
हुकुम प्रभुजिको भो विर् हनूमानलाई
ढिल नगर हनूमान् चीर सागर् त जाऊ
तिहिं छ अगम पर्वत् द्रोण लीएर आऊ ११
टिपि पिधिकन ख्वाई औषधी फौज् बचाऊ
यति गरि शुभ कीर्ति दश् दिशामा चलाऊ
हुकुम् सुनि तुरुन्तै द्रोण लीएर आया
पृथिवि तल गिन्याका वीरलाई बचाया १२
यति गरि हनुमान्ले कीर्तिले लोक छाया
लगिकन उहिं फेरी द्रोण राखेर आया
जब त परिगयो त्यो औषधी पेटमाहाँ
भइकन तब संज्ञा नाच्न लाग्या ति ताहाँ १३

लाग्या बानर सैन्य गर्जन त्यसै * बीच्मा त रावण् तहाँ
लाग्यो भन्न मलाइ मार्न बलवान् * यो शत्रु आयो यहाँ
जाऊ लौ अतिकाय वीर्हरु तहाँ * कम्बर् कसी शूर भै
मार्न्याछ त्यसलाई बसछ घरमा * जो लड्नलाइ नगै १४
हुकुम् यो अतिकाय वीरहरुले * सूनेर कम्मर् कसी
पौंच्या बानर सैन्य मार्न हतियार् * छोड्या अगाड़ी बसी
बानर्ले पनि वृक्ष पर्वत मुठी * दाहा नङैले गरी
रावण्को दलको विनाश् गरिदिया * ताहीं अगाड़ी सरी १५

मार्नू भो रघुनाथले कति तहाँ * सुग्रीवजीले कति
अङ्गद् श्री हनुमान लक्ष्मण इनै * वीर्ले गिराया कति
राक्षस्मा करुणा भएन र तहाँ * राक्षस् मरी गै गया
श्री रामको करुणा कटाक्ष हुनगै * बानर् बलीया भया १६
सर्वेश्वर् सर्वरूपी प्रभुकन यसरी लड्न पो क्यान पर्थ्यो
वाक्बाण् एक् छोडिदीया पनि रिपुहरुको नाश् उसैले त गर्थ्यो
मायाले सच्चिदात्मा नर भइ नरकै युद्ध लीलादि गर्छन्
जुन् लीलाले त पापी अधम पतितको पाप सन्ताप हर्छन् १७
रावण्ले अतिकाय वीरहरुको * फौज् मारियाको जसै
सुन्यो दुःखि भएर पूर्ण रिसले * खुब् लड्न आँट्यो तसै
सुन्दर् एक् रथमा चढ्यो र हतियार् * शस्त्रास्त्र सब् फेर् लियो
लङ्का रक्षण गर्नु इन्द्रजितले * भन्या हुकुम् यो दियो १८
केही फौज् पनि साथमा लिइ गयो * श्री रामजी छन् जहाँ
रोक्या बानर सैन्यले र रिसले * मार्‍यो अनेक् वीर् तहाँ
सुग्रीवादि बड़ा-बड़ा जति थिया * वीर्-वीर् तिनैले पनि
जीती सक्नु भएन सब्कन जित्यो * पार्‍यो जमिन्मा अनि १९

देख्यो बिभीषणजिलाइ गदा लियाका
श्री रामका चरणमा दृढ़ मन् दियाका
झन् मुख्य शत्रु त यही छ भनेर ठान्यो
साह्रै रिसाइकन शक्ति उठाइ हान्यो २०

आयो शक्ति तहाँ बिभीषणजिको * प्राण् खैंचन्या सुर् गरी
लक्ष्मण्ले तहिं झट् बचाउनु भयो * आफू अगाडी सरी
शक्ती लक्ष्मणलाइ बज्रन गयो * लक्ष्मण् त मूर्छा पर्‍या
मूर्छा पर्नु कहाँ थियो प्रभुजिले * चेष्टा नरैको गर्‍या २१

लक्ष्मणलाई उठाउनाकन तहाँ * दौडेर रावण गयो
सक्थ्यो रावणले उठाउन कहाँ * आश्चर्य मान्दो भयो
लक्ष्मणलाई उठाउन्या बखतमा * देख्न्या उठ्यो रीस् पनि
चाँडो श्री हनुमान् गया नजिकमा * रावण गिराऊँ भनी २२
हान्या वज्र समानको त मुठिले * त्यो चोट लाग्यो जसै
रावण हो बलवान् तथापि रगतै * छाद्दै गिर्‍यो पो तसै
लक्ष्मण श्री हनुमानदेखि खुशि भै * साह्रै हलूका भया
चाँडो हातविषे उठाइ हनुमान् * रामचन्द्रजीथ्यैं गया २३
लक्ष्मण नारायणै हुन् भनि बुझि डरले शक्तिले छोडिदीयो
रावण मूर्छा पर्‍याको पनि उठि उ बखत् झट् धनूर्बाण लीयो
सीतानाथ् श्री जगन्नाथ् प्रभु पनि हनुमान् वीरका काँधमाहाँ
चढ्नूभो लड्न मन्सुब् गरिकन लिनुभो फेर् धनुर्बाण ताहाँ २४
टङ्कार् खुब् धनुको गरी हुकुम भो * उम्केर जालास् कहाँ
तेरा बन्धु सबै निभाइ रणमा * मार्छु तँलाई यहाँ
रावणले ति बचन् सुन्यो र बिजवाफ् * भै रीस् मनैमा लियो
हान्यो श्री हनुमानलाइ शरले * घाऊ लगाई दियो २५
घाऊ श्री हनुमानका शरिरमा * देख्नू भयेथ्यो जसै
साह्रै रीस् उठि कालरुद्र सरिको * ठाकुर् हुनूभो तसै
घोडा रथ् ध्वज अस्त्र शस्त्र धनु सब् * छत्रै पताका पनि
काटी रावणलाइ हान्नु पनि भो * मूर्छा परोस् यो भनी २६
लाग्यो बाण रघुनाथको र तहिं त्यो * चाँडो धरामा गिर्‍यो
हातमा फेर् धनु थाम्न शक्ति नहुँदा * छुटेर ताहाँ झर्‍यो
त्यैं बीच्मा शिरको किरीट शरले * काटी खसाली दिया
रावणको सब शेखिशान् प्रभुजिले * खैंचेर ताहीं लिया २७

बाधा रावणलाइ खुब् हुन गयो * बीदा प्रभूले पनि
ऐल्हे जा घरमा भनी दिनु भयो * भोली लडौंला भनी
शेखीशान् रतिभर् तहाँ नरहँदा * रावण् मन्या झैं भयो
फेरी लड्न भनेर शक्ति नहुँदा * लाज्मानि घर्मा गयो २८

लक्ष्मण मूर्छा पर्नु रामचन्द्रजीको शोक र हनुमान द्रोणाचल लिन जानू।

लक्ष्मण् मूर्छित भै थिया र रघुनाथ् * शोक् गर्न लाग्या हरि
जस्तो मानिस गर्छ सोहि रितको * चेष्टा अनेकौं गरी
लक्ष्मण्लाइ बचाउ फेरि हनुमान्! * ली आउ औषध् भनी
हूकुम् श्री रघुनाथको तहिं हुँदा * दौड्या हनूमान् पनि १
(बाबूले राज्य मेरो भरतकन दिया फेरि सीताजिलाई
हर्दोभो रावणैले अनुज पनि गिऱ्या बाणको चोट खाई
मैंले माऱ्याँ हजारौं रिपुगण रणमा लाशको पारि घान
सोही मैले अहिले सकिन किन यहाँ भाइको राख्न प्रान २
हे प्यारा भाइ मेरा ! तिमि बिनु अहिले टूटनगो सब् सहारा
आश्वासन् देउ भन्ने उठिकन दुखि यो दाज्यू भो बेसहारा
मेरो निम्ती अनेकौं दुख सहि तिमिले घोर वन् भित्र आयौ
मेरै लागी लडायीं गरिकन अहिले प्राण सम्मन् गुमायौ ३
द्रोणाचल् पर्वतैमा बुटि लिन हनुमान् छन् गयाका ति ऐले
फर्क्यानन् यस् घरीतक् कतितक सहनू पर्छ यो कष्ट मैले
आधारात् बित्न लाग्यो तर पनि कपि ती आउन्या नाम छैन
हे भाई ! व्यूँझ भन्नै तिमि बिनु म पनी क्यै गरी बाँचदीन ४
आई यो घोर वन्मा तिमिसित यसरी फेर् बिछोड् हुन्छ भन्या
जान्दो हूँ ता पिताको वचन पनि तहाँ निश्चयै तोडि दिन्थ्याँ
मिलछन् संसारमा सब् सुत धन गृह स्त्री नित्य यत्नै गरेमा
आफ्नो यौटै सहोदर् अनुज त कहिल्यै मिल्न सक्तैन लोक्मा ५

तस्मात् हे भाइ ! तिम्रो सहि यसरी बिछोड् बाँच्न सक्तैन राम
तिम्रै साथ्मा खुशीले सँगसँग म पनी जाउँला स्वर्ग धाम)
औषध् लीन गया जसै ति हनुमान् * चाल् पाई रावण् पनि
रात्रीमा उठि कालनेमिसित गो * क्यै विघ्न पारूँ भनी ६

कालनेमि बध धान्यमाली उद्धार ।

राजा रावणलाइ रात्रि बिच्मा * देख्यो अकस्मात् जसै
सन्मान् खुब् गरि बिन्ती गर्दछ तहाँ * त्यो कालनेमी तसै
हे नाथ् ! के परि आज आउनु भयो * यो रात्रिका बीच् यहाँ
त्यो बिन्ती सुनि कालनेमिसित सब् * बिस्तार् बतायो तहाँ १
यस्तो भो सुन कालनेमि ! अहिले * लक्ष्मण् गिन्याका थिया
तिन्लाई पनि फेर् बचाउन ठुलो * राम्चन्द्रले सुर् लिया
औषध् लीन भनेर आज हनुमान् * द्रोणाचलैमा गयो
चाँडो गैकन विघ्न पार तिमिले * लौ जाउ बेला भयो २
मायाले मुनि भेष् धरेर हनुमान्-* लाई भुलाऊ गई
सकन्याछौ तिमिले भुलाउन पनी * योगी सरीको भई
यस्तो रावणले हुकुम् जब दियो * लौ बिघ्न गर् जा भनी
राम् ईश्वर् बुझि कालनेमी विरले * क्यै बिन्ती पार्यो पनि ३
एती हित् बुझि बिन्ति गर्छु अधिराज्! * हीतै भन्याको भनी
मेरो बिन्ति सधाइ बक्सनु हवस् * होला ठुलो हित् पनि
ज्यान्कोआश्पनिकत्तिछैनअधिराज्! * दीन्याछु यो ज्यान्पनि
जीतीन्या तर छैन जान इ त हुन् * चौधै भुवन्का धनी ४
भाई बन्धु मराइ बाँचिकन पो * क्या शोख् छ राजा भई
ईश्वर् हुन् पर रामका शरणमा * ऐल्हे तुरुन्तै गई
सीता सुम्पि दि हाल राज्य पनि यो * देऊ विभीषण् गरुन्
खूशी भैकन आजदेखि रघुनाथ् * तिम्रो विपत्ती हरुन् ५

जाऊ लौ वनमा र लेउ मनमा * आत्मै विचार्को मति
मायाले त भुलाउँछिन् जगतमा * यस्तैछ तिन्को गति
आत्मा चिन्नु अवश्य पर्छ अधिराज्! * एकाग्र भै ध्यान् धरी
आत्मा चिन्न समर्थ होउ नसक्या * राम् भज्नु एक्मन्गरी ६
कौस्तुभ्हार किरीट केयुर अनेक् * भूषण् शरिर्मा धरी
आफ्ना यै हृदयारविन्द विचमा * राखेर खुप् ध्यान् गरी
सीताराम्कन भज्नुपर्छ अधिराज् ! * राम् हुन् जगत्का पति
ईश्वर् जानि अवश्य छोड तिमिले * यस्तो विरोध्को मति ७
एती बिन्ती गरेर चुप् भइ रह्यो * त्यो कालनेमी तहाँ
अमृततुल्य वचन् सुन्यो तपनि त्यो * लिन्थ्यो अधम्ले कहाँ
रावणले त रिसाइ तेस्कन तहाँ * झन् मार्न मन्सुब् धर्‍यो
मान्यैं मन् बुझि कालनेमी विरले * फेर् बिन्ति ताहाँ गर्‍यो ८
यस्तो क्यान रिसानि हुन्छ अधिराज्! * ऐल्हे तहाँ मै गई
सर्कार्को सब काम बन्दछ भन्या * जान्छु तयारी भई
एती बिन्ती गरेर तेहि बिचमा * ऊठेर दौड्यो पनि
लाग्यो गर्न उपाय फेरि हनुमान् * फिर्नैं नपाउन् भनी ९
रस्तामा गइ एक् तपोवन असल् * त्यसले तयारी गर्‍यो
मायाले फुलको र फल् सहितको * वृक्षादिले बन् भर्‍यो
एक् आश्रम् पनि कल्पना तहिं गर्‍यो * आफू मुनीश्वर् बनी
तेसै आश्रममा बस्यो र हनुमान् * लाई छलूँला भनी १०
तेस्का शिष्य अनेक् थिया वरिपरी * ताहीं हनूमान् गया
क्या देख्याँ अघि कोहि आश्रम यहाँ * थीएन भन्दा भया
कस्को आश्रम हो बुझी जल पिई * जाँला म जल्दी भनी
बुझ्ने खातिर तेहि आश्रमविषे * पौंच्या हनूमान् पनि ११

योगी भैं भइ कालनेमी शिवको * पूजा विधान्ले गरी
कुन् रितले हनुमानलाइ ठगुँला * भन्या मनैमा धरी
थीयो आश्रम भित्र दर्शन गरूँ * भन्या इरादा धरी
योगेश्वर् बुझि भक्ति राखि हनुमान् * ज्यूले नमस्कार् गरी १२
दूत् हूँ श्री रघुनाथको म हनुमान् * भन्छन् मलाई पनि
औषध् ल्याउनको हुकुम् प्रभुजिको * हूँदा म आयाँ भनी
सब् वृत्तान्त गरेर जल् पिउनको * इच्छा बहुतै थियो
खोज्या जल् हनुमानले र खुशि भै * तेस्ले तहाँ जल् दियो १३
आऊ फल् फुल् खाउ पीउ हनुमान् * ठण्डा छ यो जल् पनि
साहै हतपत गर्नु छैन तिमिले * कैल्हे म जाँला भनी
योगी हूँ सब जान्दछु म अहिले * राम्ले नजर् खुप् गरी
लक्ष्मणलाइ बचाइ बक्सनु भयो * सम्पूर्ण बाधा हरी १४
बानर्को पनि फौज् खडा सब भयो * एती भनेथ्यो जसै
तिर्खा मेटिइन्या नदेखि जलले * बोल्या हनूमान् तसै
तीर्खा ज्यादि छ जल् कमीछ यतिले * मेट्तैन तीर्खा पनि
धेरै जल् छ कहाँ बताउनु हवस् * वाहीं त खाँला भनी १५
सून्यो श्री हनुमानको र इ वचन् * क्वै एक् तलाऊ थियो
त्यै देखाउनलाइ एक अगुवा * शिष्यै पठाई दियो
ऐल्हे जाउ र जल् पिएर हनुमान् * फर्केर आऊ यहाँ
केही मन्त्र म दिन्छु त्यो सुनि गया * मिल्न्याछ औषध् तहाँ १६
सून्या श्री हनुमानले र इ वचन् * बेस् हो हवस् लौ भनी
पौंच्या जल्दि तलाउमा र हनुमान् * वीर्ले पिया जल् पनि
ताँहीं तेहि तलाउ भित्र मकरी * क्वै एक् बस्याकी थिई
खैंची श्री हनुमानलाई निलुँला * भन्या ठुलो सुर् लिई १७

च्यापू च्याति पछारि ताहिं मकरी-* लाई निभाया जसै
स्त्रीको सुन्दर रूप् बनी र बिनती * त्यो गर्न लागी तसै १८
स्वर्गैमा म त अप्सरा अघि थियाँ * नाम् धान्यमाली थियो
ब्राह्मणको त शरापले मकरिको * रूप् यो बनाई दियो
तेसै रूप्कन मारिबक्सनु हुँदा * आपत्ति मेरो गई
जान्छु स्वर्गविषे म आज हनुमान्! * जस्ताकि तस्तै भई १९
अर्को बिन्ति म गर्छु अर्ति सरिको * त्यो हो हजुरको खुनी
जस्लाई मुनि भन्नुहुन्छ हनुमान्! * थीयो कहाँ त्यो मुनी
औषध् लीन गया छ आज हनुमान् * लौ विघ्न गर् जा भनी
रावणले उपदेश् दियो र बलवान् * त्यो कालनेमी पनि २०
विघ्नै गर्न भनेर आइ अहिले * यो चाल तेस्ले गर्‍यो
तेस्लाई तहिं मारि औषधि पनी * लैजाउ बेला टर्‍यो
यो बिन्ती गरि इन्द्रका हजुरमा * त्यो धान्यमाली गई
आश्रम्मा हनुमान् फिर्‍या उहिबखत् * केही नजान्न्या भई २१
देख्यो श्री हनुमानलाई नजिकै * आई पुग्याको जसै
मेरो काम् अब सिद्ध गर्दछु भनी * त्यो बोलन लाग्यो तसै
ऐलहे दिन्छु म सिद्धमन्त्र हनुमान् * यो मन्त्र लेऊ पनि
देऊ लौ गुरु दक्षिणा पनि ठुलो * मेरा गुरु हुन् भनी २२
छल्छाम्का इ वचन् सुनेर हनुमान् * बीर्मा ऊठ्यो रिस् पनि
हान्या मुड्कि उठाइ तेहि बिचमा * लौ दक्षिणाले भनी
पायो चोट् तहिं मुड्किको र मुनिभेष् * तेस्को तुरुन्तै गयो
जस्तो राक्षसको स्वरूप् अघिथियो * सोही स्वरूप्को भयो २३
माया राक्षसको अनेक् तरहको * त्यो गर्न लाग्यो जसै
हान्या मुड्कि उठाइ फेरि शिरमा * ताहीं मर्‍यो त्यो तसै

एति काम गरेर जल्दि हनुमान् * द्रोणाचलैमा गया
पर्वत् बोकि तुरुन्त फर्कि सहजै * लङ्का तरफ्ती हिंड्या २४

भरत र हनुमानको भेंट, हनुमानले सूर्यलाई काखी च्याप्नु ।

(द्रोणाचल् गिरिलाई बोकि हनुमान् * फर्की रह्याका थिया
आकाश्मार्ग गरी उडीकन तिनी * लङ्का तरफ् गै गया
हात्मा बाण धनुष् लिई भरतजी * बस्थ्या अयोध्या महाँ
उड्दै आइपुग्या त्यहीं ति हनुमान् * देख्या भरत्ले तहाँ १
राक्षस् हो भनि भान् परेर तिनले * एक् बाण हान्या जसै
रामूको नाम लिदै खस्या ति हनुमान् * पृथ्वी तलैमा तसै
हेऱ्या फेरि भरत्जिले गइ तहाँ * राम्नाम् सुन्याथ्या जब
रामूको भक्त बुझेर हाल जति हो * रामूको सुध्याया सब २
सीताजी हरिनू मित्यारि गरिनू * सुग्रीवका सङ् अनी
लङ्का पुग्नु र युद्धको सकल हाल् * खोलेर बिस्तार् भनी
शक्ती लक्ष्मणलाइ लागि ति भया * मूर्छित् र त्यै कारण
औषध् सञ्जिविनी न चीन्ही गिरिनै * लग्दोछु ऐले पुनः ३
रात्रीमै यदि औषधी परिगया * बाँच्छन् ति लक्ष्मण भनी
आँसू खूब गिराइ ती कपिशले * बिन्ती गऱ्या सब् अनी
यस्तो बात् कपिको सुनि भरतले * पर्वत् सहित्नै तहाँ
पौंचाया तिनलाइ बाण् बिच धरी * तत्काल लंका महाँ ४
द्रोणाचल् लिइ ती कपीश प्रभुका * साम्ने पुग्याथ्या जब
देखि काखिबिषे दिवाकर तहाँ * आश्चर्य मान्या खुब
रामले सोध्नु भयो कपीश! तिमिले * श्री सूर्यलाई किन
च्याप्यौ काखिमहाँ बताउ सबत्यो * उत्सुक् छ मेरो मन ५
भन्छन् ती हनुमान् बुझाइ सब यो * हे नाथ! सञ्जीवनी
खोज्दा डर् हुनगो मलाइ अतिनै * रात् बित्न लाग्यो भनी

तस्मात् सूर्यजिका गएर सँगमा * अत्यन्त नम्रित बनी
बिन्ती खूबगरी भन्यौं उनि अलिक् * ढीलो उदाउन् भनी ६
धेरै बिन्ती गर्‍यौं परन्तु रविले * ध्यानै दियानन् जब
रामको भक्त म हूँ भन्या इ अहिले * काखीविषे हुन् तब
भन्दैमा उनि काखिमा हुनगया * आयाँ लिइ साथ् महाँ
रामले त्यो सुनि सूर्यको स्तुति गरी * बीदा दिनुभो तहाँ) ७
खुशी खुब् रघुनाथ् तहाँ हुनुभयो * औषध् सुषेणले गर्‍या
बाधा लक्ष्मणको सबै जतिथियो * त्यो औषधीले हर्‍या
रावण् माथि दगा धरेर सहजै * लक्ष्मण् उठ्याथ्या जसै
बाँच्या भाई दया गर्‍यौ र हनुमान् * भन्न्या हुकुम्भो तसै ८

रावणको त्रास।

संग्रामको मतलब गरेर रघुनाथ् * सामने हुनूभो तब
बानरको पनि फौज् सबै अघि सर्‍यो * त्यो भन् रहन्थ्यो कब
जस्तै सर्प गिराउँछन् गरुडले * सोही तमाशा गरी
रावणलाइ गिराइबक्सनु हुँदा * गीरेर मूर्छा परी १
ऊठी दुःख बहूत पाइ मनले * हारी गयाको थियो
श्री रामचन्द्रजिको प्रचण्ड बल सब् * बुझन्या लहड् खुप्लियो
बेस् सिंहासनमा बसी सकल बीर् * राखी सभा खुब् गरी
लाग्यो भन्न म मर्छु हेर बिरहो ! * रामका अगाडी परी २
राम् नारायण हुन् अवश्य बुझिल्यौ * चौधै भुवनका धनी
मानिसको अवतार् लिया प्रभुजिले * मार्छन् मलाई पनि
मानिस् देखि त मनुपर्छ मयिंले * ब्रह्माजिको वर् छ यो
मानिस् भै रघुनाथ् सर्‍या अघि भन्या * काल् टार्न सक्न्याछको ३
राजा बीर् अनरण्य सूर्य कुलमा * क्वै एक् महात्मा थिया
मैले व्यर्थ विरोध् गर्‍याँ र उ बखत * तिनले शराप् यो दिया

मेरा वंश महाँ अवश्य अवतार् * नारायणैले लिनन्
तेरो रात्तस् वंश मारि सहजै * तैंलाइ मारी दिनन् ४
दीया एति शराप् र तेस् बखतमा * राजा बिती पो गया
सोही पूर्ण गराउनाकन यहाँ * श्री राम् तयारी भया
आया श्री रघुनाथ् मलाइ अहिले * मार्नै इरादा धरी
मार्छन् निश्चय आज मर्छु सहजै * राम्का अगाडी परी ५
भाई मूर्ख छ कुम्भकर्ण अझ तक् * यस्तो पऱ्यो ता पनि
सूत्याकै छ उठाइ ल्याउ अहिले * चाँडो हुकुम् भो भनी
हुकुम् पाइ बड़ाबड़ा बिर गया * ल्याऊँ उठाई भनी
पौंची जल्दि उठाइ झट् हजुरमा * ल्याई पुऱ्याया पनि ६

रावणले कुम्भकर्णलाई युद्धमा पठाउनु ।

पाऊमा परि कुम्भकर्ण बलवान् * साम्ने बसेथ्यो जसै
रावणले पनि दीन् वचन् गरि सबै * बिस्तार् सुनायो तसै
हे भाई ! सुन कुम्भकर्ण ! अहिले * आपत् मलाई पऱ्या
छोरा नाति समेत् बड़ा बिरहरु * ऐल्हे बहुतै मऱ्या १
प्राणको अन्त्यहुन्या बखत् भइगयो * बाँच्न्या उपायै कहृ
राम् शत्रू बलवान् बुझिन्छ तिमिले * साहै चनाखो रहृ
गम्भीर् एहि समुद्रमा पनि सहज् * साँघू लगाई तऱ्या
बानर्को सबफौज्समेत् तरि यहाँ * धेर् वीरको नाश्गऱ्या २
बाँनर् देख्छ म बीर् अनेक् तरहका * सूरा लडाकी बड़ा
हाम्रा लश्करका अनेक् बीर मऱ्या * बाँनर् सबै छन् खडा
तिन्को नाश् गरिसक्नु देख्तिन यहाँ * कौनै उपायै गरी
नाश् तिन्को तिमिले गराउ अहिले * चाँडो अगाडी सरी ३
रावणले इ वचन् बिलाप सरिको * बोल्ती सकेथ्यो जसै
हाँस्यो खुप्सित कुम्भकर्ण र तहाँ * बिन्ती गऱ्यो साफ् तसै

१ कुम्भकर्णलाई राक्षसहरूले सिंहनाद गरी उठाएको ।

श्रीरामचन्द्र र कुम्भकर्ण युद्ध।

मैले क्यागरुँ बिन्ति आजअधिराज्! * पेल्हे गर्‍याथ्याँ पनि
राम् नारायण हुन् सिता प्रभुजिकी * हुन् योगमाया भनी ४
मेरो बिन्ती सधेन तेस् बखतमा * भन् खुप् रिसानी भयो
तेस्को यो फल हो अवश्य अधिराज्! * त्यो मंत्रिको ज्यान् गयो
एक् दिन् पर्वतका उपर् शिखरमा * थीयाँ म रात्री महाँ
नारद्जीकन मध्यरात्रि बिचमा * देख्याँ अकस्मात् तहाँ ५
सोध्याँ आउनु भो हजुर् किन यहाँ * जानू छ काहाँ भनी
मेरो बिन्ती सुनेर सब् ति ऋषिले * बिस्तार् बताया पनि
बिस्तार् लौ सुन कुम्भकर्ण! अहिले * जीतेर सब् लोक् लियौ
इन्द्रादीहरुलाइ दुःख तिमिले * अत्यन्त साहै दियौ ६
सब् इन्द्रादि ति विष्णुका हजुरमा * पौंची शरण्मा पर्‍या
यो रावण्कन मारिदेउ भगवान् * भन्न्या त बिन्ती गर्‍या
ब्रह्माको बरदान् छ मर्नु तयिंले * मानिस देखी भनी
मानिस् भैकन मारिबक्सनु हवस् * मर्न्याछ रावण् पनि ७
एती बिन्ति गरेर देवगण सब् * पाऊ पर्‍याथ्या जसै
सोही रित्सित मारुँला भनि हुकुम् * श्री विष्णुको भो तसै
सोही बात् परिपूर्ण गर्न रघुनाथ् * ऐल्हे तयारी भया
मार्न्याछन् तिमिलाइ निश्चय भनी * ऊठेर नारद् गया ८

तस्मात् अवश्य रघुनाथ्कन देव जानी
इ वैरि हुन् भनि यहाँ रति भर् नमानी
यो बैरभाव तिमिले अब छाडि देऊ
भक्ती गरी भजनको मति आज लेऊ ९

भक्ती मुख्य छ सर्व साधन महाँ * भक्तीछ सब् ज्ञान् दिन्या
भक्तीले सब मुक्त हुन्छ दुनियाँ * यो नित्य जानी लिन्या

भक्तीहीन् भइ कर्म गर्दछ भन्या * त्यो निष्फलै हो भनी
जानी श्री रघुनाथका चरणमा * भक्ती लगाऊ पनि १०
हज्जारन् अवतार छन् प्रभुजिका * रामावतारूले सरी
अर्को छैन भजन् गन्यो पनि भन्या * जस्का भजनूले गरी
जान्छौं दुःख कतै नपाई सहजै * संसार सागर् तरी
सोही धाम् पुगि जाउ पूर्ण रुपले * जाहाँ रहन्छन् हरि ११

जो रामचन्द्रतिर रातदिन चित्त धर्छन्
रामको चरित्र पढि खुपूसित मग्न पर्छन्
तिनूका ति कर्मवशाका सब पाप छुट्छन्
बैकुण्ठका सकल सौख्य तिनै त लुट्छन् १२

सून्यो बिन्ति र कुम्भकर्ण विरको * साहै रिसायो पनि
लाग्यो भन्न तँलाइ डाकिन यहाँ * ज्ञान् सुन्न देलास् भनी
जस्तो भन्छु म सोहि मान्नुछ भन्या * गर् युद्ध साम्ने सरी
सुत्नाको मतलब् छ पो पनि भन्या * जा सुत् पलङ्मा परी १३
रावणको इ वचन् सुनेर अहिले * साहै रिसाया भनी
क्यै उत्तर् नगरी उठीकन गयो * खुब् लड्न आँट्यो पनि
पर्खाल नाघि गयो र लड्नकन सुर् * बाँधी करायो जसै
कालै तुल्य बुझेर बानरहरू * साहै डराया तसै १४
वीर् वीर् बानरलाइ पक्रि मुखमा * हाल्दै र निल्दै गयो
प्वाँख् लागीकन पर्वतै उडि तहाँ * आई गया झैं भयो
सक्थ्या कुन् अघि टिक्न तेस् बखतमा * तेसूका अगाडी सरी
बानरको सब फौज् तहाँ हटि गयो * साहै सकसूमा परी १५

दाज्यू भनी तहिं विभीषण भेट्न आया
पाऊ परीकन बहुत् गरि बिन्ति लाया

कान्छो विभीषण म हूँ करुणा म पाऊँ
लङ्कामहाँ मकन बस्न मिलेन ठाऊँ १६
सीता नराख घरमा तिमि सुम्पि देऊ
रामचन्द्रलाइ परमेश्वर् जानि लेऊ
बिन्ती गर्‍याँ यति र लात् पनि मारि लीया
निक्ली त जा भनि मलाइ निकालि दीया १७
चार् मन्त्रि साथ् निस्कि म याहि आयाँ
श्री रामका शरणमा परि बिन्ति लायाँ
ठूलो दया गरिलिया प्रभुले मलाई
आजकाल् खुशी छु रघुनाथ् सित बस्न पाई १८
बिन्ती विभीषणजिको जब सूनिलियो
भाई चिन्हीकन खुशी भइ काख लीयो
भाई ! चिरञ्जिवि रह्या तिमि दैव जानी
रामचन्द्रको गर भजन् अति हर्ष मानी १६
खुब् भक्त छौ बुझिलियाँ तिमिलाई भाई !
भन्थ्या चिह्निर अघि नारदले मलाई
साँचो भयो ति ऋषिले जति हो भन्याको
प्रत्यक्ष देख्छु तिमि भक्त बड़ो बन्याको २०
भाई ! विभीषण ! परै रहु जल्दि जाऊ
संग्रामको बखत्मा नजिकै नआऊ
यसतो वचन् सुनि विभीषण फर्कि आया
थामी नसक्नु भइ आँशु पनी खसाया २१

कुम्भकर्ण वध ।

बीदा भै जब ती विभीषण फिर्‍या * यो फौज् गिराऊँ भनी
लाग्यो घुम्न र कुम्भकर्ण बिरले * धेर् फौज् गिरायो पनि

बाँदर्को सब फौजलाई बलले * थिच्दै र मिच्दै गयो
को सक्थ्यो अघि टिक्न तेस् वखतमा * खुब् नाश गर्दो भयो १
मुद्गर हाथ विषे लिएर रिस्ले * त्यो घुम्न लाग्यो जसै
फौज्को नाश् बहुतै गऱ्यो र रघुनाथ् * साह्रै रिसाया तसै
वायव्यास्त्र उठाइ मुद्गर समेत् * हातै खसाल्छू भनी
हान्या श्री रघुनाथले र सहजै * काटी खसाल्या पनि २
गीऱ्यो हात् जब कुम्भकर्ण विरको * मुद्गर सहित्को तहाँ
ठूलो शब्द गरेर फेरि रिसले * आयो प्रभू छन् जहाँ
शाल्को वृक्ष उखेलि हान्न भनि त्यो * आयो नजीक्मा जसै
सोही हात् पनि काटि बक्सनु भयो * वानर् भया खुश् तसै ३

हातै गिऱ्यो जब दुवै तब खुब् करायो
साह्रै रिसाइ रघुनाथ्तिर दौडि आयो
फेर् अर्धचन्द्र सरिका दुइ बाण लीया
गोड़ा पनि सहज काटि खसालि दीया ४
हात् पाउ केहि नहुँदा अति दुःख पायो
मुख् बाइ राम्कन निलूँ भनि धाइ आयो
राम्चन्द्रले पनि मुखै भरी बाण हान्या
त्यो देखि फौजहरुले अति हर्ष मान्या ५
यै रीत् गरेर अघिबाट थला बसाया
फेर हानि इन्द्रशरले शिर नै खसाया
ढोका थुन्यो शहरको शिरले र ताहाँ
ज्यू उफ्रि गैकन पऱ्यो र समुद्रमाहाँ ६
ग्राहादि जन्तु मिचि नाश् बहुतै गरायो
इन्द्रादि देवगणको पनि ताप् हरायो

खुब् पुष्पवृष्टि रघुनाथ उपर् गराया
रामूलाइ भेट्न भनि नारद ताहिं आया ७

नारद्ले स्तुति खुब् गऱ्या प्रभुजिको * नारायणै हुन् भनी
भोली देखि हुन्या कुरा जति थियो * सो सब् बताया पनि
हे नाथ् ! वीर् यहि कुम्भकर्ण विरहो * यो ता सहज्मा गयो
ठूलो वीर् अब इन्द्रजित् छ उसको * लौ भोलि बेला भयो ८
भोली मर्दछ इन्द्रजित् पनि यहाँ * लक्ष्मणजिका हात् परी
आफैं मार्नु हुन्याछ रावण भन्या * पर्सी लडायीं गरी
देखन्याछन् मुनि देव सिद्धगणले * त्यो सब् तमाशा भनी
नारद् ताहिं बिदा भई गइ गया * फेर् ब्रह्मलोक्मा पनि ९
रावणले पनि कुम्भकर्ण त मऱ्यो * भन्या सुनेथ्यो जसै
साह्रै दुःखित भै बिलाप् पनि गरी * मूर्छा पऱ्यो फेर् तसै
रावण्लाइ बुझाउनाकन अघी * त्यो इन्द्रजित् वीर् सऱ्यो
जल्दी बिन्ति गऱ्यो खडैछु म छँदै * कुन्तापूहज्जुर्मा पऱ्यो १०

शक्ति प्राप्त गर्ने गरेको इन्द्रजीतको होममा विघ्न र इन्द्रजीत वध ।

शत्रूको भय आज कत्ति नरहोस् * ई शत्रु मै मारुँला
सब् शत्रूहरु मारि ताप् हजुरको * चाँडै सहज् टारुँला
होम् गर्छु अब कुम्भिला-स्थलमहाँ * ऐल्हे तुरुन्तै गई
होम् सम्पूर्ण भया मलाइ अहिले * अग्नी प्रसन्नै भई १
दीन्याछन् हतियार् तिनै लिइ गई * संग्राम गर्छु जसै
कुन् साम्ने भइ टिक्छ तेस् बखतमा * सब् नाश हुन्छन् तसै
एती बिन्ति गऱ्यो र होम् गरुँ भनी * ऊठेर जल्दी गयो
भक्ती खुब् गरी कुम्भिला-स्थल महाँ * होम् गर्न लाग्दो भयो २
सुन्या त्यो समचार् बिभीषणजिले * होम् गर्न लाग्यो भनी
सब् बिस्तार् रघुनाथका हजुरमा * गै बिन्ति पाऱ्या पनि

ऐल्हे हे रघुनाथ ! इन्द्रजितले * होम् गर्न लाग्यो भनी
सून्याँ यो र म बिन्ति गर्न अहिले * आयाँ हजुरमा पनि ३
होम्को विघ्न त गर्नु पर्छ रघुनाथ् ! * होम् सिद्ध पाऱ्यो भन्या
राक्षस् यो जिति सक्नु छैन कहिले * ई सब् अजेयै बन्या
लक्ष्मणलाइ मलाइ बक्सनु भई * हुकुम् हवस् लौ यहाँ
मार्छन् लक्ष्मणले गएर अहिले * त्यो बाँच्न सक्ला कहाँ ४
एती बिन्ती सुनी हुकुम् हुन गयो * जान्छ म मार्छ भनी
फेरी बिन्ति गऱ्या विभीषणजिले * यस्तो छ यो विर् पनि
खाँदै केहि नखाइ कत्ति नसुती * रातदिन् नियम् खुब्गरी
जस्को बितदछ बाह्र वर्ष उ पुरुष् * त्यस्का अगाडी सरी ५
त्यस्को प्राणलिन्याछ यो छ वरदान् * त्यस्लाइ यस्ले गरी
मारी सक्नु कदापि छैन अहिले * कोही अगाडी सरी
रातदिन् कत्ति नखाइ कत्ति नसुती * सब् दिन् रह्याका यहीं
लक्ष्मणछन् अबलौ हुकुम् दिनुहवस् * त्यस्लाइ मारुन् तहीं ६

ईश्वर् प्रभु हौ रघुनाथ ! भाई
लक्ष्मण् त शेष् हुन् करुणा जनाई
भू-भार हर्नाकन जन्म लीयौ
यो रूप् भजन् गर्न बनाइ दियौ ७

रामले मर्जि भयो बिभीषण् तरफ् * हेरेर यो बात् पनि
साँचो बिन्ति गऱ्यौ म जान्दछु सबै * त्यो वीर् छ तेस्तो भनी
हिंड्दै देखि नखाइ कत्ति नसुती * लक्ष्मण् रह्याका पनि
जानी जानि म चुप्रह्याँ किन भन्या * लाग्न्याछ योकाम्भनी ८
लक्ष्मण्लाइ पनी हुकुम् तहिं भयो * भाई ! तयारी भई
केही फौज् पनि साथमा लिइ तहीं * ऐल्हे तुरुन्तै गई

चाँडै प्राण लिइहाल इन्द्रजितको * जान्छन् विभीषण पनि
सब्को छिद्र बताउनन् वखतमा * यस्तो छ याहाँ भनी ९
हूकूम् यो रघुनाथको सुनि धनू * लीई तयारी भया
राम्को पाउ समाइ लक्ष्मण तहाँ * क्यै भन्न लागी गया
मेरो वाण अब इन्द्रजीत विरको * प्राणलाइ चाँडो हरी
पाताल् भोगवती महाँ पुगी तहाँ * निर्मल् हुनन् स्नान्गरी १०
एती विन्ति गरी घुमी वरिपरी * लक्ष्मण् चरणमा पऱ्या
बीदा भै रघुनाथको हुकुमले * साइत् तुरन्तै गऱ्या
केही फौज् लिइ जाम्बवान् र हनुमान् * अङ्गद्हरू साथ् गया
पौंच्या जल्दि र इन्द्रजीत विरको * फौज्लाइ देख्ता भया ११

हुकुम् शिरोपर धरीकन जल्दि पौंची
लक्ष्मण अघी जब सऱ्या धनुलाइ खैंची
लश्करहरू पनि अगाडी सरेर धाया
ताहाँ विभीषण अघी सरि विन्ति लाया १२

कालो मण्डल देखिइन्छ अघि जो * त्यो फौज हो वीरको
टुक्टुक् पारि गिराइवक्सनु हवम् * सब् वीरका शीरको
ऐले जल्दि नहानि वक्सनु भया * होमसिद्ध गऱ्या छ यो
होमको सिद्धगऱ्यो भन्या पछि यहाँ * जीती नसक्नु छ त्यो १३
त्यस् फौज्लाइ गिराइवक्सनु भया * त्यो इन्द्रजीत वीर् पनि
होम् छोडीकन लड्न आउँछ यहाँ * त्यो फौज् गिरायो भनी
एही युक्ति तहाँ विभीषणजिले * विन्ती गऱ्याथ्या जसै
लक्ष्मणले पनि सैन्यमाथि शरको * वृष्टी गराया तसै १४
वानरले पनि वृक्ष पर्वत शिला * फौजमाथि फ्याँक्या जसै
राक्षस्को पनि फौज अघीसरिमरी * खुब् लड्न लाग्यो तसै

लक्ष्मणले शरले अनेक् तरहले * मारेर नाश्या भनी
साह्रै क्रोध गरेर इन्द्रजित वीर् * होम्छोडि आयो पनि १५
पक्का बेस् रथमा चढी धनु लिई * साम्ने अगाडी सरी
लाग्यो लक्ष्मणलाइ भन्न अब हेर् * मेरा अगाडी परी
आँटिस् मर्न भन्यो र ताहिं नजिकै * थीया बिभीषण् पनि
तिन्लाई पनि खुब् भन्यो तँ कुलको * शत्रू अधम् होस् भनी १६

एती भन्यो र रिस्ले रथमा बस्याको
सब्लाइ जित्न भनि कम्बर खुब् कस्याको
केही नटेरि अरु बानरलाइ हेर्लां
साह्रै गराइकन भन्छ पर्‍या इ फेला १७
बाण् हानि प्राण सबको म हरेर लिन्छु
तिम्रो शरीर् पृथिविमा म गिराइ दिन्छु
यस्तो वचन् सुनि ति लक्ष्मणजी रिसाया
हानेर बाण् तहिं तुरुन्त थला बसाया १८
मूर्छा पर्‍यो दुइ घडी र खुरुक्क ऊठ्यो
लाल्-लाल् नजर् गरि रिसाइ अगाड़ी छूट्यो
मेरो पराक्रम रती नबुझेर पैल्हे
हानिस् पराक्रम तँ लौ बुझिलेन ऐल्हे १९
एती भन्यो र मनले अति वीर मानी
लक्ष्मणजिलाइ तहिं सात् शर जल्दि हानी
दश् बाणले त हनुमान् विरलाई हान्यो
भन् मुख्य शत्रु त बिभीषणलाइ ठान्यो २०

हान्यो फेर् मयशर् बिभीषण उपर् * एती गरेथ्यो जसै
काट्या लक्ष्मणले कवच् शरिरको * त्यो इन्द्रजित्को तसै

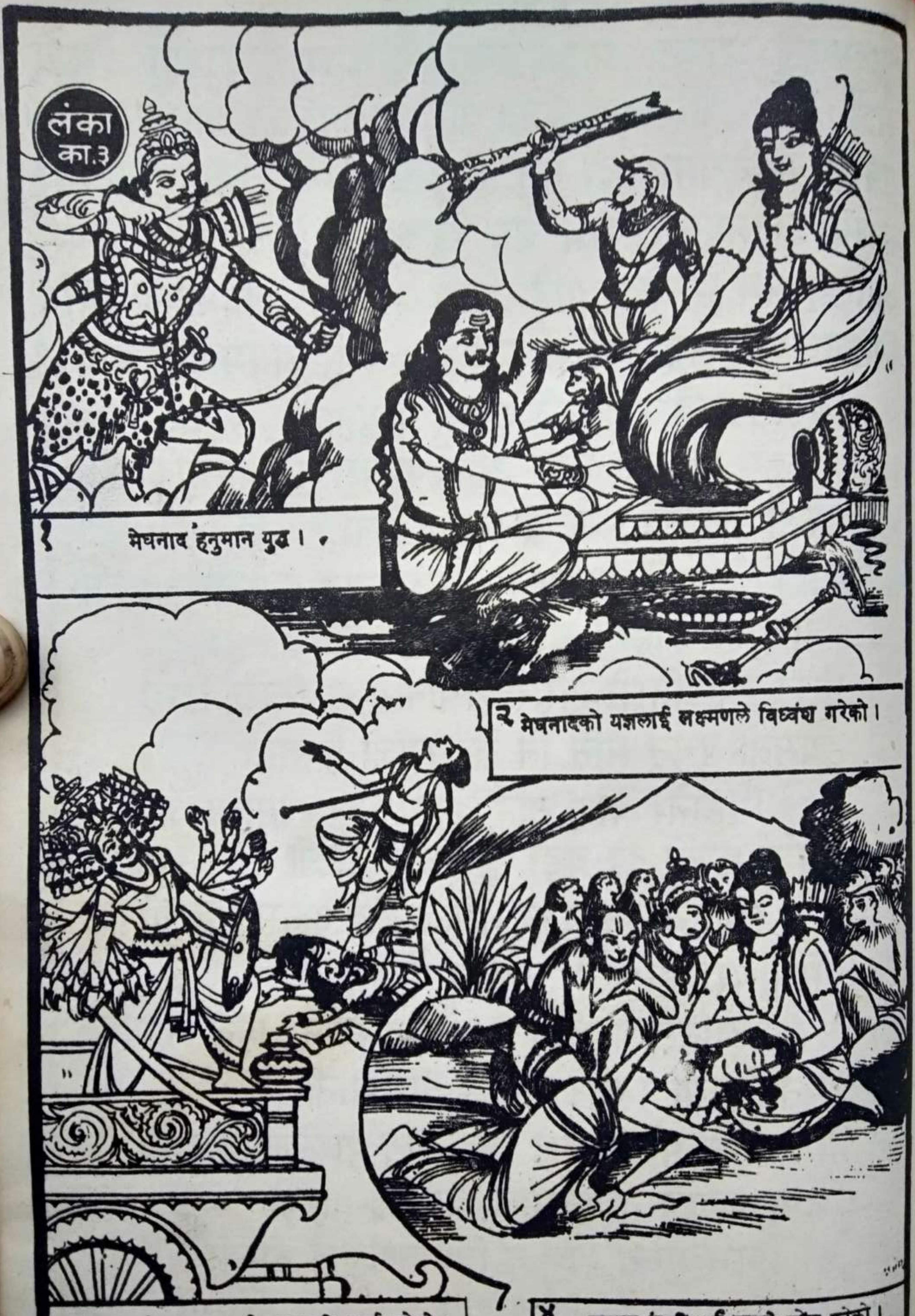

लंका
का.३
१ मेघनाद हनुमान युद्ध।
२ मेघनादको यज्ञलाई लक्ष्मणले विध्वंश गरेको।
रावणले लक्ष्मणलाई बाणहानी मूर्छा पारेको।
४ लक्ष्मण मूर्छा पर्दा रामले शोक गरेको।

हज्जार् शर्‌कन हानि लक्ष्मणजिको * गाथ्‌को कवच्‌को पनि
टुक्‌टुक् पारि गिराउँदो तहिं भयो * मेरो गिरायो भनी २१
लक्ष्मणले पनि फेरि पाँच शरले * घोड़ा र रथ् सुत धनू
काटी बक्सनुभो उसै बखतमा * अर्को उठायो धनू
फेर् तेसै धनुलाइ काटिदिनु भो * तीन् बाणले फेर् धनू
लीयो लक्ष्मणलाइ धेर शरले * हान्यो छिटो क्या भनूँ २२
बाणैले गरि सब् भन्यो दश दिशा * बानर् सकस्‌मा पऱ्या
लक्ष्मणले पनि इन्द्रजीत विरको * प्राणलीन मन्सुब् गऱ्या
जुन् इन्द्रास्त्र थियो उहि धनुमहाँ * लाई अगाडी सऱ्या
चिन्तन् श्रीरघुनाथको गरि तहाँ * जल्दी प्रतिज्ञा गऱ्या २३
धर्मात्मा यदि सत्य दाशरथि छन् * हुन् नाथ् जगत्‌का धनी
साँचै ता अब इन्द्रजीत् यहिं मरोस् * एसै शरैले भनी
छोड्या बाण र इन्द्रजीत् विरको * शीरै खसाया जसै
इन्द्रादीहरु पुष्पवृष्टि खुशी भै * खुब् गर्न लाग्या तसै २४
हर्षैले नगरा बज्यो पृथिविको * जुन् भारि हो सो गयो
हर्षैले 'जय' शब्दको ध्वनि पनी * ताहाँ बहुतै भयो
लमक्ष्णले पनि शंखको ध्वनि र खुब् * टङ्कार् धनूको मऱ्या
बानर्‌ले बहुतै गऱ्या स्तुति तहाँ * आनन्दमा सब् पऱ्या २५
लक्ष्मणजी सब फौज् लिएर रघुनाथ् * ज्यूको हजुर्‌मा गया
पाउमा परि दण्डवत् गरि तहाँ * सब् बिन्ति गर्दा भया
खुशी खुब् हुनुभो सुनेर रघुनाथ् * हुकूम् भयो बेस् गऱ्यौ
माऱ्यौ इन्द्रजितै त आज तिमिले * सब् शत्रुको मूल् हऱ्यौ २६
मेरो शत्रु अवश्य छैन अब बीर् * जुन् वीर हो सो गयो
यस् रावणकन मार्नलाइ सजिलो * यो वीर मर्दा भयो

ऐल्हे युद्ध हुँदा म मार्छु सहजै * भन्न्या हुकुम् यो भयो
रावणले पनि यो सुनेर समचार् * मूर्छा तहाँ भै गयो २७

(क्षेपक सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथ कृत) सती सुलोचना सम्बाद ।

(काट्याथ्या जब हात इन्द्रजितको * लक्ष्मणजिले रण महाँ
बेगले हात उडेर त्यो गई खस्यो * त्यस्को थियो घर् जहाँ
त्यस्की रानि सुलोचना तहिं थिइन् * कस्को खस्यो हात् भनी
बुझ्ना खातिरमा लिएर सँगिनी * दौड़िन् ति आफैं पनि
त्यो हातलाई चिन्हेर आफ्नु पतिको * साह्रै ठुलो शोक गरी
हे नाथ् ! देख्छु म क्या भनेर मुखले * लोटिन् ति मूर्छा परी
मूर्छा केहि परेर चेत् जब भयो * फेरी उसै बिच् महाँ
लागिन् गर्न बिलाप ती अति ठुलो * यसता प्रकारले तहाँ २
क्या आश्चर्य छ हेर जुन् इ पतिले * ठूलो पराक्रम् गरी
यौता दानवहेरु सबकन जित्या * कुन् हाल् भयो यो धरी
स्वर्गैमा गइ इन्द्रलाइ जसले * बाँधेर ल्याया यहाँ
यो हात् हो उनकै भनेर मयिंले * मान्नू कउन् रीत्महाँ ३
बाह्रै वर्ष नखाइ कत्ति नसुती * ब्रत गर्दछन् जो अति
तेस्ता जन्हरु देखि मात्र रणमा * मर्थ्या इ मेरा पति
तेस्तो कुन् अहिले थियो र रणमा * इन्को यहाँ ज्यान् गयो
भन्न्याले अहिले मलाइ बहुतै * सन्देह मन्मा भयो ४
साँचै छ म पतिब्रता यदि भन्या * आफ्नू हवाल् हो जति
ये हात् लेखि लिन्या छ आज करुणा * राखी म माथी अति
रावणकी ति बुहारिको वचन यो * सूनी लियाथ्या जसै
ल्याई पाटि खरी तहाँ धरिदिया * केटीहरूले तसै ५
सामने ती सबका उठेर उहि हात् * त्यो इन्द्रजीतको तहाँ
लाग्यो लेख्न खरी लिएर इ कुरा * फेरी उसै बिच् महाँ

हे कल्याणि ! इ राम लक्ष्मण दुबै * हुन् चौधलोक्का पति
मानिस् भैकन जन्मि पृथ्वि तलमा * हाम्रो गरायो खति ६
यो समचार् तिमिलाइ नै दिन भनी * यो हात् खसायाँ यहाँ
मेरो शीर छ यस् बखत् बुझिलिया * रामचन्द्रका सङ् महाँ
त्यो शीर्लाइ मगाइ साथ उसकै * आगो जलाई पसी
भस्मै आफ्नु शरिर् गराउ म विना * कुन्सुख्छ लोक् मा बसी ७
लेखी यै रितका अनेक् अरु कुरा * त्यो हात् खसेथ्यो जसै
देखि सोहि सुलोचनाकन भयो * विश्वास मन्मा तसै
स्वामीका सँगमा म जान्छु सति भै * भन्न्या विचार्ले गरी
शोक् सुर्ता सब छोड्दिएर मनको * खूशीभइन् त्यै घरी ८
रावण्की ति बुहारि रानि पनि फेर् * वीर् इन्द्रजित्की ति हुन्
छोरी वासुकी नागकी ति हुनगै * कमती थियो बात कुन्
तिन्को किन्नर अप्सराहरु टहल् * गर्थ्यां तथापी पनि
आँटिन् ती सति जान स्वामी न भई * व्यर्थै छ यो सुख् भनी ९
आफ्नू जो धन रत्न दौलत थियो * तिन्ले निकाली लिइन्
साह्रै खूशि भएर त्यै बखतमा * सब्लाई बाँडी दिइन्
पाल्कीमा चढि हात् लिएर पतिको * फेरी उसै बिच् महाँ
लागिन् जान विदा म हुन्छ भनि ती * रावण् रहन्थ्यो जहाँ १०
त्यो समचार् जब फैलियो शहरभर् * सब् पौरवासी हरु
लाग्या पाल्कि पछाडि शोक्गरि ठूलो * छोड़ी सबै काम् अरु
बाजाहरु बजाइ फौज पनि ठूलो * सङ्मा गयाको थियो
रावण्लाइ ति शत्रु हुन्कि भनि खुब् * शङ्का गराई दियो ११
सोही कारणले हुकुम् हुनगई * त्यो रावणैको तहाँ
दौड्यो फौज उसै तरफ् अति ठूलो * अस्त्रै लिइ हात् महाँ

चौतर्फै तिरबाट घेरिकन गै * त्यो फौज पौंची गयो
देखेथ्यो ति सुलोचनाकन जसै * अत्यन्त लज्जित् भयो १२
त्यस्रितले ति सुलोचना जब पुगिन् * रावण् रहन्थ्यो जहाँ
हात् जोडिकन बिन्ति यो गरिलिइन् * तिन्ले उसै बिच् महाँ
हे नाथ् ! बाहुलि यो उडेर पतिको * मेरो घरैमा झरी
लेख्तो भो जति बात् म भन्दछु सबै * सुन्नू हवस् यो घरी १३
हैनन् मानिस राम लक्ष्मण दुबै * हुन् चौधलोक्का पति
मानिस्को अवतार् लिएर अहिले * हाम्रो गराया क्षति
मेरो शिर् रघुनाथले छ अझतक् * राखी लियाको तहाँ
मागील्यौ शिर त्यो गएर तिमिले * ती नाथका सङ्महाँ १४
मेरो त्यो शिर ल्याई सोहि शिरका * सङ्मा सती भै गई
चाँडो आउ तिमी पनि म सित लौ * दिव्यै स्वरूप्की भई
लेखी एति कुरा मलाई पहिले * फेरी उसै बिच् महाँ
निश्चल भैकन भूमिमा गिरिगयो * यो स्वामिको हात् तहाँ १५
सोही कारण रामचन्द्रसित लौ * माग्छु म त्यो शिर् गई
आज्ञा बक्सनुहोस् मलाइ अधिराज् * चाँडो हजुर् खुश् भई
यस् रितले ति सुलोचना गइ तहाँ * बिन्ती चढाइन् जसै
लाग्यो रावण भन्न ताप् गरि ठुलो * तिन्लाइ यो बात् तसै १६

भर गरिकन मैले भाइ छोराहरूको
लड्न न गइ आज् तक् बल् बुझ्याँ ती अरूको
जब त ति कन मार्‍या बानरैले नरैले
कसरि भनु म बीर् हुन् ती सबैलाई ऐल्हे १७
भन तिमि अरु कोछन् वीर मेरा समान
तिनिहरु सब जस्तो यो मलाई न ठान

त्रिभुवन भरिमा जो वीर छन् मुख्य ऐल्हे
लड़िकन सहजैमा वश् गऱ्याको छु मैले १८
नल निल हनुमानै राम लक्ष्मणहरूको
कतल गरि सहज् शिर् शत्रुपक्षी अरूको
यहि घरि तिमिलाई ल्याई सुम्पन्छु याहाँ
तिमिकन किन पर्ला जान तेस् ठाउँमाहाँ १९
शेखीका ति कुरा जसै सुनिलिइन् * त्यो रावणैको तहाँ
लागिन् भन्न सुलोचना वचन यो * फेरी उसै बिच्महाँ
जस्ले गर्व हऱ्या सहज्सित यहाँ * श्री परशुराम्को पनि
तेस्ता राम्कन भन्नु हुन्छ कसरी * सामान्य मानिस्भनी २०
नाघी चार समुद्रलाइ जस्ले * आएर लंका महाँ
भस्मै यस् पुरिको सहज् गरिदिया * साम्ने हजुर्का यहाँ
जस्का माफिक कोहि छैन बलवान् * ती वायु पुत्रै पनि
आज्ञा हुन्छ हजुर् कसोरि अहिले * सामान्य बानर् भनी २१
यस्तो बुद्धि लिएर जो हजुरले * सीताजि हर्नू भयो
तेसैले सब पुत्र भाइहरुको * ऐल्हे यहाँ ज्यान् गयो
रावणलाइ सुनाइ एति पहिले * फेरी उसै बिच्महाँ
तेस् ठाम् देखि उठेर ती चलिगइन् * मन्दोदरी छन् जहाँ २२
साम्नेमा गइ सासुको ति पहिले * पश्री चरणमा परिन्
जस्तो आफ्नु हवाल हो सकल त्यो * खोलेर बिन्ती गरिन्
सब् बिस्तार बुहारिको सुनि तहाँ * मन्दोदरीले पनि
सम्झाइन् सति जान हुन्न तिमिले * मुख् हेरि मेरो भनी २३
मानीनन् ति सुलोचना जब तहाँ * कौनै प्रकार्ले गरी
लागिन् फेर् पनि भन्नलाइ इ कुरा * मन्दोदरी त्यो घरी

हे कल्याणि ! बिचार जो छ तिमिले * ऐल्हे गऱ्याको यहाँ
साँचै हो बढिया छ सब् तरह त्यो * तिम्रा निमित्तैमहाँ २४
भेटी नारदजी अगाडि इ कुरा * भन्थ्या मलाई पनि
श्री राम्चन्द्र भई अवश्य भगवान् * औतार् लिन्याछन् भनी
मर्नन् रावण कुम्भकर्ण अरु सब् * हात् देखि तिन्कै यहाँ
गर्नन् राज्य विभीषणै सकल यो * बाँचेर लङ्का महाँ २५
हन्थ्यो त्यो ऋषिको कुरा किन झुठो * त्यै कारणैले गरी
मान्दैनन् ति कुरा बुझाइ ससुरा * भन्या बुझ्या यो घरी
जाऊलौ शिर माग्न आफ्नु पतिको * राम्चन्द्रका सङ्महाँ
राख्न्याछन् करुणा अवश्य पनि ती * तिम्रा उपर् खुब् तहाँ २६
सुग्रीव् श्री हनुमान आदिक तहाँ * बानरहरू छन् जति
सेवाले रघुनाथको ति पनि सब् * धार्मिक् भयाहुन् अति
कान्छा छन् ससुरा गरेर बिनती * राम्चन्द्रका सङ्ग महाँ
तिम्रो मन्सुब जो छ पूर्ण सब त्यो * गर्नन् अवश्यै तहाँ २७
त्यसरितले ति सुलोचनाकन बिदा * तिन्ले दिईथिन् जसै
पाल्की माथि चढेर त्यै घरि गइन् * राम्का समिप्मा तसै
लाग्यो राक्षसको फउज् अतिठुलो * तिन्का पछाडी महाँ
लाग्या बाद्य बजाउनाकन पनी * खुब् शोक् जनाई तहाँ २८
बालख् बृद्ध समेत् मिली अतिठुलो * त्यो फौज जम्बा भयो
राम्का फौजतिरमा चलाइ कदमै * बढ्दै बराबर् गयो
क्यै दुर्बाट जनानि पाल्किकन त्यो * देखी लीयाथ्या जसै
राम्का फौज्तिरमा कुरा हुनगयो * नाना प्रकार्को तसै २९
इन्द्रैजीत् मरिगो भनेर बुझ सब् * डर् रावणैले लियो
सीताजीकन रामका हजुरमा * ऐल्हे पठाई दियो

लड्नैलाइ परेन लौ अब यहाँ * जीत् भो यसैले गरी
भन्दै फौज् रघुनाथका जति थिया * खुब्खुश्भयात्योघरी ३०
त्यो फौज्मा ति सुलोचना जब पुगिन् * पाल्की अड्याई लिई
लागिन् हेर्न खडा भई नजरले * चारौं तरफ् मन् दिई
अङ्गद् श्री हनुमान सुग्रिव समेत् * बानर्हरू छन् जति
सेवा श्री रघुनाथको गरि तहाँ * घेरेर बस्थ्या अति ३१
लक्ष्मण्जी र बिभीषणै दुई तरफ् * श्री रामजीका थिया
तारा मण्डलमा समान शशि झैं * राम्चन्द्रजी देखिया
देखी श्यामल गौर वर्ण गरन्या * राम् लक्ष्मणैलाई ती
दौडिन् त्यस्तिर् मानु मुक्तिपदवी * सायुज्यकै पाइ ली ३२
साम्ने गै ति सुलोचना प्रभुजिका * पश्री चरण्मा परिन्
हात् जोडीकन भक्तिपूर्वक तहाँ * यस्तो पुकारा गरिन्
हे नाथ्! हात् पतिको खसेर घरमा * लेखी सबै बात् कह्यो
सत्गत् गर्न निमित्त पाउँ मर्यिले * तीस्वामीकोशिर् छ जो ३३
जान्दैनन् महिमा जउन् हजुरको * ब्रह्मा महेश्वर् हरू
भार्या राक्षसकी भएर मर्यिले * वर्णन् कसोरी गरूँ
भन्छन् दीनदयालु हजुर्कन सबै * त्यै कारणैले गरी
आयाँ पर्न शरण्महाँ हजुरको * दुःखित भई यै घरी ३४
गर्थिन् बिन्ति सुलोचना यहि प्रकार् * राम्चन्द्रका सङ्महाँ
गर्थ्या वर्णन रूपको ति सतिको * बानर् थिया जो तहाँ
त्यो हाल् देखि बुहारिको मनमहाँ * दुःखित बिभीषण् भया
हात् जोडी रघुनाथका हजुरमा * भन्द् भन्नलागी गया ३५
राजा रावणकी वधू र महिषी * बीर् इन्द्रजित्की इ हुन्
छोरी बासुकी नागकी हुन गई * इन्का समान् स्त्री छ कुन्

आइन् पर्न शरण्महाँ हजुरका * चौडो हजुरले पनि
योग्यै हो करुणा यहाँ गरिलिनू * ऐल्हे सती हुन् भनी ३६
बिन्ति त्यस्रितको तहाँ ति दुइको * सुन्नू भएथ्यो जसै
आज्ञा भो ति सुलोचनाकन तहाँ * राम्चन्द्रजीले तसै
हे देवी ! तिमिलाइ मन् यदि भया * मेरा वरैले गरी
पैल्हे माफिक बाँचि इन्द्रजित यो * उठ्न्याछ एसै घरी ३७
राजा भै रहला अनेक् दिन तलक् * यो इन्द्रजित् वीर् यहाँ
पाऊली सुख भोग् ठुलो तिमि पनी * यस्का रही सङ्महाँ
आज्ञा त्यस् रितको तहाँ प्रभुजिको * सुन्दा भयाथ्या जसै
क्या गर्छन् प्रभुले यहाँ अब भनी * सब् खल्बलाया तसै ३८
लड्ला निश्चय वीर इन्द्रजित यो * जीवित् भया फेर् यहाँ
राजा एहि भया विभीषण हुनन् * राजा कउन् रीत् महाँ
यस्तै तर्क बितर्क बानरहरू * गर्दै थिया त्यो घरी
लागिन् भन्न ति नागराज तनया * राम्का चरण्मा परी३६
सब् सामर्थ्य छ हे प्रभो ! हजुरमा * आश्चर्य मान्दीन क्यै
गर्दैनन् अरू क्वै हजुर्सरि दया * जानीलिया देखि क्यै
लक्ष्मण्लाइ सुपात्र जानि जिउदान् * मेरा पतिले दिया
क्या भन्नन् पति ती मलाइ उहि दान् * मैले फिराई लिया ४०
उस्माथी पनि युद्धमा मरण यो * साम्ने हजुर्का भई
मिलन्याभो शुभलोक तिन्कन सहज् * सब् पाप् छुट्ने गई
तिन्को भाग्य ठुलो थियोर अहिले * संयोग् पऱ्यो यो यहाँ
पाया जो पतिले अलभ्यपद यो * नाश् गर्छु मैले कहाँ४१
तस्मात् हे भगवान् ! जहाँ यस वखत् * मेरा इ स्वामी गया
ताहीं जान भनी हुकुम् दिनूहवस् * राखी म माथी दया

यस्तो बिन्ती सुलोचना गरि तहाँ * मौनै भइथिन् जसै
आज्ञा गर्नु भयो वहुत् खुशि भई * राम्चन्द्रजीले तसै ४२
हे देवी ! पतिको असल् बुझि सबै * बिन्ति गर्‍यौ यो भनी
मैंले आज पतिव्रता तिमि समान् * मान्दीन कोही पनि
सोही कारणले म दिन्छु वरदान् * इन्द्राणि तुल्यै भई
भोग् गर्नु शुभलोक् गएर तिमिले * सङ्मा पतिका रही ४३
पैल्हे एति भनी मगाई लिनु भै * शिर् इन्द्रजीत्को तहाँ
लौ लेऊ भनि रामले दिनुभयो * तिन्लाइ त्यै बिच्महाँ
पाई त्यो शिर स्वामिको खुश भई * ती जान लागिन् जसै
लाग्या वानरहेरु गर्न इ कुरा * आपस्हरूमा तसै ४४
काट्याको गइ हात इन्द्रजितको * लेख्थ्यो कुरा त्यो कहाँ
गर्छन् राक्षसहेरु यै तरहले * छल्-छाम धेरै यहाँ
साँचै हो यदि त्यो भन्या त अहिले * शिर् इन्द्रजित्को पनि
बोल्थ्यो केहि कुरा अवश्य तिमिले * यो काम गर्नू भनी ४५
त्यस्रितले ति सुलोचनाकन तहाँ * झूठी गराई लिई
लाग्या बानरहेरु गर्न जब बात् * दृष्टान्त धेरै दिई
त्यो चोट् लागि सुलोचनाकन बहुत् * साम्ने ति सब्का तहाँ
स्वामीको शिरलाइ भन्न इ कुरा * लागिन् उसै बिच्महाँ ४६
हे नाथ् ! बानरले अनादर यहाँ * गर्छन् मलाई अती
एक्बार् हाँसि लिनू हवस् अब हजुर् * साँचै म छु ता सती
त्यस्तो अर्ज गरिन् तहाँ ति सतिले * सब्का अगाड़ी जसै
हाँस्यो त्यो शिर वीर इन्द्रजितको * भारी स्वरैले तसै ४७
वज्र पात समानको स्वर गरी * त्यो हाँसनाले तहाँ
यो कुन् शब्द भयो भनी गरिलिया * चर्चा तिनै लोक् महाँ

त्यो बात् देखि लिएर बानरहरू * आश्चर्य साँहै भया
सुग्रिव्ले रघुनाथलाइ इ कुरा * फेर् सोध्न लागी गया ४८
हे नाथ् ! यो शिर वीर इन्द्रजितको * हाँस्यो कउन् बात् महाँ
आज्ञा गर्नु हवस् मलाइ अहिले * खोलेर त्यो सब् यहाँ
बिन्ती त्यस्रितको ति सुग्रिवजिको * सुन्नू भयेथ्यो जसै
आज्ञा गर्नु भयो बहुत् खुश भई * राम्चन्द्रजीले तसै ४९
हे सुग्रिव्जि ! यहाँ ठुलो तप अघी * वीर इन्द्रजित्ले गऱ्यो
तेस् भन्दा सतिको महत्व हुनु यो * यस्का मनैमा पऱ्यो
तेस्तै जानकिको मदेखि बढता * मानी महत्वै यहाँ
हाँस्यो हेरि मलाइ यस् असुरले * भन्न्याबुभ्यामन्महाँ ५०
नारीहेरु पतिव्रता जति हुनन् * तेस्ता इ नारी सरी
साँचै. मान्दिन लौ पुरुषहरु कुनै * मैले पनि यो घरी
तेस्तै इ सति हुन् भनिन्र इनले * हाँस्यो शिरै यो यहाँ
जो भन्छन् सतिहेरु पुग्छ सब त्यो * जान्याछ निष्फल्कहाँ ५१
रामले सुग्रिव लाइ त्यस् तरहले * सम्झाउनु भो जसै
साहै मान् ति सुलोचनाकन गऱ्या * बानर् हरूले तसै
हातमा ली शिर वीर इन्द्रजितको * राम्लाई ढोगी तहाँ
पाल्कीमा चढि ती मशान्तिर गइन् * फेरी उसै विच्महाँ ५२
रावणले ति कुरा जसै सुनिलियो * सूर्ता मनैमा गरी
रानीहेरु लिई मशान् तरफमा * जाँदो भयो त्यै घरी
सेवक्ले बढिया चिता रचि तहाँ * हाल्या सुगन्धी अति
स्वामीको शिर ली चिता उपर गै * चढ्दी भइन् ती सती ५३
आगो लाया चितामा जब गइ सबले बल्न लाग्यो चिता त्यो
ज्वाला निक्लेर तेस्को लपक उठि ठुलो स्वर्ग लोक्मा पुगीगो

गर्ज्या बानर्हरू धेर् उहि बखतमहाँ सिंहनाद् सोही सूनी
लाग्यो क्रोध्गर्न रावण् अतिशय मनमा हँस्सी गर्न्या ति गूनी ५ ४

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथ कृत महीरावण बध र हनुमान पुत्र मयध्वज कथा ।

जित्नू कुन् रितले लडेर मयिले * राम्चन्द्रलाई भनी
गर्दा रावणले बिचार मनमा * सम्झ्यो कुरा यो पनि
मैरावण् भनि पुत्र जो छ बलवान् * मेरो रसातल् महाँ
डाक्छु राम् सित लड्न लाइ अबलौ * त्यसलाइ मैंले यहाँ १
मन्मा त्यस्रितको विचार् गरिलियो * त्यो रावणैले जसै
प्रत्यक्षै हुनगो बुझेर ति कुरा * मैरावणै त्यो तसै
रावण्ले जब आफ्नु पुत्रकन त्यो * प्रत्यक्ष देख्तो भयो
राक्षस्हेरु जती मर्‍या समरमा * बिस्तार् ति सब्को कह्यो २
रावण्देखि सुनेर त्यो सकल हाल् * मैरावणैले तहाँ
लाग्यो रावणलाइ भन्न इ कुरा * फेरी उसै बिच् महाँ
राम्लक्ष्मण् दुइ भाईलाइ अधिराज्! * मैले छलैले हरी
मन्दिर्मा लगि देविको त बलिदान् * गर्न्याछु एसै घरी ३
रावण्लाइ भनेर एति पहिले * मैरावणै त्यो तहाँ
मायाले लिइ रूप् बिभीषणजिको * गो रामका फौज् महाँ
राम् लक्ष्मण् भइ रात्रि त्यस् बखतमा * सुत्थ्या दुबै भाइ ती
आँखा सब् अरुको छलेर चलिगो * साथ्मा दुबैलाइ ली ४
पत्तै केहि पनी भएन उसको * राम्का फउज्मा तहाँ
आकाश्मार्ग गरी उडी असुर त्यो * पौंच्यो रसातल् महाँ
प्रातःकाल भया पछी खबर त्यो * बानर्हरूमा भयो
देख्यानन् दुइ भाइलाइ र तहाँ * सुतौ ठुलो भै गयो ५
लङ्कामा पनि चर् बिभीषणजिका * धेर् जन् बस्याका थिया
तिन्ले आइ बिभीषणैकन तहाँ * सूचन् सबै त्यो दिया

डाकी वायु-कुमार् विभीषणजिले * भन्दा भया यो पनि
राम् लक्ष्मण् दुइ भाइलाइ लिई गो * मैरावणैले भनी ६
त्यो वीर् बस्तछ गै रसातलमहाँ * जाऊ तिमी झट् तहीं
कस्तै केहि परोस् तथापि तिमिले * ढीलो नगर्नू कहीं
त्यस्तो बात सुनी बिभीषणजिको * खुश् वायु-पुत्रै भया
चाँडो ल्याउँछु ती दुबै प्रभु भनी * उफ्रेर बेग्ले गया ७
सर्वात्मा पूर्णब्रह्मै रघुपति कन क्या सक्तथ्यो बाँधनै को
कितीहोस् मारुतीको भनिकन खुशिले बाँधिया झैं हुनू भो
साँचै ती बाँधियाका बुझिकन बलिदान् गर्न मन्ले विचारी
मैरावण् होम गर्थ्यो खुश भइ बहुतै त्यस् घरी मौनधारी ८
पौंच्या श्रीहनुमान गै उहि बखत् * होम् गर्दथ्यो त्यो जहाँ
द्वार्पाले भइ बस्तथ्यो अति बली * बानर् मयध्वज् तहाँ
रोकी श्रीहनुमानलाइ उसले * भन्दो भयो यो पनि
खोज्छस्लौ किन पस्न मन्दिरमहाँ * आएर ऐल्हे भनी ९
पुत्रै हूँ हनुमानको तँ बुझिले * ऐल्हे तँलाई यहाँ
मार्न्याछु मयिंले तँलाइ सहजै * जोर् पुग्छ तेरो कहाँ
त्यस्तो बात् हनुमानले सुनि लिया * त्यो बानरैको जसै
लाग्या क्रोध गरेर भन्न इ कुरा * तेस्का सँगैमा तसै १०
हे बानर् ! हनुमान मै हुँ बुझिले * स्वप्ना भयामा पनि
संभोग् गर्दिन नारिको म कसरी * मानू तँ पुत्रै भनी
बोल्छस् व्यर्थ झुटो यसोरी तँ यहाँ * कुन् कारणैले गरी
खोली त्यो सब बात् मलाइ तयिंले * बिस्तार भन् यो घरी ११
यस्तो बात् हनुमानको सुनिलियो * त्यो बानरैले जसै
आफ्नू जन्म भयो जसोरि पहिले * सब् भन्न लाग्यो तसै

हे नाथ् तर्नुभयो समुद्र जब गै * सीताजि खोज्दा महाँ
छुट्तो भो पसिना बहुत् हजुरको * तेस्को भयौं मै यहाँ १२
सोही कारणले हजुर्कन यहाँ * मान्छु पिता यो घरी
जीवन् धर्न भनेर यस् असुरको * गर्दो भयौं चाकरी
राज्पुत्रै दुई ल्याइ गर्छु बलिदान् * भन्या विचार्ले यहाँ
मैरावण गरदोछ होम् अति ठुलो * यै देवि मन्दिर् महाँ १३
द्वार्पाल् हूँ म मलाइ यस् असुरको * आज्ञा भई यो घरी
छोड्नु हुन्न यहाँ कसैकन पनी * आफ्ना खुशिले गरी
तस्मात् रोक्छु हजूरलाइ मयिंले * जानै भया मन् यहाँ
पाल्नूहोस् बलले मलाई अहिले * जीतेर युद्धै महाँ १४
यस्तो बात् हनुमानले सुनिलिया * त्यो बानरैको जसै
बेही पुच्छरले घुमाइकन खुप् * तेस्लाइ फ्याँक्या तसै
आफ्नू सानु स्वरूप् गराइकन फेर् * तेस् मन्दिरैमा पसी
पिठ् तर्फै गइ देविको उहि बखत् * हेऱ्या तमाशा बसी १५
होम्को सिद्ध गरेर पूजन तहाँ * मैरावणैले गऱ्यो
नैवेद्यहरु सासु ल्याइकन धेर् * श्री देविजीका धऱ्या
खाया श्री हनुमानले सकल त्यो * गुप्तै हिसाब्ले गरी
प्रत्यक्षै हुनु देविले बुझि तहाँ * खुश् भोअसुर् त्योघरी १६
राम् लक्ष्मण् दुइ भाइलाइ पनि फेर् * सामने मगाई लियो
सेवक् गणकन देउ लौ बलि भनी * आज्ञा असुर्ले दियो
आज्ञा पाइ ति सेवकैहरु तहाँ * आया अगाडी जसै
देवीको तरवार् लिएर हनुमान् * गऱ्या तहाँ खुब् तसै १७
सेवक्हेरु पनी थिया उस बखत् * मैरावणैका जती
दौडी श्री हनुमानलाइ सबले * घेऱ्या रिसाई अती

हात्मा त्यै तरवार् लिएर हनुमान् * खुब् घुम्नलागी गया
सक्थ्या टिक्न ति कुन् सहज्सित तहाँ * सब्लाइ काट्ता भया १८
देखी सेवकको विनाश बहुतै * क्रोधित् भइ मन् महाँ
भन्दो भो हनुमानलाइ इ कुरा * मैरावणैले तहाँ
हे मूढ् बानर ! के तँलाइ मनमा * लाग्दैन डर् क्यै पनि
चिन्दैनस् कि मलाइ क्या तँ अहिले * मैरावणै हो भनी १९
जम्बूमाल् म न हूँ न अक्षय म हूँ * मैरावणौ बीर् म हुँ
आफ्नू काल् तयिंले मलाई बुझिले * धेरै कुरा क्या कहूँ
यो बात् श्री हनुमानलाइ मुखले * बोलेर तेस्ले तहाँ
हात्मा खड्गलिई घुमाइकन खुब् * छोड्यो उसै बिच्महाँ २०
त्यो खड्गै हनुमानले बिचमहाँ * पक्रेर हात्मा लिया
त्यो मैरावणको सहज् शिर तहाँ * काटी खसाली दिया
त्यो कर्मै पहिले गरेर हनुमान् * राम्का चरणूमा पऱ्या
फर्कौं हे प्रभु ! लौ भनेर तहिं फेर् * हात्जोरि बिन्तीगऱ्या २१
त्यो बिन्ती हनुमानले गरिलिया * आफ्ना सँगैमा जसै
तिन्का काँधमहाँ चढ्या खुश भई * भाई दुबै ती तसै
उफ्र्या श्रीहनुमान् फिरेर तहि फेर् * लङ्का तरफ् त्यै घरी
आफ्नू फौज जहाँ थियो पुगिगया * वायू समान् वेग्गरी २२
राम् लक्ष्मण् दुइ भाइलाइ लिइ ती * पौंच्या फउज्मा जसै
सारा फौज उठी गऱ्या जय पुकार् * राम्चन्द्रजीको तसै
गर्दा त्यै जय घोष् तहाँ ति सबले * त्रैलोक्य पूर्णै गऱ्यो
रावण्का मनमा सुनेर उहि स्वर् * अत्यन्तसन्ताप्पऱ्यो २३

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथ कृत नारान्तक वध ।

रावण्लाई भन्यो उसै घरि कुनै * मन्त्री गई यो पनि
पुत्रै छन् अधिराज ! जो हजुरका * ऐल्हे नरान्तक् भनी

ब्रह्माको शिवको मिलेर वरदान् * तिन्लाई ठूलो यहाँ
तिन्का सामु लडेर जित्न अहिले * सक्तैन क्वै लोक्महाँ १
मार्नन् ती सब शत्रुलाई सहजै * आएर युद्धै गरी
डाकी बक्सनुहोस् प्रभो ! हजुरले * तिन्लाई एसै घरी
मन्त्री एती भनेर चुप् जब भयो * फेर् रावणैले पनि
लेख्यो पत्र नरान्तकै कन तहाँ * चाँडो तँ आएस् भनी २
धूम्रकेतु भनेर राक्षस थियो * तेस्लाई डाकी लिई
झट् त्यो रावणले भन्यो यहि कुरा * त्यो पत्र हात्मा दिई
हे वीर् ! गैकन बैहवालपुरमा * मैले दियाको भनी
यी चिट्ठी तँ नरान्तकैकन दियास् * ढीला नहोस् क्यै पनि ३
आज्ञा रावणको जसै सुनिलियो * त्यो राक्षसैले तहाँ
त्यो पत्रै लिइ बैहवाल्पुर तरफ् * दौड्यो उसै बिच्महाँ
धूम्रकेतु गएर त्यो पुरमहाँ * जैल्हे पुग्याको थियो
हातमा सोहि नरान्तकैकन गई * त्यो पत्र तेस्ले दियो ४
बाबूको जब पत्र त्यो पढि लियो * खुश्भै नरान्तक् अति
जम्मा पारिलियो उसै बखतमा * आफ्ना फउज् हुन् जति
त्यो वीर् जान तयार भो फउज ली * लंकापुरीमा जसै
रानी त्यस्कि पनी चढिन् रथ उपर् * सङ्मा खसम्का तसै ५
घोड़ा रथ् गज पाल्कि माथि चढन्या * तिन्कोटि राक्षस् थिया
पैदल् फौज् दश कोटि भैकन तहाँ * तिन्लाई गै साथ् दिया
दश्लाख् फौज चल्यो अगाडि सबका * बाजा बजाई अति
यस रितले गरि बैहवालपुरको * हिंड्दो भयो त्यो पति ६
श्रीरामचन्द्रजीका फउज् नजिकमा * त्यो फौज् पुग्येथ्यो जसै
आयो फौज्लिइ को भनेर हनुमान् * त्यस्तर्फ दौड्या तसै

देखी राक्षसको ठुलो फउज त्यो * ती वीर गर्ज्या अति
दौड्या फेर् तहिं अङ्गदादिक पनी * बानर् थिया वीर् जति ७
देखेथ्यो जब बैहवालपतिले * ती वायु-पुत्रै तहाँ
मार्छु यस्कन लौ भनेर धनुबाण् * झट्पट् लियो हात्महाँ
बाण् छोड्नै उसले नपाइ हनुमान् * दौडेर साम्ने गया
तेस्को त्यो धनुलाइ भाँचि रिसले * एकमुड्कि हान्दाभया ८
लागेथ्यो हनुमानको मुठि जसै * मूर्छा नरान्तक् पर्‍यो
चेत्भो केहि पछी र शक्ति लिई बेस् * त्यस्ले तहाँ त्याग्गर्‍यो
लाग्दो भो हनुमानका हृदयमा * त्यो शक्ति बेग्ले गरी
साम्नेसब् विरकागिर्‍यातिहनुमान् * मूर्छा तुरुन्तै परी ९
लोट्या मूर्छित भै जसै ति हनुमान् * अत्यन्त क्रोधित् भई
घेर्‍या तेस्कन अङ्गदादिक ठुला * बानर्हरूले गई
मूर्छा एक् छिन भै उठेर हनुमान् * फेरी उसै बिच्महाँ
राक्षस्को सब सैन्य मार्दछु भनी * दौड्या रिसाई तहाँ १०
साम्ने तेस् घरि पर्दथ्या असुर जो * बेही पुछर्ले कति
फ्यौंकथ्या सागरमा घुमाई बहुतै * क्रोधित् भई ती अति
लात्तीले मुठिले कसैकन तहाँ * ठोकी सहज् मार्दथ्या
यस् रित्ले हनुमान त्यो असुरदल् * धेरै सखाप् पार्दथ्या ११
अङ्गद्ले पनि एक् पहाड् अतिठुलो * ल्याएर त्यै बीच्महाँ
छोडी वेगसित वैहवाल-पतिको * रथ् चूर्ण पार्‍या तहाँ
रथ्देखी पहिल्यै कुदी असुर त्यो * मुद्गर करैमा धर्‍यो
अङ्गद्का शिरमा घुमाईकन खुब् * जोर्ले प्रहारै गर्‍यो १२
लागी मुद्गरत्यो ति अंगद गिर्‍या * मूर्छा तुरुन्तै परी
फौज्मा वानरको नरान्तक छुट्यो * क्रोधित् भई त्यै घरी

ठोकी मुद्गरले ति सबकन तहाँ * पैल्हे हटाई लियो
फेर् तेस्ले हनुमानलाई पनि गै * क्रोधित्भईहाँक्दियो १३
हे बानर् ! अब हेर् तँलाई मर्यिले * एक् मुड्कि हानी यहाँ
तेरो शिरकन चूर्ण गर्छु सहजै * उम्केर जालास् कहाँ
पैल्हे एति भनेर तेस् असुरले * खुप् मुड्कि बाँधी लियो
ताकी श्री हनुमानका शिरमहाँ * जोर्ले चलाई दियो १४
त्यो मुड्की सहजै सहेर हनुमान् * भन्दा भया यो पनि
हे राक्षस् ! अब हेर् तँ यै घरि महाँ * शिर् फुट्छ कस्को भनी
पैल्हे एति भनेर फेर् पुछरले * बेर्हेर तानी तहाँ
तेस्लाई हनुमानले उहि बखत् * एक्लातदियाशिर्महाँ १५
लाग्यो लात हनुमानको शिर उपर् * त्यो राक्षसैको जसै
छाद्दै धेर रगत् बिचेत् हुनगई * पस्र्यो जमीन्मा तसै
छोड़ी तेस्कन ताहिं फेरि हनुमान् * अन्यत्र दौडी गया
साम्नेमा जति पर्दथ्या असुरदल् * सब्लाइ मार्दा भया १६
मूर्छा एक घडी परेर जब चेत् * आयो नरान्तक् महाँ
माया राक्षसको म गर्छु अब लौ * भन्ने विचार्‍यो तहाँ
मायाले गरि अन्धकार बहुतै * पारेर सोही घरी
ढाक्तो भो रणभूमि त्यो सहजमा * वर्षा शरैको गरी १७
आफ्नू हात समेत् ति बानरहरू * देख्दैनथ्या क्वै तहाँ
बारम्बार् गइ अस्त्रशस्त्रहरु धेर् * लाग्थ्या शरीरै महाँ
हाहाकार् परिगो सबै फउज भर् * बानर् विनाश् धेर् भया
अंगद् वीर् हनुमान् समेत् उसघरी * मूर्छा तहाँ भै गया १८
त्योहाल् लक्ष्मणले जसै सुनिलिया * क्रोधित् भई मन् महाँ
जान्छु लड्न म लौ भनी चलिगया * त्यो युद्ध हुन्थ्यो जहाँ

अग्न्यास्त्रैहरुको प्रयोग् गरि तहाँ * लक्ष्मणजिले त्यै घरी
पाऱ्या त्यो रणभूमि भर् अति प्रकाश् * सूर्यै उदाए सरी १९
माया आफ्नु विनष्ट भो भनि तहाँ * क्रोधित् नरान्तक् भई
हान्यो शक्ति ठुलो कुदेर नगिचै * श्री लक्ष्मणैका गई
लाग्यो शक्ति ठुलो जसै असुरको * लक्ष्मणजि मूर्छा पऱ्या
राक्षस्हेरु जती थिया ति सबले * खुब् सिंहनादै गऱ्या २०
त्यो राक्षस्कन दौड़ीगै उहि बखत् * वीर् जाम्बवान्ले तहाँ
कम्मर् पक्रिलिई उठाइ बलले * फाल्या समुद्रै महाँ
जोर्ले गिर्न गई नरान्तक तहाँ * बुड्दै बराबर् गयो
पातालतक् पुगि लात् दिई जमीनमा * उफ्रेर फिर्दो भयो २१
फर्की आइ नपुग्दई असुर त्यो * पर्दो भयो रात पनी
चैतन्यै भइ लक्ष्मणादिक फिऱ्या * भोली लडौंला भनी
सागर्देखि फिरी नरान्तक पनी * अत्यन्त लज्जित् भयो
बाँचेका जति फौज् लिएर सँगमा * लङ्कापुरीमा गयो २२
साम्ने रावणको नरान्तक गई * पाऊ परेथ्यो जसै
राख्यो रावणले बहुत् खुश भई * आफ्ना नगिच्मा तसै
सीतालाई हरण् गऱ्यापछि तहाँ * आफ्नो हवाल् जो भयो
दुःखित् भैकन पुत्रलाइ सब त्यो * तेस् रावणैले कह्यो २३
रावणदेखि सुनेर त्यो सकल हाल् * फेरी नरान्तक् पनि
लाग्यो भन्न हजूरले अब सबै * छोड्नू हवस् ताप् भनी
भोली मार्दछु राम लक्ष्मण समेत् * बानर्हरू सब् यहाँ
बाँच्याको म छँदैछु शत्रुहरुको * डर्मान्नु पर्ला कहाँ २४
पुत्रैको सुनि बिन्ति यस् तरहको * त्यो रावणै खुश् भयो
नाच्गान् वाद्य गराइ तेस्कन तहाँ * खुश् गर्न लागी गयो

रानी बिन्दुमती नारान्तककि जो * सङ्गमा गयाकी थिइन्
तिन्ले गैकन सासुका सँगमहाँ * फेर् ताहिं भेटी लिइन् २५
आयाकी ति बुहारिलाइ घरमा * देखी लिईथिन् जसै
राखी प्रेम्सित बातचित् गरिलिइन् * मन्दोदरीले तसै
पुत्रैलाइ बुहारिलाइ पहिले * खुश् यै प्रकार्ले गरी
आफ्ना खोपिमहाँ ति सासु ससुरा * जाँदा भया त्यै घरी २६
मौका बेस् रितको बुझेर मनले * मन्दोदरीले तहाँ
लागिन् रावणलाइ भन्न इ कुरा * फेरी उसै बिच् महाँ
हे नाथ्! आधहि होस् बचोस् छ बढिया * सर्वस्वको नाश् नहोस्
दासी हूँ म हजूरकी हजुरले * यो बिन्ति मान्नू हवस् २७
इन्द्रैजित् मरिगो मऱ्या समरमा * साहै ठूला वीर् अरू
यो युद्धै अब क्या लडेर अहिले * जित्लान् नरान्तक् हरू
सीता सुम्पिदिएर मेल् गरिलिई * राम्चन्द्रका सङ्महाँ
बाँकीछन् अरू जो बचाउनुहवस् * चाँडो हजूर्ले यहाँ २८
बिन्ती त्यस्रितको तहाँ गरिलिइन् * मन्दोदरीले जसै
त्यो बात् रावणले नमानिकन क्यै * गर्दो भयो क्रोध् तसै
छोड़ी तिन्कन ताहिं त्यै बखतमा * ऊठेर अन्तै गयो
भोली के अब हुन्छ यो फिकिरमा * त्यो रात जागो रह्यो २९
युद्धै त्यो दिनको कह्या सकल गै * लक्ष्मणहरूले जसै
राम्ले सोध्नुभयो बिभीषणजिका * सङ्मा कुरा यो तसै
को हो राक्षस त्यो कसोरि हुनगो * तेस्ता प्रकार्को यहाँ
सब् बिस्तार गरी बताउ तिमिले * मेरा अगाड़ी महाँ ३०
सोध्नुभो रघुनाथले जब तहाँ * यस्ता प्रकार्ले गरी
हात जोरीकन फेर् बिभीषणजिले * बिन्ती गऱ्या त्यै घरी

त्यो हो रावणपुत्र तेस्कन सबै * भन्छन् नरान्तक् भनी
तेस्को हाल छ जो म भन्दछु सबै * सुन्नूहवस् त्यो पनि३१
मूल् नक्षत्रमहाँ परी जनम भो * तेस्को जउन् दिन्महाँ
त्यै दिन्मा अरू राक्षसादिक पनी * पैदा भया जो यहाँ
गर्छन् धन् जनको विनाश् ति सबले * भन्या गुणीले कही
सागर्का तिरमा ति बालक लगी * फ्याँक्या सबैले गयी३२
यौटा क्वै बरको ठूलो रुख थियो * सागर् किनारा महाँ
बाँच्या तेस् घरिमा ति बालक सबै * तेस्कै पिई दुध् तहाँ
क्यै दिन्मा ति सबै बढ़ेर बहुतै * खुब् घुम्न लाग्दा भया
शुक्राचार्यजिको थियो कुटि जहाँ * एक्दिन् ति ताहींगया३३
त्यस्तो हाल् तिनिहेरुको जसरि भो * श्री शुक्रजीले पनि
सब् बिस्तार गरी दिया उहि बखत् * यस्ता सबै हौ भनी
आफ्नो हाल सुनेर बालक ति सब् * अत्यन्त दुःखित् भया
ब्रह्माको तप गर्दछौं अब भनी * सब् ताहिं लागी गया३४
खान्-पीन् छोड़ी दिएर ती सकलले * एकाग्र मन्मा धरी
एकै ठाउँमहाँ रही तप गर्‍या * हज्जार् वर्षै भरी
यस्रितको तप देख्नु भै ति सबको * साहै प्रसन्नै भई
आज्ञा गर्नुभयो सबैकन तहाँ * ब्रह्माजि साम्ने गई ३५
हे राक्षस्हरु हो ! म दिन्छु वरदान् * राजी हुनाले यहाँ
जो इच्छा मनमा छ त्यो भन सबै * मेरा अगाडी महाँ
आज्ञा गर्नुभयो ति सब्कन तहाँ * ब्रह्माजिले त्यो तसै
एक्मत् भै वरदान मागि लिन पो * लाग्या ति सब्ले तसै३६
हे नाथ् ! जित्न इ हामिलाइ नसकुन् * द्यौता र दानव् कुनै
वर्दान् बक्सनुहोस् अजेय रणमा * सब् हामिलाई हुनै

बिन्ती त्यसरितको तहाँ ति सबको * सुन्नू भएथ्यो जसै
आज्ञा ती सबलाई बक्सनु भयो * ब्रह्माजिले यो तसै ३७
हे राक्षसहरु हो ! सुरासुरहरु * सबलाइ गै रणमहाँ
जित्नेछौ तिमिहेरु निश्चय पनी * मेरा वरैले यहाँ
यौटा काल अवश्य हुन्छ सबको * भन्या मनैमा धरी
भालू बानरका नलड्नु सँगमा * कैल्हे अगाडी सरी ३८
वर्दान् ती सब राक्षसादिकन दी * त्यस्ता प्रकार्‌को तहाँ
अन्तर्ध्यान् भइ पाल्नुभो उहिबखत् * ब्रह्माजि धामै महाँ
वर्दान् त्यस् रितको मिलेर ति सबै * साहै खुशी भै गया
मालिक् मानि नरान्तकैकन तहाँ * एक् टापुमा गै रह्या ३९
सन्तोष् केहि नभै नरान्तक तहाँ * सोही वरैले गरी
लाग्यो फेर् तप गर्न शंकरजिको * पैल्हे गरेका सरी
तेस्का तेस् तपले प्रसन्न हुनुभै * आई सदाशिव् पनि
आज्ञा त्यस्कन ताहिं बक्सनु भयो * वर्‌माँगिले लौ भनी ४०
त्यो आज्ञा शिवको नरान्तक तहाँ * सुन्दो भएथ्यो जसै
हात् जोरीकन भक्तिपूर्वक इ बात् * बिन्ती चढायो तसै
हे नाथ् ! सब् धन धान्य पूर्ण नगरी * बक्सिस् हवस् यै घरी
पाउन् सब् चिज रैतिहेरु सबले * कष्टै नगर्नू परी ४१
वर्दान् त्यस् रितको नरान्तक तहाँ * माग्दो भएथ्यो जसै
तेस्लाई वर त्यै दिएर शिवजी * गुप्तै हुनूभो तसै
आज्ञाले भगवान् सदाशिवजिको * फेरी उसै बिच्‌महाँ
वर्दान् माफिकको शहर् रचिदियो * आई मयैले तहाँ ४२
भन्छन् तेस्कन बैहवालपुर सबै * ताहीं नरान्तक् रही
राज्यै त्यै दिनदेखि गर्छ अझ तक् * इन्द्रै समान्‌को भई

यै रितले गरी वैहवालपतिको * वृत्तान्त जो हो तहाँ
सब् बिस्तार् गऱ्या बिभीषणजिले * रामका हजूरैमहाँ ४३
आया नारदजी उसै बखतमा * आकाश मार्गै गरी
तिन्लाई पनि सोधिबक्सनु भयो * राम्चन्द्रले त्यो घरी
हे देवर्षिजि ! बैहबालपति यो * मर्ला कसोरी यहाँ
आज्ञा गर्नुहवस् उपाय सब त्यो * मेरा अगाडी महाँ ४४
प्रश्नै श्री रघुनाथको सुनि लिया * यस्ता प्रकार्को जसै
लाग्या भन्न खुशी भएर इ कुरा * नारद्जि यो बात तसै
नाथ्ले के छ न जान्नु तैपनि यहाँ * सोध्नू हुनाले गरी
बिन्ती गर्दछु जुन् उपाय गरदा * जाला नरान्तक् मरी ४५
पत्नी सुग्रिवकी हरण् जब गऱ्या * बीर् बालिजीले यहाँ
गर्भै सुग्रिवको पतन् गरिदिइन् * तिन्ले गई बन्महाँ
त्यो गर्भै तहिं छोडि ती चलीगइन् * जुन् ठाउँ बाली थिया
शुक्राचार्यजिले लगेर कुटिमा * त्यस्लाइ पाली लिया४६
शिष्यै शुक्रजिका तहाँ उस बखत् * पढ्थ्या जतीले गई
सुन्थ्यो बानर त्यो पनी सकलत्यो * सङ्मा ति सब्का रही
पढ्थ्यो शुक्रजीका गएर सँगमा * क्वै दिन् नरान्तक् पनि
लाग्यो तेस्कन त्यो गिज्याउन बहुत * हो तुच्छ बानर् भनी ४७
त्यो देख्ता गुरुजी नरान्तक उपर् * क्रोधित् बहुत भै गया
मार्ला बानर् यै तँलाइ भनि श्राप् * तेस्लाइ गर्दा भया
सोही कारण् डाकि बक्सनुहवस् * तेस्लाइ यै बिच्महाँ
मर्ला निश्चय त्यो नरान्तक असुर् * हातदेखि तेस्कै यहाँ४८
तेस्को नाम् दधिबल् छ बस्छ गइ त्यो * धौलागिरीमा पनि
आज्ञाहोस् हनुमानलाइ तिमिले * डाकेर ल्याऊ भनी

बिन्ती त्यसरितको गरेर ऋषि ती * बीदा भयाथ्या जसै
त्यै आज्ञा हनुमानलाइ दिनुभो * रामचन्द्रजीले तसै ४९
आज्ञाले रघुनाथको ति हनुमान् * उफ्रेर बेग्ले गया
बसूथ्या ती दधिबल् जहाँ उहि बखत * पोंचेर सब् हाल् कह्या
साथ् लागी हनुमानका ति दधिबल् * फेरी उसै बिच्महाँ
दौड़ी आइपुग्या तुरुन्त रघुनाथ् * राज् गर्नुहुन्थ्यो जहाँ ५०
आई पाउमहाँ पऱ्या ति दधिबल् * रामचन्द्रजीले पनि
राख्नू भो नजिकै पियार् गरि बहुत * छोरो मितैको भनी
सुग्रिव् अङ्गदहेरु सब्सित मिली * फेरी उसै बिच्महाँ
लाग्या गर्न टहल् ति खुब् खुशिभई * रामचन्द्रजीको तहाँ ५१
भोलीपल्ट उठेर बानरहरू * अत्यन्त क्रोधित् भई
लाग्या गर्न उपद्रव् धेर् तरहको * लङ्कापुरीमा गई
देख्थ्या राक्षस क्वै अगाडि जब ती * बानर् हरूले तहाँ
लाखौं गैकन टोकि लूछि बहुतै * माऱ्या उसै बिच्महाँ ५२
टिक्नैलाइ कठिन् भएर बहुतै * राक्षसहरू छन् जति
रस्ता जुन्तिर मिल्दथ्यो उहि तरफ् * भाग्थ्या डराई अति
राक्षस्लाइ भगाइ यस् तरहले * फेरी उसै बिच् महाँ
राक्षस्नीहरुलाइ दुख् दिउँ भनी * लाग्याति बानर् तहाँ ५३
दौडी दश्तिर् बाट् गै ति कतिको * चिज्बिज्निकाल्थ्या अनी
काट्थ्या गैकन नाक कान कतिको * टोकेर दाँत्ले पनि
चोली सारि चदर् खिंचेर कतिको * फाल्थ्या ती च्यातीदिई
तान्थ्या खुब् बलले गएर कतिको * चुल्ठो समाती लिई ५४
घर्-घर्मा पसि दुःखयै रित दिया * बानर्हरूले जसै
गाली रावणलाइ खुब् दिइ दिई * सब् रून लाग्या तसै

त्यो हाल् देखिलिई नरान्तक तहाँ * अत्यन्त क्रोधित भयो
आफ्नो फौज् लिई ती सबसित तहाँ * खुब्लड्न लागी गयो ५५
वर्षाया जब शस्त्र अस्त्रहरु धेर् * राक्षसहरूले तहाँ
दौड्या फर्कि सबै ति बानरहरू * त्यो युद्धभूमी महाँ
क्रोधित भकैन फेर् नरान्तक पनी * आफ्नो सबै फौज् लिई
आयो त्यै रणभूमिमा उहि बखत् * साम्ने मुहुडा दिई ५६
यसरितले जब युद्धको शुरु भयो * त्यो युद्धका स्थल् महाँ
झट्पट् पौंचिगया कुदेर दधिबल् * बस्थ्यो नरान्तक् जहाँ
भेट्घाट् आपुसमा जसै गरि सक्या * प्रेम् धेर् मनैमा धरी
लाग्या भन्न नरान्तकैकन तहाँ * सुग्रीवकुमार् त्यसघरी ५७
हे भाई ! अति दुष्ट रावण तरफ् * लागेर ऐलहे यहाँ
आयौ लड्न तिमी यसोरि किनलौ * रामचन्द्रका सङ्महाँ
कल्याण हुन्न विरोध रामसित गरी * लोक्मा कसैको पनि
जानी ल्यौ तिमिले तिनै-भुवनका * मालिक् इनैहुन् भनी ५८
खुब् वीर् रावण हो विरोध् गरिलिई * रामचन्द्रका सङ्महाँ
कस्तो हालतको भयो बुझ तिमी * मनले विचारी यहाँ
हीजै खुब् तिमिले पनि लडिलियौ * तिम्रो चल्यो जोर कुन्
कसले शक्तछ जित्न रामकन यहाँ * जान्या अजेयै इ हुन् ५९
सोही कारण रामका पर शरण् * बाँच्न्या इरादा भया
आयो पर्न शरण भनेर रघुनाथ् * राख्नन् अवश्यै दया
त्यस्तो बात् गुरुभाइकोजब सुन्यो * फेरी उसै बिच् महाँ
लाग्यो क्रोध गरेर भन्न इ कुरो * त्यो राक्षसैले तहाँ ६०
हे बानर् ! किन रामको तँ अहिले * गर्छस् बखान् यो अति
वीर् हूँ फुर्ति सुनेर मात्र अरुको * राख्दीन डर् एक रति

बानर् भैँ डरछेरुआ जगतमा * हुन्नन् अरु क्वै पनि
मान्छस् के तँ मलाई आज मनले * आफैँ समान् हो भनी ६१
बालीलाई लुकेर छाडिकन बाण् * जुन् राम मार्दो भयो
क्या आश्चर्य छ हेर अंगद यहाँ * उसकै टहल्मा रह्यो
बानर्को रित पो छ यस् तरहको * भन्या मनैमा धरी
पर्दैनौं गइ शत्रुका शरणमा * हामीहरू यो घरी ६२
मार्छु रामकन गै तँ हेर् अब भनी * फेरी उसै बिच् महाँ
राजू हुन्थ्यो रघुनाथ् जहाँ उहितरफ् * दौड्यो असुर त्यो तहाँ
त्यो हाल् देखिलिएर सुग्रिवकुमार् * अत्यन्त क्रोधित् भया
पख् पख् लौ भनि बैहवाल पतिका * उफ्रेर साम्ने गया ६३
बेही पुच्छरले घुमाइकन खुब् * फाली दियाथ्या जसै
लंकामा गइ द्वारमा गिरि गयो * बेग्ले असुर् त्यो तसै
झट्पट् राक्षस त्यो उठेर तहिं फेर् * साम्ने ति वीर्का गयो
मार्छु हेर् म तँलाई लौ अब भनी * एक्मुड्कि हान्दोभयो ६४
तेस्को चोट् सहजै सहेर रिस्ले * सुग्रीव् कुमार्ले तहाँ
वज्रै तुल्य मुठी बटारि उसका * हान्दा भया शिर्महाँ
लाग्यो त्यो जब मुड्कि वज्रसरिको * धूलो शिरैको भई
काटेको रुख भैँ नरान्तक तहाँ * लोट्यो जमीन्मा गई ६५
राक्षस्को जतिफौज् थियो उसबखत् * त्यो युद्धको स्थल् महाँ
मार्‍या ती सबलाइ गै सहजमा * बानर् अरूले तहाँ
यस् रित्ले जब त्यो नरान्तक मर्‍यो * बानर्हरू छन् जति
लाग्या गर्जन सिंहनाद् गरि गरी * हर्षै हुनाले अति ६६
रानी बिन्दुमतीजिले खबर त्यो * सुन्दी भईथिन् जसै
लागिन् जान सुलोचना सरि भई * रामका हजुर्मा तसै

होली यो पनि ता कुनै सति भनी * बानरहरूले तहाँ
रोक्यानन् र पुगिन् सरासर उनी * रामका हजुरैमहाँ ६७
पाऊमा परि रामका ति सतिले * बिन्ती गरिन् यो पनि
पाऊँ देह यहाँ नरान्तकजिको * सतगत् गराऊँ भनी
त्यस्तो बिन्ति तहाँ ति बिन्दुमतिको * सुन्नू भएथ्यो जसै
तेस्को देह मगाइ बक्सनु भयो * तिन्लाई राम्ले तसै ६८
राम्कै सामुमहाँ चिता अति असल् * तिन्ले तयारी गरिन्
स्वामीको लिइ शिर् कुदेर उसमा * भस्मै भई ती मरिन्
आई दिव्य विमान् चढ़ेर ति दुवै * स्वर्गैपुरीमा गया
त्यो हाल् देखि लिएर बानरहरू * आश्चर्य मान्दा भया) ६९

रावण ताप, गुरु मंत्रणाले होम प्रारम्भ गर्नू ।

आफ्नू नाश् बुझि बुद्धिहीन् हुनगई * फेर् रावणै वीर् पनि
दौड्यो एक् तरवार् लिएर रिसले * काट्छु म सीता भनी
सङ्मा मंत्रि सुपार्श्व तेस्घरि थियो * त्यो वीर् अगाडी सऱ्यो
स्त्री घातगर्नु अवश्य छैन अधिराज्! * यो जल्दि बिन्ती गऱ्यो १

सूपार्श्वको बिन्ति सुन्यो र ताहाँ
फर्क्यो फरक्कै दरबार माहाँ
शोक्ले बहुत् मूर्ख समान भै गो
फेरी सभा गर्छु भनेर गै गो २
सब् मन्त्रिले सँग बसेर विचार गर्दा
हीतै हुन्या ठहरियो र अगाडि सर्दा
जो बाँकि राक्षस थिया सब साथ लीयो
खुब् लड्नलाइ रघुनाथ्तिर चित्त दीयो ३
त्यो अग्निमा सलह भैं जब पर्न आयो
सक्थ्यो कहाँ अडिन ठक्कर फेरि पायो

धेर् बीर मन्या हृदयमा पनि बाण लाग्यो
टिक्नै तहाँ नसकि जल्दि फिरेर भाग्यो ४
सम्भयो गुरूकन विपत्ति पन्यो र ताहाँ
चाँडै गुरूसित गई शिर पाउमाहाँ
राखी, गन्यो बिनती दुःख बहूत पायाँ
यो दुःखको बिनती गर्न म आज आयाँ ५
हे नाथ ! हजुर् गुरु भई पनि दुःख पर्न्या
क्या भो मलाइ कसरी अब चित्त धर्न्या
यस् रामले सकल बन्धु र पुत्र मान्यो
सूरा अनेक् विरहरू पनि छुट्टि पान्यो ६
रावणको बिनती सुनेर गुरूले * पाया छ आपत् भनी
गर्न्यासम्म गरोस् भनेर उपदेश् * दीया गुरूले पनि
हे रावण ! सुन मन्त्र दिन्छु अब गै * होमगर्नु खुप् ध्यान्धरी
होम् सम्पूर्ण गन्यौ भन्या त हतियार् * मिल्नन् तिनैले गरी ७
जित्न्याछौ सब वीरलाइ भनि यो * आज्ञा गुरूको जसै
पाएथ्यो खुशि भै उठी घर गई * होम् गर्न आँट्यो तसै
पाताल् तुल्य गुफा खनी तहिं बस्यो * होम् गर्नलाई पनि
ढोका बन्द गन्यो सबै शहरको * कोही नआउन् भनी ८

रावणको होम भंग हुनू र मन्दोदरीको रावणलाई उपदेश।

लूक्यो रावण एहि रितसित र खुप् * होम् गर्न लाग्यो तहाँ
लूक्यो रावण ता पनी तर धूवाँ * लूकी रहन्थ्यो कहाँ
देख्या तेहि धुवाँ बिभीषणजिले * होम् गर्न लाग्यो भनी
पायाँ भेद् भनि रामका हजुर्मा * गै विन्ति पान्या पनि १
लाग्यो रावण होम गर्न, रघुनाथ्! * होम् सिद्ध पान्यो भन्या
साँचो विन्ति म गर्दछु हजुरमा * इ सब् अजेय बन्या

हुकुम् बाँनरलाई बक्सनु हवस् * वीर्वीर् अगाडी सरी
जल्दी गैकन यज्ञ नाश् गरिदिउन् * हुकुम् शिरोपर् धरी २
बिन्ती एती गऱ्या विभीषणजिले * हुकुम् प्रभूको भयो
अङ्गद् वीर् हनुमान् दुबै त खटिया * दश्कोटिको फौज् गयो
पर्खाल् नाघि गयो र तेस् शहरमा * दर्बार् पुग्याथ्या जसै
चौकी रावणका थिया जती तहाँ * तिन्लाइ माऱ्या तसै ३
रानी हुन् सरमा बिभीषणजिकी * लङ्कै शहर्मा थिइन्
रावण् लूकि रह्याछ ताहि छ भनी * तिन्ले इशारा दिइन्
गुफाका मुखमा त पत्थर ठुलो * लाएर पक्का गरी
होम् गर्थ्यो तहिं भित्र रावण उहीं * पौंच्या ठुलो बेग् गरी ४
त्यो पत्थर्कन लात्ति अङ्गदजिले * दीया धुलो भै खस्यो
होम्को बिघ्न गराउनाकन तहाँ * क्यै फौज भित्रै पस्यो
रावण् एति हुँदा पनी दृढ भई * ध्यान् गर्न लाग्यो जसै
वीर् वीर् बानरले अनेक् तरहले * त्यो यज्ञ नाश्या तसै ५
रावणले तहिं होम गर्न भनि एक् * सूरो लियाको पनि
खोस्या श्री हनुमानले र रिसले * हान्या उठोस् यो पनि
ध्यानैमा दृढ मन् गरी अचलभै * रावण् बसेथ्यो जसै
ल्याया अङ्गदले त खैंचि नजिकै * मन्दोदरी पो तसै ६
ती मन्दोदरिलाई रावण नजिक् * ल्याएर हुर्मत् लिया
चोली खोली अफालि फेरि कटिको * सारी खसाली दिया
लायाका गहना समेत् शरिरको * वस्त्रै अफाल्या जसै
रूँदै रावणका नजीक रहँदी * बिन्ती गरिन् यो तसै ७
हे नाथ् ! आज कता गयो हजुरको * लज्जा अनाथ् क्या गरूँ
पत्नीको इ विलाप् सुनी जिउनु धिक् * मर्नू निको हो बरु

एती बिन्ति गरिन् र पुत्रकन् खुप् * सम्झेर लागिन् रुनै
अर्को कोहि थिएन ताहिं तिनको * सहाय हुन्या कुनै ८
स्वामीले पनि बाँचुला भनि यहाँ * लाजै समेत् त्याग् गर्‍या
तेरो ज्यान् अघि गै गयो गरुँ कसो * ऐल्हे बिपत्ती पर्‍या
ती मन्दोदरि रानिको अति विलाप् * साम्ने सुनेथ्यो जसै
उठ्यो खड्ग लिएर अङ्गदजिको * हान्यो कटीमा तसै ९
होम्को नाश गराइ अङ्गदहरू * दौडेर राम्थ्यैं गया
ती मन्दोदरि रानि रावण दुबै- * को बात तहाँ खुप् भया
लाग्यो रावण भन्न रानि ! अहिले * बाँच्नू असल् हो भनी
बाँच्ने खातिरमा म चुप् भइ रह्याँ * एती हुँदामा पनि १०
बाँच्यादेखि त देखिइन्छ सब थोक् * यस्तो बुझी ज्ञानले
यो शोक् दूर् गरिहाल हुन्छ अब के * यस्तो असत् ध्यानले
अज्ञानै छ भुलाउन्या शरिरमा * यो देह मै हूँ भनी
त्यै अज्ञान् बलवान् भयोपनि भन्या * फैलिन्छ संसार् पनि ११
आत्मै ज्ञान स्वरूप् बुझेर मनले * अज्ञानको नाश् गरी
स्वस्थै भैरहु शोक् नमान तिमिले * के हुन्छ यो शोक् गरी
हे मन्दोदरि ! मार्छु राम्कन सहज् * संग्राम ठूलो गरी
रामैले यदि मार्दछन् त पनि बेस् * जान्याछु संसार् तरी १२
संग्राम्मा मरि गैगयौं पनि भन्या * मार्नू र सीता यहाँ
अग्नीमा तिमिले प्रवेश् तब गरी * आया म जान्छू जहाँ
रावण्को इ वचन् सुनेर अति ताप् * मान्दी ति मन्दोदरी
साँचो बिन्ती म गर्छु आज अधिराज् ! * भन्दै अगाड़ी सरी १३
बिन्ती रावणथ्यैं गरिन् पनि तहाँ * राम् हुन् जगन्नाथ् हरी
जीती सक्नु कदापि छैन अरुले * कस्तै लड़ायीं गरी

वैवस्वत् मनुलाइ मत्स्य रुपले * जसले त रक्षा गऱ्या
फेरी कूर्म भएर मन्दर पहाड् * जसले पिठैमा धऱ्या १४
प्राण् खैंचेर लिया बराह रुपले * जसले हिरण्याक्षको
बाँची कोही फिरेन लड्दछु भनी * साम्ने भयाको छ जो
ठूलो दैत्य थियो हिरण्यकशिपू * माऱ्या नृसिंहै भई
राज्यै खैंचि लिया छलेर बलिको * वामन् स्वरुप्ले गई १५
थीया क्षत्रिय पृथ्विमा परशुराम् * भै नाश् सबैको गऱ्या
तिम्रो प्राण्लिनआइआजअधिनाथ्! * राम्भै अगाडी सऱ्या
सीता हर्नु थिएन हेलन गरी * सीताजि हर्नू भयो
यै काम्ले इ विपत् पऱ्या हजुरमा * ज्यान्इन्द्रजित्कोगयो १६
सीता सुम्पनु पर्छ आज अधिराज् ! * रामचन्द्रजीथ्यैं गई
लङ्कामा पनि राज् बिभीषण गरुन् * राम्कै पियारो भई
सब् छाडीकन आज जाउँ बनमा * एती भनी थिन् जसै
रावण्ले पनि यो वचन् सुनि जबाब् * खुप् दीन लाग्यो तसै १७
हे मन्दोदरि ! इन्द्रजित् पनि मऱ्यो * ठूला-ठूला बीर् मऱ्या
कुम्भैकर्ण मऱ्यो अनेक् अरु पनी * संग्राममा बीर् पऱ्या
एतीसम्म भयापछी कसरी फेर् * लत्रेर पाऊ परूँ
शत्रूथ्यैं गई लत्रि बाँच्नु ननिको * प्राण् आज जावस् बरु १८
विष्णू हुन् रघुनाथ् सिता पनि इनै * लक्ष्मी भनी जान्दछु
जानी-जानी सिता हऱ्याँ त म उसै * क्या आज डर् मान्दछु
राम्का हात परी मरूँ भनि तहाँ * सीताजिलाई हऱ्याँ
राम्का हात परी मऱ्याँ पनि भऱ्या * संसार् सहज्मा तऱ्याँ १९
फेरी तुरन्त रघुनाथ्सित लड्न जान्छु
मार्नन् मलाइ रघुनाथ् तब खुशि जान्छु

संसारको सकल तापहरूलाइ तोडी
जान्याछु पारि तिमिलाइ त वारि छोडी २०
रागद्वेषका भेल चल्छन् भँवरि सरि इ युग घुम्दछन् बीचमाहाँ
पुत्रादि मत्स्य झैं छन् रिस पनि बडवानल् सरीको छ ताहाँ
कामैको जाल् छ ठूलो तर पनि बलियो तेहि जाल्लाइ फारी
संसार् सागर् सहज्मा तरिकन हरिथ्यैं बस्न जान्याछु पारी ११
मन्दोदरीसित यती भनि लड्नलाई
कम्मर् कसेर बलियो रथ एक् मगाई
रथ्मा चढेर रघुनाथ्सित जान धायो
राम्चन्द्रको सकल बानर फौज् डरायो २२

रावण वध, लक्ष्मणले रावणसँग अति लिनू बिभीषण सान्त्वना।

त्यो रावण् रणभूमिमा जब पुग्यो * साम्ने हनूमान् गया
मूर्छा पारि गिराउँ यस्कन भनी * एक् मुड्कि हान्दा भया
छातीमा जब मुड्कि बज्रन गयो * खुप् बज्र तुल्यै गरी
घूँडा टेकि गिऱ्यो तहाँ दुइ घड़ी * मूर्छा तुरुन्तै परी १
मूर्छादेखि उठ्यो र रावण तहाँ * स्याबास् तँहोस् वीर्भनी
ठूलो वीर् हनुमानलाइ बुझि खुप् * साह्रै सहायो पनि
रावण्ले हनुमानको सहनि खुप् * ताहाँ गरेथ्यो जसै
रावण्को सब शेखि तोड्न हनुमान् * बीर् बोल्न लाग्या तसै २
हे रावण्! किन गर्दछस् सहनि खुब् * धिक्कार् म मान्छु बरू
मेरो मुड्कि पऱ्या पछी पनि बचिस् * बोल्छस् यहाँ क्या गरूँ
एक् चोट् हान् तँ पनी मलाइ म पनी * फेर् हान्छु छाती महाँ
एक् मुड्की अब हानुँला त नमरी * उम्केर जालास् कहाँ ३
ई बात् श्री हनुमानले जब गऱ्या * बेसै भन्यो यो भनी
एकचोट् श्री हनुमानका हृदयमा * ताकेर हान्यो पनी

फेरी श्रीहनुमान् सऱ्या अघि तहाँ * मुड्की उठाई जसै
रावण् टिक्न सकेन एक् क्षण पनी * अन्यत्र भाग्यो तसै ४
रावण्का सँग चार् जना विर थिया * मन्त्री लडाकी पनि
ई चार् वीर्कन चार् जना अघिसरी * पैल्हे निभाऊँ भनी
अङ्गद् श्री हनुमान नील नल ई * चार् वीर कूदी गया
रावण्का सँगका ति चार् विर सहज् * मारेर फिर्दा भया ५

ती चार् जना जब मऱ्या तब झन् रिसायो
रामका उपर् अघि सरीकन बाण् खसायो
बाक्लो बुँदै सरि ति शर् जब खस्न आया
खुब् बानरादि विरले पनि दुःख पाया ६

यो चाल् बानरको बुझी रघुपती * साम्ने अगाड़ी सरी
लाग्या लड्न तहाँ अनेक् तरहले * त्रैलोक्यका नाथ् हरी
त्यो रावण् रथमा थियो रघुपती * खाली जमीन्मा थिया
रामका खातिर इन्द्रले अति असल् * एक् रथ् पठाई दिया ७
जल्दी मातलि सारथी रथ लिई * रामका हजुर्मा गया
हात् जोरिकन रामका हजुरमा * क्यै बिन्ती गर्दो भया
हे नाथ् ! रथ् लिइ इन्द्रका हुकुमले * आयाँ खड़ा छू पनि
यो रथ्मा चढि बक्सियोस् हजुरले * बेस् बिन्ती पाऱ्याँ भनी ८

अजयरथको वर्णन ।

(पाङ्ग्रा छन् शौर्य धैर्यै रुपि, जुन रथका, सत्यशिल् छन् पताका
फेर् शक्ती दम् बिवेक् औ परहित रूपि छन् चार घोडा जुत्याका
त्यस्मा छन् फेर् क्षमा औ सदय र समता तीन् करेली बँधेको
ईश्वर्को प्रार्थना रुप् विबुध बुझ तहाँ सारथी भै बसेको ९
संतोष्छन् खड्ग रुप्ले, अतिशय बलियो ढाल वैराग्य रुप्को
दान्रूपी पर्शुका साथ्, बल रुपि छ जहाँ बुद्धिको शक्ति ठूलो

फेर् छन् दृढ् ज्ञान रुपी धनुष, नियम औ संयमै रूपि सर् धेर्
ठोक्को जस्माछ फेरी स्थिर मन, गुरुका पाऊकोछन् कवच्फेर्) १०
यो बिन्ती गरि मातली अघि सऱ्या * स्वामित् सितानाथ् पनि
तेस् रथ्लाइ परिक्रमा गरि चढ्या * चढ्नू उचित हो भनी
ताहाँ देखि त मच्चियो अधिक भन् * संग्राम् निरन्तर् गरी
जुन्बाण् रावणले तछाड्छ उहिबाण * काट्छन् जगन्नाथ्हरी ११
यस्ता रित् सित अस्त्रशस्त्र सब थोक * काट्या प्रभूले जसै
रावण्ले पनि राक्षशास्त्र लिइ खुप् * फेर् हान्न लाग्यो तसै
रावण् हान्दछ बाण् जती जति तहाँ * सब् सर्प रुपभै खस्या
हान्या बाण रघुनाथले पनि जती * बाण् ती गरुड्भै पस्या १२
काट्या सर्प पनी सबै गरुडले * पक्रेर टुक्-टुक् गरी
तेस् बिच्मा शर वृष्टि खुप्सित गऱ्यो * राम्का अगाडी सरी
धक्का केहि दियो प्रभूकन तहाँ * बैरी गिराऊँ भनी
हान्यो मातलि लाइ बाण् र पछि फेर् * केतू खसाल्यो पनि १३
घोडालाइ पनी अनेक शरले * खुप् हान्न लाग्यो जसै
आश्चर्यै भइ देव पितृ ऋषिगण् * खेद् मान्न लाग्या तसै
लीलाले रघुनाथ् पनी जब तहाँ * दुःखी सरीका भया
बानर्को सब फौज् बिभीषण समेत् * साह्रै डराई गया १४
बिश् बाहू दश शिर् भयंकर स्वरूप् * मैनाक् सरीको भई
लड्थ्यो रावण रामका हजुरमा * साम्ने नजीकै गई
उठ्यो रिस् प्रभुको र ताहिं बिचमा * कालाग्नि जस्ता बनी
रावणको दश शिर् गिराउन लिया * जल्दी धनूबाण् पनि १५
कालाग्नी सरीको भयंकर स्वरूप् * राम्को बनेथ्यो जसै
काँपिन् पृथ्वी पनी भयंकर स्वरूप् * देखिन् र राम्को तसै

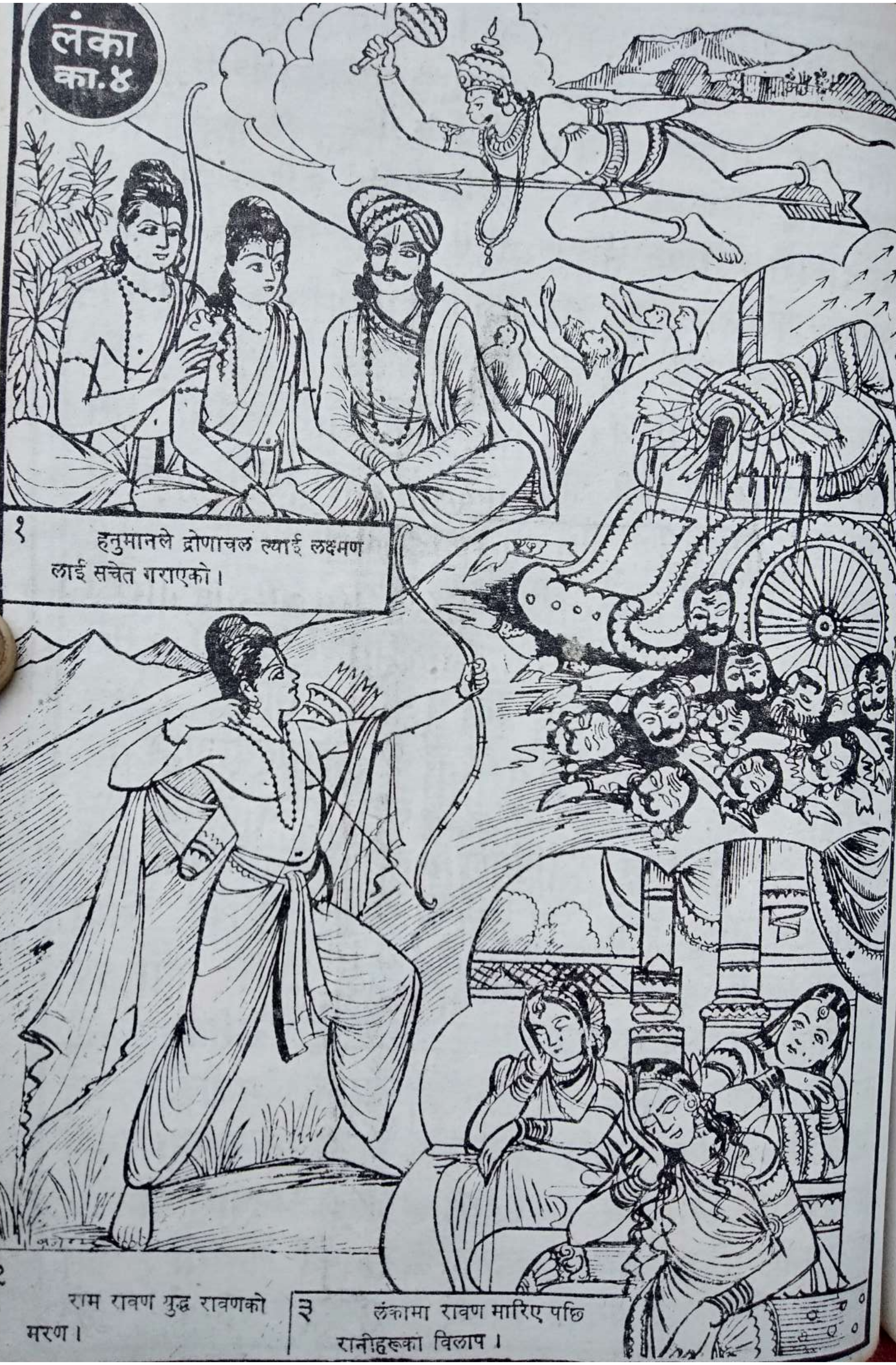
लंका का.४
१ हनुमानले द्रोणाचल ल्याई लक्ष्मण लाई सचेत गराएको।
२ राम रावण युद्ध रावणको मरण।
३ लंकामा रावण मारिए पछि रानीहरुका विलाप।

रावणको पनि चित्तमा भय पऱ्यो * उल्का बहुतै भयो
क्या गर्छन् प्रभुले यहाँ भनि तहाँ * सब्लोक् डराई गयो १६
आकाश्मा बसि हेर्दथ्या जतिथिया * सब् देवतागण् पनि
कस्ता रितसित मर्छ रावण् यहाँ * हेरौं तमाशा भनी
राम्को रावणको परस्पर तहाँ * खुब् युद्ध ठूलो भयो
रात्रीको दिनको प्रकाश् नभइ क्यै * काल् बित्न धेरै गयो १७
रावण्को शिर काट्नलाइ जब बाण् * फेक्या प्रभूले तहाँ
तालैको फलझैं गिऱ्या त पनि शिर् * गीऱ्या न पृथ्वी महाँ
एकोत्तर्सय शिर् गिऱ्या जतिगिरून् * सब् बन्न लाग्या जसै
क्या भो आज भनी प्रभूकन पनी * आश्चर्य लाग्यो तसै १८
ठूला दैत्य बडा बडा विर पनी * जुन् बाणले मारिया
सोही बाण् पनि आज रावण् उपर् * ताकेर खुप् छाडिया
काट्छन् सब् शिर बाणले र दशशिर् * भैंमा खसाल्छन् पनि
फेर् ज्यौंकातिउँ शिर् हुन्या गरुँ कसो * क्याहो यहाँको जनी १९
यो चिन्ता रघुनाथको जब पऱ्यो * साम्ने विभीषण् गया
यो हेतू छ भनेर हेतु जति हो * सब् बिन्ति गर्दा भया
ब्रह्माको वरदान् छ शिर् खसिगया * फेर् उम्रनन् शिर् भनी
फेर् अमृत् पनि नाभिमा छ तब यो * मर्दैन काट्या पनि २०
त्यो अमृत् सब शोषी बक्सनु हवस् * सुकन्या छ अमृत् जसै
चाँडै त्यो मरिजान्छ तेस् बखतमा * उठ्तैन फेरी कसै
हात् जोरेर जसै विभीषणजिले * यो गुह्य खोली दिया
ठाकुर्ले पनि अग्निबाण झटपट् * हानेर शोषी लिया २१
त्यो अमृत् जब शोषिबक्सनु भयो * यो दिन्छ अर्ती भनी
रिस्ले शक्ति लिई विभीषण उपर् * ताकेर हान्यो पनि

राम्लेशक्तिर शिर् दशै छिनिदिया * फेर् एक शिर्को भई
नाना शस्त्र लिएर खुब्सित लड्यो * राम्का अगाड़ी गई २२
तेस् बिच्मा पनि मातली अघिसरी * हात्जोरी बिन्ती गऱ्यो
हे नाथ ! रावण लड्छ यो अफ भन्या * फेर् शस्त्र हान्नै पऱ्यो
ब्रह्मास्त्रैकन छोडि बक्सनु हवस् * चाँडो मरोस् यो भनी
मान्याँ युक्ति त एक यै छ नहिंता * मर्दैन काट्या पनि २३
बिन्ती मातलिको सुनी प्रभुजिले * एक्बाण हातमा लिया
जस्मा अग्नि र वायु सूर्य इ समेत् * लोक्पाल् बस्याका थिया
मन्त्री वेद बिधान साथ धनुमा * त्यो बाण लाया जसै
प्राणीलाइ पनी बहुत् भय भयो * खुब् भूमि कँापिन् तसै २४
रावण्को तहिं छाति ताकिकन बाण् * छोड्या मरोस् यो भनी
तेस्बाण्ले त तहाँ सहज् पृथिविमा * घूमेर लोट्यो पनि
बाँकी राक्षस जो थिया ति पनी सब् * दौडेर भागी गया
जीत् भो श्री रघुनाथको भनि तहाँ * सम्पूर्ण खूशी भया २५
(रावण्को जब अन्त्यको समय भो * आज्ञा भयो रामको
हे सौमित्र ! भएन क्वै जगतमा * रावण् सरीको ठुलो
अष्टै सिद्धिहरू र फेर् नवनिधी * उस्का अधीन्मा थिया
शास्त्रैहेरू र शस्त्रका सकलगुण् * यस्का वशैमा भया २६
योगी भोगि तपस्विका सँग-सँगै * थीयो यशस्वी पनि
बुद्धी औ बल शौर्यमा म पनि ता * मान्थ्याँ महान् हो भनी
ठूलो पंडित वेद विज्ञ भइ त्यो * दुर्बुद्धि प्रेरित् भई
मर्दो त्यो छ तुरन्त अति तिमिल्यौ * श्रद्धेय मानी गई २७
लक्ष्मण्जी सुनि रामको वचन् त्यो * रावण् समीप्मा गया
देखी तिन्कन भन्छ रावण पनी * राखेर मन्मा दया

हे लक्ष्मण्! किन पाल्नुभो प्रभु यहाँ * मेरा मरण्का घरी
मन्मा क्येछ भन्या सुध्याउनु हवस् * भन्याछु बुद्धी सरी २८
झूटो बोलिदन मर्नका बखतमा * राम्का शरण्मा पऱ्याँ
तऱ्याँ मन्सुबले गरीकन फगत् * माता सिताजी हऱ्याँ
रावण्को सुनी त्यो वचन् गहभरी * आँसु गराईकन
आज्ञा लक्ष्मणको भयो उसघरी * यो बात रावण्सँग २९
हे रावण्! तिमि विज्ञ छौ चतुर छौ * हौ शौर्यशाली भनी
राम्को मर्जि भएर अर्ति लिननै * आयाँ म ऐल्हे पनि
लक्ष्मण्को सुनि त्यो वचन् त्यसघरी * लङ्केशका मन् महाँ
राम्को देखि विशालता सदयता * भक्ती बढ्यो खुब् तहाँ ३०
गाँठो पारि मुट्ठविषे नयनमा * हर्षाश्रु मोचन् गरी
लाग्यो रावण भन्न लक्ष्मण तरफ् * हेरेर सोही घरी
राम् नारायण हुन् म जान्दछु सबै * 'मेरो' दया लीकन
इज्जत् गर्न हजूरलाइ प्रभुले * भेज्नू भयो ज्ञान् लिन ३१
ज्ञानीनै म छु कौन तैपनि कृपा * श्री राम् प्रभूको भई
भन्छू एक कुरा छ मुख्य जगमा * त्यै गर्नू तत्पर् रही
भोली गर्नु छ काम जुन् मनुजले * आजै गरून् त्यो सदा
आजै गर्नु छ काम् भन्या गरिलिउन् * तत्काल नै सर्वदा ३२
गऱ्याँ काम म भोली गर्दछु भनी * जो संचिता गर्दछन्
भोली के हुनजान्छ जान्दछ कउन् * हुन्छन् विनाश् सोही जन्
आमा बाबु जिवित् रह्यातक कुनै * सन्तान् न तिन्का मरून्
वशमा मेघ रही किसानहरुको * पर्याप्त वर्षा गरून् ३३
फेरी स्वर्ग सहज् पुगुन् सब भनी * हाल्छु भन्याङ् एक् यहाँ
सुन्मा हाल्छु सुगन्ध चार् यतिकुरा * गर्छु भनेको थियाँ

किन्तु भोली म गर्दछु भनी सँधै * औसर् गुमाई दियाँ
इच्छा त्यो मनको मनै रहिगयो * मर्न्या बखत्मा पुग्याँ ३४
तस्मात् अर्ति म के दिऊँ अरु गरून् * तत्काल गर्ने कुरा
भन्दै रावण स्वर्ग भो उहि बखत् * लक्ष्मण् दुखी भै फिऱ्या)
त्यै बिच्मा नगरा बज्यो प्रभु उपर् * खुब् पुष्पवृष्टि भयो
नाच्थ्या अप्सर गण् ऋषी खुशि भया * सम्पूर्णको ताप् गयो ३५
रावण्को पनि देह देखि तहिं तेज् * निस्क्यो र सूर्यै सरी
श्री राम्चन्द्रजिमा मिली पनी गयो * संसार सागर् तरी
विष्णू द्वेषि परस्त्रिमा रत हुन्या * यो ब्रह्मघाती पनि
श्री राम्चन्द्रजिमा मिल्यो कसरिलौ * आश्चर्य लाग्यो भनी ३६
गर्थ्या बात् तहिं देवतागणहरू * नारद्जि ताहीं गया
जेले रावण राममा मिलि गयो * त्यो ताहिं भन्दा भया
साँचो भन्छु म आज देवगण हो ! * यस्ले बहुत् ध्यान् गऱ्यो
सीतानाथ् प्रभुको र यो तब सहज् * संसार सागर् तऱ्यो ३७
भक्तीले भयले अवर् तरहले * कौनै प्रकार्ले गरी
ध्यान् सीतापतिको गऱ्यो पनि भन्या * जाइन्छ संसार् तरी
यै रित्ले गरि देव पितृ ऋषिगण * गर्थ्या अनेक् बात् तहाँ
रावण् मारि धनू उतारि प्रभुले * राख्नू भयो रथ् महाँ ३८
कोटी सूर्य समान तेज् छ जसको * यस्ता जगन्नाथ् हरि
राज्भो एक्छिन फेर् तहाँ जगतको * सम्पूर्ण दुख् नाश् गरी
रावण् मारि उतारि भार भूमिको * सुग्रीव् विभीषणहरू
लक्ष्मण् अङ्गद जाम्बवान् र हनुमान् * जो जो थिया वीर् अरु ३९
ती सब्लाई हुकुम् भयो प्रभुजिको * तिम्रा कृपाले गरी
माऱ्याँ रावणलाइ कीर्ति रहला * तिम्रै तिनैलोक् भरी

रावणका सब रानि आयर बिलाप् * खुप् गर्न लाग्या तहाँ
पृथ्वीमा लडि खुब् विभीषण पनी * रोया रहन्थ्या कहाँ ४०
बीत्या दाज्यू भनी विभीषण पनी * खुब् रून लाग्या जसै
लक्ष्मणलाइ हुकुम् भयो प्रभुजिको * सम्झाउ भन्या तसै
दाज्यूको किरिया गरून् सब हरुन् * ती रानिको शोक् पनि
हुकूम् एती मिल्यो र लक्ष्मण गया * जल्दी बुझाऊँ भनी ४१
लाग्या भन्न अहो विभीषण! तिमी * के यो नजान्या सरी
लाग्यौ गर्न बिलाप् अनेक् तरहले * खाली जमीन्मा परी
तिम्रो यो अघि जन्ममा कउन हो * ऐल्हे त दाज्यू भयो
फेरी के हुनलाइ रावण यहाँ * छोडेर काहाँ गयो ४२
जम्मा भैकन बालुवा जसरि फेर् * फिर्छन् ति गङ्गा महाँ
उस्तै रित्सित फिर्दछिन् इ दुनियाँ * क्वै छैन आफ्नू यहाँ
अज्ञान्को मति यो नलेउ तिमिले * झूठो जगत् हो भनी
जानी श्री रघुनाथका चरणमा * खुब्ध्यान्लगाऊपनि ४३
प्रारब्धै बलवान् बुझेर सब यो * राज्यादि गर्दै रहू
जो पर्छन् परिआउन्या सब कुरा * नीको ननीको सहू
दाज्यूको गरिहाल आज तिमिले * संस्कार् विधान्ले गरी
रुन्छन् रानिहरु बुझाउ अहिले * चाँडो अगाडी सरी ४४
यस्तो ठाकुरको हुकुम् छ भनि बेस् * रीतले बुझाया जसै
बिस्तार् लक्ष्मणको सुनेर झटपट् * उठ्या विभीषण तसै
बिन्ती गर्न भनी जहाँ प्रभु थिया * ताहीं तुरुन्तै गया
हात् जोरीकन रामका हजुरमा * क्यै बिन्ति गर्दा भया ४५
हे नाथ्! मर्जिभया कबुल् गरिलियाँ * आज्ञा शिरोपर् धरी
बिन्ती गर्छु तथापि सत्य भगवान्! * एक् भारि शङ्का परी ४६

लंका
का. ५
लंकामा विभीषणको
राज्याभिषेक ।
२ सीताजीको अग्नि
परीक्षा ।
हनुमानको हृदयमा श्रीराम
पंचायतनको दर्शन ।
४ पुष्पक विमानमा श्रीरामको अयोध्या
प्रत्यागमन ।

यो क्रूर हो प्रभु ! परस्त्रि पनी त हर्‍या
यस्को क्रिया कसरि योग्य भनेर गर्‍या
बिन्ती गर्‍या यति बिभीषणले र ताहाँ
खुशी भई हुकुम भो उहि बीच माहाँ ४७

बाँचुन् ज्याल् रिस हुन्छ शत्रुसितको * ऐल्हे मरी यो गयो
यस्को रिस् अब गर्नु छैन अब ता * मेरो त रिस् दूर् भयो
हुन्छन् रानी बुझाउ झट्ट गर लौ * संस्कार् विधान्ले गरी
ऐल्हे यै नगरी हुँदैन तिमिले * यो हो क्रियाको घरी ४८
हुकूम् एति सुन्या जसै प्रभुजिको * योग्यै हुकुम् भो भनी
रानीलाइ बुझाउनाकन गया * चाँडै विभीषण् पनि
रानीलाइ बुझाइ सब् गरिसक्या * क्रीया विधान्ले गरी
रानी सब् घरमा पठाइ ति गया * जाहाँ थिया राम्हरि ४९

विभीषण राज्याभिषेक र राम सीता भेंट।

खुशी खुब् रघुनाथ् पनी हुनुभयो * सम्पूर्ण खुशी भया
बीदा भैकन मातली पनि तहाँ * फेर् इन्द्रका पास् गया
लछ्मणलाइ हुकुम् दिया प्रभुजिले * मेरा तरफ्को भई
गादीमा बिभीषण्जिलाई अभिषेक् * गर्नू तिमीले गई १
आज्ञा यस्रितको तहाँ प्रभुजिको * सुनी लियाथ्या जसै
लछ्मण्ले लगि गादि माथि धरि फेर् * दीया अभीषेक् तसै
गादीमाथि बसाइ साथ लिइ फेर् * राम्चन्द्रजीथ्यैं गया
लछ्मण्ले रघुनाथका हजुरमा * सब् बिन्ती गर्दा भया २
तेस् बिच्मा रघुनाथ् प्रसन्न हुनुभो * पूग्यो प्रतिज्ञा पनि
सुग्रीव्लाइ पनी सहाउनु भयो * तिम्रो कृपा हो भनी
ऐल्हे हे हनुमान् ! बिभीषणजिका * मत्ले सिताथ्यैं गई
सब् समचार बताउ जाउ अहिले * सूनुन् बहुत खुश् भई ३

जो भन्छिन् ति कुरा बताउन यहाँ * फेर् जल्दि आऊ भनी
हूकुम् पाइ गया बिभीषणजिका * मतले हनूमान् पनि
सीताथ्यैं हनुमान् पुग्या रुख मनी * सीता बस्याकी थिइन्
पाऊमा हनुमान् पऱ्या जननिले * चुप्भै नजर् खुब् दिइन् ४
चीन्हिन् ई हनुमान हुन् भनि र खुब् * खूशी भईथिन् जसै
बिस्तार् बिन्ति गऱ्या सबै जननिथ्यैं * श्री रामजीको तसै
भन् खूशी जननी भइन् खुशी हुँदै * क्यै बोल्न लागिन् तहाँ
क्या दीन्या तिमिलाइ चीज हनुमान् * खूशी गरायौ यहाँ ५
तिम्रो यो प्रिय बाक्य तुल्य त अनेक् * रत्नादिका हार् पनि
लाग्दैनन् अरु चीज देख्दिन ठूलो * यो चिज् दिन्या हो भनी
झट् बिन्ती हनुमानले पनि गऱ्या * श्री राम् जगत्का पति
खूशी खुब् हुनुहुन्छ ता खुशी म छु * चाहिन्न दौलथ् रति ६
यो बिन्ती सुनि खूशि भैकन तहाँ * फेरी अह्राइन् पनि
राम्को दर्शन गर्छु बिन्ती गर गै * भेट् गर्न खोज्छिन् भनी
सीताका इ वचन् सुनेर हनुमान् * राम्का हजुर्मा गया
दर्शन्को मतलब् थियो जननिको * सो बिन्ति गर्दा भया ७
त्यो बिन्ती हनुमानले हजुरमा * ताहाँ गऱ्याथ्या जसै
मर्जी भो प्रभुको बिभीषणजिका * सङ्मा तुरुन्तै तसै
जाऊ ल्याउ सिताजिलाइ तिमिले * सब् देह निर्मल् गरी
आउन् भेट्न सिता अनेक् तरहका * भूषण् शरीर्मा धरी ८
हूकुम्ले हनुमानलाइ सँगमा * लीई बिभीषण् गया
जल्दी स्नान गराउनाकन तहाँ * खुब् यत्न गर्दा भया
पैल्हे स्नान गराइ शुद्ध कपड़ा * पैह्राइ भूषण् पनि
दीया सुन्दर जुन् थियो खुशी हुँदै * पैन्हुन् सिताजी भनी ९

पाल्की माथि सिता चढाइ खुशि भै * हींड्या विभीषण जसै
दर्शन् गर्न भनेर बानरहरू * आया र घेर्‍या तसै
चौकी गर्न भनेर डोलि नजिकै * जो ता रह्याका थिया
सब् बानर्हरुलाई तेस् बखतमा * तिन्ले हटाई दिया १०
कोलाहल् अधिकै भयो प्रभुजिले * सूनी नजर् भो पनि
हूकुम् भो रघुनाथको किन तहाँ * बानर् हटायौ भनी
आमा जानी ति हेर्दछन् सब जना * हेरुन् ति बानर्हरू
पाल्कीमा किन चढ्दछिन् अब सिता * पैदल् ति आउन् बरू ११
सूनिन् स्वामित को हुकुम् जननिले * जल्दी जमिन्मा झरिन्
पाऊ पर्छु भनेर खुब् खुशि हुँदै * साम्ने अगाडी सरिन्
कामको सिद्ध गराउनाकन सिता * माया स्वरूपी थिइन्
काम्हो रावण मार्नको कुल समेत् * त्यो सिद्ध पारी दिइन् १२
अग्नीमा अघि राखियाकि कन फेर् * लीन्या तहाँ सूर् गरी
दोष् दीया रघुनाथले किन यहाँ * आयौ अगाडी सरी
अर्काका घरमा बस्याकि भनि यो * दोषै दिनूभो जसै
लक्ष्मणलाइ हुकुम् दिइन् जननिले * विश्वास खातिर् तसै १३
हे लक्ष्मण ! तिमि अग्नि बाल अहिले * ताहीं प्रवेश् गर्दछु
साँचै छु त म बाँचुला त्रुटि भया * ऐले यहीं मर्दछु
हूकुम् लक्ष्मणले तहाँ जननिको * सूनेर रामको पनि
मत् पाईकन अग्नि खुब् गरि ठुलो * बाली दिया बेस् भनी १४
सीताजी पनि खुब् प्रदक्षिण गरिन् * रामको र भक्ती गरी
अग्नीका नजिकै खडा पनि भइन् * साम्ने अगाडी सरी
धौता ब्राह्मण सम्झि राम् चरणको * ध्यान् भित्र मन्मा धरिन्
सब्का साक्षि भनेर अग्नि सित हात् * जोरी पुकारा गरिन् १५

जस्ता रितसित रामकै चरणको * ध्यान्मा रह्याकी म छु
तेस्ता रितसित अग्नि शीतल हउन् * तापै नलागोस् कछु
बोलिन् एति र अग्निमा पसिगइन् * ताहाँ सिताजी जसै
सब्को ताप् मनमा भयो बिरहरू * बात गर्न लाग्या तसै १६
सीता अग्निविषे जसै त पसिथिन् * इन्द्रादि दिक्पालहरु
ब्रह्मा रुद्र समेत सबै तहिं गया * जो देवतां छन् अरू
जम्मा भै रघुनाथको स्तुति गरया * सब् देवगणले पनि
ब्रह्माले पनि खुब् गऱ्या स्तुति तहाँ * मालिक् इनै हुन् भनी १७
भूषण वस्त्र अनेक् धऱ्याकि जननी * सीता अगाडी धरी
अग्नीले पनि बिन्ति खुब् सित गऱ्या * राम्का चरणमा परी
सीताजीकन आजसम्म त यहाँ * राखी दियाको थियाँ
कामको सिद्ध भयो लिनू अब हवस् * सीता हजुर्मा दियाँ १८
अग्निले पनि बिन्ति बात् गरि तहाँ * सीता जसैता दिया
खूशी मन् रघुनाथको हुन गयो * सीताजिलाई लिया
सीताजीकन काखमा लिइ तहाँ * ठाकुर् बस्याथ्या जसै
भक्तीले स्तुति इन्द्रले पनि गऱ्या * खूशीभया सब् तसै १९

दशरथजी सित राम लक्ष्मणको भेट

फेर् बिन्ती शिवले खूशी भइ गऱ्या * राम्का हजुरमा तहाँ
सीतानाथ् ! म त आउन्याछु पछि फेर् * वाहीं अयोध्या महाँ
ऐल्हे ई दशरथ् पिता हजुरका * मिल्ला कि दर्शन् भनी
आया दर्शन् आज बक्सनु हवस् * स्वामित ! प्रभूले पनि १
यो बिन्ती शिवको सुनेर दशरथ्-* जीका हजुर्मा गई
पाऊमा शिर राखि बक्सनु भयो * श्री राम्ले खुश भई
(आलिङ्गन् दशरथ्जिले पनि गऱ्या * आफ्ना ति छोरा कन
डाकी लक्ष्मणलाई फेरि नृपले * शिक्षा दिया यो पुनः २

आफ्नो श्रेयनिमित्त लक्ष्मण! तिमी * रामको गऱ्या सेवन
मानव् रूपमहाँ विशाल हरिको * औतार संझीकन
सिद्धै चारण औ मुनीश्वर तथा * इन्द्रादि द्यौताहरु
गर्छन् ध्यान र पूजनादि इनको * मानी जगत्‌का गुरू ३
गुप्तैतत्व र वेदको हृदय फेर् * अव्यक्त ब्रह्मै कन
वेद्‌ले मान्दछ जुन् इनै पुरुषको * आधार पाईकन
यस्‌तो अर्ति दिएर लक्ष्मणकनै * रामका ति पार्षद् जति
सारालाइ दिएर आशिष तहाँ * लुप्तै भया भूपति) ४
बानर्‌को जति फौज् मऱ्या रण हुँदा * ती सब् बचाऊँ भनी
अमृत् वृष्टि गराउनाकन हुकुम् * भो इन्द्रलाइ अनी
हुकुम् पाइ ति इन्द्रले पनि तहाँ * अमृत् गिराया जसै
बानर्‌को सब फौज् खडा पनि भयो * रामका कृपाले तसै ५
बिन्ती ताहिं गऱ्या बिभीषणजिले * रामका चरणमा परी
मङ्गल् स्नान् गरिबक्सियोस् हजुरले * यो स्नानको हो घड़ी
मङ्गल् स्नान् गरि वस्त्र भूषण धरी * राज् आज याहीं हवोस्
सेवक् हूँ करुणानिधान्! हजुरको * प्रीती म माथी रहोस् ६
बिन्ती सूनि हुकुम् भयो हुन त हो * जान्थ्यौं तहाँ स्नान् गरी
क्यारूँ आज घरै छ भाइ त भरत् * मै झैं जटाजुट् धरी
त्यो भाई पर राखि आज म यहाँ * कुन् रीतले स्नान् गरूँ
सुग्रिव् विर्‌हरु छन् देउ तिमिले * इन्‌लाइ खिल्लत् हरू ७
हूकुम् एति हुँदा बिभीषणजिले * रत्नादि वृष्टी गऱ्या
जस्‌ले जुन्‌चिज खोज्छ सो चिजदिई * सब् फौजको ताप् हऱ्या
सब् फौज्‌लाइ बिदा पनी दिनुभयो * रामले कृपा खुब् गरी
फौज् बानर् हरुको पनी तरिगयो * आनन्दमा खुब् परी ८

पार्षद सहित श्री राम अयोध्या फर्कनू ।

काम् सब् यो त भयो यहाँ किन बसौं * जान्छु अयोध्या भनी
सीता लक्ष्मण् साथमा लिइ चढ्या * श्री राम् बिमान्मा पनि
सुग्रिव् अंगद्जी बिभीषण समेत् * रामका हजुर्मा थिया
तिन्लाई पनि जाउ राज् गर भनी * बीदा प्रभूले दिया १
ती सब्ले तहिं बिन्ति खुब्सित गर्‍या * जान्छौं अयोध्या भनी
सब्को आग्रह देखि खूशि हुनुभो * ताहाँ रमानाथ् पनि
पुष्पक्मा चढि आज जाउँ सब लौ * भन्न्या हुकुम्भो जसै
सुग्रिव् श्री हनुमान अंगद चढया * पुष्पक् विमान्मा तसै
आफ्ना मन्त्रि लिई बिभीषण पनी * तेसै विमान्मा बस्या
सेना सुग्रिवका पनि हुकुमले * सम्पूर्ण ताहीं पस्या
सीतानाथहरू सबै बसि सक्या * पुष्पक् विमान्मा जसै
साहै खुशि भई ति बानरहरू * सब् कुद्न लाग्या तसै ३

सेना समेत् सब विमान उपर् चढाई
हुकुम् दिया प्रभुजिले तहिं जानलाई
आकाश मार्ग गरि जान विमान लाग्यो
शोभा अपूर्व रघुनाथ चढ्या र पायो ४

दौड्यो पुष्प विमान् जसै हुकुमले * आकाश बीच्मा पसी
पृथ्वीको पनि याद् सबै हुनगयो * तेसै विमान्मा बसी
जुन्-जुन् काम जहाँ-जहाँ अघि भयो * जानुन् सबै त्यो भनी
सीतालाइ नजर् गराउनु भयो * खुशमै प्रभूले पनि ५
यो लङ्कापुरि हो अगम् छ सबले * को जान सक्छन् अरू
त्यो भूमि रणभूमि हो तिहिं मर्‍या * ठूला- ठूला बीर्हरू
ताही रावण कुम्भकर्ण त मर्‍या * भारी लडायीं गरी
लक्ष्मणले तहिं इन्द्रजित्कन जित्या * सामने अगाड़ी सरी ६

सेतू सागरमा बनाइ बलियो * मैले समुद्रै तऱ्यौं
रामेश्वर् भनि नाम राखि शिवको * स्थापन् किनार्मा गऱ्यौं
चार् मन्त्री सँग ली बिभीषण तहीं * आई शरणमा पऱ्या
किष्किन्धा यहि हो यसै नगरिमा * सुग्रीवले राज् गऱ्या ७
वार्ता येति गऱ्या सितासित र फेर् * तारा भिकाऊ भनी
सुग्रीव्लाइ हुकुम् भयो प्रभुजिले * तारा भिकाया पनि
तारा रानिहरू समेत चढि सक्या * ताहीं बिमान्मा जसै
सीताल्लाइ नजर् गराउनु भयो * बाली गिऱ्याको तसै ८
सीते! हेर अगाडी पञ्चवटि बेस् * राक्षस् तहाँ धेर् मऱ्या
त्यो आश्रम् पनि हो अगस्त्य ऋषिको * जस्ले कृपा खुब् गऱ्या
तेसै पल्तिरमा सुतीक्ष्ण ऋषि छन् * धेरै ऋषी छन् जहाँ
त्यै हो पर्वत् चित्रकूट् भरतले * भेट् गर्न आया यहाँ ९
जो आश्रम् यमुनाजिका छ तिरमा * ताहीं भरद्वाज छन्
गङ्गा हुन् इ अगाडिकी नजरले * देख्तै खुशी हुन्छ मन्
जो देख्छयौ अभ्भन् परै सरयु हुन् * त्यै हो अयोध्या पुरी
पूरीलाइ प्रणाम लौ गर तिमी * भक्ती गरी नीहुरी १०

श्रीरामको भारद्वाजाश्रममा विश्राम र भरतलाई पुग्ने समाचार पठाउनु ।

सीताजीकन एहि रितसित सबै * खोलेर बिस्तार् गरी
भारद्वाज्कन गै प्रणाम् पनि गऱ्या * जल्दि जमिन्मा भरी
हात् जोरीकन सोध्नुभो जब तहाँ * सब्जन् कुशल् छन् भनी
वृद्धै हुन् महतारिको छ गति क्या * ज्यूँदै ति ता छन् पनि १
क्या बात् भाइ अनी भरत् पनि भया * सब्का उपर् काम् गरी
चौधै वर्ष रह्या ब्रती भइ ति ता * चिन्तन् म माथी धरी
भारद्वाज् ऋषिले पनी सब् कुशल् * थीयो बताई दिया
हे नाथ्! छन् कुशलै सबै भरतका * मात्रै विपत्ती थिया २

हजुर पर हुनाले फल्-फुलै मात्र खान्छन्
हजुर सरि खराउँ गादिमा राखी मान्छन्
शिर भरि छ जटाजूट् बल्कलै छन् धऱ्याका
फगत हजुरमा छन् प्राण अर्पण गऱ्याका ३
सब् जान्दछु हजुरले पनि काम् गऱ्याको
राक्षस् विनाश गरि भार् भुमिको हऱ्याको
त्यो सब् प्रसाद् हजुरको सब तत्व जान्यौं
जो ब्रह्म हो उ त हजुरकन आज मान्यौं ४
लीला गरी हजुरले अवतार् लियाको
ब्रह्मादि देवगणको पनि ताप् हऱ्याको
जो ई चरित्रकन खुश् भइ गान गर्छन्
संसार् समुद्र सहजै पनि आज तर्छन् ५
ब्रह्माजिको बचनले यहि रूप धारी
भार् हर्नु भो सकल राक्षसलाइ मारी
सब् लोकको हित हुन्या अरु काम् गरीनन्
चौधै भुवन् हजुरका यशले भरीनन् ६
मेरो आज पवित्र घर् पनि हवस् * एक् रात् यहाँ राज् गरी
भोली जानु असल् हुन्याछ पुरमा * बिन्ती छ पाऊ परी
भारद्वाज् ऋषिले यती हजुरमा * बिन्ती गऱ्या राज् भयो
सन्मान् सैन्यसमेत गऱ्या र तिनले * सम्पूर्णको ताप् गयो ७
हुकुम्भो हनुमानलाइ हनुमान् ! * लौ श्रृङ्गबेर्मा गई
मेरा खुब् प्रिय छन् सखा गुह तहाँ * तिन्थ्यैं समाचार् कही
नन्दीग्राम् गइ भाइलाइ गरि भेट् * श्री राम आया भनी
मेरो लक्ष्मणको सिताजिहरुको * सम्चार् बताऊ पनि ८

मैले काम जती गर्‍याँ भरतथ्यैं * सम्पूर्ण बिस्तार् गरी
वाहाँको समचार् लिईकन फिर्‍या * सन्ताप सब्को हरी
हुकुम् यो हनुमानले जब सुन्या * मानिस सरीका बनी
जल्दी गै गुहलाइ सब् कहि दीया * आयासिताराम् भनी ६
फेर् जल्दी सरयू तिरै तिर गया * देख्या अयोध्या पनि
नन्दीग्राम् जब देखियो ताहिं गया * जान्या यही हो भनी
वैलाई रहँदा जउन् तरहले * फुल् सुक्छ फोश्रो भई
तेस्तै रैयतको दशा उस बख्त् * देख्या हनूमान् गई १०

देख्या तहाँ भरतलाइ जटा धर्‍याका
श्री रामको चरण चिन्तन खुब् गर्‍याका
राम्को खराउँकन मालिक जानि मानी
दिन्थ्या हुकुम् पनि त सेवक आफु जानी ११
सब् गेरुवा पहिरि मन्त्रि पनी बस्याका
राम्को भजन्तिर त कम्मर खुब् कस्याका
देख्या भरतकन र खुश् भइ हात जोड़ी
बिन्ती गर्‍या भरतको सब ताप तोड़ी १२

भरत मिलाप, अयोध्यामा उत्सव र श्रीरामको राज्याभिषेक ।

जस्को चिन्तन गर्नूहुन्छ महाराज्! * सो नाथ् सिताराम् पनि
आई पुग्नुभयो मलाइ अधिराज्! * भेद् भाइलाई भनी
हुकुम् भो रघुनाथको र म यहाँ * आयाँ हुकुम्ले गरी
सीता लक्ष्मणले सहित् कुशल् छन् * त्रैलोक्यका नाथ् हरि १
एती वीर्हरु साथ छन् भनि कुशल् * बिस्तार् सुनाया जसै
खुशी भैकन अङ्कमाल् पनि गर्‍या * ताहीं भरतले तसै
राम् औ सुग्रिवको कहाँ हुन गयो * भेद् सब् बताऊ भनी
सोध्या ताहिं भरत्जिले र हनुमान् * जीले बताया पनि २

सुग्रिव् साथ मित्यारि गर्नु पनि भो * साहाय सुग्रिव् भया
लङ्कामा रहिछन् सिता र रघुनाथ् * ज्यूका सँगैमा गया
सीता रावणले हरेर बहुतै * दुःखी सरीको भई
सीताजीकन खोजि-खोजि रघुनाथ् * फेर् ऋष्यमूक्मा गई ३
लङ्कामा गइ युद्घ गर्नु पनि भो * राक्षस् र रावण् गिऱ्या
लंकामा अधिराज् बिभीषण बन्या * श्रीराम् अयोध्या फिऱ्या
यो बिस्तार् हनुमान देखि रघुनाथ् * ज्यूको सुनाथ्या जसै
भाईलाइ हुकुम् दिया नगरको * संस्कार खातिर् तसै ४
हे शत्रुघ्न ! गराउ सब् नगरको * संस्कार् अगाडी सरी
सब् देवालयमा पुजा अब गरुन् * नाना विधान्ले गरी
सूत् बैतालिक बन्दिजन्हरु समेत् * निस्कुन् ति कस्बीहरु
सब् जाउन् रघुनाथका हजुरमा * जो-जो यहाँ छन् अरु ५
भारी फौज लिएर मन्त्रिहरुले * सब् राजपत्नी लिई
ब्राह्मण् लाइ अगाड़ि लाइ हिंडनू * सब्लाइ उर्दी दिई
हुकूम् एति दिया तहाँ भरतले * हुकुम् बमोजिम् गरी
हातमा भेटि लिएर लश्कर चल्यो * खुब् हर्षभो तेस् घरी ६
श्री रामचन्द्रजिको खराउँ शिरमा * राखी तयारी भया
भाई साथ लिई भरत् प्रभुजिमा * हिंड्दै ति पैदल् गया
आयो श्री रघुनाथको पनि विमान् * चन्द्रै सरीको बनी
देखाया हनुमानले प्रभुजिको * तेही विमान् हो भनी ७
देख्या श्री रघुनाथको जब विमान् * कीर्तन् सबैले गऱ्या
घोड़ामा रथमा जती विर थिया * तीसब् जमिन्मा झऱ्या
पृथ्वीमा नझरी तहाँ प्रभुजिको * दर्शन् मिलेथ्यो जसै
टाढैबाट गऱ्या प्रणाम् भरतले * खुब् हर्ष मान्या तसै ८

भाईलाई विमानमा लिनुभयो * ताहीं जमिन्मा झरी
फेरी जल्दि पऱ्या भरत् चरणमा * साष्टाँग सेवा गरी
काखैमा पनि राखि बक्सनु भयो * राम्ले भरत् खुश् भया
सीताजीकन दण्डवत् गरूँ भनी * साम्ने अगाड़ी गया ६
स्वामित् ! हूँ म भरत् पऱ्याँ चरणमा * यस्तो पुकारा गरी
सीताका पनि पाउमा परिगया * आनन्द सागर् परी
लक्ष्मण्लाई पनी प्रणाम् तहिं गऱ्या * काम्ले बड़ा हुन् भनी
आलिङ्गन् गरि सुग्रिवादि विरको * मन् खुश् गराया पनि १०
सुग्रीवादि जती त बानर थिया * ती मानिसै झैं भई
सोध्या प्रश्न कुशल् सबै भरतको * आफ्नो कुशल् सब् कही
मर्जी सुग्रिवलाइ तेस् वखतमा * यस्तो भरत्को भयो
याहाँबाट दया भई प्रभुजिका * सब् शत्रुकोज्यान्गयो ११
चारै भाई थियौं अगाड़ी अहिले * पाँचौं हुनूभो यहाँ
भाईका झयिं यो सहाय नभया * राक्षस् जितिन्थ्या कहाँ
यसतो प्रेम्सित बात् गऱ्या भरतले * सुग्रीवजी ... गई
श्री राम्चन्द्रजिका पऱ्या चरणमा * शत्रुघ्न खुशी भई १२
लक्ष्मणजीकन दण्डवत् गरि सिता- * जीका चरणमा पऱ्या
सेवक् हूँ करुणानिधान् ! हजुरको * यो ताहिं बिन्ती गऱ्या
श्री राम्चन्द्रजिको खराउँ शिरमा * राखी गयाका थिया
बेला भो भनि पाउमा भरतले * ताहीं लगाई दिया १३
हात् जोरी बिनती गऱ्या पनि तहाँ * नासो लियाको थियाँ
यो गादी लिइ बक्सियोस् हजुरले * यै हो हजुर्मा दियाँ
सब् थोक्मा पनि अन्नको र धनको * दश् खण्ड बढ्ते गरी
राख्याको छु दयानिधान् ! हजुरको * सेवाविषे मन् धरी १४

यो बिन्ती खुशिले तहाँ भरतले * साम्ने गऱ्याथ्या जसै
देखी भक्ति भरतजिको खुशी भई * सम्पूर्ण रोया तसै
नन्दीग्राम् पुगि उत्रि बक्सनु भयो * ठाकुर् जमिन्मा पनि
पुष्पक्लाइ बिदा पनी दिनुभयो * लैजा कुबेरथ्यैं भनी १५
फेरी श्री रघुनाथ् वसिष्ठ गुरुका * पाऊ विषे झट् परी
याहाँ राज्गरि बक्सियोस् भनि असल् * आसन् अगाडी धरी
आसन्मा गुरुलाइ राखि नजिकै * आसन् विषे राज् भयो
पाया दर्शन रामको र सबको * सम्पूर्ण सन्ताप् गयो १६
कैकेई र भरत् मिलेर रघुनाथ्-* जीका चरण्मा पऱ्या
हात् जोरीकन राज्य अर्पण गरी * बिन्ती बहुतै गऱ्या
जस्ले एक कटाक्षले सहज यो * ब्रह्माण्ड सब् हर्दछन्
जो ऐश्वर्य छ इन्द्रको उ पनि एक् * क्षण्मा तयार् गर्दछन् १७
यस्ता शुद्ध अनन्त पूर्ण सुख रूप् * ब्रह्मै स्वरुप्ले पनि
के राज् गर्नु थियो तथापि लिइ भो * खुशी हउन् ई भनी
पैल्हे स्नान् भरतादिले जब गऱ्या * क्षौर्ले जटा साफ् गरी
स्नान् सीतापतिको पछी तहीं भयो * तेस्तै प्रकार्ले गरी १८
माला चन्दन वस्त्र आदि पहिरी * आसन् बिषे राज् भयो
राम्को स्नान् र सीताजिको तहिं सँगै * हूँदा सबै ताप् गयो
सीताराम् रथमा सवार् हुनुभयो * सुग्रीव् विभीषण्हरू
हात्तीमा रथमा सवार् हुन गया * घोडैमहाँ क्वै अरू १९
राम्को सारथि ता भरत् हुन गया * सेवा म गर्छू भनी
सेतो छत्र लिया बहुत् खुशी हुँदै * शत्रुघ्नजीले पनि
पंखा लक्ष्मणले लिया प्रभुजिको * सुग्रीवले ता चमर
लीया चाम्मर एक् बिभीषणजिले * खुशी भया सब् नगर् २०

मानिस्ले त बखान् कहाँ तक गरुन् * सब् देवताले पनि
राम्को कीर्तन खुब् गऱ्या र सुनियो * मीठो मधुर् सब् ध्वनी
भेरी शंख मृदङ्ग आदि नगड़ा * खुब् बज्न लाग्या पनि
श्रीराम्को पनि कूच् भयो रथ चढ़ी * जाऊँ अयोध्या भनी २१
श्री राम्को पुरिमा प्रवेश् जब भयो * सब् पौरवासी पनि
निस्क्या बालक वृद्ध दर्शन गरी * हेरौं तमाशा भनी
देख्या श्री रघुनाथलाई रथमा * धारण् पिताम्बर् गरी
श्यामसुन्दर्छ शरीर् किरीट शिरमा * भूषण् शरीर्मा धरी २२
लाल्छन् नेत्र विशालखुब् हृदयबिच् * बेस् मोतीका हार छन्
शोभा चन्दन पुष्पको छ पनि बेस् * देख्तै भयो खूशी मन्
सून्या स्त्रीहरूले पनी शहरमा * आया सिताराम् भनी
सब्को चञ्चल चित्तभो र बहुतै * हेरौं सिताराम् भनी २३
छोड्या काम् घरको चढ्या गृह उपर् * सब् स्त्री अटाली गई
लावा पुष्प चढाउँदै प्रभुजिको * दर्शन् गऱ्या खुश् भई
राम्को मोहनी मूर्तिमा जब नजर् * सब् स्त्रीहरूको पऱ्या
खूशी भैकन अङ्गमाल मनले * सब् स्त्रीहरूले गऱ्या २४
मन्दै हास्य गरी प्रजाकन नजर् * दींदै रमानाथ् तहाँ
दर्बार् पौंचनु भो अगाडि दशरथ् * बस्थ्या खुशी भै जहाँ
कौशल्याहरुलाइ योग्य रितले * ताहाँ नमस्कार् गरी
सुग्रिवको पनि बास् खटाउनु भयो * साह्रै पियारो गरी २५
सुग्रिवजीकन राख भाइ ! तिमिले * पैल्हे म बस्थ्याँ जहाँ
सबलाई तिमिले खटाउ बढ़िया * घर् बस्नलाई यहाँ
हुकुम् एति हुँदा तहाँ भरतले * सोही बमोजिम् गऱ्या
सब्का बास खटन् भयो सब तहाँ * आनन्दसागर् पऱ्या २६

आफैं श्री रघुनाथ् हुकुम् अब गरुन् * यो मन् भरत्ले गरी
सुग्रिवलाइ अह्राउनु पनि भयो * खुश् भै अगाड़ी सरी
हे सुग्रीव ! खटाउन् अब पर्‍यो * वीर्‌वीर विचार् खुब्‌गरी
चारैतर्फ गई समुद्र पुगि जल् * ल्याउन्‌कलश्‌माभरी २७
श्रीराम्‌चन्द्रजिलाइ राज्य अभिषेक् * गर्छु म ऐल्हे भनी
मर्जीभो र भरत्‌जिको उहि बखत् * ल्याई दिया जल् पनि
जल् लीनाकन जाम्बवान् र हनुमान् * अङ्गद् सुषेण् चार् गया
पाँच्या जल्दी समुद्रमा असल् जल् * लीएर दाखिल् भया २८
त्यो जल् साथ लिई वशिष्ठ गुरुका * साम्ने भरत्‌जी गया
यो हो चार समुद्रको जल भनी * यो बिन्ती गर्दा भया
फेर् बिन्ति करजोरी खुब्‌सित गर्‍या * ये जल् हजुर्ले धरी
श्रीराम्‌चन्द्रजिलाइराज्य अभिषेक् * दीनू हवस् यस्‌घरी २९
यस्‌तो बिन्ति सुनी वशिष्ठ गुरुले * वेस् बिन्ति गर्छौं भनी
श्रीराम्‌चन्द्र जिलाई राख्नु पनि भो * सिंहासनैमा पनि
गौतम् बाल्मिकि वामदेव इ समेत् * जाबालि ताहीं थिया
ती सब्‌ले सँग भै बशिष्ठ गुरुले * जल्दी अभिषेक् दिया ३०
कन्न्या ब्राह्मण्‌ले पनी तुलसिदल् * हालेर कुशले असल्
मन्त्रैपूर्वक खुशि भैकन छरया * राम्‌का उपर् शुद्धजल्
सेतो छत्र लिया तहाँ प्रभुजिको * शत्रुघ्नजीले गई
सुग्रिव्‌ले र तहाँ विभीषण्‌जिले * हाँक्या चमर् खुश्‌भई ३१
माला काञ्चन वायुले पनि दिया * हार् इन्द्रजीले पनि
माला रत्न खचित् गराइ त दिया * पैन्हुन् सिताराम् भनी
गाऊँछन् तहिं देवतागणहरू * सब् अप्सरा नाच्तछन्
बर्स्यो खुब्‌सित पुष्प वृष्टि नगरा * सुन्दाभयो खुशीमन् ३२

गम्भीर् श्यामशरिर् किरिटछ शिरमा * माला पिताम्बर् धरी
कोटी काम समान सुन्दर स्वरूप् * वाम् तर्फ सीता धरी
सिंहासन् बसि सब् प्रजातिर नजर् * दीनू भएथ्यो जसै
दर्शन् गर्न भनेर पार्वति समेत् * आया सदाशिव् तसै ३३
डिम्डिम् शब्द भयो तहाँ डमरुको * नन्दी र भृंगी पनि
ताल्बेताल्हरु नाच्न लागि ति गया * आया सदाशिव् भनी
शम्भूका पछि देवगण् सब तहाँ * आएर हाजिर् भया
श्रीराम्को स्तुति खुब् गरेर खुशि भै * सब् जल्दि फर्की गया ३४
बाजा खुब् शब्द गर्छन् स्तुति गरि ऋषिगण देवगण् पाठगर्छन्
वर्षन्छन् पुष्पवृष्टि प्रभु उपर अनेक् प्राणिले सौख्य गर्छन्
सिंहासन्मा बिराज्मान् सकल गुणनिधान् राम् हुनू भो जसैता
सीता लक्ष्मण् सँगैछन् प्रभुकन हुनगो पूर्ण शोभा तसैता ३५
राजा श्री रघुनाथ् हुँदा पृथिविमा * सस्यादि खूबै बढ्यो
थीयानन्न अघि गन्ध जौन फुलमा * तिन्मा सुगन्धी चढ्यो
धेनू दान् वृषदान् गऱ्या प्रभुजिले * तिन्कोटि सुन्दान् गरी
वस्त्रै भूषण रत्नदान् पनि गरया * दारिद्र सब्को हरी ३६
दान्ले ब्राह्मण खुश् गराइ रघुनाथ् * सुग्रीवलाइ पनि
माला सूर्य समानको दिनुभयो * दीनू उचित् हो भनी
मर्यादा गरि बाजुबन्द दिनु भो * अंगद्जिलाई पनि
ताहीं एक अमूल्य हार दिनुभो * सीताजिलाई पनि ३७
सीताले हनुमान्लाई दिन सुर् * बाँधेर हात्मा लिइन्
कस्तो हुन्छ हुकुम् भनीकन नजर् * स्वामित् तरफ् खुब् दिइन्
जस्लाइ दिन मन्छ देउ भनि यो * हूकूम भएथ्यो जसै
प्यारा श्रीहनुमान् थिया तहिं दिइन् * त्यो हार् सिताले तसै ३८

(श्रद्धापूर्वक हार त्यो तब लिया * वायूकुमारले तहाँ
हेरया पल्टि र पल्टि नाम् प्रभुजिको * त्यस्का जुहारै महाँ
देख्यानन् प्रिय नाम राम प्रभुको * त्यस्मा रह्याको जब
प्रत्येक् रत्न चुँडाई हेर्न अनि ता * लाग्या हनूमान् तब १
छिन्दामा पनि देखिएन त्यसमा * राम् नाम काहीं भनी
दाना ती सब दाँतले गरि तहाँ * फोरेर हेर्‍या अनी
सारा रत्न फुटाउँदा पनि कहीं * राम् नाम् नदेखीकन
माटोकै सरि मानि रत्नहरु ती * फ्याँक्या कपीले पुनः २
त्यो चाला हनुमानको नजरमै * सीताजिले राम् महाँ
साह्रै मूर्ख रहेछ बानर भनी * बिन्ती चढाइन् तहाँ
जुन् हार् हेर्न नपाइ व्यग्र अतिछन् * ठूला ठुला भूपति
ध्याता दानवहेरू सम्मकन हो * दुष्प्राप्य जुन् हार् अति ३
सोही हार् इनि भक्त हुन् भनि दियाँ * इन्ले त माटो सरी
फ्याँक्या क्यान भनिन् सुनेर प्रभुले * गम्नू भयो त्यस् घरी
सीताको अभिमान तोड़दछु भनी * डाकेर सन्मुख् महाँ
भन्नूभो हनुमानलाई किन ? यो * माला अफाल्यौ यहाँ ४
आज्ञा राघवको सुनेर मनमा * अत्यन्त् दुःखित् भई
भन्छन् वायुकुमार व्यग्र स्वरले * राम्का समीप्मा गई
हे नाथ् ! बक्सिस हार पाइ खुशिभै * मैले लियाँ त्यस् घरी
हेरयाँ नाम् प्रभुको हुन्याछ यसमा * भन्न्या बिचार्ले गरी ५
मूर्ती वा प्रभुको सुनाम् कहिं पनी * देखीन यस्मा जब
फोर्‍याँ भित्र छ कि भनी नभइ फेर् * फ्याँक्याँ दुःखीभै तब
राम्नाम् बाहिक व्यर्थ हो जगतको * ऐश्वर्य सारा सदा
मेरो ता हृदयै विषे छ प्रभुको * मूर्ती खडा सर्वदा ६

यस्तो बिन्ति गरेर चुप् भइगया * वायू कुमार् ती जब
आफ्नो त्यो अपमान् बुझीकन भनिन् * सीताजिले फेर् तब
ठान्छ्हौ तिमि मुख्य भक्त प्रभुका * मेरा पनी छौ प्रिय
यस्तो गफ् किन् गर्दछौ तिमि यहाँ * त्यागेर लोक लाज् सब ७
छन् तिम्रा हृदयैमहाँ प्रभुजिता * देखाउ ऐले यहाँ
तिम्रो बात सुनेर मात्र अहिले * विश्वाश् म मान्छु कहाँ
सीताको सुनि बात यो ति कपिले * राम् नामको जप् गरी
हात्ले छाति चिरीलिया सकलले * देख्या तहाँ त्यस् घरी ८
राज्सिंहासन माथि राम प्रभुका * राज गर्नु हुन्थ्यो तहाँ
सीता बाउँ तरफ् थिइन् ति प्रभुका * हर्षित् भई काख् महाँ
भाई तीन जना वरिपरि बसी * हाँक्थ्या तहाँ चामर
पार्षद् गण् स्तुति गर्दथ्या तहिं बसी * शोभा थियो सुन्दर ९

हनुमान प्रति सीताजीको विश्वास, अङ्गदलाई वैर साधने वरदान।

त्यस्तो अद्भुत दृश्य त्यो नजरले * देखेर सीताकन
लज्जाभो अघिको वचन् किन भनें * भन्न्या लिई मन्मन)
भन् दर्जा हनुमानको तहिं बढ्यो * फेरी प्रभूले पनि
के माग्छौ वरदान माँग तिमिले * दिन्छु म त्यो वर् भनी १
हूकुम् बक्सनुभो तहाँ र हनुमान् * खुशमै अगाडी सन्या
जो माग्नू मनमा थियो हजुरमा * हात जोरि बिन्ती गन्या
स्वामित ! नाम हजुरको जबतलक् * लीनन् जगत्मा बड़ा
ताहीं सम्म शरिर् रहोस् हजुरको * नाम् सुन्नलाई खड़ा २
स्वामित् ! नाम हजूरको स्मरणमा * आनन्द जो पाउँछु
त्यो आनन्द कतै मिलेन रघुनाथ ! * तेही नछुटोस् कछु
यो बिन्ती सुनि लौ भनी हुकुम् भो * फेरी हुकुम्भो पनि
बित्ला कल्प र यो बित्यापछि भन्या * मुक्तै हुन्याछौ तिमी ३

हुकुम् यो रघुनाथको हुनगयो * फेर् जानकीले पनि
जो जो हुन् सुख भोग् सबै बश रहुन् * तिम्रा हनूमान् ! भनी
आशीर्वाद् यति बक्सनु जब भयो * बीदा हनूमान् भया
आनन्दाश्रु गिराइ तप् गरुँ भनी * हीमालयैमा गया ४
(फेरी अङ्गदलाइ नम्रित भई * देखी खड़ा त्यस् घरी
डाकी तिन्कन पासमा खुश भई * भन्छन् जगन्नाथ् हरी
हे अंगद् ! भन केहि मन्न छ भन्या * शंका नमानी यहाँ
तिम्रो भक्ति बुझेर् तुष्ट छु अती * इच्छा छ के मन्महाँ ५
मर्जी त्यो सुनि बालिका तनय ती * रामका चरणमा परी
भन्छन् माँगु म के सबै छ भरिपुर् * स्वामित ! कृपाले गरी
आज्ञा भो तर नाथको र अहिले * लौकिक् बिचार्ले यहाँ
बिन्ती गर्छु प्रथम् प्रभो ! चरणको * भक्ती रहोस् मन्महाँ ६
फेरी बाबु मराइ शत्रुगृहमा * नोकर् रह्याको भनी
गर्न्याछन् अपवाद लोक जनले * मेटीदिनोस् त्यो पनि
तस्मात आजयहाँ शरणपरि प्रभो ! * माग्छु म सोही वर
पाउँ साध्न म बाप बैरी यसको * बक्स्योस् कुनै औसर ७
बिन्ती अंगदको सुनेर सब जन् * साह्रै चकित् भै गया
क्या भन्छन् अब रामले सुनुँ भनी * दृष्टी प्रभूमा दिया
गौरव्पूर्ण यथार्थ वीर-बटुको * त्यो बिन्ती सुन्नू भई
आलिंगन् झट गर्नु भो प्रभुजिले * तिन्का समीप्मा गई ८
फेरी भन्नु भयो प्रसन्न मुखले * श्याबासि दी तिन्कन
तिम्रो मन्सुब पूर्ण निश्चय पनी * गर्न्याछु मैले सुन
भूको भार उतार्छु कृष्ण रुपले * द्वापर् युगैमा जब
स्वर्गारोहणका बखत म मरूँला * हातदेखि तिम्रा तब ९

इच्छित वर् प्रभुबाट पाइकन यो * अङ्गद्जि खुशी भया
रामको होस् जय सर्वदा भनि उनी * आफ्ना नगरमा गया)
फेर् ठाकुर् गुहका अगाडि गइ यो * हुकुम् कृपाले गऱ्या
जाऊ लौ घरमै बसी रहु फगत् * मन्मात्र मैमा धऱ्या १०
यो प्रारब्ध ठूलो छ भोग नगरी * टर्दैन कसतै गरी
हुन्याछौ तिमि मुक्तदेह पछि ता * संसार् सहज्मा तरी
हुकुम् यो गरि मुख्य भक्त गुहका * साम्ने अगाडी सरी
आलिङ्गन् गरि भूषणादि दिनु भो * राज्यै समेत् त्यै घरी ११
तत्वै ज्ञान् पनि बक्सनु तहिं भयो * आनन्द सागर् परी
बीदा भै गुहजी गया घरमहाँ * मन् रामचरणमा धरी
यस्ता रितसित सब् बिदा तहिं हुँदै * सुग्रिव् बिभीषण् गया
लक्ष्मण् सेवक छन् सदा हजुरमा * राम् राज्य गर्दा भया १२
आत्मा रूप् सब कर्मका अधिपति * निर्मल् अकर्ता पनि
कर्ता भैकन लोकलाइ उपदेश् * गर्नू उचित् हो भनी
गर्ना लायक अश्वमेधहरू जो * ठूला ठुला यज्ञ छन्
ती सब् यज्ञ पनी गऱ्या प्रभुजिले * बाँकी रहन्थ्या कउन् १३

श्रीरामको राज्य शासन।

राजा राम् भइबक्सनू जब भयो * प्राणी प्रजा खुश् भया
जो पर्थ्या अघि ताप् अनेक् तरहका * ती सब् प्रजाका गया
गर्दैनन् विधवा विलाप् मुलुकमा * लाग्दैन रोग् व्याध् पनि
सब् डाँकू दबिया परेन कहिं ताप् * यो चीज् हरायो भनी १
बूढा बाँचि मरेन बालख कहीं * यस्तो मुलुक्मा भयो
छोरा झैं गरि पालिबक्सनु हुँदा * ताप् सब् जनैको गयो
गर्छन् राघवको भजन् जनहरू * वर्षन्छ मेघ् कालमा
वर्णाश्रम् सब गर्दछन् दिन बित्यो * सबका सुखी चालमा २

अयुत वर्ष त राज् प्रभुको भयो
सकल ताप् दुनियाँहरूको गयो
शिवजिले यति पार्वतिथ्यैं कह्या
सकल ताप् छुटि जान्छ सुनी रह्या ३
श्री रामको यति कथाकन जो कहन्छन्
सब् थोकले ति परिपूर्ण भई रहन्छन्
धन् पुत्र राज्यहरु कम्ति हुँदैन केही
पाप् हर्नलाइ पनि मुख्य छ धर्म एही ४
जन्मन्छन् तर मर्दछन् पनि सबै * जस्का त छोराहरू
त्यस्ता स्त्रीहरुले भन्या यदि सुन्या * बाँच्छन् ति छोरा अरू
बन्ध्या स्त्री पनि पाउँछन् सुत असल् * गर्छन् कृपा राम् धनी
आधि व्याधि अनेक दुःख भय ताप् * पर्दैन कैल्हे पनि ५
श्रीरामको यति कथा जतिले त सुन्छन्
सब् देवता तिसँग खुब्सित खूशि हुन्छन्
जो विघ्न हुन् ति पनि नष्ट भएर जान्छन्
सम्पूर्ण जन् पनि तिनैकन आइ मान्छन् ६
आधि व्याधि पनी छुटी उस उपर् * धन्-धान्य सन्तान् पनि
बढ्छन् इष्ट कुटुम्ब मित्रहरुका * मान्यै ति हुन्छन् भनी
यस्ताको म बखान् कहाँतक गरूँ * जो मन् प्रभूमा धरी
गर्छन् राम-भजन् त मुक्त पनि भै * जान्छन् ति संसार् तरी ७
शम्भूले सब वेद मन्थन गर्‍या * श्री रामको नाम् सरी
अर्को तत्त्व मिलेन केहि र लिया * साह्रै पियारो गरी
सोही तत्त्व त पार्वती कन दिया * अध्यात्म रुप्ले गरी
जस्ले प्रेम् गरी सुन्छ यो सहज त्यो * उत्रन्छ संसार् तरी ८

इति श्रीसुब्बा होमनाथात्मज तनयेन पं० रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको महाकवि
भानुभक्ताचार्य कृत रामायण युद्धकाण्ड समाप्त ।

❀ श्रीइष्टदेवताचरणकमलेभ्यो नमः ❀

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी र रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको

पुलस्त्यका नाती कुबेर र रावणादि सबै भाईहरूको उत्पत्ति वर्णन।

शम्भूका मुखदेखि राज्य अभिषेक् * रामको सुनीथिन् जसै
सोधिन् पार्वतिले सदाशिवजिथ्यैं * लीला पछीका तसै
पृथ्वीमा कति वर्ष राज् हुनगयो * लीला तहाँ कुन् भया
कस्ता रितसित राज्यछोडि रघुनाथ् * वैकुण्ठ धाम्मा गया १
शम्भो ! श्रीरघुनाथका जति छन् * लीला कृपाले गरी
आज्ञा आज हवस् म सुन्छु भगवान्! * बिन्ती छ पाऊ परी
यो बिन्ती जब शम्भुका चरणमा * श्री पार्वतीले गरिन्
सब् लीला प्रभूको कह्या शिवजिले * खुब् हर्षमा ती परिन् २
रावण् मारि उतारि भारि भुमिको * राज्यै ति गर्छन् भनी
जानी एक्दिन् ता गया ऋषि अनेक् * भेटौं सिताराम् भनी
दुर्वाशा भृगु अङ्गिरा इ पनि छन् * कश्यप् र वाम्देव् भया
विश्वामित्र असित् र कण्इव सहितै * सप्तर्षि अत्री गया ३

सब् शिष्यैं सहितै अगस्तिजि गया * द्वार्मा पुग्याथ्या जसै
हाजिर् जल्दि पठाइ मर्जि भइ ती * पौंच्या हजुर्मा तसै
पूजा सब् ऋषिको गऱ्या प्रभुजिले * सब्लाइ आसन् दिया
खुशी सब् ऋषिगण् भया हजुरमा * जो-जो गयाका थिया ४
पैल्हे प्रश्न गऱ्या तहाँ कुशलको * राम्ले र आदर् गरी
सोध्या सब् ऋषिले पनी कुशलको * बिस्तार् बडो प्रेम् धरी
बिन्ती सब् ऋषिले गऱ्या हजुरमा * स्वामित ! ठूलोकाम् भयो
पृथ्वीको अति भार इन्द्रजित हो * भार् तेहि जाँदा गयो ५
वीर् हुन् रावण कुम्भकर्ण त पनी * यो इन्द्रजित् भन् जबर्
वीर् हो त्यो पनि मारि बक्सनु भयो * को जित्न सक्थ्यो अवर्
लङ्कामा इनि दुष्टको मरण भो * साँचा बिभीषण् थिया
पाया राज्य कनक् भयीं र खुशिले * चाकर् सदाका भया ६

जो दक्षिणा अभयको अघि हो दियाको
सो पूर्ण गर्नकन दुष्ट हरी लियाको
देख्यौं कृतार्थ हुनुभो रघुनाथ ! ऐल्हे
मर्थ्या ति राक्षसहरू अरुदेखि कैल्हे ७

यो बिन्ती ऋषिको सुन्या प्रभुजिले * आश्चर्य मान्या पनि
क्याले रावणदेखि भन् अति ठुलो * भो इन्द्रजित् वीर् भनी
सोध्या सब् ऋषिका अगाडि र तहाँ * साम्ने अगस्ती थिया
यस्तो त्यो विर हो भनी सब कुरो * बिस्तार् बताई दिया ८
ब्रह्माका सुत हुन् पुलस्त्य तपका * खातिर् सुमेरु गया
राजर्षी तृणबिन्दुका नगिचमा * आश्रम् ति गर्दा भया
तप् गर्थ्यां, तहिं देवपुत्रिहरु सब् * आएर खुब् गान् गरी
नाच्थ्या हास्य कुरा अनेक् तरहका * गर्दै नजर्मा परी ९

तप्को विघ्न हुन्या पुलस्त्य ऋषिले * बूभ्या बड़ा धीर् थिया
जुन् स्त्री देख्छु म गर्भिणी उहि हवस् * भन्या शराप् पो दिया
भाग्या सब् तृणबिन्दु पुत्रि त सुनी * साम्ने नगिच्मा गइन्
देख्या ताहिं पुलस्त्यले र ति तहाँ * भट् गर्भिणी भै गइन् १०
काँपिन् खुब् डरले पितासित गइन् * जान्या पिताले पनि
छोरी गर्भिणी भै छ आज ऋषिका * साँचो बचन्ले भनी
जानी छोरी पुलस्त्यजीकन दिया * जल्दी नगिच्मा गई
ती कन्या ति पुलस्त्यले पनि लिया * अत्यन्त खूशी भई ११
तिन्का पुत्र त विश्रवा हुन गया * खुब् ब्रह्म जान्या भनी
भारद्वाज् ऋषिले त तिन्कन दिया * छोरी बड़ो गुण् सुनी
तिन्का पुत्र कुबेर् भया गुणनिधी * तिन्ले तपस्या गरी
ब्रह्मालाइ रिभाउँदा ति धनका * मालिक् भया तेस् घरी १२
(एक् आँखा तिन पाउ बाहु पनि आठ् * इन्का शरीर्मा थियो
तस्मात् देह विकार् भएर इनको * नाऊँ कुबेरै रह्यो
फेरी ई अलकापुरी नगरिका * लोक्पाल् बन्या विश्रुत
यक्षैगण्हरूका अधीश्वर भई * उत्तर्दिशामा स्थित) १३
मालिक् दौलथको गराइ ति गरुन् * यस्मा सयल् खुप् भनी
ब्रह्माले तहिं फेरि पुष्पक बिमान् * तिन्लाइ दीया पनि
तेसै माथि चढी पितासित गई * तप्को सबै फल् कह्या
सब् पायाँ तर बास् त पाइन कता * जाऊँ म भन्दा भया १४
सून्या बिन्ती कुबेरको र खुशि भै * ती विश्रवाले पनि
लङ्का खालि थियोर ताहिं दिनुभो * लौ राज्य गर् जा भनी
लङ्कामा अघि राज्य राक्षसहरू * गर्थ्या बड़ा वीर् थिया
तिन्कै खातिर विश्वकर्मी खुशि भै * लङ्का बनाई दिया १५

आज्‌कल्‌ राक्षस विष्णुले जितिलिंदा * भागेर पातालमा
लुक्ना खातिर गै गया र शहरै * खाली छ यस्‌ कालमा
आज्ञा एति दिया कुबेरकन तहाँ * ती विश्रवाले जसै
लङ्कामा ति कुबेर गईकन बस्या * राज्‌ गर्न लाग्या तसै १६
एक्‌दिन्‌ कैकसि छोरि लीकन ठुलो * राक्षस्‌ सुमाली पनि
डुल्थ्यो यस्‌ पृथिवी विषे सब घुमी * हेरूँ तमाशा भनी
पाताल्‌बाट सयल्‌ गरूँ भनि तहाँ * आएर डुल्दा महाँ
पुष्पक्‌ माथि चढेर खुब्‌सित सयल्‌ * गर्थ्या कुबेर्‌जी तहाँ १७
लाग्यो दृष्टि सुमालिको र मनले * मान्यो बडा हुन्‌ भनी
यस्‌तो वीर्‌ कुलमा कसो गरि हुनन्‌ * सन्तान्‌ चितायो पनि
लाग्यो कैकसीलाइ भन्न त्यसले * पुत्री ! बहुत काल्‌ भयो
कोई वर्‌ पनि पाउँदीन गरूँ क्या * यौवन्‌ त तिम्रो गयो १८
तस्मात्‌ आज त विश्रवा ऋषिजिथ्यैं * जाऊँ र साम्ने गई
हात्‌ जोरी ऋतुदान माँग तिमिले * दासी चरणकी भई
जस्‌ले पुत्र हुनन्‌ अवश्य, उनका * पुत्रै हुनन्‌ वीर्‌ भनी
छोरीलाइ त विश्रवासित गई * त्यस्‌ले पठायो पनि १९
जल्दी कैकसि विश्रवासित गई * साम्ने खडा भै रहिन्‌
पृथ्वीतर्फ नजर्‌ दिई चरणले * लेख्ती जमिन्‌मा भइन्‌
चेष्टा कैकसिको नजर्‌ गरि तहाँ * ती विश्रवाले पनि
कन्या कस्‌कि तँ होस्‌ बता किन यहाँ * आइस्‌ अगाडी भनी २०
सोध्या कैकसिलाइ लाज्‌ हुन्‌ गई * ती धेर्‌ सकस्‌मा परिन्‌
ध्यानैले सब जानि बक्सनु हवस्‌ * यस्‌तो त बिन्ती गरिन्‌
सुन्या बिन्ती र झट्‌ विचार्‌ तहिं गर्‍या * मालुम्‌ भयो सब्‌ जसै
छोरा पाउन आइछस्‌ भनि तहाँ * बोल्या ऋषीले तसै २१

बेला दारुण पारि आज ऋतुदान् * मागिस् म दिन्छु पनि
दोटा पुत्र हुनन् भयङ्कर स्वरूप * बेला सरीको भनी
यस्तोबात्गरिदान् दिया र ऋतुको * ती बात् जसैता सुनिन्
कुन् रितले अब पुत्र पाऊँ बढ़िया * यस्तो मनैमा गुनिन् २२
बिन्ती कैकसिले गरिन् उहि बखत् * स्वामित् ! पतीभै पनि
त्यस्ता पुत्र हुँदा त बुझ्छ कसरी * यो मन् कठिन्भो भनी
सून्या बिन्ति र खुब् दया पनि उठ्यो * ती विश्रवाको पनि
तेश्रो पुत्र हुन्याछ राम्चरणको * दास्बुद्धिमान्खुब्भनी २३
पत्नी कैकसिलाई एति ऋषिले * दीए कृपा खुप् गरी
खूशी कैकसि भै गइन् ऋषि रह्या * ध्यान्मा बहुत् मन् धरी
जन्म्यो रावण पूर्ण गर्भ जब भो * सिर् दश् भुजा बिस्धरी
उल्का ज्यादि भयो अनेक् तरहको * काँपिन् भुमी खुपगरी २४
रावण्का पछि कुम्भकर्ण अति विर् * जन्म्यो उसैका मनी
जन्मी सूर्पनखा पछी गुणनिधान् * जन्म्या बिभीषण् पनि
शान्तात्मा बढ़िया बिभीषण थिया * बस्थ्या ति शास्त्रै सुनी
दुष्टात्मा अति कुम्भकर्ण हुनगो * डुलेर खान्थ्यो मुनी २५
बैन्ही सूर्पनखा भई जगतमा * दुष्टात्म भै डुल्दथी
नक्कट्टी भई गै पछी हजुरका * तेज्ले कहाँ बाँच्दथी २६
विद्युजिह्व ठूलो निशाचर थियो * तेस्लाई बैन्ही दियो
(सम्बन्धै गरि ठूल्--ठूलासँग तहाँ * प्रख्यात रावण भयो)
रावणको त बखान् कहाँतक गरौं * सब् लोकको रोग् सरी
लाग्यो रावण बढ्न रोज् भय दिंदै * तिन्लोक् वशैमा गरी २७
भन्छन् ती फेर् अगस्ती हृदय बिचमहाँ आत्मरूपले रह्याका
निर्मल् सर्वज्ञ पूर्णै प्रभु पनि नरको रूप ऐल्हे भयाका

सोध्नू भो आज लीला गरिकन त सबै रावणादीहरूको
बिस्तार् बिन्ती म गर्छु अरु पनि भगवान् तेज् हर्‍याकोअरूको २८

ब्रह्मै स्वरूप प्रभु भनेर हजूरलाई
जानेर छुट्छु म अनुग्रह केही पाई
यस्तो अगस्ति ऋषिले जब बिन्ति लाया
साँचो कुरो प्रभुजिले ऋषिथ्यैं बताया २९

माया छ यो सब जगत् पनि नित्य जानी
आनन्द यस् विषयमा रति भर् नमानी
मेरो भजन् गरि रहोस् सब पाप हर्‍या
एही उपाय छ सहज्सित पार तर्‍या ३०

एकदिन् पुष्पकमा चढीकन कुबेर् * आया पिताथ्यैं जसै
देखिन् कैकसिले र पुत्रसित गै * क्यै भन्न लागिन् तसै
देख्यौ पुत्र ! कुबेरलाइ तिमिले * सब् द्रव्यका छन् धनी
गर्छन् पुष्पकमा सयल् खुशि हुँदै * तेजस्वी देख्नै पनि ३१

जस्तो यत्न गरेर हुन्छ तिमिले * सो यत्न ऐल्हे गरी
सब्का मालिकभै सयल् गर अनेक् * यस्तै हुनैले सरी
रावण्ले इ वचन् सुनी जननिका * साम्ने प्रतिज्ञा गर्‍यो
हे मातर् ! म बडो भएर रहुँला * क्याआज चिन्तापर्‍यो ३२

यस्तो बात् तहिं कैकसीसित गरी * तप् गर्न रावण् गयो
गोकर्णेश्वरमा गई दृढ भई * तप् गर्न लाग्दो भयो
रावण्का सँग कुम्भकर्ण बिभीषण् * भाई दुवै ती गया
ईश्वर्लाइ गरूँ प्रसन्न भनि खुब् * तिनूले पनी मन् दिया ३३

तप् गर्दा हुँदि कुम्भकर्ण विरको * ताहाँ अयुत वर्ष गो
टेकी एक चरण् बिभीषणजिको * पाँचै हजार् मात्र भो

रावणको त बखान् कहाँतक गरौं * ठूलो तपस्या गऱ्यो
खुब् एकाग्र भएर रोज् प्रभुजिको * ध्यान्‌मा बहुत् मन् धऱ्यो ३४
दश हजार् तव दिव्य वर्ष बितिगो * एक् शिर् तसै होम् गरी
यसूतै रितसित नौ शिरै पनि हुम्यो * भक्ती प्रभूमा धरी
नौशिर् होम्‌गरि शिर् दशौ पनि तहाँ * दीनै तयार् भो जसै
ब्रह्मा आइ हटाइ वर् दिन तयार् * हुनू भयो पो तसै ३५
हे रावण्! वर माँग दिन्छु अहिले * इच्छा बमोजिम् भनी
ब्रह्माबाट दया भयो र खुशि भै * माग्यो तहाँ वर् पनि
हे नाथ्! वर् त अमर् म पाउँ नमरूँ * क्वै वीर देखी कसै
मानिस्‌को त डरै म मान्दिन र ती * मेरा सँधैछन् वशै ३६
ब्रह्माले पनि लौ भनेर वरदान् * माग्या बमोजिम् दिया
काट्याका पनि शिर् तयार् गरिदिया * जस्ता अगाडी थिया
ब्रह्माजी तहिँ वीर् बिभीषणजिका * साम्ने नजिक्‌मा गया
इच्छा क्या मनमा छ माग उहि वर् * दिन्छू म भन्दा भया ३७
माग्या वर् खुशिभै विभीषणजिले * हे नाथ्! निरन्तर् मति
धर्मैतर्फ रहोस् अधर्मतिर ता * कैल्हे नलागोस् रति
ब्रह्माले अधिकै दया गरि दिया * होला तँलाई भनी
माग्यानन् त पनी तहाँ गरिदिया * कल्पान्त आयू पनि ३८

फेर् कुम्भकर्ण विरका अघि जल्दि आई
आज्ञा दिया अब त दिन्छु म वर् तँलाई
क्या मागदछस् भनि दया हुनगो जसैता
जिह्वाविषे गइ ति वाणि बसिन् तसैता ३९

वाणीले जब मोह खुप्‌सित भयो * घत्‌को बिघत्‌को पनि
थाहा केहि भएन तेस्‌कन तहाँ * यस्‌तो म मागूँ भनी

माग्यो मूढ़ भएर एहि बरदान् * निद्रा छ मेल्हा परोस्
एक्दिन् मात्र मलाइ खानपिनको * खातीर निद्रा टरोस् ४०
यस्तो वाक्य सुनेर तेहि बरदान् * दीया प्रभूले जसै
सुन्या त्यो बरदान् र देवगणले * खूशी भया सब् तसै
जिह्वादेखि सरस्वती जब गइन् * खेद् तेस् बखत्मा पऱ्यो
इच्छा ईश्वरकै रहेछ बलवान् * भन्या बिचार् यो गऱ्यो ४१

रावणको लंका समेत त्रैलोक्य विजय ।

बाबू कैकसिको सुमालि खुशिभै * पायो र यो सब् खबर्
आयो जल्दि तहाँ प्रहस्तहरु धेर् * सङ्मा थिया वीर् जबर्
रावण्का सँग गै भन्यो खुशि हुँदै * हे पुत्र ! खुब् काम् गऱ्यौ
विष्णूको अघि डर् थियो अब गयो * सन्ताप् तिमीले हऱ्यौ १
लङ्कामा अघि राज्य राक्षसहरू * गर्थ्या बड़ा खुश् थिया
विष्णूले गइ छिन्नभिन्न गरि सब् * राक्षस् धपाई दिया
क्यारौं जोर् नपुगेर भागिकन सब् * पाताल् गयाका थियौं
तिम्रो आज सहाय पाइकन पो * आई बेताई दियौं २
आज्काल् राज्य कुबेरकोछ तिमिले * मागी बलात्कार् गरी
जुन् पाठ्ले गरि हुन्छ लेउ अहिले * स्थान् छैन लंका सरी
राजाको त हुँदैन बन्धुसितको * बन्धुत्व धर्मै पनि
यो सन्देह नमान कत्ति कसरी * लंका म लीऊँ भनी ३
यस्तो बिन्ति सुमालिको सुनि भन्यो * लंका कसोरी हरूँ
दाज्यू हुन् पित्रि तुल्यछन् तहिं बसुन् * अन्तै बसूँला बरू
यस्तो रावणको वचन् सुनि तहाँ * साम्ने प्रहस्तै सऱ्यो
रावण्को मति फेर् फिराउन बहुत् * सिप्लाइ बिन्ती गऱ्यो ४
हे नाथ् ! कश्यप पुत्र हुन् इ जति छन् * द्यौता र राक्षसहरू
लड्थ्या ती पनि भन्न् भन्या त अरुको * बिन्ती कहाँ तक् गरूँ

तस्मात् आज कुबेर छन् त पनि सो * लंका लिन्या हो भनी
हात् जोरी बिनती गऱ्यो र सुनि त्यो * बिन्ती त मान्यो पनि ५
बेस् बिन्ती त गरीस् भनी उहि बखत् * त्यो चित्रकूट्मा गयो
छोड्यो दूत प्रहस्तलाई र कुबेर्-* लाई निकाल्दो भयो
बाबूको मतलब् बुझीकन कुबेर् * छोडेर कैलाश् गया
तप् गर्दा शिव खुश् भई शिवजिथ्यैं * त्यो बिन्ति गर्दा भया ६
इच्छा माफिकको बनाउन कुशल् * जो विश्वकर्मा थिया
तिन्ले बेस् अलकापुरी पनि कुबेर्-* लाई बनाई दिया
दिक्दार् भै ति कुबेर् रह्या शिवजिले * तिन्मा दया खुब् गऱ्या
शम्भूको करुणा हुँदा त अरु झन् * आनन्द सागर् पऱ्या ७
रावण् राक्षस सब् लिएर खुशिभै * लंका शहर्मा बस्यो
तप्को जोर भई जित्यो सब जगत् * सन्ताप् सबैमा पस्यो
फेर् मंदोदरी मुख्यथिन् महिषि जो * तिन्का उदर्ले गरी
जन्म्यो रावणलाई पुत्र बलवान् * जो जन्मदैका घरी ८
लाग्यो रून त शब्द भो अति ठुलो * मेघ् गर्जन्या झैं थियो
मेघ् झैं शब्द गऱ्यो भनेर उसको * नाम् मेघनाद्नै रह्यो
तेस्को बल् यति सम्मकोह्र भनि सोंध् * लागेन कौने घरी
ब्रह्माको वर पाइएपछि तहाँ * वर्को प्रभाव्ले गरी ९
निद्राले पनि कुम्भकर्ण कन खुप् * पक्ऱ्यो सकस्मा पऱ्यो
हेनाथ! सुत्छु म ठाउँ पाउँ भनी यो * हात् जोरि बिन्ती गऱ्यो
तेस् बिच्मा तब सुत्नलाई बढ़िया * गूफा तयारी गऱ्यो
ताहीं गैकन कुम्भकर्ण विरको * खुब् मस्त निद्रा पऱ्यो १०
ब्रह्माको सब देव दैत्यहरुको * जो श्री थियो सब् हरी
लाग्यो रावण नाश् गराउन अनेक् * रड्को उपद्रव् गरी

पाया थाह कुबेरले र किन यो * गर्छस् उपद्रव् नगर्
भन्या खातिर दूत् पठाउनु भयो * बोलाक् चतुरो जवर् ११
दूतगै विन्ति गरयो र भन् बिखुशिभै *ऊठ्यो ठुलो रीस् गरी
जल्दी गै ति कुबेरको जिति लग्यो * पुष्पक् बिमानै हरी
कूबेर्लाई जीति यमै पनि जित्यो * जीत्यो बरूणै पनि
पौंच्यो स्वर्गविषे पनी खुशि हुँदै * फेर् इन्द्रजितछ भनी १२
एक् ठक्कर् लडि इन्द्रले सहजमा * पक्रेर पाता कस्या
दुर्मत् रावणको गयो खुशि भई * सम्पूर्ण देवगण बस्या
यो थाहा भइ मेघनाद रिसले * आयो अगाड़ी सरी
जीत्यो इन्द्रजिलाइ तेस् बखतमा * भारी लडायीं गरी १३
रावण्लाइ फुकाइ इन्द्रकन ली * फर्केर लंका गयो
जीत्यो इन्द्र र इन्द्रजित भनी ठुलो * नाम् ताहिं देखी भयो
ब्रह्मालाइ खबर् भयो र उ बखत् * लंकापुरीमा गई
इन्द्रैलाई फुकाइ बक्सनु भयो * तेस्लाई वर्दान् दिई १४

रावणलाई मानिस र बानरका हात मर्ने श्राप तथा रावणको तीनौटा पराजय ।

ब्रह्मा इन्द्रजिलाइ स्वर्ग लगि फेर् * जानू भयो धाममा
लाग्यो रावण फेर् जगत् जितुं भनी * संग्राममका काममा
कैलाश् पर्वत् यो ठुलो छ गरहूं * होला कहाँ तक् भनी
कैलाश् हातमहाँ लिएर सहजै * एक्दिन् त तौल्यो पनि१
नन्दीश्वर्कन रीस् उठ्यो र रिसले * दीया सरापै पनि
मानीस् बानर शत्रु भैकन सहज् * मारुन् तँलाई भनी
ताहाँदेखि त कार्तवीर्यसित गो * संग्राम खातिर् जसै
पुग्थ्यो तिन्सित जोर्कहाँ सहजमा * पाता कस्या पो तसै २
मेरो नाति भनी पुलस्त्य ऋषिले * आएर बिन्ती गरी
बन्धनदेखि फुकाइ बक्सनु हुँदा * लाज्भै फिर्यो तेस् घरी

(प्रह्लाद् पौत्र बली भनी अघि भया * त्रैलोक्य जीती लिया
वामन् रूप् धरि विष्णुले छल गरी * पाताल् पठाई दिया ३
तिन्का साथ् रण गर्न गो र शिशुले * बाँधी तबेला महाँ
राख्याथ्या अनि श्री पुलस्त्य ऋषिले * जाई छुटाया तहाँ)
फेरी रावण बालि जित्छु भनी गो * साथ्मा अनेक् वीर् गया
बालीले पनि पक्रि तेस्कन तहाँ * खुब्काखिच्यापृताभया ४
काखी च्यापि समुद्र चार घुमि फेर् * छोड़ी दियाथ्या जसै
मैत्री गर्छु भनी मित्यारि गरि खुब् * लाज् मानि फर्क्यो तसै
ई बाहेक् अरु वीर सब् वश गर्‌यो * तिन्लोक्‌विषे छन् जती
कस्ता विर्‌हरु मारि बक्सनु भयो * बिन्ती गरूँ यो कति ४

श्री रामको विराट रूपको स्तुति ।

नारायण् हुनुहुन्छ विष्णु भगवान् * सब् यो चराचर् पनि
जो देखिन्छ कहिन्छ शास्त्रहरुले * नारायणै हो भनी
स्वामित्का अघि नाभिमा कमलभो * ब्रह्माजी ताहीं भया
वाणीले सङ् अग्नि ली हजुरका * ब्रह्माजी ताहीं गया १
बाहुदेखि त लोकपाल् हुनगया * ई इन्द्र सूर्यै पनि
आँखादेखि भया दिशाहरु यहाँ * कान्‌देखि शब्दै अनी
सब्को प्राण तयार् भयो हजुरको * प्राणदेखि मुख्यै भई
नासादेखि त वैद्य अश्विनिकुमार् * वेदाङ्गमा पार् गई २
जङ्घा जानु उरू जघन् यति शरीर् * देखि भुवर् लोक्‌हरु
कोखा देखि इ चार् समुद्र त भया * वर्णन् कहाँतक् गरूँ
निस्क्या स्तन् दुइ देखि इन्द्र र वरुण् * जो दश् दिशाका पती
रेतै देखि त बालखिल्यहरु सब् * निस्क्या तपस्वी अति ३
धर्माधर्म विवेकका ति यमराज् * फेर् लिङ्गदेखीभया
मृत्यु ता गुद देखी रुद्र त हजुर्- * का क्रोधदेखी भया

हाड्देखी जति पर्वतादिहरु छन् * केशदेखि सब् मेघ् भनी
जो छन् औषधि रोम देखि त भया * नङ्देखि सब् स्वर् पनि ४
विश्वात्मा हुनुहुन्छ नाथ ! पुरुष रुप् * माया त शक्ति लिन्या
खूशी भैकन देवताकन सदा * अमृत् पिलाई दिन्या
स्वामित्कै छ त सृष्टि सब् जति छ यो * संसार् चराचर् भनी
बाँच्याको पनि देखिइन्छ भगवान् ! * आधार् हजुरको गरी ५
जस्तै दूधविषे रहन्छ भरिपुर् * घीऊ उही रीत् गरी
सब् चीज्मा हजुरै पसी रहनु भो * सर्वान्तरात्मा हरि
हुन्छन् सूर्य प्रकाशमान् हजुरका * तेज्ले हजुर् सब् धनी
स्वामित्लाइ त नाथ्!प्रकाश् गरिलिन्या * छैनन् अरु क्वैपनि ६
ज्ञानी जन्हरु देख्तछन् सकल रुप् * अज्ञानि अन्धा सरी
देख्दैनन् प्रभुलाइ मूढ हुन गै * घुम्छन् विपत्मा परी
योगी भैकन वेद शीर्षरुपले * खोज्छन् त देख्छन् पनि
यस्ता रित्सित पो चराचर विषे * श्रीराम् रह्याछन् भनी ७

वक्बात् गर्‍याँ प्रभु ! हजुरसित रीस् नमानी
रच्या हवस् प्रभु ! अनुग्रह पात्र जानी
चीन्ह्या त अद्वितीय नित्य हजूरलाई
भजछु निरन्तर टहल् गरि हर्ष पाई ८

बाली र सुग्रीव जन्म कथा र बालीले किष्किन्धापुरीको रजाईं पाउनु।

यो बात् अगस्ति ऋषिको सुनि राम फेरी
भन्छन् तहाँ ति ऋषिका मुखतर्फ हेरी
बाली र सुग्रिव इ बानर दुइ भाई
पैदा भया कसरि भन्नु हवस् मलाईं १
बाली सुग्रिव इन्द्र सूर्य सुत हुन् * भन्या सुन्याको त छ
कस्ता रित्सित जन्मभो इ दुइको * विस्तार् समेत् खोज्दछु

विस्तार् सुन्न म पाउँ सब् भनि हुकुम् * रामूको भएथ्यो जसै
विस्तार् खुशि भई अगस्ति ऋषिले * बिन्ती गऱ्या सब् तसै २
ब्रह्मा चार् शय कोशको गरि सभा * सूमेरु माथी थिया
ईश्वर्लाइ रिझाउनाकन तहाँ * खुब् योगमा मन् दिया
योग्मा चित्त बढ्यो र भक्ति रसले * आँशू खसाया जसै
आँशूको तहिँ वीर बानर बन्यो * आश्चर्य मान्या तसै ३
ब्रह्माले करुणा गरी उस बखत् * भन्दा भए त्यो पनी
मेरो नित्य नजीकमा रहु यहाँ * कल्याण होला भनी
ब्रह्माको इ वचन् सुनेर खुशि भै * वाहीं नजिक्मा रह्यो
फल्फुल् खाइ त तेही पर्वतविषे * त्यो नित्य डुल्दो भयो ४
लाग्यो पानि पिआस् र कूप् नजिकमा * देख्यो र पौंच्यो तहाँ
छायाँ आफ्नु पनी नजर् परिगयो * त्यो कूप हेर्दा महाँ
अर्को वीर् सरि मानि तेहि कुपमा * कूदी पसेथ्यो जसै
अर्को कोहि नदेखि फेरि झटपट् * उफ्रेर निस्क्यो तसै ५
निस्क्यो बाहिर कूपदेखि त असल् * स्त्रीको स्वरुप्को बनी
लीयो खेद् मनमा कसोरि म भयाँ * स्त्रीको स्वरुप्को भनी
देख्या इन्द्रजिले र तेहि बिचमा * तिन्मा बहुत् मन् भयो
पक्र्या इन्द्रजिले र वीर्य त गिरी * सब् बाल देश्मा गयो ६
तेही वीर्य त एक् कुमार् हुनगयो * बाल्मा गिऱ्याको पनि
बाल्देखी त भयो भनीकन कह्या * नाम् बालि वीर्भो भनी
माला-काञ्चनि पुत्र जानि बढिया * एक् इन्द्रजीले दिया
बाबूको करुणा बुझेर खुशि भै * त्यो बालि वीर्ले लिया ७
तेस् बिच्मा तहिं सूर्य आई त नजर् * दीया उसै स्त्री महाँ
सूर्यैको पनि वीर्यपात् हुनगयो * ग्रीवाविषे पो तहाँ

तेही बीज् पनि बेस् कुमार् जब भयो * ग्रीवा विषे एक् जसै
ग्रीवा देखि भयो भनेर तिनको * सुग्रीव नाम्भो तसै ८
सूर्येले पनि पुत्रलाइ बलवान् * साहाय दिन्छु भनी
वीर् मध्ये बलवान् थिया र हनुमान् * ज्यूलाइ दीया पनि
सुग्रीव्का सँगमा रह्या ति हनुमान् * श्री सूर्य धाम्मा गया
बाली सुग्रिव दूइ पुत्र यसरी * ती बानरीका भया ९
बाली सुग्रिव दूइ पुत्र सँगमा * ली सुत्न खातिर् गइन्
प्रातःकाल विषे त फेरि अघि झैं * ती स्त्री पुरुष् नै भइन्
स्त्री रूप् भैकन बालि सुग्रिव दुवै * जन्माइ पूरुष् भया
ब्रह्मालाइ गरूँ प्रणाम् भनि दुवै * छोरा सँगै ली गया १०
ब्रह्मालाइ खबर् भयो र खुशि मन् * तिन्को गराया पनि
किष्किन्धापुरि दीन मन्सुब भयो * आश्रित् अनाथ् हो भनी
थीयो एक् तहिं बेस दूत बलवान् * हाजिर् र मर्जी पनि
ब्रह्माको हुन गो लगेर गरिदे * यस्लाइ राज्यै भनी ११
किष्किन्धापुरिमा लगी तिलक दे * खुब् राज्य शोख्मा परोस्
सातद्वीप्मा जति बानरादिहरु छन् * तिन्मा हुकुम् यो गरोस्
श्री नारायण भार हर्न भुमिको * राम्चन्द्र हुनन् जसै
तीनैलाइ सहाय दीनकन ता * तत्पर् हवस् यो तसै १२
किष्किन्धापुरिमा लगी तिलक दे * भन्या हुकुम्भो भनी
तेस् ऋक्षाधिपलाइ साथ लिइ गै * राजा बनाया पनि
त्यै ऋक्षाधिपका ति पुत्र दुइ हुन् * बाली र सुग्रीव् भनी
सब् विस्तार गरी सक्याँ हजुरमा * मालूम् थियो ता पनि १३
किष्किन्धा तहिं देखि बानरकि भै * सुग्रीव्हरू छन् तहाँ
सर्वेश्वर् हुनुहुन्छ ता हजुरमा * क्या धेर बताऊँ यहाँ

नित्यानन्द चिदात्म नाथ्! हजुरले * लीला स्वरूप यो धरी
ब्रह्माजीकन खुश् गराउनु भयो * सम्पूर्ण भूभार् हरी १४
बाली र सुग्रिव दुबैकन धर्म जानी
कीर्तन् गरोस् त गुण जन्म सबै बखानी
सम्बन्ध केहि रघुनाथ्सित पर्न जाई
पाप् छुट्दछ धर्म पनि बढ्दछ तेसलाई १५

माता सीताजीलाई रावणले हर्न्या कारण।

वर्णन् ता यति कर्मले हजुरको * हुँदैनथ्यो ता पनि
वर्णन् गर्छ जगत यहाँ कि रघुनाथ्! * सब् ताप् हरौला भनी
अर्को आज कथा कहन्छु रघुनाथ्! * सीताजिलाई पनि
रावण्ले हरि ली गयो त यहि हो * तेस्को इरादा भनी १
रावण्को र सनत् कुमार ऋषिको * एक्दिन् भयो भेट् कहीं
सोध्यो रावणले परी चरणमा * क्यै बात् ऋषीथ्यैं तहीं
ब्रह्मन्! को बलवान् छ देवहरुमा * आधार कस्को गरी
जित्छन् सब् रिपुलाइ देवगणले * रणमा अगाडी सरी २
कस्को पूजन गर्दछन् द्विजहरू * जो योगि हुन् सो पनि
कस्को ध्यान्कन गर्दछन् सहजमा * संसार् तरौंला भनी
यस्को निश्चय कत्ति पाइन यहाँ * कस्तै विचार्दा पनि
ठूलो कुन् छ बताइ बक्सनु हवस् * एही छ ठूलो भनी ३
सून्या प्रश्न सनत् कुमार ऋषिले * यस्ता प्रकार्को जसै
जान्या रावणको र आशय उसै * माफिक् बताया तसै
सून्यौ रावण्! एक् हरी सरि ठूलो * मिल्दैन अर्को कबै
धौताका सब दानवादिहरुका * आधार् इनै हुन् सबै ४
जस्ले नाभि कमल् विषे त भगवान् * ब्रह्माजि पैदा गरी
तिन् द्वारा जगतै बनाउनु भयो * ठूला तिनै हुन् हरि

इन्द्रादीहरु जित्तछन् रिपु सबै * आधार् हरीकै गरी
ध्यान्ले योगिहरू तिनैकन भजी * जान्छन् सहज् पार् तरी ५
रावणले इ वचन् सुन्यो र ऋषिको * बिन्ती गऱ्यो फेर् तहाँ
विष्णूले जति मार्दछन् रणमहाँ * ती बस्न जान्छन् कहाँ
दोश्रो प्रश्न सुन्या तहाँ ति ऋषिले * यस्ता प्रकार्को जसै
उत्तर् फेरि दिया कृपा गरि तहाँ * तेस्लाइ तिन्ले तसै ६
द्यौताले जति मार्दछन् ति त अनेक् * स्वर्गादिको भोग् गरी
कालान्तर्पछि जन्म हुन्छ तिनको * पृथ्वी तलैमा भरी
जस्लाई हरि मार्दछन् ति त तसै * जान्छन् तुरुन्तै तरी
मुक्तै भैकन बस्छ जन्म उसको * हुँदैन कौनै घरी ७
यस्तो सत्य बचन् सुनी मन बुझ्यो * रावण् भयो खुश् पनि
संग्राम् श्रीहरिथ्यैं गरी तहिं मरी * मुक्तै म हुन्छु भनी
यस्तो सुर् मनमा जसै दृढ़ गऱ्यो * जान्या ऋषीले पनि
खूशी भै ति सनत्कुमार ऋषिले * आशिष् दिया फेर् पनि ८
हे रावण ! सुन बात जो छ मनमा * स्वाभीष्ट सिद्धी सबै
तिम्रो त्यो परिपूर्ण हुन्छ मनमा * शङ्का नमान्या कबै
रूप् कस्तो हरिको छ भन्छु अहिले * यस्ता हरी छन् भनी
स्थावर् जंगम सूर्य चन्द्र पृथिवी * शेष् दैत्य दानव् पनि ९
यै रूप् हुन् हरिका अनेक् तरहका * यो रूप् बिराट् रूप हो
पीताम्बर् घनश्याम सूक्ष्म रुप हो * देख्नू कृपाले छ यो
यो रूप् देख्न त मन्सुबा छ त हुनन् * इक्ष्वाकू कुल्मा हरी
छोराहुन् दशरथ्जिका भनि जगत् * भन्नन् तिराम् नाम् गरी १०
सीता लक्ष्मण साथमा लिइ पिता- * जीका हुकुम्ले गरी
जानन् दण्डकबन् महाँ भजिलिया * चीन्ह्या तिनै हुन् हरि

यो विस्तार सनत् कुमार ऋषिका * मुख्देखि जस्सै सुन्यो
चीन्ह्यो स्वामित लाइ तेस् बखतमा * तेस्ले त यस्तो गुन्यो ११
श्री रामजी सँगमा बिरोध् गरि तिनै * का हात देखी मरी
संसार् सागर पार् तरेर सहजै * जान्छ जहाँ छन् हरि
यस्तो आशयले सिताकन हर्‍यो * रावण् त हो बुद्धिमान्
लक्ष्मीहुन् इ सिता भनीकन चिन्ह्यो * हुन्थ्योकहाँत्योअजान् १२

जो यो कथाकन खुशी भइ पाठ गर्छन्
सुन्छन् कथा कहि सुनायर पाप हर्छन्
खुब् आयु बढ्छ तिनको अति सौख्य हुन्छन्
धन् लाभ हुन्छ बहुतै जब नित्य सुन्छन् १३

रावणले श्वेतद्वीपका स्त्रीहरु द्वारा लाँछित हुने कथा।

एक्दिन् नारद्जी घुमी सकल लोक् * आया नजीक्मा जसै
देख्यो रावणले र पाउ परि झट् * विन्ती गर्‍यो यो तसै
हे सर्वज्ञ मुने ! लडाकि बलिया * वीर्छन् कहाँ सो कही
पाऊ लाग्नु हवस् गर्‍यौं विनती यो * खुब् लड्न इच्छा भयी १
रावण्को इ कुरा सुनेर ऋषिले * मन्ले विचार् खुब्गरी
भन्छन् को भनुँ छैन वीर अरु ता * याहाँ तिमीले सरी
तिम्रो मन्सुब पूर्ण गर्न सकन्या * वीर् श्वेतद्वीप्मा गया
मिल्छन् जाऊ तहाँ न जाउ कहिंलो * खुब्लड्नमन्सुब् भया २

जो विष्णुको पूजन नित्य गर्छन्
जो विष्णुका बाहुलिदेखि मर्छन्
त्यस्ता महात्मा तिहिं बस्न जान्छन्
त्रैलोक्यका वीर्कन तुच्छ मान्छन् ३

नारद्को इ वचन् सुनीकन त झट् * पुष्पक् बिमान्मा चढी
श्वेतद्वीप्मा पनि पुग्दछु भनि चल्यो * रावण् त तेसै घरी

श्वेतद्वीप्का नजिकै पुग्यापछि विमान् * पुष्पक् न चल्या भयो
ओर्ल्हीं पुष्पक देखि हिक्मति थियो * पैदल् दगुर्दै गयो ४
श्वेतद्वीप्मा त पुगी प्रवेश् गरूँ भनी * मन्सुब् गरेथ्यो जसै
आया सुन्दरि नारि घेरि चहुँओर * आश्चर्य मान्यो तसै
यौटीले गइ शीघ्र पक्रिकन सब् * वृत्तान्त सोद्धी भई
अर्कीले अभ्र अर्किले धरिलिंदा * चेत्भो तहाँ त्यो गई ५
उम्क्यो स्त्रीहरु देखि बल्ल र बहुत् * आश्चर्य मान्यो पनि
मर्छु मै पनि विष्णु देखि र यहाँ * आएर बस्छु भनी
जल्दी मर्न निमित्त खुब् छल गरी * सीताजिलाई हर्‍यो
लङ्कामा गई मातृवत् जननिको * सेवा पनि खुब् गर्‍यो ६
राम्नाम्ले परमेश्वरै हुनु भयो * मालुम् छ सब्को गति
क्या बिन्ती गरूँ धेर् हजुर् त सबका * साक्षी जगत्का पति
मेरो एहि चरित्र गाएर रहोस् * यो लोक संसार् भनी
गर्नू हुन्छ यही अनेक् तरहका * संसारि लीला पनि ७
एही रितसित रामको स्तुति गरी * खुश्भै अगस्ती गया
संसारि सरि भै अनेक् विषय भोग् * श्री राम गर्दा भया
फर्क्यो पुष्पविमान् कुबेर्सित गई * राम्कै हजूरमा गयो
फर्क्यो नाथ् ! म कुबेरको हुकुमले * यो बिन्ति गर्दो भयो ८
पैल्हे रावणले जितीकन लियो * सेवा उसैको गरिस्
ऐल्हे श्री रघुनाथले जितिलिंदा * उनकै अधीन्मा परिस्
खुब् यो योग्य भयो अझै पनि तँ जा * सेवा प्रभूको गरी
आऊनू पछिफेर् यहाँ जब त राम् * वैकुण्ठ जान्छन् फिरी ९
हुकुम् एति कुबेरले पनि गर्‍या * स्वामित् ! पुग्याथ्यौं जसै
मञ्जुर् सोही हुकुम् गरीकन फिर्‍यौं * खुशभै हजुरमा तसै

गर्छन् बिन्ति हजुर् अघी गइ दिया * आफैं प्रभू राम् पनि
पाऊ लाग्नु हुन्या छ मुक्ति यहि हो * बैकुण्ठ जान्या भनी
भन्छन् बिन्ति गऱ्याँ हजुर् सित सबै * ब्रह्मादिको ता पनि
जस्तो गर्नु उचित हो उहि हवस् * स्वामित ! जनायाँ भनी ३
सीताले बिनती गरिन् र रघुनाथ- * ज्यूको हुकुम्भो तहाँ
बेस् भन्छन् यति गर्नु पर्दछ यसो * बैकुण्ठ जाँदा महाँ
लोक्को एक् अपवाद् लगायर तिमी * -लाई बड़ा बन् महाँ
छोडी त्याग् पनि गर्छु जानु तिमिले * बाल्मीकि आश्रम् जहाँ ४
ऐल्हे गर्भ छ जन्मनन् दुइ कुमार् * वीरवीर् तिमीले पनि
लोक्को यो अपवाद मेट्छु अब ता * पस्छु म नीयाँ भनी
याहीं आएर लोकका बिचमहाँ * नीयाँ पसौली जसै
फाट्निन् धर्ति र ताहिंबाट तिमिले * बैकुण्ठ जानू तसै ५
यस्रित्ले तिमि जाउली जब अघी * बयैं काल् बसी मैं पनि
आउँला किन बस्तछु कहि सक्याँ * यै मुर् छ मेरो भनी
जानाको यहि सूर निश्चय गरी * श्री राम् सभामा गया
हाम्रो यश् अपयश् कसो छ दुनियाँ * हो ! एहि सोद्धा भया ६

सीताजीको पुनः वन गमन र बाल्मिकीजीको आश्रममा बस्नु ।

सब्ले बिन्ति पनी गऱ्या हजुरको * बोल्छन् यशै यश् पनि
यौटाले पछि क्या भन्योकि रघुनाथ् ! * एक सुन्छु अप्यश् भनी
रावणले बनमा हरी घर लगी * क्वैदिन् त राख्यो पनि
यस्ती हुन् इ सिता उनैकन घरै * ल्यायाछ चोखी भनी १
यस्ती स्त्री पनि चोखि हो भनि यहाँ * राजा त राख्छन् भन्या
चोखी कुन् रहली यहाँ अब उपर् * सम्पूर्ण वेश्या बन्या
भन्छन् अप्यश एहि मात्र भनि हो * बिन्ती गऱ्याथ्या जसै
लक्ष्मणजीकन डाकिल्याउन हुकुम् * दीया प्रभूले तसै २

हुकुम्ले रघुनाथका हजुरमा * लक्ष्मण पुग्याथ्या जसै
सुन्नालाइ कठिन् हुन्या अति कठोर् * हुकुम् भयो यो तसै
हे भाई ! इ सिताजिलाइ अहिले * त्यागनु त मैले पऱ्यो
चोखी जानिलिंदा त दुर्यश बहुत् * लोकले मलाई गऱ्यो ३
सीतालाइ चढाइ जल्दि रथ्मा * वाल्मीकि आश्रम् महाँ
जो ताहीं छ नजिक् गएर वनमा * छोडेर आऊ यहाँ
उत्तर् केहि गऱ्यौ भन्या त तिमिले * माऱ्यौ म ऐल्हे मऱ्याँ
भाई ! भोलि विहान जानु वनमा * हुकुम् त यै हो गऱ्याँ ४
लक्ष्मणले जब यो हुकुम्कन सुन्या * ठूलो सकस्मा परी
प्रातःकाल महाँ उठेर बढिया * एक् रथ् तयारी गरी
सीतालाइ चढाइ ली वन महाँ * छोडेर आया पनि
लागिन् गर्न विलाप् सिताजि वनमा * छोड्या मलाई भनी ५
रुन्थिन् ताहिं सिताजि, शिष्यहरुले * वाल्मीकिजी थ्यैं गई
सारा हाल कह्या र वाल्मीकिजिले * सीताजिको याद् भई
ल्याया आश्रममा र लोकजननी * सीता इनै हुन् भनी
स्त्रीजन्लाइ लगाइ खुब् सित गऱ्या * सेवा सिताको पनि ६

ती विप्रपत्निहरुले पनि लक्ष्मि जानी
पूज सिताकन गऱ्या अति भाग्य मानी
सीतापती पनि विरक्त भएर सुख्भोग्
छोडी, मुनी-सरि भई मनले लिया योग् ७

श्रीराम गीता प्रारम्भ ।

लीला गाइ भनी सुनीकन तरुन् * ई लोक संसार् भनी
लोकैका हितका निमित्त भगवान् * मानिस् स्वरुप्का बनी
लीला गर्नु भयो र बृद्धहरुले * जो गर्दथ्या सो गरी
सत्कर्मै गरि दिन् बिताउनु भयो * बाधा सबैको हरी १

साथ्मा लक्ष्मणजी थिया प्रभुजिथ्यैं * कुन् हो ठुलो विष् भनी
सोध्या लक्ष्मणले र सब् कहनु भो * बिस्तार् प्रभूले पनि
(पैल्हे क्वै नृग नाम भूपति ठुला * धार्मिक् भयाका थिया
गौदान् नित्य हजारको गरि ठुलो * कीर्ति चलाई लिया २
एक्दिन् भूल्सित दान् गरेकि गउ दान् * अर्का द्विजैमा दिई
गो-स्वामी द्विज श्रापले तिनि बस्या * जन्मी छेपारो भई)
ब्रह्मस्वै विष हो तसर्थ भनी यो * विस्तार् सुनाया जसै
बूझ्यो चित्त र फेरि लक्ष्मणजिले * यो सोध्न लाग्या तसै ३
हे नाथ्! ज्ञान स्वरूप देहहरुको * आत्मा अधिन्भै पनि
भूभार् हर्नु भयो अनेक् तरहको * यस् आकृतीको बनी
लीला होइन आत्मरूपि भगवान्! * भक्तै फगत् जान्छन्
यो लीला त दया निमित्त हुनगो * यस्तो पनी मान्दछन् ४
यस्ता मालिक जानि पाउ तलमा * स्वामित्! पर्याको म छु
संसार् रूपि गँभीर् समुद्र सहजै * कुन् पाठ्ले तर्दछु
सोही युक्ति सिकाइ बक्सनु हवस् * जुन् पाठले यो तरी
पुग्न्याछु पत्रि धाममा सहजमा * आनन्दको भोग् गरी ५
लक्ष्मणको इ वचन् सुनेर रघुनाथ् * मुख् खुब् हँसीलो गरी
आफ्ना भक्त ति भाइ लक्ष्मणजिको * सम्पूर्ण सन्ताप् हरी
तत्वै ज्ञान पनी तहाँ दिनुभयो * जसलाई वेद्ले पनि
भन्छन् लोक्हरुलाइ तर्न सजिलो * साँघू छ एही भनी ६
ई वर्णाश्रमका क्रिया जति त छन् * तिन्लाइ पैल्हे गरी
दश् इन्द्रीय र मन् जितेर गुरुको * साम्ने अगाड़ी सरी
आत्मै ज्ञान मिलोस् भनेर गुरुको * सेवा निरन्तर् गर्‍या
आत्मै ज्ञान् पनि मिल्छ एहि रितले * संसार् कतीले तर्‍या ७

फल् इच्छा गरि कर्म गर्छ यदि ता * फेर् देह यस्तै लिई
त्यो फल् भोग् पनि गर्छ गर्छ अरु फेर् * कर्मै बहुत् मन् दिई
तेस्को फेर पनि बन्छ देह करले * एसै जगत्मा परी
यस्तै रितसित घुम्छ त्यो भुवनमा * अत्यन्त चक्रै सरी ८
अज्ञानै छ घुमाउन्या सकलको * शत्रू सरीको यहाँ
ज्ञानैले गरि नष्ट हुन्छ पनि सो * लीनू यही मन् महाँ
अज्ञान्को र इ कर्मको छ कति फेर् * तस्मात् क्रियाले गरी
अज्ञान् नष्ट हुँदैन छैन अरु थोक् * उपाय ज्ञानै सरी ९
अज्ञान् नष्ट हवस् न राग त छुटोस् * अज्ञानका कर्मले
कर्मै गर्छ त घुम्छ यै जगतमा * त्यो कर्मका धर्मले
तस्मात् ज्ञान विचार गर्नु जनले * ज्ञान्ले कती पार् भया
ज्ञान् छोड़ीकन कर्मले जनहरू * संसार पार्को गया १०
विद्यालाइ सहाय कर्म छ ठूलो * भन्छन् इ वेद्ले पनि
तस्मात् कर्म अवश्य गर्नु जनले * साहाय होला भनी
क्वै एसो पनि भन्दछन् ति त भनुन् * सहाय केही रति
विद्यालाइ त चाँहिदैन बुझ यो * बिस्तार् बताऊँ कति ११
हुन्छन् कर्म जती त देहहरुमा * पूरा अभीमान् भई
विद्याहुन्छ त जो छ ताहिं अभिमान् * देहादिमाको गई
विद्याको र इ कर्मको छ त विरोध् * साहाय हुन्थ्यो कहाँ
विद्यै एक् छ समर्थ मुक्ति दिनमा * यै जान सब्ले यहाँ १२
वाजीमा श्रुति तैत्तिरीय कहिन्या * श्रूतीहरूले पनि
भन्छन् एहि कुरा सहाय अरुको * खोज्दैन विद्या भनी
तस्मात् कर्म विरोध जानि जनले * सब् कर्म छोड़ी दिनू
विद्या मात्र ठुलो बुझेर यसमा * यो मन् लगाई लिनू १३

जो यो तत्वमसी छ वाक्य यसको * वाक्यार्थ जानी लिनू
यस्मा तिन्पद पर्दछन् ति तीनको * तात्पर्यमा मन् दिनू
तत्को अर्थ परात्म हुन् ति पदमा * त्वं भन्नु जीवात्म हो
इन्को ऐक्य बुझाउन्याछ असि पद् * रातदिन् विचार् गर्नु यो १४
मायाले त बन्यो शरीर सब यो * आखिर् छ मन्याँ पनि
देख्नू पञ्च महाभुतै छु सबको * यस्ता प्रकार्को भनी
संसार्मा सुखदुःख साधन स्वरूप् * देखिन्छ जो देह यो
स्थूलोपाधि भनी कहिन्छ सबले * योनाम् यसैको त हो १५
दश् इन्द्रीय र मन् प्रपञ्चिकृत भूत् * यो सोह्र जम्मा छ जो
स्थूलोपाधि भनी कहिन्छ सबको * मूल्भोग साधन्छ यो
एसै स्थूल उपाधिभित्र छ सदा * इन्को वियोग्भो जसै
स्थूलोपाधि गलेर जान्छ सबको * टिक्तैन एक्क्षण कसै १६
जीव्ता मुक्तछ शुद्ध निर्मल फटिक् * जस्मा उपाधी गरी
सो निर्मल् पनि हुन्छ सङ्ग गुणले * उस्तै उपाधी सरी
ईनै दूइ उपाधि देखि बुझि खुब् * होला फरक् जीव् जसै
तेस्तै मुक्त हुन्याछ छैन नहिं ता * अर्को उपायै कसै १७
राताका सँगमा रह्या स्फटिक ठीक् * देखिन्छ रातै सरी
तेस्तै आत्म पनी उपाधिसँग भै * हुन्छन् उपाधी सरी
आत्मामाछ उपाधि केहि न फटिक् * माक्यै छ रातो कतै
झुट्टै मात्र छ त्यो झलक् यहिं विचार् * खुब् राखनु जत्तातते १८
जाग्रत् स्वप्न सुषुप्ति वृत्ति तिनछन् * यस् बुद्धिका ई पनी
झुट्टै देखि लिइन्छ नित्य सुख रूप् * यस् ब्रह्मरूप्मा भनी
मानी वृत्ति निरोध् गरेर जनले * यो आत्म जानी लिनू
आत्माभित्र उपाधिलाई त झुटो * जानेर छोड़ी दिनू १९

आत्मा हो सुख रूप दुःख रुपको * संसार्छ उस्मा कहाँ
अज्ञान्ले गरि मात्र सत्य रुपले * झल्कछ आत्मा महाँ
ज्ञान्ले लीन् पनि हुन्छ डोरिकन साँप् * बुझ्नूछ जस्तो फगत
त्यस्तै ईश्वरको अनेक् तरहको * देखिन्छ यस्तो जगत् २०
अभ्यास् हुन्छ चिदात्ममा इ सबको * जो छन् अहङ्कारका
इच्छाको पनि बुद्धि धर्म बुझनु * छैनन् कुनै सारका
आत्मै सात्विक यो पृथक् इ सबको * सब्मा घुस्याको पनि
जस्तै घुस्तछ अग्नि लौहहरुमा * त्यस्तै प्रकार्को बनी २१
यै आत्माकन चिन्हु पर्छ गुरुका * वेद्का वचन्ले गरी
आत्मालाई चिन्ह्यो भन्या बुझिलिनु * त्यो मुक्त भो तेस् घरी
तस्मात् आत्म विचार गर्नु जनले * यस् रूपका हुन् भनी
अज्ञान् नष्ट गराउनाकन अबर् * छैनन् उपायै पनि २२
आत्मा यस् रित्ले चिह्निन्छ पहिले * एकान्तमा गै बसोस्
दश् इन्द्रीय जितेर मन् पनि जिती * आत्मै विचार्मा परोस्
जानोस् जोछ जगत् प्रकाश् सकलमा * यै आत्म सत्ता भनी
एही तत्व बुझी त पूर्ण रुपको * होइन्छ आफू पनि २३
ओंम्कार् वाचकको सबै जगतको * अज्ञान् अवस्था महाँ
ज्ञानोत्तर् हुनसक्छ वाचक कहाँ * लीन् हुन्छ आत्मै महाँ
आत्मामा जब लीन् भयो अउम तीन् * विश्वादि साक्षी सहित्
आत्मै मात्र रहन्छ तेस् बखतमा * निर्मल् उपाधी रहित् २४
सोही आत्म म हूँ भनी दृढ़ भयो * ज्ञान्का विचार्ले जसै
जीवन् मुक्त भनी कहिन्छ जन त्यो * पर्दैन तापमा कसै
सब् इन्द्रीय शमन् गरेर बलवान् * कामादिको नाश् गरी
अभ्यास् गर्छ समाधिमा त सहजै * देखिन्छ साम्ने हरी २५

एही पूर्ण अनन्त आत्मरुपको * ध्यान् नित्य गर्दै रहोस्
जो प्रारब्ध छ सो बुझेर बलियो * ई दुःख सुख् सब् सहोस्
एही रित्सित दिन् बिताउँछ भन्या * यो देह छुट्ला जसै
संसार्को सब दुःख छोडिकन त्यो * लीन् हुन्छ मैमा तसै २६
आदीमा न त अन्त्यमा न बिचमा * यो देहधारी बनी
पूर्णनन्द हुँदैन जान्नु त्यसले * यो सत्य बात् हो भनी
तस्मात् त्यो विधि छोडिगर्नु जनले * आत्मै विचार् खुब् गरी
त्यो मैमा मिलिजान्छ जल् जलधिमा * पौंचेर मील्या सरी २७
आत्मैमात्र छ नित्य यो सब जगत् * झूटो छ झूटो पनि
डोरी सर्प बुझ्या सरी अबुझमा * देखिन्छ साँचो भनी
जान्नू जानिइएन यो पनि भन्या * मेरा चरणमा परी
सेवा गर्नु र जान्छ जन् नतरता * टर्दैन कसतै गरी २८
वेद्को सार रहस्य सब् कहिसक्याँ * जो यो विचार् गर्दछन्
कोटी जन्म सहस्रका सकल ताप् * तिन्का सहज् टर्दछन्
तस्मात् भाइ! विचार योसब जगत् * झूटो चटक् झैं भनी
मैमा भक्ती सदा लगायर रहू * आनन्दरूपी बनी २९
मेरो एहि सगुण स्वरूप्कन खुशी * मानी भजन् ध्यान् गरून्
वा निर्गुण परिपूर्ण आत्मरुपमा * लागेर ई मन् धरुन्
ती दूबै मयिं तुल्यहुन् ति मयिं हूँ * ती मै सरीका बनी
गर्छन् सर्व भवन् पवित्र तिनले * कुल्ची दिंदामा पनि ३०
श्रद्धा भक्ति रहोस् गुरू चरणमा * मेरा वचन्मा पनि
यस्लाई श्रुतिसार् बुझीकन पढोस् * मूल तत्व यै हो भनी
यसतै रित्सित यो पढ्यो पनिभन्या * अज्ञानको नाश् गरी
मेरै रूप् बनिजान्छ जान्छ सहजै * संसार सागर् तरी ३१

शत्रुघ्नजी द्वारा लवणासुर बध र मथुराको राज्य प्राप्ती ।

एक् दिन् श्री यमुनाजिका तिरमहाँ * बस्थ्या मुनीश्वरहरू
भार्गव् फेरि च्यवन् थिया इ सँगमा * ऋषी थिया जो अरू
आया श्री रघुनाथ का हजुरमा * आपत्ति छुट्दनन् भनी
आदर् खुब् रघुनाथबाट हुन गै * आज्ञा भयो यो पनि १
सेवक् ब्राह्मणको म हूँ अति कृपा * गर्नू भयो धन्य हो
सेवक्लाइ अहाइ बक्सनुहवस् * कुन्कामछ इच्छा छ जो
सेवक् हूँ सब सिद्ध गर्छु भनि यो * रामको हुकुम् भो जसै
आपत् बिन्ती गऱ्या तहाँ च्यवनले * रामका हजुरमा तसै २
हे नाथ् ! क्वै मधुनाम दैत्य शिवको * प्यारो महात्मा थियो
त्यस्लाई शिवले त्रिशूल् अति अमोघ् * दीया खुशीभै लियो
रावणकी बहिनी खिसम्भन थिई * बीहा गऱ्याको थियो
जन्म्यो पुत्र र लोककण्टक सबै * चाल् राक्षसैको लियो ३
तेस्को नाम लवण् छ राक्षसिछ चाल् * तेस्ले त्रिशूल् त्यो लिई
आपद् सब् ऋषिलाइ गर्छ रघुनाथ् ! * बाधा अनेकौं दिई
यो आपत्ति छुटोस् भनी हजुरमा * आयौं भन्याथ्या जसै
तेस्को ताप नमान मार्छु अहिले * यस्तो हुकुम्भो तसै ४
त्यै बिच्मा सब भाइलाइ रघुनाथ- * ले सोध्नुभो को गई
मार्छौं कण्टक तेस् लवण्कन ऋषी- * को प्राणदाता भई
हात् जोरी बिनती गऱ्या भरतले * स्वामित् ! म जान्छु भनी
ताहीं फेर् बिनती गऱ्या अति उचित् * शत्रुघ्नजिले पनि ५
लक्ष्मणले पनि काम् गऱ्या अति बड़ो * साथै हजूरका गई
दुःखै भोग भरतजिले पनि गऱ्या * योगी सरीका भई
स्वामित् ! आज हुकुम् भया त खुशिभै * जान्छु म ऐल्हे तहाँ
राम् ठाकुर् बहुतै खुशी हुनु भयो * त्यो बिन्ती सुन्दामहाँ ६

यस्तो हुकुम भो बहुत् खूशी भई * शत्रुघ्नलाई तहाँ
गादी आज म दिन्छु राज् पछि गऱ्या * पूरी बनाई ताहाँ
पैल्हे जल्दि त मारि हाल लवणै * लै जाउ यो बाण् भनी
बाण्मा मुख्य जउन् थियो उहि भिकी * दीनूभयो भट् पनि ७
अर्तो क्यादिनु भो कि भाई! शिवको * त्रिशुल् छ तेस्को घर
पूजा नित्य गरेर जान्छ बनमा * आहार खातिर् पर
तेस्ले त्यो शिवको त्रिशूल् लिनभनी * जानै न पावस् घर
फिर्दामा तिहिं लड्नु हान्नु यहिशर् * मर्ला र गिर्ला पर ८
पायो त्यो शिवको त्रिशूल् लिन भन्या * तेसै त्रिशूल्ले गरी
सब्को नष्ट गराउन्या छ यहि सब् * राख्नू विचार् खुब् गरी
त्यो माऱ्या पछि तेस् मधूबनमहाँ * एक् बेस् बनाऊ शहर्
जस्मा बस्न मिलोस् भनी सकलले * खुब् बस्न मानुन् रहर् ९
तेस्को नाम् मथुरा हुन्या छ नगरी * त्यै राजधानी गरी
राज् गर्नु तिमिले अनेक् तरहले * सब्को विपत्ती हरी
एक्लै गै अघि मार राक्षस पछी * आऊँछ सेना पनि
सब्लाई खुशि राखि राज्गर तहाँ * राम्ले दिया राज् भनी १०
आशीर्वाद दिइ साथ जाउ ऋषिका * भन्न्या हुकुम्भो जसै
हुकुम् माफिक काम् गऱ्या सँगगई * शत्रुघ्नजीले तसै
राक्षस् मारिलिया तुरुन्त र तहाँ * पूरी मथूरा बनी
हुकुम् माफिक राज् गऱ्या तिहिं बसी * शत्रुघ्नजीले पनि ११

संक्षिप्त लवकुश चरित्र ।

सीताका पनि दुइ पुत्र सुकुमार् * जम्ल्याह पैदा भया
बाल्मीकी ऋषिले ति पुत्र दुइको * नाम् कर्म गर्दा भया
जेठाको कुश नाम् धऱ्या लव भनी * जून् चाहिं कान्छा थिया
तिन्को नाम धऱ्या कर्मैसित अनेक् * शास्त्रै पढ़ाई दिया १

कालैमा व्रतबन्धकर्म पनि भो * वेदार्थ जानुन् भनी
लाया वेद् पनि पढ्न शास्त्रहरुको * तात्पर्य जान्या पनि
उत्तम् निर्मल सूर्यबंश बिचमा * पैदा भयाका थिया
सोही माफिक शास्त्र अस्त्रहरुको * शिक्षा गुरुले दिया २

बाल्मीकिले सकल रामचरित्र लाई
गान् गर्न काव्य रितले कविता बनाई
गान् गर्दथ्या खुशि भएर पढाई दिया
त्यो गाउँदा त्रिभुवनै वश पारिलीया ३

जाम्ल्याहा दुइ भाइ सुन्दर कुमार् * हात्मा सितार् एक्लिई
पूरा सुर्सित गाउँथ्या दुइ जना * ताल्सुर् मिलाई दिई
खुशहुन्थ्याऋषिगण्सबै त तिनको * सूनेर तेस् गानले
प्यारो खुब्सित गर्दथ्या ति दुइको * ठूला भनी मानले ४

यै रीतले राम चरित्र गाई
सम्पूर्णको मन् पनि खुश् गराई
बाल्मीकिका आश्रममा रहन्थ्या
गर्थ्या सँधै बाल्मिकी जो त भन्थ्या ५

त्यै बीच्मा सब अश्वमेध्हरु गरी * राम्ले अनेक् दान् दिया
सीताजी वनमा थिइन् र सुनकी * सीता बनाई लिया
ब्रह्मर्षी र बड़ा बड़ा पृथिविका * राजाहरू धेर् अनी
ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य सब् तहिं पुग्या * हेरौं तमाशा भनी ६

कुशचन्द्रलाई बाल्मिकि द्वारा तत्वज्ञान दिनु र रामायण गान ।

बाल्मीकि ऋषिका सँगै ति कुशलव् * हिंड्थ्याति जान्थ्या जहाँ
पाया फुर्सत सोध्नको र कुशले * सोध्या कुरा क्यै तहाँ
हे सर्वज्ञ गुरो ! कउन् तरहले * बन्धन् विषे पर्दछन्
कुन् पाठ्ले सब बन्धनै पनि सहज् * तोड़ेर पार् तर्दछन् १

बाँधिन्छन् यहि रीतले यति गऱ्या * संसार तर्छन् भनी
यस्को तत्व बताइबक्सनु हवस् * जानू म मूढ्ले पनि
मन्त्रीका वशमा परी शरिरकै * मै हूँ अहङ्कार् भनी
यस्तो प्रश्न सुनी भन्या ति ऋषिले * बाँधिन्छ यस्ले भनी २
यस् जीवले विहकै विचार न गरी * मन्त्री अहङ्कार् लिंदा
मन्त्रीले जति आफूमा गुण थिया * जीव्मा मिलाई दिंदा
मन्त्रीका वशमा परेर यही जीव् * मै हूँ अहङ्कार् भनी
लाग्यो भन्न भन्या पऱ्यो विषयमा * बाँधिन्छ यो जीव्पनि ३
जो छन् सत्व रजस् तमै त्रिगुण ई * रूप् हुन् अहंकारका
ई तीनै मनले विचार् गरि लिंदा * छैनन् कुनै सारका
इच्छा सत्वविषे धऱ्यो पनि भन्या * ऐश्वर्य भोग्छन् पनि
संसार्कै व्यवहार बढ्छ रजले * स्त्री पुत्र मेरो भनी ४
जो ताछन् तमगुण् महाँ खुशि हुन्या * तेस्ता ति कीरा भई
फिर्न्याछन् ति विपत्तिमा सुखसयल् * मिल्दैन् काहीं गई
जो ता तीन् गुणलाइ तुच्छ बुझि खुब् * आत्मै विचार् गर्दछन्
सब् बन्धन्हरुलाइ तोड़ि सहजै * संसार् तीनै तर्दछन् ५

तस्मात् अहंकार्कन तुच्छ मानी
आत्मा म हूँ पूर्ण भनेर जानी
आत्मै विचार्मा तिमि चित्त देऊ
साँचो भन्याँ यो तिमि जानि लेऊ ६
बाल्मीकि देखी यति तत्व पाई
ज्ञान् भै गयो ती कुशचन्द्रलाई
मुक्तै थिया नित्य तथापि ताहाँ
गर्दै रह्या कार्य त लोकमाहाँ ७

एक्दिन् बाल्मिकिले त अर्ति दिनुभो * हे पुत्र हो ! गाउँछौ
तिम्रा गान् सुनि खूशि हुन्छ दुनियाँ * अत्यन्त यश् पाउँछौ
श्री राम्को पनि गान सुन्नकन मन् * आयो र गाऊ भनी
लाया गाउन पो भन्या दुइ जना * मीलेर गाया पनि ८
गान्ले खुश् भइ जो त बक्सिस भयो * बक्सिस् भयाको जति
चीज्को सब् तृण झैं गरेर तिमिले * केही नलीया रति
अर्ती बाल्मिकिदेखि पाइ कुशलव् * अत्यन्त खूशी भई
लाग्या गाउन दूइ भाइ ऋषिका * साम्ने अगाड़ी गई ९
सून्या ताहिं अपूर्व गान् र रघुनाथ् * ज्यूको पनी मन् गयो
मेरो मन् पनि गानले हरिलिया * को हुन् इ भन्न्या भयो
साम्ने डाकि म सुन्छु फेरि यहि गान् * भन्न्या इरादा धरी
राजा पण्डित वृद्ध जन्हरु बहुत् * राखी सभा खुब् गरी १०
गान् सुन्छु सब डाक याहिं ति कुमार् * आउन् सभामा भनी
हुकुम् भो र दुवै कुमार् हुकुमले * आया सभामा पनि
देख्या मूर्ति कुमारको र सबले * आश्चर्य मान्या पनि
कस्का हुन् इ कुमार् कसो गरि भया * रामै सरीका भनी ११
रामैका सरि वस्त्र भूषण भया * राम्चन्द्र कुन् हुन् भनी
चिन्हैलाइ कठिन् हुन्याछ यहि बात् * सब् भन्न लाग्या पनि
लाग्या गाउनलाइ ती जब तहाँ * गान्धर स्वर्ले गरी
गान् सुन्दा बहुतै खुशी हुनुभयो * त्रैलोक्यका नाथ् हरी १२
हुकुम् ताहिं भरत्जिलाइ दिनु भो * लौ देउ खिल्लत् भनी
दश् हज्जार् रुपियाँ लगीकन दिया * जल्दी भरत्ले पनि
दश् हज्जार् रुपियाँ दिया त पनि त्यो * सब् तृण सरीको गरी
जाहाँ बाल्मिकिजी थिया उहिंगया * धन् छोडि तेसै घरी १३

सीताजीले नियाँ गराउनु र पृथ्वीमा अन्तर्ध्यान हुनु ।

जान्या श्री रघुनाथले इ त सिता- * जीका कुमार हुन् भनी
त्यै बिच्मा प्रभुले हुकुम् दिनुभयो * शत्रुघ्नलाई पनि
हे भाइ ! तिमि जाउ जल्दि अहिले * बाल्मीकिजी छन् जहाँ
सीताजी र ति बाल्मिकीकन लिई * दौडेर आऊ यहाँ १
सीतालाइ नियाँ म दिन्छु अहिले * सीताजि नीयाँ पसुन्
आफ्नू दोष अफालि निर्मल भई * खुश्भै सिताजी बसुन्
हुकुम् श्री रघुनाथको यति हुँदा * शत्रुघ्न फर्कि गया
बाल्मीकी ऋषिका परी चरणमा * सब् बिन्ती गर्दा भया २
सून्या बिन्ति र जुन् त आशय थियो * रामको उ जानी लिया
पस्निन् भोली नियाँ सिता भनि तहाँ * उत्तर् तुरुन्तै दिया
उत्तर् बाल्मिकिदेखि पाइकन ता * शत्रुघ्न फर्की गया
श्री रामचन्द्रजिका पुगी हजुरमा * त्यो बिन्ति गर्दा भया ३
सुन्नू भो जब उत्तरै ति ऋषिको * ताहीं प्रभूले पनि
पस्छिन् भोलि सिता नियाँ भनिहुकुम् * भो लोक जानुन् भनी
हुकुम् एति सुनेर लोक् पनि सबै * हेरौं तमाशा भनी
ब्राह्मण क्षत्रिय बैश्य शूद्र जति छन् * आया ति हेर्नै पनि ४
आया बाल्मिकि ताहिं देखी बिच्मा * सीताजिलाई लिई
सीताजी पनि यज्ञमा पुगिगइन् * श्री राममा मन् दिई
सीताजीकन देखि लोकहरु सब * बेस्भो बहुत् बेस् भनी
लाग्या बोल्न तहाँ त्यसै बखतमा * ती बाल्मिकीजी पनि ५
श्री रामजीसित बिन्ति गर्दछु भनी * रामका अगाड़ी सन्या
सीताजी अति शुद्धछन् भनि बहुत् * बिन्ती हजुर्मा गर्‍या
छोरै हुन् कुश् लव् पनी हजुरका * बिन्ती कहाँ तक् गरूँ
क्यै शङ्का मनमा रह्या हजुरमा * गर्छु शपथ् मै बरू ६

बोल्यौं केहि झूठो भन्या हजुरमा * बोल्या झूठो बात् भनी
निष्फल् आज गरुन् प्रभू जति थियो * मेरो तपस्या पनि
सून्या बाल्मिकिको शपथ् र रघुनाथ् * ज्यूको हुकुम् यो भयो
मेरो संशय छैन कत्ति मनमा * साँचो शपथ् हुन्छ यो ७
लङ्कामा पनि एक् नियाँ अघिलिंदा * जाँचेर सीता लियाँ
ऐल्हे यो अपवाद् गऱ्यो भनि उसै * सो मेट्न छोडी दियाँ
अर्काले अपवाद् गऱ्यो भनि उसै * साँचै सिता त्याग् गऱ्याँ
एस्तै भो त पनी रिसानी नहवस् * साह्रै सकस्मा पऱ्याँ ८
मेरा पुत्र त हुन् दुवै इ कुश लव् * जम्ल्याह पैदा भया
सिताजी पनि शुद्ध छन् सब बुझ्याँ * सन्देह मेरा गया
हुकूम् यो रघुनाथको हुनगयो * हुकूम् भयो ता पनि
सिताजी त तयार् भइन् उस बखत् * पस्छु म नीयाँ भनी ९
ब्रह्माजी अरु लोकपालहरु सब् * आया सिता छन् जहाँ
ब्रह्माजीहरुका अगाड़ि ति सिता * क्यै बोल्न लागिन् वहाँ
जसतो भक्ती छ रामका चरणमा * मेरो उ जानी लिउन्
साँचो छ त मलाइ जान अहिले * बाटो धरित्री दिउन् १०
यस्तो बाणि सिताजिको पृथिविले * सूनी सकीथिन् जसै
बेस् सिंहासन एक् तयार् गरि सिता * जीलाइ राखिन् तसै
त्यो सिंहासनमा बसी जननिले * औदार्य मन्मा लिइन्
सिताजीकन जानलाइ बढिया * बाटो भुमीले दिइन् ११
यस्रितले जननी सिता जब गइन् * खुब् मोहमा लोक् पऱ्या
इन्द्रादीहरुले त खुब् खुशि हुँदै * धेर् पुष्पबृष्टि गऱ्या
सीताको तहिं शोक् गऱ्या प्रभुजिले * संसारि जस्ता भई
ब्रह्मादीहरुले बुझाउनु भयो * साम्ने अगाडी गई १२

बूझी बक्सनुभो र शोक्पर गरी * बाँकी जउन् काम् थिया
सब् सम्पूर्ण गराइ दान् दिनुभयो * ब्राह्मण् तहीं सब् थिया
जो ता यज्ञमहाँ थिया जन अरू * धन्ले ति पूर्ण भया
बीदा बक्सनुभो र दुःख भई दूर् * बीदा हुँदै तीं गया १३
सीताजी सितको बियोग् जब भयो * श्री राम् विरक्तै भया
यह्नै स्थान्कन छोडी पुत्रसँग ली * जल्दी अयोध्या गया
कौशल्या जननी पनि खुशि भइन् * श्री राम आया भनी
लक्ष्मण् अन्त्यकि जानि ज्ञानकि कथा * चर्चा गरिन् बेस् पनि १४

श्रीरामको कौशिल्याजीलाई ज्ञान उपदेश, कौशल्या, कैकेई र सुमित्राको मुक्ति ।

कौशल्या रामलाई त्रिभुवन भरिका नाथका नाथ जानी
कुन् पाठ्ले बन्ध छुट्ला भनिकन मनमा खुब् ठुलो दुःखमानी
आइन् पाऊ परिन् फेर् बिनती पनि गरिन् रामजीका चरणमा
कुन् पाठ्ले बन्ध छुट्नन् यति मकन कहू आज आयाँ शरणमा १
यस्तो बिन्ती सुनी खुब् खुशि पनि हुनुभो बन्ध छुट्न्या उपाई
सब् भन्दा एहि ठुलो भनि कहनु भयो भक्ति योग् माइलाई
भक्तीयोग्मा जती छन् त्रिगुणरहितकी भक्ती छन् सोहि गर्नु
गङ्गाजीका प्रवाहा सरि गरि यस मन्लाई मैं माथि धर्नु २
मै माथी चित्त धर्न्या जनहरु सहजै भक्तिमान् होइ जान्छन्
चार् छन् मुक्ती ति चारैकन पनि तरुका तृणसरीका ति मान्छन्
मैमाथी चित्त धर्न्या भनिकन बुझिल्यौ साधनै गर्न माहाँ
तेस्को वर्णन् म गर्छु अब सब बुझिल्यौ सब् खुला जोछ याहाँ ३
इच्छा केही न राख्नु यो विषयमा * सब् धर्म थाम्नै पनि
सत्काम् गर्न बिचार राख्नु मनमा * हिम्सा घटीया भनी
मेरो दर्शन गर्नु खुब् स्तुति पुजा * गर्नू स्मरण् सब् गरी
पाऊमा परि दण्डवत् गरिलिनू * जाइन्छ यस्ले तरी ४

सब् प्राणीहरुमा म छु यति विचार् * राख्नू असङ्गी भई
साँचो बोल्नु बडो मिल्या चरणमा * पर्नू तुरुन्तै गई
गर्नू दुःखि उपर् दया समयमा * तिन्मा त मैत्री पनी
सेवा गर्नु यमादिको पनि असल् * बाटो इनै हुन् भनी ५
वेदान्तैकन सुन्नु गर्नु खुशि भै * कीर्तन् सदा नामको
सज्जन्को सहवास गर्नु दिन दिन् * सोझो हुनू कामको
मेरो देह भनाउने अति ठुलो * छोड्नू अहङ्कार् अनि
यो मन् शुद्ध गराई बुझ्नु जतिछन् * सम्बन्ध मेरो पनि ६
जसतै गन्ध रहन्छ फूलहरुमा * फुलमा रह्याको पनि
वायूका वशमा परीकन उडी * आउँछ नाक्मा पनि
तेसतै योगविषे दिया मन महाँ * त्यो योग वायू पनि
गन्धै भैं गरि मन् उडेर सहजै * आउँछ मैमा पनि ७
सर्वात्मा म छु जो त एति नबुझी * पूजा सदा गर्दछन्
ती देखी खुशि हुन्न कत्ति ति गरुन् * व्यर्थै शरीर् हर्दछन्
पूजा गर्नु त तेहि हो नगरि सो * तिन्ले पूजा कुन् गऱ्या
मृत्यूको भय हुन्छ तिन्कन सदा * संसारमा ती मऱ्या ८
सर्वात्मा म छु एति जानि सब जीव्- * लाइ नमस्कार् गरुन्
जीवात्मा र परात्म एक् बुझि सदा * अन्तःस्करण्मा धरुन्
मातर् ! मार्ग त तर्नलाइ सजिलो * एहि छ यस्तै गरी
संसार्का कति पार् गया सहजमा * संसार सागर् तरी ९
याहाँलाइ त झन् सहज् छ मँत हूँ * पुत्रै छ पुत्रै भनी
सम्झी मात्र दिनुहवस् यति गऱ्या * छुट्नन् इ बन्धन् पनि
कौशल्या रघुनाथको यति हुकुम् * सूनिन् र मुक्तै भइन्
कैकेई पनि देह छोडि दशरथ्- * जीका हजुरमा गइन् १०

त्यस्तै सुमित्रा दशरथ्कि रानी, संसारको सुख् सब तुच्छ जानी
प्रारब्धको बन्धनलाइ तोडी, पौंचिन् पतीथ्यैं तहिं देह छोडी ११

भरत पुत्र पुष्कल तक्ष र लक्ष्मण-पुत्र अंगद चित्रकेतुलाई राज्य प्राप्ती ।

पापात्मा अति दुष्ट शत्रु सबका * तीन् कोटि गन्धर्व छन्
ई सब्लाई मराउनै अब पऱ्यो * बद्नन् नमाऱ्या त भन्
यस् सुरले रघुनाथका हजुरमा * एक्दिन् युधाजित् गया
पाऱ्या बिन्ति भरत् गई हुकुम्ले * गन्धर्व मार्दा भया १
पूरी एक् तहिं पुष्करावति बनी * पुष्कल् त राजा भया
अर्को तक्षशिला पुरी बनि तहाँ * राज् तक्ष गर्दा भया
छोरा पुष्कल तक्षलाइ तिमि राज् * गर्नू त याहीं भनी
फर्का श्री रघुनाथका हजुरमा * पौंच्या भरत्जी पनि २
लक्ष्मण्लाई पनि हुकुम् तहिं भयो * भाई ! तिमीले पनि
छोरालाइ लगेर पश्चिम मुलुक्-* मा राज्य देऊ भनी
पश्चिम्मा अति दुष्ट मल्लहरु छन् * तिन्लाइ संहार् गरी
दूई पूरि बनाउनू पनि तहाँ * रत्नादि दौलथ् भरी ३
राजा अङ्गद चित्रकेतु ई दुबै * लाई बनाया तहाँ
छोरालाइ रजायिं दीकन तिमी * आया तुरुन्तै यहाँ
हूकुम् श्री रघुनाथको यति हुँदा * लक्ष्मण् तुरुन्तै गया
जो जो हुन् अति दुष्ट मल्लहरु सब् * तिन्लाइ मार्दा भया ४
पूरी दूइ बनाइ लक्ष्मणजिले * ताहीं रजायीं दिया
छोरा छोड़ी दिया र लक्ष्मण गया * जाहाँ रघूनाथ् थिया ५

कालको श्रीरामसंग भेंट र स्वर्गारोहण लाई बिन्ति गर्नू ।

एक्दिन् काल् ऋषिभैं भएर रघुनाथ् * ज्यूलाइ भेट्छु भनी
आया श्री रघुनाथ्जिका पुरिमहाँ * चिन्दैन कोही पनि १

पौंच्या द्वार तलक् जसै प्रभुजिका * चौकी त लक्ष्मण् थिया
द्वार्मा एक् ऋषिजन् खड़ा भनि गई * हाजिर् पुन्याई दिया
हाजिर् सूनि हुकुम् भयो प्रभुजिको * ल्याऊ तुरुन्तै भनी
लक्ष्मणले पनि जल्दि गै हजुरमा * ल्याया इनै हुन् भनी २
पौंच्या श्री रघुनाथका हजुरमा * काल् विप्र रुप्ले जसै
'त्वं वर्द्धस्व' भनेर आशिष दिया * श्री रामलाई तसै
सत्कार् श्री रघुनाथले पनि गऱ्या * पैल्हे कुशल्क्षेम् गरी
तिन्को आशय बुझ्नलाई हरिले * सोध्या अगाडी सरी ३
कुन् काम गर्नू छ र जल्दि आई, भेट् गर्नुभो आज यहाँ मलाई
हुकुम् प्रभुको जब एति पाया, ती काल्पुरुष्ले पनि बिन्तिलाया ४
हे नाथ् ! चरणमा अहिले म पर्छु, एकान्त बक्स्या हुँदि बिन्तिगर्छु
मेरो कुरा कोहि नसुन्न पाउन्, सुन्नन् त मारीदिनु दूर जाउन् ५
ती काल् पुरुष्को यति बिन्तिसूनि, बेसै इ भन्छन् भनि भीत्र गूनी
हुकुम् भयो लक्ष्मणलाइ ताहाँ, कोही नआउन् अब भित्र याहाँ ६
क्वै आउनन् भित्रत मर्न जानन्, अत्यन्त गोता बिहकै ति खानन्
एकान्ततक्कोहियहाँ नआउन्, योउर्दि सब्लेतिमिदेखिपाउन् ७
सुन्या हुकुम् एतिर काल बोल्या, आफ्नूसबैआशयताहिं खोल्या
हेनाथ् ! महूँकाल्सबलाइहन्याँ, मालुम्छयोसब्किनबिन्तिगन्याँ ८
ब्रह्माजिको बिन्ति लिएर आयाँ
खुब् भाग्यले दर्शन आज पायाँ
ब्रह्माजिको बिन्ति म आज गर्छु
होला हुकुम् जो उहि शीर धर्छु ९
सृष्टी देखि अगाड़ि पूर्णरुपले * आत्मा स्वरुप् एक् थियो
नारायण जलशायि रूप त पछी * यै सृष्टि खातिर् लियो

ख्वामितक्कोतहिं नाभिका कमलमा * एक्लै म पैदा भयाँ
सृष्टी गर्न हुकुम् हुँदा हुकुमले * लोक् सृष्टि गर्दै गयाँ १०
जस्ले दुःख दिया प्रजाकन तिनै- * लाई त मारूँ भनी
युग् युग्मा अवतार् समेत् लिनु भयो * यस्तै अगाड़ी पनि
ऐल्हे यो अवतार् पनी पृथिविको * भार् हर्न ख़ातिर् धरी
भूको भार् पनि टारिबक्सनु भयो * सब् दुष्ट संहार् गरी ११
एघारै म हजार वर्ष रहुँला * जाँदा हुकुम् जो भयो
सोही वर्ष गणीतले गनि लिंदा * एघार हज्जार् गयो
बस्नैको अरु मन् छ पो त भगवान् ! * इच्छा हजुर्को हवस्
जानाको यदि मन् भया बखत भो * लौ जल्दि पाल्नूहवस् १२
ब्रह्माको बिन्ती सुनेर रघुनाथ् * हाँसी तिनै कालका
साम्ने बात्चित गर्नुभो पनि बहुत् * सब् जानकै चालका
दुर्वाशा यहि बीचमा तहिं गया * राम्लाइ भेट्छु भनी
लद्मण् द्वारमहाँ थिया र ऋषिले * तिन्लाई भेट्या पनि १२

लक्ष्मणको स्वर्गारोहण ।

लद्मण्लाइ तहाँ भन्या ति ऋषिले * हाजिर् पुऱ्याऊ भनी
लद्मण्लाइ कठिन् भयो कठिनले * बिन्ती लगाया पनि
भित्रै जान हुँदैन जाउँ कसरी * बिस्तार् कहाँतक् गरूँ
जुन् काम् खातिर आज आउनु भयो * सो पूर्ण गर्छु बरु १
लद्मणले यति ती मुनीकन त्यहाँ * बिन्ती गऱ्याथ्या जसै
दुर्वाशा ऋषि हुन् बडा तपसि खुब् * रीसाइ बोल्या तसै
लैजाऊ अभ रामका चरणमा * वाहीं शरण् पर्दछु
लैजान्नौ त मलाइ भित्र म कुलै * को भस्म फेर् गर्दछु २
सून्या एति वचन् र लद्मणजिले * मन्मा विचार् यो गऱ्या
कुल्को नाश् न हवस् कुशल् सब् रहुन् * क्या हुन्छ एक् मै मऱ्या

ऐल्हे भित्र त जान निश्चय पऱ्यो * यस्तो बिचार् खुब्गरी
लक्ष्मण् भित्र गया जहाँ प्रभु थिया * त्रैलोक्यकानाथ् हरी ३
द्वार्मा हाजिर छन् ऋषी भनि तहाँ * बिन्ती गऱ्याथ्या जसै
ती कालुलाई बिदा गरेर रघुनाथ् * बाहीर आया तसै
दुर्वाशासित भेट् भयो जब तहाँ * रामले नमस्कार् गरी
सोध्नू भो ऋषिलाइ आउनु भयो * कस्तो इरादा धरी ४
इच्छा भोजनमा थियो ति ऋषिको * ती बिन्ति गर्दा भया
भोजन् बक्सनु भो र भोजन गरी * ऋषी खुशी भै गया
त्यै बिच्मा तहिं सम्भि बक्सनु भयो * रामले प्रतिज्ञा पनि
लक्ष्मणलाइ कसोरी मारुँ अहिले * यै हो विपत्ती भनी ५
सन्ताप् श्री रघुनाथमा जब पऱ्या * लक्ष्मण् चरण्मा पऱ्या
मारी दीनुहवस् मलाइ भगवान् ! * भन्न्या ति बिन्ती गऱ्या
ठूलो भन्नुछ धर्म हो उहि रहोस् * बिन्ती गऱ्या यो जसै
यस्को निश्चय गर्नलाइ हुन गो * ठूलो सभा एक् तसै ६
सबले बिन्ती गऱ्या बुझी हजुरमा * त्याग् मात्र गर्नु हवस्
मारी हाल्नु त योग्य छैन भगवान् ! * ज्यान् आज इन्कोर होस्
ज्यान् हर्नू र वियोग गर्नू समछन् * यै होस् भन्याथ्या जसै
लक्ष्मणलाइ पनी बिदा दिनुभयो * श्री रामजीले तसै ७
लक्ष्मणजी सरयू गया उस बखत् * राम्का चरण्मा परी
प्राणायाम् तिरमा गरीकन गया * जाहाँ रहन्थ्या हरि
यस् रितले नरलोक छोडीकन ती * लक्ष्मण् जसै ता गया
भेट्ना खातिर शेषका हजूरमा * ब्रह्मादि जम्मा भया ८
लक्ष्मणजी सितको वियोग् जब भयो * दुःखी सरीको बनी
साह्रै दिक्क भएर मंत्रीहरुथ्यैं * यस्तो हुकुम्भो पनि

जान्छ लक्ष्मण छन् जता म त उतै * यो राज् भरतले गरुन्
राजा भैकन जो प्रजाजन त छन् * इनको सबै ताप् हरुन् ६

प्रजा समेत भरत र शत्रुघ्न पार्षद् सहित श्रीरामचन्द्र को स्वर्गारोहण ।

जस्सै एहि हुकुम् सुन्या भरतले * मूर्छित् सरीका भई
यस्तो बिन्ती गऱ्या तहाँ भरतले * रामका हजुरमा गई
बस्थ्याँ स्वामितलाइ छोड़ि म कहाँ * तिन्लोक बक्स्या पनि
छोरा छन् अधिराज प्रभो ! हजुरका * राज्का इनै हुन् धनी १
जेठा पुत्र हजूरका इ कुश वीर् * राज् कोशलैमा गरुन्
उत्तर्मा बसि राज् गरी इ लवले * सम्पूर्णको ताप् हरुन्
दूई भाइ चलाउँछन् इ जति छन् * सब् राज्यको काम् यहाँ
दूत् जाऊन् मथुराविषे किन उसै * शत्रुघ्न बस्छन् तहाँ २
सुन्नन् लक्ष्मणको पनी त समचार् * पौंच्या परम्धाम् भनी
साथै जान हजूरका चरणमा * दौडेर आउन् पनि
तेस्तै बिन्ति हजुरमा भरतले * गर्थ्या प्रजाले पनि
पाया थाह र ताप् भयो मनमहाँ * जानन्कि छोडी भनी३
बिन्ती एक वसिष्ठले तहिं गऱ्या * लीन्छन्कि छोड्छन् भनी
रुन्छन् सब दुनियाँ यहाँ हजुरको * पाउन् प्रसाद् ई पनि
सुन्नू भो तहिं यो वशिष्ठ ऋषिले * बिन्ती गऱ्याको जसै
ठाकुर्को पनि खुब् दया हुन गयो * ती सब् प्रजामा तसै ४
इच्छा क्याछ बताउ पूर्ण गरुँला * भन्न्या हुकुम्भो पनि
सब्ले बिन्ति गऱ्या प्रभूसित तहाँ * सब् साथ जान्छौं भनी
इच्छा पूर्ण हवस् भनी हुकुम भो * सब् ती प्रजा खुश् भया
उत्तर् कोशलमा दुवै ति कुश लव् * राज् गर्नखातिर गया५
कोही दूत् मथुरा तरफ् प्रभुजिले * जल्दी पठाई दिया
दूत् पौंच्यो रघुनाथको हुकुमले * शत्रुघ्न जाहाँ थिया

दूत् देखी समचार् सुन्या प्रभुजिको * शत्रुघ्नजीले जसै
छोरालाइ रजायिं दी प्रभुजिथ्यैं * ती जान आया तसै ६
जेठा पुत्र सुबाहुलाइ मथुरा * को राजधानी दिया
छुपूलाई बिदिशा दिया र ति गया * जाहाँ रघूनाथ् थिया
जल्दी गैकन पाउमा परि तहाँ * यो बिन्ति लाया पनि
साथै जान भनेर आज रघुनाथ् ! * आयौं हजुर्मा भनी ७
लौ मध्याह्न हुँदा तयार् भइ रह्या * यस्तो हुकुम् भो तहाँ
आया राक्षस ऋक्ष बानरहरू * सब्ले त सुन्दा महाँ
जान्छौं आज सँगै प्रभो ! हजुरका * यै बिन्ति सब्ले गर्‍या
सुग्रीव्जी पनि बिन्ति गर्न रघुनाथ- * जीका अगाडी सर्‍या ८
अङ्गद्लाइ रजायिं दीकन यहाँ * जालाँ म साथै भनी
आयाको छु दयानिधान् ! हजुरमा * यो बिन्ति लायाँ पनि
सुग्रीव्को र अरू ति ऋक्षहरुको * बिन्ती सुन्याथ्या जसै
प्यारा भक्त जहाँ बिभीषण थिया * ताहीं गया राम् तसै ९
ताहीं गैकन यो हुकुम् पनि भयो * बस्नू तिमीले यहाँ
प्रारब्धै बलवान् छ जान इ सबै * छुट्छन् नभोगी कहाँ
जाहाँ सम्म रहन्छ भूमि तहिं तक् * राज् गर्नु याहीं बसी
रक्षा गर्नु खुबै प्रजाकन बहुत् * अन्यायलाई कसी १०
यस्को उत्तर छैन चुप् रह भनी * हूकुम् भएथ्यो जसै
तेसै ठाऊँमहाँ तुरुन्त हनुमान् * जीलाई देख्या तसै
हूकुम्भो हनुमानलाइ हनुमान् ! * चीरञ्जिवी भै रह्या
मेरो जुन् छ हुकूम गर्न सब दिन् * अत्यन्त तत्पर् भया ११
बुद्धीमान् तहिं जाम्बवान् पनि थिया * ठान्थ्या म जाँला भनी
तिन्लाई पनि यो हुकुम् हुनगयो * बस्नू तिमीले पनि

भूको भारकन हर्न कृष्ण रूपले * औतार मेरो भई
द्वापर्मा कछु युद्ध गर्नु तिमिथ्यै * पर्न्याछ मैले गई १२
छोरी जाम्बवती विवाह तिम्ले * मेरा सँगैमा गरी
स्वर्गैमा अनि जाउला पछि भन्या * ऐल्हे त यसतै परी
यसतै रित्सित जो अहाउनु थियो * सो सब् अहाई वरी
सब् प्राणीहरु साथमा हिंड भनी * हूकुम् भयो त्यस् घरी १३

आफ्ना पुरोहित् ति वशिष्ठलाई
हुकुम् भयो मङ्गल गर्नलाई
मङ्गल् अनेक् ती ऋषिले गराया
राम् स्वर्गजानाकन निस्कि आया १४
सीताजिले रूप् अघिको छिपाइन्
लक्ष्मी भई बाम्तिर बस्न आइन्
दक्षिण् तरफ भूमि बसिन् हरीका
सब् ताहिं आया भुवनै भरीका १५
शस्त्रास्त्र सब् ती पनि रूप धर्दै
हींड्या तहाँ मङ्गल शब्द गर्दै
गायत्रि चार् वेद् सब ताहिं आया
रूप्धारी मङ्गल् यश शब्द गाया १६
जो ता अयोध्या पुरबासि थीया
तिन्ले सँगै सब् परिवार लीया
बालक् बुढो कोही रहेन ताहाँ
सब्को गयो मन् उहिं राम माहाँ १७
सुग्रीवहरू बानर मुख्य आया
सब् ताप छुट्यो भनि हर्ष पाया

जो लोक् थिया रामसित जान गैगो
गुल्जार अयोध्या पनि शून्य भैगो १८
छोडी शहर् क्यै गइ दूर माहाँ
देख्या प्रभूले सरयू र ताहाँ
आफ्नू बिराट् रुपकन सम्झिलीया
आफै ति सब्का पनि नाथ थीया १९
ब्रह्मा ऋषी देव र सिद्ध आया
आकाश् विमान्ले भरि छुट्टि लाया
श्री राम् उपर खुब्सित पुष्प-वृष्टि
सब् गर्नलाग्या उहिं लाइ दृष्टि २०

गाऊँछन् कहिं नाच्दछन् प्रभुजिकै * यशमात्र कीर्तन् गरी
त्यै विच्मा रघुनाथ् पस्या सरयुमा * सब्का अगाडी सरी
ब्रह्माको पनि ताहिं औसर पर्‍यो * हात् जोरि विन्ती गर्‍या
सब्को ताप् अब गै गयो सकललोक् * आनन्द सागर् पर्‍या २१
स्वामित्ले अब विष्णुको रुपलिन्या * बेला भएछ्यो भनी
पार्‍या विन्ति र होइबक्सनु भयो * श्री राम् चतुर्भुज् पनि
जो शत्रुघ्न भरत् थिया दुइ जना * ती शङ्ख चक्रै बनी
स्वामित्का तहिं वाहुमा बसि गया * बस्न्या यहीं हो भनी २२
ब्रह्माण्डै सव देवगण खुशि भया * त्यो रूप देख्या जसै
ब्रह्मालाई हुकुम् गर्‍या प्रभुजिले * सब् प्राणि खातिर् तसै
हे ब्रह्मन् ! जति जन् थिया शहरमा * सब् साथ जान्छौं भनी
आया सव् परिवार् लिएर सँगमा * लाग्या पछाडी पनि २३
इन्लाई शुभलोक देउ तिमिले * सतलोकमा वास् गरुन्
आफना सव् परिवार्का सँग रही * आनन्दमा ई परुन्

ब्रह्माले प्रभुको हुकुम् यति सुनि * हुकुम् शिरोपर् लिया
सब्लाई खुश गर्नलाई पनि एक् * लोकै खटाई दिया २४
ती लोक्ले पनि खुश् भएर सरयू-* को स्नान सब्ले गऱ्या
जुन् शान्तानिक लोक हो उहिँ पुगी * आनन्दमा सब् पऱ्या
सुग्रीव् सूर्य विषे गई मिलि गया * अङ्गै हुनाले गरी
भूभार् यै रितले हरेर रघुनाथ् * बैकुण्ठ पौंच्या हरि २५
एति मात्र कह्या सदाशिवजिले * ती पार्वतीथ्यैं पनि
जस्ले यस्कन पाठ गर्छ मनले * अत्यन्त ठूलो गनी
तिन्को जन्म सहश्रका जति त छन् * पाप् भस्म हुन्छन् भनी
सब् षड्शास्त्रबताउँछन् पढिलिन्या * तर्छन् दुनीयाँ पनि २६
शम्भूले पार्वतीथ्यैं खुशिभई बहुतै प्रेम् पूर्वक कह्याको
संसार् पार् तर्नलाई सबकन सजिलो साँघु भैं भै रह्याको
जानी यस्लाइ जो जो जनहरु बहुतै प्रेमले पाठ गर्छन्
संसार्को सौख्य सब् भोग् गरिकन दुनियाँ सब् सहज् पार तर्छन्२७

इति श्रीसुब्बा होमनाथात्मज तनयेन पं• रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको महाकवि भानुभक्ताचार्य कृत रामायण उत्तरकाण्ड समाप्त।

पुस्तक पाइने ठेगाना—

सुब्बा होमनाथ केदारनाथ,

हितैषी कम्पनी, पो. बा. नं. १०८१, रामकटोरा रोड, वाराणसी।

❀ श्रीइष्टदेवताचरणकमलेभ्यो नमः ❀

सैकडौं वर्ष देखी चली आएको पूरानू असली
स्वर्गीय—सुब्बा होमनाथ उपाध्याय कृत

रामायण-रामाश्वमेधकाण्ड

शेषजी र वात्स्यायन ऋषि को सम्बाद, शेष द्वारा श्रीरामको उत्तरार्ध जीवनको वर्णन ।

वात्स्यायन् ऋषिले कुनै दिनमहाँ * शेष्का चरण्मा परी
श्री सीतापतिको चरित्रकन खुब् * सुन्न्या इरादा गरी
हात् जोरी बिनती गर्‍या जगतको * सृष्टी भयाको पनि
आज्ञाभो पछि फेर् जगत् लय भई * जाला यसोरी भनी १
राजाहेरु पनी अघी पृथिविमा * जो जो प्रतापी भया
आज्ञा भो सबको चरित्र अहिले * राखी म माथी दया
मङ्गलूदायक रामको पनि सबै * अद्भूत् चरित्रै यहाँ
पूर्वार्धैकन भन्नु भो हजुरले * मेरा अगाडी महाँ २
रावण मारिसक्या पछी रघुपती * फेरी अयोध्या गई
क्यै काल् राज गरेर फेरि अपवाद् * सूनेर दिक्‌दार् भई
सीताजीकन त्याग् गरेर पछि फेर् * एक् अश्वमेधै यहाँ
गर्नू भो भनि भन्नु भो हजुरले * मेरा अगाडी महाँ ३

संक्षेपूले त सुन्या तथापि रघुनाथ् * ज्यूको चरित्रै जती
बिस्तार् पूर्वक सुन्नलाइ अहिले * मन् भो मलाई अती
वात्स्यायन् ऋषिको कुरा सकल यो * सुन्नू भएथ्यो जसै
शेष्ले खूशि भएर लौ सुन भनी * आज्ञा भयो फेर् तसै ४
ब्रह्मर्षे ! सुन रामचरित्र जति हो * सम्पूर्ण भन्छु भनी
भन्नै सक्छु कहाँ म भन्छु तर लौ * जो जान्दछु त्यै पनि
एती बात सुनाइ नेत्र दुइ झट् * चिम्लेर शेष्ले तहाँ
क्यैकाल् ध्यान् रघुनाथको गरिलिया * एकाग्र भै मन्महाँ ५
खोली फेरि नयन् उसै बखतमा * भक्ती मनैमा धरी
भन्नूभो ऋषिका अगाडि खुशिभै * गद्गद् वचन्ले गरी
हे वात्स्यायनजी ! जसोरी हुनगो * रामाश्वमेधै यहाँ
बिस्तार पूर्वकले म भन्छु सुनिल्यौ * धैर्यै गरी मन्महाँ ६
सीता त्यागि सक्यापछी रघुपती * मानू मनुष्यै सरी
राज् हुन्थ्यो सबकाम छोडिकन ठिक् * सुतौं पऱ्या झैं गरी
सोही औसरमा ऋषीश्वरहरू * आई हजारौं तहाँ
बस्थ्या सब् इतिहास् सुनाइ रघुनाथ् * ज्यूका हजूरै महाँ ७
धेरै थोक् इतिहास् सुनेर खुशि भै * रामचन्द्रजीले पनि
सन्तान् रावण हो कउन् पुरुषको * आज्ञा हवस् त्यो भनी
सोधी बक्सनुभो र तेस् बखतमा * साम्ने अगस्ती थिया
सन्तान् रावण हो पुलस्त्य ऋषिको * भन्न्या सुनाई दिया ८

अगस्ति ऋषि द्वारा रावणको जीवन चरित्र वर्णन ।

हे राम् ! त्यो ऋषिपुत्र हो तर पनि * मत् राक्षसैको सरी
लाग्यो रावण गर्न राक्षसि तरफ् * पैदा हुनाले गरी
ब्रह्माको वर पाइ फेरि अरुले * जीती नसक्नु भई
सब् प्राणीहरुलाई दुख् अति दियो * चौधै भुवन्मा गई १

रावणले अति दुखदिंदा अमर गण * साह्रै सकस्मा पऱ्या
त्यस्को नाशहवस् भनेर भगवान् * ब्रह्माजिको स्तव् गऱ्या
ब्रह्माले स्तुति देवता सकलको * सुन्नू भएथ्यो जसै
साह्रै खुशि भई प्रकट् हुनु भयो * सब्का अगाड़ी तसै २
साह्रै दुःख दियो भनेर सब बात् * सूनी दयाले तहाँ
रावणको कसरी विनाश् गरुँ भनी * चिन्ता परी मन् महाँ
इन्द्रादी सब देवताकन लिई * कैलाश् पुरीमा पनि
पाल्नूभो शरणै सदाशिवजिको * पर्नै पऱ्यो लौ भनी ३

पुग्या कैलाशैमा सकल अमरै गणहरु जसै
ति सब्ले शङ्करका चरण युगको ध्यान् गरि तसै
खुशी भै भक्तीले गरि शिर महाँ अञ्जलि धरी
स्तुती गर्नै लाग्या जगत गुरुको फेर् उहि घरी ४

नयन् छन् तीन् जस्का रवि शशि हुताशन् ति खुलन्या
अनेक् सर्पैभूषण शिर भरि शरिर्मा ति झुलन्या
जटा देखी गङ्गा झरि पृथिविमा जाइ परन्या
शरण बक्स्या जावस् हर ! त्रिपुर संहार गरन्या ५

सदा बायाँ काखूका उपर जगदम्बाकन लिन्या
हलाहल् आफूले पिइ जगत रक्षा गरिदिन्या
हजुर्को हे शम्भो ! अधिक दुख पर्दा चरणमा
सबै हामी पर्छौं अब लिनुहवस् लौ शरणमा ६

नजर् होस् लौ हामीहरु शिर जमिन्मा धरि धरी
नमस्कार् गर्छौं हे शिव ! हर ! त्रिलोचन् घरि घरी
भनी सारा श्रोताहरु मिलि जसै स्तव् गरिलिया
खुशी भै कैलाश्नाथ् पनि प्रकट भै दर्शन दिया ७

दरशन जब बक्स्यो पार्वतीनाथ आई
अमरगण सहित् भै सामु ब्रह्माजि आई
बिनति गरिदिया, नाथ् ! देवगण् दुःख पाई
हजुरसँग इ आया सब् शरणं पर्न लाई ८
कुमति अति भयाको दुष्ट यो रावणैले
हरण गरिदियो भाग् देवताको बलैले
यस बखत कृपानाथ् ! त्यो अधम्लाइ याहाँ
वध गरन उपायै भन्नुहोस् हामिमाहाँ ९
घुमि-घुमि अति विद्युत् रावणैले गऱ्याको
त्रिभुवन भरिका सब् प्राणि दुख्मा पऱ्याको
सुनिकन शिवजिले देवताlलाइ ताहाँ
सँग लिइ हरिका फेर् जानु भो धाम माहाँ १०

पोंची धाममहाँ जनार्दनजिका * पाऊ बिषे मन् धरी
लाग्या यो स्तुति गर्न देवमुनिगण् * जम्बा भई त्यो घरी
हे माधव् ! जय हे हरी ! हजुरका * चाकर्हरूको यहाँ
यो सब् दुःख छुटाइ बक्सनु हवस् * जाऊँ शरण्मा कहाँ ११
रूप्गुण् नाम्हरु छैन क्यै हजुरको * लीला गरी तै पनि
मेरो एहि सगुण स्वरूप्कन भजी * भक्तै तरुन् सब् भनी
वर्णैश्याम् भुजचार् कमल् नयनको * सुन्दर् स्वरूपै धरी
पालन्गर्नु हुन्या जगत् उहि स्वरूप् * ध्यान् गर्दछौं यो घरी १२
वन्माला र किरीट कौस्तुभमणी * शोभा शरिर्को दिन्या
शङ्ख चक्र गदा र पद्म अनि फेर् * चार् बाहुलीमा लिन्या
बाया काखमहाँ जगत् कि जननी * लक्ष्मीजीलाई लिई
पालन्गर्नु हुन्या जगत् उहि स्वरूप् * ध्यान्गर्दछौं मन् दिई १३

प्रह्लाद्लाइ गजेन्द्रलाइ पहिले * दुखमा पऱ्याछन् भनी
उद्धार् गर्नुभयो जउन् तरहले * हामीहरूको पनि
उद्धार् गर्नू पऱ्यो यहाँ दश-वदन् * रूप् काल साँपले धरी
आँट्यो निल्न नहीं भन्या सहजमा * चौधै भुवन् यो घरी १४
यस्तोरित्सितले अनेक् स्तुति गऱ्या * द्यौताहरूले जसै
संतोष् भैकन गर्नुभो प्रभुजिले * आकाशवाणी तसै
हे द्यौताहरु हो ! अवश्य बुझिल्यौ * 'राम्' भै अयोध्या महाँ
वध् गर्नै अवतार् लिन्याछु मयिंले * तेस् रावणैको यहाँ १५
ऐल्हे जल्दि यहाँ सबै तिमिहरू * द्यौता जती छौ गई
अंशै लीकन जन्म ल्यौ पृथिविमा * सब् ऋक्ष बानर् भई
जो आज्ञा हरिको सुनेर ति सबै * द्यौताहरूले पनि
जन्म्या अंश लिई लिई पृथिविमा * सब् ऋक्ष बानर् बनी १६
सोही बात् तिमिले पुऱ्याउन भनी * औतार ऐल्हे लियौ
मारी रावणलाई सब् जगत्को * आपत् छुटाई दियौ
त्यो रावण् पनि हो पुलस्त्य ऋषिको * नाती भनी फेर् तहाँ
बिन्ती पारिलिया अगस्ति ऋषिले * राम्का हजूरै महाँ १७

श्रीरामका सन्ताप अगस्ति ऋषिको सान्त्वना र अश्वमेध यज्ञको वर्णन ।

यो बात् सुनेर मनमा अति ताप् पऱ्याका
आँशू दुवै नयनमा बहुतै धऱ्याका
क्या काम् गऱ्याछु भनी मोह भएर ताहाँ
गिर्दाभया रघुशिरोमणि पृथ्वि माहाँ १
देखेर मूर्छित तहाँ रघुनाथलाई
फेरी अगस्ति ऋषि जल्दि नगीच जाई
आफ्ना दुवै करकमल् जलले भिजाया
प्रेमले मुसारि रघुनाथ्कन झट् जगाया २

ताहीं अगस्ति ऋषिले पनि जल्दि फेरी
बिन्ती गऱ्या रघुपतीतिर फर्कि हेरी
कारण् परी कुन यहाँ यति ताप् गऱ्याको
आज्ञाहवस् सकल ताप् मनमा पऱ्याको ३

बिन्ती एति सुनी अगस्ति ऋषिको * सन्ताप् गरी मन् महाँ
सुस्केरा मुखदेखि हालि रघुनाथ् * भन्दाभया फेर् तहाँ
हे ब्रह्मर्षि ! कउन् अधम् छ म सरी * ब्रह्मर्षि कुल् नाश् गरी
इक्ष्वाकू कुलमा कलङ्क मयिंले * पार्दो भयाँ यो घरी ४
जुन् ब्राह्मण् कुललाई धन् दिइ पुजा * गर्छन् सबै जन्हरू
सोही ब्राह्मण् कुल् विनाश् गरिदिन्या * मेरो बयान् क्या गरूँ
ब्राह्मण्लाइ अवाच्य बाणि रिसले * जो गर्छ दुर्जन् यहाँ
चौधै कुल गइ गिर्छ तेस् अधमको * सब् कुम्भिपाकै महाँ ५
मूल् हुन् वेद् सब धर्मको जगतको * ती वेदका मूल् पनि
भन्छन् सज्जनहेरु सब् जन यहाँ * ब्राह्मण्हरू हुन् भनी
तेस्तो ब्राह्मण कुल् विनाश् गरिदियाँ * मैले कुलाङ्गार् भई
मेरो कुन् गति हुन्छ गिर्छु अब लौ * कस्ता नरक्मा गई ६
सारा तीर्थ र दान ब्रतहरु यहाँ * देखूदीन मैले भनी
ब्रह्मघ्नेहरुलाई निष्कृति हुन्या * कस्तै गरून् ता पनि
यै रितका अरू धेर् अनेक् तरहको * राम्चन्द्रजीले तहाँ
लाग्यागर्न बिलाप् अगस्ति ऋषिका * साम्ने अगाडी महाँ ७
माया मानिसको गरेर अति ताप् * रामले गऱ्याको जसै
सून्या सब् ति अगस्तिले र तहि फेर् * बिन्ती चढाया तसै
हे नाथ् ! दुष्ट बिनाश् गरी हजुरमा * त्यो ब्रह्महत्या कहाँ
लाग्थ्यो नाहक गर्नु हुन्छ किन यो * सन्ताप् हजुरले यहाँ ८

साक्षात् ईश्वर पूर्ण सब् जगतका * कर्ता र हर्ता भई
चैतन्यै तिमि गर्दछौ घटघटै * प्राणीहरूका रही
हे नाथ् ! नाउँ फगत् सदा हजुरको * जो जन् स्मरण् गर्दछन्
कस्तै पापि हउन् तथापि ति पुरुष् * संसार् पार् तर्दछन् ९
त्यो रावण् पनि हो कहाँ असुरलौ * सेवा हजूर्कै गरी
बस्थ्यो द्वारमहाँ उसै बखतमा * कारण् कुनै एक् परी
श्राप् पाया सनकादिको र अहिले * त्यो जन्म त्यस्ले धऱ्यो
मारी बक्सनुभो कृपा गरि र पो * संसार् सहज्मा तऱ्यो १०
बिन्ती एति सुनी अगस्ति ऋषिको * राम्चन्द्रजीले तहाँ
आज्ञा गर्नुभयो अनेक् तरहको * सन्ताप् गरी मन्महाँ
ज्ञानाज्ञान् दुइ पाप गर्छ दुनियाँ * अज्ञानको पाप् यहाँ
पश्चात्ताप गरीलियो यदि भन्या * नाश् हुन्छ संसार्महाँ ११
ज्ञानै पूर्वक पाप् जउन् जनहरू * गर्छन् उनै जन् मरी
भोग् गर्छन् यमदण्ड खुब्सित तहाँ * ठूला नरक्मा परी
ज्ञानैपूर्वक ब्रह्मघात् गरिलिया * त्यो पाप कुन् रित् गरी
निस्तार् हुन्छ उपाय केहि छ भन्या * आज्ञाहवस् यो घरी १२
यस्तो प्रश्न तहाँ मनुष्य सरिभै * रामले गऱ्याको सुनी
सम्बोधन् गरि रामलाइ तहिं फेर् * भन्छन् अगस्ती मुनी
हे राजन् ! सुनि बक्सियोस् हजुर्ले * जो ब्रह्मघात् गर्दछन्
तेस्ताले पनि अश्वमेध् गरिलिया * संसार् पार् तर्दछन् १३
अश्वैमेध् पहिले गरी हजुरका * बाजे दिलीप्ले यहाँ
ठूलो कीर्ति चलाइ तिन् भुवनमा * पौंच्या परम्पद् महाँ
फेरी एक्सय यज्ञ यै गरिलिया * श्री इन्द्रजीले जसै
राजा स्वर्गपुरी विषै हुनगया * श्रोताहरूका तसै १४

यै यज्ञै मनुले र फेर् नहुषले * राजा सगर्ले गऱ्या
आज्तक् कीर्ति छँ दैछ ती सकलको * चौधै पुरुष् पार् तऱ्या
नष्टै ब्रह्म-बधादि पाप् गरि दिन्या * यो यज्ञ ऐल्हे गरी
ठूलो कीर्ति चलाइ बक्सनुहवस् * सारा तिनैलोक् भरी १५
यस्तो बिन्तिसुनी अगस्ति ऋषिको * राम्चन्द्रले फेर् तहाँ
सोधी बक्सनुभो कउन् विधि गरी * त्यो यज्ञ गर्नू यहाँ
फेरी अश्व पनी कउन् तरहको * चाहिन्छ कुन् रीत् गरी
छोड्नू पर्दछ त्यो बिधान् सकन सब् * आज्ञा हवस् यो घरी १६

राम्चन्द्रको यति वचन् जब सुन्न पाया
फेरी अगस्ति ऋषिले पनि बिन्ति लाया
हे नाथ् ! सुनी लिनुहवस् मयिंले भन्याको
चाहिन्छ अश्व अति सुन्दर रूप् बन्याको १७
जस्को छ लाल् मुख पुछर् पनि पीतवर्ण
जो फेर् सफेद् सकल रङ् भई श्यामकर्ण
जो चल्छ बेग् पवन झैं गरि पृथ्वि माहाँ
चाहिन्छ यज्ञ गरदा उहि अश्व याहाँ १८

वैशाखी पूर्णिमाका दिन विधिसित त्यो यज्ञ प्रारम्भ गर्नू
पत्रै सुन्को तयार् एक् गरिकन हयका शीरमा सोहि धर्नू
फेर् आफ्नू कीर्ति नाम् बल्हरू जति सब त्यै पत्रमा लेखिलीनू
पूजा शास्त्रै विधान्ले गरिकन पछि फेर् अश्व त्यो छोड़ि दिनू १९
त्यो घोड़ा जान्छ जाहाँ पछि पछि उसका वीर्हरू धेर् जाउन्
जुन् विर्ले धर्छ तेस्का सँग लडि जितित्यो अश्वलाई फुकाउँन्
यै रित्ले वर्षदिन् तक् घुमि-घुमि पृथिवीभर् परिक्रम गराई
ब्रत्को सम्पूर्ण पारीसकिकन पछि त्यो अश्व ल्याउन् फिराई २०

वर्षौं दिन् तक् नियम् यै गरिकन यजमान्ले मृगौचर्म माहाँ
सुत्नू फेर् ब्रह्मचर्यै धरिकन गइ त्यै यज्ञभूमी छ जाहाँ
दुःखी कङ्गाल् गरिब्ले चिज्बिजहरु जो प्रार्थना गर्छ आई
धन वस्त्रै भोजनादीहरु दिइकन खुश् गर्दिनू तेस्लाई २१
एही हो अश्वमेध्को विधि सकल कह्याँ जो पुरुष् येहि गर्ला
पाप्को सब् नष्टपारी त्रिभुवन बिचमा नाम् ठुलो तेहि धर्ला
हे राम् ! बिन्ती म गर्छु गरिकन अहिले अश्वमेध् यज्ञ याहाँ
मर्यादा कीर्ति थामी पछि हजुर पनी जानुहोस् धाम माहाँ २२

यस्तो कुरा सुनि तहाँ ऋषिलाइ हेरी
रामको हुकुम् हुनगयो तहिं जल्दि फेरी
त्यो चालको म सँग अस्तबलै भरीमा
घोड़ा छ छैन गई हेरुँ यसै घरीमा २३

आज्ञा एति सुनेर त्यै बखतमा * अत्यन्त खुशी भई
घोड़ा हेर्न भनेर सब्कन लिई * फेर् अस्तबल्मा गई
जो जो अश्व थिया अगस्ति ऋषिले * हेरी लियाथ्या जसै
देखी चित्र-विचित्र अश्वहरु सब् * आश्चर्य मान्या तसै २४
लाखौं एक्तिर शोणका मुलुकका * घोडाहरू छन् तहीं
लाखौं एक्तिर फेर् विचित्र चिनियाँ * टाँगन्हरू छन् कहीं
हज्जारौं तहिं श्यामकर्ण पनि छन् * घोडाहरू ती जसै
सारा देखि लिई अगस्ति ऋषिले * आश्चर्य मान्या तसै २५
फेरी श्री रघुनाथलाइ खुशि भै * भन्छन् अगस्ती तहाँ
यज्ञै लायक अश्व हे रघुपते ! * धेर् छन् तबेला महाँ
त्यो यज्ञै यदि गर्न मन्सुब भया * खुब् धैर्य मन्मा धरी
चाँडै लौ गरिबक्सियोस् हजुरले * सामग्रि जम्मा गरी २६

श्री रामचन्द्रजीको अश्वमेध यज्ञ प्रारम्भ।

बिन्ती तहाँ यति सुनी रघुनाथ फेरी
सर्दाम् तयार गरि क्यै नगरेर देरी
सङ्गमा अगस्ति ऋषिलाइ लिएर ताहाँ
पाल्नू भयो सरयुका पनि तीर माहाँ २७

पुग्नू भो रघुनाथ् जसै सरयुमा * सुन्का हलोले गरी
चार् योजन् भुमि जोति शास्त्रविधिले * शुद्धै गऱ्या त्यै घरी
अश्वैमेध् गरदा जउन् तरहको * चाहिन्छ कुण्डै तहाँ
पाऱ्या जल्दि तयार् वशिष्ठ ऋषिले * खूशी भई मन्महाँ २८
नारद् कश्यप अङ्गिरादिहरु जो * ठूला ऋषीश्वर् थिया
ती सब्लाइ पनि वशिष्ठ ऋषिले * निम्ता पठाई दिया
निम्ता पाइ खुशी भई जगतका * सारा ऋषीश्वर् तहाँ
आया शिष्यहरु लिएर सँगमा * राम्का हजुरै महाँ २९
श्री रामचन्द्रजिले पनी ति ऋषिका * पाऊ विषे शिर् धऱ्या
हस्तार्घादि गरेर ती सकलको * पूजा विधान्ले गऱ्या
सुन्दर् आसनमा बसाइकन फेर् * गाई सुवर्णै पनि
प्रत्येक् ती ऋषिलाइ अर्पण गऱ्या * खूशी गराऊँ भनी ३०
फेरी प्रश्न गरी तहाँ कुशलको * सब्का अगाडी गई
हात् जोरीकन केहि काल् रघुपति * बस्ता भया खुश् भई
सोही औसरमा त धर्म कुन हो * वर्णाश्रमैको भनी
प्रश्नै ती ऋषिहेरुका सँग गऱ्या * राम्चन्द्रजीले पनि ३१

चारै आश्रमका धर्मको वर्णन।

त्यो प्रश्नै रघुनाथको सुनि सक्या * सारा ऋषीले जसै
जो हो धर्म गृहस्थिको सकल त्यो * बिन्ती चढाया तसै
वेदाध्यापन यज्ञ याग् अतिथिको * सत्कार् नियम्मा रही
गर्नू पर्दछ यत्न पूर्वक सदा * ब्राह्मण गृहस्थी भयी १

सेवा नीच्हरुको कदापि नगरुन् * कस्तै ति ब्राह्मणहरू
दुखमा पर्न गएर खान नमिल्या * भिक्षा गरुन् लौ बरू
आपद्मा पनि थाम्दछन् कुलधरम् * जुन् ब्राह्मणैले यहाँ
तेस्ता ब्राह्मण मुख्य हुन् बुझिलिनू * सारा जगत् भर् महाँ २
कस्तै सुन्दरि देखिउन् तर पनी * जो छन् पर स्त्री जति
माता झैँ ठहराइ क्यै पनि विकल् * गर्दै नगर्नू मति
आफ्नी स्त्री सहवास् पनी ऋतुमती * हुन्छे बखत्ले जसै
पैल्हे तिन्दिन त्यागि सोह्र दिनतक * भोग्गर्नु सङ्मा तसै ३
सोह्रै दिन् पछि भोग् कदापि न गरुन् * त्यो सोह्र दिन्मा पनि
श्राद्धै व्रत् अरु धर्मका परवमा * कुत्सित् करम् हो भनी
सम्भोग् स्त्रीसित गै कदापि न गरुन् * जो दुष्टले गर्दछन्
साक्षात् ती पशुहुन् मन्यापछिति सब् * नर्कै विषे पर्दछन् ४
धार्मिक् दोष रहित् कुलिन् पुरुषकी * कन्या विवाहै पनि
गर्नू पर्दछ पुत्र खातिर फगत् * रक्षा हवस् कुल् भनी
सम्भोग्का बखतै ति दम्पति दुवै * चिन्ता असल् काम् गरी
प्रीतीपूर्वक भोग् विलास् गरिलिउन् * सन्तान मै मन् धरी ५
जस्ले एति नियम् गरेर रहला * तेस्ता पुरुष्को यहाँ
सन्तान् धार्मिक खुब् प्रतापि बढ्तै * हुन्छन् जगत्भर् महाँ
यो शास्त्रै विधिलाइ छोडिकन जो * काम्का वशैमा परी
स्त्रीको सङ्गत गर्छ पुत्र उसका * हुन्छन् पशूकै सरी ६
अन्नै जलहरुले पनी अतिथि भै * जो आउँछन् घर्महाँ
गर्नै पर्छ गृहस्थिले खुशि भई * खातिर् ति सब्को यहाँ
जस्का घर् गइ खालि फिर्छ अतिथी * दुःखित् मनैले अति
पुण्यै नाश भइ जान्छ सब् जनमभर् * तेस्ले गरेको जति ७

जो चिज् बन्दछ देव पितृ अतिथी * सब्लाइ पैल्हे दिई
बाँकी बाँच्दछ जो उ चिज्कन जहान् * सब्ले बराबर् लिई
खान् पर्छ गृहस्थि भैकन सदा * कोही गृहस्थी भई
खान्छन् कुक्कुर भैं भन्या नरकमा * गिर्छन् ति सब् जन् गई ८
षष्ठी अष्टमिमा नलाउनू यहाँ * तेल् क्वै पुरुष्ले पनि
पूर्णमासि चतुर्दशी दुइ तिथी * मासू निषेध् हो भनी
त्यागनू, फेर् पनि त्यागनु पर्छ जनले * एकादशीमा यहाँ
अन्नै भक्षण गर्नलाइ, विधि यै * देखिन्छ शास्त्रै महाँ ९
सन्ध्याकाल महाँ नखानु कहिल्यै * फेर् बिस्तरैमा गई
खान् छैन कदापि कोहि जनले * म्लेच्छै समान्को भई
आफ्नू खुब् गुणको बयान् सकलले * गर्छन् तथापी पनि
गर्नू छैन कदापि शेखि मनले * ठूलो रह्याछु भनी १०
शेखी गर्दछ जो पुरुष् मनमहाँ * ठूलो छु भन्न्या भई
त्यो जन् भूपतिनै हवस् पनि ति सङ् * गर्दै नगर्नू गई
जो अर्कोकन मर्म पारि बह्नते * छेड्का कुरा गर्दछन्
ती सब् दुर्जन हुन् भन्या पछि नरक् * तेस्ते पुरुष् पर्दछन् ११
एही शास्त्र विधी विचार् गरि यसै * माफिक् नियम्मा रही
बस्नू पर्दछ धर्म थामि कुलको * सब्ले गृहस्थी भई
पुत्रोत्पादन भो जसै जतनले * त्यो पुत्रलाई यहाँ
विद्याभ्यास गराउनू दिन दिनै * प्रीतीलिई मन्महाँ १२
होवोस् लायक त्यो जसै उहि बखत् * त्यो पुत्रलाई पनि
कन्न्या खोजि विवाह गर्दिनु असल् * रक्षा हवस् कुल् भनी
फेरी त्यै सुतलाइ सौंपि घरको * धन्दा खुशीले अति
जाउन् जङ्गलमा ति दम्पति दुवै * राखी धरम्मा मति १३

हे राम् ! यै रितले जउन् जन यहाँ * बस्छन् स्वधर्मै गरी
जान्छन् मुक्त भएर फेर् सकल ती * संसार सागर् तरी
भन्न्या यै रितका अनेक् तरहका * वार्ता धरम्का अरू
बिन्ती श्री रघुनाथका हजुरमा * पार्थ्याऋषीश्वर् हरू १४
सोही औसरमा वसिष्ठ ऋषि झट् * राम्का हजुर्मा गया
सम्बोधन् गरि रामलाइ तहिं फेर् * यो बिन्ती गर्दा भया
हे राम् ! यज्ञ शुरू हुन्या बखत भो * ऐल्हे तयारी भई
छोड्नू पर्दछ अश्व पूजन गरी * चाँडो हजुर्ले गई १५
जो जो ब्राह्मणछन् ति सब्कन पनी * पूजा विधान्ले गरी
प्रत्येक् कार्यमहाँ लगाउनु पऱ्यो * पाल्नू हवस् यै धरी
दुःखित् अन्ध दरिद्रहेरू जतिछन् * यो यज्ञभूमि महाँ
तिन्को दिल्पनि खुश् गराउनु हवस् * बक्सिस् दिई धेर् यहाँ १६
सुन्को एक् प्रतिमूर्ति जानकिजिको * जल्दी तयारी गरी
फेरी एक् मृगश्रृङ्लाइ अहिले * आफ्ना कटीमा धरी
हात्मा दण्ड कमण्डलू लिइ सदा * धैर्यै गरी मन्महाँ
सुत्नू पर्दछ वर्षभर् हजुरले * खाली जमिन्मा यहाँ १७
यज्ञको शुरू गर्नुपर्छ रघुनाथ् ! * चाँड़ो हजूर्ले भनी
बिन्ती पारिलिंदा उठेर खुशिभै * राम्चन्द्रजीले पनि
आज्ञा लक्ष्मणलाइ बक्सनु भयो * हे भाइ ! लौ यै घरी
घोड़ा शोभित पारि फौज्हरू गई * ल्याउन् तयारी गरी १८
लक्ष्मणले रघुनाथको यति हुकुम् * सूनी लियाथ्या जसै
सेनानायक कालजित्कन तहाँ * आज्ञा गऱ्या फेर् तसै
हे सेनापति ! लौ गएर तिमिले * उर्दी तुरुन्तै दिई
सारा फौज् अहिले तयार् गरि यहाँ * आऊ सँगैमा लिई १९

उर्दी माफिक अश्वलाई पनि फेर् * चाँडो तयारी गरी
ली आऊ भनि उर्दि यो तहिं दिया * लक्ष्मणजिले त्यै घरी
उर्दी लक्ष्मणदेखि पाइकन त्यो * सेनापतीले तहाँ
ल्याया सैन्यसमेत् गएर हय झट् * त्यो यज्ञभूमी महाँ २०

अश्वमेध यज्ञको घोडा छोड्ने वर्णन र शत्रुघ्न सेनापति हुनू।

सुन्को तार समानको पुछर फेर् * ठिक् निलमणीका सरी
कानैको रँग फेरि माणिक सरी * रङ्का मुखैले गरी
साहै सुन्दर अश्व फेर् मणिजडित् * माला गलामा धरी
नाच्थ्यो धेर् घुँगुरा बजाइ सुनको * साहै सुशोभित् गरी१

वरिपरि सब फेरी सैन्यले घेरियाको
बहुत युवति जन्ले चाँवरै फेरियाको
उहि बखतमहाँ त्यो अश्व ल्याएर ताहाँ
फउज अधिक आया यज्ञ-भूमी छ जाहाँ २

हय रथ गज पैदलूले सहित तेजधारी
हुकुम् शिर धऱ्याका रामका फौज भारी
पणव पटक भेरी शङ्खको शब्द गर्दै
उहि बखत ति आया हातमा शस्त्र धर्दै ३

कस्तूरी लेपि छाती उस उपरमहाँ रत्नका हार झुल्याका
सुन्का कुण्डल् किरीट् फेर धरिकन मुहूडा देखिया खुल्याका
यसता राजा हजारौं रथ उपर चढी यज्ञको अश्वलाई
रक्षा गर्ना निमित्तक् उहि बखत गया रामकी उर्दि पाई ४

ती सब् फौजूहरूले सजित् हुन् गयो * त्यो यज्ञभूमी जसै
काँप्यो थर्थरि पाउका दमकले * सारा जमीन् भर तसै
शोभा धेर गरेर सब् नृपतिका * छत्रैहरूले गरी
ढाक्यो सूर्यकिरण् पनी उहिबखत् * त्यो यज्ञभूमी भरी ५

देखी फौज्हरूले सबै वरिपरी * घेरा गराई तहाँ
ल्यायाको हयलाइ शोभित गरी * त्यो यज्ञ भूमी महाँ
साह्रै खुशि भई वसिष्ठसित गै * रामचन्द्रजीले पनि
आज्ञा गर्नुभयो गुरो! जति छ काम् * गर्नु हवस् लौ भनी ६
यो आज्ञा सुनि रामलाइ सुनकी * सीताजिका सङ् धरी
सङ्कल्पै पनि ब्रह्म वध् जनित पाप् * नष्टै हुन्या रित् गरी
शास्त्रैका विधिले वशिष्ठ ऋषिले * पैल्हे गराई तहाँ
लाग्या फेर् ऋषि सब् लिई हवनको * काम् गर्न यज्ञैमहाँ ७
यज्ञाचार्य वशिष्ठजी हुन गया * त्यो यज्ञमा खुश् भई
गर्थ्या जो परिआउँथ्यो सकलकाम् * ताहीं अगस्ती रही
द्वार् बन्धन् सब यज्ञको अघि गरी * फेरी अगस्ती पनि
लाग्या गर्न हवन् गएर हय त्यो * छोड्न्याबखत्भो भनी८

सुन्दर् अलङ्कार लगाइ अङ्मा
आएर नारीहरू एक सङ्मा
दध्यक्षताले गरि अश्वलाई
पूजन् गऱ्या मङ्गल गान गाई ९
फेरी निराजन् गरि धुप् जलाया
खुस्बू सबै यज्ञ भरी चलाया
माला फुलैको लिइ अश्वलाई
लाई दिया ती सब नारि जाई १०

पूजा यै रितले जसै गरिसक्या * नारीहरूले तहाँ
सुन्को पत्र लिई अगस्ति ऋषिले * फेरी उसै बिचमहाँ
राम्को नाउँ र कुल् पराक्रम जउन् * राम्ले गऱ्याका थिया
सोही पत्र उपर् रचित गरि असल् * श्लोक्बद्ध लेखीदिया११

श्लोक्को अर्थ यही थियो रघुकुलै * बिच्मा अयोध्यापति
राजा श्री दशरथ् मया त्रिभुवनै * भर्का प्रतापी अति
कोशल् राजकुमारि मुख्य महिषी * तिन्की थिइन् सब्महाँ
तिन्का रत्न समानका उदरमा * राम्चन्द्र जन्म्या यहाँ १२
द्यौता दानव यत्त रात्तसहरू * जस्का चरण्मा परी
आज्ञा माफिक गर्दछन् सब कुरा * मन्मा ठुलो डर् धरी
यस्ता हुन् रघुनाथ् उनै प्रभुजिले * यो अश्वलाई पनि
छोड्या यज्ञ ठुलो म गर्छु अहिले * एक् अश्वमेधै भनी १३
जस्ले वीर् हुँ भनेर ठान्छ मनले * आएर त्यो वीर् यहाँ
पक्रोस् यो हय सक्मया नहिं भन्या * कौड़ी लिई सङ्ग् महाँ
यज्ञै हुन्छ जहाँ उसै स्थलविषे * राम्का नगिच्मा गई
जो दिन्छन् रघुनाथ् हुकुम् उहि गरोस् * चाकर् समान्को भई १४
रत्ता यो हयलाइ गर्न अहिले * शस्त्रै लिई हातमा
भाई श्री रघुनाथका अति ठुला * धेर् वीर् लिई साथमा
धर्ला यो हयलाई जौन जनले * तेस्लाइ युद्धै गरी
जान्छन् शेखि छुटाउनाकन भनी * शत्रुघ्नजी यो घरी १५
यै रित्ले प्रभुको प्रताप्हरु सबै * लेखेर पत्रै महाँ
त्यो पत्रै हयका ललाट बिचमा * बाँधेर फेरी तहाँ
वायूका सरि वेग् गरीकन सदा * चल्न्या त्रिलोकै भरी
त्यो घोड़ा रघुनाथको ति ऋषिले * छोड्दा भया त्यै घरी १६
आज्ञा भो रघुनाथको उहि बखत् * शत्रुघ्नलाई पनि
हे भाई ! हयका गएर सँगमा * रत्ता गऱ्या खुब् भनी
रस्तामा तिमिलाइ मङ्गल हवस् * शत्रुहरू छन् जउन्
तिम्रा सासुमहाँ पऱ्यापछि सबै * चाकर्समान्का हउन् १७

मूर्छित फेरि विरथ् भएर डरले * भाग्न्याहरूको पनि
फेरि पर्दछ आइ जो शरणमा * तिम्रो शरणछू भनी
तेस्ता शत्रु हउन् तथापि ति उपर् * क्वै शस्त्रको त्याग गरी
तिन्को प्राण् कहिल्यै न हर्नु तिमिले * धर्में तरफ् मन् धरी १८
अर्काका धनमा र फेरि अरुका * नारी हरूमा अति
हे भाई ! सुन भन्छु क्वै दिन पनी * तिम्रो नजावस् मति
पूज्ये जन्हरूको नगर्नु अपमान् * गो बिप्र वैष्णव् जति
देखिन्छन् सबलाई पूजन गऱ्या * राखेर भक्ती अति १९
हे भाई ! ई सबै कुरा यस बखत् * मैले भन्याको जति
कत्ती केहि नबिर्सि काम्गरिलिया * कल्याण मिल्ला अति
अर्ती एति दिएर भाइकन फेर् * सङ्मा जउन् बिर् थिया
ती सब् तर्फ नजर् गरेर रघुनाथ- * जीले हुकुम् यो दिया २०

भरतका पुत्र पुष्कलको साहस र नऊ देशका राजाहरूको घोड़ा रक्षणलाई जानु ।

हे बीर् हो ! तिमिहेरुका बिच महाँ * शत्रुघ्नका सङ् गई
सक्छौ रक्षण गर्न लौ भन कउन् * बीर चक्र-रक्षक् भई
यो आज्ञा रघुनाथको जब सुन्या * उठेर सोही घरी
हात् जोरेर भरत्जिका सुत तहाँ * आया अगाडी सरी १
फेरी बिन्ती गऱ्या परी चरणमा * हे नाथ् ! मलाई यहाँ
आज्ञा गर्नुहवस् म जान्छु अहिले * शत्रुघ्नका सङ् महाँ
यौता दानव आउनन् तर पनी * एकूलै अगाडी सरी
जितन्या छ रणमा सहज् हजुरका * केवल् कृपाले गरी २
हामीहेरु निमित्त मात्र भइ सब् * जान्छौं तथापी तहाँ
जितला खालि गई प्रताप् हजुरको * शत्रूहरु रण् महाँ
पुष्कल्को बिनती सुनेर रघुनाथ् * अत्यन्त खूशी भई
आज्ञा भो तिमि चक्र-रक्षक हुनू * शत्रुघ्नजीको गई ३

पुष्कल्लाइ अह्राइ एति पछि फेर् * बानर्हरू छन् जति
सब्का तर्फ फिरी उसै बखतमा * भन्छन् रमाका पति
हे बीर् हो ! तिमिहेरुले पनि गई * शत्रुघ्नका सङ् महाँ
रक्षा गर्नु पर्‍यो बहुत् जतनले * यो अश्वलाई तहाँ ४
सब् बाँनर्कन यो अह्राइ हनुमान् * जीलाइ फेरी पनि
आज्ञा भो सब फौजलाइ तिमिले * रक्षा गर्‍या खुब् भनी
सीताजीकन खोज्नलाइ पहिले * एक्लै समुद्रै तरी
लङ्का दाह गर्‍यौ भने जगतमा * कुन् बीर् छ तिम्रासरी ५
शत्रुघ्नैकन कष्ट क्यै समरमा * पर्दा पनी झट् गई
रक्षा खुब् तिमिले गर्‍या जतनले * सङ्मा उनैका रही
यो आज्ञा हनुमानले जब सुन्या * सब्का अगाड़ी महाँ
रक्षा गर्न कबोल् गर्‍या उहि बखत् * सम्पूर्ण फौज्को तहाँ ६
सुग्रीव् अङ्गद जाम्बवान् प्रभृति जो * ठूला ठूला वीर् थिया
तिन्लाइ पनि एहि रितसित हुकुम् * राम्चन्द्रजीले दिया
फेरी डाकि सुमन्त्रलाइ नगिचै * आज्ञा भयो झट् तहाँ
कुन्कुन् वीर् तिमिलेखटन्गरिलियौ * बिस्तार् बताऊ यहाँ ७
आज्ञा एति सुमन्त्रले सुनिलिया * राम्चन्द्रजीको जसै
नौ वीर् ताहिं अगाडि सारिकन फेर् * बिन्ती चढ़ाया तसै
हे नाथ् ! ई नउ भूपती हजुरको * आज्ञा शिरोपर् धरी
आया रक्षण गर्नलाइ हयको * जान्छन् सबै यो घरी ८
प्रज्ञापात्र र नीलरत्न रिपुताप् * आदी इ राजा यहाँ
नौ बीर्छन् सब शस्त्रधारिहरूमा * प्रख्यात् जगत् भर् महाँ
प्रत्येक्का सँग चल्दछन् दश दश * अक्षौहिणी फौज् पनि
शस्त्रै अस्त्र लिएर वीर्हरु सबै * जान्छन् लडौंला भनी ९

यस्तो बिन्ती सुमन्त्रको सुनिलिई * खूशी भई मनमहाँ
डाकी ती सब वीरलाइ नगिचै * रामचन्द्रजीले तहाँ
आज्ञा गर्नुभयो सबै तिमिहरू * ऐल्हे इकद्ठा भई
रक्षा गर्नु जतन् गरेर हयको * शत्रुघ्नका सङ् गई १०
यो आज्ञा रघुनाथको सुनि तहाँ * राजाहरूले पनि
हात्मा शस्त्रलिया बहुत् खुशि भई * जान्छौं समरमा पनी
बीदा भै रथमा चढेर उ बखत् * शत्रुघ्नजी फेर् तहाँ
आज्ञा माग्न भनेर झट् जननिको * जाँदाभया घर्महाँ ११
सोही औसरमा ऋषीश्वरहरू * जो जो बस्याका थिया
पूजा तिन्कन रामले गरी तहाँ * दौलथ्हरू दान् दिया
श्री रामको जयहोस् भनेर जयघोष् * एकै बखतमा गरी
आशिर्वाद दिया सबै ति ऋषिले * रामलाई फेर् त्यो घरी १२

शत्रुघ्नजी पनि उसै घरि जल्दि जाई
आफ्नू हवाल् जननिलाइ सबै सुनाई
अश्वै लिईकन म जान्छु भनेर ताहाँ
माग्या बिदा शिर धरीकन पाउ माहाँ १३
आज्ञा दिइन् जननिले पनि पुत्र ! जाऊ
शत्रू जिती हय सँगै लिइ फर्कि आऊ
बालख् छ पुष्कल बहुत् तिमिले जतन्ले
रक्षा गऱ्या अधिक प्रीति गरेर मन्ले १४

आज्ञा एति सुनेर खुब् खुशि भई * शत्रुघ्नजीले पनि
रक्षा पुष्कलको म खुब् जतनले * गर्न्या छु एती भनी
बीदा भैकन माइका सँग महाँ * फर्केर जल्दी गया
फेर यज्ञै बिच रामका हजुरमा * पौंचेर हाजिर्भया १५

हाजिर् भै रघुनाथका हजुरमा * शत्रुघ्नजीले पनि
फेरी बिन्ति गऱ्या बिदा दिनु हवस् * हे नाथ् ! मलाई भनी
यो बिन्ती सुनि रामले पनि बिदा * दीया र फेरी तहाँ
शिक्षाको सब बात् सुनाउनु भयो * शत्रुघ्नका सङ्महाँ १६
हे भाई ! सुन क्वै जनानि हरुमा * बालख् हरुमा अनी
फेरी शस्त्र बिहीन् भएर रणमा * भाग्न्या पुरुष्मा पनि
तिम्ले क्यै हतियार् नछोड्नु भनि यो * राम्चन्द्रजीले तहाँ
भाईलाइ सिकाइ बक्सनु भयो * सब्का अगाडी महाँ १७
यो शिक्षा सुनि रामको अलिअली * हाँसी अगाडी सरी
भन्छन् छेड्गरि भाइ जानकिजिका * लक्ष्मीनिधी त्यो घरी
हे नाथ ! भन्नु भयो जती हजुरले * शत्रुघ्नलाई यहाँ
गर्नन् के इनले पनी कुल धरम् * छोडेर लौ रणमहाँ १८

नारी अबध्य सब हुन् भनि जानि जानी
त्यो ताड़का कन जसोगरि बाण हानी
मार्नू भयो हजुरले उहि ठिक् इ जाई
शत्रुघ्न बध गरिलिनन् सब नारिलाई १९
लक्ष्मणजिले पनि पराक्रम खुब् गऱ्याको
काटेर नाक् युवतिको अघि नाम् धऱ्याको
त्यो धर्म दाज्युहरुको सब सम्झि यहाँ
शत्रुघ्न काम् गरिलिनन् रणभूमि माहाँ २०

यस्तो लक्ष्मीनिधीको वचन सुनिसकी रामले फेरी ताहाँ
क्यै हाँसी मिष्टवाणी गरि सब ऋषिका भन्नुभो सामु माहाँ
शूर बीर्ले जान्दछन् त्यो बुझ तिमी कसरी युद्धमा गर्नु पऱ्याे
योगीले धर्म बुझ्छन् बुझ तिमी कसरी प्राणि संसार तऱ्या २१

दुख् दिन्छन् अरुलाइ जौन जनले * सारा जगत्मा यहाँ
तेस्तै दुर्जनलाइ मार्न कुलको * धर्मै छ हाम्रो यहाँ
हे लक्ष्मीनिधि ! जो कुरा गरिलियो * साँचै सबै मान्दछु
शत्रुघ्नै पनि जाइ खल् बिनि बिनी * मार्नन् भनी ठान्दछु२२
यस्तो श्री रघुनाथको सब कुरा * सूनेर खूश् भै अती
हाँस्या यज्ञमहाँ ऋषिश्वरहरू * थीया बस्याका जति
घोड़ा पूर्व तरफ् चल्यो उहि बखत् * सब् फौज् पछाड़ी गयो
पृथ्वी त्यो सब फौजका दमकले * डग्मग बहूतै भयो २३
श्री शत्रूघ्न जसै चढ्या रथ ऊपर् * सब् दिक् उज्यालो भयो
साहै मन्द गती पवन् हुनगई * फौज्का पछाडी बह्यो
लाग्यो दक्षिण बाहु फुर्न बहुतै * चल्न्या बखत्मा पनि
साहै खूशि भया भयो विजयको * सूचन् मँलाई भनी २४
पुष्कल्जी पनि सोहि औसर महाँ * आफ्ना घरैमा गया
आफ्नी प्राण पियारि रानिकन फेर् * पोंचेर देख्ता भया
सुन्दर् चन्द्र समानको मुख बिषे * ताम्बूल चपाई तहाँ
प्रीती पूर्वक रानि पुष्कलजिकी * आइन् समीपै महाँ २५
आफ्ना सासु महाँ सबै शरिरमा * सुन्दर् अलङ्कार् धरी
आयाकी तिनिलाइ पुष्कलजिले * देखेर प्रेम्ले गरी
बाहू पक्षि बसा काख् उपरमा * चुम्बन् मुहारको गऱ्या
आलिङ्गन् गरि फेर् पियारिकन खुब् * सन्ताप् मनैको हऱ्या२६
फेरी झट् चिउँडी समाति करले * अत्यन्त खुशी भई
भन्छन् पुष्कलजी मँ ता सँग महाँ * शत्रूघ्नजीका गई
घोड़ा रक्षण गर्नलाइ रघुनाथ् * ज्यूका हुकुम्ले गरी
आट्याँ जान प्रिये ! मँलाइ तिमिले * देऊ बिदा यस् घरी २७

खुशी भै तिमिले पनी घरविषे * सासूहरूको यहाँ
प्रीति पूर्वक खुब् टहल् गरिलिया * चिन्ता नली मन्महाँ
स्वामीका ई कुरा सुनेर खुशि भै * हाँसी मुखैले गरी
प्रीतीपूर्वक फेर् ति कान्तिमतिले * बिन्ति गरिन्त्यो घरी २८
हे नाथ् ! शत्रु सबै पराजय हउन् * सब्का अगाड़ी गई
लड्नु खुब् रणभूमिमा हजुरले * शत्रुघ्नका सङ् रही
धौरानीहरूले मलाइ घरमा * काँतर्कि पत्नी भनी
भन्नैलाइ नपाउँन्या गरि समर् * गर्नु हजुर्ले पनि २९

टङ्कार् सुनी हजुरले धनुको गऱ्याको
सब् शत्रु वाहिनी ठूलो डरमा पऱ्याको
फैलोस् समर् बिचमहाँ अति बीर नाऊँ
लोक्मा चलोस् हजुरको उहि सुन्न पाऊँ ३०

हे नाथ् ! एहि धनू लिएर करमा * रणमा अगाडी सरी
सारा शत्रु जिती लिएर हय त्यो * फर्केर जल्दी गरी
आई अर्पण गर्नु होस् हजुरले * राम्चन्द्रजीको पनि
सन्तोष् खूब् मनमा हवस् अधिक वीर् * छोरो छ मेरो भनी ३१
यस्तो बिन्ति गरी किरिट् कवच फेर् * अक्षय्य तूणी पनि
पैहाइन् खुशि भै पतीकन तहाँ * जाउन् समर्मा भनी
फेरी पाउविषे परीकन भनिन् * दासी हजुर्की म हूँ
दिल्मा याद रहूँ सदा हजुरको * धेरै कुरा क्या कहूँ ३२
बिन्ती यस् रितको सुनेर खुशि भै * पुष्कल्जि भन्छन् तहाँ
हे प्यारी ! तिमिले भन्यौ जतिकुरा * मेरा अगाडी महाँ
सब्को पूर्ण गराउँन्या छु मयिंले * ठट्टा कसैले पनि
तिम्रो गर्न सक्दैन यस् जगतमा * काँतर्कि पत्नी भनी ३३

बातृचित् यै रितको गरेर·खुशि भै * कुण्डल् किरीट्ले गरी
शोभित भैकन खुब् सुगन्धि फूलको * माला गलामा धरी
आफ्नी प्राण पियारिका सँगमहाँ * बीदा तुरुन्तै भया
फेरी पुष्कलजी बिदा हुन पिता * माता भयामा गया ३४
पौंची मातृ र पितृका नगिचमा * पश्री चरणमा पऱ्या
बीदा पाऊँ भनेर पुष्कलजिले * हात जोरि बिन्ती गऱ्या
फेरि बिन्ती गऱ्या पिता तिर फिरी * रामचन्द्रजीको यहाँ
लक्ष्मणले र हजूरले भइ सबै * काम् गर्नु यज्ञै महाँ ३५
बिन्ती पुष्कलको सुनी जननिले * काखमा बसाई लिइन्
फेरि खूशी भएर आशिष दिई * बीदा तुरुन्तै दिइन्
माताका र पिताजीका सँगमहाँ * बीदा भई झट् तहाँ
पुष्कल्जी रथमा चढी चलि गया * शत्रुघ्नजी छन् जहाँ

धेरै देशका राजा हरूको आत्म-समर्पण ।

घोड़ा हात्ति सवारले र रथिले * पैदलहरूले गरी
बेष्टित् भै रघुनाथको हय गयो * पाञ्चाल् तरफ् त्यै घरी
पाञ्चाल् मत्स्य कुरू र उत्तरकुरू * फेरी दशार्णव् गई
लाग्यो त्यो हय घुम्न सब् मुलुकमा * साहै सुशोभित भई १
राजा ती सब देशका जति थिया * खूशी भई सब् तहाँ
सारा रामचरित्रको गरी बयान् * शत्रुघ्नका सङ्ग महाँ
हामी दास भयौं भनेर पहिले * आई शरणमा पऱ्या
फेरी राज्य र रत्न दौलथ पनी * अर्पण तुरुन्तै गऱ्या २
साराशास्त्र महाँ कुशल् सुमति एक् * मन्त्री थिया सङ्गमहाँ
सल्लाहै उनको लिइ सकल काम् * शत्रुघ्न गर्थ्या तहाँ
घुम्थ्या त्यै रितले ति सब् मुलुकमा * क्वै बीर् अगाडी सरी
धर्नैलाइ सकेन त्यो हय तहाँ * रामका प्रतापले गरी ३

ती सब् देशमहाँ हुकुम् उहि बखत् * आफ्नू चलाई दिया
फेरी ती नृपतीहरू जति थिया * सब्लाइ सङ्मा लिया
एही रितसित जान्छ त्योहय जहाँ * शत्रुघ्नजी फेर् तहाँ
जाँदामा अहिच्छत्रमा पुगिगया * सब फौज्लिई सङ्महाँ ४
सुन्दर् त्यो अहिच्छत्रपुर् अति थियो * चार् वर्णको बास् भई
देख्या सुन्दर त्यो पुरी निकटमा * शत्रुघ्नजीले गई
सुन्का सब् घरछन् मणी जडितका * सारा शहर् भर् महाँ
स्तम्भै फट्टिकका भईकन अधिक् * शोभित भयाको तहाँ ५
ती सब घर्घर्का उपर् छत महाँ * नारीहरू छन् जती
डुल्छन् सुन्दर अप्सरा सदृशको * शोभा गराई अती
फेरी त्यो पुरिका सबै सड़कमा * हातमा हतियार् लिई
घुम्थ्या बिर्हरु धेर् अनेक् तरहले * शोभा शहर्को दिई ६
फेरी तेस् पुरिका नगिच् अति असल् * क्वै एक् बगैंचा थियो
घोड़ा त्यो रघुनाथको घुमि-घुमी * रस्ता उसैको लियो
शत्रुघ्नै पनि फौजहरू लिई सबै * त्यो अश्वका सङ्महाँ
जाँदा पौंचिगया उसै बखतमा * थीयो बगैंचा जहाँ ७
देख्या आँप् कटहर् अशोक कदली * जम्बू कदम् पाखरी
मन्दार् साल तमाल दाडिमहरू * वृक्षै सुशोभित् गरी
पङ्क्ती पारि ठुलो ति वृक्षहरू सब् * प्रत्येक् रकम्ले तहाँ
लायाका अति चित्र पारिकन त्यो * सारा बगैंचा महाँ ८

वरिपरि सब ताहाँ धेर् लताहेरु झुल्न्या
ढकमक भइ फेरी फुल्हरू धेर फुल्न्या
भ्रमरहरु लताका फूलमा नृत्य गर्दै
घुनुनु घनुनु गर्थ्या प्राणिको चित्त हर्दै ९

उहि नगिच महाँ धेर रत्नहेरु जड्याको
बहुत असल मन्दिर काञ्चनैले मढ्याको
नजरगरि चकित् भै जल्दि शत्रुघ्न फेरी
खुशि भइकन सोध्छन् मन्त्रिका तर्फ हेरी १०

सुमद राजाको तप इन्द्रले विघ्न गर्नू र भगवतीको वरदान प्राप्ति ।

हे मन्त्री ! अहिले मँ देख्दछु असल् * देवालयै एक् यहाँ
कस्ले मन्दिर यो तयार् गरिलियो * पैल्हे बघैंचा महाँ
यस्मा स्थापित देवता कउन् छन् * भन्न्या सुध्याया जसै
हात् जोरी कन फेर् तहाँ सुमतिले * बिन्ती चढ़ाया तसै १
हे नाथ ! कोहि ठुला सुमद् अघि यहाँ * राजा भयाका थिया
तिन्ले सुन्दर यो जगत् जननिको * मन्दिर् बनाई दिया
भक्तीले अति खुश् भई नृपतिका * आएर पासै महाँ
कमाक्षा भनि नाम् धरी भगवती * बस्छिन् निरन्तर् यहाँ २
धौता दानव आइ इन्कन यहाँ * भक्ती मनैमा धरी
ध्यान् गर्छन् सबलाई बर् पनि इनै * दिन्छिन् खुशिले गरी
धर्मै अर्थ र काम मोक्ष हरुको * इच्छाछ जस्को जउन्
दिन्छिन् ई जगदम्बिका भगवती * भक्तै हरुमा तऊन् ३
हे नाथ् ! दर्शन ई जगत् जननिको * गर्नू हवस् लौ यहाँ
सब् काम् सिद्ध गराउनिन् हजुरको * इच्छा छ जो मन्महाँ
बिन्ती एति सुनेर ती सुमतिको * शत्रुघ्नजीले पनि
सोध्या फेरि सुमद् कउन् नृपति हुन् * के तप् गर्‍याथ्या भनी ४
आज्ञा यस्रितको सुन्या सुमतिले * शत्रुघ्नजीको जसै
जो वृत्तान्त थियो सुमद् नृपतिको * बिन्ती चढ़ाया तसै
हे नाथ ! यो अहिक्षेत्रमा अघि इनै * राजा सुमदजी थिया
तिन्लाई अरु शत्रुले जय गरी * लूटेर राज्यै लिया ५

हारी दुश्मन देखि फेर् सुमद्जी * अत्यन्त दुःखित् भया
तीर्थै हो भनि हेमकूटगिरिका * बन्मा तुरुन्तै गया
आसन् बाँधि तहाँ जगत् जननिको * पाऊ विषे मन् धऱ्या
एकाग्रै भइ तिन् बरष तक तहाँ * ठूलो तपस्या गऱ्या ६
तिन् बर्ष यहि रीतले ब्रत गरी * तिन् वर्ष फेरी तहाँ
सूखा पातहरु खाइ तप् गरिलिया * एकाग्र भै मन् महाँ
त्यो ब्रत् पूर्ण जसै सबै गरिसक्या * राजा सुमद् फेर् पनि
लाग्या गर्न कठोर ब्रत् भगवती * लाई रिझाऊँ भनी ७
शीतकाल् भर् जलमा बसी तपगरि * फेर ग्रीष्मकालै भरी
पञ्चाग्नीकन तापि तप् गरिलिया * एकाग्र चित्तै गरी
बर्षाकालभयो जसै उहि बखत् * खाली चउर्मा गई
एकै आसनमा बसी तप गऱ्या * नाङ्गा शरिर्का भई ८
तिन् बर्षै भरि यो ठुलो ब्रत गरी * सिद्ध गराई तहाँ
निस्वास बन्द गरेर क्यै अरुकुरा * चिन्ता न ली मन्महाँ
नासाग्रै पुटमा नयन् युगलले * हेरी निरन्तर् मती
राखी श्री जगदम्बिका चरणको * ध्यान् गर्न लाग्या अती ९
बाह्रैं बर्ष तलक् यसै तरहले * ठूलो तपस्या गऱ्या
तिन्को त्यो तप देखि इन्द्रजि पनि * डर्मा बह्नै पऱ्या
तप्को भङ्ग गराइ आउ भनि फेर * कन्दर्प लाई तहाँ
भेज्या इन्द्रिजिले उसै बखतमा * राजा सुमद्छन् जहाँ १०
कन्दर्पैं पनि हेमकूटगिरि गै * जाहाँ सुमद्जी थिया
मायाले गरि झट् बसन्त ऋतु झैं * सब् बन् गराई दिया
फल् फुल् रुखमा रचित् हुनगया * कोयल्हरु खुश् भई
लाग्या बोल्न कुहू कुहू स्वर गरी * रुख्का उपरमा रही ११

फूलका अंकुरमा बसेर भ्रमरा * नाचेर सब् वन् भरी
लाग्या घुम्न तहाँ सबै रुखमहाँ * गुञ्जायमानै गरी
जात् जात्का फुलको सुबास लिई फेर् * मन्देगतीले तहाँ
लाग्यो चल्न पवन् पनी सुमदजी * गर्थ्या तपस्या जहाँ १२
तैसूतो वन् जब भै सक्यो उहि बखत् * सब् अप्सरागण् पनि
आज्ञा इन्द्रजिको हुँदा सुमदको * तप् नष्ट गर्नै भनी
ताहीं आइ मृदङ्ग आदि सब थोक् * बाजा बजाई कती
गान्गर्थ्या कति नाच्दथ्या सकल् वन् * शोभा गराई अती १३

त्यो गान बाद्यहरुको स्वर कानमाहाँ
पर्दाभयो नृपतिले पनि जल्दि ताहाँ
सब् ध्यान भङ्ग भइ पट्टल खोलिदीया
जो जो थियो सकल कौतुक देखिलीया १४
कन्दर्पले पनि उसै घरि जल्दि जाई
राजा सुमद् उपर बाण दिया चलाई
फेर् अप्सरागणहरू तहिं सामुमा गै
बस्ताभया सकल दासि समानका भै १५
चेष्टा अनेक् तरहका गरि नृत्य गर्न्या
हाँसी कटाक्ष गरि फेर् मनलाई हर्न्या
ती अप्सरागणहरू र बसन्त भै वन्
देख्दा भयी सुमदको पनि चंचलै मन् १६
धैर्यै गरी जब सबैतिर दृष्टि दीया
त्यो इन्द्रको छल भनेर विचारि लीया
जो अप्सराहरु थिया सबलाइ हेरी
प्रश्नै गर्न्या सुमदले तहिं जल्दि फेरी १७

हे अप्सरागण ! तिमीहरुलाइ वन्मा
देखेर छक् परिगयाँ म बहूत मन्मा
क्या काम खातिर तिमीहरु आज आई
नाच् गान् गर्‍यौ सकल बात कहू मलाई १८
आज्ञा एति सुनेर ती सुमद्को * अत्यन्त खूशी भई
रम्भा नामकि अप्सरा उहि बखत् * साम्ने सुमद्का गई
लागिन् भन्न हजूरका तपसले * हामीहरू छौं जति
आयौं वश्भइ बस्नलाइ सँगमा * प्रेम्ले गराई पति १९
चम्पा पुष्प सरी छ वर्ण जसको * ई हुन् घृताची पनि
आइन् पान्हरु खाइ मुख् हजुरको * चुम्बन् गरूँला भनी
सुन्दर् पुष्ट ऊँचा कठोर् कुच दुवै * आफ्ना करैले धरी
इन्का लाल अधर् मधुर् रस हजुर् * पान् गर्नुहोस् यो घरी२०
रम्भा हूँ म अगाडि छु हजुरकै * मन्दार फूल्को पनि
यो माला अहिले हजुर्कन यहाँ * पैह्राई दूँला भनी
ल्यायाको छु खुशी भई सुरतमा * गर्‍या कुरा छन् जती
सारा जान्दछु बक्सियोस् हजुरले * ऐल्हे मलाई रति २१
मेरा अधर् बिच छ अमृत जो अहीले
पान् गर्नूहोस् हजुर त्यो पनि लौ पहीले
फेरी विमान् उपरमा बसि जल्दि जाई
गर्नूहवस् सयल साथ लिई मलाई २२
सारा अमर्गणहरू पनि जाइ जाहाँ
गर्छन् बिहार रमणी लिइ साथ माहाँ
सोही सुमेरु गिरिमा गइ साथ मेरै
भोग्नू हवस् हजुर दुर्लभ भोग धेरै २३

सुन्दर् नारि तिलोत्तमादिहरु धेर् * जो छन् बस्याका यहाँ
ऐल्हे ती नवयौवना सकलले * चाँमर् लिई कर्महाँ
हाँक्ता छन् सब देवताकन पनी * दुर्लभ्छ सौख्ये जउन्
मेरा साथमहाँ बसी हजुरले * गर्नूहवस् भोग् तउन् २४
रम्भाका इ कुरा जसै सुनिलिया * राजा सुमद्मा पनि
चिन्ता पर्नगयो सबै तपसको * विघ्नै इ गर्छन् भनी
पैल्हे एति विचार् गरेर पछि फेर् * जो अप्सरागण् थिया
तीन्ले ती सबलाइ धैर्य गरि खुब् * उत्तर् तुरुन्तै दिया २५
स्वर्गैको सुखलाइ ता म अहिले * तुच्छै भनी ठान्दछु
मेरी स्वामिनि आइ जो वर दिनिन् * त्यै खुब् ठुलो मान्दछु
ब्रह्माजीकन सत्यलोक् पनि दिन्या * जो अम्बिका हुन् उनै
मेरो सुख् सब गर्दिनिन् अरु म सुख् * मान्दीन मन्ले कुनै २६
तुच्छै मान्दछु त्यो सुमेरु सुनको * पर्वत् मनैले यहाँ
नन्दन्का वनमा र अमृत महाँ * भुल्थ्याँ म ऐल्हे कहाँ
यस्तै बात् सब गर्दथ्या सुमद जी * कन्दर्पले त्यै घरी
आफ्ना शर्हरु सब् चढाइ धनुमा * छोड्या बडो जोर् गरी २७
फेरी ती जति अप्सराहरु थिया * पारेर नक्कल् तहाँ
हाँसि हेरि कठाक्षको शर सुमद् * राजाजिका अङ्ग महाँ
हान्थ्या बाहुलिका बजाई गहना * नूपुर् पयर्को पनि
छम्छम् स्वर्गरि चल्दथ्या वरिपरि * वश् गर्नलाई भनी २८
तेस्मा क्यै मनमा विकार नगरी * राजा सुमद्जी रह्या
लाचारी भई अप्सराहरु सबै * फर्केर स्वर्गै गया
फेरी इन्द्रजिका गई हजुरमा * बिन्ती गर्‍या यो पनि
तप्को भङ्ग हुँदैन केहि रितले * राजा सुमद्को भनी २९

आफ्ना पाउ चिताइ खुब् दृढ भई * राजा सुमद्‌जी तहाँ
लागेको तप गर्न देखिकन फेर् * खुशी भई मन् महाँ
पाँच्‌मुख्‌का रुपले त्रिलोक जननी * प्रत्यक्ष ताहीं भइन्
हात्‌मा अंकुश पाश् धनू लिइ सुमद् * राजा भयामा गइन् ३०

जसै देख्या कोटि रवि सरि किरणकी भगवती
उठी झट्पट मन्‌मा खुशि भइ सुमद्‌ले पनि अति
गन्या साष्टाङ्ग खुब् चरण युगलैमा शिर धरी
मुसारिन् माईले पनि शिर सुमद्‌को उही घरी ३१
अली हाँसी हाँसी जगत जननीले तहिं जसै
मुसारिन् आफ्नू शिर् खुशि भइ सुमद्‌ले पनि तसै
बहुत् गद्‌गद् वाणी गरि शिरमहाँ अंजलि धरी
स्तुती गर्नै लाग्या अति मधुर गम्भीर् स्वर गरी ३२

हे मातर् ! जगदम्बिके ! हजुरको * ब्रह्मा महेश्वर्‌हरू
दिन्‌दिन् खुब् स्तुति गर्दछन् खुशिभई * जो देवता छन् अरू
पर्वत् दिग्गजले सहित्‌कि पृथिवी * तिम्रै कृपाले गरी
बस्छिन् स्थीर भएर एक् स्थल महाँ * प्राणीहरू सब् धरी ३३
उत्तापित् गरि सूर्यका किरणले * तिम्रै कृपाले यहाँ
सागर्‌को जल सब् खिंचेर उहि जल् * छोड्छन् जमीनै महाँ
सृष्टी पालन यो सबै जगतको * आफैं हजुर्‌ले गरी
लिन्छयौ सब् प्रलयै गरेर पछि फेर् * आफ्नै शरिर्‌मा धरी ३४
हे मातर् ! जगदम्बिके ! हजुरको * भक्ती जउन् गर्दछन्
ती सब् जन्‌हरू सिद्धि पाइकन फेर् * संसार पार् तर्दछन्
चाकर् हूँ म हजूरका चरणमा * ऐलहे शरण् पर्दछु
मेरो कष्ट छुटाइ बक्सनु हवस् * बिन्ती म यै गर्दछु ३५

खूशीभै स्तुति यो सुनी सुमदको * माई जगत्की तहाँ
भन्छिन्लौ 'वर' माग दिन्छु सब थोक् * इच्छा बमोजिम् यहाँ
आज्ञा एति सुनेर खुब् खुशि भई * राजा सुमद्ले पनि
पान्या बिन्ति हजूरका चरणको * भक्ती म माग्छु भनी ३६
अर्को 'वर्' पनी माग्दछु म अहिले * सब् शत्रुलाई यहाँ
जीति राज् पनि भोग्न पाउँ मयिले * भन्न्या हजूरै महाँ
बिन्ती यसूरितको सुमद् नृपतिको * सुन्नू भएथ्यो जसै
आज्ञा गर्नुभयो जगत् जननिले * खूशी भई फेर् तसै ३७
हे राजन् ! सब शत्रुको जय तिमी * मेरा कृपाले गरी
भोग्ने छौ सब राज्य बन्धु सँगमा * लीएर पैल्हे सरी
फेरी रावणलाइ मारि रघुनाथ् * एक् अश्वमेधै यहाँ
गर्न्याछन् तिमिले पनी तहिं तलक् * भोग्गर्नुयो राज्महाँ ३८
भाई श्री रघुनाथका जब यहाँ * शत्रुघ्न घोड़ा लिई
तिम्रा राज्यमहाँ प्रवेश् गरिलिनन् * तिन्लाइ सब् राज् दिई
फेरी श्री रघुनाथको चरणको * दर्शन् तुरुन्तै गरी
जानेछौ तिमि पार् भएर सहजे * संसार सागर् तरी ३९
यसूरितले महाराज् सुमद्कन तहाँ * 'वर्दान्' अगाड़ी दिई
पाल्नू भो पछि धाममा भगवती * फेर् अन्तर्ध्यान् लिई
सोही आज तलक् सुमद् नृपतिले * गर्छन् यहाँ राज् पनि
हे शत्रुघ्न ! ति आउनन् हजुरमा * भेट् गर्नलाइ भनी ४०
मन्त्रीले सब त्यो सुमद् नृपतिको * वृत्तान्त बिल्कुल् तहाँ
बिन्ती पारिलियर त्यो सुनि बहुत * खूशी भई मन् महाँ
आज्ञा गर्नु भयो उसै बखतमा * शत्रुघ्नजीले पनि
साहै खूशी भयाँ सुमद् अती ठुला * राजा रह्याछन् भनी ४१

सुमद राजाले पनि घोड़ा रक्षक भई जानू ।

सोही औसरमा सुमद् नरपती * आफ्ना सभामा थिया
राजदूतले गई अश्वको सकल हाल् * बिन्ती चढ़ाई दिया
आयो अश्व भनी खबर् सुनिलिया * 'रामाश्वमेध्‌को' जसै
सम्भया बात् अघिको जगत्‌जननीले * वर्दान् दियाको तसै १
आफ्ना मन्त्रिहरू सबैकन तहाँ * उर्दी दिया यो पनि
तोरण् आदि धरी सबै शहरमा * मङ्गल् गराऊ भनी
फेरी सब् परिवारले सहितभै * लश्कर् लिई सङ्ग महाँ
भेट्ना खातिर ती सुमद् चलिगया * शत्रूघ्नजी छन् जहाँ २
भेट्ना खातिर फौज् लिएर नगिचै * आया सुमद्‌जी जसै
देखी बक्सनु भो र खुब् खुशि भई * शत्रुघ्नजीले तसै
आफ्ना मन्त्रिहरू लिएर सँगमा * क्यै दूर् अगाडी गई
प्रीतीपूर्वकले मिली कुशलको * बार्ता गऱ्या खुश् भई ३
भेटी रत्नहरू दिएर खुशि भै * राजा सुमद्‌ले तहाँ
सोध्या श्रीरघुनाथको पनि कुशल् * शत्रुघ्नका सङ्ग् महाँ
फेरी बिन्ती गऱ्या मुलुक् हजुरमा * अर्पण् सबै गर्दछु
ऐल्हे श्री रघुनाथका चरणमा * जाई शरण् पर्दछु ४
हे शत्रुघ्न ! म आज तक् हजुरकै * आज्ञा निरन्तर् गरी
बस्थ्याँ दिन् दिन् सब् जगत्‌जननिको * शिक्षा शिरोपर् धरी
पाल्नू भै पुरिमा नजर् भइ सबै * प्राणी कृतार्थै गरी
क्यैदिन् तक् यहिंराज्‌हवस् सकल दुख् * मेरो मनैको हरी ५
बिन्ती एति सुनी सुमद् नृपतिको * शत्रुघ्नजीले पनि
साथ्‌मा पुष्कलजी र मन्त्रिहरु ली * जान्छु म ऐल्हे भनी
हात्तीका पिठमा सवार भइ फेर् * मानू महेन्द्रै सरी
मङ्गल् वाद्य बजाइ राज् महलमा * जाँदा भया त्यै घरी ६

कन्याहेरु गएर राज् महलमा * पर्न्या बखतमा पनि
जातजातका फुलवृष्टिखुप् सितगर्न्या * शत्रुघ्न आया भनी
हस्तार्घादि गरी सुमद् नृपतिले * खूशी भई मन्‌महाँ
आफ्नू राज्य सबै समर्पण गर्न्या * शत्रुघ्नलाइ तहाँ ७
तिन् दिन् तक् घरमा सुमद् नृपतिका * शत्रुघ्नजीले गई
सारा मन्त्रिहरू लिएर सँगमा * अत्यन्त खूशी भई
बस्नू भो उहि बीचमा सुमदजी * आएर दिन् दिन् तहाँ
गर्थ्यो रामचरित्रकै सब कुरा * शत्रुघ्नका सङ्‌महाँ ८
कामाक्षा जगदम्बिका जननिको * आज्ञा म ऐल्हे लिई
गर्न्याछु रघुनाथको सकल काम् * चाकर् समान्‌को भई
भन्न्या बिन्ति सुनी सुमद् नृपतिको * शत्रुघ्नजीले पनि
आज्ञा गर्नु भयो मिलोस् अब बिदा * जान्छु म चाँड़ै भनी ६
जान्छुलौ म भनी हुकुम् हुन गयो * शत्रुघ्नजीको जसै
छोरालाई गरेर राज्य अभिशेष् * राजा सुमद्‌ले तसै
सारा फौजहरू जो तहाँ सँगमहाँ * शत्रुघ्नजीका थिया
सुन्दर वस्त्र अमूल्य भूषणहरू * सबूलाइ तिन्‌ले दिया १०
फेरी फौजहरू धेर् लिएर खुशिभै * राजा सुमद्‌जी पनि
जान्छु रक्षण गर्नलाइ हयको * शत्रुघ्नका सङ् भनी
सुन्दर् रथ् उपरै चढ़ेर हतियार् * लीएर झट् हातमा
रामका लश्करमा मिलीकन चल्या * शत्रुघ्नका साथमा ११
घोडाले पनि फेर् पयोष्णि नदिको * रस्ता किनार्‌को लियो
पौंच्यो जल्दि घुमी घुमीकन जहाँ * आश्रम् च्यवन्‌को थियो
शत्रुघ्नै पनि फौज् लिएर सँगमा * त्यो अश्वका सङ्‌गया
त्यो आश्रम् ऋषिको अपूर्व रितको * देखेर खुब् छक् भया १२

तेस् वन्मा ऋषिका थिया वरिपरी * आश्रम् हजारौं अरू
निस्की आश्रमदेखि अश्वकन सब् * हेर्थ्या ऋषिश्वर्हरू
जम्बाभै ति गुणानुवाद् रघुपती- * जीको सबै गर्दथ्या
त्यो फौज् श्रीरघुनाथको अति ठुला * देखेर छक् पर्दथ्या १३
शत्रुघ्नै पनि रामको अति बयान् * सबूले गऱ्याको सुनी
चल्थ्या खुशि भई सबै वनभरी * हेर्दै हजारौ मुनी
फेरी ती मुनिले बसेर कुटिमा * खुब् अग्निहोत्रै गरी
ऊठ्याको चरूको धुवाँकन तहाँ * देख्दाभया वन्भरी १४
वेदाध्यापन गर्दथ्या ऋषिहरू * सारा कुटीमा बसी
सुन्थ्या सुन्दर त्यो अवाज् वरिपरी * शत्रुघ्न वन्मा पसी
सर्पै न्याउरि फेर् मयूर्हरु पनी * यौटै थलामा रही
गर्थ्या नृत्य, मुसा बिडालहरु सब् * बन्धू समान्का भई १५
हात्ती सिंह र गाइ फेर् मृग पनी * निर्वैर पूर्वक् तहाँ
डुल्थ्या आश्रमका सबै वरिपरी * डर्भर् नली मन्महाँ
त्यो आश्रम्कन देखि खुप् खुशिभई * शत्रुघ्नजीले पनि
सोध्या मन्त्रि तरफ् फिरेर कसको * यो आश्रमै हो भनी १६

सुकन्या र च्यवन ऋषिको जीवनीको वर्णन ।

प्रश्नै एति सुनेर मन्त्रि सुमती * साम्ने अगाडी सऱ्या
जस्को आश्रम हो बताउँछु भनी * हात्जोरि बिन्ती गऱ्या
हे नाथ्! यस् बनमा ऋषीश्वर च्यवन् * बस्छन् तपस्या गरी
प्रख्यात् आश्रम हो बुझी लिनुहवस् * सारा तिनैलोक् भरी १
पैल्हे इन्द्रजिको इनै च्यवनले * शेखी टुटाई लिया
यज्ञैमा पनि भाग अश्विनिकुमार्- * लाई दिलाई दिया
इन्को खुप् तपको प्रभाव् भइ यहाँ * वन्मा रह्याका जति
आपुस्मा इ पशू विरोध न गरी * बस्छन् खुशीले अति २

बिन्ती एति सूनेर खुब् खुशि भई * शत्रूघ्नजीले फेर् पनि
सोध्या इन्द्रजिको कउन् तरहले * शेखी टुटाया भनी
फेरी इ ऋषिले कउन् तप गऱ्या * इनूको चरित्रै यहाँ
बिस्तार पूर्बक सब् बताउ तिमिले * मेरा अगाडी महाँ ३
प्रश्नै एति तहाँ सुन्या सुमतिले * शत्रूघ्नजीको जसै
जो वृत्तान्त थियो सबै च्यवनको * बिन्ती चढ़ाया तसै
ब्रह्माका सुत जो भया भृगु ऋषी * तिनूले तपस्या गरी
साहै मान्य भया सबै ऋषिमहाँ * सारा तिनै लोक् भरी ४
कोही दिन् समिधा लिनै भृगुऋषी * बनूमा गयाथ्या जसै
आयो छिद्र मिलेर राक्षस ठूलो * नाम् दुर्मनाको तसै
सो यो स्वै भृगुपत्नि लौ कहूँ भनी * साहै ठूलो स्वर गरी
अग्नीले इनिहुन् भनी कहि दिया * तेम्का डरैमा परी ५
देखी ती भृगुपत्नि लाइ खुशिभै * पक्रेर काँधमा धऱ्यो
लै जान्छु घरमा भनेर उ बखत् * त्यो राक्षसैले हऱ्यो
हन्थिन् जोरसितखुब्तिगर्भिणिथिइन् * छटपट् बहुतै गरी
गर्भपात् हुनगो उस बखतमा * पीडा शरिरमा परी ६
बालख् सूर्य समानको हुनगई * तेस् गर्भ देखि तहाँ
हेऱ्या राक्षसलाइ तेस् बखतमा * क्रोधित् भई मनूमहाँ
हेर्दामा दुइ नेत्र देखि शिशुको * एक् तेज् निक्ली गयो
तेस् तेजूले गरि दग्ध राक्षस भई * ताहीं खरानी भयो ७
राक्षस् दग्धभया पछी ति भृगुकी * पत्नी अधिक् खुश् भइन्
आफ्नू पुत्र लिएर आश्रम महाँ * फर्केर जल्दि गइन्
देख्या चाल् भृगुले फिरेर कुटिमा * फेर अग्निलाई पनि
क्रोधूले श्रापदिया भएस् अब उपर * लौ सर्वभक्षी भनी ८

अग्नीले जब यो सराप् सुनिलिया * काँपेर थर्थर् गरी
हात् जोरी बिनती गऱ्या भृगुजिका * पाऊविषे शिर् धरी
हे नाथ् ! राक्षसको ठुलो डर हुँदा * मैंले कहयाँ ता पनि
तेस्को माफ् गरि बक्सियोस् हजुरले * आयो शरणमा भनी ८
बिन्ती अग्निजिको सुनेर भृगुजी * खूशी भई मन् महाँ
भन्छन् शुद्ध हुनेछ लौ बुझ तिमी * जो खाउला चिज् यहाँ
'वर्दान्' यो दिइ अग्निको जतिथियो * सन्ताप् मनैको हऱ्या
फेरी आफ्नु कुमारको पनि तहाँ * झट् जात कर्म गऱ्या १०
गर्भच्युत भइ जन्मभो भनि तहाँ * त्यस् बालखैको पनि
राख्या सब् ऋषिहेरू आइकन नाम् * यस्को 'च्यवन्' भो भनी
शुक्लैपक्ष भएर चन्द्र जसरी * बढ्छन् उसै रितगरी
बढ्दामा इ समर्थ भै तप गऱ्या * साक्षात् पिताकै सरी ११
फेरी आश्रम त्याग् गरेर ति ऋषि * रेवा किनार्मा गया
शिष्यैवर्ग लिई अयुत् वरष तक् * तप् गर्न लाग्दा भया
एकै आसनमा बसी तप गऱ्या * भयाऊ जमेथ्यो जसै
गुण लाया धमिराहरू गइ वहाँ * तिन्का शरिर्मा तसै १२
माटो खुप् जमि ढिस्किलो सरि जसै * ताहाँ च्यवन्जी भया
ढिस्को जानि चिलाइ मार्न मृगगण * आइदल्न लागी गया
एकचित्तै तपमा अधिक् दृढ थिया * तेस्तो हुँदामा पनि
केही थाह थिएन तिन्कन शरीर् * यस्तो छ मेरो भनी १३
सर्याती नृप तीर्थ गर्दछु भनी * रेवा किनारै महाँ
आया सब् परिवारले सहित भै * बस्थ्या च्यवन्जी जहाँ
स्नान् तर्पण नदिमा गऱ्या नृपतिले * पुत्री सुकन्या पनि
आफ्ना सब् सँगिनी लिई चलि गइन् * हेर्छे सबै बन् भनी १४

घुम्दै तेस् वनमा ऋषीश्वर च्यवन् * गर्थ्या तपस्या जहाँ
पौँच्यो ती ऋषिलाइ देखिकन खुब् * आश्चर्य भै मनूमहाँ
क्या हो यो भनि क्यै न जानिकन एक् * छेस्को करैमा लिइन्
घोची फेरि दुबै ऋषिश्वरजिको * आँखा फुटाई दिइन् १५
लाग्यो बग्न रगत् जसै नृपसुता * चिन्तित बहुतै भइन्
त्यो हाल् क्वैसित क्यै न खोलिकन ती * फर्केर पाल्मा गइन्
चिन्तित् धेर थिइन् तथापि तिनिले * माता पितामा पनि
आफ्नो त्यो अपराध् प्रकाश् गरिनन् * मैले गर्‍याँ यो भनी १६
उल्का ज्यास्ति भएर तेस् बखतमा * वायू बहुतै बह्यो
लागिन् डग्मग् गर्न फेर् जिमि पनी * सब्दिक् अँध्यारो भयो
आपुस्मा कलहै पर्‍यो पशुहरू * रोग्ले बहुतै मर्‍या
त्यो देखीकन खुब् ठूलो नृपतिले * सन्ताप् मनैमा गर्‍या १७
फेरी ती नृपती डराइ बहुतै * सोध्या कसैले यहाँ
ऐल्है क्वै ऋषिको गर्‍यौ कि अपराध् * भन्न्या फउज् भर्‌महाँ
सोही औसरमा डराइ नृपका * साम्ने सुकन्या गइन्
आफ्नू त्यो अपराध् पितासित सबै * खोलेर भन्दी भइन् १८
पुत्रीको अपराध् बुझी च्यवनका * पास्मा ति राजा गया
माफ् पाउँ अपराध् भनेर तहिँ फेर् * स्तव् गर्न लाग्दा भया
स्तव्ले खुशि भएर तेस् बखतमा * भन्छन् ऋषिश्वर् पनि
तिम्री पुत्री मलाइ देउ र सबै * कल्याण होला भनी १९
आज्ञा एति सुनेर त्यै बखतमा * आफ्नी कुमारी तहाँ
सौंपी ती ऋषिलाइ फेर् नरपती * फिर्दा भया घर् महाँ
सर्याती अधिराज् फिर्‍या पछि तहाँ * खुश् भै सुकन्या पनि
लागिन् गर्न टहल् पतीकन सदा * ईश्वर् समान् हुन् भनी २०

पौंची सोही तलाउका जल विषे * जल्दी तिनै जन् पस्या
स्नान् खुब् अङ्ग मलीमली गरिलियी * क्यै काल जल्मा बस्या
कश्चन् देह भयो जसै उहिबखत् * फेरी तिनै जन् तहाँ
एक शक्कलका जवान् पुरुष भै * निस्क्या किनारा महाँ २७

तेज्मा दिवाकर सरी बदनै गऱ्याका
भूषण् अनेक् रकमका अङ्गमा धऱ्याका
आफ्ना पती कउन हुन् न चिन्हेर हेरी
सोध्छिन् ति राजदुहिता सबलाइ फेरी २८

आफ्ना पती न चिन्हि संशयमा पऱ्याकी
आएर आफु सँग प्रश्न समेत् गऱ्याकी
देखेर अश्विनिकुमार अगाडि जाई
सर्याति पुत्रि कन स्वामि दिया चिन्हाई २९

फेरी ति अश्विनिकुमारहरु जल्दि ताहाँ
बीदा भइ च्यवनका पनि साथ माहाँ
आफ्ना विमान् उपरमा चढि स्वर्गमा गै
बस्ता भया अमरगण् सँग खुशि मन्भै ३०

सुन्दर् नयन् शरिर सुन्दर भै गयाका
फेरी च्यवन् ऋषि पनी अति खुश् भयाका
भन्छन् पियारिकन के मनमा छ ऐलहे
दिन्छु पुऱ्याइ सब थोक् तिमिलाई मैंले ३१

वचन् यो स्वामीको सुनि जतिछ आफ्ना मन महाँ
अरज् गर्छिन् फेरी खुशिभई सुकन्न्या पनि तहाँ
बहुत् दिन्भो वन्मा वसिकन रहेको टहलमा
मँ बस्ने खोज्छु नाथ् ! अब त रतनैका महलमा ३२

सुकन्याको यस्तो बिनति सुनि खुब् खूशि मनले
विमान् एक् रत्नैको रचित गरि झट् योगबलले
सरोवर् फेर् यौटा रचित गरि फेर् त्यो सर महाँ
अहाया प्यारी ! स्नान् गर भनि सुकन्याकन तहाँ ३३

पतीका आज्ञाले गईकन सुकन्या उहि घरी
नुहाइन् त्यै सरमा पसि अधिक खूशि मन गरी
भयाको धेर् काल स्नान् नगरिकन खुब् पूर्ण मनले
शरिर् आफ्नु धोई निरमल गरिन् सोहि जलले ३४

उसै बिच्मा रत्नै जडित गहना सब् थरिथरी
लगायाका लाखौं युवतिहरु फेर् सिर्जन गरी
उसै सर् देखी झट् झिकि सकल दासी सँगमहाँ
च्यवन्जीले सौंप्या खूशी भइ सुकन्याकन तहाँ ३५

मणीका धेर् जेवर् असल कपड़ा लाइ अङ्गमा
ती सब् सुन्दर् दासीहरुकन लिई फेरि सँगमा
पतीका आज्ञाले गरिकन सुकन्या गइ तहाँ
चढिन् त्यै रत्नैका खुशि भई विमान्का बिच्महाँ ३६

देखी सुन्दर् बिमान् त्यो वरिपरि परखाल् सब् सुनैले मढ्याको
उस्माथी चित्र धेरै गरिकन बहुतै रत्नहेरू जड्याको
स्तम्भैछन् निल्मणीका कहिकहिं सुनका पानिले लेखियाको
मूर्ति फेर् देवताका भइकन उसमा सुन्दरै देखियाको ३७

खिड्कीछन् नीलमणीका कुँधिकुँधि मुरती हेरुले खुब् खुल्याको
झालर् मोती भयाका वरिपरि परदा फेरि उस्मा झुल्याको
हीरा माणिक् जड्याको पलंगहरु अनेक् ठाउँ ठाउँ छ ताहाँ
मेवा भर्पुर भऱ्याको सुनहरि थलियाहेरु छन् फेरि जाहाँ ३८

चौतर्फी छन् अटाली बिचबिच गमला रत्नका धेर् खुल्याका
जात्जात्का फेरि उस्का उपर तहिं लता झुल्दछन् फुल् फुल्याका
साहै सुन्दर् बघैंचा भइकन बिचमा एक सरोवर् छ ताहाँ
नीला लालै कमल्का उपर गइ भ्रमर् घुम्दछन् धेर जाहाँ ३९
तारागणहरुले सहित् गगनमा * श्री चन्द्रमाले सरी
सर्याति नृपकी कुमारि पनि सब् * दासीहरु सङ् धरी
शोभित् भैकन त्यै विमान् उपरमा * सारा जगत् भर् गई
लागिन् गर्न सयल् पतीसँग रही * अत्यन्त खुशि भई ४०
एक्सौ वर्ष तलक् गरेर सुख भोग् * सङ्मा सुकंन्या लिई
त्यागी सोख विमानको सकल त्यो * फेर् योगमा मन् दिई
आश्रम् एहि बनाई शिष्यहरु धेर् * लीई च्यवन्जी यहाँ
लाग्या गर्न अघोर तप् विषय सुख् * तुच्छै बुझी मन्महाँ ४१

राजा सर्यातिको यज्ञ र इन्द्र गर्व चूर्ण।

सर्याति नृपले उसै वखतमा * यज्ञै म गर्छू भनी
डाक्याथ्या र गया बहुत् खुशि भई * ताहाँ च्यवन्जी पनि
सोही यज्ञ गराइ अश्विनिकुमार् * लाई महेन्द्रै सरी
यज्ञैको सब भाग् दिया च्यवनले * तप्का प्रभावले गरी १
यज्ञैमा अहिले मलाइ अपमान् * यस्ले बहुतै गर्‍यो
भन्न्या भै मनमा च्यवन् ऋषि ऊपर् * रीस् इन्द्रजीको पर्‍यो
साहै क्रोध् गरि वज्र बाहुलिमहाँ * लीएर इन्द्रै पनि
आया यज्ञ जहाँ थियो च्यवनको * संहार् म गर्छु भनी २
देखी इन्द्रजिलाइ फेर् च्यवनले * हुँकार् गर्‍याथ्या जसै
स्तम्भन् इन्द्रजिको भयो कर तहाँ * वज्रै सहितको तसै
मन्त्रैका वश पर्छ सर्प जसरी * सोही बमोजिम् गरी
बशमा पर्नगई अनेक स्तुति गर्‍या * इन्द्रके शरणमा परी ३

सन्तोषभै स्तुति त्यो सुनी च्यवनले * स्तम्भन् भयाको तहाँ
बाहू इन्द्रजिको छुटाइ दिनुभो * फेर् यज्ञभूमी महाँ
यज्ञैको पनि भाग् ति अश्विनिकुमार् * जीको महेन्द्रै सरी
उस्दिन् देखि भयो इनै च्यवनको * केवल् कृपाले गरी ४

शत्रुघ्न र च्यवन सम्वाद—ऋषीको अयोध्या गमन ।

हे शत्रुघ्न ! उनै च्यवन् अभतलक् * आश्रम् बनाई यहाँ
तप् गर्छन् अहिले गई हजुरले * इन्का अगाडी महाँ
दर्शन् गर्नुहवस् परी चरणमा * भक्ती मनैमा धरी
सब् काम् सिद्ध हुन्याछलौ हजुरको * इन्कै कृपाले गरी १
बिन्ती येति सुन्या जसै सुमतिको * शत्रुघ्नजीले तहाँ
जान्छु दर्शन गर्न लाइ मँ भनी * आँट्या उसै बिच्महाँ
घोड़ा श्री रघुनाथको पनि तहाँ * घूमेर त्यो बन् भरी
पौंच्यो जल्दि गई उनै च्यवनका * आश्रम् बिषे त्यै घरी२
शत्रूघ्नै पनि फौज् लिई पछिपछी * त्यो अश्वका सङ् महाँ
जाँदा पौंचिगया उसै बखतमा * बस्थ्या च्यवन्जी जहाँ
देखी ती ऋषिलाई खुब् खुशिभई * पैल्हे नमस्कार् गऱ्या
फेर् सर्यातिकुमारिका पनि तहाँ * पञ्जी चरणमा पऱ्या ३
बिन्ती फेरि गऱ्या ऋषे ! रघुपती * जीका हुकुम्ले गरी
यज्ञैको हयलाइ लीकन यहाँ * आइ पुग्याँ यो घरी
भाई हूँ रघुनाथको मँ कन सब् * शत्रुघ्न भन्छन् पनि
आयाँ दर्शन गर्न पाप् शरिरको * मेरो छुटोस् सब् भनी४
बिन्ती एति सुनेर खुब् खुशि भई * भन्छन च्यवन्जी तहाँ
हे शत्रूघ्न ! हुनेछ कीर्ति बहुतै * तिम्रो जगत् भर महाँ
यज्ञैको हय रक्षणै गरु भनी * जुन् देशमा जाउला
शत्रूका सँगमा लडेर जयलाभ * तिम्ले सदा पाउला ५

आशीर्वाद् अघि यो तहाँ ति ऋषिले * शत्रुघ्नलाई दिई
लाग्या भन्न ति फेर् उसै बखतमा * अत्यन्त खूशी भई
जस्को नाउँ फगत् जपेर दुनियाँ * संसार पार् तर्दछन्
आश्चर्यै सुन त्यो उनै प्रभु यहाँ * यज्ञैहरू गर्दछन् ६
जस्को पाउकमल् विषे परि शिला * रूप्की अहिल्या गई
बस्छिन् यो घरि स्वामिका सँग महाँ * सुन्दर् स्वरूप्की भई
ब्रह्मघ्नै र परस्त्रिमा रत हुन्या * पापी जती छन् यहाँ
जस्को चिन्तनले ति पापि पनि सब् * पुग्छन् परम्पद् महाँ ७
जस्को चिन्तन हृद्कमल् बिच सदा * योगीहरूले पनि
गर्छन्, चौध भुवन् विषे सकलका * आत्मा इनै हुन् भनी
हे शत्रुघ्न! उनै प्रभूकन यहाँ * खुब् याद् गराई दियौ
एसैले तिमिले मलाई अहिले * उद्धार् गराई लियौ ८
मेरो जन्म सबै सुफल् हुनगयो * आजै अयोध्या गई
गर्छू दर्शन रामका चरणको * अत्यन्त खूशी भई
भक्तैका रसले अनेक् अरु पनी * राम्को प्रशंसा गरी
शत्रुघ्नै सँग बात् गऱ्या च्यवनले * हर्षाश्रु मोचन् गरी ९
यो आज्ञा ऋषिको सुनेर खुशिभै * शत्रुघ्नजीले तहाँ
बिन्ती पारिलिया ऋषे! हजुरले * जाई अयोध्या महाँ
तिन्लोक् शुद्ध गराउन्या हजुरका * पाऊ कमल् यो धरी
राम्को यज्ञ पवित्र सब् हजुरले * गर्नू हवस् यै घरी १०
बिन्ती यस्रितको सुन्या च्यवनले * शत्रुघ्नजीको जसै
पत्नीलाइ समेत् लिएर सँगमा * ऊठेर फेरी तसै
पैदल् जान तयार् भया र हनुमान् * शत्रुघ्नलाई तहाँ
भन्छन् ई ऋषिलाइ बोकि पिठमा * जान्छु अयोध्यामहाँ ११

यस्तो बात् हनुमानको सुनि तहाँ * साँचो बतायौ भनी
साह्रै खूशि भई उसै बखतमा * शत्रुघ्नजीले पनि
आज्ञा गर्नुभयो चढाइ पिठमा * रामका हजूरै महाँ
पौंचाई ऋषिलाइ जल्दि तिमि फेर् * फर्केर आऊ यहाँ १२
आज्ञा एति सुनी च्यवन्कन तहाँ * आफ्ना पिठैमा धरी
कूद्या श्री हनुमान् उसै बखतमा * वायू समान् बेग् गरी
फेरी श्री रघुनाथका हजुरमा * जल्दी पुऱ्याई तहाँ
फर्की हाजिर भैगया छिनमहाँ * शत्रुघ्नजी छन् जहाँ १३
श्री रामचन्द्रजिले पनि ति ऋषिका * पाऊविषे शिर् धऱ्या
हस्तार्घादि गरेर खुब् खुशि भई * खातिर् बहुतै गऱ्या
फेरी बिन्ति गऱ्या ऋषे ! हजुरले * यो यज्ञभूमी महाँ
पाल्नू भैकन शुद्ध गर्दिनु भयो * मेरो सबै काम् यहाँ १४
यो आज्ञा रघुनाथको सुनि सकी * भन्छन् च्यवन्जी तहाँ
यज्ञै शुद्ध गराउन्या हजुरको * देख्दीन मैले यहाँ
पाऊ स्पर्श गरेर जुन् पुरुषको * गङ्गा पवित्रै भई
तार्छिन् प्राणिहरू सबैकन यहाँ * पृथ्वी तलैमा बही १५
तेस्ता ब्रह्म अनन्तपूर्ण रुपका * आफैं हजुर् भै पनि
मर्यादा सब धर्मको जगतमा * थाम्नू उचित् हो भनी
यो यज्ञै गरिबक्सियो हजुरले * सब् जान्दछू लौ यहाँ
भक्तै हूँ म त यो हुकुम् हजुरले * गर्नू उचित् हो कहाँ १६
एती बिन्ति गरेर फेर् च्यवनले * रामका हजुरमा रही
यज्ञैको पनि काम् सबै गरिलिया * अत्यन्त खूशी भई
घोड़ाले पनि फेर् पयोष्णि नदिको * बाटो किनारको धरी
छोडी त्यो स्थललाइ तेस्घरि गयो * वायू समान् बेग् गरी १७

सारा फौज् पनि फेर् चल्यो पछि-पछी * त्यो अश्व जान्थ्यो जहाँ
पौंच्यो सोहि घरी विमल् नृपतिका * सुन्दर् बघैंचा महाँ
आयो श्री रघुनाथको हय भनी * जान्या विमल्ले जसै
आया फौजहरु सब् लिएर सँगमा * भेट् गर्नलाई तसै १
शत्रुघ्नैसित गै विमल् नृपतिले * पैल्हे चरण्मा पऱ्या
फेरी राज्य रत्न दौलत पनी * अर्पण् तुरुन्तै गऱ्या
देखी ती नृपलाइ खुब् खुशि भई * शत्रुघ्नजीले पनि
आलिङ्गन् गरि खातिरी गरिलिया * गर्नू उचित् हो भनी २
पुत्रैलाई दिएर राज्य खुशि भै * फेरी विमल्जी तहाँ
आफ्नू फौजहरू सबै लिई गया * शत्रुघ्नका सङ् महाँ
यै रित्ले हय पुग्छ जुन् मुलुकमा * राजा उ देश्को गई
शत्रुघ्नै सँग हिंड्दथ्या पछिपछी * सेवक् समान्का भई ३

राजा रत्नग्रीवको जीवनी र नीलमणि पर्वतको माहात्म्य वर्णन ।

एही रित्सित सब् मुलुक् मुलुकमा * त्यो अश्व जान्थ्यो जहाँ
शत्रुघ्नै पनि चल्दथ्या पछि-पछी * सब् फौज्लिई सङ्महाँ
घुम्दै क्वै दिन फेरि निल्गिरिमहाँ * त्यो अश्व पौंच्यो जसै
देख्या सुन्दर त्यो पहाड्कन तहाँ * शत्रुघ्नजीले तसै १
झर्छन् धेर् छहरा सबै वरिपरी * शोभा गराई अती
वायू चल्छ सुबास् लिएर फुलको * खुब् मन्द-मन्दै गती
झल्कन्छन् सुनका र चाँदिहरुका * खानी हजारौं जहाँ
पत्थर् फट्किकका र गेरुहरुका * देखिन्छ सारा तहाँ २
भार्ले फल्-फुलका नुहेर रुखका * हाँगाहरू छन् जती
उन्मा वायु बहेर लागिकन खुब् * शोभा गराई अती
गर्छन्की गिरिको इ रुखहरु सदा * पूजा भन्या भैं गरी

वर्षा फलफुलको ति वृक्षहरुले * गर्छन् सबै बन् भरी ३
बोल्छन् हंस चकोर सारस मयूर् * नाचेर रुखमा बसी
बज्छन् बेन् सरि वंश फेर् पवनगै * छिद्रैहरूमा पसी
गन्धर्वै र महर्षि सिद्धगणले * फेर् अप्सराले गई
नाच्छन् शोभित धेर् गराइ गिरिको * अत्यन्त खूशी भई ४
देख्या सुन्दर त्यो पहाड् कन तहाँ * शत्रुघ्नजीले जसै
साह्रै खुशि भएर मन्त्रि सुमती- * लाई सुध्याया तसै
हे मन्त्री ! म अगाडि देख्दछु अधिक् * सुन्दर् पहाड् यो यहाँ
ठान्छु यो गिरिका समान् अरु कुनै * छैनन् जगत् भर् महाँ ५
देखी सुन्दरता सबै नजरले * यसमा भयाको जती
मेरो मन् अति चञ्चलै हुनगयो * आश्चर्य मान्छु अती
नाऊँ यो गिरिको पनी कउन हो * आश्रम्छ कस्को यहाँ
बिस्तारपूर्वक त्यो बताउ तिमिले * मेरा अगाडी महाँ ६
यस्तो प्रश्न सुन्या तहाँ सुमतिले * शत्रुघ्नजीको जसै
बिस्तार् यो गिरिको कहन्छु म भनी * बिन्ती चढाया तसै
हे नाथ् ! निल्गिरि हो यसै गिरिमहाँ * क्रीड़ा निरन्तर् गरी
बस्छन् पार्षद सब् लिएर सँगमा * त्रैलोक्यकानाथ् हरि ७
ठूलो पुण्य थियो र पो हजुरले * आएर ऐल्हे यहाँ
देख्नूभो गिरिलाइ नाहिं गिरि यो * देख्छन् सबैले कहाँ
मिथ्यावादि परस्त्रिमा रत हुन्या * दुर्जन्हरू क्यै गरी
आया याहिं भन्या समेत गिरि यो * लोप् हुन्छ सोही घरी८
यो पुण्यै गिरि हो यहाँ छ हरिको * मन्दिर् उसैमा गई
भक्तीपूर्वक दर्शनै गरि जउन् * खान्छन् प्रसाद् खुश्भई
ती सब् जन्हरु झट् चतुर्भुज स्वरुप् * हुन्छन् हरीकै सरी
यसको सब् इतिहास् सुनाउँछु यहाँ * सुन्नू हवस् यो घरी ९

हे शत्रुघ्न ! अगाडि काञ्चिपुरिमा * प्रख्यात् तिनैलोक् भरी
रत्नैग्रीव् भनि एक् ठुला नृप थिया * बस्थ्या ति धर्मै गरी
धर्मैपूर्वक सब् प्रजाकन सदा * पाल्थ्या खुशीले तहाँ
बस्थ्या रैतिहरू पनी सकल ती * आफ्ना स्वधर्मै महाँ १०
कोही एक् दिनमा सभा बिच तिनै * राजा बस्याका थिया
सज्जन् ब्राह्मण एक् उसै बखतमा * आएर दर्शन् दिया
देखी ब्राह्मणलाइ खुब् खुशि भई * पश्री चरणमा पऱ्या
हात् जोरीकन फेर् तिनै नृपतिले * यो प्रश्न ताहाँ गऱ्या ११
ब्रह्मर्षे ! सब तीर्थका बिचमहाँ * मुख्यै छ तीर्थै कउन्
द्यौतामा पनि मुख्य को छ सबमा * आज्ञाहवस् लौ तउन्
यो प्रश्नै नृपको सुनेर खुशि भै * भन्छन् ति ब्राह्मण् पनि
हे राजन् ! बुझ रामका सरि ठुलो * क्वै छैन द्यौता भनी १२
तीर्थैमा पनि मुख्य छन् पृथिविमा * जुन्-जुन् सबै त्यो यहाँ
बिस्तार् पूर्वकले म भन्छु सुनि लयौ * तिम्रा अगाडी महाँ
गर्छु तीर्थ भनेर निस्की म अघी * पैल्हे अयोध्या गयाँ
देखी त्यो पुरिलाइ सुन्दर बहुत् * अत्यन्त खुशी भयाँ १३
फेर् वाराणसिमा पनि चलि गयाँ * फेरि प्रयाग्मा गयाँ
गङ्गासागरमा गई कपिलको * दर्शन् म गर्दो भयाँ
एही रित्सित यो सबै पृथिविमा * प्रख्यात् भएका जती
मैले तीर्थ गऱ्याँ घुमेर पहिले * बाँकी नराखी रती १४
हे राजन् ! तर नीलपर्वत ठुलो * एक् तीर्थ मैले गऱ्याँ
सोही पर्वतको प्रभाव् अति ठुलो * देखेर खुप् छक् पऱ्याँ
जस्मा सब् वनबासि भिल्हरु पनी * कीर्तन् हरीको गरी
घुम्छन् त्यो गिरिमा चतुर्भुज भई * मानू हरीकै सरी १५

शंखैचक्र लिन्या स्वरुप्कन त्यहाँ * ब्रह्मादिलाई पनि
दर्शन् मात्र छ दुर्लभै इ कसरी * यस्ता भया हुन् भनी
चिन्ता खुब् मनमा भयो र म पनी * तिन्का नगिच्मा गयाँ
यस्तो रुप् हुनगो कसोगरि भनी * सब्लाइ सोध्दो भयाँ १६
मेरो प्रश्न सुनेर सब् ति मिलले * भन्दा भया फेर् तहाँ
हे ब्राह्मण् ! सुन भन्दछौं जसरि भो * हाम्रो चतुर्भुज् यहाँ
एक्दिन् बालख पुत्र हामिहरुको * एही शिखर्मा गई
फर्क्यो केहि घरी बिताइ घरमा * चार् बाहुलीको भई १७
आश्चर्यै भइ त्यो शिशूसँग सबै * हामीहरूले पनि
सोध्यौं कुन् रितले भइस् तँ अहिले * चार् बाहुलीको भनी
फेर् त्यो बालखले भन्यो म अहिले * एही शिखर्मा गयाँ
एक् देवालय रत्नको अति असल् * पौंचेर देख्दो भयाँ १८
त्यो देवालयमा पसेर मयिंले * केयूर् किरीट्ले गरी
साह्रै शोभित मूर्तिका उहि घरी * देख्याँ जगन्नाथ् हरि
ताहीं फेर् करमा लिई तुलसि जल् * नैवेद्य धेरै अरु
ल्याई पूजन गर्दथ्या प्रभुजिको * सारा ऋषिश्वर्हरु १९
नाँच्थ्या कोहि बजाउँथ्या ऋषिहरु * देवालयैमा तहाँ
कोही कीर्तन गर्दथ्या प्रभुजिको * खुशी भई मन् महाँ
यै रितले हरिको पुजा गरिसकी * फेरि प्रसादै पनि
खाई ती सबले मलाइ पनि भाग् * दीया तँ खा यो भनी २०
फेरी फर्कि ति सब् ऋषिश्वरहरु * घर्मा गयाथ्या जसै
त्यो पर्साद् मयिंले पनि तहिं बसी * खायाँ खुशीले तसै
खाँदामा हरिको प्रसाद् उहि बखत् * चार् बाहुलीको भयाँ
आश्चर्यै मनमा भएर म यहाँ * फर्केर आई गयाँ २१

भन्या त्यो शिशुको कुरा जब सुन्यौं * अत्यन्त खूशी भयौं
फेरी दर्शन गर्नलाइ हरिको * हामी सबै जन् गयौं
दर्शन् श्री हरिको गरेर पहिले * पूजा विधान्ले गऱ्यौं
पर्साद् खाइ सक्या पछी हरि कृपा * हूँदा स्वरूप् यो धऱ्यौं २२
तिम्लाइ पनि चार बाहुलि हुन्या * मन्सुब् यदी क्यै भया
हुन्याछौ हरिकै समान् स्वरूपका * सोही शिखर्मा गया
यस्तो बात् भिल्ले भन्या र म पनी * अत्यन्त खूशी भयाँ
फेरी दर्शन गर्नलाइ हरिको * सोही शिखर्मा गयाँ २३
पैल्हे मन्दिरमा पसेर हरिको * पूजा गरी फेर् तहाँ
खायाँ श्रीहरिको प्रसाद् उहि बखत् * खूशि भई मन् महाँ
सोही कारणले चतुर्भुज भयाँ * राजन्! तिमीले तहीं
संसार् सागर तर्न मन्सुब भया * जाऊ नजाऊ कहीं २४
ब्राह्मणका इ कुरा सुनेर बहुतै * खूशी भई मन्महाँ
रत्नग्रीव् नरराजले उहि बखत् * बिन्ती गऱ्या फेर् तहाँ
ब्रह्मर्षे! अहिले प्रभाव् प्रभुजिको * त्यो निल्गिरीको पनि
सुन्दा मन् हुनगो यसै बखतमा * जाऊँ म ताहाँ भनी २५
दर्शन् गर्न भनेर जान्छु हरिको * ताहाँ म चाँडो गरी
जानू पर्दछ तीर्थ कौन विधिले * आज्ञाहवस् यो वरी
यस्तो प्रश्न सुन्या जसै नृपतिको * ती ब्राह्मणैले पनि
लाग्या तीर्थ विधी बताउन सबै * यस्तो विधीहो भनी २६
हे राजन्! जब तीर्थमा गमनको * इच्छा भयो त्यै घरी
सारा धन् जन माथि छोडि ममता * एकाग्र चित्तै गरी
कीर्तन् श्री हरिको गरी विषय सुख् * तुच्छै बुझी मन्महाँ
चिन्ता त्यै निशिदिन् सदा गरिलिनू * जानू छ तीर्थै जहाँ २७

तीर्थैमा गइ गर्छ दर्शन सदा * साधूहरूको जउन्
संसार् सागर पार् भएर सहजै * पुग्ला परम्धाम् तउन्
भक्ती श्री रघुनाथका चरणको * गर्न्या ति साधूहरू
भेटिन्छन् सब तीर्थमा नहिं भन्या * भेटिन्न काहीं अरू २८
पैल्हे तीर्थ गरौं भनेर मनले * निस्कन्छ जुन् दिन् यहाँ
त्यैदिन् ब्राह्मणको निमन्त्रण गरी * पूजा गरोस् घर् महाँ
आशिष् ब्राह्मणको लिई प्रथम दिन् * कोस्भर् गई त्यो रहोस्
दोश्रा दीनमहाँ त मुण्डन गरी * स्नान्क्वैनदीमा गरोस्२
तीर्थै गर्न भनेर हिंड्दछ जउन् * उस्का सबै पाप्हरू
केश्मा जाइ लुकी रहन्छ डरले * छोडेर सब अङ्ग् अरू
तस्मात् कारण केश मुण्डन गरी * हात्मा कमण्डल् धरी
हिंड्नू पर्दछ राम नाम मुखले * कीर्तन् निरन्तर् गरी३०
भक्तै-वत्सल हे हरी ! शरण ल्यौ * तीर्थै म जान्छु भनी
भक्ती राखि शरण् परेर घरको * चिन्ता नली क्यै पनि
पैदल् तीर्थ चलुन् सवारि गरि जो * तीर्थैहरू गर्दछन्
आधा त्यो फल तीर्थको जउन जन् * बोक्छन् उनै हर्दछन्३१
भेटिन्छन् हरिभक्त जो पथमहाँ * सेवा जतन्ले गरी
सन्तोष् ती सबको गराउन सक्या * मिल्छन् सहज्मा हरि
ब्राह्मण्का इ कुरा सुनेर खुशिभै * फेरी नृपैको पनि
मन्भो दर्शन गर्न जाउँ हरिको * त्यैनिल्गिरीमा भनी३२
फेर् मन्त्रीकन झट् हुकुम् तहिं दिया * रैती नगर्मा यहाँ
जो-जो छन् सँगमा चलुन् सकल जन् * मेरा सवारी महाँ
आज्ञा यस्रितको सुनी नृपतिको * जो-जो नगर्मा थिया
मन्त्रीले ति सबै जनाकन तहाँ * डाकेर उर्दी दिया ३३

त्यो उर्दी नृपको सुनी सकलले * खुब् तीर्थमा मन् दिई
जान्छौं हामिहरू भनेर खुशि भै * आफ्ना जहान् सब् लिई
फेरी श्री रघुनाथका चरणको * चिन्तन् बराबर् गरी
तीर्थै गर्न भनी प्रजाहरू पनि * जाँदाभया त्यै घरी ३४
रत्नैग्रीव् पनि जो विधी अघि कह्या * ती ब्राह्मणैले तहाँ
त्यै माफिक् सब कामकाज् गरिचल्या * बन्धू लिई सङ् महाँ
अन्धा पङ्गु अनाथ्हरू नृपतिले * देख्थ्या सड़क्मा जति
तिन्लाई पनि रत्न दौलथहरू * दिन्थ्या दयाले अति ३५
रस्तामा दिनदिन् सदा हरि भजन् * गर्दै खुशीले गया
कोही एक् दिन गण्डकी नदीविषे * पौंचेर देख्दा भया
शीतल् निर्मल जल् बहन्छ जसमा * चक्रै भयाका तहाँ
शालिग्राम शिला अनेक् नृपतिले * देख्या किनारा महाँ ३६
देखिन्छन् ऋषिका कुटीहरु पनी * सारा किनारा भरी
बोल्छन् हंस चकोर सारस अनेक् * शोभा बढ्तै गरी
त्यो पुण्यै नदिलाइ देखिकन खुब् * खुशी भई मन्महाँ
सोही ब्राह्मणलाइ फेर् नृपतिले * सोद्धा भया झट् तहाँ ३७
ब्रह्मर्षे ! म अगाडि देख्दछु बहुत् * आश्रम् ऋषीको पनि
सोही कारणले म ठान्छु नदि यो * तीर्थै ठुलो हो भनी
कुन् हो यो नदि लौ बताउनुहवस् * भन्या सुध्याया जसै
त्यो बिन्ती नृपको सुनेर खुशिभै * भन्छन् ऋषीश्वर् तसै ३८
हे राजन् ! सुन गण्डकी नदि इ हुन् * कृष्णा पनी भन्दछन्
शालिग्राम शिला इनै नदिमहाँ * चक्राङ्कितै बन्दछन्
मन्को पातकता फगत् इ नदिको * स्पर्शै हुँदा टर्दछन्
सारा पातक दग्ध हुन्छ बुझिल्यौ * जोस्नान् यहाँ गर्दछन् ३९

पैल्हे ईश्वरले प्रजाहरु सबै * पाप्मा डुब्याका पनि
देख्दामा सबका उपर् धरि दया * उद्धार् गराऊँ भनी
आफ्नू गण्ड टुटाइ इ नदि यहाँ * सृष्टी गऱ्याथ्या जसै
गण्डैदेखि भइन् भनी ई नदिको * नाम् गण्डकी भो तसै ४०
कस्तै पापि हवस् तथापि दिनदिन् * भक्ती मनैमा धरी
शालिग्राम् शिला पखालिकन जल् * शिर्मा महार्चन् गरी
फेरी त्यो जलपान् गऱ्यो यदि भन्या * तेस्ले अगाडी यहाँ
जो-जो पाप गऱ्यो उ नष्ट भइ सब् * पुग्ला परम्पद् महाँ ४१
शालिग्राम् कन कोही नारिहरुले * पूजा नगर्नू भनी
लेख्याको छ पूजा गऱ्यो यदि भन्या * गिर्छन् नरक्मा पनि
तस्मात् कारण धर्म मानि रहन्या * जो छन् जनानाहरु
टाढ़ैबाट प्रणाम् गरुन् नगिचमा * जाँदै न जाउन् बरु ४२
ठूलो तीर्थ र यज्ञ याग् गरिलिया * प्राणिहरुमा जउन्
पुण्यै मिल्दछ त्यो शिला पनि पुज्या * मिल्न्याछ पुण्यै तउन्
शालिग्राम पुजा जउन् घरमहाँ * गर्छन् घरै त्यो पनि
कोटी तीर्थ समान हुन्छ बुझिल्यौ * साँचो कुरा हो भनी ४३
हे राजन्! इतिहास् म भन्छु सुनिल्यौ * पैल्हे भयाको यहाँ
व्याधा एक थियो कुकर्मि बहुतै * कीटक् नगर् बिच्महाँ
रस्तामा निशिदिन् बसेर शर त्याग् * यात्रू उपर् गर्दथ्यो
मारी ती सब यात्रुलाइ पछि फेर् * दौलथ् सदा हर्दथ्यो ४४
एही रित्सित् वन्बिषे घुमिघुमी * प्राणी अनेक् वध् गरी
जीवन् आफ्नु बिताइ क्यौदिनमऱ्यो * काल्का वशैमा परी
आई फेर् यमराजका दुतहरु * जीव्लाइ तेस्को तहाँ
पक्री घेर् फजियत् दिईकन लग्या * घिस्याउँदै सङ् महाँ ४५

कैल्हे दूतहरु सर्पको रुप लिई * तेसलाई खुब् डस्तथ्या
अर्ना भैंसि भएर आइ भुँडिमा * कैल्हे ति सिङ् धस्तथ्या
कैल्हे दूतहरुले लगेर मुखमा * झोस्थ्या अगुल्टो पनि
कैल्हे डङ्क चलाउँथ्या स्वरुपका * बिच्छी सबै दूत बनी ४६
साह्रै क्रोध गरेर दूतहरु सबै * तेसका अगाडी गई
भन्थ्या कुन् बढिया करम् गरिलिइस् * तैंले मनुष्यै भई
भन्दै एहि कुरा ति दूतहरू सबै * कोर्रा करैले धरी
लाग्या जोर्सँग हान्न तेसकन तहाँ * साह्रै ठुलो क्रोध्गरी ४७
कोही वैष्णवले उसै बखतमा * त्यो व्याधको दुर्गति
देख्या आई जसै दया हुन गयो * तेसका उपर्मा अति
उद्धार् गर्छु म एसलाइ भनि झट् * आँटेर फेरी तहाँ
शालिग्राम शिला लिएर उसका * पौंच्या नगीचै महाँ ४८
तिन्ले सोहि शिला पखालि जल त्यो * छर्की शिरैमा दिया
कानैमा पनि फेर् उसै बखतमा * राम् नाम् सुनाई लिया
शालिग्रामजिको पर्‍यो जल जसै * तेस् व्याधका अङ्महाँ
तत्काल् श्री हरिका अनेक् दुतहरू * आई पुग्या झट् तहाँ ४९
आई वैष्णव दूतहरू ति यमका * दूतलाई मार्पिट् गरी
पैल्हे तेसकन झट् फुकाई पछि फेर् * सोद्धा भया त्यो घरी
हे दूत हो ! हरि भक्तलाई किन यो * आएर ऐल्हे यहाँ
दुख् दिन्छौ तिमिहेरुले भन सबै * हाम्रा अगाड़ी महाँ ५०
विष्णूका दुतको सुनेर इ कुरा * यम्का दुतैले पनि
लाग्या भन्न जनम् भरी गरिलियो * यस्ले कुकर्मै भनी
आज्ञा श्री यमराजले दिनु हुँदा * यस्लाइ नर्कै महाँ
हाल्ना खातिर यो फजीयत दियौं * हामीहरुले यहाँ ५१

ई बात् सुनेर यमका दुतलाइ हेरी
भन्दाभया ति हरिका दुतहेरु फेरी
यस्ले यहाँ गरिलियो जति पाप पैल्हे
छुट्यो उ पाप् सकल एकरति छैन ऐल्हे ५२

शालिग्रामजिको जलै शरिरमा * यस्को पऱ्याको पनि
देख्छौं हामिहरू कसोगरि भनौं * पापी थियो यो भनी
फेरी नाम् रघुनाथको पनि सुन्यो * कारण् दुवै यो भई
वैष्णव् भो अब भोग गर्छ सुखको * वैकुण्ठ धाम्मा गई ५३
एती बात् हरिको ति दूत् सकलले * पैल्हे सुनाई तहाँ
व्याधालाइ लिएर सब् चलिगया * वैकुण्ठधामै महाँ
हे राजन् ! सुन त्यो अधर्म् भइ पनी * संसार सागर् तरी
वैकुण्ठैपुरिमा पुग्यो सहजमा * ठूला महात्मा सरी ५४
शालिग्राम शिला पुजा गरिलिंदा * फल् मिलछ यस्तो भनी
विस्तार् गर्न कठिन् छ त्यो सब कुरा * ब्रह्माजिलाई पनि
तस्मात् कारण गर्न सक्दछु सबै * बिस्तार मैले कहाँ
मेरो बुद्धि थियो जउन् उहि कह्याँ * तिम्रा अगाडी महाँ ५५
ब्राह्मण्का मुखदेखि गएडकिजिको * सून्या महात्मै जसै
फेरी ती नृपलाई मन् हुनगयो * स्नान् गर्नलाई तसै
पैल्हे ती नदिमा नुहाइकन फेर् * भक्ती मनैमा धरी
शालिग्राम शिला पुजा गरिलिया * ठूलो विधान्ले गरी ५६
धेरै दौलथ रत्न दान् गरि तहाँ * दुःखित्हरू जो थिया
डाकी ती सबलाइ खातिर गरी * धेर् अन्न वस्त्रै दिया
फेरी दर्शन गर्नलाइ हरिको * इच्छा हुनाले गरी
जल्दी नील्गिरिका तरफ् चलिगया * दिन्दिन् पुकार्दै हरि ५७

यै रित्का क्रमले अनेक् दिन् तलक् * जाँदा कुनै दिन् महाँ
गङ्गा सागरमा पुग्या कपिलजी * बस्छन् निरन्तर् जहाँ
फेरी ब्राह्मणलाइ ती नृपतिले * सोद्धा भया यो पनि
पुग्छौं कुन् दिनमा बताउनु हवस् * त्योनील्गिरीमाभनी ५८
राजाका इ कुरा सुनेर ऋषिले * भन्दा भया फेर् तहाँ
थीयो नील्गिरि ता यहीं अब त लौ * देख्दीन मैले यहाँ
गङ्गासागरमा नुहाइ गिरिको * दर्शन् मिलोस् लौ भनी
ध्यान् सीतापतिको गरौं सब जना * हामीहरूले पनि ५९
यस्तो बात् ऋषिको तहाँ नृपतिले * सूनी सक्याथ्या जसै
गङ्गासागरमा गएर खुशी भै * तिन्ले नुहाया तसै
दर्शन नील्गिरिको नपाइकन फेर् * दुःखित् भई मन् महाँ
ध्यान् राखी हरिको बसेर अनशन् * व्रत गर्न लाग्या तहाँ ६०
भोजन् पान् सब त्याग् गरेर कि त यो * दर्शन् गिरीको गरौं
दर्शन् गर्न मिलेन क्यैं गरि भन्या * एही थलामा मरौं
भन्या निश्चय शूर् गरेर हरिका * पाऊबिषे मन् धरी
लाग्या फेर स्तुति गर्नलाइ नृपती * एकाग्र चित्तै गरी ६१
हे नाथ् ! दीनदयाल ! हे रघुपते * जस्ले हजुर्को यहाँ
भक्ती राखि भजन् गर्‍यो उहि पुरुष् * उद्धार् भयो छिन् महाँ
प्रह्लाद्लाइ विपद् हुँदा पनि अघी * रूप्को नृसिंहै भई
उद्धार् गर्नुभयो उसै बखतमा * तिन्को हजुर्ले गई ६२
फेरी जुन्रितले गजेन्द्र बहुतै * दुख्मा पर्‍यामा पनि
उद्धार् गर्नुभयो गई हजुरले * हो भक्त मेरो भनी
तेस्तै रितसित भक्त जन् अरु पनी * जो-जो विपद्मा पर्‍या
सब् माथी करुणा गरी हजुरले * तार्दा सबै जन् तर्‍या६३

हे नाथ्! दर्शन गर्दछु हजुरको * भन्या इरादा धरी
आयाँ दर्शन गर्नलाइ नमिल्या * मर्न्याछु हत्या गरी
पाँच्दिन् यै रितले स्मरण् प्रभुजिको * गर्दा निरन्तर् तहाँ
एकै आसनमा रह्या नरपती * एकाग्र भै मन्महाँ ६४
तिन्को त्यो दृढ़ता बुझेर भगवान् * साह्रै प्रसन्नै भया
संन्यासी सरि रूप् धरी नृपतिका * साम्ने खड़ा भै गया
संन्यासीकन देखि फेर् नृपतिले * ऊठेर सत्कार् गऱ्या
हस्तार्घै गरि भक्तिपूर्वक असल् * आसन् उपर्मा धऱ्या ६५
फेरी बिन्ति गऱ्या तहाँ नृपतिले * दर्शन् हजुर्को भयो
मेरो जन्म पनी यहाँ यस बखत् * साह्रै सुफल् भै गयो
हे नाथ्! कुन् रितले म गर्न सकुँला * दर्शन् हरीको भनी
चिन्तित् धेर म छु बताउनु हबस् * तेस्को उपायै पनि ६६
एती प्रश्न सुनेर खुब् खुशि भई * संन्यासि भन्छन् तहाँ
दर्शन् निल्गिरिको हुन्याछ बुझिल्यौ * तिम्लाई भोली यहाँ
यो बात् ती नृपका गरेर सँगमा * सोही बखत्मा तहाँ
संन्यासी पछि फेरि लोप् भइगया * सब्का अगाड़ी महाँ ६७

संन्यासिको वचन एति सुन्या जसैता
खुश्भै अधिक् निंद पऱ्यो नृपको तसैमा
देख्दा भया ति सपना गिरिमा गयाको
आफ्नू चतुर्भुज स्वरूप् हरि भैं भयाको ६८
देखेर सोहि सपना बिउँझेर ताहाँ
खुश्भै ऋषीश्वरजिका गई साथमहाँ
स्वप्ना जउन् नृपतिले तहिं देखिलीया
खोलेर त्यो सकल बात सुनाइ दीया ६९

सूनेर त्यो नृपतिले सपना कह्याको
देखेर लक्षण सबै बढिया भयाको
भन्छन् ऋषी अब त नीलगिरिलाइ याहाँ
मिल्ला कि देख्न भनि ठान्दछु चित्तमाहाँ ७०
संन्यासिले पनि हिजो जति हो कह्याको
फेरी तिमीकन त यो सपना भयाको
देख्दा भयो हरि कृपा भनि ठान्छु मैले
हूँन्यै छ नीलगिरि प्रकट भनि जान ऐल्हे ७१

यो आज्ञा ऋषिको सुनेर नृपती * अत्यन्त खुशी भया
गङ्गासागरमा नुहाउन भनी * ऊठेर जल्दी गया
जल्दी स्नान गरेर फर्किकन फेर् * दुःखितहरू जो थिया
प्रत्येक् जन्कन रत्न दौलत दीई * राजी गराई लिया ७२
फेरी ती नृपले चरित्र हरिको * गान् गर्न लाग्या जसै
आकाश्मा पनि देव दुन्दुभिहरू * खुब् बज्न थाल्या तसै
फूल्को वृष्टि अधिक् गऱ्या अमरले * राजाजिका शिर् महाँ
दिन् मध्याह्न हुँदा त निलगिरि पनी * प्रत्यक्ष भैगो तहाँ ७३
कोटी सूर्य समान कान्ति गिरिको * देखी लियाथ्या जसै
क्या हो यो भनि तर्कना नृपतिले * खुब् गर्न लाग्या तसै
यो हो विद्युतको कि पुञ्ज अथवा * हो अग्नि पुञ्जै यहाँ
देख्छु सामुमहाँ भनेर ऋषिका * सङ्ग्मा सुध्याया तहाँ ७४
यस्तो प्रश्न सुनी सकेर नृपको * फेरी ऋषीले पनि
आज्ञा जल्दि गऱ्या बहुत् खुशि हुँदै * यै नीलगिरी हो भनी
सुन्दामा ऋषिको कुरा नरपती * खुशी हुनाले गरी
साष्टाङ्ग गिरिको गऱ्या उहि बखत् * पृथ्वी जमीन्मा परी ७५

रानी मन्त्रि र जो थिया नृपतिका * चाकर् पुराना तहाँ
ती सब्लाइ र फेर् ऋषीश्वर समेत् * लीएर साथै महाँ
दर्शन् नीलगिरिमा गएर हरिको * गर्न्या इरादा लिई
रत्नग्रीव् अधिराज् चढ्या गिरिउपर् * अत्यन्त खूशी भई ७६
पौंची त्यो गिरिका उपर् शिखरमा * देवालयै एक् जसै
देख्या रत्न जडित् अपूर्व सुनको * खूशी भया सब् तसै
ब्रह्माजी पनि देव दुन्दुभिहरू * बाजा बजाई तहाँ
गर्थ्या नित्य पुजा गई प्रभुजिको * खूशी भई मन्महाँ ७७
त्यै देवालयमा सरासरि गई * राजा पस्याथ्या जसै
देख्या सुन्दर मूर्ति एक् प्रभुजिको * सिंहासनैमा तसै
फेरी नन्द सुनन्द आदि हरिका * पार्षद्हरूको तहाँ
मूर्तिहरू पनी नजर् गरिलिया * त्यै देवमन्दिर् महाँ ७८
देख्याथ्या नृपले तहाँ प्रभुजिको * मूर्ती नजर्ले जसै
साह्रै खूशि भएर गैकन धऱ्या * पाऊविषे शिर् तसै
साष्टाङ्गै पहिले गरेर पछि फेर् * शास्त्रै विधान्ले तहाँ
भक्तीपूर्वक खूब् पुजा गरिलिया * खूशी भई मन्महाँ ७९
एकाग्रै भई फेर् अनेक् स्तुति गऱ्या * वेद्का ऋचाले जसै
सन्तोष् भै हरिले प्रकट् तहिं भई * दर्शन् दिनूभो तसै
दर्शन् दीकन यो हुकुम् पनि भयो * वैकुण्ठधामै महाँ
पुग्न्याछौ नृपराज् ! यसै बखतमा * खाऊ प्रसाद् यो यहाँ ८०
यो आज्ञा हरिको सुनी नृपतिले * लीई प्रसाद् त्यो घरी
भाग् पाँचै जनको लगाइकन फेर् * खाया सबैले मिली
पर्साद् खाइसक्या पछी तहिं असल् * आयो विमानै पनि
आज्ञा भो हरिको चढी सब जना * वैकुण्ठ जाऊ भनी ८१

रत्नग्रीव् नृपराजले प्रभुजिको * आज्ञा सुन्या यो जसै
ती पाँचै जनको स्वरूप् पनि भयो * चार् बाहुलीको तसै
शोभित् शङ्ख र चक्रले प्रभु सरी * पाँचै जना भै तहाँ
जल्दी सोही विमान् उपर् चढि गया * बैकुण्ठ धामैमहाँ ८२
हे शत्रुघ्न ! गएर निलगिरिमहाँ * भक्ती मनैमा धरी
गर्छन् दर्शन जो यहाँ प्रभुजिको * ती सब् जना त्यै घरी
संसार् सागर पार् भएर सहजै * बैकुण्ठधाम्मा गई
भोग गर्छन् सुखको सबै ति हरिका * सङ्मा निरन्तर् रही ८३
भन्या निल्गिरिको महात्म्य जतिहो * शत्रुघ्नका सङ् महाँ
बिस्तार्पूर्वक तेस् बखत् सुमतिले * बिन्ती चढाया तहाँ
हे वात्स्यायनजी ! तिमीकन सबै * मैले सुनायाँ भनी
आज्ञा शेषजिले गरेर पछि फेर् * आज्ञा गऱ्या यो पनि ८४
यो सब् निल्गिरिको महात्म्य अहिले * मैले भनेको जती
भक्तीपूर्वक पाठ् जउन् पुरुषले * गर्ला खुशीले अति
त्यो जन्ले पनि फेर् कठोर भवको * यो यन्त्रणा सब् सही
पर्न्या छैन कदापि बस्न, सहजै * जान्याछ मुक्तै भई ८५
वात्स्यायन् ऋषिलाई यो अघि कही * शेषले तहाँ फेर् पनि
आज्ञा भो हयको कुरा सुन तिमी * बिस्तार् कहन्छु भनी
शत्रुघ्नै सँगमा कथा सुमतिले * भन्दै थिया त्यै घरी
श्री रामको हय निलगिरी उपरमा * पौंच्यो बडो वेगगरी ८६
घुम्दै निलगिरिका उपर् शिखरमा * त्यो अश्व पौंच्यो जसै
फेरी विन्ति गऱ्या तहाँ सुमतिले * शत्रुघ्नका सङ् तसै
हे नाथ! निलगिरिका उपर् हय पुग्यो * हामीहरू सब् गई
दर्शन् श्री हरिको गरौं अब यहाँ * केकाम्छ धेर् काल् रही ८७

यस्तो सुनेर बिनती सब फौजलाई
सङ्गमा लिई हय पछी-पछि जल्दि जाई
शत्रुघ्न निल्गिरि उपर् हरिको छ जाहाँ
मन्दिर्, उसै घरि पुग्या उहि ठाउँमाहाँ ८८
पौंची मन्दिरमा जनार्दनजिको * पाऊविषे शिर् धरी
भक्तीपूर्वक खुब् पुजा गरिलिया * शास्त्रै विधान्ले गरी
साह्रै मन्मनमा कृतार्थ हुनगै * शत्रुघ्नहेरू तहाँ
फर्की मन्दिर देखि फेर् चलिगया * त्यो अश्वका सङ्गमहाँ ८९

चक्रांक देशका राजा सुवाहुका छोरा दमन र पुष्कलको युद्ध ।

त्यो घोडा पछि फेर् सुबाहु नृपका * चक्राङ्क देश्मा गई
लाग्यो घुम्न उसै बखत् वनमहाँ * साह्रै सुशोभित् भई
सोही औसरमा सुबाहु नृपका * छोरा दमन्जी पनि
आया त्यो वनमा गईकन शिकार् * खेल्छु म ऐल्हे भनी १
श्रीराम्को हयलाइ राजसुतले * देख्या घुम्याको जसै
आफ्ना दूत्हरुलाइ डाकि नजिकै * आज्ञा गऱ्या यो तसै
हे दूत् हो ! सब हेर पत्र सुनको * टाँसी निधारै महाँ
शोभित् भूषणले गराइ हय यो * छोडेछ कस्ले यहाँ २
कस्को अश्व रहेछ गै सकलले * पक्रेर ल्याऊ भनी
आज्ञा ती नृपपुत्रले जब दिया * दौड्या सबै दूत् पनि
घेरा दी रघुनाथको हयकनै * पक्रेर जोर्ले तहाँ
ल्याई हाजिर गर्दिया उहि बखत् * बस्थ्या दमन्जी जहाँ ३
फेरी त्यो हयका ललाट बिचमा * जो पत्र सुन्को थियो
बाँची एक् दूतले तहाँ दमनका * साम्ने सुनाई दियो
लेखेको त्यस पत्रमा यहि थियो * 'श्री राम् अयोध्या पति
गर्छन् यज्ञ ठुलो यहाँ यस वखत् * राखी धरम्मा मति ४

सोही यज्ञ निमित्त यो हय पनी * शास्त्रै विधान्ले गरी
छोडेको छ भनेर जान सबले * घुम्न्याछ पृथ्वी भरी
जस्ले मान्दछ उर्दि आइकन त्यो * यज्ञैविषे काम् गरोस्
राम् भन्दा म ठुलो छु भन्दछ जउन् * तेस्ले त घोडा धरोस्' ५
पत्रैको यति बात् सुनी दमनजी * क्रोधित् भयाका अति
भन्छन् दूत्कन फौज् तयार् गर सबै * हाम्रा मुलुक्का जति
राम्ले ता म सरी जगत् भरिमहाँ * बीर् छैन दोश्रो भनी
ठान्याछन् अब तोडि दिन्छु सहजै * शेखी म तिन्को पनि ६
शत्रुघ्नैहरु आउनन् रणमहाँ * मेरा अगाडि जसै
वज्रैका सरि चोट खाइ शरको * गिर्नन् जमिन्मा तसै
यो घोडाकन बाँधि आउ अहिले * मेरा तबेला महाँ
जो वीर् आउँछ लड्नलाइ उसका * सङ्मा म लड्छु यहाँ ७
एती बात् गरि अश्वलाइ घरमा * भेज्या दमन्ले जसै
खोज्दै त्यो हयलाइ राघवजिको * आई पुग्यो फौज् तसै
देख्या फौज् सब रामको दमनले * आफ्ना फउज्को पनि
व्यूहै बाँधि तयार् भईकन बस्या * गर्छू लडायीं भनी ८

नाउँ प्रतापाग्र भनी कह्याका
सेनापती राम तरफ् भयाका
राजा थिया एक् उ अगाड़ि जाई
देख्या दमन्का सब सैन्यलाई ९
ठूलो फउज् व्यूह रची बस्याको
लड्नै भनी कम्बर् खुब् कस्याको
देखी प्रतापाग्र बहुत् रिसाया
हाल् बुझ्नलाई भनि दूत् पठाया १०

त्यो दूत् जल्दि गएर ती दमनका * साम्ने अगाडी महाँ
सोध्याक्यान फउज् लिएर तिमिले * ऐल्हे बस्याको यहाँ
घोडा श्री रघुनाथको पनि यहाँ * कुन् कारणैले गरी
राख्यौ देउ फिराइ नाहि रणमा * आऊ अगाडी सरी ११
यस्तो बात सुनेर दुत्कन तहाँ * भन्छन् दमन् वीर् पनि
मैंले अश्व धऱ्यौं तयार् भइ बहुत् * रण् गर्नलाई भनी
जो बीर् हुँ म भनेर ठान्छ मनले * आएर त्यो बीर् यहाँ
लैजावस् हय यो मलाई अहिले * जीतेर युद्धै महाँ १२
क्रोध्ले पूर्ण भएर यो दमनले * उत्तर् दियाथ्या जसै
फर्की त्यो दुत गै कह्यो सब कुरा * राम्का फउज्मा तसै
दूत्को वाक्य सुनेर त्यस् फउजमा * ठूला-ठुला वीर् थिया
सब्ले लड्न भनेर कम्बर् कसी * हात्मा हतीयार् लिया १३

राम्का सबै फौज्तिरबाट ताहाँ
राजा प्रतापाग्र अगाड़ि माहाँ
क्रोध्ले दमन्का सँग लड्नलाई
जाँदाभया त्यै घरि रथ् बढाई १४
आफ्ना सबै फौज्हरु साथ लीया
घेरा दमन् वीर्कन पारिदीया
फेरी दमन्ले पनि रथ् बढ़ाया
धेर् बाण् प्रतापाग्र उपर् चलाया १५
सेना दमन्का जति ताहिं थिया
तिन्ले पनी शस्त्र चलाइ लीया
राम्का फौउज्ले पनि फेरीताहाँ
छोड्या हतीयार् उहि बीचमहाँ १६

हात्मा रिसैले हतियार् धऱ्याका
सन्मुख् भई लड्न अघी सऱ्याका
यस्ता दुवै फौज् तिरका बिरैको
कत्तल् भई पङ्ति गिऱ्यो शिरैको १७
पृथ्वी रगत्ले अति लाल भैगो
धेर् वीर्हरूको पनि ज्यान् गैगो
फौज् धेर् मऱ्याका जब देख्नपाया
राजा प्रतापाग्र बहुत् रिसाया १८
आफ्ना अगाड़ी रथमा बस्याका
लड्नै भनी कम्बर् खूब् कस्याका
जब् ती दमन् वीर्कन देख्न पाया
क्यै बात् प्रतापाग्रजिले सुनाया १९
बालख् भई राजकुमार ! तैंले
रामको हरिस् नाहक अश्व ऐल्हे
जुन् रामले सागर पार जाई
माऱ्या सहज् राक्षसराजलाई २०
उन्को प्रताप् एक् रति क्यै नजानी
खेलवाड़को कार्य समान ठानी
घोड़ा धरिस् आज यहाँ मलाई
लाज् लाग्छ बाण् हान्न पनी तँलाई २१
ई बात् प्रतापाग्रजिले गऱ्याका
सूनेर क्रोध्ले बहुतै जल्याका
भन्छन् दमन् वीर् रण गर्न आई
क्या बात् कहन्छौ तिमिले मलाई २२

रामचन्द्रको अश्व भनेर जानी
धर्दो भयौं एक् रति डर् नमानी
छोड्दीन बात्ले तिमि सीप् नलाऊ
तागत् भया लड्न अगाड़ि आऊ २३
'बालख् तँ होस् जा अब खेल्नलाई'
तिम्ले भन्यौ जौन कुरा मलाई
सो बातमा खेल्दछु हेर याहाँ
तिम्रा सँगै यो रणभूमि माहाँ २४
एती भनी डर् रतिभर् नमानी
सौ बाण प्रतापाग्रजिलाइ हानी
हाँसी दमन्ले तहिं जल्दि फेरी
शङ्ख फुक्या क्यै नगरेर देरी २५
देखी दमन्ले शर त्याग् गऱ्याका
क्रोध्ले प्रतापाग्र बहुत् जल्याका
सौ बाण तिन्ले पनि छोड़ि दीया
आकाशमै ती शर काटिलीया २६
आफ्ना ति सब् शर्हरु काटियाका
देखी दमन् क्रोधित खुब् भयाका
धेर् बाण बर्षाइ गराइ धारा
ढाकी दिया फौज्हरुलाई सारा २७
बाण लागि धेर् वीर्हरु मर्नलाग्या
कातर् थिया जो रण छोडि भाग्या
क्रोध्ले दमन्ले शर छोडि ताहाँ
कत्तल् गऱ्या फौज् रणभूमि माहाँ २८

वर्षा शरैको बहुतै गऱ्याको
आफ्ना तरफ्का जन धेर् मऱ्याको
देखि प्रतापाग्र बहुत् रिसाया
दश् बाण आफ्ना धनुमा चढ़ाया २९
कान्तक् खिंची ती शर छोड़ि ताहाँ
लाग्या दमन् वीर्कन छातिमहाँ
पाँच् बाण फेर् जल्दि चलाइ लीया
घोड़ा समेत् सारथि काटिदीया ३०
हज्जार शर् फेर् उसमाथी छोड़ी
तिल् झैं दमन्को रथलाइ तोड़ि
खूशी प्रतापाग्र भएर ताहाँ
अत्यन्त गर्ज्या रणभूमिमहाँ ३१
आफ्नू रथै टुटन गयो जसै ता
क्रोध्ले दमन् वीर् पनि झट् तसै ता
अर्को रथै माथि चढेर फेरी
भन्छन् प्रतापाग्रजिलाइ हेरी ३२
मेरो पराक्रम् रतिभर् नजानी
राजन् ! तिमीले शर धेर हानी
पाऱ्यौ विरथ् तै पनि हेर ऐल्हे
कुन् हाल गर्छु तिमीलाई मैले ३३
एती भनी जल्दि गरेर ताहाँ
नौ शर् दमन्ले लिई हातमाहाँ
हानेर चार् शर् रथ चूर्ण पाऱ्या
पाँच् वाणले सारथि अश्व माऱ्या ३४

पैल्हे बिरथ् यै रितले गराई
फेर् एक शर् झट् धनुमा चढ़ाई
छोड्या उ बाण् लाग्न गयो जसै ता
मूर्छा प्रतापाग्र भया तसै ता ३५
मूर्छा प्रतापाग्र भएर ताहाँ
छोड्या जसै त्यो रणभूमिमाहाँ
त्यो देखि ! डर् मानिलिएर धेरै
भाग्या सबै फौज्हरु एक बेरै ३६
आफ्ना सबै शत्रु हटी गयाका
देखी दमन् खुशी अधिक् भयाका
जो आउँछन् लड्छु भनेर फेरी
ताहीं रह्या क्यै घरि काल हेरी ३७
रण्मा प्रतापाग्र पनी गिन्याको
छोडेर रण् फौज सबै फिन्याको
देखेर शत्रुघ्न रिसाइ फेरी
भन्दाभया बीर् सबलाइ हेरी ३८
हे वीर् हो ! तिमिहेरुमा जन कुनै * साम्ने दमन्का भई
सक्छौ लड्न भन्या बताउ नहिंता * लड्छु म आफैं गई
भन्या एति हुकुम् सुन्या सकलले * शत्रुघ्नजीको जसै
हात् जोरीकन बिन्ति पुष्कलजिले * गर्दा भया झट् तसै ३९
हे नाथ् ! गर्नुहवस् हुकुम् म अहिले * जान्छु लडायीं महाँ
मारी सैन्य समेत् दमन्कन सहज् * फिर्न्याछु चाँडो यहाँ
पर्ला जानु हजूरले किन तहाँ * आफैं अगाडी सरी
शत्रू इन्द्र भया पनी म जितुँला * रामका प्रतापले गरी ४०

शत्रुघ्नैसँग बिन्ति यो अघि गरी * फेरी प्रतिज्ञा पनि
साम्नेमा सब फौजका गरिलिया * मार्छु दमन् बीर् भनी
साह्रै खुशि भएर पुष्कल उपर् * शत्रुघ्नजीले तहाँ
जाऊ लड्न भनी हुकुम् दिनु भयो * लश्कर् दिई सङ्महाँ ४१
आज्ञा लीकन फेर् प्रदक्षिण् तहाँ * शत्रुघ्नजीको गरी
धेरै फौजहरू लिएर खुशिभै * हात्मा धनुर्बाण् धरी
जान्छु लड्न भनी चढी रथविषे * पुष्कल्जि जल्दी गया
साम्ने गै रणभूमिमा दमनको * रथ्लाई थाम्दा भया ४२
साम्ने पुष्कललाइ देखी बहुतै * क्रोध्ले दमन् बीर् पनि
हात्मा शस्त्र लिई तयार् भइ गया * लड्छु म ऐल्हे भनी
आफ्नू नाम र कुल् सुनाइ पहिले * धैर्यै गरी मन् महाँ
शर्को बर्षण खुब् हुवै ति विरले * गर्दा भया फेर् तहाँ ४३
ती सब् शर्हरु गै गगन् सलह भै * ढाकेर छाया परी
अंधैकार् रणभूमि भर् हुनगयो * रात्री पर्‍याकै सरी
घोड़ा हात्ति र रथ् सिपाहिहरु जो * साम्ने अघी सर्दथ्या
लागी ती दुइ वीरका शर अनेक् * टुक्टुक् भई मर्दथ्या ४४

धेर् शर्हरू दमनले बिनि त्याग् गर्‍याको
आफ्नो फउज् कतल भै रणमा मर्‍याको
देखेर त्यो अधिक पुष्कलजी रिसाया
अग्न्यास्त्रको तहिं प्रयोग् गरि शर् चलाया ४५
ती शर्हरु सकल अग्नि समान् भयाका
सीधा भई दमन बाहिनिमा गयाका
रौंको ति अग्नि सरिका भई फौज माहाँ
लाग्या जलाउन सबै चिजलाइ ताहाँ ४६

हात्ती सिपाहि रथ खुब् जब डढ्न लाग्या
डर्ले फउज् दमनका रण छोडि भाग्या
भाग्थ्या जता तिर् उतै तिर शर् चलाई
पुष्कल्जिले सकल फौज दिया जलाई ४७
जस्तो गरी प्रलयमा भगवान् त्रिलोचन्
चौधै भुवन्कन सहज् सँग भस्म गर्छन्
पुष्कल्जिले पनि उसै गरि ठिक ताहाँ
लाग्या जलाउन फउज् रणभूमि माहाँ ४८
छाता ध्वजा रथहरू जिमिमा झर्‍याका
लागेर अग्नि ति सबै चिज खाग् गर्‍याका
देखी दमन् बिर पनी बहुतै रिसाया
झट् वारुणास्त्र कन त्याग् गरि जल् गिराया ४९
वर्षा गराइकन खुब् जलका ति धारा
अग्न्यास्त्रलाइ तहिं जल्दि निभाइ सारा
पुष्कल्जिका फउजमा पनि फेरी ताहाँ
बर्षा गर्‍या जल बहुत् रणभूमि माहाँ ५०
अग्न्यास्त्रलाइ तहिं जल्दि निभाइ सारा
आफ्ना फउज् उपरमा जलका ति धारा
साहै गर्‍या दमनले जब देखिलिया
पुष्कल्जिले र पवनास्त्र चलाइदीया ५१
त्यो अस्त्रले हुरि चलीकन जल् उडायो
फेरी दमन् बिर तरफ् रथ सब् टुटायो
त्यो देखी ती दमन बिर् बहुतै रिसाया
झट् पर्वतास्त्र तहिं मन्त्र गरी चलाया ५२

पर्वत् समान् भइ ति बाण जब गिर्न लाग्या
पुष्कल् तरफ् जति थिया सब फौज भाग्या
वज्रास्त्र पुष्कलजिले पनि ताहिं छोड्या
चूर्णै गराइकन पर्वतलाइ तोड्या ५३
फेरी ति वज्र सरि बाणहरु एक सङ्मा
लाग्दो भयो दमनका सब जाइ अङ्मा
लाग्यो जसै सकल बाणहरु अङ्गमा गै
गिर्दाभया दमन वीर् रथमा बिचेत् भै ५४
मूर्छा परी दमन वीर् रथमा गिऱ्याको
देखेर फौज् सकल डर् मनमा पऱ्याको
भागी सुबाहु नृपका सब सामुजाई
विस्तार पूर्वक दिया सब बात् सुनाई ५५
पुष्कल् पनी सकल शत्रु जितेर खुश्भै
शत्रुघ्नजीसित उसै घरि सामुमा गै
बस्ता भया सकल फौज्हरु ताहिं आई
तारिफ् गऱ्या अधिक पुष्कल वीरलाई ५६
राजा सुबाहु पनि पुत्र लडायिं माहाँ
मूर्छा पऱ्यो भनि खबर् सुनि फेरीताहाँ
सुर्ता परेर मनमा सब मन्त्रिलाई
भन्दाभया अब त लड्दछु लौ म जाई ५७
मेरो फउज् सकल जो छ मुलुक् भरीमा
सामेल् गराउनु भनेर उसै घरीमा
उर्दी दिई सकल मन्त्रि खटाइ ताहाँ
सामेल् गऱ्या सकल फौज् रणभूमि माहाँ ५८

सब् बन्धुवर्गहरूलाइ लिएर फेरि
राजा सुबाहु पनि क्यै न गरेर देरी
टङ्कार् गरेर धनुको रथ झट् बढाई
पौंच्या रणस्थलविषे हतियार् सजाई ५९
भाई एक थिया सुबाहु नृपका * नाम्का सुकेतू तहाँ
दाज्यूका सँग लागि ती पनि गया * लड्नै भनी रण् महाँ
चित्राङ्ग र बिचित्रवीर् नृपतिका * छोरा थिया ती पनि
सज्जित् भै रथमा चढी चलिगया * लड्छौं समर्मा भनी६०
फेरी जो अरु बीर् थिया उ पनि सब् * सामेल् तुरुन्तै भया
उर्दी माफिक सब् सुबाहु नृपका * सङ्मा समर्मा गया
हात्ती एक अयुत रथी दश अयुत् * दश्लाख घोडाहरू
पैदल्का अनगिन्ति फौज् नृपतिका * सङ् माचल्यो फेर्अरू६१
सारा फौजहरू लिएर सँगमा * राजा सुबाहु जसै
पौंच्याथ्या रणभूमिमा दमन बीर् * देख्या गिऱ्याका तसै
साह्रै दिक्क भएर गै नजिकमा * काख्मा उठाई लिया
ठण्डा जल् शिरमा छिटी दमनको * संज्ञा गराई दिया ६२
मूर्छा देखि उठाई पुत्रकन फेर् * शत्रुघ्नका सङ् महाँ
लड्नैलाइ भनेर फौज्हरु सबै * जम्बा गराया तहाँ
क्रौंचे ब्यूह तयार् गरी सकल वीर् * लड्नै अगाड़ी सऱ्या
फेरी सोहि घरी सुबाहु नृपले * टङ्कार् धनूको गऱ्या ६३
ठूलो फौज तहाँ सुबाहु नृपको * शत्रुघ्नजीले जसै
देख्या सामु महाँ र फेर् सुमतिका * सङ्मा सुध्याया तसै
हे मन्त्री ! भन यो कउन् नृपतिको * ठूलो फउज् यो घरी
आयाको म अगाड़ि देखूदछु यहाँ * लड्न्या इरादा धरी ६४

भन्या प्रश्न सुनेर फेर् सुमतिले * शत्रुघ्नका सङ् महाँ
बिन्ती पारिलिया यसै मुलुक्का * राजा सुबाहू यहाँ
आया लड्न भनेर लौ अब सबै * हामीहरु छौं जति
लड्नैलाइ तयार भैकन बसौं * पर्न्याछ संग्राम् अति ६५
बिन्ती एति सुन्या जसै सुमतिको * शत्रुघ्नजीले पनि
आज्ञा जल्दी दिया सबै विरहरु * जाऊन् समर्मा भनी
सेनाकापति भाई जानकिज्यिका * लक्ष्मीनिधी बीर् थिया
क्रौंचै ब्यूह त तोड्न भार लिइ सब् * तिनूका अगाडी गया ६६
पृष्ठै रक्षक भै ति लक्ष्मिनिधिका * पुष्कलूजि फेरी तहाँ
सारा अस्त्र लीई चढ़ेर रथमा * जाँदाभया रण महाँ
रत्नैग्रीव र नीलरत्न रिपुताप् * फेरी हनूमान् हरु
तिनूका साथमहाँ गया समरमा * लश्कर्लिई घेर् अरु ६७
पौंच्या ती सब फौज् सुबाहु नृपका * फौजूका नगिच्मा जसै
बाजा दुन्दुभि खुब् बजाइ दुइ फौज् * भिड्दा भया फेर् तसै
हात्ती रथ् पइदल दुबै तरफका * वीर्वीर् अगाडी सरी
छोड्या शस्त्रहरु उसै बखतमा * वृष्टि पर्न्या झैं गरी ६८
हाहाकार् परिगो बहुत् बिर मर्न्या * सोही बखत्मा तहाँ
झट् लक्ष्मीनिधि गै सुकेतु विरका * भिड्दा भया सङ् महाँ
बाक् युद्धै पहिले गरेर पछि फेर् * हात्मा धनुर्बाण धरी
लाग्या ती दुई वीर लड्न रणमा * बर्षा शरैको गरी ६९
दश्बाण एकबखत् चढ़ाइ धनुमा * लक्ष्मीनिधिले तहाँ
हान्या क्रोध गरी सुकेतु बिरका * ताकेर छाती महाँ
लागी ती दश बाणले हृदयमा * घाऊ गरायो जसै
साहै क्रोध गरी सुकेतु विरले * सौ बाण चलाया तसै ७०

ती सौ बाण् पनि फेर् उसै बखतमा * लागेर सब् अङ् महाँ
घाऊ धेर भई रगत् बहिगयो * लक्ष्मीनिधिको तहाँ
आपुस्मा यही रीतले बिर दुबै * संग्राम् ठुलो गर्दथ्या
तिन्का शस्त्र छुटेर फेर् अरु पनी * धेरै फउज् मर्दथ्या ७१
मुख्यै ती दुइ वीरको शरिरमा * धेर् बाणको चोट् परी
बग्दा धेर फगत् पलाँश फुलभैं * शोभित् भया तेस् घरी
गोलाकार् धनुको गराइ ति दुबै * लड्दा कसैले पनि
मालुम् गर्न सकेन यस् बखत शर् * छोड्छन् यसोरी भनी७२
सब्ले ती दुइ वीरका शरहरू * लागी रणस्थल् महाँ
काट्याका शिरमात्र फौज् सकलका * देख्या गिर्याका तहाँ
आकाश्मा रणभूमिमा सलह भैं * वर्षा शरैको गरी
सारा ढाकिदियो थिएन रतिभर् * खालीजमिन्तेस्घरी ७३
आठ् बाण् जल्दि उठाइ लक्ष्मिनिधिले * छोडेर साथै महाँ
घोड़ा सारथि चाप् सुकेतु बिरको * काटी दिया फेर् तहाँ
यै रितले विरथी भयापछि गदा * लीई सुकेतू पनि
दौड्या क्रोध गरेर लक्ष्मिनिधिको * संहार् म गर्छु भनी ७४

लक्ष्मीनिधिले पनि फेरि ताहाँ
ठूलो गदा एक् लिइ हातमाहाँ
दौड़ेर गै जल्दि सुकेतुलाई
हान्दा भया सोहि गदा घुमाई ७५
साह्रै गदाको जब चोट खाया
फेरी सुकेतू विर झन् रिसाया
आफ्ना गदाले पनि शीरमाहाँ
ठोक्या ति लक्ष्मीनिधिलाइ ताहाँ ७६

यस्तै दुबै ती विर युद्ध गर्थ्या
त्यो देखि सब् बीर्हरु छक्क पर्थ्या
लाग्या गरुड् झैं गरि घुम्न तहाँ
मण्डल् गरी खुब् रणभूमि माहाँ ७७

वज्रै को सरिको गदा ति कहिले * शिर्मा बडो बेग् गरी
हान्थ्या क्रोध गरी दुबै ति बिरले * मान्र्या इरादा धरी
कैल्हे गर्दनमा र छाति बिचमा * जोर्ले गदा हान्दथ्या
देखी ती दुइको पराक्रम अरू * आश्चर्यखुब्मान्दथ्या ७८

साह्रै बज्रन गै गदा घरिघरी * सारा शरीरै महाँ
लाग्यो बग्न रगत् र लाल् भइगया * दूबै जना वीर् तहाँ
बल्मा साहसमा बराबर थिया * कौशल् बहुतै गरी
लड्थ्या ती दुइ बीर् परस्पर तहाँ * जित्ने इरादा धरी ७९

केही काल्पछि फेर् गदा पनि दुबै * वीर्का टुटी गै गया
मुक्काले पनि फेर् दुबै ति विरले * खुप् युद्ध गर्दाभया
एही रितसित एक मुहुर्त बहुतै * युद्धै गरी फेर् तहाँ
एकैपल्ट दुबैजना विर गिन्या * मूर्छित् भइ रणमहाँ ८०

फेरी ती दुइ वीरलाइ उ बखत् * साह्रै चलाकी गरी
ल्याया झट् दुइ तर्फका फउज गै * रथ्का उपर्मा धरी
सोही औसरमा सुबाहु नृपका * चित्राङ्ग पुत्रै तहाँ
लड्थ्या पुष्कलका गएर सँगमा * सोही रणस्थल् महाँ ८१

स्वामि कार्तिक् र तारक् असुर अघि जऊन् चालले युद्ध गर्थ्या
सोही माफिक् लडी ती दुइ विर रणमा सैन्यको प्राण हर्थ्या
दश् बाण् चित्राङ्ग वीर्ले उहि बखत लिई झट् धनूमा चढाया
सोही शर् छोडि घाऊ शरिर भरि सबै पुष्कलैको गराया ८२

पुष्कल्जिले फेरी बहुत् रिसाई
सौ बाण आफ्ना धनुमा चढाई
छोडेर सब् शर्हरु अङ्गमाहाँ
लाग्या ति चित्राङ्गजिलाइ ताहाँ ८३
लाग्यो रगत् बग्न बहुत भारी
पुष्कल्जिले औसर सोही पारी
एक् भ्रामकै अस्त्र तहाँ चलाया
चित्राङ्गको रथ्कन खुब् घुमाया ८४
अस्त्रै प्रभाव्ले गरि खुब् उडयाको
आकाशमा गैकन रथ् घुम्याको
देख्दा कुदी त्यो रथ छोडि ताहाँ
चित्राङ्ग उत्र्या रणभूमिमाहाँ ८५
क्यै काल् घुमी त्यो रथ चूर्ण भैगो
टुक्रा रणस्थल् बिच गिर्न गै गो
पुष्कल्जिको अद्भुत कर्म जन्ले
देखि गर्न्या तारिफ धेर मन्ले ८६
चित्राङ्ग बीर्ले पनि फेरि अर्को
रथ्मा चढी पुष्कललाइ शर्को
वर्षा गराईकन धेर ताहाँ
अत्यन्त गर्ज्या रणभूमि माहाँ ८७
भालाहरू लीकन फेरि धेरै
छोड़ेर पुष्कल्कन एक बेरै
व्याकुल् गरी सारथि अश्व मार्‍या
ताहाँ विरथ् पुष्कललाइ पार्‍या ८८

फेर् अर्को रथमा चढ़ेर रिसले * पुष्कलजिको त्यै घरी
छोड़ी पाँच् शर अश्व सारथि विनाश् * चित्राङ्ग वीर्को गरी
पार्‍याथ्या बिरथी जसै उहि बखत् * चित्राङ्ग वीर्ले पनि
फेर् अर्को रथमा चढ़ी अघि सर्‍या * गर्छु लड़ायीं भनी ८९
त्यो रथ्लाइ तहाँ ति पुष्कलजिले * तोडी दियाथ्या जसै
फेर् अर्कै रथमा चढ्या उ पनि फेर् * तोड्दा भया झट् तसै
यस्ता रितसितले ति पुष्कलजिले * चित्राङ्गलाई तहाँ
पचीस बार् बिरथी गर्‍या सहजमा * त्यो युद्धभूमी महाँ ९०
दौताले पनि गर्न मुश्किल हुन्या * पुष्कल्जिले काम् गर्‍या
देखी अद्‌भुत काम् दुबै तरफका * सारा फउज् छक् पर्‍या
साह्रै क्रोध गरेर सोहि घरिमा * चित्राङ्ग वीर्ले गई
फेर् अर्को रथमा चढ़ी अघी सर्‍या * खुब् सावधानै भई ९१
पाँच् बाण ली करमा चढाइ धनुमा * चित्राङ्गदेले तहाँ
ताकी पुष्कललाइ त्यागगरि ति बाण् * लाया निधारै महाँ
लाग्दा ती शर पाँच् रिसाइ बहुतै * पुष्कल्जिले त्यै घरी
चित्राङ्गै विरलाई गैकन भन्या * एक्बाण् करैमा धरी ९२
हे राजपुत्र ! मलाइ यस् बखतमा * पाँच् शर् ललाटै महाँ
जो लायौ तिमिले उचोट सहिलियौं * मैले सहज्मा यहाँ
सूचन् दीकन भन्दछु सुन तिमी * मैले भनेको पनि
झीक्याँ यो शरलाइ हेर अहिले * तिम्लाई मार्नैं भनी ९३
पुष्कल्ले इ कुरा सुनाइ धनुमा * एक् बाण चढ़ाया जसै
क्यै हाँसीकन फेर् भन्या यही कुरो * चित्राङ्ग विर्ले तसै
हे पुष्कल् ! सुनिलयौ जउन् शर यहीं * मार्छु मलाई भनी
देखायौ तिमिले उ शर्कन सहज् * काट्न्याछु मैंले पनि ९४

जो हो प्रतिज्ञा तिमिले गर्‍याको
माछ्रौं मलाई भनि शर् धर्‍याको
त्यो बाण टुक्रा गरि काट्न मैले
गर्छु प्रतिज्ञा सुनिलेउ ऐल्हे ९५

सज्जनले अघि तीर्थमा सब जना * जाउन् सुखैले भनी
आफ्नू खर्च लगाइ सुन्दर गरी * बाटो खन्याको पनि
तोड्न्या जन् गइपर्छ जुन् नरकमा * त्यो बाणलाई यहाँ
मैले काट्न सकैन ता परुँ म गै * त्यै घोर नर्कैं महाँ ९६
चित्राङ्गैं विरका इ बात् जब सुन्या * क्रोधित् भई मन् महाँ
त्यै बाणलाइ चढ़ाई फेरि धनुमा * पुष्कल्जि भन्छन् तहाँ
साँचै दास् रघुनाथको म हुँ भन्या * चित्रांग वीर्को पनि
काटोस् गैकन शिर् किरीट् सहितको * एसै शरैले भनी ९७
पुष्कलले यहि बात् गरेर पहिले * त्यो बाण छोड्या जसै
त्यो बाण् काट्न भनेर एक् शरलिई * चित्राङ्ग वीर्ले तसै
छोड्या त्यो शरले गई गगनमा * सब्का अगाड़ी महाँ
काट्यो पुष्कलको शरैकन दुबै * टुक्रा गराई तहाँ ९८
काट्यो त्यो शर ता तथापि रघुनाथ् * ज्यूका प्रतापले गरी
टुक्रा एक पछाडिको उहि फगत् * गिर्दोभयो त्यो घरी
जुन् चाहिं तहिं अग्रभाग टुकड़ा * सोही शरैको थियो
चित्राङ्गै बिरको गएर उसले * शिर्लाइ काटी दियो ९९
कुण्डलले र किरीटले सहितको * चित्रांगको शिर् जसै
गीर्‍यो पृथ्विमहाँ र फौजहरू सबै * भाग्या डरैले तसै
पुष्कल्को जयलाभ देखिकन सब् * द्यौताहरूले तहाँ
वर्षा खुब् फुलको गर्‍या खुशिभई * त्यो युद्धभूमी महाँ १००

राजा सुबाहुको हनुमान आदि सितको युद्ध ।

लागेर पुष्कलजिको शरले मऱ्याको
आफ्नू कुमार रणभूमिबिषे पऱ्याको
देखी सुबाहु पनि छाति पिटेर ताहाँ
रूँदाभया अधिक ताप् परि चित्तमाहाँ १
चित्राङ्गको शिर लिएर उठाइ हेर्दै
भन्छन् सुबाहु नृप धेर बिलाप गर्दै
हा पुत्र ! छोड़िकन आज मलाइ याहाँ
जाँदा भयौ तिमि यसो गरि बस्न काहाँ २
तिम्रो अधिक् मधुर वाणि जसै म सुन्थ्याँ
क्रोध्मा भया पनि उसै घरि खूशी हुन्थ्याँ
क्यै बातको दुख पऱ्या पनि सामु आई
गर्थ्यौं सहास् दिइ कुरा तिमिले मलाई ३
यस्ता रित्सित पुत्रको जतिथियो * सम्झेर सब् गुन् तहाँ
लाग्या गर्न बिलाप् सुबाहु नृपती * सब्का अगाड़ी महाँ
तिन्का पुत्र अरू विचित्र र दमन् * भन्या दुबै जो थिया
जल्दी ती दुइले सुबाहुकन क्यै * शान्ती गराई दिया ४
हे नाथ् ! धेर् किन गर्नुहुन्छ यसरी * सूर्ता हजुर् यो घरी
जो मर्नु मरि गै गयो अब यहाँ * क्या हुन्छ सूर्ता गरी
धैर्यै खुब् गरिबक्सियोस् हजुरले * हामी छँदैछौं यहाँ
मार्नेछौं सब शत्रुलाइ सहजै * यो युद्धभूमी महाँ ५
सम्झाया दुइ पुत्र गैकन तहाँ * यस्ता प्रकार्ले जसै
सूर्ता त्याग गरी चढ्या रथ उपर् * राजा सुबाहू तसै
फेरी पुष्कललाइ मार्छु म भनी * हात्मा धनूबाण् धऱ्या
साह्रै क्रोध् गरि रामका फउजमा * वर्षा शरैको गऱ्या ६

शर्को वर्षण धेर् सुबाहु नृपले * आफ्ना फउज्मा जसै
लाग्या गर्न र खुब् रिसाइ हनुमान् * साम्ने भया फेर् तसै
लड्न्या मन्सुबले रिसाइकन खुब् * आफ्ना अगाडी महाँ
आयाका हनुमानलाइ उ बखत् * भन्छन् सुबाहू तहाँ ७
शत्रुघ्नै छ कहाँ बताउ हनुमान् ! * पुष्कल् छ ऐल्हे कहाँ
पैल्हे ती दुइलाइ मार्छु अहिले * यो युद्ध-भूमी महाँ
भन्दै क्रोध गरी सुबाहु नृपले * ई बात् गर्‍याथ्या जसै
ठूलो शब्द गरेर हाँसि हनुमान् * फेर् भन्न लाग्या तसै ८
हे राजन् ! सुन सेवकैहरु छँदै * मालिक्हरु गै कहाँ
लड्छन् युद्धमहाँ बताउ तिमिले * ऐल्हे मलाई यहाँ
सेवक् हूँ म मलाइ ता जित तिमी * पैल्हे लडायीं गरी
फेर् शत्रुघ्नजिका गएर सँगमा * लड्नू अगाडी सरी ९
यस्तो बात् हनुमानको जब सुन्या * क्रोधित् सुबाहू भया
दश्बाण् श्री हनुमानका हृदयमा * ताकेर हानी दिया
बाण् लाग्यो भनि खुब् रिसाइ हनुमान् * वीर्ले ठूलो रुख् धर्‍या
हानी त्यै रुखले सुबाहु नृपको * रथ्लाइ चूर्णै गर्‍या १०
फेर् अर्को रथमा चढेर रिसले * राजा सुबाहू पनि
लाग्या बाणहरु वृष्टि गर्न हनुमान् * वीर्लाइ मार्नै भनी
छातीमा शिरमा र फेर् पुछरमा * लाग्यो सबै शर् जसै
धेरै घाउ भयो र फेरि हनुमान् * साह्रै रिसाया तसै ११
क्रोध्ले पूर्ण भएर सोहि घरिमा * दौडी नगीच्मा गया
जोर्ले लात्ति सुबाहुका हृदयमा * ताकेर हान्दा भया
लाग्यो लात् हनुमानको जब तहाँ * रथ्देखि भैंमा झर्‍या
छाद्दै धेर रगत् सुबाहु नृपती * मूर्छा तुरुन्तै पर्‍या १२

मूर्छित भै सपना सुबाहु नृपले * देख्या अकस्मात् तहाँ
साह्रै सुन्दर मूर्तिका रघुपती * आफ्ना अगाड्डी महाँ
ब्रह्मादी सब देवताहरु पनी * रामका हजुर्मा रही
गर्थ्या श्री रघुनाथकै स्तुति तहाँ * चाकर् समानूका भई १३

राजा सुबाहुको आत्मसमर्पण।

फेरी क्यै घरिमा सुबाहु नृपको * मूर्छा खुलेथ्यो जसै
मनूले त्यो सपना विचार् गरि बहुत * आश्चर्य मान्या तसै
ईश्वर् हुन् रघुनाथ् भनी जब चिन्ह्या * सब् फौजलाई पनि
उर्दी जल्दि गऱ्या उसै बखतमा * थाम्नू लडायीं भनी १
उर्दी एति दिई लडायिं पनि सब् * थामी फउज् भर् महाँ
पैदल् जल्दि गया सुबाहु नृपती * शत्रुघ्नजी छन् जहाँ
पौंच्या सामुमहाँ बहुत खुशि हुँदै * शत्रुघ्नजीका जसै
हात्जोरी गरि दण्डवत् अघि सरी * बिन्ती चढाया तसै २
हे शत्रुघ्नजि! रामलाइ अहिले * मालिक् जगत्का भनी
मैंले जानिलिंदा हजूरसँग यहाँ * आयाँ शरणमा पनि
ब्रह्मादीहरु गर्दछन् सकल काम् * जस्का हुकुम्मा रही
उनकै अश्व हरण गऱ्यो दमनले * बालख् नजान्या भई३
तेस्को माफ् गरिबक्सियोस् हजुरले * ऐलहे शरण पर्दछु
मेरो राज्य र रत्न दौलत समेत् * अर्पण सबै गर्दछु
बिन्ती एती सुनी सुबाहु नृपको * शत्रुघ्नजीले पनि
भन्नूभो तिमिमा कसुर् म अहिले * देख्दीन केही भनी ४
धर्मै क्षत्रियको लिएर तिमिले * त्यो अश्वलाई हऱ्यौ
सोही कारण फेरि हामिहरुका * सङ्ग्मा लडायीं गऱ्यौ
हे राजन्! अब पुत्रलाइ तिमिले * राज्याभिषेकै गरी
जानू पर्दछ अश्वका पछि-पछी * हाम्रा सँगै यो घरी ५

आज्ञा एति सुन्या सुबाहु नृपले * शत्रुघ्नजीको जसै
घरमा गैकन पुत्रलाइ दिइ राज् * फर्केर आया तसै
घोडालाइ पनी फुकाइ दिनुभो * शत्रुघ्नजीले तहाँ
घुम्दै क्वै दिनमा पुग्यो हय पनी * फेर् ब्रह्मवर्तै महाँ ६
ब्रह्मैवर्त मुलुक् भरी जति थिया * राजा कसैले पनि
घोड़ा धर्न सकेन कर् लिई सबै * आया ति मान्छौं भनी
कौडी लीकन त्यो मुलुक् भरि हुकुम् * आफ्नो चलाई तहाँ
श्री शत्रुघ्नजि फेर् गया पछि-पछी * त्यो अश्व जान्थ्यो जहाँ ७

ऋतम्भर राजाको जीवन चरित्र र शत्रुघ्नजीमा राज्यार्पण ।

यस्तै रितसित अश्व त्यो घुमिसकी * सब् ब्रह्मवर्तै भरी
पौच्यो फेर् गइ सत्यवान् नृपतिका * पुरमा ठुलो बेग् गरी
शत्रुघ्नै पनि फौजहरू सब लिई * सोही नगरमा गया
शोभा त्यो पुरिको नजर् गरि बहुत् * आश्चर्य मान्दा भया १
देखिन्छन् सुनका सबै मणिजडित् * देवल् हजारौं जहाँ
सुन्दर् मठ् अतिथीहरू रहनका * खातिर् बन्याका तहाँ
सारा ब्राह्मणले बसेर घरमा * खुब् अग्निहोत्रै गरी
निस्क्याको चरुको धुवाँ वरिपरी * देखिन्छ त्यो पुर् भरी २
तीर् भर् सब् ऋषिका कुटीहरु भई * शोभा भयाको तहाँ
बग्छिन् फेर् शिखिलोचनानदि जउन् * पुरका नगीचै महाँ
त्यो सुन्दर् पुरका पुगेर नगिचै * शत्रुघ्नजीले पनि
मन्त्रीतर्फ फिरी सुध्याउनु भयो * कस्की पुरी हो भनी ३
यो शत्रुघ्नजिको हुकुम् सुमतिले * सूनेर खुशी भया
हात् जोरीकन फेर् उसै बखतमा * बिन्ती चढ़ाई लिया
हे नाथ्! धार्मिक एक ऋतम्भर भनी * राजा यहाँ क्वै थिया
पैल्हे यो स्थलमा विचित्र नगरी * तिन्ले बनाई लिया ४

धेरै रानि थिया तथापि ति कुनै * रानी तरफ्मा पनि
सन्तान् क्वै नहुँदा ति दुःखित भया * छोरा भयानन् भनी
वैराग्यै मनमा लिईकन सदा * बस्थ्या ति शास्त्रै सुनी
आया तिन्कन भेट्न क्वैदिन यहाँ * जावालिनाम्का मुनि ५
देख्याथ्या घरमा ऋतम्भरजिले * जावालिलाई जसै
पैल्हे पूजन खुब् गरेर पछि फेर् * बिन्ती चढ़ाया तसै
हे सर्वज्ञ ऋषे ! उपाय पनि एक् * सन्तान् हुन्या क्यै भया
आज्ञा गर्नुहवस् यहाँ हजुरले * राखी ममाथी दया ६
यो बिन्ती नृपराज् ऋतम्भरजिको * सूनी ऋषीले पनि
आज्ञा गर्नु भयो म भन्छु सुनिल्यौ * तेस्को उपायै भनी
तीन् छन् हे नृपराज्! उपाय तिमिले * त्यो तीन् उपायै महाँ
यौटै मात्र गऱ्या पनी सहजमा * हून्याछ सन्तान् यहाँ ७
की गर्नू शिवको पुजा कित पुजा * गर्नू हरीको पनि
गाईको कि त गर्नु पूजन सदा * सन्तान् म पाऊँ भनी
यो आज्ञा ऋषिको ऋतम्भरजिले * सूनि लियाथ्या जसै
खुशी भै गउको पुजाविधि पनी * सारा सुध्याया तसै ८
भक्ती गाई उपर् ऋतम्भरजिको * जानी ऋषीले पनि
आज्ञा भो गउको पूजा गरीलिनू * यस्ता हिसाब्ले भनी
उस्दिन् देखि यहाँ बहुत् खुशि भई * सोही विधान्ले गरी
लाग्या नित्य पुजा ति गर्न गउको * भक्ती मनैमा धरी ९
भक्तीपूर्वक गौ लिएर सँगमा * गौका गुठालो भई
आफैं गाइ चराउनाकन पनी * लाग्या वनैमा गई
एक्दिन् जङ्गलमा फरक् नृपतिका * ती गौ भईथिन् जसै
झुक्क्याईकन सिंहले तहिं ति गौ * माऱ्यो अकस्मात् तसै १०

गाई मर्न गइन् भनेर नृपती * दुःखित बहुतै भया
जाबाली ऋषिका उसै बखतमा * आश्रम् विषे फेर् गया
साम्ने गै ऋषिका उसै बखतमा * गाई मार्‍याकी पनि
बिन्ती पारि लिया ऋषे! गरुँ कसो * यस्को उपायै भनी ११
यो बिन्ती नृपराज् ऋतम्भरजिको * सूनी सक्याथ्या जसै
तिन्माथी करुणा गरेर ऋषिले * आज्ञा गर्‍या फेर् तसै
हे राजन्! अहिले नजानि गउको * हत्या भयो ता पनि
जो भन्छु मर्यीले उपाय गरिल्यौ * नष्टै हवस् पाप् भनी १२
भक्ती श्री रघुनाथका चरणको * मन्मा निरन्तर् धरी
दिन्‌दिन् एक् गउदान गर्नु तिमिले * साल्‌भर् नियम् खुब्‌गरी
वर्षै भर् यहि रीतिले तिमि यहाँ * पूर्णै गरौला जसै
होला पुत्र पनी अवश्य बुझिल्यौ * राम्‌का कृपाले तसै १३
यो आज्ञा ऋषिको सुनेर खुशिभै * फर्केर घर्‌मा गया
राम्‌को भक्ती गरेर नित्य गउदान् * एक् वर्ष गर्दाभया
व्रत्‌को पूर्ण भयो जसै उहि बखत् * राम्‌का कृपाले गरी
जन्म्या पुत्र पनी ऋतम्भरजिका * प्रख्यात तिनैलोक्‌भरी १४
जाबाली ऋषिले उसै बखतमा * फेर् जातकर्मै गर्‍या
त्यो बालक्‌कन फेर् तहाँ ति ऋषिले * नाम् सत्यवानै धर्‍या
केही काल्‌पछि खुब् जवान् भइगया * ती सत्यवान्‌जी जसै
तिन्‌लाई दिई राज् ऋतम्भर गया * तप्‌गर्न खातिर् तसै १५
हे शत्रुघ्न! ति सत्यवान् अझतलक् * यस् ब्रह्मवर्तै भरी
राज् गर्छन् रघुनाथका चरणको * भक्ती निरन्तर् गरी
आयो श्री रघुनाथको हय भनी * जान्या भन्या ती यहाँ
दर्शन् खातिर आउनन् हजुरको * खुशी भई मन्‌महाँ १६

शत्रुघ्नै सँग बिन्ती यो सुमतिले * गर्दैथिया फेर् तहाँ
देख्या त्यो हय सत्यवान् नृपतिका * जन्‌ले उसै बिच्‌महाँ
देखी त्यो हयलाइ ती सकल जन् * आश्चर्य साह्रै भया
त्यो हाल् गैकन सत्यवान् नृपतिका * साम्ने सबैले कह्या १७
आयो श्री रघुनाथको हय यहाँ * भन्या सुन्याथ्या जसै
शत्रुघ्नै सँग सत्यवान् पनि तहाँ * भेट् गर्न आया तसै
साम्नै भैकन भक्तिपूर्वक अघी * पाऊविषे शिर् धर्‍या
आफ्नू राज्य पनी समर्पण तहाँ * शत्रुघ्नलाई गर्‍या १८
खुशी भैकन सत्यवान् नृपतिको * शत्रुघ्नजीले पनि
धेरै आदर गर्नुभो इ रघुनाथ् * ज्यूका भगत् हुन् भनी
जेठा पुत्र तहाँ प्रसिद्ध बहुतै * एक् सत्यवान्‌का थिया
त्यो राज्यै पनि फेर् तिनैकन तहाँ * शत्रुघ्नजीले दिया १९

अथ विद्युतमाली राक्षसहरूको वध ।

घोडा पूर्वतरफ् गयो उहि बखत् * शत्रुघ्नजी फेर् तहाँ
साथैमा लिइ सत्यवान्‌कन गया * त्यो अश्व जान्थ्यो जहाँ
घुम्दा यै रितले समुद्र तिरमा * त्यो अश्व एक्‌दिन् गयो
वायू धेर् चलि अन्धकार् सबदिशा * त्यैदिन् अकस्मात भयो १
वर्षा धेर गरेर पीप् रगतको * उल्‌का बहुतै गरी
आई विद्युतमालि राक्षस तहाँ * घोडा हर्‍यो त्यै घरी
त्यो हो रावणको कुटुम्ब बहुतै * राम्‌का उपर्‌मा पनि
रिस्‌गर्थ्यो दिनदिन् विरोध् मतिलिई * मान्या कुटुम्बै भनी २
आँखा सब् जनको छलेर हय त्यो * लीएर गुप्तै भई
लाग्यो वर्षण गर्न हाड्‌हरु तहाँ * आकाश बिच्‌मा गई
फेरी एक मुहुर्त बाद् हुरि सबै * त्यो बन्द भैगो जसै
घोडालाइ नदेखि फौज् सकलले * आश्चर्य मान्या तसै ३

घोडा रक्षक फौजहरू जति थिया * ती सब् जनाले पनि
लाग्या हेर्न कसोरि यस् बखतमा * घोडा हरायो भनी
सोही औसरमा ति सब् फउजले * फेरी अकस्मात् तहाँ
देख्या सुन्दर एक् विमान् अति ठुलो * आकाशका बिच्महाँ ४
फेरी सोहि विमानका उपरमा * राक्षसहरूले हरी
राख्याको हयलाइ फौज् सकलले * देख्दाभया तेस् घरी
राक्षस्ले हय त्यो हऱ्यो भनि खबर् * जानी लियाथ्या जसै
शत्रुघ्नै सँग फेर् तहाँ ति सबले * बिन्ती चढाया तसै ५
सोध्नूभो तहिं मन्त्रिका सँगमहाँ * शत्रुघ्नजीले गई
घोडा राक्षसले हऱ्यो भनि खबर् * सूनेर क्रोधित् भई
हें मन्त्री ! सुन यो असुर् कउन हो * कस्ता हिसाब्ले यहाँ
लड्नू पर्दछ त्यो कुरा भन सबै * मेरा अगाडी महाँ ६
आज्ञा एति सुन्या तहाँ सुमतिले * शत्रुघ्नजीको जसै
यो हो विद्युतमालि राक्षस भनी * बिन्ती चढाया तसै
हे नाथ् ! रावणको कुटुम्ब पनि हो * उस्तैछ यो वीर् भनी
लड्नू पर्दछ यत्नपूर्वक सबै * हामीहरूले पनि ७
पुष्कल् फेर् हनुमान् सुबाहुहरु सब् * रणमा अगाडी सरुन्
जस्ता रितसित हुन्छ यस् असुरको * संहार् तुरुन्तै गरुन्
यो बिन्ती जब मन्त्रिको सुनि सक्या * शत्रुघ्नजीले तहाँ
फेरी सोधिलिया उसै बखतमा * सब् वीरका सङ्महाँ ८
हे वीर् हो तिमीहरुका बिचमहाँ * कुन् वीर् अगाडी सरी
लड्छौ विद्युतमालिका सँगमहाँ * त्यो बात कहू यो घरी
सून्या एति हुकुम् सबै फउजले * शत्रुघ्नजीको जसै
हात् जोरीकन फेरि पुष्कलजिले * बिन्ती चढाया तसै ९

हे नाथ् ! बक्सनुहोस् हुकुम् हजुरले * ऐल्हे मलाई यहाँ
लड्न्याछ म गएर तेस् असुरका * साम्ने अगाडी महाँ
मूर्छा पारि गिराउँला समरमा * त्यो दुष्टलाई भनी
साम्नेमा सबका म यस् बखतमा * गर्छु प्रतिज्ञा पनि १०
फेरी श्री हनुमान् पनि उहि बखत् * लड्ने अगाडी सन्या
मार्छु विद्युतमालिको सकल फौज् * भन्या प्रतिज्ञा गऱ्या
एही रित्सित जो थिया अरु तहाँ * राजाहरूले पनि
हात् जोरीकन बिन्ति यै गरिलिया * लड्छौं सबै जन् भनी ११
बिन्ती एति सुन्या सबै फउजको * शत्रुघ्नजीले जसै
साह्रै खुशि भई हुकुम् गरिलिया * सबका अगाडी तसै
हे वीर् हो ! सुन गर्दछु म अहिले * मेरो प्रतिज्ञा पनि
रणमा विद्युतमालिको शिर यहाँ * काटी खसाल्छु भनी १२
यै रितले रघुनाथका फउजले * पैल्हे प्रतिज्ञा गऱ्या
फेरी शस्त्र लिएर ती सकल वीर् * लड्ने अगाड़ी सन्या
देख्यो विद्युतमालिले पनि ति सब् * रामचन्द्रको फौज् जसै
आयो लड्न भनेर राक्षस अनेक् * लीएर सङ्गमा तसै १३
साम्ने भैकन फेरि त्यो असुरले * भन्दो भयो यो पनि
व्यर्थै ज्यान् तिमिहरूले किन यहाँ * त्याग् गर्न ओंट्यौ भनी
घोडा दिन्न म रामको अब यहाँ * शत्रुघ्न चाँडो गरी
लड्न्या मन्सुब् नै भया मसँग लौ * आवस् अगाडी सरी १४
पुष्कलले जब यो वचन् सुनि लिया * त्यो राक्षसैको तहाँ
साह्रै क्रोध गरेर उत्तर दिया * सबका अगाडी तहाँ
सुन रे विद्युतमालि ! शत्रुहरुका * साम्ने अगाडी गर्इ
बक् बक् गर्दछ वीर् कउन् तँसरि ठीक् * पागल् समान्को भई १५

जस्ले चारसमुद्रका बिच पनी * साँघू लगाई तऱ्या
फेरी रावणको सबै कुल समेत् * मारेर भूभार् हऱ्या
तेस्ता श्री रघुनाथको हय हरी * उम्केर जालास् कहाँ
मान्र्याछिन् बुझिले तँलाइ पनि फेर् * शत्रुघ्नजीले यहाँ १६
यो बात् पुष्कलको जसै सुनिसक्यो * एक् बर्छि हात्मा धऱ्यो
ताकी पुष्कललाई खुब्सित तहाँ * त्यस्ले प्रहारै गऱ्यो
फेरी पुष्कलले उसै बखतमा * तीन् शर् चलाई लिया
तिन् टुक्रा गरि बर्छि त्यो गगनमा * काटी खसाई दिया १७
हज्जार् शर्कन फेरि पुष्कलजिले * एकै बखत् त्याग् गरी
सारा विद्युतमालिका शरीर भर् * घाऊ गऱ्या त्यै घरी
फेरी विद्युतमालिले पनि ठुलो * मुद्गल्ल करैमा धऱ्यो
साह्रै क्रोध गरेर त्यौ बखतमा * पुष्कल् उपर् त्याग् गऱ्यो १८
बज्रयो बज्र समान चोट् शरिरमा * त्यो मुद्गलैको गई
एक्छिन् पुष्कलजी गिऱ्या रथ उपर् * मूर्छा तुरुन्तै भई
मूर्छा केहि घरी परेर पछि फेर् * चैतन्य आयो जसै
देख्या विद्युतमालिलाइ खुशि भै * साम्ने खडा पो तसै १९
देखी विद्युतमालिलाइ नगिचै * हातमा धनुर्बाण् लिया
सम्बोधन् गरि फेरि पुष्कलजिले * यो बात् सुनाई दिया
हे राक्षस् ! अहिले मलाई पनि जो * मूर्छा गराइस् यहाँ
धन्न्यौहोस् अरु वीर् हुनन् तँसरि कुन् * सारा जगत्भर् महाँ २०
सूचन् दीकन भन्दछु तँ सुनिले * मेरा शरैले गरी
गिर्लास् पृथ्विविषे अवश्य बुझिले * मूर्छा तुरुन्तै परी
पैल्हे एति सुनाई पुष्कलजिले * एक्बाण् चलाया जसै
लागी विद्युतमालि मूर्छित भई * लोट्यो जमीन्मा तसै २१

दाज्यू मूर्छित् भै गिऱ्यो र बहुतै * क्रोधित् भई मन् महाँ
आयो पुष्कललाई मार्दछु भनी * फेर् उग्रदंष्ट्रै तहाँ
देख्या पुष्कलले असुर्कन तहाँ * आफ्ना अगाडी जसै
दशबाण् त्यागीत्यो असुर्कन पनि * व्याकुल् गराया तसै २२
व्याकुल् भैकन क्रोध्गरी असुर त्यो * दौडी नगीच्मा गयो
एक् मुड्की शिरमा ति पुष्कलजिका * ताकेर हान्दो भयो
पुष्कल्ले पनि क्रोध् गरेर उ बखत् * एक् बाण् चलाई लियो
त्यो बाण्ले गरि उग्रदंष्ट्रकन फेर् * मूर्छा गराई दियो २३
विद्युत्मालि अगाड़ि मूर्छित थियो * सोही बखत्मा तहाँ
मूर्छा खुल्नगयो र पुष्कलजिका * आयो अगाडी महाँ
साम्ने गैकन फेरि तेस् असुरले * हात्मा त्रिशूल्एक् लियो
क्रोध्ले पूर्ण भएर पुष्कल उपर् * ताकेर छोड़ी दियो २४
बेग्ले सोहि त्रिशूल् ति पुष्कलजिका * लाग्यो निधार्मा जसै
मूर्छा पर्न गई गिऱ्या रथ उपर् * त्यै वेदनाले तसै
पुष्कल्लाइ तहाँ गिराई पहिले * क्रोध्ले असुर् फेर् पनि
लाग्यो वर्षण गर्न बाण्हरु अनेक् * मार्छु सबै फौज् भनी २५
पुष्कल् मूर्छित भै जसै गिरिगया * क्रोधित् बहुतै भई
आया लड्छु भनेर तेस् असुरका * साम्ने हनूमान् गई
लात्तीले मुठिले र फेर् पुछरले * हानी शरीरै महाँ
पैल्हे विद्युतमालिलाई बहुतै * व्याकुल् गराया तहाँ २६
फेरी वृक्ष ठुलो उखेलिकन गै * पर्वत् समान् रूप् धऱ्या
हानी राक्षस फौज् ठूलो ति हनुमान् * वीर्ले बिनाशै गऱ्या
हात् पाऊ शिर टूट्न गैकन तहाँ * क्वै वीर मूर्छा भया
कोही श्री हनुमानको डर गरी * भागेर अन्तै गया २७

विद्युतमालि पनि उसै बखतमा * आफ्नो विमान्‌मा थियो
लाखौं बाण् हनुमानका उपरमा * तेस्‌ले चलाई लियो
बाण् लाग्यो भनि खुब् रिसाई हनुमान् * उफ्री नजीच्‌मा गया
एक्‌लात् विद्युतमालिका हृदयमा * ताकेर हान्दा भया २८
लात लागी हनुमानको असुर त्यो * पीडित बहुतै भयो
आफ्नू सोही विमान् उडाइकन फेर् * आकाश बीच्‌मा गयो
उड्थ्यो त्यो कहिले विमान् गगनमा * पक्षी समान्‌को भई
कैल्हे श्री हनुमानका पनि खडा * हुन्थ्यो अगाडी गई २९
उड्थ्यो विद्युतमालि तै पनि अनेक् * रूपका हनूमान् भई
हान्थ्या मुड्‌कि र लात्तिले कुदिकुदी * सोही विमान्‌मा गई
साम्ने टिक्न कठिन् हुँदा असुर त्यो * गुप्तै भई फेर् तहाँ
माया राक्षसको गरेर बहुतै * उत्पात् गर्‍यो रणमहाँ ३०
लाग्यो चल्न हुरी दिशा पनि सबै * खुब् अन्धकार् भै गयो
पर्वत् वृक्ष शिला र पीप् रगतको * वर्षा बहुतै भयो
आकाश् देखि मनुष्यका शिरहरू * खुब् गिर्न लाग्या तहाँ
लाग्या देखिन फेर् भयानक अनेक् * राक्षसहरू रणमहाँ ३१
आफ्नो फौजहरूलाइ तेस् बखत्‌मा * देख्तैनथ्या क्वै पनि
भाग्थ्या व्याकुलभै कसोरि अहिले * यो ज्यान् बचाऊँ भनी
सारा फौजहरूलाइ व्याकुल बहुत् * देखेर क्रोधित् भया
आफैं लड्छु भनेर त्यै बखतमा * शत्रुघ्न रणमा गया ३२
रणमा गैकन मोहनास्त्र पहिले * मन्त्रेर छोड्या जसैं
माया विद्युतमालिको जति थियो * सब् नष्ट भैगो तसैं
माया नष्ट जसैं भयो उहि बखत् * शत्रुघ्नजीले तहाँ
देख्या विद्युतमालिको उहि विमान् * आकाशका बिचमहाँ ३३

क्रोध्‌ले सोहि विमानलाई पनि फेर् * वर्षा शरैको गरी
चूर्ण पारिदिया र त्यो असुर फेर् * आयो जमिन्‌मा झरी
फेरी एक् रथ्‌मा चढ़ेर शरको * वर्षा गराई तहाँ
श्री शत्रुघ्नजिको पनी उहि बखत् * घाऊ गऱ्यो अङ्‌महाँ ३४
घाऊ अङ्ग भरी जसै हुनगयो * शत्रुघ्न क्रोध्‌मा पऱ्या
वायव्यास्त्र पढेर एक् शर तहाँ * तेस्‌का उपर् त्याग् गऱ्या
लाग्यो चल्न हुरी र राक्षस फउंज् * व्याकुल् भयाथ्या जसै
छोड्यो पाशुपतास्त्र तेस् असुरले * राम्‌का फउज्‌मा तसै ३५
निस्‌की प्रेत पिशाच भूतहरु अनेक् * त्यो अस्त्र देखी तहाँ
माऱ्या फौज् रघुनायका पनि बहुत् * त्यो युद्धभूमी महाँ
श्री शत्रुघ्नजिले पनि उहि बखत् * नारायणास्त्रै लिया
छोडी पाशुपतास्त्रलाई सहजै * संहार् गराई दिया ३६
फेरी विद्युतमालिले पनि त्रिशूल् * लीएर क्रोध्‌ले तहाँ
आयो मार्छु भनेर दौडिकन झट् * शत्रुघ्नजी छन् जहाँ
देख्या विद्युतमालिलाइ नगिचै * शत्रुघ्नजीले जसै
एक्‌शर्‌त्याग्‌गरित्यो त्रिशूल्‌सहितहात * काटी खसाया तसै ३७
बाण्‌लागी जिमिमा त्रिशूल्‌सहितको * त्यो हात खस्योता पनि
आयो फेर् मुखबाइ निल्दछु सहज् * शत्रुघ्नलाई भनी
अर्धैचन्द्र समान बाण् उहि घरी * शत्रुघ्नजीले लिया
छोडी विद्युतमालिको शिर तहाँ * काटी खसाई दिया ३८
दाज्यू मारिदियो भनेर रिसले * शत्रुघ्नका सङ्‌महाँ
आयो लड्न भनेर त्यै बखतमा * फेर् उग्रदंष्ट्रै तहाँ
ठूलो मुद्‌गल एक् लिएर करमा * आयो असुर् त्यो जसै
एक्‌बाण्‌त्याग्‌गरि शिर् गिराइ दिनुभो * शत्रुघ्नजीले तसै ३९

मालिक् मर्नगयो जसै अरु तहाँ * राक्षसहरू जो थिया
सबले प्राण बचोस् भनेर हय त्यो * ल्याएर सौंपी दिया
माऱ्या विद्युतमालि राक्षस ठूलो * शत्रुघ्नजीले भनी
वर्षा खुब् फुलको गऱ्या खुशि भई * द्यौताहरूले पनि ४०
घोडालाइ पनी फुकाइ दिनुभो * शत्रुघ्नजीले तहाँ
घुम्दै त्यो हय फेर् कुनै दिन पुग्यो * रेवा किनारै महाँ
श्री शत्रुघ्न पनी फउजहरु लिई * त्यो अश्वका सङ्ग गया
शोभा त्यो नदिको सबै नगिचमा * पौंचेर देख्दा भया ४१
देखिन्छन् ऋषिका अनेक् कुटिहरू * सारा किनारा भरी
बोल्छन् हंस चकोर सारसहरू * साहै मधुर् स्वर् गरी
फल्-फुल्ले अति भार् हुन्या रुखहरू * सोही किनारा भरी
हिल्थ्या वायु चलेर मन्दगतिले * शोभा बहुतै गरी ४२

आरण्य ऋषि अयोध्या जानु र राममा लीन हुनू ।

देख्या एक् कुटि फेर् उसै बखतमा * शत्रुघ्नजीले तहाँ
वेदाध्यापन खुब् गरी ऋषिहरू * बस्थ्या हजारौं जहाँ
देखी त्यो कुटिलाइ खुब् खुशि भई * फेर् मन्त्रिलाई पनि
सोधी बक्सनुभो बताउ तिमी यो * कसको कुटीहो भनी १
आज्ञा एति सुनेर मन्त्रि सुमती * साम्ने अगाडी सऱ्या
जसको आश्रम हो बताउँछु भनी * हात् जोरि बिन्ती गऱ्या
हे नाथ ! यो कुटि हो अरण्यकजिको * इनले तपस्या गरी
साहै मान्य ठुला ऋषीश्वर भनी * प्रख्यातभया लोक् भरी २
चाँडै ई ऋषिका गएर कुटिमा * दर्शन् हजुरले पनि
गर्नै लायक ठान्दछु म अहिले * ठूला ऋषी हुन् भनी
यो बिन्ती जब मन्त्रिको सुनिलिया * शत्रुघ्न खूशी भया
दर्शन् गर्न भनी अरण्यकजिका * आश्रम् विषे फेर् गया ३

आश्रम्मा पहिले पुगेर बहुतै * भक्ती मनैमा धऱ्या
फेर् शत्रुघ्नजिले अरण्यकजिका * पश्री चरणमा पऱ्या
देख्या ती ऋषिले पनि कुटिमहाँ * शत्रुघ्नलाई जसै
हस्तार्घ्यादि गरेर आशिष दिई * सत्कार् गऱ्या खुब् तसै ४
फलफुल् दीकन फेर् कुशासनविषे * शत्रुघ्नलाई धऱ्या
प्रीतीपूर्वक फेर् ऋषीश्वरजिले * बार्ता कुशल्को गऱ्या
फेरी श्री रघुनाथको पनि सबै * बार्ता कुशल्को तहाँ
सोध्या सोहि बखत् अरण्यकजिले * शत्रु घ्नका सङ्गमहाँ ५
शत्रुघ्नैसँग फेर् तहाँ ति ऋषिले * भन्दा भया यो पनि
भन्थ्या लोमशजी मलाई पहिले * राम् ईश्वरै हुन् भनी
जुन्दिन् श्री रघुनाथले जति लिला * गर्नू भयो सब् यहाँ
बिस्तार्पूर्वकले कह्या उ पनि फेर् * मेरा अगाडी महाँ ६
रामको ध्यान् सब्थोक बताइ पहिले * भन्दा भया यै पनि
कयैकाल् ध्यान् रघुनाथको गरि रहू * यै आश्रमैमा भनी
घोडा लीकन आउनन् जब तलक् * रामचन्द्रका फौज् यहाँ
तेस्दिन्सम्म रहेर जानु तिमिले * फेरी अयोध्या महाँ ७
गर्नेछौ रघुनाथको तिमि जसै * दर्शन् अयोध्या गई
बैकुण्ठैपुरि जाउला उहि बखत् * सायुज्य मुक्ती भई
भन्या लोमशले बताउनु हुँदा * त्यै बात् शिरोपर् धरी
हे शत्रुघ्न ! म बस्तथ्याँ अझ तलक् * रामचन्द्रकै ध्यान् गरी ८
यो आज्ञा ऋषिको सुनेर बहुतै * शत्रुघ्न खुशि भया
एक् रात् मन्त्रिहरू लिई ति ऋषिका * सङ्मा कुटीमा रह्या
प्रातःकाल महाँ अरण्यक ऋषी * जाउन् अयोध्या भनी
पालकीमा धरि फेर् पठाउनु भयो * शत्रुघ्नजिले पनि ९

जाँदा क्यै दिनमा अरण्यक ऋषी * पौंच्या अयोध्या जसै
पैदल जान्छु भनेर खुब् खुशि भई * उत्र्या जमीन्मा तसै
केयूर् हार किरीट कौस्तुभमणी * पैहेर शोभित् भई
बस्न्या राम्कन यज्ञमा ति ऋषिले * देख्या नगीच्मा गई १०
श्री राम्ले पनि ती ऋषीकन तहाँ * देख्नू भएथ्यो जसै
आदरपूर्वक राखि बक्सनुभयो * आसन् उपरमा तसै
सत्कार् खुब् पहिले गरेर खुशिभै * राम्चन्द्रले फेर् पनि
सोधी बक्सनुभो ऋषे ! किन यहाँ * पाल्नू भयाको भनी ११
आज्ञा गर्नुहवस् ऋषे ! हजुरको * इच्छाछ मन्मा जउन्
गर्नैछु म अवश्यमेव अहिले * जो हुन्छ आज्ञा तउन्
यो आज्ञा रघुनाथको ति ऋषिले * सूनी लियाथ्या जसै
गद्गद् वाणि गरेर खूब् खुशि भई * बिन्ती चढाया तसै १२
हे राम् ! दर्शन पाउँला हजुरको * पाऊ कमल्को भनी
आयाथ्यौं मिलि गै गयो अरु कुरा * माग्दीन केही पनि
जस्को नाम फगत् जपेर दुनियाँ * पुग्छन् परम्पद् महाँ
उन्को दर्शन पाइ फेर म अरुथोक् * मागूँ कउन्चीज् यहाँ १३
धन्न्यै आज भयाँ जउन् तपगऱ्यौं * तेस्को सुफल् सब् भयो
क्यै पाप् प्राक्तनको भया पनि सबै * मेरो शरीर्को गयो
एती बात् पहिलो सुनाइकन फेर् * एकाग्र मन्मा लिई
प्राणायाम् खुशिभै गऱ्या ति ऋषिले * राम्चन्द्रमा मन्दिई १४
सोही औसरमा निधार् ति ऋषिको * फूटेर एक् तेज् गयो
त्यो तेज् विद्युतकै समान् भई तहाँ * राम्चन्द्रमा लीन् भयो
त्यस्तो अद्भुत काम् तहाँति ऋषिको * देखेर सब छक् पऱ्या
क्या बात भक्त भनी अरण्यकजिको * तारिफ् सबैले गऱ्या १५

शेष्जीका मुख देखि अद्भुत अधिक * राम्को चरित्रै तहाँ
वात्स्यायन् ऋषिले सुनेर बहुतै * खुशी भई मन् महाँ
हात् जोरीकन बिन्ति फेर् गरिलिया * हे नाथ् ! मलाई पनि
आश्चर्यै हुनगो अरण्यक ऋषि * धन्न्यै रह्याछन् भनी १६
हे नाथ् ! फेर् रघुनाथको हय घुमी * कुन्कुन् मुलुक्मा गयो
कुन् रीतले गरि फर्कि यज्ञ रघुनाथ् * ज्यूको समाप्तै भयो
लीला श्री रघुनाथको मकन फेर् * सम्पूर्ण बिस्तार् गरी
आज्ञा गर्नुहवस् प्रभो ! हजुरले * मेरा उपर् प्रेम् धरी १७

रेवानदी भित्रका नारीहरूले घोड़ा हर्नू र शस्त्र सिकाई पुनः फर्काई दिनु ।

त्यो बिन्ती ऋषिको सुनेर खुशिभै * फेर् शेषजीले पनि
आज्ञाभो म कहन्छु सब् सुन तिमी * राम्को चरित्रै भनी
घोड़ा फेर् रघुनाथको घुमिघुमी * रेवा किनार्मा गयो
साम्ने सब् जनका पसेर नदिमा * त्यो अश्व गुप्तै भयो १
घोड़ा रक्षक जो थिया सकल ती * दुःखित बहुतै भई
त्यो हाल् बिन्ति गऱ्या उसै बखतमा * शत्रुघ्नलाई गई
हे नाथ् ! गर्नु कसो हुकुम् दिनुहवस् * चाँडो हजुर्ले यहाँ
घोड़ा ता नदिमा गुपत हुनगयो * सब्का अगाडीमहाँ २
बिन्ती एति सुनेर फौज् सकलको * शत्रुघ्नजीले पनि
भन्नूभो नडराउ गर्छु मयिंले * यस्को उपायै भनी
खातिर् ती सब फौजलाइ दिइ फेर् * रेवा किनार्मा गया
पुष्कल् औ हनुमान् दुवैकन लिई * जल्भित्र पस्ता भया ३
त्यो रेवा नदिमा ठुलो रह थियो * तेस् भित्र जाँदा महाँ
देख्या एक् सुनको शहर् मणिजडित * सुन्दर् बन्याको तहाँ
देख्याथ्या जब त्यो शहर् नजरले * आश्चर्य साह्रै भया
घोडा खोज्न भनेर त्यै रहमहाँ * तीन्जन् सरासर् गया ४

हेर्दै सोहि शहर् पुग्या घुमिघुमी * कवै नारिका घर् महाँ
देख्या त्यो हयलाइ फेर् ति सबले * बन्धन् पऱ्याको तहाँ
शत्रुघ्नैहरुलाइ देखिकन फेर् * नारीहरूले पनि
लाग्या हेर्न तहाँ उसै बखतमा * आया कउन् ई भनी ५
फेरी ती सब नारिका बिच महाँ * मालिक् जउन् एक् थिइन्
शत्रुघ्नैहरुलाइ डाकि नगिचै * तिन्ले सुध्याई लिइन्
को हौ वीर् ! इ तीनै कसोरि अहिले * आयौ अकस्मात् यहाँ
क्या इच्छा छ बताउ सब् तिमिहरु * मेरा अगाडी महाँ ६
प्रश्नै एति सुनेर फेरि हनुमान् * तिन्का नगिच्मा गया
जो काम् आफ्नु थियो तिनैसँग सबै * खोलेर भन्दा भया
श्रीराम्‌का सुन सुन्दरी ! सब जना * दास् हौं अनाहक् महाँ
यो घोड़ा तिमिले हरण् गरिलिंदा * आयौं सबैजन् यहाँ ७
सोझो सामु भई बुझाउ तिमिले * यो अश्वलाई पनि
सम्झाइकन भन्दछु म अहिले * नारी तिमी हौ भनी
दिन्नौ सामु भएर यो हय भन्या * शत्रुघ्नले यै घरी
मार्न्याछन् तिमिहेरुलाइ बुझिल्यौ * वर्षा शरैको गरी ८
यस्तो बात् हनुमानको सुनिसकी * हाँसेर केही तहाँ
लागिन् भन्न ति नारि फेरि हनुमान् * वीर्‌का अगाडी महाँ
यो घोड़ा मयिंले हरण् गरिलियाँ * जानेर राम्‌को भनी
तेस्को हे हनुमान् ! सबै सुन तिमी * कारण् कहन्छु पनि ९
दासी हुँ रघुनायकी म पनि यो * रेवा किनार्‌मा रही
डुल्थ्याँ खुशि भएर यो हय तहाँ * आयो सुशोभित् भई
यो घोड़ा मयिंले हन्याँ यदि भन्या * शत्रुघ्नका सङ् महाँ
होला निश्चय भेट् भनेर अहिले * पक्रेर ल्यायाँ यहाँ १०

सोही कारणले यहाँ · तिमिहरु * आयौ र भेट् भो पनि
यस्ता रीस् रतिभर् नराखन उपर् * यो अश्व पक्री भनी
यौटा अस्त्र सिकाइ दिन्छु अहिले * शत्रुघ्नलाई यहाँ
लैजाऊ तिमिहरु यो हय पनी * खुशीभई मन्महाँ ११
राजा वीरमणी भनेर शिवका * भक्त ठुला छन् कुनै
यो घोड़ाकन फेर् तिनी अब उपर् * पक्री लिन्याछन् उनै
तिन्मायी करुणाछ खूब् शिवजिको * शत्रुघ्नजीले तहाँ
जित्नैलाइ कठिन् हुन्याछ सहजे * तिन्लाइ युद्धैमहाँ १२
यो अस्त्रै ति उपर् प्रयोग् गरिलिनन् * शत्रुघ्नजीले जसै
ईश्वर् हुन् रघुनाथ् भनेर ति पनि * जानी लिन्याछन् तसै
चिन्हन् श्री रघुनाथलाई जब ती * मैंले बिरायाँ भनी
गिर्नन् सोहि बखत् चरण् कमलमा * शत्रुघ्नजीका पनि १३
एति बात् पहिले सुनाइकन त्यो * अस्त्रै सिकाइन् जसै
माग्या जान्छु भनी बिदा ति सँग फेर् * शत्रुघ्नजीले तसै
बीदा भैकन अश्वलाई पनि ली * फर्की तिनै जन् तहाँ
आया त्यो रह देखि निस्किकन फेर् * लश्कर् हरूछन् जहाँ १४

राजा वीरमणिको र रुक्माङ्गदको उपाख्यान ।

शत्रुघ्नै हरुलाई देखिकन सब् * लश्कर्हरूले पनि
सोध्या कुन् रितले तपायिं हरुले * यो अश्व पायौ भनी
सब् बिस्तार् हनुमानले कहिदिंदा * खुशि भई मन्महाँ
तारीफ धेर गऱ्या ति सब् फउजले * शत्रुघ्नजीको तहाँ १
भेरी शङ्ख मृदङ्ग बेन्हरु पनी * सब्ले बजाई लिया
जाओस् जान्छ जहाँ भनी उहिबखत् * त्यो अश्व छोड़ी दिया
वायूका गतिले मुलुक् मुलुकमा * त्यो अश्व घुम्दो भयो
फेरी क्यै दिनमा यसै तरहले * विन्ध्याचलैमा गयो २

श्री शत्रुघ्न पनि फउज्हरु लिई * त्यो अश्वका सङ् गया
शोभा त्यो गिरिको सबै नगिचमा * पौंचेर देख्दा भया
फेरी सुन्दर एक् शहर् नजरले * देख्या नजीक्मा तहाँ
शोभा गर्दछ बिन्ध्यवासिनिजिको * मन्दिर् निरन्तर जहाँ ३
राजा वीरमणी भनी अघि थिया * प्रख्यात तिनैलोक् भरी
धर्मैपूर्वक त्यो मुलुक् भर तिनै * राज् गर्दथ्या त्यो घरी
रुक्माङ्गद् भनि फेर् तिनै नृपातिका * छोरा निरन्तर् गई
गर्थ्या त्यो गिरिमा अनेक् बन बिहार् * नारी हजारौं लिई ४
घोड़ा श्री रघुनाथको घुमि-घुमी * त्यै विन्ध्यपर्वत् महाँ
लाग्यो चर्न गई ति वीरमणिका * छोरा रहन्थ्या जहाँ
सुन्दर् त्यो हयलाई देखिकन ती * आश्चर्य साह्रै भया
कस्को अश्व रहेछ बुझ्दछु भनी * दौडी नजीक्मा गया ५
फेरी त्यो हयका ललाट बिचको * त्यो पत्र सुन्को जसै
बाँच्या ती नृपपुत्रले र बहुतै * क्रोध् गर्न लाग्या तसै
याल्मा त्यो हयको समाति करले * बाँधेर रुख्मा तहाँ
लाग्या भन्न ति फेर् सबै युवतिका * साम्ने अगाडी महाँ ६
मेरो भक्त भनेर यस् नगरिमा * प्रीती मनैमा धरी
बस्छन् श्री भगवान् सदाशिव पनी * जसको सहायै गरी
उसता वीरमणी पिता अझ तलक् * मेरा छँदैमा पनि
रामले शेखि गरेछ वीर् म सरिको * क्वै छैन दोश्रो भनी ७
अर्को वीर छ कुन त्रिलोकभरमा * मेरा पिताका सरी
शेखी तोड्दछु रामको म अहिले * यो अश्वलाई धरी
एती बात पहिले भनेर पछि फेर् * रुक्माङ्गदे वीर् पनि
फर्क्या तेसघरि रामको हय लिई * जान्छु नगरमा भनी ८

पौंची फेर् पुरमा पितासँग ति गै * पश्री चरणमा पऱ्या
रामको यो मयिंले हऱ्याँ हय भनी * हातजोरि बिन्ती गऱ्या
एती बिन्ती सुनेर खुब खुशि भई * फेर् पुत्रलाई पनि
भन्छन् वीरमणी असल् गरिलियौ * हे पुत्र ! तिमूले भनी ६
एती बात् अघि पुत्रका सँग गरी * एकाग्र भै मन् महाँ
फेरी श्री शिवको ति वीरमणिले * ध्यान्गर्न लाग्या तहाँ
क्यैकाल् ध्यान् तिनिले गऱ्याजबतहाँ * प्रत्यक्ष शङ्कर् भई
सोधी बक्सनुभो ति वीरमणिका * साम्ने अगाडी गई १०
हे राजन् ! तिमिले मलाई अहिले * कुन् कारणैले यहाँ
डाक्यौ जल्दि बताउ त्यो सब कुरा * मेरा अगाडी महाँ
यो आज्ञा भगवान् सदाशिवजिको * सूनी सक्याथ्या जसै
हात् जोरीकन फेर् ति वीरमणिले * बिन्ती चढ़ाया तसै ११
हे नाथ् ! यो रघुनाथको हय यहाँ * रुक्माङ्गदैले हरी
ल्यायो गर्नु कसो बताउनुहवस् * मेरा ऊपर् प्रेम् धरी
यो बिन्ती शिवले ति वीरमणिको * सूनेर फेरी पनि
भन्नूभो नबुझेर यो हय हऱ्यो * रुक्माङ्गदैले भनी १२
एही कारणले अवश्य बुझिल्यौ * शत्रुघ्नका सङ् महाँ
कत्तल् क्षत्रियको हुन्या अति ठुलो * पर्न्याछ संग्राम् यहाँ
तस्मात् यो हयलाई ली सँगमहाँ * चाँडो तिमीले पनि
शत्रुघ्नैसँग भन्न जाउ अहिले * दासहूँ म रामकोभनी १३
यो शिक्षा भगवान् सदाशिवजिको * सूनी सक्याथ्या जसै
हात् जोरीकन फेर् ति वीरमणिले * विन्ती चढ़ाया तसै
हे नाथ् ! क्षत्रिय धर्मले गरि यहाँ * रुक्माङ्गदैले पनि
रामको अश्व हऱ्यो कृपा छ शिवको * मेरा उपर्मा भनी १४

क्षत्री भैकन हे प्रभो ! कसरी यो * निन्दित्हुन्याकाम् गरूँ
फेर कँातर् सरि शत्रुका चरणमा * कस्ता हिसाब्ले परूँ
दास् हूँ हे करुणानिधान् ! अब यहाँ * मेरा उपर् प्रेम् धरी
हुर्मत् जुन् रितले रहन्छ उहि काम् * गर्नूहवस् यो घरी १५
बिन्ती एति सुनेर खुब् खुशि भई * शङ्कर्जिले फेर् तहाँ
आज्ञा गर्नु भयो ति वीरमणिका * साम्ने अगाड़ी महाँ
हे राजन् ! तिमि लड्दछौ यदि भन्या * तिम्रो सहायै भई
लड्न्याछु भरसक् अवश्य म पनी * शत्रुघ्नका साथ् गई १६
श्री रामचन्द्र सिवाय वीर् अरु कुनै * आउन् तथापी यहाँ
तिम्रै जीत गराउन्याछु मयिंले * संग्राम् गर्दा महाँ
दर्शन् श्री रघुनाथले जब दिनन् * त्यो दिन् अवश्यै पनि
छोड्न्याछु म लड़ायिं गर्न बुझि्यौ * साँचो कुरा हो भनी १७
अर्को बात पनी म भन्छु सुनिल्यौ * एही लड़ायिं गरी
तिम्रो कीर्ति चलाउँन्याछु मयिंलो * सारा तिनै लोक् भरी
आज्ञा श्री शिवको ति वीरमणिले * सूनी सक्याथ्या जसै
जान्छु लड्न भनेर फौजहरु सब् * सामेल् गराया तसै १८
वीर् रुक्माङ्गदले जउन् बखतमा * त्यो अश्व पक्री लिया
तेस् बेला हयका ति रक्षकहरू * साहै पछाड़ी थिया
सोही कारण रामको हय यहाँ * यस्ले समात्यो भनी
सब् ती रक्षकहेरुका बिच महाँ * जान्दैनथ्या क्वैपनि १९
खोज्दै त्यो हय फेर् ति रक्षकहरू * सोही बनैमा गया
तेस् बन्मा हय त्यो नदेखिकन ती * आश्चर्य साहै भया
सोही औसरमा सबैसँग तहाँ * शत्रुघ्नजीले पनि
सोध्नूभो भन अश्व देखूतिन यहाँ * कस्ले समात्यो भनी २०

घोड़ालाई यसोरि यस् बखतमा * यसले समात्यो यहाँ
भन्या ती सब फौजका बिचमहाँ * निष्केन कोही तहाँ
गान् गर्दै हरिको चरित्र उ बखत् * वीणा करैमा धरी
आया नारदजी बहुत् खुशि भई * आकाश् गतिले गरी २१
देखी नारदलाइ दौड़िकन गै * शत्रुघ्नजीले तहाँ
भक्तिपूर्वक दण्डवत् गरिलिया * पक्रेर पाऊ महाँ
आसन्माथि बसाइ झट् उहि बखत् * पूजा विधान्ले गर्‍या
चर्णोदक् लिइ फेरि नारदजिको * आफ्ना शिरैमा छर्‍या २२
हात् जोरीकन प्रश्न यो गरिलिया * शत्रुघ्नजीले अनि
ब्रह्मर्षे ! रघुनाथको हय यहाँ * कस्ले समात्यो भनी
मिल्ला फेर् कसरी, कहाँ छ हय त्यो * खोजौं कउन् रीत् गरी
शिक्षा गर्नुहवस् यहाँ हजुरले * मेरा उपर् प्रेम् धरी २३
यस्तो प्रश्न सुन्या ति नारदजिले * शत्रुघ्नजीको जसै
यस्ले अश्व हर्‍यो, यहाँ छ भनि फेर् * सब् भन्न लाग्या तसै
हे शत्रुघ्नजि ! भक्त शङ्करजिका * प्रख्यात् तिनैलोक् भरी
राजा वीरमणि यसै नगरिमा * राज् गर्दछन् यो घरी २४
रुक्माङ्गद् भनि फेर् ति वीरमणिका * जेठा कुमार् छन् यहाँ
तिन्ले त्यो हयलाई एहि वनमा * पक्री लग्या घर् महाँ
हे शत्रुघ्नजी ! खुब् भयङ्कर यहाँ * पर्न्याछ संग्राम् भनी
सैचान् दिन्छु म लौ तयार् गर फउज् * चाँडो तिमीले पनि २५
जित्नै छौ पछि ता तिमी तर पनी * पैल्हा लड़ायीं महाँ
साह्रै कष्ट हुन्याछ वीर्हरु अनेक् * कत्तल् हुन्याछन् यहाँ
शत्रुघ्नैकन त्यो सुनाइ पहिले * वीदा तुरुन्तै भया
गान् गर्दै हरिको चरित्र खुशिभै * आकाश् गतीले गया २६

नारद्जी जब जानुभो उहि बखत् * शत्रुघ्नजीले पनि
मन्त्रीलाइ हुकुम् दिया फउजको * व्यूहै गराऊ भनी
उर्दी एति सुन्या तहाँ सुमतिले * शत्रुघ्नजीको जसै
फौज्को व्यूह रचित्गर्‍या अति ठुलो * किल्ला समान्को तसै २७
सोही औसरमा ति वीरमणिले * आफ्ना फउज् जो थिया
भ्याली देश्भरिमा पिटाईकन सब् * सामेल् गराई लिया
फेरी भाइ र पुत्रले सहितका * लश्कर् लिई सङ्महाँ
आया लड्न भनेर त्यै बखतमा * शत्रुघ्नजी छन् जहाँ २८
भेरी शङ्ख मृदङ्ग आदि रणका * बाजा बजाई लिन्या
चल्दामा पृथिवी पनी दमकले * डग्मग् गराई दिन्या
यस्तो लश्कर त्यो ति वीरमणिको * देखी लियाथ्या जसै
आफ्ना लश्करमा हुकुम् गरिलिया * शत्रुघ्नजीले तसै २९
हे वीर् हो ! हतियार् लिईकन यहाँ * चाँडो तयारी भई
लड्नू सब् जनले इ वीरमणिका * साम्ने अगाडी गई
उर्दी एति सुन्या सबै फउजले * शत्रुघ्नजीको जसै
टङ्कार् खुब् धनुको गराइ रणका * बाजा बजाया तसै ३०
फेरी सब् रघुनाथका फउजले * क्रोधित् भई मन्महाँ
वर्षाया हतियार वीरमणिका * फौज्का उपर्मा तहाँ
एकै पल्ट गएर सब् ति हतियार् * फौज्मा गिरेथ्यो जसै
हात्ती रथ् पइदल् सिपाहिहरु सब् * कत्तल् भया धेर् तसै ३१
आफ्ना लश्कर्को बिनाश बहुतै * देखेर क्रोधित् भई
छोड्या अस्त्र अनेक् चढ़ाइ धनुमा * रुक्माङ्गदैले गई
राम्को फौज् पनि फेर् ती वीर्गइ तहाँ * धेरै गिराया जसै
आया पुष्कलजी म लड्दछु भनी * तिन्का अगाडी तसै ३२

सम्ने पुष्कललाइ देखिकन फेर् * रुक्माङ्गदैले तहाँ
लाग्या शेखि गरेर भन्न इ कुरा * त्यो युद्ध - भूमी महाँ
हे पुष्कल् ! सुन राजपुत्र तिमि हौ * राज्पुत्रकै सङ्महाँ
लड्नू योग्य छ युद्ध खुब् गर तिमी * मेरा सँगैमा यहाँ ३३
एती बात् पहिले सुनाइकन फेर् * हात्मा धनुर्बाण् लिया
चार्बाण् पुष्कलका उपर् उहि बखत् * ताकेर छोडी दिया
वीर् रुक्माङ्गदका ति सब् शरहरू * आफ्ना शरैले गरी
काट्या पुष्कल्ले पनी सहजमा * आकाशमै त्यो घरी ३४
फेरी पुष्कलले रिसाई बहुतै * दश् बाण छोडी तहाँ
घोडा सारथि चक्र रक्षक समेत् * मार्‍या उसै बीच्महाँ
फेर् अर्को रथमा चढेर रिसले * रुक्माङ्गदै वीर् पनि
आया पुष्कललाइ गैकन सहज् * मार्छु म ऐल्हे भनी ३५
साम्ने पुष्कलका गएर उ बखत् * भन्दाभया फेर् तहाँ
हे पुष्कल् ! तिमि धन्य छौ तिमिसरी * क्वै छैन दोश्रो यहाँ
आयाँ लड्न म फेरि लौ तिमि पनी * खुब् धैर्यपूर्वक् रह
यौटा अस्त्र चलाउँछु म अहिले * त्यो अस्त्रलाई सह ३६
पैल्हे एति कुरा सुनाइकन फेर् * रुक्माङ्गदैले तहाँ
छोड्या भ्रामक अस्त्र पुष्कलजिको * ताकेर छाती महाँ
बज्र्यो अस्त्र गई जसै हृदयमा * बज्रै समान् बेग् गरी
पुष्कल्को रथ चारकोस् हटिगयो * धक्का उसैको परी ३७
फेरी सारथिले बहुत् जतनले * त्यो रथ् सम्हाली तहाँ
ल्याया पुष्कललाइ त्यै बखतमा * रुक्माङ्गदै छन् जहाँ
साम्नेमा गइ राजपुत्रकन खुब् * हेरेर क्रोध्ले गरी
लाग्या भन्न इ बात ति पुष्कल तहाँ * हात्मा धनुर्बाण् धरी ३८

हे राज्पुत्र ! यहाँ पराक्रम सबै * तिम्ले गऱ्याको पनि
देख्तामा मँयिले बुझ्याँ तिमि अधिक् * ठूला रह्याछौ भनी
यौटा अस्त्र चलाउँछु म अहिले * सैंचान् अगाडी दिई
तेस्को चोट् तिमिले पनि सहु यहाँ * खुब् धैर्य मन्मा लिई ३९
एती बात् पहिले सुनाई धनुमा * एक् बाण् चढाई लिया
त्यो बाण् फेरि तहाँ ति पुष्कलजिले * मन्त्रेर छोड़ी दिया
बीर् रुक्माङ्गदका गएर रथमा * त्यो बाण् गिरेथ्यो जसै
वायूकै सरि बेगले गगनमा * त्यो रथ् उडायो तसै ४०
बेगले त्यो रथ सूर्यका नगिचमा * उड्दै बराबर् गयो
ताहीं सूर्यजिका कठोर् किरणले * त्यो रथ् खरानी भयो
लागेथ्यो जब डढ्न त्यो रथ तहाँ * रुक्मांगदै बीर् पनि
फालहाल्या रथदेखि क्यै घरि रह्या * डढ्छु म ऐल्हे भनी ४१
आकाश्देखि कुदेर बेग्सित जसै * गीऱ्या जमीन्मा गई
मूर्छा पर्नगयो उसै बखतमा * पीडा शरीर्मा भई
वीर् रुक्मांगदलाइ मूर्छित भई * देख्या गिऱ्याका जसै
तिन्का फौज्हरु जो थियातिपनि सब् * भाग्या डरैले तसै ४२
छोरो मूर्छित् भै गिऱ्यो भनि बहुत् * क्रोधित् भई मन्महाँ
आया वीरमणी म लड्दछु भनी * पुष्कल् रहन्थ्याँ जहाँ
सोही औसरमा कुदेर हनुमान् * साम्ने अगाडी गया
पुष्कल्को म सहाय गर्दछु भनी * तिन्लाइ रोक्दा भया ४३
लड्न्या मन्सुबले ति वीरमणिका * साम्ने अगाडी महाँ
आयाका हनुमानलाइ उ बखत् * पुष्कल्जी भन्छन् तहाँ
ऐल्हे हे हनुमान् ! इ वीरमणिका * सङ्गमा म लड्छु भनी
आयौ व्यर्थ तिमी सहज्सँग यहाँ * जित्न्याछु मैले पनि ४४

हे वीर् ! देव मनुष्य दानवहरू * सम्पूर्ण जम्मा भई
आया लड्न भन्या पनी तिमि सहज् * एक्लै अवश्यै गई
सक्छौ जित्न भन्या इ वीरमणि हुन् * जोरी भन्या भैं गरी
आयौ लड्छु भनेर लौ किन तिमी * रणमा अगाड़ी सरी ४५
ई बात् पुष्कलको सुनेर हनुमान् * अत्यन्त खुशी भया
छोडी ती नृपलाइ लड्छु भनि फेर् * अर्कै थलामा गया
भाई एक थिया ति वीरमणिका * त्यो युद्ध - भूमीमहाँ
तिन्कै साथ महाँ गएर हनुमान् * खुब्लड्नलाग्यातहाँ ४६
फर्क्याथ्या हनुमान् जसै उहि बखत् * अत्यन्त क्रोधित् भई
हाँक्या पुष्कलले ति वीरमणिका * साम्ने अगाडी गई
देख्या पुष्कललाई वीरमणिले * आफ्ना अगाड़ी जसै
साह्रै शेखी गरेर बालक बुझी * क्यै भन्न लाग्या तसै ४७
हे पुष्कल् ! तिमिलाइ बालक बहुत् * देखेर खुब् मन्महाँ
माया लाग्छ कसोरि लड्नु मयिले * तिम्रा सँगैमा यहाँ
मेरो पुत्र अघी लडेर तिमिले * मूर्छा गरायौ भनी
आयौंथ्यौं रिसले तथापि अब ता * रीस् छैन केही पनि ४८
बालक् भै किन मर्नलाइ अहिले * आयौ रणस्थल् महाँ
फर्की जाउ तिमी यसै बखतमा * शत्रुघ्नजी छन् जहाँ
यै रीत्का अरु बात् ति वीरमणिले * छेड्का सुनाया जसै
गम्भीर् वाणि गरेर पुष्कलजिले * उत्तर दिया फेर् तसै ४९
हे राजन् ! तिमिले भन्यौ मकन जो * बालक् रह्याछौ भनी
साँचै बालक छु म ता तिमि त छौ * बूढा अवश्यै पनि
मान्छन् क्षत्रीयमा पराक्रमि भया * ठूलो भनी सब् यहाँ
बृद्धै हो भनी क्यै पराक्रमि न भै * को भन्छ संसारमहाँ ५०

तिम्रा पुत्र गिन्या जउन् तरहले * तिम्लाइ त्यै रीत् गरी
मूर्छा पारि गिराउन्याछु अहिले * थिर् भै रहू क्यै घरी
ई बात् पुष्कलको सुनेर बहुतै * बालख् बुझी मन्महाँ
हाँस्या वीरमणी ति पुष्कलजिको * ठट्टा गरी धेर् तहाँ ५१
हेलाँ धेर गरी ति वीरमणिले * ठट्टा गर्‍याको जसै
देख्या पुष्कलले र क्रोधगरि बहुत् * नौ वाण् चलाया तसै
एकै बार् नउवाण् जसै हृदयमा * लाग्यो उ वेग्ले गई
लाग्यो बग्न रगत् ति वीरमणिका * घाऊ शरीर्मा भई ५२

घायल् गर्‍या भनि ति वीरमणी रिसाया
छानेर तीन् शर लिईकन फेर् चलाया
पुष्कल्जिको पनि गएर निधार माहाँ
लाग्यो ति शर्हरु उसै घरि जल्दि ताहाँ ५३
लागेर तीन् शर् ति पुष्कल् झन् रिसाई
एकै बखत् शर अशी धनुमा चढ़ाई
छोडेर अश्व रथ सारथि मारि ताहाँ
गर्ज्या ति वीरमणिका गई सामुमाहाँ ५४

फेर् अर्को रथमा चढ़ेर रिसले * अर्को उठाई धनू
लाखौं वाण्लिई फेर ति वीरमणिले * हान्या छिटो क्या भनूँ
सारा ती शर लागि फौज्हरु तहाँ * पुष्कल् तरफ् जो थिया
धेरै बीर्हरुलाइ तेस् बखतमा * कत्तल् गराई दिया ५५
आफ्ना लश्करको बिनाश बहुतै * देखेर पुष्कल् पनि
लाग्या शर्हरु छोड्न वीरमणिको * सब् फौज् गिराऊँ भनी
एकै बार् दुइ वीरका शरहरू * लागी अनेक् वीर् मरी
लाग्यो बग्न कुलो तहाँ रगतको * शोभा बहुतै गरी ५६

आकाश् औ रणभूमिमा सलह भैं * ढाक्ता ति शर्ले तहाँ
रात्रीकै सरि अन्धकार् हुनगयो * सारा रणस्थल् महाँ
हात्ती रथ् पइदल् सिपाहिहरु फेर् * लागी ति शर्ले गरी
कत्तल् भै जिमिमा गिरीकन सबै * ढाक्यो रणस्थल् भरी ५७
सारा वीर् दुइ तर्फका उस बखत् * व्याकुल् बहुतै भया
टिक्नै मुश्किल भै रणस्थल महाँ * भागेर अन्तै गया
क्रोधित् भैकन फेर् ति बीरमणिले * वर्षा शरैको गरी
ढाक्या ठीक् पिंजरा गराइकन रथ् * पुष्कल्जिको त्यै घरी ५८
फेरी एक्शय शर् ति वीरमणिले * छोडी उसै बिच्महाँ
जल्दी पुष्कलको कवच् पनि सहज् * काटी गिराया तहाँ
एकै पल्ट तहाँ अनेक् शरहरू * लागेर बेग्ले गई
क्यै काल् पुष्कलजी गिऱ्यारथ उपर् * व्याकुल् बहुतै भई ५९
क्यैकाल् मूर्छित् भै उठेर पछि फेर् * खुब् धैर्य मन्मा धरी
काट्या त्यो शर जाललाई सहजै * आफ्ना शरैले गरी
फेरी त्यो रणभूमिका बिचमहाँ * अत्यन्त क्रोधित् भई
भन्छन् पुष्कलजी ति वीरमणिका * साम्ने अगाडी गई ६०
हे राजन् ! तिमिले सहज्सँग यहाँ * ऐल्हे मलाई पनि
पार्दा यो शर जालमा बुझिलियौँ * धन्यै रह्याछौ भनी
एति बात् पहिले सुनाइकन फेर् * तीन् बाण् करैमा धऱ्या
साम्ने सब् जनका ति पुष्कलजिले * ठूलो प्रतिज्ञा गऱ्या ६१
क्रोध्ले पूर्ण भई उसै वखतमा * सब् वीरलाई पनि
भन्छन् पुष्कलजी सुनुन् सब यहाँ * मेरो प्रतिज्ञा भनी
मैले बीरमणीजिलाई सहजै * साम्ने सबैका यहाँ
मूर्छा पारि गिराउन्याछु अहिले * यो युद्ध भूमीमहाँ ६२

मूर्छा पार्न सकीन क्यै गरिभन्या * साँचो कुरा गर्दछु
अग्नीमा अहिले प्रवेश् गरि यहाँ * हत्या गरी मर्दछु
एहीबात् पहिले सुनाइकन फेर् * एक् बाण् चलाया जसै
बीच्मै त्यो शरलाई वीरमणिले * काटी खसाया तसै ६३
फेर् अर्को शर त्याग् गऱ्या उहि पनी * आफ्ना शरैले तहाँ
टुक्रा पारिदिया ति वीरमणिले * आकाशका बीच्महाँ
तीन् बाण्मा दुइ बाण् बिफल् जब भयो * पुष्कल्जिलाई पनि
चिन्ता पर्न गयो पुऱ्याउँ कसरी * मेरो प्रतिज्ञा भनी ६४
फेरी श्री रघुनाथका चरणको * भक्ती मनैमा धरी
तेश्रो बाण् धनुमा चढाइकन खुब् * मन्त्रेर धैर्यै गरी
छोड्या त्यो शर गै ति वीरमणिका * लाग्यो शरिर्मा जसै
साह्रै चोट् परि बेदना हुनगई * मूर्छा पऱ्या ती तसै ६५
सोही औसरमा तहाँ ति हनुमान् * साह्रै ठुलो क्रोध् गरी
लड्थ्या त्यो घरि वीरसिंहसित गै * साम्ने अगाडी सरी
देखी श्री हनुमानलाइ नगिचै * हात्मा धनुर्बाण् लिया
बाण्को वर्षण धेर् गरेर बहुतै * ब्याकुल् गराई दिया ६६
एकै पल्ट गई ति सब् शरहरू * लाग्या शरिर्मा जसै
घाऊ धेर भई रगत् बहिगयो * सारा शरीर्मा तसै
क्रोधित् भैकन् वीरसिंह नृपका * छातीविषे जोर् गरी
हान्या श्री हनुमानले मुठि जसै * लोट्या ति मूर्छापरी ६७
रुक्मांगद् पनि चोट खाई पहिले * मूर्छा भयाका थिया
व्यूँभी क्रोध गरेर फेर् उहि बखत् * हात्मा धनुर्बाण लिया
रुक्मांगद् र सुभांगदै ति दुइले * सोही बखत्मा तहाँ
फेरी श्री हनुमानलाई शरले * ढाक्या रणस्थल् महाँ ६८

देखी लड्न्या दुबै वीर्कन तहिं हनुमान् वीर् पनी खुब् रिसाई
प्राण् लिन्छु ई दुबैको भनि नगीच दुबै वीरका जल्दि जाई
बेही आफ्ना पुछर्ले दुई रथ तिनको भूमिमा पट्कि दिया
रुक्माङ्गद् फेर् सुभाङ्गद्कन पनि सहजै मूर्छित पारिलिया ६८

राजा बीरमणितिरबाट गणहरूसमेत शिवजीको शत्रुघ्नहरूसित युद्ध।

जो फौज् वीरमणी तरफ् अरु तहाँ * बाँकी रह्याका थिया
पुष्कल्ले शर वृष्टि खुब्सित गरी * सब्लाई मारी दिया
मेरा भक्त उपर् विपद् परिगयो * उद्धार् म गर्छु भनी
पट्टीदारि भएर वीरमणिका * आया सदाशिव् पनि १
देख्या श्री शिवलाइ शत्रुदलमा * शत्रुघ्नजीले जसै
आफैं लड्छु भनेर आइ शिवका * साम्ने भया फेर् तसै
साम्ने देख्नु भयो जसै शिवजिले * शत्रुघ्नलाई तहाँ
आफ्ना गण्हरुलाइ उर्दि दिनुभो * लड्नू भनी रणमहाँ २
साहै क्रोध् गरि वीरभद्रकन फेर् * आज्ञा भयो यो पनि
पुष्कल्लाइ गएर जल्दि तिमिले * मारेर आऊ भनी
यो आज्ञा शिवको सुनेर खुशिभै * श्री वीरभद्रै गई
लाग्या लड्न तहाँ ति पुष्कलजिका * साम्ने अगाड़ी भई ३

श्रीवीरभद्रकन देखि बहुत रिसाया
पुष्कल् पनि रथ चढीकन जल्दि आया
पाँच् बाण छोड़िकन फेरि लगाइ ताहाँ
गर्ज्या ठुलो स्वर गरी रणभूमि माहाँ ४
श्रीवीरभद्र पनि फेरि बहुत रिसाया
पुष्कल् उपर् त्रिशुल एक ठुलो चलाया
देखी त्रिशुल्कन अनेक् शर फेर् चलाया
काटेर पुष्कलजिले जिमिमा गिराया ५

काट्या पुष्कलले त्रिशुल्कन जसै * फेर् वीरभद्रै पनि
आया क्रोध गरेर पुष्कलजिको * रथ् चूर्ण गर्छु भनी
पक्री बाहुलिले उठाइकन रथ् * फ्याँक्या जमीन्मा जसै
त्यो रथ् चूर्ण भयो र पुष्कल पनी * उत्र्या जमीन्मा तसै ६
फेरी ती दुइ वीरले उहि बखत् * रणमा अगाड़ी सरी
बाहू युद्ध गर्‍या परस्पर महाँ * साहै ठूलो क्रोध् गरी
घूँड़ाले मुठिले र बाहु दुइले * हान्दा बराबर् तहाँ
हुन्थ्यो वज्र सरी अवाज् अति ठुलो * त्यो युद्धभूमी महाँ ७
चार्दिन् त्यो रणभूमिको विचमहाँ * तेस्तै हिसाब्ले गरी
भारी युद्ध गर्‍या परस्पर तहाँ * मार्न्या इरादा धरी
फेरी पाँच् दिनभो जसै उहि बखत् * अत्यन्त क्रोधित् भई
दिन्भर् युद्ध गर्‍या ति वीर दुइले * उफ्री गगन्मा गई ८
साहै क्रोधित वीरभद्र हुनगै * पाँचौं दिनैमा तहाँ
हान्या वज्र समानको मुशलले * पुष्कल्जिका शिर्महाँ
चोट् लागीकन त्यो कठोर् मुशलको * मूर्छित् भयाथ्या जसै
काट्या शिर् पनि झट् ति पुष्कलजिको * फेरी तिवीर्ले तसै ९
मारी पुष्कललाइ खुब् खुशिभई * फेर् वीरभद्रै पनि
गर्ज्या त्यो रणभूमिका बिचमहाँ * मार्‍याँ ठुलो वीर् भनी
पुष्कल् मर्न गया भनेर बहुतै * शत्रुघ्नजी फेर् तहाँ
लाग्या गर्न विलाप् अनेक् तरहले * त्यो युद्धभूमी महाँ १०
सुर्ता पुष्कलको गरेर बहुतै * व्याकुल् भयाका जसै
देख्ता शंकरले बुझाउनु भयो * शत्रुघ्नलाई तसै
हे शत्रुघ्न ! विचार् नराखिकन क्यै * जान्या पुरुष् भै यहाँ
सुर्ता यो किन गर्दछौ तिमि ठुलो * आएर संग्राम्महाँ ११

कालोरुद्र इ वीरभद्र बुभिल्यौ * क्रोधित इनै वीर् भई
दक्षैको पनि यज्ञ नाश् गरिदिया * एक्लै सहज्मा गई
उस्ता वीर् सँगमा बराबर भई * पाँच्दिन् लड़ी खुब् यहाँ
पुष्कल् मर्न गया भन्या किन तिमी * शोक् गर्दछौ मन्महाँ १२
इन्को शोक् रतिभर् नमान तिमिले * खुब् धैर्य मन्मा धरी
लड्नू योग्य छ यत्नपूर्वक यहाँ * के हुन्छ सुर्ता गरी
इ बात् शङ्करको सबै सुनि सक्या * शत्रुघ्नजीले जसै
क्रोध्ले शंकरका उपर् शर बहुत् * वर्षा गराया तसै १३
शंकर्ले पनि क्रोध् गरेर बहुतै * वर्षा शरैको गऱ्या
लड्दा यै रितले ति वीर दुइले * आकाश् शरैले भऱ्या
आकाश्मा बसि देवताहरु पनी * आश्चर्य भै मन्महाँ
ताडिफ् धेर गरेर एहि रितको * गर्थ्या कुरा सब् तहाँ १४
यो संग्राम् बहुतै भयंकर भयो * हामी हरूले पनि
हेर्नु पर्दछ लौ कसोरि कति दिन् * लड्दा रह्याछन् भनी
एग्घारौं दिन बित्न गो ति दुइले * संग्राम गर्दा जसै
ब्रह्मास्त्रै लिइ छोड्दिया शिव उपर् * शत्रुघ्नजीले तसै १५
फेरी श्री भगवान् सदाशिवजिले * ब्रह्मास्त्रको त्यो घरी
संहार् गर्नुभयो चढाइ धनुमा * एक ब्रह्मशिर् त्याग् गरी
धेरै बाण् अरु त्याग् गरी उहिबखत् * सब् मर्म मर्मै महाँ
मूर्छा शंकरले गराउनु भयो * शत्रुघ्नलाई तहाँ १६
श्री शत्रुघ्नजिलाई त्यो रणमहाँ * देख्या गिऱ्याको जसै
हाहाकार् गरि रामका सकल फौज् * भाग्या डरैले तसै
फेरी श्री हनुमान् रिसाईकन खुब् * दौडेर बेग्ले गरी
साम्ने शंकरका गया उहि बखत् * लड्न्या इरादा धरी १७

पौंची श्री हनुमानले शिवजिका * साम्ने भन्या यो पनि
हे शंकर् ! रघुनाथको किन तिमी * काम् विघ्न गर्छौं भनी
ध्यान् गर्छन् रघुनाथकै शिव पनी * भन्थ्या सबै जन् यहाँ
रामका लश्करको विनाश् किन गर्‍यौ * यो युद्धभूमि महाँ १८
यस्को कारण क्यै भया सकल त्यो * मेरा अगाडी कहू
नाहीं शेखि छुटाइ दिन्छु अहिले * खुब् यत्नपूर्वक् रहू
ई बात् श्री हनुमानको सुनिसकी * भन्छन् सदाशिव् तहाँ
साँचा हुन् तिमिले भन्यौ जतिकुरा * ऐलहे मलाई यहाँ १९
के गर्नू तर भक्त वीरमणि हो * मेरो अवश्यै पनि
भक्तै माथि विपद् परेर अहिले * रक्षा म गर्छु भनी
आयाको छु तथापि भक्ति रघुनाथ् * ज्यूकै सदा गर्दछु
भक्तै हो भनि आइ दर्शन दिया * उन्कै शरण् पर्दछु २०
यस्तो बात् शिवको सुनेर हनुमान् * वीर्ले उसै बिच्महाँ
हान्या पत्थर एक् उठाइ शिवको * रथ्लाइ ताकी तहाँ
लाग्यो पत्थर त्यो गएर रथमा * रथ् चूर्ण भैगो जसै
क्रोध्ले पूर्ण भई सदाशिव पनी * उत्र्या जमीन्मा तसै २१
फेरी एक ठुलो सदाशिवजिले * शक्ती उठाई लिया
त्यै शक्ती हनुमानका हृदयमा * ताकेर छोडी दिया
त्यो शक्ती पनि फेर् छलेर हनुमान् * वीर्ले तुरुन्तै तहाँ
हान्या वृक्ष ठूलो उखेलि शिवका * ताकेर छातीमहाँ २२
त्यै बीच्मा शिवले मुसल् अति ठुलो * लीएर फेरी पनि
भन्नू भो हनुमानलाइ अब हेर् * मार्छु तँलाई भनी
पैलहे एति भनी मुसल्कन तहाँ * छोडी दिनूभो जसै
तेस्लाई पनि फेर् छल्या ति हनुमान् * वीर्ले सहज्मा तसै २३

बेग्ले सोही मुसल् जहाँ गई गिन्यो * फोड़ेर पृथ्वी तहाँ
सोभै त्यो शिवको मुसल् उहि बखत् * पौंच्यो रसातल् महाँ
फेरी श्री हनुमानले पनि ठूलो * पर्वत् उठाई लिया
क्रोधले पूर्ण भई सदाशिव उपर् * ताकेर छोडी दिया २४
एही रितसित वृक्ष पर्वत शिला * वर्षा गराया जसै
सन्तोष् भै हनुमानलाइ शिवले * आज्ञा गऱ्या फेर् तसै
क्या बात् हे हनुमान् ! पराक्रमि महाँ * क्वै छैन तिम्रा सरी
जो माग्छौ वरदान् म दिन्छु अहिले * खुशी हुनाले गरी २५
यो आज्ञा शिवको सुनेर हनुमान् * वीर् भन्न लाग्या तहाँ
श्री रामचन्द्रजिको कृपा हुनगई * पूर्णछु वर्ले यहाँ
माग्छु तै पनि वर् कृपा हजुरले * मेरा उपर्मा गऱ्या
रक्षा गर्नुहवस् इ सब् पुरुषको * जो-जो समर्मा मऱ्या २६
द्रोणाचल् गिरिमा गएर अहिले * ल्याएर औषध यहाँ
सब्को प्राण बचाइ दिन्छु मयिले * यो युद्धभूमी महाँ
औषध् ली जब तक् म फिर्दिन यहाँ * सब्को जतन्ले गरी
रक्षा गर्न कबोल् गऱ्या हजुरले * जान्या थियाँ यो घरी २७

हनुमानजीले द्रोणाचलमा औषधी लिनजानु र देवताहरूसित युद्ध गर्नू ।

यो बिन्ती हनुमानको सुनि सकी * भन्छन् सदाशिव् पनि
रक्षा ई सबको म गर्छु तिमि गै * ली आऊ औषध् भनी
यो आज्ञा शिवको सुनेर हनुमान् * द्रोणाचलैमा गया
पौंची त्यो गिरिमा पुछर् जमिनमा * जोर्ले बजार्दा भया १
काँप्यो पर्वत त्यो सबै उहि बखत् * सोही दमक्ले जसै
रक्षक् जो गिरिका थिया ति पनि सब् * आएर घेऱ्या तसै
फेरी श्री हनुमानलाइ सब ती * रक्षकहरूले पनि
वर्षा खुब् हथियारको गरिलिया * मार्छौं सहज्मा भनी २

फेरी श्री हनुमानले पनि तहाँ * लातले पुछरले गरी
हानी ती सब वीरलाइ सहजै * व्याकुल् गऱ्या त्यै घरी
कोही मूर्छित भै गिऱ्या जमिनमा * कोही डरैले तहाँ
भाग्या प्राण बचाइ शीघ्र गतिले * श्रीइन्द्रजी छन् जहाँ ३
देखी सोधिलिया ति सब्कन तहाँ * श्री इन्द्रजीले पनि
कुन् वीर्ले तिमिहेरुलाइ अहिले * घाऊ गरायो भनी
आज्ञा इन्द्रजिको सबै सुनिलिया * रक्षकहरूले जसै
हात् जोरीकन इन्द्रका हजुरमा * बिन्ती चढ़ाया तसै ४
हे नाथ् ! बानर एक् यसै बखतमा * द्रोणाचलैमा गयो
त्यस्ले जो रखवार् थिया हजुरका * सब्लाइ मार्दो भयो
माऱ्यो क्वैकन कोहिलाइ रिसले * मूर्छा गराई दियो
आयौं हामि खबर् बताउन तहाँ * त्यो वीर् बसेकै थियो ५
यस्तो बात् रखवारको सुनी यहाँ * श्री इन्द्रजीले पनि
धौतालाइ हुकुम् दिया तिमिहरू * सब् लड्न जाऊ भनी
आज्ञा इन्द्रजिको सुन्या सकल ती * धौताहरूले जसै
जान्छौं लड्न भनेर द्रोणगिरिका * पौंच्या शिखर्मा तसै ६
फेरी श्री हनुमानका नगिचमा * धौताहरू सब् गई
लाग्या घेर् हतियार् खसाउन तहाँ * अत्यन्त क्रोधित् भई
देख्याथ्या हनुमानले पनि तहाँ * धौताहरू जो थिया
सब्का साथ लडेर त्यै बखतमा * व्याकुल् गराई दिया ७
व्याकुल् भै डरले फिरेर ति सबै * धौताहरू फेर् गई
बिन्ती इन्द्रजिका गऱ्या हजुरमा * दुःखित् बहुतै भई
हे नाथ् ! हामिहरू सबैकन जित्यो * त्यस् बानरैले तहाँ
तेस्को केहि उपाय लौ हजुरले * गर्नूहवस् झट् यहाँ ८

एती बिन्ति सुनेर इन्द्रजि पनी * चिन्तित् बहुतै भया
जल्दी सोहि घरी बृहस्पतिजिका * साम्ने अगाडी गया
पाऊमा गुरुका परेर पहिले * बिन्ती गऱ्या यो पनि
कुन् हो बानर त्यो बताउनु हवस् * ऐल्हे मलाई भनी ६
बिन्ती इन्द्रजिको बृहस्पतिजिले * सूनी लियाथ्या जसै
साराहाल् हनुमानको जति थियो * एक्एक् सुनाया तसै
भक्तै हुन् रघुनाथका इ हनुमान् * कारण् कुनै एक् भई
आया औषधि खोज्नलाइ तिमिले * शान्तै गराऊ गई १०
यो आज्ञा गुरुको सुनेर सुरराज् * अत्यन्त खूशी भया
शान्तै श्री हनुमानजी गरुँ भनी * द्रोणाचलैमा गया
साम्ने गै हनुमानलाइ पहिले * सोध्याभया यो पनि
ऐल्हे के मनमा लिई तिमि यहाँ * आई रह्याछौ भनी ११
फेरी पर्वत यो उठाई अहिले * लैजान खोज्छौ कहाँ
त्यो बात् खोलिकह्यौ भन्या म पनिक्यै * मद्दत् दिन्याछु यहाँ
त्यस्तो इन्द्रजिको वचन्ति हनुमान् * वीर्ले सुन्याथ्या जसै
आयाँ कारण यो परेर अहिले * सब् बात् सुनाया तसै १२
औषध् चिन्ह कठिन् भयो र मयिंले * बोकेर पर्वत् पनि
आँट्याको छु लिएर जान अहिले * चिनन् सुषेण्ले भनी
खाली औषधि सोहि बक्सनु भया * अत्यन्त खूशी भई
फर्की श्री रघुनाथका फउजको * उद्धार् म गर्थ्यां गई १३
यो बिन्ती हनुमानको सुनिलिया * श्री इन्द्रजीले जसै
यो हो औषधि त्यो भनेर खुशिभै * औषध् चिन्हाया तसै
त्ये औषध्लिई फेर फिरेर हनुमान् * आई रणस्थल् महाँ
छर्की औषधि त्यो खडा गरिदिया * सब् वीरलाई तहाँ १४

युद्ध भूमिमा रामचन्द्रको आगमन र राजा वीरमणीको आत्मसमर्पण ।

मूर्छा देखि उठेर फेर् सकल ती * रामका फउज् त्यै घरी
लाग्या लड्न गएर शत्रुहरूका * साम्ने अगाडी सरी
पुष्कल्जी गई वीरभद्रसित फेर् * भारी लड़ायीं गऱ्या
फेरी लड्न भनी सदाशिवजिका * शत्रुघ्न साम्नेसऱ्या १
शत्रुघ्नैकन देखि सम्मुख महाँ * शङ्कर्जिले फेर् तहाँ
दिव्यास्त्रैहरु धेर् प्रयोग् गरिलिया * त्यो युद्धभूमी महाँ
जुन्-जुन् अस्त्र चलाउँथ्या शिव तहाँ * शत्रुघ्नजीले पनि
सोही अस्त्र चलाउँथ्या उहि बखत् * संहार गर्नै भनी २
त्यै बिच्मा शिवले रिसाई शरको * वर्षा बहुतै गऱ्या
ती सब् शर्हरु लागि सैन्यहरु धेर् * शत्रुघ्नजीका मऱ्या
आफ्ना फौज्हरुको विनाश बहुतै * देखेर चिन्ता गरी
सम्झ्या श्री रघुनाथको पदकमल् * शत्रुघ्नले त्यै घरी ३
खुब् एकाग्र भई स्मरण् गरिलिया * शत्रुघ्नजीले जसै
पुष्पक्माथि चढ़ेर ताहिं रघुनाथ् * पाल्नुभयो झट् तसै
देखी श्री रघुनाथलाइ उ बखत् * अत्यन्त खुशी भई
पाऊमा परि दण्डवत् गरिलिया * शत्रुघ्नजीले गई ४
फेरी शंकरले पनी उहि घरी * संग्रामको त्याग् गऱ्या
साह्रै खुशी भएर गै नगिचमा * रामका चरणमा पऱ्या
हात् जोरीकन फेर् उसै बखतमा * बिन्ती गऱ्या यो पनि
हे नाथ् ! पर्छु शरण् सबै कसुरको * माफ् पाउँलाकी भनी ५
यो बिन्ती शिवको सुनेर खुशिभै * रामचन्द्रजीले पनि
आज्ञा गर्नुभयो कसूर हजुरको * क्यै छैन यसमा भनी
राजा वीरमणी ठुलो हजुरका * भक्तै भनी जान्दछु
भक्तैलाइ सहाय जो दिनुभयो * योग्यै म त्यो ठान्दछु ६

हे शङ्कर्जी ! ममा र फेर् हजुरमा * कौनै कुराको पनि
केहि छैन फरक् म जान्दछु सबै * एकै स्वरूप् हो भनी
तस्मात् कारण भक्ति जो हजुरको * गर्छन् निरन्तर् यहाँ
मेरै भक्त ति हुन् सदा म तिनिमा * राख्छु दया मन्महाँ ७
जो जन् केहि पनी ममा हजुरमा * मन्ले फरक् गर्दछन्
ती सब् दुर्जन् हुन् मऱ्या पछि नरक् * तेस्तै पुरुष् पर्दछन्
भन्या ये रितले अनेक् अरु तहाँ * राम्चन्द्रजीले जसै
आज्ञा गर्नुभयो र शङ्कर पनी * राजी हुनूभो तसै ८
फेरी वीरमणी जहाँ उसघरी * मूर्छा पऱ्याका थिया
तिन्माथी करुणा गरेर शिवले * चैतन्य पारी दिया
मूर्छा देखी उठी ति वीरमणि गै * राम्का चरण्मा पऱ्या
आफ्नू राज्य पनि सबै उहिघरी * राम्लाई अर्पण् गऱ्या ९
बिन्ती फेरि गऱ्या ति वीरमणिले * दोषी म हूँ ता पनि
तेस्को माफ् गरिबक्सियोस् रघुपते ! * आयो शरण्मा भनी
बिन्ती एति सुनेर खुब् खुशि भई * राम्चन्द्रजी फेर् तहाँ
अन्तर्ध्यान् हुनुभो उसै बखतमा * सब्का अगाडी महाँ १
अन्तर्ध्यान् रघुनाथ् जसै हुनुभयो * फेरी सदाशिव् पनि
पाल्नूभो सब गण् लिएर सँगमा * जान्छु म कैलाश् भनी
राजा वीरमणी पनी सँगमहाँ * शत्रुघ्नजीका गई
घोडा रक्षक भै चल्या पछि-पछी * अत्यन्त खुशी भई ११
घोडा श्री रघुनाथको पनि तहाँ * छोडी दियाथ्यो जसै
सारा देश विदेश जंगल पहाड् * खुब् घुम्न लाग्यो तसै
अंगै बंग कलिंग आदि जति छन् * ठूला - ठूला देशहरू
घुम्थ्यो त्यो हय पक्रन्या जन कहीं * निस्केन दोश्रो अरू १२

राजा सुरथको र शत्रुघ्नको युद्ध, रामदर्शन पाई आत्म समर्पण ।

धेर्‌दिन् यै रितले मुलुक्‌-मुलुकमा * घुम्दै कुनै दिन् महाँ
घोडा कुण्डनपुर् विषे पनि पुग्यो * बस्थ्या सुरथ्‌जी जहाँ
भक्तै हुन् रघुनाथका सुरथजी * एकाग्र मन्‌मा धरी
पूजा श्री रघुनाथको ति निशिदिन् * गर्थ्या नियम् खुब् गरी १
कुन्‌दिन् दर्शन पाउँला भनि तहाँ * तिन्‌का मनैमा थियो
संयोग्‌ले रघुनाथको हय पनी * कुण्डन् नगर्‌मा गयो
देख्याथ्या रघुनाथको हय तहाँ * रैतीहरूले जसै
बाँच्या फेर् हयका ललाट बिचको * त्यो पत्र सुन्‌को तसै २
तेस्को अर्थ बुझेर गैकन जहाँ * राजा सुरथ्‌जी थिया
घोडाको सब बात् उसै बखतमा * बिन्ती चढाई लिया
त्यो बिन्ती सब रैतिको सुनिसकी * भन्छन् सुरथ्‌जी पनि
मेरो भाग्य खुलेर त्यो हय यहाँ * आएछ ऐल्हे भनी ३
दर्शन् श्री रघुनाथको पनि सहज् * मिलन्याछ चाँड़ो यहाँ
त्यो घोड़ाकन पक्रि ल्याउ सबले * मेरा अगाडी महाँ
आज्ञा एति तहाँ सुरथ् नृपतिको * सूनी सक्याथ्या जसै
त्यो घोड़ा रघुनाथको ति सबले * पक्रेर ल्याया तसै ४
फेरी मन्त्रिहरू उसै बखतमा * डाकी सुरथ्‌ले पनि
उर्दी जल्दि दिया तयार् गर सबै * मेरा फउज्‌को भनी
आज्ञा एति सुन्या ति मन्त्रिहरूले * राजा सुरथ्‌को जसै
जो-जो सैन्य थिया तयार् गरिलिया * उर्दी बमोजिम् तसै ५
घोडालाइ नदेखि त्यै बखतमा * शत्रुघ्नजीले पनि
सोध्या सब् जनलाइ अश्व अहिले * कस्‌ले समात्यो भनी
आज्ञा एति सुनेर फौज् सकलले * हात् जोरि बिन्ती गर्‍या
हे नाथ् ! वीर्‌हरु आइ यस् मुलुकका * त्यो अश्वलाइ हर्‍या ६

बिन्ती एति सुनेर फौज् सकलको * शत्रुघ्नजीले पनि
सोध्या क्रोध्गरि मन्त्रिका सँगमहाँ * कस्को मुलुक् हो भनी
यो प्रश्नै सुनि फेरि मन्त्रि सुमती * सङ्मा बस्याका थिया
तिन्ले यो पुरि हो सुरथ् नृपतिको * भन्या सुनाई दिया ७
फेरी बिन्ती गऱ्या उसै बखतमा * हे नाथ् ! सुरथ् छन् जहाँ
यौटा दूत् अब गै खबर् बुझि सबै * फर्केर आवस् यहाँ
बिन्ती एति सुनी सक्या सुमतिको * शत्रुघ्नजीले जसै
डाकी अङ्गदलाइ त्यै बखतमा * आज्ञा गऱ्या फेर् तसै ८
हे अङ्गद् ! तिमिले सुरथ् नृपतिको * साम्ने तुरुन्तै गई
जो-जो भन्दछु त्यो कुरा भन सबै * साह्रै चनाखो भई
श्रीराम्चन्द्रजिको प्रभाव नबुझी * यो अश्व ऐल्हे हरी
राख्यौ कुन् मनले बताउ तिमिले * शेखी नहाकमा गरी ९
धर्मै क्षत्रियको लिएर अहिले * घोड़ा हऱ्यौ ता पनि
छोडी द्यौ रघुनाथलाई तिमिले * सम्झी बड़ा हुन् भनी
आज्ञा एति सुनेर दूत् भई तहाँ * अंगद् तुरुन्तै गया
फेरी सोहि घरी सुरथ् नृपतिका * घर्मा ति दाखिल् भया १०
घर्मा अंगदलाइ देखिकन ती * राजा सुरथ्ले पनि
सोध्या सब् जनलाइ यो किन यहाँ * आएछ बानर् भनी
को हो के मनमा लिएर अहिले * आयो अकस्मात् यहाँ
सोधी त्यसकन त्यो कुरा कहु सबै * मेरा अगाडी महाँ ११
यस्तो प्रश्न सुनी सुरथ् नृपतिको * भन्छन् ति अंगद् पनि
दूत् हूँ हे अधिराज् ! म ता बुझ तिमी * शत्रुघ्नजीको भनी
फेरी भन्दछु हित् कुरो म अहिले * घोडा हऱ्यौ जो यहाँ
छोडी द्यौ किन गर्दछौ तिमि विरोध् * राम्चन्द्रका सङ्महाँ १२

मान्या रावण कुम्भकर्ण सहजै * जस्ले समुद्रै तरी
उसको अश्व हरण् गरेर बचुँला * भन्छौ कउन् रित् गरी
छोड्दैनौ रघुनाथको हय भन्या * शत्रुघ्नजीले यहाँ
मान्र्याछन् तिमिलाइ निश्चय पनी * संग्राम भूमी महाँ १३
अंगद्जिको वचन एति सुनेर ताहाँ
उत्तर् दिया सुरथले उहि बीच माहाँ
साँचो भन्यौ तर पनी हय यो हन्याको
कारण् कहन्छु सुन बात् मयिंले गन्याको १४
रामको दर्शन गर्नलाइ बहुतै * इच्छा हुनाले गरी
यो घोड़ा रघुनाथको बुझ तिमी * ल्यायौं जफत्ले हरी
दर्शन् श्री रघुनाथले जब दिनन् * उन्कै अगाड़ी महाँ
मेरो राज्य र अश्व यो म गरुँला * अर्पण् तुरुन्तै यहाँ १५
आवैनन् रघुनाथ् यहाँ जब तलक् * मैले रणैमा गई
लड्न्याछु तिमिहेरुका सँगमहाँ * शत्रू समान्को भई
सूनी अंगदले ति बात् सुरथको * भन्दाभया फेर् पनि
कस्ता रितसित लड्न मन्सुब गन्यौ * शत्रुघ्नका सङ्ग भनी १६
मान्या एक् शरले लवण्कन जऊन् * शत्रुघ्न एक्लै गई
खोज्छौ लड्छु भनी यहाँ किन तिमी * साम्ने उनैका भई
फेरी पुत्र भरतजिका बुझ तिमी * तिन्का सँगै छन् भनी
जस्ले युद्ध गरेर खुश् गरिदिया * श्री वीरभद्रै पनि १७
हे राजन् ! हनुमानलाइ बुझिल्यौ * जस्ले समुद्रै तन्या
लङ्का खाक गरेर राक्षस अनेक् * जस्ले विनाशै गन्या
द्रोणाचल् सहजै गएर जसले * ल्याया पिठैमा धरी
तेस्ता वीर् हनुमानलाइ तिमिले * जित्छौ कउन् रित्गरी १८

अङ्गद्का इ वचन् सबै सुनिसकी * भन्छन् सुरथ्जी तहाँ
घोड़ा दिन्न फिरेर जाउ भन गै * शत्रुघ्नका सङ्महाँ
क्वै वीर् देखि म कम्तिछैन बलमा * शत्रुघ्नका सङ् गई
लड्न्याछु रणमा फउज् लिई यहाँ * आउन् तयारी भई १९
यस्तो बात जसै सुन्या सुरथको * अङ्गद्जि फर्की गया
शत्रुघ्नै सँग त्यो कुरा उहि घरी * पौंचेर भन्दा भया
अंगद् देखि खबर् सुनी सुरथको * शत्रुघ्नजीले पनि
फौज्भर् उर्दि दिया बजाउ रणका * बाजा सबैले भनी २०
आज्ञा एति सुन्या तहाँ फउजले * शत्रुघ्नजीको जसै
युद्धैको शुरुको सबै रकमको * बाजा बजाया तसै
त्यो बिच्मा रथमा चढ़ेर खुशि भै * लड्छु म ऐल्हे भनी
आफ्ना फौजहरू लिएर सँगमा * आया सुरथ्जी पनी २१
देख्या लश्कर त्यो सुरथ् नृपतिको * राम्का फउज्ले जसै
साम्नेमा गइ द्वन्दयुद्ध रिसले * खुब् गर्न लाग्या तसै
जेठा पुत्र थिया सुरथ् नृपतिका * चम्पक् थियो नाम् पनि
तिन्का साथ गएर पुष्कल भिडया * गर्छु लडायीं भनी २२
मोहक् नाम हुन्या सुरथ् नृपतिको * सेनापति एक् थिया
तिन्का साथमहाँ कुशध्वज गई * साम्ने मुढ्डा दिया
एही रितसित सुग्रिवादि सब वीर् * क्रोधित् बहुतै भई
लाग्या लड्न सुरथ् तरफ् जति थिया * वीर्का सँगैमा गई २३
सोध्या चम्पकलाइ पुष्कलजिले * सोही बखत्मा तहाँ
के नाम् हो भन राजपुत्र ! तिमिले * मेरा अगाडी यहाँ
धन्यैवीर् तिमि हौ सहज्सँग यहाँ * मेरा अगाडी पनि
आयौ यो रणभूमिका बिचमहाँ * गर्छु लड़ायीं भनी २४

पुष्कल्का इ वचन् सबै सुनिसकी * भन्छन् ति चम्पक् तहाँ
मेरो चम्पक नाउँ हो भनि दियाँ * के सोद्धछौ फेर् यहाँ
छोरो हूँ रघुनाथको भनि बहुत् * मन्मा घमण्डै गरी
बोल्छौ बात् किन यो समर्थ छ भन्या * आऊ अगाडी सरी २५
एतीबात् भनि फेर् ति चम्पकजिले * वर्षा शरैको गर्‍या
काट्या पुष्कलले ति शर्हरु तहाँ * टुक्रा हुँदै सब् झर्‍या
साह्रै क्रोध् गरि फेर् ति चम्पकजिले * ब्रह्मास्त्र छोड्या जसै
ब्रह्मास्त्रैकन छोडि पुष्कलजिले * संहार् गर्‍या त्यो तसै २६
आफ्नो अस्त्र जसै विफल् हुनगयो * चम्पक्जिले क्रोध् गरी
रामास्त्रैकन फेरि पुष्कल उपर् * छोड्दा भया त्यै घरी
पुष्कल्ले पनि त्यो विफल् गरूँ भनी * धेर् अस्त्रको त्याग् गर्‍या
त्यो रामास्त्र विफल् भएन गई त्यो * लागेर मूर्छा पर्‍या २७
मूर्छा पुष्कल्जी जसै हुनगया * डरले सबै फौज् तहाँ
भागी त्यो रणदेखि त्यै घरि पुग्या * शत्रुघ्नजी छन् जहाँ
पुष्कल् मूर्छितभै गिर्‍या भनि सुन्या * शत्रुघ्नजीले जसै
डाकी श्री हनुमानलाइ नगिचै * आज्ञा गर्‍या फेर् तसै २८
ऐलहे हे हनुमान् ! गई रणमहाँ * मारेर चम्पक् तहाँ
उद्धार् पुष्कलको गरेर तिमिले * लीएर आऊ यहाँ
आज्ञा एति गर्‍या रिसाइ बहुतै * शत्रुघ्नजीले जसै
दौडी श्री हनुमान् ति चम्पकजिका * पौंच्या नगीच्मा तसै २९
देखी श्री हनुमानलाइ रिसले * वीर् चम्पकैले पनि
छोड्या धेर् हतियार् तहाँ ति हनुमान् * वीर्लाइ मार्नैं भनी
जो-जो चम्पक् छोड्दथ्या ति हतियार् * पक्री बिचैमा तहाँ
भाँच्थ्या श्री हनुमान् पनी सहजमा * क्रोधित् भई मन्महाँ ३०

भाँची सब् हतियारलाइ छिनमा * एक् वृत्त हातमा लिई
हान्या चम्पकलाइ फेरि हनुमान् * वीरले तुरुन्तै गई
चम्पक्ले पनि फेर् चढाइ धनुमा * धेर् बाण चलाई लिया
हज्जारौं टुकुरा गरेर बिच मै * त्यो रुख् खसाई दिया ३१
आफ्नू रुख् टुकुरा भई जब गिन्यो * पत्थर् ठुलो एक् धन्या
त्यो पत्थर् हनुमानले उहि बखत् * चम्पक् उपर् त्याग् गऱ्या
त्यो पत्थर् पनि फेर् ति चम्पकजिले * काटी दियाथ्या जसै
दौड़ी चम्पकको गएर धनु त्यो * खोसेर भाँच्या तसै ३२
फेरी श्री हनुमानले पयरमा * पक्रेर जोरले तहाँ
चम्पक्लाई बहुत् घुमाइ रिसले * पट्क्या जमीनै महाँ
जोर्ले श्री हनुमानले जमीनमा * पट्की दियाथ्या जसै
पीड़ा ज्यादि भएर मूर्छित भई * लोट्या ति चम्पक् तसै ३३
चम्पक्का जति फौज् थिया तिपनि सब् * संहार् तुरुन्तै गऱ्या
पुष्कल्लाई उठाई फेरि हनुमान् * वीरले रथैमा धऱ्या
छोरो मूर्छित भै गिऱ्यो भनि खबर् * पाई सुरथ्जी पनि
आया फेर् रथमा चढेर हनुमान् * वीर्लाई मार्छु भनी ३४

देखी सुरथ् नृपतिलाई बहुत् रिसाई
फेरी तहाँ ति हनुमानजि सामु जाई
हातले उसै बखत वृत्त उखेलि लीया
मार्छु सुरथ्कन भनेर चलाई दीया ३५

देखी श्री हनुमानलाइ नगिचै * राजा सुरथ्ले पनि
सोध्या क्या मनमा लिएर अहिले * दौड़ेर आयौ भनी
मेरो चम्पक पुत्र जो जमिनमा * ऐल्हे गिरायौ यहाँ
तेस्को फल् तिमिलाइ दिन्छु मयिंले * यो युद्धभूमी महाँ ३६

भक्तै हौ रघुनाथका तिमि भनी * खुब् जान्दछु त्यो पनि
रामूकै भक्त म हूँ अवश्य बुझिल्यौ * साँचै भन्याँ यो भनी
एति बात् पहिले सुनाइकन फेर् * राजा सुरथ्ले तहाँ
हान्या बाण् हनुमानलाइ बहुतै * ताकेर छाती महाँ ३७
धेरै बाण चलाइ देहभरमा * घाऊ गराया जसै
क्रोधित् भै हनुमानले पनि धनू * भाँच्या सुरथ्को तसै
फेरी त्यै घरिमा सुरथ् नृपतिले * अर्को उठाया धनू
भाँच्या त्यो पनि फेर् गएर हनुमान् * वीर्ले छिटो क्याभनूँ ३८
यै रित्ले अरु जो धनुष् सुरथले * हात्मा उठाई लिया
भाँची श्री हनुमानले ति पनि सब् * टुक्रा गराई दिया
जो लिन्छन् धनु भाँचियो र रिसले * राजा सुरथ् पनि
हान्या शक्ति उठाई फेरि हनुमान् * वीर्लाइ मार्नें भनी ३९
लाग्यो शक्ति गई जसै हृदयमा * मूर्छा तुरुन्तै भया
मूर्छा देखि उठेर फेरि हनुमान् * साम्ने सुरथ्का गया
साम्ने गैकन फेर् सुरथ् नृपतिका * रथ्लाई पक्री जसै
फ्याँक्या श्री हनुमानले सहजमै * रथ् चूर्ण भैगो तसै ४०

चूर्णै गऱ्या रथ भनेर सुरथ् रिसाई
हातमा ठुलो परिघ एक लिई घुमाई
छोड्दा भया रिस गरीकन त्यो जसैता
व्याकुल् बहुत् हुनगया हनुमान् तसैता ४१
औसर् तहीं सुरथले पनि सोहि पाया
अर्को ठुलो रथ उपर् चढ़ि लड्न आया
त्यो रथ् पनि ति हनुमान् गइ जल्दि फेरी
फाली दिया सुरथ्का मुखतर्फ हेरी ४२

एक् कम् पचास् सुरथका रथलाइ ताहाँ
फाल्या यसै रकमले रणभूमि माहाँ
त्यो कर्म देखि हनुमान्कन बीर जान्या
मार्छु भनेर लिई पाशुपतास्त्र हान्या ४३

छोड्या पाशुपतास्त्र क्रोध् गरि तहाँ * राजा सुरथ्ले जसै
निस्क्या भूत पिशाच रुद्रगण सब् * त्यो अस्त्र देखी तसै
फेरी श्री हनुमानले पनि तहाँ * रामचन्द्रको ध्यान् गरी
पक्री पाशुपतास्त्रलाई सहजै * संहार् गऱ्या त्यै घरी ४४

क्रोधित् भैकन फेर् तहाँ सुरथले * ब्रह्मास्त्र छोड्या जसै
मुखबाई हनुमानले निलिदीया * त्यो अस्त्रलाई तसै
ब्रह्मास्त्रै पनि त्यो विफल् जब भयो * राजा सुरथ् छक् पऱ्या
अर्को केहि उपाय गर्न नसकी * राम्चन्द्रकोध्यान्गऱ्या ४५

क्यैकाल् ध्यान्रघुनाथको गरि तहाँ * रामास्त्र फेरी लिया
बाँध्छु यो हनुमानलाइ म भनी * मन्त्रेर छोडी दिया
रामास्त्रैसित जोर् चलेन हनुमान् * बन्धन् उसैमा पऱ्या
शत्रू बाँधि लियाँ भनी सुरथले * खुब्शंखकोनाद्गऱ्या ४६

बन्धन्मा हनुमान् जसै परिगया * पुष्कल् अगाडी सरी
लाग्या लड्न सुरथ्जिका सँगमहाँ * बर्षा शरैको गरी
धेर् बाण् फेरि सुरथ्जिले पनि तहाँ * पुष्कल् उपर् त्याग् गऱ्या
काट्या ती शरलाइ पुष्कलजिले * साराजमीन्मा झऱ्या ४७

जो जो अस्त्र चलाउँथ्या गगनमा * सब् काट्न लाग्या जसै
फेरी एक अमोघ बर्छि रिसले * छोड्या सुरथले तसै
लाग्यो बर्छि गएर त्यो हृदयमा * पुष्कल्जी मूर्छा भया
क्रोधले पूर्ण भएर फेर् सुरथका * शत्रुघ्न साम्ने गया ४८

सामन्ने भैकन फेर् सुरथ् नृपतिका * शत्रुघ्नजीले तहाँ
भन्नूभो हनुमानलाइ तिमिले * बाँध्यौ सहज्मा यहाँ
मेरा फौज्हरुको बिनाश् गरिदियौ * पुष्कल्जिलाई पनि
मूर्छा पारिलियौ भनेर अहिले * आयाँ म लड्नैं भनी ४९
यो शत्रुघ्नजिको बचन् सुनिसकी * भन्छन् सुरथजी तहाँ
बाँध्याँ श्री हनुमानलाइ मयिंले * राम्का कृपाले यहाँ
संग्राम्मा थिरभै रह्यौ यदि भन्या * ऐल्हे मँ तिम्रो पनि
प्राणै नष्ट गराउन्याछु बुझिल्यौ * साँचो कुरा हो भनी ५०
यस्तो वाक्य सुरथ्जिको जब सुन्या * शत्रुघ्न क्रोध्मा पऱ्या
मार्छु यस्कन लौ भनेर सहजे * वर्षा शरैको गऱ्या
आग्नेयास्त्र चढाइ फेरि धनुमा * छोडी दियाथ्या जसै
ब्रह्मास्त्रैकन छोडि फेर् सुरथले * आगो निभाया तसै ५१
क्रोध्ले पूर्ण भएर त्यै बखतमा * शत्रुघ्नजीले पनि
छोड्या मोहन अस्त्र फेर् सुरथको * संहार गर्नैं भनी
आयो त्यो जब मोहनास्त्र रिसले * ब्याकुल् सुरथ्जी भया
जो जो सैन्य थिया तहाँ सुरथका * मूर्छा ति सब् भै गया ५२
रक्षा आज गरुन् सितापतिजिले * यो अस्त्र देखी भनी
एक् बाण जल्दि चलाइ अस्त्रकनत्यो * काट्या सुरथ्ले पनि
आफ्नू अस्त्र जसै विफल् हुनगयो * फेरी उसै बिच्महाँ
क्रोधित् भै शर् वृष्टि खुब्सित गऱ्या * शत्रुघ्नजीले तहाँ ५३
जुन् बाण्ले लवणासुरैकन अघी * माऱ्या उसैले पनि
हान्या फेरि सुरथ्जिलाइ रिसले * मार्छु सहज्मा भनी
बेग्ले त्यो शर फेर् गइ सुरथका * लाग्यो शरीर्मा जसै
मूर्छा पर्न गई गिऱ्या रथ उपर् * राजा सुरथ्जी तसै ५४

मूर्छा देखि उठ्या जसै सुरथ्ले * हात्मा अमोघ्शर्धऱ्या
श्री शत्रुघ्न उपर् रिसाईकन फेर् * त्यो शर् प्रहारै गऱ्या
त्यो बाण् बज्रन गै गयो हृदयमा * शत्रुघ्नजीको जसै
पीड़ा ज्यादि परेर मूर्छित भई * लोट्या जमीन्मा तसै ५५

शत्रुघ्नजी गिरिगया जब भूमि माहाँ
हा हा पऱ्यो सकल फौज्हरुलाइ ताहाँ
हर्षे भई सुरथका जति सैन्य थीया
सब्ले उसै बखत शंख बजाइ लीया ५६

आफ्ना फौज्हरूको बिनाश बहुतै * देखेर क्रोधित् भई
जल्दी सुग्रिवजी पनी सुरथका * सामने अगाडी गई
लाल्लाल् नेत्र गराइ फेर् उहि बखत् * भन्दाभया यो पनि
हे राजन्! स्थिर भै रहू तिमि यहाँ * आयाँ म लड्ने भनी ५७
पैल्हे एति भनेर पर्वत ठुलो * लीएर हात्मा जसै
फ्याँक्या सुग्रिवले र त्यो गगनमै * काट्या सुरथ्ले तसै
पर्वत् व्यर्थ भयो भनेर बहुतै * सुग्रिव्जिले क्रोध् गरी
हान्या फेरि सुरथ्जिलाइ मुठिले * छातीबिषे त्यै घरी ५८

वज्रयो मुठी अति कठोर् जब छातिमाहाँ
क्रोधित् भई सुरथले पनि जल्दि ताहाँ
रामास्त्र मन्त्र गरि फेरि चलाइ दीया
सुग्रीवलाई पनि बन्धन पारि लीया ५९

बाँधी ती सब वीरलाइ रथमा * राखी सुरथ्जी पनि
घर्मा जल्दि फिऱ्या बहुत् खुशिहुँदै * जित्भो लड़ायीं भनी
पौंच्याथ्या सब बीरलाइ सँगमा * लीएर घर्मा जसै
भन्छन् श्री हनुमानका सँगमहाँ * राजा सुरथ्जी तसै ६०

ऐल्हे हे हनुमान्! म भन्छु सुनिल्यौ * राम्चन्द्रको ध्यान् गरी
डाकी लेऊ नहीं भन्या सकलको * आयो बिपद्को घरी
यो बात् श्री हनुमानले सुनिलिया * राजा सुरथ्को जसै
साँचै हो भनि रामका चरणको * ध्यान् गर्न लाग्या तसै ६१
भक्तीपूर्वक ध्यान् गरेर पछि फेर् * भन्दा भया यो पनि
हे नाथ्! दुःख छुटाइ बक्सनुहवस् * आई हजूर्ले भनी
यस्तौ रित्सितफेर् अनेक् स्तुति गऱ्या * रामचन्द्रजीको जसै
पुष्पक् माथि चढेर ताहि रघुनाथ् * पाल्नू भयो झट् तसै ६२
पाल्नू भैकन बीर्हरू जति तहाँ * मूर्छा भयाका थिया
चैतन्यै सबको गराइ पहिले * बन्धन् फुकाई दिया
खूशी भै रघुनाथका चरणमा * आई सुरथ्ले पनि
भक्तीपूर्वक दण्डवत् गरिलिया * मालिक् इनै हुन् भनी ६३
फेरी अश्व पनी उसै बखतमा * ल्याएर हाजिर् गऱ्या
माफ् पाऊँ रघुनाथ्! कसुर् सब भनी * पश्री चरण्मा पऱ्या
यस्तो बिन्ती सुनी तहाँ सुरथको * भन्छन् सिताका पति
लड्न्या क्षत्रिय धर्म हो लडिलियौ * रीस् छैन मेरो रति ६४
आज्ञा यस्रितको सबै सुनिलिया * राजा सुरथ्ले जसै
भक्तीपूर्वक फेर् पूजा गरिलिया * रामचन्द्रजीको तसै
तिन् दिन् सम्म बसीसुरथ नृपतिको * घर्मा जगन्नाथ् पनी
पुष्पक् माथि चढेर फर्कनु भयो * जान्छु अयोध्या भनी ६४
आफ्ना चम्पक पुत्रलाइ धरि फेर् * सिंहासनैमा तहाँ
घोड़ा रक्षक भै सुरथ् पनि गयो * शत्रुघ्नका सङ्ग् महाँ
फेरी श्री रघुनाथको चलिगयो * त्यो अश्व बेग्ले जसै
श्री शत्रुघ्न पनी फउज् लिइ चल्या * तेस्का पछाडी तसै ६६

अंगौ बंग कलिंग देशहरु सबै * नाघेर शोभित् भई
त्यो घोड़ा पनि फेरि भागिरथिका * पौंच्यो किनार्मा गई
आश्रम् बाल्मिकिको थियो नगिचमा * ताहीं सिताजी गई
बस्थिन् पुत्र दुबै लिएर सँगमा * ठीक् योगिनि भैं गई १
कान्छा जानकिका कुमार लवजी * आई उसै बिच् महाँ
घोड़ा श्री रघुनाथको नजरले * देख्या अकस्मात् तहाँ
तेस् बेला ऋषिका कुमारहरु जो * सङ्मा गयाका थिया
कस्को अश्व रहेछ लौ बुझ भनी * सब्लाइ आज्ञा दिया २
तेस्का माथबिषे सुवर्णदलमा * देखिन्छ अक्षर् पनि
तेस्को कारण बुझ्नु पर्छ किन हो * लेखी लियाको भनी
पैल्हे एति भनेर दौडिकन गै * त्यो अश्व चर्थ्यो जहाँ
बाँची अक्षर सब् रिसाई लवजी * फेर् भन्न लाग्या तहाँ ३
साह्रै शेखि गरेर हेर सबले * लेखेछ अक्षर् पनि
तेस्को शेखि म तोडि दिन्छु सहजै * कुन् राम हो त्यो भनी
लड्ला क्षत्रियहो भन्या म सँग त्यो * रणमा अगाडी सरी
भन्दै त्यो हयलाइ पक्रि लवले * बाँधी लिया त्यो घरी ४
त्यो देखी ऋषिपुत्रहेरु डरले * सब् भन्न लाग्या तहाँ
हे लव् ! श्री रघुनाथको किन हन्यौ * घोडा तिमीले यहाँ
सारा ति ऋषिका कुमारहरुले * यो बात् भन्याथ्या जसै
लाल्लाल् नेत्र गरी रिसाइ लवले * उत्तर् दिया फेर् तसै ५
क्षत्रीका बलको प्रभाव् तिमिहरू * के जान्दछौ लौ यहाँ
बोल्छौ व्यर्थ यसोरि डर् यदि भया * जाऊ सबै घर् महाँ
एती बात् लवको सुनी ऋषिकुमार् * सम्पूर्ण चुप् भै रह्या
घोडा रक्षक् फेर् उस स्थलमहाँ * आएर दाखिल् भया ६

बाँध्याको हयलाइ देखि ति सबै * रक्षक् हरूले पनि
सोध्या बालखलाइ कुन् पुरुषले * यो अश्व बाँध्यो भनी
घोडा रक्षकले इ बात् जब तहाँ * आएर सोधी लिया
मैले अश्व धन्याँ भनेर लवले * उत्तर् तुरुन्तै दिया ७
मेरा दाज्यु सहाय छन् कुश भन्या * आधार उन्कै गरी
लड्न्याछु यमराजका सँग पनी * आया भन्या यो घरी
यस्तो बात् लवको सुन्या सकल ती * रक्षक् हरूले जसै
त्यो घोडाकन झट् फुकाउन भनी * दौडेर आया तसै ८

लाग्या फुकाउन गई जब अश्व ताहाँ
क्रोधित् भई लवजिले उहि बीचमाहाँ
हात्मा लिएर धनु बाण अनेक् चलाई
ढाकी दिया सकल रक्षकहेरुलाई ९
एती कथा सुनि ति शेषजि देखि ताहाँ
वात्स्यायनै ऋषिजिले उहि बीच माहाँ
बिन्ती गऱ्या किन तहाँ ति सिताजि जाई
बन्मा रहिन् सकल भन्नुहवस् मलाई १०

सीताजीको पूर्व वृतान्त र धोबीको अपवादको कथा।

शेष्जीले इ कुरा सुनी ति ऋषिको * भन्नू भयो खुश् भई
जुन् कारण् पहिले परेर ति सिता * बस्थिन् बनैमा गई
रावण् मारिसक्या पछी पशुपती * फर्की अयोध्या महाँ
राज्यै गर्नुभयो अयुत् बरष तक् * सङ्मा सिताको तहाँ १
सीता गर्भवती भइन् उहि बखत् * मैह्ना बित्यो पाँच् जसै
एक् दिन् श्री रघुनाथले खुशि भई * राखी नजिक्मा तसै
प्रेमका बात गरेर धेर पहिले * सोध्नु भयो यो पनि
हे सीते! तिमिलाइ क्या गरि लिन्या * इच्छा छ ऐल्हे भनी २

यो आज्ञा रघुनाथको सुनिसकी * भन्छिन् सिताजी तहाँ
हे नाथ्! सब् सुखभोग् गर्‍याँ हजुरको * केवल् कृपाले यहाँ
एक्बार् फेर् बनमा गएर ऋषिका * पत्नीहरू छन् जति
सब्को दर्शन गर्नलाइ रघुनाथ् ! * इच्छा छ मेरो अति ३
बिन्ती जानकिको सुनेर खुशि भै * भन्छन् सिताका पति
जो भन्छयौ म पुर्‍याउनेछ तिमिले * मन्ले चिताया जति
भोली गै बनमा फिरौलि भनि यो * राम्का हुकुम् भो जसै
स्वामीको करुणा बुझेर ति सिता * खूशी भइन् खुब् तसै
दिन् दिन् श्री रघुनाथका चरहरू * गुप्तै हिसाब्ले गरी
घुम्थ्या हाल् सब बुझ्नलाई निशिमा * सारा अयोध्या भरी
क्वै दिन् एक् धनिका पुगेर घरमा * देख्या उज्यालो पनि
एक् छिन् ताहिं खड़ा भया सब जना * यस्को बुझौंहाल् भनी ५
तेस् घर्मा अति सुन्दरी युवति एक् * आफ्ना पलङ्मा रही
प्रीतीपूर्वक स्वामिका सँग कुरा * गर्थिन् बहुत् खुश् भई
प्रेम्ले मोह भएर स्वामिकन फेर् * भन्दी भइन् यो पनि
सुन्दर्मा रघुनाथकै सरि मुहार् * देख्छु हजुर्को भनी ६
भार्याका इ कुरा सुनी पुरुषले * भन्दाभया फेर् तहाँ
क्यामा राम् सरिको मलाई तिमिले * ऐल्हे भन्याको यहाँ
सिंहैको मृगको जसो गरि फरक् * देखिन्छ तेस्तै गरी
श्री राम्चन्द्रजिका अघिल्तिरमता * हुन्छु मृगैका सरी ७
जस्ले पाउ धरेर पत्थर पनी * मानिस् गराई लिया
जस्ले फेर् शिवको धनू सहजमा * टुक्रा गराई दिया
यस्ता श्री रघुनाथका चरणको * धूलै बराबर् पनि
हे प्यारी! म त छैन जान तिमिले * साँचै इ भन्छन् भनी ८

यै बात् त्यो घरमा सुनेर ति सबै * अर्का घरैमा गया
कीर्ति श्री रघुनाथको तहिं पनी * सम्पूर्ण सुन्दा भया
घर्घर्मा यहि रीतले चरहरू * घुम्दा नगर् भर् महाँ
सुन्थ्या यश् रघुनाथकै सकलले * कीर्तन् गर्‍याको तहाँ ९
फेरी यै रितले ति चर्हरु सबै * एक् धोबिका घर् गया
तेस्को हाल पनी बुझौं भनि तहाँ * एक्छिन् खडाभै रह्या
त्यो धोबी झगडा गरेर उ बखत् * चुल्ठो करैले धरी
लातले स्त्रीकन हान्दथ्यो घरिघरी * साह्रै ठुलो क्रोध् गरी १०
भन्थ्यो फेर् अब बस्न हुन्न तयिंले * मेरा घरैमा पनि
ठान्दी होस कि मलाइ यो पनि उनै * राम्चन्द्र झैं हो भनी
जस्तै रावणले हरेर घरमा * राख्यो तथापी यहाँ
ल्यायो सोहि सिता भनेर मयिंले * राख्छु तँलाइ कहाँ ११
तेस्ले यै रितले अनेक् प्रभुजिको * निन्दा गर्‍याको जसै
सून्या चर्हरुले र दिक् भई बहुत् * थुन्दाभया कान् तसै
फेरी सोहि बखत् ति चर्हरु सबै * अर्का घरैमा गया
तेस् घर्मा पनि रामकै अति सुयश् * सूनेर खूशी भया १२
प्रातःकाल भयो जसै उहि बखत् * राम्का हजुर्मा पनि
आया ती सब चर्हरू नगरको * हाल् बिन्ति गर्नै भनी
श्री राम्चन्द्रजिले ति चर्कन तहाँ * देख्नू भएथ्यो जसै
के भन्छन् दुनियाँ मलाइ कहु सब् * भन्नू भयो फेर् तसै १३
रामको एति हुकुम् सुनी चरहरू * सब् भन्न लाग्या तहाँ
हे नाथ ! कीर्ति ठुलो सदा हजुरको * सुन्छौं मुलुक्मा यहाँ
दुर्भिक्षै रतिभर् हुँदैन कहिल्यै * कौनै मुलुक्मा पनि
सब् भन्छन् अघिरामका सरि कुनै * राजा भयानन् भनी १४

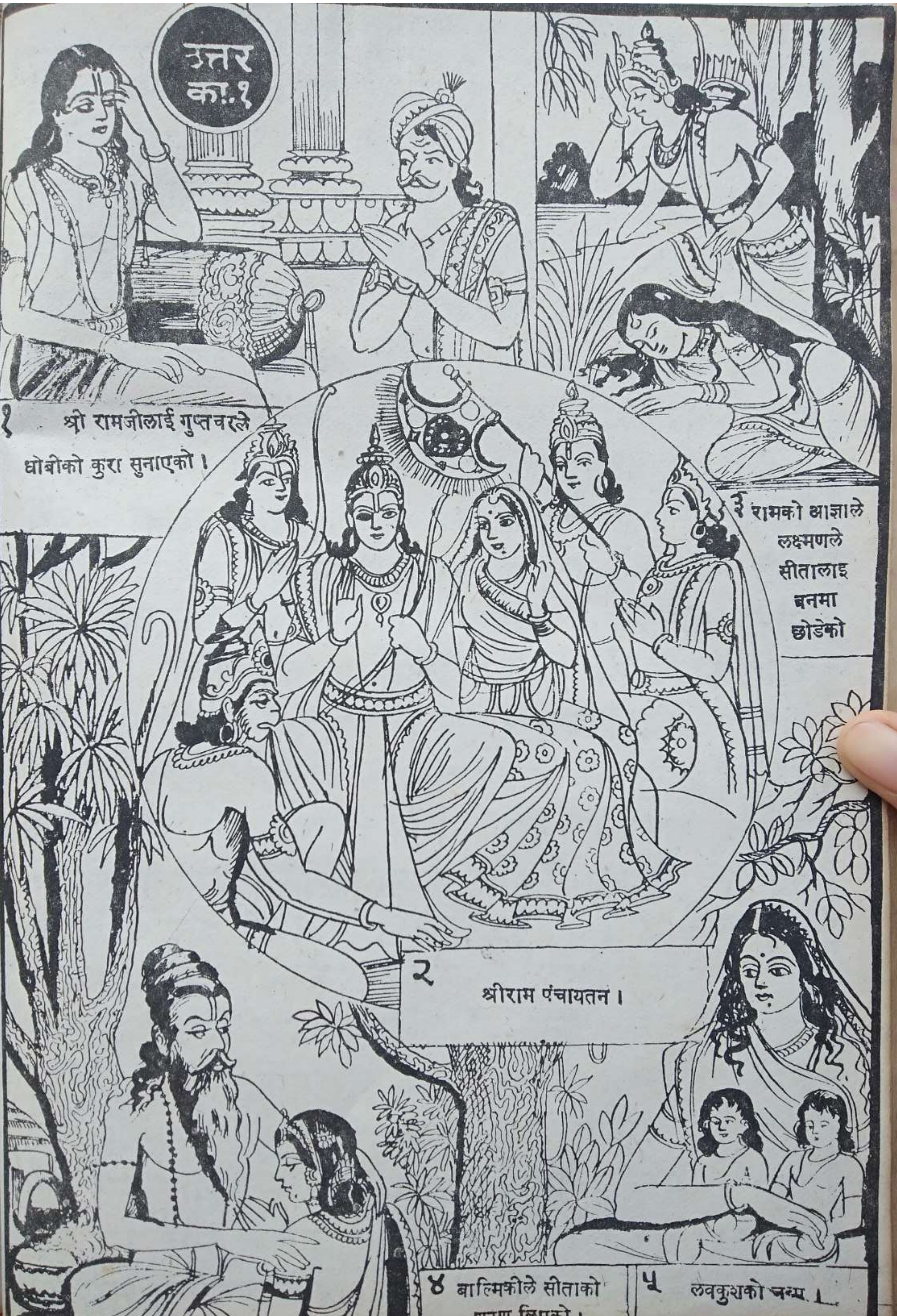
उत्तर का.१
१ श्री रामजीलाई गुप्तचरले धोबीको कुरा सुनाएको ।
२ श्रीराम पंचायतन ।
३ रामको आज्ञाले लक्ष्मणले सीतालाइ बनमा छोडेको
४ बाल्मिकीले सीताको शरण लिएको ।
५ लवकुशको जन्म ।

इक्ष्वाकू कुलमा सगरहरु जऊन् * राजा प्रतापी थिया
ती भन्दा पनि रामले अति ठूलो * कीर्ति चलाई लिया
जस्ता रितसित सूर्यका किरणले * ढाक्छन् उसै रीत् गरी
ढाक्याको छ हजूरका सुयशले * भन्छन्तिनैलोक्भरी १५
मानिस्को त कउन् कुरा रघुपते ! * श्रोताहरूले पनि
भन्छन् राम् सरिको कुनै अभतलक् * राजा भयानन् भनी
यौटा धोबि फगत् कुकर्मि बहुतै * देख्यौं यसै पुर् महाँ
त्योनीच्कोसुनिबक्सियोस्सकलबात् * भन्छौं सबैले यहाँ १६
हे नाथ् !यै निशिमा सबै नगर भर् * घुम्दै बराबर् गयौं
देखी धोबि कहाँ अघोर झगड़ा * ताहीं खड़ा भै रह्यौं
यौटी धोबिनिलाइ स्वामि उसको * लातले बराबर् तहाँ
हान्दै क्रोध् गरि भन्दथ्यो यहि कुरा * पक्रेर चुल्ठो महाँ १७
निक्ली जा घर देखि झट् यहि घरी * इच्छा छ तेरो जहाँ
राम् झैं उल्लु भई म यस् घरमहाँ * राख्छु तँलाई कहाँ
जस्तै रावणले हरेर घरमा * एक् वर्ष राख्दा पनि
ल्यायो रावणलाइ मारि सँगमा * चोखी छ सीता भनी १८
त्यो दुर्वाच्य सुनेर हे रघुपते ! * जो जो गयाका थियौं
त्यो धोबीकन मारिद्यूँ तहिं भनी * सबले इरादा लियौं
फेरी सोही घरी मतो गरिलिंदा * आयो बिचार् यो पनि
रामलाइ नसुनाई मार्नु कसरी * हामीहरूले भनी १९
यो विन्ती रघुनाथले ति सबको * सुन्नू भएथ्यो जसै
सुस्केरा मुखले गरी जमिनमा * गिर्नु भयो झट् तसै
क्यै काल् मूर्छित भै उठेर पछि फेर् * दुःखित भई मन् महाँ
आज्ञा दूतहरुलाइ बक्सनु भयो * रामचन्द्रजीले तहाँ २०

भरतादि भाईहरूले बुझाउँदा पनि रामचन्द्र बाट सीता त्यागको आदेश ।

हे दूत् हो ! भरतादिका घर गई * राम्‌को हुकुम्‌भो भनी
डाकी ल्याउ यसै बखत् तिमिहरू * सब् भाइलाई पनि
यो आज्ञा रघुनाथको सुनि तहाँ * जो दूत् नजिक्‌मा थिया
ती सब्‌ले भरतादि भाइकन गै * डाकेर ल्याई दिया १
हाजिर् भै रघुनाथको मुखकमल् * देख्या अँध्यारो जसै
हात् जोरिकन फेरि भाइहरूले * बिन्ती चढ़ाया तसै
हे नाथ् ! हामिहरू सुहार् हजुरको * देख्छौं अँध्यारो यहाँ
यस्‌को कारण सब् बताउनु हवस् * हाम्रा अगाड़ी महाँ २
बिन्ती एति सुनेर भाइहरूको * मन्‌मा बहुत् शोक् गरी
आज्ञा श्री रघुनाथले गरिलिया * अश्रू नजर्‌मा धरी
हे भाइहरु हो ! मलाइ अहिले * जुन् कारणैले यहाँ
सुर्ता पर्न गयो कहन्छु सुनिल्यौ * एकाग्र मै मन् महाँ ३
यो सूर्यकुलमा जउन् अभ तलक् * राजा भयाका थिया
सब्‌ले राज्य गरी प्रजाहरु सबै * राजी गराई लिया
मैले त्यौ कुलमा जनम् लिइ बहुत् * दुर्नाम् चलाई लियौं
निर्मल् यो रघुकुल्‌विषे अति ठुलो * धब्बा लगाई दियौं ४
जन्म्याको पनि सार्थ त्यौ पुरुषले * जस्‌ले असल् काम् गरी
आफ्नू कीर्ति चलाउँछन् अति ठुलो * सम्पूर्ण पृथ्वी भरी
जस्‌को क्यै अपकीर्ति यस् पृथिविमा * गर्छन् सबै जन्‌हरू
बाँच्नू चाहिं म ठान्छु तेस् पुरुषले * मर्नै निको हो बरू ५
हे भाइहरु हो ! सिताकन हरी * एक् वर्ष लङ्का महाँ
राख्यो रावणले भनी सकलमा * जाहेर्छ त्यो बात् यहाँ
सोही कारणले यसै नगरको * एक् धोबिले यो घरी
लायो दोष मलाई जानकि उपर् * शङ्का बहुतै गरी ६

यो दुर्नाम छुटोस् भनेर कि तलौं * सीताजिको त्याग् गरौं
कीता क्यै अपघात् गरीकन यहाँ * आफैं म ऐल्हे मरौं
यस्को उत्तर् द्यौ भनेर रघुनाथ् * आँशू नजर्मा धरी
लाग्या रोदन गर्न भाइहरुका * साम्ने बिलापै गरी ७
यस्तो बात सूनेर दुःखित भई * भाईहरूले तहाँ
बिन्ती पारिलिया उस बखतमा * रामका हजूरै महाँ
यौटा दुर्जनले बिचार् नगरि क्यै * हे नाथ् ! हजुर्को यहाँ
निन्दा केहि गर्‍यो भनेर इ वचन् * भन्नू उचित् हो कहाँ ८
रावणका घरमा थिइन् तर पनी * अग्नी प्रवेशै गरी
आफ्नू शुद्ध शरीर् प्रकाश् गरिलिइन् * सारा तिनै लोक् भरी
ब्रह्मा रुद्र महेन्द्र आदि जति छन् * द्यौताहरूले पनि
सौंप्या चोखि भनी हजुर्कन सिता * लैजाऊ सङ्मा भनी ९
गङ्गाजल् सरि निर्मलै हजुरको * कीर्ती तिनैलोक् भरी
गान् गर्छन् निशिदिन् प्रभो ! सकलले * भक्ती मनैमा धरी
यौटा दुर्जन धोबिको वचनले * त्यागछु म सीता भनी
आज्ञा हुन्छ कसोरि हे रघुपते ! * ऐल्हे हजुर्ले पनि १०
सूर्यैले सब लोक् प्रकाश् गरिदिंदा * देख्छन् सबै जन् अरु
देख्दैनन् तर त्यो प्रकाश्कन यहाँ * लाटाकोसेरा हरू
तेस्मा सूर्यजिलाइ दोष् कसरि द्यूँ * तेस्तै हजुरको पनि
नाश्होला किन कीर्ति एक् अधमले * दुर्वाच्य बोल्यो भनी ११
जान्नू हुन्छ सबै कुरो हजुरले * हे नाथ् ! सिताका सरी
को छन् नारि पतिव्रता जगत्मा * आज्ञा हवस् यो घरी
यस्तीछन् इ सिता भनेर सब बात् * जानी हजुर्ले यहाँ
त्याग् गर्छु म भनेर भन्नु पनि यो * योग्यै छ ऐल्हे कहाँ १२

यसूतो बिन्ति सुनेर भाइहरुको * रामूचन्द्रले फेर् पनि
आज्ञा भो सब जान्दछु जति भन्यौ * साँचो कुरा हो भनी
के गर्नु अपकीर्तिको डर हुँदा * सीता म त्याग् गर्दछु
भन्थौ त्यागन हुँदैन जानकि भन्या * हत्या गरी मर्दछु १३
बज्रैघात् सरि यो हुकुम् सुनि भरत् * शत्रुघ्न मूर्छा पर्‍या
लक्ष्मणूले तहिं धैर्य राखिकन फेर् * हात्‌जोरि बिन्ती गर्‍या
हे नाथ्! कुन् अपकीर्तिभो हजुरको * सीता सती हुन् भनी
सब् भन्छन् अरु ता बुझाउँछु म गै * त्यै धोबिलाई पनि १४
हे नाथ्! केहि विचार् नराखि अपवाद् * तेसूले सिताको गर्‍यो
सोही कारणले हजुरूकन ठूलो * सन्ताप् मनैमा पर्‍यो
कर्काप् क्यै नगरी मधुर् वचनले * त्यो धोबिलाई पनि
सम्झाईकन पारिदिन्छु मयिंले * सीता सती हुन् भनी १५
जो जो जानकिकोस्वभाव् छ उपनी * मैंले सबै जान्दछु
त्यागी बक्सनुभो भन्या ति अहिले * मर्निन् भनी ठान्दछु
सोही कारणले प्रभो ! हजुरका * पाऊ विषे पर्दछु
सीताल्लाइ नत्यागि बक्सनुहवस् * बिन्ती म यै गर्दछु १६

बिन्ती यती जब ति लक्ष्मणले गर्‍याका
सूनी सकेर मनमा अति ताप् पर्‍याका
रामूले हुकुम् गरिलिया तहिं भाइलाई
सिता न त्याग भनि व्यर्थ भन्यौ मलाई १७
लोकापवाद् यदि गर्‍या हुँदि केहि ऐल्हे
त्याग् गर्दिन्याछु यहि देह समेत मैले
दुर्नाम् भै जिउनु धिक् छ कि आज मर्छु
सल्लाह द्यौ कि त सिताकन त्याग गर्छु १८

हे भाई ! तिमि भैं मलाइ अहिले * मेरा शरीर्को पनि
प्रीती छैन अवश्य जान तिमिले * साँचै ई भन्छन् भनी
तेस्ता छौ त पनी प्रजा सकलले * दुर्नाम् गऱ्या छिन् महाँ
त्यागऱ्याछु म भन्या सिताकन कउन् * त्याग्नै कठिन्भो यहाँ १९
यो आज्ञा रघुनाथको जब सुन्या * लक्ष्मणजिले फेर् तहाँ
के गर्नू मयिंले उचित् छ भनी खुब् * चिन्ता गऱ्या मन्महाँ
सम्झ्या भट् अधिको कुरो उहिबखत् * श्री परशुराम्ले पनि
मातालाइ पिताजिका हुकुमले * मारी दियाथ्या भनी २०
मन्मा एति बिचार् गरेर पहिले * रामका चरणमा पऱ्या
फेरी नम्र भएर लक्ष्मणजिले * हात्जोरि बिन्ती गऱ्या
हे नाथ् ! केहि अयोग्य काम् हजुरले * आज्ञा हवस् ता पनि
त्यो काम् गर्दछु नाघ्नु छैन गुरुको * आज्ञा कसैले भनी २१
पालन् गर्न त गर्दछु म अहिले * आज्ञा शिरोपर् धरी
मन्मा ताप् पर्छि फेर् हुन्याछ रघुनाथ् ! * एसै कुराले गरी
यो बिन्ती पहिले गरेर बहुतै * दुःखित् भई मन् महाँ
भन्छन् भन्नू हवस् सिताकन लगी * छोडेर् आऊँ कहाँ २२
एती बिन्ती सुनेर लक्ष्मणजिको * राम्चन्द्रजीले पनि
आज्ञा भो तिमिले मलाइ बहुतै * सन्तोष् गरायौ भनी
हे भाई ! सुन जानकी पनि हिजो * मेरा सँगैमा यहाँ
भन्थिन् एहि कुरा मभन्छु अहिले * तिम्रा अगाडी महाँ २३
सोध्याथ्याँ मयिंले प्रसङ्ग वशले * सीताजिलाई पनि
हे सीते ! तिमिलाइ क्या गरिलिन्या * इच्छा छ ऐलहे भनी
भन्थिन् सोहि बखत् हुकुम् दिनुभया * दर्शन् बनैमा गई
गर्थ्यां फेर् ऋषिपत्निहेरू सबको * अत्यन्त खूशी भई २४

तस्मात् बाल्मिकिजी जऊन् बनमहाँ * बस्छन् उसै बन्महाँ
एही छल् गरि जानकीकन लगी * छोड़ेर आऊ तहाँ
भन्या एति हुकुम् सुनेर मनमा * दुःखित बहुतै भया
जो आज्ञा दिनुहुन्छ गर्छु म भनी * ऊठेर लक्ष्मण् गया २५
डाकी मन्त्रि सुमन्त्रलाइ उ बखत् * लक्ष्मण्जिले फेर् पनि
उर्दी बक्सनु भो तयार गरि रथ् * ल्याऊ सबेरै भनी
त्योरात् बित्न गया पछि अति सबेर् * घर्मा सिताका गई
हात् जोरीकन बिन्ति फेर् गरिलिया * दुःखित बहुतै भई २६
हे सीते! ऋषिपत्निहेरुकन गै * दर्शन् म गर्छू भनी
बिन्ती गर्नु भएछ राघवजिका * सङ्मा हजुर्ले पनि
सोही कारणले म यस् बखतमा * राम्का हुकुम्ले गरी
आयाको छु लिएर जान्छु रथमा * चढ्नु हवस् यै घरी २७
बिन्ती एती सुनेर खुब् खुशि भइन् * श्री जानकीजी पनि
पायाँ दर्शन गर्नलाई ऋषिका * पत्नीहरूको भनी
फेरी सब् ऋषिपत्निलाइ दिनका * खातिर् सिताले तहाँ
आभूषण् कपड़ा लिएर बहुतै * चढ्दी भइन् रथमहाँ २८

लक्ष्मणजीले सीताजीलाई बनमा लैजानु, सीताजी पूर्व वृत्तान्त र सुघासुघीनी श्राप परेको कथा।

शेष्जीका मुखदेखि यो सब कथा * सूनी लियाथ्या जसै
वात्स्यायन् ऋषिले अचम्भ हुनगै * बिन्ती चढ़ाया तसै
हे नाथ! चौधभुवन् पवित्र गरन्या * कीर्ति सिताको थियो
कुन् कारण् भई धोबिले यसरि त्यो * दुर्वाच्य बोली लियो १
तेस्को तत्व म सुन्न पाऊँ भनि यो * प्रश्नै गर्‍याथ्या जसै
सम्बोधन् गरि शेषले ति ऋषिका * साम्ने सुनाया तसै
ब्रह्मर्षे! सुनिल्यौ विवाह नहुँदै * एक्दिन् जनक्पुर् महाँ
खेलिथिन् धेर् सँगिनी लिएर ति सिता * कोही बगैचा महाँ २

ताहीं एक् शुकले र फेर् सुघिनिले * अत्यन्त खूशी भई
गर्थ्या बात् रघुनाथको सकल त्यो * सूनिन् सिताले गई
के भन्छन् अहिले इ पक्षि दुइले * सुन्छु सबै बात् भनी
कयौंकाल् सम्म खड़ा भईकन रहिन् * ताहीं सिताजी पनि ३
भन्थ्यो एही कुरा सुघा सुघिनिका * सङ्मा बराबर् तहाँ
होला याहि विवाह जानकिजिको * राम्चन्द्रका सङ् महाँ
धन्यै भाग्य रहेछ जानकिजिको * पूज्यै जगत् भर् भई
गर्लिन् खुब् सुखभोग् अयुत् बरषतक् * राम्का सँगैमा रही ४
प्रीतीपूर्वक यो कुरा सुघिनिका * सङ्मा सुघाले गऱ्यो
त्यो बोली गई सब् उसै बखतमा * कान्मा सिताका पऱ्यो
साह्रै खुशि भई सबै सँगिनिका * सङ्मा सिताले पनि
लागिन् भन्न जसोरि हुन्छ इ सुघा * पक्रेर ल्याऊ भनी ५
आज्ञा एति सुनेर जो सखिहरू * सङ्मा सिताका थिया
सब्ले यत्न गरेर सोहि घरिमा * पक्रेर ल्याई दिया
साह्रै डर् गरि फेर् सुघा सुघिनिले * जोर्ले कराया जसै
लागिन् भन्न सिता ति पक्षि दुइका * साम्ने अगाडी तसै ६
हे शुक् हो ! रतिडर् नमानि मनमा * खुब धैर्यपूर्वक् रहू
राम्को बात् अघि जो गऱ्यौ सकल फेर् * मेरा अगाडी कहू
कोहुन् राम् भन जानकी कउन हुन् * तिन्को बिवाहै यहाँ
होला निश्चय लौ भनेर कसरी * जानी लियौ मन्महाँ ७
यो बात जानकिको सुघासुघिनिले * सुनी सकी फेर् पनि
लाग्या भन्न तहाँ सबै सुन तिमी * बिस्तार् कहन्छौं भनी
बाल्मीकी ऋषिको जउन् बन महाँ * आश्रम् थियो गै तहाँ
बस्थ्यौं हामिहरू पनी अघि दुबै * खूशीभई मन् महाँ ८

रामायण् ऋषिले जउन् बनमहाँ * गान् गर्दथ्या खुश् भई
सुन्थ्यौं हामिहरू पनी सकल त्यो * तिन्कै समीप्मा रही
सोही राघवको चरित्र अहिले * सम्पूर्ण विस्तार् गरी
भन्छौं लौ सुनसुन्दरी! तिमि यहाँ * एकाग्र मन्मा धरी ६
सूर्यैका कुलमा प्रतापी दशरथ् * राजा अयोध्या महाँ
राज् गर्थ्या सब रैतिलाई बहुतै * राजा गराई तहाँ
तिन्का तिन् महिषी थिया तर कुनै * रानी तरफ्मा पनि
सन्तान् क्यै न हुँदा ति दुःखित थिया * नष्टै भयो कुल् भनी १०
धेरै काल् पछि ऋष्यश्रृङ्ग ऋषिका * केवल् कृपाले गरी
चार् रूपले दशरथ्जिका सुतभई * पैदा भया श्री हरि
जेठा राम् हुनुभो ति चार् तनयमा * तिन्कै स्वरूप्को यहाँ
वर्णन् गर्दछु सुन्दरी ! सुन सबै * तिम्रा अगाड़ी महाँ ११

नयन् सुन्दर् लामा कमलदललाई जिति लिन्या
मुहार्ले चन्द्रैभैं सकल जनको तेज् हरिदिन्या
मदन् भन्दा सुन्दर् रघुपतिजिको रूप्कन यहाँ
सखी ! वर्णन् धेरै कति गरुँ म तिम्रा सँग यहाँ १२

विश्वामित्रजिले तिनै रघुपती * लक्ष्मण सहित्का तहाँ
मागी श्री दशरथ्जिका सँगमहाँ * ली आउन्याछन् यहाँ
तोडी श्री शिवको धनू सहजमा * राम्ले सिताको पनि
गर्न्याछन् पछि फेर् विवाह बुझिल्यौ * साँचो कुरा हो भनी १३
धन्यै जानकिको नसीब् बुझ तिमी * सब् दिन् सँगैमा रही
गर्न्याछिन् सुख्भोग् अयुत् वरष तक् * राम्की पियारी भई
को हौ लौ तिमि के प्रयोजन हुँदा * राम्को चरीत्रै यहाँ
सोध्यौ सुन्दरि ! त्यो बताउ अहिले * हाम्रा अगाडी महाँ १४

यस्तो प्रश्न सुनी ति पंक्षि दुइको * सीताजि खुशी भइन्
सीता जसकन भन्दछौ उहि म हूँ * भन्या सुनाई दिइन्
फेर् भन्छिन् जबतक् हवैन बुझिल्यौ * मेरो विवाहै पनि
त्यै दिन् तक् तिमिहेरुलाइ मयिंले * राख्छु सँगैमा भनी १५
यो बात् जानकिको ति पक्षि दुइले * सुनी त्रियाध्या जसै
काँपदै डर् गरि फेर् मधुर् वचनले * बिन्ती चढ़ाया तसै
हे सीते ! वनमा जनम्भरि रह्यौं * स्वच्छन्दले खुश् भई
बन्धन्मा कसरी रहौं कठिनले * तिम्रा घरैमा गई १६
पत्नी गर्भवती छ कोहि रुखको * खोजेर टोड्का महाँ
बच्चा पारि जतन् गरेर सहजै * हुर्काउन्याछौं तहाँ
छोडी द्यौ करुणा गरेर भनि यो * बिन्ती बहुत् गर्दछौं
छोड्दिन्नौ तिमिले भन्या यहि घरी * हामी दुबै मर्दछौं १७
यस्तो बिन्ती सुनी सुघाकन फगत् * छोडिन् सिताले जसै
छोडीनन् सुघिनी र त्यो शुक तहाँ * फेर् भन्न लाग्यो तसै
हे सीते ! रतिभर् दया नगरि क्यै * यो गर्भिणीको यहाँ
पाप्लिन्छयौ किन छोडिद्यौ मअहिले * लै जान्छु साथै महाँ १८
फेरी त्यो सुघिनीपनी उहि बखत् * मन्मा ठुलो ताप् गरी
लागी भन्न सिताजिलाइ बहुतै * आँशू नजर्मा धरी
ऐल्हे गर्भिणि छु कुनै दिनपछी * बच्चा हुन्याछन् जसै
तिम्रा साथ् रहँदा अवश्य बुझिल्यौ * मर्नन् ति बच्चा तसै १९
धेरै यै रितले सुघा सुघिनिले * दुःखित भई मन् महाँ
सम्झाया तर छोडिनन् र सुघिनी * भन्छे रिसाई तहाँ
हे सीते ! जसरी बिछोड् गरिदियौ * हामीहरुको यहाँ
तेस्तै राम् तिमिलाइ गर्भिणी हुँदा * त्यागनन् अवश्यै तहाँ २०

एती बात् पहिले सुनाइकंन फेर् * अत्यन्त सुर्ता गरी
साम्ने जानकिका उसै बखतमा * त्यो शुक्कि पत्नी मरी
वार्ता श्री रघुनाथको गरि तहाँ * छोडी दिई प्राण जसै
आयो दिव्य विमान् चढेर गइ त्यो * बैकुण्ठधाम्मा तसै २१
भार्या मर्न गई भनेर रिसले * त्यो शुक् पनी फेर् तहाँ
सीतालाइ म दुख् दिलाउन सकूँ * भन्या लिई मन् महाँ
क्रोध्ले पूर्ण भएर बेग्सित उडी * गङ्गा किनार्मा गयो
फाल्हाली जलमा डुबेर सहजै * त्यो पक्षी मर्दो भयो २२
त्यै कारण् भई धोबिका कुलविषे * जन्मी अयोध्या महाँ
तेस्ले जानकिलाइ तेस् बखतमा * दुर्वाच्य बोल्यो तहाँ
हे वात्स्यायनजी ! जसोरि वनमा * लक्ष्मणजिले त्यो घरी
छोड्या जानकिलाई सो सुन तिमी * भन्छु म बिस्तार् गरी २३

लक्ष्मणजीले सीताजीलाई बाल्मिकिजीका आश्रमनेर छोड़ेर फर्कनु ।

सीताजी रथका उपर् जब चढ़िन् * लक्ष्मणजिले फेर् अनि
आज्ञा सारथिलाइ बक्सनु भयो * चाँडो चला रथ् भनी
आज्ञा लक्ष्मणको जसै सुनिलिया * त्यो सारथीले तहाँ
हाँक्यो रथ्कन वायुझैं गति गरी * फेरी उसै बिच् महाँ १
दक्षिण् नेत्र सिताजिको तहिं फुऱ्यो * सोही बखत्मा जसै
चिन्ता पर्न गयो र लक्ष्मण तरफ् * फर्केर सोधिन् तसै
हे लक्ष्मण ! शुभकर्म गर्न मनमा * इच्छा हुँदा यो घरी
आयाथ्यौं तर फुर्छ दक्षिण नजर् * मेरो कुलक्षण् गरी २
जङ्गल्का पशुपक्षिहेरु पनि फेर् * आएर रस्ता महाँ
दक्षिण्तर्फ मलाइ पारि किन सब् * गर्छन् परीक्रम् यहाँ
मेरो चित्त बहुत् उदास् छ किन हो * देख्छु कुलक्षण् पनि
यस्ले ठान्छु म एक् विपत् अतिठुलो * क्यै पर्न आँट्यो भनी ३

हे लक्ष्मण ! जति पर्छ आपद परोस् * मेरै कपाल्मा सबै
क्यै आपत् नपरोस् प्रजाहरु सहित् * राम्का उपर्मा कबै
यो बात् जानकिको सुनेर मनमा * लक्ष्मणजिले शोक् गरी
क्यै उत्तर् नदिई रह्या ति मुटुमा * गाँठो बहुतै परी ४
यस्तै तर्क वितर्क जानकि अनेक् * गर्दै थिइन् फेर् तहाँ
पौँच्यो रथ् पनि त्यो उसै बखतमा * गङ्गाजिका तीर् महाँ
गङ्गाका तिरमा जसै रथ पुग्यो * सीता र लक्ष्मण पनि
उत्र्या त्यो रथदेखि फेर् जमिनमा * पार् जानलाई भनी ५
जस्मा दूध् सरि फीँज् उठेर लहरी * शोभा बहुत् गर्दछन्
जस्मा स्नान गरी तिनै भुवनका * प्राणीहरू तर्दछन्
यस्ती भागिरथी विषे अति असल् * नाऊ तलासै गरी
तार्‍या जानकिलाइ दुःखित भई * लक्ष्मणजिले त्यै घरी ६
गंगा पार् पुगि नाउदेखि जिमिमा * उत्र्या र फेरी तहाँ
सीतालाई लिएर लक्ष्मणजिले * पस्ता भया वन् महाँ
चल्दा जानकिका दुबै पयरमा * काँढाहरूले गरी
घोच्थ्यो तैपनि हिंड्दथिन् वरिपरी * हेर्दै सबै वन् भरी ७
लागिन् देख्न फगत् खयर् बबुरका * वृक्षैहरू छन् जती
आगो लागि डढेर ती रुख पनी * काला भयाका अती
बाघ् भालू चितुवा र सिंहहरूले * हात्तीहरूले तहाँ
गर्ज्याको सुनी फेर् सिताकन बहुत् * डर् पस्नगो मन्महाँ ८
फेरी केहि घरी थकित् भई सिता * ताहीं खड़ा भै रहिन्
लक्ष्मणको मुहुडा पनी अतिमलिन् * देखेर सोध्दी भइन्
हे लक्ष्मण ! तिमिले मलाइ ऋषिका * आश्रमहरू छन् जहाँ
लैजान्छु म भनी अघोर बनमा * लेजान आँट्यौ कहाँ ९

हिंड्दा यो बनमा खयर् बबुरका * काँढाहरूले गरी
घोच्दा हिंड्न पनी कठिन् हुनगयो * पीडा पयर्मा परी
आश्रम् क्वै ऋषिको पनी नजरले * देखिन्न यो वन् महाँ
काँढैका रुख मात्र सब् वरिपरी * देख्छु म ऐल्हे यहाँ १०
हे लक्ष्मण! तिमिले पनी अति ठुलो * सन्ताप् गऱ्याझैं गरी
रुन्छौं धेर् किन हो बताउ ति कुरा * मेरा उपर् प्रेम् धरी
यो बात् जानकिको सुनेर बहुतै * सन्ताप् मनैमा परी
क्यै उत्तर् नदिएर लक्ष्मण तहाँ * रोया विलाप् खुब् गरी ११
उत्तर् क्यै नदिएर लक्ष्मणजिले * रोई रह्याको तहाँ
देख्दा जानकिलाइ झन् अति ठुलो * सन्ताप् बढ्यो मन्महाँ
मन्मा तर्क-बितर्क धेर् गरि तहाँ * जिद्दी गरी फेर् पनि
सोधिन् लक्ष्मणलाइ जल्दि तिमि यो * कारण् बताऊ भनी १२
साह्रै जिद्दी गरी कसम् दिइ दिई * सोधिन् सिताले जसै
लाग्या लक्ष्मण भन्न फेर् गहभरी * आँशू गराई तसै
हे सीते ! कसरी भनूँ कठिनको * यो बात् मुखैले पनि
रामले त्याग्नु भयो हजुर्कन यहाँ * यस्ता हिसाब्ले भनी १३
एक्लै रावणले लगेर घरमा * एक् बर्ष राख्दा महाँ
शङ्का केहि चरित्रमा हजुरको * सब् गर्न लाग्या यहाँ
सोही कारणले प्रजा सकलको * चित्ते बुझाऊँ भनी
त्यागी बक्सनुभो हजुर्कन यहाँ * रामचन्द्रजीले पनि १४
वज्रैको सरि चोट् हुन्या हृदयमा * त्यो बात् गऱ्याको जसै
लक्ष्मण् देखि सुनिन् र व्याकुल भई * काँपिन् सिताजी तसै
एकछिन् कम्पित भै जउन् तरहले * ठूला हुरीमा यहाँ
गिर्छन् वृक्षहरू उसै तरहले * लोटिन् सिताजी तहाँ १५

लक्ष्मणले पनि आफुलाइ उ बखत् * धिक्कार् बहुतै दिई
रूँदै जानकिका गई नजिकमा * हात्मा पङ्ख्यौरा लिई
हाँक्या जोरगरि त्यो बतास शिरमा * लागेर धेर् बेर् तलक्
मूर्छा खुल्न गयो र जानकिजिले * खोलिन् नयन्का पलक् १६
मूर्छा देखि उठेर लक्ष्मण तरफ् * फर्केर जोर्ले रूँदै
लागिन् भन्न सिता विलाप् गरिगरी * अत्यन्त व्याकुल् हुँदै
हे लक्ष्मण! भन धोबिकै वचनले * निर्दोषि हो यो भनी
जानी जानि कसोरि त्यागि दिनुभो * राम्ले मलाई पनि १७
लक्ष्मणजीकन यो कुरा अघि भनी * फेरि उसै बिचमहाँ
सम्झी श्री रघुनाथलाइ मनले * भन्छिन् सिताजी तहाँ
भन्छन् जुन् रघुनाथलाइ सबले * साह्रै दयालू भनी
मैमाथी कसरी कठोर हुनुभो * ऐल्हे उनै राम् पनि १८
ऐल्हे त्यागनु थियो भन्या हजुरले * ठूलो परिश्रम् सही
नाहक् ल्याउनुभो मलाइ रघुनाथ्! * लङ्कापुरीमा गई
लङ्कैमा म भया ति राक्षसहरू * खान्थ्या कुनै दिन् महाँ
यो संकष्ट यसोरि भोग्नु मयिंले * पर्दैनथ्यो क्यै यहाँ १६
जुन् मेरा पतिले मलाइ लिनका * खातिर् समुद्रै तर्‍या
फेरी राक्षसकुल् बिनाश् गरि सबै * उद्धार् मलाई गर्‍या
त्यस्ता रामकन दोष्कसोगरि दिऊँ * जो दुख् पर्‍यो ता पनि
ठान्छु पाप् अधिको थियो र विधिले * यो दुख् गरायो भनी २०
रूँदै यै रितको बिलाप् अरु पनी * धेरै रकम्का गरिन्
व्याकुल् भैकन फेर् सिता उस बखत् * मूर्छा तुरुन्तै परिन्
यस्तो जानकिको बिलाप् नजरले * देखेर शोक्मा परी
लक्ष्मणजी पनि फेर् उसै बखत्मा * रोया बिलाप् खुब् गरी २१

मूर्छा केहि घरी परेर पछि फेर् * चैतन्य आयो जसै
देखिन् लक्ष्मणलाइ जानकिजिले * रोई रह्याका तसै
फेरी धैर्य गरी उसै बखतमा * लक्ष्मण्जिलाई पनि
लागिन् भन्न फिरेर जाउ अहिले * राम्का हजुर्मा भनी २२
हे लक्ष्मण् ! तिमिले गई ऋषिहरू * सब्का अगाड़ी महाँ
भन्नू श्री रघुनाथका हजुरमा * जो बात् म भन्छु यहाँ
हे नाथ् ! अग्निबिषे पसेर मयिंले * दोष् छैन इन्मा भनी
विश्वास् पारिसक्याँ सदाशिव समेत् * ब्रह्मादिलाई पनि २३
विश्वास् चौधभुवन् विषे परिसक्यो * मेरा चरित्रै महाँ
विश्वास् पर्न गएन ता गरूँ कसो * त्यो धोबिलाई यहाँ
सब्का साक्षि हजुर् भन्या हजुरले * कुन् बात् न जान्नू थियो
दोष्यूँ कस्कन हे प्रभो ! सकल् दुख् * मेरै नसीब्ले दियो २४
हे राम् ! हे करुणानिधान् ! हजुरको * दासी चरणकी म हूँ
त्यागनुभो मुखले तथापि म सदा * दिल्मा हजुर्कै रहूँ
ईश्वर्लाई म भन्छु हे रघुपते ! * दोश्रा जनम्मा पनि
दासी भैकन बस्न पाउँ म सदा * राम्चन्द्रजीकै भनी २५
हे लक्ष्मण ! तिमिले गएर अहिले * राखी ममाथी दया
बिन्ती श्री रघुनाथका हजुरमा * मेरो सबै यो कह्या
फेरी सासुहरू सबैकन पनी * सेवा सुनाई लिनू
मन्मा याद रहूँ निरन्तर भनी * बिन्ती चढ़ाई दिनू २६
एती बात् पहिले भनेर पछि फेर् * लक्ष्मणजिलाई तहाँ
भन्छिन् जानकिजी उसै बखतमा * दुःखित भई मन् महाँ
खाली गर्भवती हुँदा बुझ्न तिमी * यो ज्यान् बचाऊँ भनी
इच्छा लाग्छ नहीं भन्या म अहिले * मर्थ्यां अवश्यै पनि २७

हे लक्ष्मण ! रघुनाथका हुकुमले * ल्याई मलाई यहाँ
छोड्दा दोष् रति छैन फर्क तिमिता * चिन्ता न ली मन्मा
ईश्वर्ले तिमिलाइ मङ्गल गरुन् * तिम्रा सँगैमा पनि
भन्छ देवर हौ मलाई मनले * कैल्हे न बिर्स्या भनी २८
सीताका इ कुरा जसै सुनिलिया * दुःखित बहुतै भई
बिन्ती लक्ष्मण्ले गर्‍या उहि बखत् * साम्ने सिताका गई
हे सीते ! जति बात् अह्राउनु भयो * ऐल्हे मलाई यहाँ
त्यो सब् बिन्ती चढाउन्याछु मयिंले * राम्का हजूरै महाँ २९
आश्रम् बाल्मिकिको छ यै वनमहाँ * तिन्का शरण्मा परी
क्यैकाल् बस्नुहवस् हजुर् पनि तहाँ * सुर्ता सबै त्याग् गरी
एती बिन्ति गरी बुझाईकन फेर् * बीदा तुरुन्तै भया
मन्मा दुःख गरी रुँदै उहि बखत् * फर्केर लक्ष्मण् गया ३०
फर्क्या लक्ष्मणजी बिदा भई जसै * फेरी सिताजी तहाँ
लागिन् लक्ष्मणलाइ हेर्न बहुतै * दुःखित भई मन्महाँ
भन्थिन् मन्मनले सिता उहि बखत् * देवर् इ हुन् ता पनि
लाग्यो पुत्र बुझेर प्रेम इनमा * राम्कै समान् हुन्भनी ३१
राख्थ्या लक्ष्मणले पनी मकन प्रेम् * माता समान्को गरी
क्या आश्चर्य भयो मलाइ बनमा * छाड़ी गया यो घरी
आफ्नै प्राण्सरि प्रेम् मलाई गरन्या * राम्चन्द्रजीले पनि
आज्ञा बक्सनुभो कसोरि बनमा * छोडेर आऊ भनी ३२
लक्ष्मण्लाइ जहाँ तलक् नजरले * देख्थिन् सिताजी तहाँ
रुन्थिन् यै रितले बिलाप् गरि गरी * दुःखित भई मन्महाँ
गङ्गा पारि तरेर लक्ष्मण गया * चिन्है कठिन् भो जसै
झन् सुर्ता मनमा गरेर ति सिता * मूर्छा परिन् फेर् तसै ३३

आफ्नी पुत्रि बिचेत्‌भई जब गिरिन्‌ * आएर पृथ्वी तहाँ
हंसैका सरि रूप्‌ धरी मधुर जल्‌ * ल्याई पखेटा महाँ
त्यो जल्‌ जानकिका सबै शरीरमा * छर्केर पंखा सरी
लागिन्‌ हाँक्न सिताजिलाई परले * प्रीती मनैमा धरी ३४
साहै शीतल वायु मन्द गतिले * लाग्यो शरीर्‌मा जसै
मूर्छा खुल्न गयो र फेर्‌ पनि सिता * खेद्‌ गर्न लागिन्‌ तसै
भन्छिन्‌ हे रघुनाथ्‌ ! बिना कसुरमा * कुन्‌ धर्म हो यो भनी
त्यागी बक्सनुभो मलाई यसरी * ऐल्हे हजुर्‌ले पनि ३५

बाल्मिकिजी सीताजीलाई आश्रममा ल्याउनु लवकुश जन्मको कथा ।

यै रित्‌का अरुधेर्‌ विलाप्‌ गरिगरी * साहै ठुलो स्वर्‌ गरी
लागिन्‌ रून तहाँ सबै वरिपरी * हेरेर त्यो बन्‌ भरी
रोएको बनमा अघोर्‌ स्वर सुनी * को रुन्छ ऐल्हे भनी
सोध्या बाल्मिकिले उसै बखतमा * सब्‌ शिष्यलाई पनि १
फेरी जल्दि उठेर बाल्मिकि ऋषी * हेर्दै सबै बन्‌ महाँ
आया शिष्यहरू लिएर सँगमा * रुन्थिन्‌ सिताजी जहाँ
हा राम्‌ ! हा करुणानिधान्‌ ! रघुपते ! * यै बात्‌ बराबर्‌ कही
रून्या जानकिलाइ तेस्‌ बखतमा * देख्या नजीक्‌मा गई २
साम्ने बाल्मिकिलाइ देखिकन झट्‌ * ऊठेर सीता तहाँ
हात्‌ जोरीकन फेर्‌ प्रणाम्‌ गरि लिइन्‌ * पश्रेर पृथ्वी महाँ
आशिर्वाद दिई सिताकन तहाँ * सोध्या ऋषीले पनि
को हौ यस्‌रितले तिमी किन यहाँ * रुन्छयौ बताऊ भनी ३
आफू माथि कृपा गरेर ऋषिले * प्रश्नै गर्‍याको जसै
सूनिन्‌ जानकिले र गै नजिकमा * बिन्ती चढाइन्‌ तसै
राम्‌की पत्नी म हूँ ऋषे ! रघुपती * जीले मलाई यहाँ
त्यागी बक्सनुभो र रुन्छु अहिले * दुःखित भई मन्‌ महाँ ४

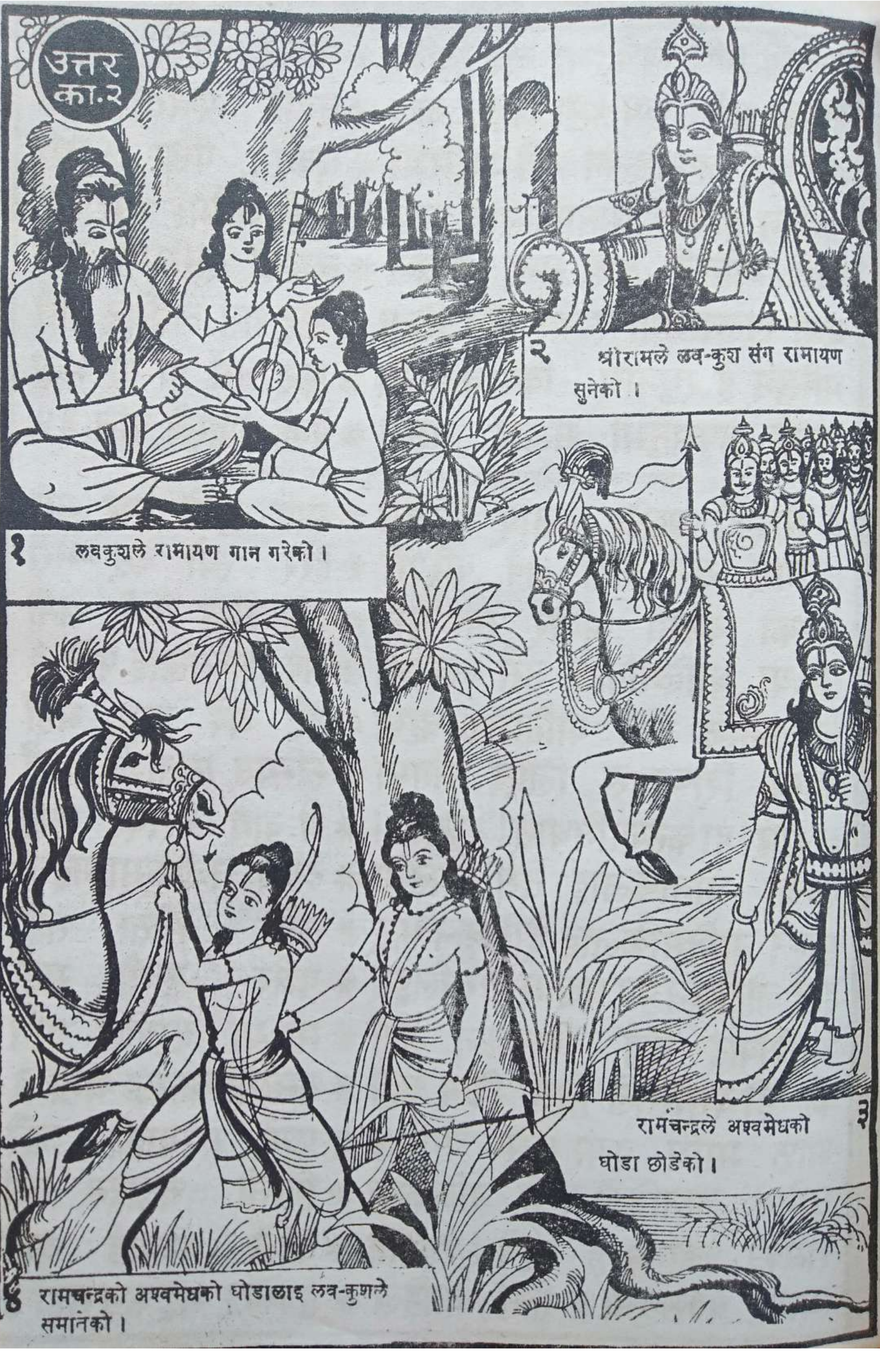
उत्तर
का.२
१ लवकुशले रामायण गान गरेको ।
२ श्रीरामले लव-कुश संग रामायण सुनेको ।
रामचन्द्रले अश्वमेधको घोडा छोडेको । ३
४ रामचन्द्रको अश्वमेधको घोडालाइ लव-कुशले समातेको ।

एती बिन्ती गरेर फेर् पनि सिता * शोक् गर्न लागिन् जसै
त्यो शोक् शान्त गराई बाल्मिकिजिले * आज्ञा गऱ्या फेर् तसै
हे सीते ! गुरु हूँ जनक् नृपतिको * छोरी उनैकी भनी
देख्तामा तिमिलाइ लाग्छ बहुते * माया मलाई पनि ५
सोही कारणले पिता सरि बुझी * मेरा कुटीमा गई
क्यै चिन्ता नगरी रहू अब उपर् * छोरी समान्‌की भई
यस्ता रीतसितले बुझाइकन खुब् * आरू सँगैमा भनी
ल्याया बाल्मिकिले सिताकन तहाँ * आफ्ना कुटीमा पनि ६
आफ्ना आश्रममा सिताकन लगी * फेरी उसै बीच् महाँ
डाकी बाल्मिकिले अह्राउनु भयो * सब् शिष्यलाई तहाँ
ऐल्हे जानकिका निमित्त अति बेस् * एक् पर्णशाला पनि
सब्ले यत्न गरेर यस् स्थलमहाँ * चाँडो बनाऊ भनी ७
यो आज्ञा गुरुको सुनेर उ बखत् * शिष्यैहरू जो थिया
सब्ले जानकिका निमित्त तहिं एक् * आश्रम् बनाई दिया
जल्दी सब् ऋषिपत्निलाइ पनि फेर् * डाकी सिताको यहाँ
सेवा गर्नु भनेर बाल्मिकिजिले * आज्ञा दिनूभो तहाँ ८
रातदिन् ध्यान् रघुनाथका चरणको * मन्‌ले बराबर् गरी
बाल्मीकी ऋषिलाइ जानिकन ठीक् * आफ्नै पिताका सरी
सेवा बाल्मिकिको गरेर ति सिता * सोही कुटीमा रहिन्
जो जो दुख् मनमा थियो उहि बखत् * सम्पूर्ण भुल्दी भइन् ९
यै रितले ऋषिपत्निका सँग बसी * क्यै दिन् बिताइन् जसै
फेरी जानकिका कुमार् दुई भया * राम्‌कै समान्‌का तसै
खुशभै बाल्मिकिले उसै बखत्‌मा * झट् जात कर्मै गऱ्या
नाऊँ फेर् 'कुश' 'लव' भनेर ति दुबै * सीताकुमार्‌को धऱ्या १०

शुक्लै पक्ष भएर चन्द्र जसरी * बढछन् उसै चालले
सीताका ति दुवै कुमारहरू बढ्या * फेरी कुनै कालले
संस्कार् सब् व्रतबन्ध आदि ऋषिले * ताहीं दुवैको गरी
फेरी शास्त्र सबै पढाउनु भयो * प्रीती मनैमा धरी ११
सब् शास्त्रैहरुमा कुशल् जब भया * फेरी धनुर्वेद् पनि
साङ्गोपाङ्ग सबै पढाइ दिनुभो * यै मुख्य काम् हो भनी
रामायण पनि फेर् दुवैकन तहाँ * सारा पढाई लिया
फेर् दिव्यास्त्रहरू पनी ति ऋषिले * हात्मा दुवैका दिया १२
हात्मा दिव्य धनू लिएर पिठमा * अक्षय्य ठोक्रो धरी
लाग्या ति दुइ भाइ घुम्न बनको * शोभा बहुतै गरी
आफ्ना ती दुइ पुत्रलाइ निशिदिन् * लीएर बस्ता महाँ
जो जो दुख मनमा सिताकन थियो * त्यो सब् हरायो तहाँ १३
यस्ता रित्सित जानकीकन कुमार् * पैदा भयाथ्या भनी
वात्स्यायन् ऋषिलाइ सब् कहनु भो * खोलेर शेषले पनि
फेरी भन्नुभयो ऋषे ! सुन तिमी * जस्ता हिसाब्ले गरी
रण्मा गै लव कुश दुवै जन लड्या * भन्छु म बिस्तार् गरी १४

लवको युद्ध र शत्रुघ्नजीको विजय ।

घोडालाई फुकाउँछौं भनि तहाँ * जो जो गयाका थिया
बाण्को वर्षण धेर् गरेर लवले * सब्लाई मारी दिया
फेरी त्यो समाचार् उसै बखतमा * कोही पुरुषले गई
श्री शत्रुघ्नजीका अघिल् तिर भन्यो * अत्यन्त दुःखित् भई १
फौज्को नष्ट गराई अश्व अहिले * एक् बालकैले धऱ्यो
भन्या बिन्ति सुनी अचम्भ मनमा * शत्रुघ्नजीका पऱ्यो
क्यैकाल् सम्म विचार् गरेर पहिले * क्रोधित् भई फेर् अनि
सेनानायक कालजित्कन भन्या * लौ लड्न जाऊ भनी २

सेनानायकले हुकुम् सुनिलिया * शत्रुघ्नजीको जसै
धेरै सैन्य लिएर् लड्न लवका * साम्ने गया झट् तसै
साम्नेमा लवका गएर बहुतै * कोमल् स्वरूप्का तहाँ
देख्नामा लवलाइ तिन्कन दया * आयो उसै बिच्महाँ ३
लाग्या भन्न ति कालजित् लवजिका * सङ्मा गई यो पनि
बालख्भै तिमिले हरण् किन गऱ्यौ * यो अश्वलाई भनी
फेरी सुन्दर रामकै सरि मुहार् * देख्छु नजर्ले पनि
माया लाग्छ कसोरि लड्नु मयिंले * तिम्रा सँगैमा भनी ४
तस्मात् कारण छोड्दियौ हय तिमी * कुन् साहसैले यहाँ
भन्छौ लड्छु भनेर बालक भई * शत्रुघ्नका सङ् महाँ
मान्दैनौ तिमिले भन्या गरुँ कसो * संग्राममा यो घरी
मार्न्याछु तिमिलाई निश्चय पनि * वर्षा शरैको गरी ५
सेनानायकका इ बात् सुनिलिया * सीताकुमार्ले जसै
साम्ने गै रति डर् नमानि मनमा * उत्तर् दिया फेर् तसै
हे सेनापति ! जो भन्यौ मकन यो * देखेर बालक् यहाँ
बालक् छु तर काल हो यहि भनी * जानीलिया मन् महाँ ६
मर्नैको तिमिलाई मन् यदि भया * मेरा अगाडी रह
घोड़ा दिन्न म यो भनेर कि त गै * शत्रुघ्नलाई कह
यस्तो बात् लवको सुनेर बहुतै * क्रोधित् भई मन्महाँ
लाग्या ती लवलाइ भन्न इ कुरा * फेर् कालजित्ले तहाँ ७
हे बालक् ! तिमिछौ जमीन् बिच्महाँ * रथ्मा म छु यो घरी
तिम्रा साथ् मयिंले कउन् तरहले * लड्नू अधर्मै गरी
शेखीका इ कुरा सबै सुनिलिया * सीताकुमार्ले जसै
साहै क्रोध् गरी कालजित्कन तहाँ * फेर् भन्न लाग्या तसै८

रथ्मा छु म भनी घमण्ड तिमिले * जो गर्दछौ त्यो यहाँ
तोडी यो रथ झट् गराइ बिरथी * झार्छू जमीनै महाँ
एती बात् पहिले सुनाइकन फेर् * सौ बाण् करैमा लिया
छोडी ती शर कालजित्कन बहुत् * व्याकुल् गराईं दिया ६
बाण्लाग्यो भनि खुब् रिसाइकन फेर् * सेनापतिले पनि
वर्षाया लवका उपर् शर अनेक् * मार्छु म ऐल्है भनी
ती सब् शर्हरूलाइ फेरि लवले * आकाशमा त्यो घरी
टुक्रा पारि दिया सहज्सँग तहाँ * आफ्ना शरैले गरी १०
छोडी एक्शय शर् उसै बखतमा * सेनापतीको तहाँ
तोड्या रथ्कन फेर् पनी ति लवले * त्यो युद्धभूमी महाँ
तोड्या रथ् लवले भनेर रिसले * फेर् काल्जित् बीर्पनि
हात्तीका पिठमा चढ्या उहि बखत् * लड्छु म ऐल्है भनी ११
देख्या हात्ती उपर् जसै लवजिले * दश् बाण छोडी दिया
फेरी त्यै घरि कालजित्कन तहाँ * घाऊ गराईं लिया
चोट् खाई लवका कठोर शरको * फेर् कालजित्ले पनि
जान्या खुब् मनले बहुत बलवान् * बालक् रह्याछन् भनी १२
पैल्हे एति विचार् गरेर पछि फेर् * हात्मा गदा एक्लिया
क्रोधित्भै लवका उपर् उहिबखत् * ताकेर छोडी दिया
सेनानायकको गदा नजरले * देखीलियाथ्या जसै
काट्या फेर् पनि त्यो गदा गगनमै * सीताकुमार्ले तसै १३
फेरी झट् लवका उपर् अति ठुलो * सेनापतीले तहाँ
बर्छी छोडि दिया र त्यो पनि सहज् * काट्या उसै बीच्महाँ
छोडी एक्शर फेर् तहाँ लवजिले * सेनापतीको पनि
हात्ती मारिदिया लडोस् म सँग यो * उत्री जमीन्मा भनी १४

हात्ति मारि कुदेर फेर् नजिकमा * सेनापतिका गई
तान्या हातमहाँ समाति लवले * अत्यन्त क्रोधित् भई
बाहूयुद्ध गरेर क्यै घरि तलक् * फेरी दुवै वीर् तहाँ
लाग्या शस्त्र लिएर लड्न रणमा * क्रोधित् भई मन्महाँ १५
सोही औसरमा खिंचेर तलवार् * साह्रै ठुलो बेग् गरी
आया फेर् तहिं कालजित् लवजिका * साम्ने अगाडी सरी
फेरी श्री लवले पनि उहि बखत् * एक्बाण चलाई लिया
तिन्को त्यो तरवारले सहित हात् * काटी खसाई दिया १६
त्यो हात् काटी दिया तथापि रिसले * बायाँ करैले पनि
आया एक गदा उठाइ लवको * संहार गर्छु भनी
त्यो हात्लाइ पनी तहाँ लवजिले * काटी दियाथ्या जसै
मुख् बाई लवलाइ निल्दछु भनी * दौडेर आयो तसै १७
फेरी एक् तरवार् खिंचेर लवले * सेनापतीको तहाँ
कुण्डल्ले र किरीटले सहित शिर् * काट्या उसै बीच्महाँ
सेनानायक कालजित् तब मऱ्या * सारा फउज् त्यो घरी
आया लड्न भनी रिसाइ लवका * साम्ने अगाडी सरी १८
सोही औसरमा चढाइ धनुमा * सीताकुमार्ले पनि
बाण्को वर्षण धेर् गऱ्या सकल फौज् * मार्छु म ऐल्है भनी
मार्छौं यस्कन गै भनेर लवका * साम्ने जउन् पर्दथ्या
ती सब् वीरहरु चोट खाइ शरको * कत्तल् भई गिर्दथ्या १९
बाण्लागी लवको रणस्थलमहाँ * धेर् सैन्य मर्नैं गई
लाग्यो बग्न रगत् तहाँ उस बखत् * खोलै समान्को भई
हात् पाउ शिर् सब् अलग् भइ कती * सोही नदीमा परी
लाग्या बग्न ति मत्स्य कूर्म सरिभै * शोभा बहुतै गरी २०

गोलाकार् धनुको गराइ लवजी * चारै तरफ फौज् महाँ
छोड्थ्या बाणहरू ठुलो झरि हुँदा * पानी पऱ्या झैं तहाँ
हात्ती रथ् पइदल् जती लवजिका * साम्ने गयाका थिया
कोही बाँकि रहेन छिन्भरि महाँ * सब्लाइ मारी दिया २१
यस् बेला शर् झिक्दछन् इ अहिले * छोड्छन् यसोरी भनी
संधान् गर्न सकेन तेस् बखतमा * कोही पुरुष्ले पनि
हाहाकार् परिगो जसै फउज भर् * पुष्कल्जि फेरी तहाँ
आया लड्न भनी रिसाइ लवका * साम्ने अगाडी महाँ २२
पैदल् श्री लवलाई पुष्कलजिले * देखी लियाथ्या जसै
युद्धैको सब धर्म सम्झि मनले * भन्दा भया फेर् तसै
हे वीर्! कुन् रितले लडूँ म अहिले * तिम्रा सँगैमा यहाँ
पैदल् छौ तिमि ता म छु रथ उपर् * यो युद्धभूमी महाँ
तस्मात् कारण त्यो म दिन्छु रथ यो * तिम्रा निमित्तै पनि
लड्नू यै रथमा चढेर तिमिले * मेरा सँगैमा भनी
ई बात् पुष्कलको सुनेर लवले * भन्दा भया फेर् तहाँ
हे वीर्! कुन् रितले मलाइ तिमिले * यो बात् सुनायौ यहाँ २४
ब्राह्मण् हैन म दान् लिएर कसरी * तिम्रा रथैमा चढौं
फेर् तिम्रै रथमा चढेर कसरी * तिम्रा सँगैमा लडौं
तस्मात् जुन् रथमा चढेर बढ्तै * गर्छौ घमण्डै यहाँ
सोही रथ्कन चूर्ण गर्छु सहजै * मैंले यसै बीच्महाँ २५
एती बात् लवले सुनाइ धनुमा * सौ बाण् चढाई लिया
छोडी त्यै घरिमा ति पुष्कलजिको * रथ् चूर्ण पारी दिया
तोड्या रथ् भनि फेरि पुष्कलजिले * अत्यन्त क्रोधित् भई
लाग्या पैदल युद्ध गर्न लवका * साम्ने अगाडी गई २६

क्रोध्ले पूर्ण भई ति वीर दुइले * वर्षा शरैको गरी
ढाक्यो सूर्य किरण् उसै बखतमा * सारा रणस्थल् भरी
ताँदो खुब् धनुको खिंचेर शर त्याग् * गर्दा दुबैले तहाँ
बज्राघात् सरिको अवाज् हुनगयो * त्यो युद्धभूमी महाँ २७
लागी वज्रसमान् कठोर् शर अनेक् * धारा रगत्का बही
लड्थ्या आपुसमा पलाँश फुलका * रङ्का दुबै वीर् भई
सुन्दर्मा वयमा पराक्रम महाँ * एकै समान्का थिया
देख्दा ती दुइको लडायिं सबले * आश्चर्य मानिलिया २८
बाण् लागेर कवच् सबै शरिरको * टुक्टुक् भयो ता पनि
लड्थ्या झन् ति दुबै जनाहरु तहाँ * शत्रू हटाऊँ भनी
साक्षात् विष्णु र इन्द्रहुन् कित इ हुन् * श्री चन्द्र सूर्येहरू
भन्या तारिफ गर्दथ्या ति दुइको * संग्राम देखन्या अरू २९
धेरै बाणहरु लागि त्यो बखतमा * अत्यन्त व्याकुल् भई
भन्छन् पुष्कलजी रिसाई लवका * साम्ने अगाड़ी गई
धन्यै वीर् तिमि हौ जगत् भरिमहाँ * क्वै छैन तिम्रा सरी
बाण् हान्छु मयिले रहु अब यहाँ * खुब् धैर्य मन्मा धरी ३०
यो बात् पुष्कलले सुनाइ शरको * वर्षा गराई लिया
चौतर्फी पिंजरा गराइ लवको * रूप्लाइ ढाकी दिया
सुन्का पंख हुन्या ति पुष्कलजिका * सब् शरहरू त्यो घरी
ढाकी सूर्य किरण् सबै सलह झैं * उड्थ्यारणस्थल् भरी ३१
देख्या आफु उपर् बहुत शरको * वर्षा गऱ्याको जसै
आफ्ना शर्हरु त्याग् गरेर लवले * काटीदिया सब् तसै
फेरी एक् शर झट् चढ़ाइ धनुमा * पुष्कल्जिलाई तहाँ
हान्या श्री लवले उसै बखतमा * क्रोधित् भई मन्महाँ ३२

देखी त्यो शरलाइ पुष्कलजिले * एक्बाण् करैमा लिया
छोडी त्यो शर त्यै बखत् गगनमा * काटी खसाई दिया
काट्या बाण् भनि भन् रिसाईकन फेर् * सीताकुमार्ले पनि
छोड्या एक् शर फेरि पुष्कलजिको * संहार गर्नै भनी ३३
लाग्यो बाण् गइ त्यो जसै हृदयमा * वज्रै समान् वेग् गरी
पीड़ा ज्यादि भएर पुष्कल गिऱ्या * मूर्छा तुरुन्तै परी
पुष्कल् मूर्छित् भै गिऱ्या जब तहाँ * दौडेर जल्दी गई
ल्याया श्री हनुमानले पिठ उपर् * राखेर दुःखित् भई ३४
मूर्छित् पुष्कललाइ देखिकन खुब् * शत्रुघ्नजी फेर् तहाँ
लाग्या गर्न विलाप् अनेक् तरहको * दुःखित् भई मन्महाँ
फेरी श्री हनुमानलाइ उ बखत् * आज्ञा गऱ्या यो पनि
त्यो बालक्कन गै यसै बखत्मा * मारेर आऊ भनी ३५
आज्ञा एति सुनी उखेलि करमा * यौटा ठुलो रुख् धऱ्या
क्रोधित् भै हनुमान् गएर लवका * आफै अगाडी सऱ्या
देख्या श्री हनुमानलाइ लवले * साम्ने अगाडी जसै
बाण्को वर्षण धेर् गरेर बिचमै * त्यो वृक्ष काट्या तसै ३६
त्यो रुख् काटिदिया भनेर रिसले * अर्को ठुलो रुख् धरी
आया श्री लवलाइ मार्न हनुमान् * साह्रै ठुलो बेग् गरी
त्यो रुख्लाइ पनी तुरुन्त लवले * काटी दियाथ्या जसै
क्रोध्ले पर्वत एक् उठाइ हनुमान् * दौड़ेर आया तसै ३७
लाखौं बाणहरू चढाई धनुमा * हानेर सोही घरी
काट्या त्यो गिरिलाइ फेर् लवजिले * टुक्रा हजारौं गरी
एही रितसित वृक्ष पर्वत शिला * हातमा जउन् चीज्लिया
काटी सब् हनुमानलाइ लवले * व्याकुल् गराई दिया ३८

व्याकुल् भैकन खुब् रिसाई हनुमान् * दौडी नजिक्मा गया
जोर्ले श्री लवलाइ फेर् पुछरले * बेहेर तान्दा भया
क्रोध्ले पूर्ण भएर फेरि लवले * सोही पुछर्मा पनि
हान्या श्री हनुमानलाइ मुठिले * छोडोस् मलाई भनी ३९
वज्रैका सरि त्यो कठोर् लवजिको * मुड्की पुछर्मा जसै
लाग्यो श्री हनुमानलाइ र तहाँ * छोड्या पुछर् त्यो तसै
बन्धन्देखि खुली रिसाइकन फेर् * हातमा धनुर्बाण् धरी
छोप्या श्री हनुमानलाइ लवले * वर्षा शरैको गरी ४०
वज्रैका सरि शर्हरू सकल ती * आकाश देखी तहाँ
लाग्या गिर्न गएर सब् ति हनुमान् * वीर्का शरीरै महाँ
अणुल्भर् नबिराइ बाण् सकल ती * लाग्या शरीर्मा जसै
पीडित्भै हनुमानका मनमहाँ * चिन्ता पर्‍योखुब् तसै ४१
साहै वीर् लवलाई जानि हनुमान् * शक्तीन लड्ने भनी
हार्खाईकन मन्मनै यहि कुरा * भन्दा भया फेर् पनि
यो बालक्‌सित लड्न मुश्किल भयो * कुन् जुक्ति ऐल्हे गरूँ
भागी जाऊँ भन्या पनी मकन सब् * धिक्कार् दिन्याछन् अरू ४२
जो चीज् लड्न भनेर लिन्छु अहिले * त्यो चीज् उसैबीच् महाँ
मैले हान्न नपाइ काट्छ सहजै * यो बालकैले यहाँ
बाण्को चोट्परि यो शरीर् पनि सबै * चाल्नू समान्‌को भयो
मेरो बल् रति छैन यस् बखतमा * प्राणमात्र बाँकी रह्यो ४३
तस्मात् कारण ज्यान् बचाउनु पर्‍यो * ऐल्हे छलैले गरी
लोट्छु यै रणभूमिका बिचमहाँ * मूर्छा पर्‍याकै सरी
मन्ले एति विचार् गरेर हनुमान् * मूर्छित् भयाझैं तहाँ
लोट्या त्यो रणभूमिमा कपटले * फेरी उसै बीच् महाँ ४४

छल्ले जमिन् बिच गिऱ्या भनि क्यै नजानि
मूर्छित भया इ हनुमान् भनि सत्य ठानी
तिन्लाइ छोडिकन फेर् अरु सैन्यलाई
कत्तल् गऱ्या लवजिले शर धेर् चलाई ४५
लाखौं ति अग्नि सरि बाण जब गिर्न लाग्या
व्याकुल् भई सकल फौज् रण छोडि भाग्या
शत्रुघ्नलाइ पनि फेर् सब सैन्य जाई
संग्रामको सकल् हाल दिया सुनाई ४६
मूर्छा परेर हनुमान् रणमा गिऱ्याका
ठूलाठूला अधिक वीरहरू मऱ्याका
शत्रुघ्नले जब इ बात्कन सुन्न पाया
साह्रै रिसाइ रथमा चढि लड्न आया ४७
क्रोधले पूर्ण भई रणस्थल महाँ * शत्रुघ्न पौंच्या जसै
देख्या श्री लवलाइ सुन्दर बहुत् * राम्कै समान्का तसै
यो बालक् रघुनाथका सरि भयो * कस्ता प्रकार्ले भनी
आश्चर्यै भई फेर् गएर लवका * सङ्मा सुध्याया पनि ४८
हे बालक् ! सुन रामचन्द्र सरिकै * तिम्लाई देख्दा महाँ
उस्तै रूप् कसरी भयो भनि बहुत् * आश्चर्य मान्छु यहाँ
कुन् वीर्को तिमि पुत्रहौ किन यहाँ * आएर घोड़ा हऱ्यौ
मेरा यो सब सैन्यको पनि विनाश् * कुन् कारणैले गऱ्यौ४९
श्री राम्चन्द्रजिको पराक्रम सबै * होला सुन्याको पनि
उन्कै अश्व हरण् गरेर कसरी * भन्छौ बचूँला भनी
बालक् हौ तिमिलाई माफ् गरिदियाँ * जो-जो गऱ्यौ सब् यहाँ
घोडा द्यौ किन रामका सँग विरोध् * गर्छौ अनाहक् महाँ ५०

एती प्रश्न तहाँ सुन्या लवजिले * शत्रुघ्नजीको जसै
लाल्लाल् नेत्र गरेर पूर्ण रिसले * उत्तर् दिया फेर् तसै
मेरो नाम र कुल् सुनेर तिमिले * के गर्दछौ यो घरी
आयौ लड्न भनी लड़ायिं गरिल्यौ * मेरा अगाड़ी सरी ५१
घोड़ा दिन्न उसै अवश्य बुझिल्यौ * मैले भनेको यहाँ
लैजाऊ तिमिले समर्थ छ भन्या * जीतेर युद्धै महाँ
पैल्हे एति कुरा सुनाइ लवले * क्रोधित् भई मन्महाँ
लाग्या बाणहरु छोड्न फेर् उहि बखत् * शत्रुघ्नलाई तहाँ ५२
देख्या आफु उपर् बहुत् शरहरू * वर्षा गऱ्याको जसै
छोड्या बाण बहुतै रिसाईकन फेर् * शत्रुघ्नजीले तसै
एकैबार् दुइ वीरले शर अनेक् * छोड्दा रणस्थल् भरी
ढाक्यो सूर्यकिरण पनी ति शरले * सब्दिक् अँध्यारो गरी ५३
चारैतर्फ खचित् भई ति शरले * ढाकी दिनाले तहाँ
वायू चल्न समेत् छुट्यो उहिबखत् * सारा रणस्थल् महाँ
यो संग्राम् बहुतै भयङ्कर भयो * हेरौं तमाशा भनी
आया हेर्न बिमानमा बसि बसी * सब् देवतागण् पनि ५४
देवासुर् सरिको ति वीर दुइको * संग्राम देख्दा महाँ
आश्चर्यै भइ देवताहरु पनी * सब्भन्न लाग्या तहाँ
राम्को रावणको लडायिं हुनगो * लङ्कापुरीमा जउन्
यस्तो युद्ध भएन कोहि थलमा * वर्णन् गरौं फेर् कउन् ५५
तारिफ् यै रितले अनेक् गरि तहाँ * द्यौताहरूले पनि
फुलको वृष्टि गऱ्या ति वीर् दुइ उपर् * साहै ठुला हुन् भनी
सोही औसरमा रिसाइ बहुतै * शत्रुघ्नजीले तहाँ
काट्या बाणहरु जो थिया लवजिका * त्यो युद्धभूमी महाँ ५६

यो मेरो शर जाललाई सहजै * काटी खसाया भनी
काट्या फेरि धनू तहाँ लवजिले * शत्रुघ्नजीको पनि
फेरी श्री लवले चढाई धनुमा * सौ बाण छोडी लिया
श्री शत्रुघ्नजिको उसै बखतमा * रथ् चूर्ण पारी दिया ५७
पान्याथ्या विरथी जसै उहि बखत् * शत्रुघ्न क्रोध्मा पऱ्या
फेर् अर्को रथमा चढेर लवका * साम्ने अगाडी सऱ्या
देख्याथ्या रथका उपर् लवजिले * शत्रुघ्नलाई जसै
लाखौं बाणहरु छोडि देहभरिमा * घाऊ गराया तसै ५८
श्री शत्रुघ्नजिले पनी शर अनेक् * छोडी उसै बीच्महाँ
फेरी श्री लवका शरीर भरिमा * घाऊ गराया तहाँ
घाऊ देखि रगत् बहेर अति लाल् * रङ्का हुनाले गरी
देखिन्थ्या लवजी रणस्थल महाँ * ठीक् बाल सूर्यै सरी ५९
क्रोध्ले पूर्ण भएर फेरि लवले * ताकेर छाती महाँ
हान्या एक् शरले उसै बखतमा * शत्रुघ्नलाई तहाँ
त्यो बाण् वज्र समानको हृदयमा * लागेर वेग्ले गरी
पीड़ा धेर भई गिऱ्या रथ उपर् * शत्रुघ्न मूर्छा परी ६१
मूर्छा पारिदिया जसै लवजीले * शत्रुघ्नलाई तहाँ
हाहाकार् परिगो उसै बखतमा * सारा फउज् भर् महाँ
फेरी वीरमणी सुरथ् प्रभृतिका * राजाहरु जो थिया
एकैबार् लवलाइ गै वरिपरी * घेरा गराई लिया ६१
घेऱ्याथ्या जब आफुलाइ रणमा * राजा हजारौं गई
छोड्या फेर् लवले अनेक् शर तहाँ * अत्यन्त क्रोधित् भई
एकैबार् लवका उपर् सकल ती * राजाहरुले पनि
वर्षाया हतियार तेस् बखतमा * मार्छौं सहज्मा भनी ६१

सारा ती हतियारलाइ लवले * आकाशमै त्यो घरी
टुक्रा पारिलिया सहज्सँग तहाँ * आफ्ना शरैले गरी
एकैबार् धनुमा चढाइकन फेर् * छोडी अनेक् शर् तहाँ
दश्दश् बाण् लवले ति सब् नृपतिका * हान्या शरीरै महाँ ६३
वज्रैको सरि बाण् गएर सब ती * लाग्या शरीर्मा जसै
जो-जो सामुमहाँ थिया नृपहरू * मूर्छा पऱ्या सब् तसै
मूर्छा खुल्न गयो उसै बखतमा * शत्रुघ्नजीको पनि
आया फेर् लवका अगाडी रिसले * गर्छु लडायीं भनी ६४
साम्ने श्री लवका गई त्यस बखत् * शत्रुघ्न भन्छन् तहाँ
हे वीर् बालक! धन्य छौ तिमि सरी * क्वै छैन संसार् महाँ
बालक्को लिइ यो स्वरूप भगवान् * शङ्कर् अवश्यै पनि
आया भैं तिमिलाइ ठान्छु मयिंले * छल् गर्नलाई भनी ६५
शंकर् वा हरि हौ तिमी किन भन्या * यस्ता हिसाब्ले यहाँ
मूर्छा पारी गिराउन्या मकन वीर् * क्वै छैन संसार् महाँ
साक्षात् शंकरनै भया पनि सहज् * एक् बाण् प्रहारै गरी
मूर्छा पारि गिराउन्याछु मयिंले * सैचान् रहू यो घरी ६६
एती बात् पहिले सुनाइकन फेर् * जुन् बाण् प्रयोगै गरी
माऱ्याथ्या लवणासुरैकन अघी * त्यो बाण् करैमा धरी
क्रोध्ले पूर्ण भई चढाइ धनुमा * शत्रुघ्नजीले तहाँ
छोड्या श्री लवका उपर् उहिबखत् * ताकेर छातीमहाँ ६७
त्यो बाण् गै लवका जसै हृदयमा * लाग्यो बडो वेग् गरी
लोट्या पीडित भै रणस्थलविषे * मूर्छा तुरुन्तै परी
मूर्छित् भै लवजी रणस्थलमहाँ * देख्या गिऱ्याका जसै
जल्दी राखिलिया उठाइ रथमा * शत्रुघ्नजीले तसै ६८

साथी श्री लवका तहाँ ऋषिकुमार् * जो-जो गयाका थिया
दुःखित् भै ति सबै सिताजिकन गै * त्यो हाल् सुनाई दिया
आफ्नो पुत्र धरेर शत्रुहरुले * सङ्‌मा लग्याको जसै
सूनिन् जानकिले र तापुगरि बिलाप् * खुब्‌गर्न लागिन् जसै ६५

सीताजीको शोक कुशजीको प्रतिज्ञा ।

भन्छिन् फेरि सिता रुँदै उहि बखत् * कुन् दुष्ट राजा यहाँ
मेरो बालक् पुत्रका सँग लड्यो * आई रणस्थल् महाँ
कस्तो निर्दयि त्यो रहेछ कसरी * यस्तो अधर्मै गरी
यौटा बालकलाइ वीर मिलि धेर् * पक्री लिया यो घरी १
बालक् भै नबुझेर आज तिमिले * हे पुत्र ! के काम् गऱ्यौ
घोड़ालाइ धरेर शत्रुहरुका * नाहक् वशैमा पऱ्यौ
लाखौं वीर्हरुका अगाडी तिमिले * कस्तो कुबुद्धी लिई
युद्धै आज गऱ्यौ बिना बुझि उसै * एक्लै जमीन्‌मा रही २
त्याग्नू भो रघुनाथले तर पनी * आज्‌तक् म यो वन्‌महाँ
बस्थ्याँ दुःख सबै भुलेर तिमि छौ * भन्या हिसाब्‌ले यहाँ
माता मेरि अनाथ छन् भनि दया * मन्‌मा नली क्यै पनि
छोडी आज मलाइ शत्रुहरुका * वश्‌मा पऱ्यौ के भनी ३
यै रीतका अरु धेर् विलाप् गरिगरी * आँशू नजर्‌मा धरी
लागिन् रून सिताजि दुःखित् भई * साह्रै ठूलो स्वर् गरी
सेवा बाल्मिकिको सबै गरिसकी * सोही बखत्‌मा तहाँ
आया श्री कुशजी पनि जननिका * साम्ने उसै बीच्‌महाँ ४
देख्या जानकिलाइ शोक्‌गरि तहाँ * रोई रह्याकी जसै
हात् जोरिकन नम्र भै कुशजिले * बिन्ती चढाया तसै
हे मातर् ! म छँदै हजुर्‌कन कउन् * सन्ताप् मनैमा परी
रूनू आज पऱ्यो बताउनु हवस् * यस्ता हिसाब्‌लेगरी ५

भाईलाइ पनि म देख्तिन कहाँ * खेलन्या निमित्तै गया
डाकी ल्याऊँछु गै तुरुन्त अहिले * आज्ञा मलाई भया
यो बिन्ती कुशको सुनेर मनमा * सन्तोष् बहुतै गरी
लागिन् भन्न सिता रुँदै उहि बखत् * आँशू नयन्मा धरी ६
हे कुश् ! सब् ऋषिपुत्रलाइ सँगमा * लीएर ऐल्हे यहाँ
तिम्रो भाइ गएर भागिरथिका * खेल्यो किनारा महाँ
यज्ञैको तहिं एक् ठुलो नृपतिको * आएछ घोड़ा जसै
पक्रेछन् लवले विचार नगरी * बालक् हुनाले तसै ७
भारी युद्ध गरेर तेस् नृपतिका * लश्कर्हरू धेर् तहाँ
मार्‍याछन् पहिले अनेक् लवजिले * एक्लै रणस्थल् महाँ
फेरी जो नृपती थियो उही पनी * आएर युद्धै गरी
एक् चोटी लवका कठोर शरले * लोटेछ मूर्छा परी ८
मूर्छादेखि उठी लडेर बहुतै * जीतेर तेस्ले तहाँ
पक्री ती लवलाइ बाँधिकन फेर् * लीएर गो सङ् महाँ
भन्या बात् ऋषिपुत्रहेरु इ सबै * आएर भन्छन् यहाँ
सोही कारणले म रुन्छु अहिले * दुःखित् भई मन्महाँ ९
एती बात् पहिले सुनाइकन फेर् * आँशू नजरमा धरी
रूँदै श्री कुशलाइ जानकिजिले * आज्ञा गरिन् त्यो घरी
हे कुश् ! गै तिमिले पराजय गरी * सब् शत्रुलाई तहाँ
आफ्नो भाइ छुटाइ ल्याउ अहिले * मेरा अगाडी महाँ १०
त्यो आज्ञा कुशले तहाँ जननिको * सुनी लियाथ्या जसै
लाल्लाल् नेत्र गरी रिसाइकन खुब् * बिन्ती चढ़ाया तसै
हे मातर् ! म शपथ् गरेर अहिले * गर्छु प्रतिज्ञा पनि
दुश्मनलाइ जितेर भाइकन ली * फिर्न्याछु चाँडै भनी ११

मन्का शोक् अब छाडि बक्सनुहवस् * सब् देवतागण् तहाँ
आया लड्न भन्या पनी म सहजै * जित्न्याछु युद्धै महाँ
भाईलाइ लिई मुहूर्त भरिमा * दर्शन् हजुर्को पनि
गर्न्याछु यदि गर्नलाइ नसक्या * भन्नू कुपुत्रै भनी १२
यस्रीत्ले पहिले तहाँ जननिका * साम्ने प्रतिज्ञा गऱ्या
जान्छू लड्न भनेर फेर् कुशजिले * हात्मा धनुर्बाण् धऱ्या
सीताजी पनि पुत्रको सब कुरा * सूनेर खूशी भइन्
आशीष् दीकन लड्न जाउ भनि फेर् * आज्ञा तुरुन्तै दिइन् १३

लवकुशको युद्ध शत्रुघ्नको पराजय ।

वीदा भै कुशजी सितासँग तहाँ * दौडेर जल्दी गई
पौंच्या सोही घरी रणस्थलमहाँ * अत्यन्त क्रोधित् भई
बन्धन्मा लवजी थिया तर पनी * कुश्लाइ देख्या जसै
तोडी बन्धन त्यो कुदेर खुशि भै * उत्र्या जमीन्मा तसै १
फेरी ती दुइ भाइ भैकन तहाँ * अत्यन्त क्रोधित् भई
लाग्या वर्षण गर्न शर्हरु अनेक् * सोही बखत्मा गई
आकाश् औ रणभूमिमा सलह भैं * छोप्या ति बाण्ले जसै
हाहाकार् गरि सैन्य राघवजिका * सम्पूर्ण भाग्या तसै २
भाग्न्या व्याकुल भै ति फौजकन तहाँ * शत्रुघ्नजीले पनि
रोक्नूभो नडराउ गर्छु मयिंले * रक्षा सबैको भनी
फेरी जानकिका कुमार्हरु दुबै * जाहाँ बस्याका थिया
ताहीं गै लवका समान् स्वरूपका * कुश्लाई देखी लिया ३
एकै शक्कलका दुबै जन भया * कस्ता हिसाब्ले भनी
आश्चर्यै भइ फेर् गएर कुशमा * ती सोध्न लाग्या पनि
हे वीर् ! ठीक् लवको समान अनुहार् * देखेर तिम्रो यहाँ
भाई हौ उनकै सहोदर तिमी * भन्या बुझ्याँ मन्महाँ ४

कुन् वीर्का तिमि पुत्र हौ किन यहाँ * बस्छौ यसोरी भनी
केही जान्दिन सब् बताउ तिमिले * त्यो बात् मलाई पनि
यो प्रश्नै कुशले जसै सुनिलिया * शत्रुघ्नजीको तहाँ
गम्भीर् बाणी गरेर उत्तर दिया * सब्का अगाड़ी महाँ ५
हे बीर्! जानकिका कुमार् दुइ जना * हामी कुशै लव् भनी
प्रख्यात् छौं सबमा पिता कउन् हुन् * जान्दीन मैले पनि
विद्याभ्यास गरेर बाल्मिकिजिका * बस्छौं सदा सङ् महाँ
आयौं लड्न भनेर यस् बखतमा * तिम्रा सँगैमा यहाँ ६
को हौ वीर अनेक् मिली किन यहाँ * यस्तो अधर्मै गरी
मेरो बालक भाइलाइ तिमिले * पक्रीलियौ यो घरी
हे राजन्! तिमि वीर हौ यदि भन्या * आएर चाँडो यहाँ
मेरा सामु भई लडायिं गरिल्यौ * यो युद्धभूमी महाँ ७
यो बात् श्री कुशको सबै सुनिसकी * शत्रुघ्नजीले पनि
जान्या खुब् मनले इ पुत्र दुइ हुन् * राम्चन्द्रजीकै भनी
छोराका सँगमा कसो गरि लडौं * भन्या भई मन् महाँ
फेरी क्यै घरितक् विचार् गरिलिया * शत्रुघ्नजीले तहाँ ८
सोही औसरमा रिसाइ कुशले * हात्मा धनुर्बाण् लिया
श्रीशत्रुघ्नजीलाइ शर्हरु अनेक् * छोड़ेर ढाकी दिया
सम्झी क्षत्रिय धर्मलाई मनले * लड्नै उचित् हो भनी
काट्या फेर् कुशका ति शर् गगनमैं * शत्रुघ्नजीले पनि ९
वाण्ले केहि घरी लडेर पछि फेर् * दुश्मन् हटाऊँ भनी
लाग्या छोड्न ति वीर् दुवै जनतहाँ * दिव्यास्त्रहेरु पनि
पैल्हे श्री कुशले चढाइ धनुमा * अग्न्यास्त्र मन्त्रीलिया
श्री शत्रुघ्नजिका उपर् उहि बखत् * ताकेर छोडी दिया १०

अग्न्यास्त्रै कुशको नजर् गरि तहाँ * शत्रुघ्नजीले पनि
छोड्या फेर् वरुणास्त्र सोहि घरिमा * शान्तै गराऊँ भनी
अग्न्यास्त्रै वरुणास्त्र त्याग् गरि तहाँ * शान्तै गऱ्याथ्या जसै
वायव्यास्त्र उठाइ फेरि कुशले * छोडीदिया झट् तसै
लाग्यो चल्न हुरी र फौज्हरु तहाँ * सब् उड्न लागी गया
त्यो देखिकन पर्वतास्त्र लिइ फेर् * शत्रुघ्नले छोड् दिया
जो दिव्यास्त्र चलाउँथ्या कुशजिले * त्यो युद्धभूमी महाँ
तेस्को शान्ति गराउँथ्या उहिबखत् * शत्रुघ्नजीले तहाँ १२
आफ्ना अस्त्र सबै विफल् हुनगया * भन्या हिसाब्ले गरी
क्रोधित् भैकन फेर् भन्या कुशजिले * तीन् बाण हात्मा धरी
हे वीर्! लौ तिमिलाइ तीन् शर इनै * छोडेर मैले यहाँ
मूर्छा पारि गिराउन्याछु बुझियौ * यो युद्धभूमी महाँ १३
मूर्छा क्यै गरि पार्नलाइ नसक्या * गर्छु प्रतिज्ञा पनि
अग्नी यो स्थलमा जलाइ अहिले * कूदेर मर्छु भनी
एती बात् कुशले भनेर धनुमा * एक्बाण् चढ़ाई लिया
श्री शत्रुघ्नजिलाइ त्यै बखतमा * ताकेर छोडी दिया १४
देख्या बाण् कुशको भयङ्कर जसै * शत्रुघ्नजीले तहाँ
जल्दी तीन् शर त्याग् गरी गगनमै * काट्या उसै बीच्महाँ
दोश्रो शर्कन झन् रिसाई कुशले * छोडी दियाथ्या जसै
काट्या त्यो पनि फेर् सहज् गगनमै * शत्रुघ्नजीले तसै १५
आफ्ना बाण् ति दुवै गगन् विचमहाँ * काटी खसाया भनी
क्रोध्ले पूर्ण भई लिएर करमा * सीताकुमार्ले पनी
तेश्रो बाण्कन फेर् चढाई धनुमा * सीताजिको ध्यान् गरी
श्री शत्रुघ्नजिलाई ताकि रिसले * छोडी दिया त्यो घरी १६

रामाश्वमेध
१
२ लव-कुश र शत्रुघ्नको युद्ध ।
१ लव-कुशको रामका सैन्यका साथ युद्ध ।
३ सीताजीले मरेका सैन्यहरू बाँचने प्रार्थना गरेको ।
४ सीताजी संग बिदा भयेको ।

त्यो बाण् वज्र समानको जब गई * लाग्यो बडो बेग् गरी
साह्रै पीडित भै गिऱ्या रथ उपर् * शत्रुघ्न मूर्छा परी
श्री शत्रुघ्नजिलाइ मूर्छित भई * देख्या गिऱ्याको जसै
हाहाकार् परिगो फउज् जति थिया * सम्पूर्ण भाग्या तसै १७
सोही औसरमा चढेर रथमा * राजा सुरथ्‌जी गई
बर्षाया कुशका उपर् शर अनेक् * अत्यन्त क्रोधित् भई
फेरी तीन् शर त्याग् गरेर कुशले * राजा सुरथ्‌को तहाँ
तीन् टुक्रा धनुको गराई सहजै * काट्या उसै बीच्‌महाँ १८
फेर् अर्को धनु झट् लिएर करमा * राजा सुरथ्‌ले पनि
बाण्‌को वृष्टि बहुत् गऱ्या कुशजिको * संहार् म गर्छु भनी
सारा ती शरहेरुलाइ कुशले * काटी बिचैमा तहीं
फेरी एक् शर त्याग् गऱ्या सुरथका * ताकेर छाती महाँ १९
बज्रयो बाण् गई त्यो जसै हृदयमा * वज्रै समान् वेग् गरी
छाड्दै ताहिं रगत् गिऱ्या सुरथजी * मूर्छा तुरुन्तै परी
मूर्छा पारिदिया सुरथ्‌कन भनी * हात्‌मा ठुलो रुख् लिई
आया श्री कुशका अगाडि हनुमान् * अत्यन्त क्रोधित् भई २०
देख्या श्री हनुमानलाइ कुशले * आफ्ना अगाडी जसै
हात्‌को रुख् शर त्याग् गरेर बिचमै * काटी खसाया तसै
त्यो रुख् काटी दिया भनेर रिसले * अर्को ठुलो रुख् लिया
फेरि श्री हनुमानले कुश उपर् * ताकेर छोडी दिया २१
त्यो रुख् श्री कुशका गएर शिरमा * लाग्यो बडो बेग् गरी
घाऊ धेर भई बह्यो रगतको * धारा सबै अङ्ग् भरी
लाग्यो चोट् बहुतै तथापि कुशले * खुब् धैर्य मन्‌मा लिया
मार्छु यो हनुमानलाइ म भनी * ब्रह्मास्त्र छोडी दिया २२

साहै वेग्सित त्यो जसै हृदयमा * ब्रह्मास्त्र लाग्यो गई
लोट्या श्री हनुमान् रणस्थलमहाँ * मूर्छा तुरुन्तै भई
मूर्छा श्री हनुमान् रणस्थल महाँ * पारेर फेरी पनि
वाणको वृष्टि गऱ्या तहाँ कुशजिले * सब्फौज् गिराऊँ भनी २३
लाग्या गिर्न ति बाणहरू सकल गै * फौज्का उपर्मा जसै
व्याकुल् भै रणमा ठहर्न नसकी * सम्पूर्ण भाग्या तसै
सारा लश्करको विनाश बहुतै * देखेर बेग्ले गरी
आया पर्वत एक् उठाई रिसले * सुग्रीव सोही घरी २४
फेरी श्री कुशले पनि शर अनेक् * छोडेर पर्वत् तहाँ
हज्जारौं टुकुरा गराइ सहजै * काट्या उसै बीच् महाँ
पर्वत् काटि दिया भनेर कुशको * संहार गर्नै भनी
आया वृक्ष ठुलो उखेलिकन झट् * सुग्रीव फेरी पनि २५
त्यो रुख्लाइ पनी उसै बखतमा * काटी दियाथ्या जसै
फेरी श्री कुशलाई सुग्रिवजिले * हान्या पुछर्ले तसै
त्यो चोट् सुग्रिवको कठोर् पुछरको * लागेर वेग्ले गरी
व्याकुल् केहि घरी भया कुश पनी * पीडा शरीर्मा परी २६
फेरी धैर्य गरी उसै बखतमा * एक् बारुणास्त्रै लिया
क्रोध्ले सुग्रिवका उपर् कुशजिले * ताकेर छोडी दिया
वेग्ले त्यो बरुणास्त्र झट् कुशजिका * मन्त्रै प्रभाव्ले गई
बाँध्यो सुग्रिवलाई जोर्सित तहाँ * सर्पै समान्को भई २७
कुशले सुग्रिवलाइ त्यो रणमहाँ * बाँधी लियाथ्या जसै
बाँकी फौजहरु जो थिया ति डरले * सम्पूर्ण भाग्या तसै
पुष्कल् वीरमणी सुमद् सहितका * राजाहरू जो थिया
ती सब्लाइ पनी लडेर लवले * मूर्छा गराई दिया २८

मूर्छा पारि सबै ति वीरकन फेर् * शत्रुघ्नजीको तहाँ
शिर् देखी सुनको किरीट् कुशजिले * लीया उसै बीच् महाँ
सुन्दर् पुष्कलको किरीट् खुशि भई * फेरी लवैले पनि
ल्याया सोहि बखत् उतारिकन झट् * लैजान्छु मैले भनी २९
फेरी ती दुइ भाइ जानकिजिका * छोराहरूले तहाँ
सुग्रीव् श्री हनुमान वीर दुइका * बाँधेर खुब् अङ्महाँ
भन्छन् ई दुइ बानरैकन लिई * चाँडो घरैमा पनि
जाऔं लौ अब क्यै बिलम्ब नगरी * हामीहरूले भनी ३०
यो बात् आपुसमा गरेर लवकुश् * भाई दुवै तेस् घरी
फर्क्या ती दुइ वीर बानर सँगै * लीएर बन्धन् गरी
केही जोर् नचलेर बन्धनमहाँ * दुश्मन्‌हरूका परी
सुग्रिव् श्री हनुमान् पनि चलिगया * सामान्य वानर् सरी ३१
लाग्या सुग्रिवलाइ भन्न हनुमान् * सोही बखत्‌मा तहाँ
हे राजन् ! गरुँ कुन् उपाय अहिले * हामीहरूले यहाँ
आँट्या लौ लिइ जान जानकिजिका * साम्ने इनीले पनि
साह्रै शर्म भयो कसोरि मर्यिले * देखाउँ यो मुख् भनी ३२

यो बात सुनेर हनुमानजिलाई ताहाँ
सुग्रीव्‌जिले पनि भन्या उहि बीचमाहाँ
साँचो भन्यौं जिउनु धिक् छ यसोरि ऐल्हे
मर्नै असल् बरु थियो भनि ठान्छु मैंले ३३

बाटो भर् अति खेद् गरेर मनमा * यस्तै रकम्का अरू
गर्थ्या धेर कुरा ति आपुस महाँ * मुख्यै ति बानर्‌हरू
खुशी भै लवकुश् पनी ति दुइ वीर् * बानर् लिई सङ्महाँ
जाँदामा कुटिमा पुग्या उहि बखत् * बस्थिन् सिताजी जहाँ ३४

सारा शत्रुहरू रणस्थल महाँ * जीतेर भेट्नै भनी
आयाका दुइ पुत्रहेरु कुटिमा * देखी सिताजी पनि
आसन् देखी उठी उसै बखतमा * दौड़ेर क्यै दूर् गई
प्रीतिपूर्वक अङ्कमाल् गरिलिइन् * अत्यन्त खुशी भई ३५
फेरी श्री हनुमान सुग्रीव दुवै * बीर्लाई बन्धन् गरी
ल्यायाका दुइ पुत्रले कुटि महाँ * देखेर खुब् छक् परी
मन्दैहास्य गरी ति पुत्र दुइका * सङ्मा सिताले पनि
सोधिन् बानर ई दुबै किन यहाँ * पक्रेर ल्यायौ भनी ३६
ई बानर्हरुले कउन् गरिलिया * त्यस्तो कसुर् यो घरी
जल्दी त्यो सब लौ कहू तिमिहरू * सम्पूर्ण विस्तार् गरी
एती बात् पहिले सिध्याइकन फेर् * भन्छिन् सीताजी तहाँ
छोडी द्यौ तिमिहेरुले ई दुइको * बन्धन् फुकाई यहाँ ३७
आज्ञा यस्रितको तहाँ जननिको * सूनी सक्याथ्या जसै
क्यै हाँसीकन फेर् तहाँ लवजिले * बिन्ती चढाया तसै
हे मातर् ! सुनिबक्सियोस् हजुरले * गङ्गा किनार्मा गई
खेल्थ्यौं खुशि भएर बालकहरु * सम्पूर्ण जम्बा भई ३८
घोडा सुन्दर एक् उसै बखतमा * आएर फेरी तहाँ
लाग्यो चर्न घुमी-घुमी वरिपरी * हाम्रा अगाडी महाँ
कस्को अश्व रहेछ यो किन यहाँ * आएछ हेरौं भनी
हेर्दा त्यो हयलाइ पत्र सुनको * देख्यौं निधार्मा पनि ३९
त्यो पत्रै हयका ललाट बिचको * देख्यौं सबैले जसै
यस्मा के छ भनेर गै नजिकमा * सम्पूर्ण बाँच्यौं तसै
कोही राम भनी रह्याछ नृपती * यज्ञै म गर्छु भनी
साहै शेखि गरेर त्यो नृपतिले * छोड़ेछ घोड़ा पनि ४०

लेख्याको उस पत्रमा यहि थियो * श्री राम् अयोध्यापति
गर्छन् यज्ञ ति उर्दि यो सब सुनुन् * क्षत्रीहरू छन् जति
उर्दी मान्नुछ यो भन्या सकल वीर् * राम्‌का शरणमा परून्
मान्दैनन् रघुनाथलाइ जसले * यो अश्वलाई धरून् ४१
शेखी त्यो नृपको बुझेर उ बखत् * अत्यन्त क्रोधित् भई
को हो राम् भनि अश्वलाइ पहिले * पक्र्यौं तुरुन्तै गई
आया लड्न भनेर जो अघि सरी * सब्‌लाई युद्धै महाँ
मूर्छा पारि सहज् इ बानरहरू * बाँधेर ल्यायौं यहाँ ४२
त्यो बिन्ती लवको सुनेर खुशिभै * भन्छिन् सिताजी पनी
हे लव्! यो हय यज्ञको किन हर्‍यौ * आफ्नै पिताको भनी
फेरी जो दुइ वीर बानरहरू * बाँधेर ल्यायौ यहाँ
जाहेर् छन् हनुमान सुग्रिव भनी * सारा तिनैलोक् महाँ ४३
मेरा खातिरमा इ वीर दुइले * राम्‌को सहायै भई
राक्षस्‌का कुलको विनाश् गरिलिया * लङ्कापुरीमा गई
तस्मात् ई दुइलाई बन्धन पनी * नाहक् यसोरी गर्‍यौ
फेरी यज्ञ निमित्तको हय पनी * नाहक् पिताको हर्‍यौ ४४
छोडी द्यौ अहिले इ बानर दुबै * फेर् अश्वलाई पनि
ल्यायौ जुन् थलदेखि त्यै थलमहाँ * छोड्‌र आऊ भनी
आज्ञा जानकिले जसै दिनु भयो * सोही बखत्‌मा गई
छोड्या श्री लवले सबैकन तहाँ * अत्यन्त खुशि भई ४५

सीताजीले ससैन्य शत्रुघ्नलाई चैतन्य गर्नु र निजलेघोड़ा लिई अयोध्या फर्कनु।

श्री शत्रुघ्नहरू पनी रण महाँ * मूर्छा पर्‍याका जसै
सूनिन् जानकिले र सूर्यतिर फेर् * फर्केर भन्छिन् तसै
राम्‌कै दासि म सत्य हूँ यदि भन्या * शत्रुघ्नहेरू पनि
मूर्छादेखि उठुन् अवश्य भगवान्! * एसै बखत्‌मा भनी

यस्ता रीत्सित प्रार्थना गरिलिइन् * श्री जानकीले जसै
मूर्छा खुल्नगयो फउज्हरु समेत् * शत्रुघ्नजीको तसै
मूर्छा देखि उठेर त्यो बखतमा * शत्रुघ्नजीले तहाँ
देख्या यज्ञ निमित्तको हय पनी * आफ्ना अगाडीमहाँ २
शिर्को आफ्नु किरीट् नदेखिकनफेर् * जो-जो अगाडी थिया
श्री शत्रुघ्नजिले अचम्भ हुनगै * सब्लाइ सोधी लिया
हेवीर्हो! सुनिल्यौ बिचित्र रितको * आश्चर्य ऐल्हे भयो
कस्ले आई किरीट् लिईकन यहाँ * हामीहरूको गयो ३
यज्ञैका प्रतिमूर्ति हुन् कि ति दुबै * घोड़ा छलैले हरी
छोड्या फेरी कृपा गरेर अहिले * हाम्रो परीक्षा गरी
पैल्हे एति भनेर सब्सित तहाँ * शत्रुघ्नजी फेर् पनि
भन्छन् मन्त्रि तरफ् फिरेर अब लौ * जाऊँ अयोध्या भनी ४
आज्ञा एति गरेर मन्त्रिकन फेर् * आफ्ना अगाडी महाँ
यज्ञैको हय त्यो लगाई खुशिभै * शत्रुघ्नजी फेर् तहाँ
चढ्नु भै रथका उपर् उहि बखत् * हिड्नू भएथ्यो जसै
पृथ्वी कम्प गराइ वीर्हरु सबै * लाग्या पछाडी तसै ५
फेरी शङ्ख मृदङ्ग आदि सब थोक् * बाजा बजाई तहाँ
गङ्गा पारि तरेर फौज्हरु सबै * लीएर साथै महाँ
चिन्तन् श्री रघुनाथका चरणको * गर्दै बराबर् गई
श्री शत्रुघ्नजी फेर् पुग्या सरयुका * तीर्मा बहुत् खुश् भई ६
घोडालाई लिएर पुष्कल समेत् * शत्रुघ्न आया भनी
सूनी बक्सनुभो र खुब् खुशिभई * राम्चन्द्रजीले पनि
लक्ष्मण्लाई अहाइ बक्सनु भयो * लश्कर् लिई सङ् महाँ
हे भाई ! तिमी जाइ ल्याउ अहिले * शत्रुघ्नलाई यहाँ ७

आज्ञा राघवको जसै सुनिलिया * अत्यन्त खूशि भई
रथ्मा जल्दि चढ़ेर लक्ष्मण् पनी * धेरै फउज् सङ् लिई
बाजा मङ्गलका बजाई लिनका * खातिर् बरावर् गया
प्रीतीपूर्वक भाइलाइ सँगमा * लीएर फिर्दा भया ८
खूशी भैकन सैन्य सब् सरयुका * पौंच्या किनार्मा जसै
देख्या शोभित यज्ञ ताहिं रघुनाथ् * जीले गर्‍याको तसै
प्रत्येक् मण्डपका सबै वरिपरी * ब्राह्मण् हजारौं रही
भक्ती पूर्वक वेद पाठ सबले * गर्थ्या बहुत् खुश् भई ९
झुल्थ्या चित्र बिचित्र यज्ञ भरि फेर् * धेरै पताकाहरू
होम्गर्थ्या सब कुण्डमा ऋषिहरू * नाना रकम्का अरू
यज्ञै रक्षण गर्नलाइ भनि फेर् * हातमा धनुर्बाण् लिई
राजाहेरू पनी अनेक् वरिपरी * घुम्थ्या सुशोभित् भई १०
काहीं भोजनका अनेक् चिज्हरू * राखेर पात्रै भरी
खान्थ्या ब्राह्मणहेरु आपुस महाँ * बार्ता खुशीका गरी
मेवाका जतिचीज् थिया सकल ती * जान्दैनथ्या क्वै पनि
सोध्या क्वैन चिन्हेर सब् सँग इ चीज् * के हुन्न बताऊ भनी ११
खाँदै पायसलाइ खुब् खुशि भई * लीएर हातै महाँ
यो हो अमृत नै अवश्य बुझिल्यौ * भन्थ्या कुनैजन् तहाँ
भन्थ्या फेरि शिखर्निलाइ करमा * लीएर ब्राह्मण्हरू
राजादेखि सिवाय यो चिज तयार् * को गर्न सक्ला अरू १२
यस्तै रीत्सित पात्रमा जति रकम् * थीया धेरैका तहाँ
ती सब् चीज्हरुलाइ देखिकन खुब् * आश्चर्य भै मन् महाँ
तारिफ् यै रितले गरी सकल चीज् * खाएर खुब् पेट् भरी
नाच्थ्या ब्राह्मणहेरु खुब् खुशि भई * राम्को प्रशंसा गरी १३

काहीं बन्दिहरू र कस्विहरू फेर् * राम्को चरित्रै तहाँ
गानूगर्थ्या खुशिभै मधुर् स्वर गरी * त्यो युद्धभूमी महाँ
उत्सव् त्यस्रितको नजर् गरि तहाँ * शत्रुघ्न खूशी भया
पुष्कल्लाइ लिएर त्यै बखतमा * राम्का हजुर्मा गया १४
साम्ने श्री रघुनाथले नजर भो * शत्रुघ्नलाई जसै
खूशि भैकन अङ्कमाल् गरुँ भनी * उठ्नू भयो झट् तसै
भक्तीपूर्वक रामका चरणमा * दौड़ी नजीक्मा गई
श्री शत्रुघ्न पनी पर्‍या उहि बखत् * अत्यन्त खूशी भई १५
फेरी श्री रघुनाथले पनि तहाँ * अत्यन्त प्रेम्ले गरी
बाहु पङ्क्ति उठाइ काख बिचमा * शत्रुघ्नलाई धरी
आलिङ्गन् पहिले गरेर खुशि भै * हर्षाश्रुले फेर् तहाँ
सेचन् गर्नुभयो उसै बखतमा * शत्रुघ्नका शिर्महाँ १६
पुष्कल्जी पनि रामका चरणमा * आई गिर्‍याथ्या जसै
तिन्लाई पनि काखमा लिनुभयो * राम्चन्द्रजीले तसै
श्री सुग्रीव् हनुमान्हरू र अरू फेर् * राजाहरु जो थिया
आलिङ्गन् सबको गरी प्रभुजिले * सङ्मा बसाई लिया १७

रामचन्द्रमा सुमति द्वारा अश्व रक्षामा भएको युद्धहरुको वर्णन ।

मन्त्री फेर् सुमति उसै बखतमा * राम्का हजुर्मा गया
भक्ती पूर्वक् दण्डवत् अघि गरी * साम्ने खड़ा भै रह्या
मन्त्री तर्फ नजर् गरेर बहुतै * खूशी भई मन् महाँ
सोधी बक्सनुभो उसै बखतमा * राम्चन्द्रजीले तहाँ १
हे मन्त्री ! भन अश्व यो घुमिघुमी * कुन्कुन् मुलुक्मा गयो
कुन् वीर् आइ कहाँ कउन् तरहले * यो अश्व हर्दो भयो
फेरी युद्ध भयो कउन् तरहले * कस्का सँगैमा कहाँ ?
बिस्तार् पूर्वक त्यो कुरा कहु सबै * मेरा अगाडी महाँ २

यो आज्ञा रघुनाथको सुमतिले * सूनी सक्याथ्या जसै
बाँधी अञ्जलि खूब नम्रित भई * बिन्ती चढ़ाया तसै
जाहेर् सब् छ जगत्पते ! हजुरमा * जो हुन्छ संसार् भरी
सोध्नूभो गरुँ क्या बताउँछु सबै * आज्ञा शिरोपर् धरी ३
हे नाथ् ! पूर्वतरफ् गयो हजुरको * घोडा जउन् देश् महाँ
आया भेट्न भनी उसै बखतमा * राजाहरू सब् तहाँ
आफ्नू राज्य पनी चरण् कमलमा * सब्ले समर्पण् गऱ्या
दास् हूँ राघवको भनी चरणमा * शत्रुघ्नजीका पऱ्या ४
घोड़ा फेर् अहिच्छत्रमा चलिगयो * राजा सुमद्जी पनि
आया रत्नहरू लिई उहि बखत् * भेट् गर्नलाई भनी
आफ्नू राज्य सबै समर्पण गरी * शत्रुघ्नलाई तहाँ
घोडा रक्षक भै चल्या पछि-पछी * लश्कर् लिई सङ् महाँ५
घुम्दै त्यो हय फेर् सुबाहु नृपका * पौंच्यो मुलुक्मा जसै
घोड़ा पक्रिलिया तिनै नृपतिका * छोरा दमन्ले तसै
ताहीं पुष्कलले दमन्कन जित्या * भारी लडायीं गरी
आया लड्न भनी सुबाहु नृपती * फेरी अगाडी सरी ६
थयौ काल् श्रीहनुमानका सँग लडी * मूर्छा पऱ्याथ्या जसै
मूर्छादेखि उठी पऱ्या शरणमा * शत्रुघ्नजीका तसै
आफ्नू राज्य सबै समर्पण गरी * फेरी सुबाहु पनी
घोड़ा रक्षक भै चल्या पछि-पछी * दास् हूँ म राम्को भनी७
घुम्दै त्यो हय फेर् मुलुक् मुलुकमा * रेवा किनारमा पुग्यो
साम्ने सब् जनका पसेर नदिमा * डुबेर गुप्तै भयो
शत्रुघ्नै पनि फेर् पस्या नदिबिषे * नारी तहाँ क्वै थिइन्
सौंपी त्यो हय मोहनास्त्र पनि फेर् * तिन्ले सिकाई दिइन् ८

घोड़ा फेरी घुमेर वीरमणिका * पुर्मा बराबर् गयो
त्यो हाल् क्या म भनूँ हजुर् पनि तहाँ * पाल्नू भयाकै थियो
फेरी विद्युतमालि राक्षस ठूलो * आएर घोड़ा हऱ्यो
क्यै काल् युद्ध गरेर त्यो असुर फेर् * शत्रुघ्न देखी मऱ्यो ९
फेरी अश्व हरण गऱ्या सुरथले * जो-जो भयाको तहाँ
जाहेरै छ हजूरलाइ किन फेर् * बिन्ती चढ़ाऊँ यहाँ
एही रीत्सित सब् मुलुक् मुलुकमा * घुम्दै सुशोभित भई
पौंच्यो बालिमकिको छ आश्रम जहाँ * घोड़ा हजुर्को गई १०
आश्चर्यै हुनगो तहाँ रघुपते ! * साक्षात् हजुर्कै सरी
रूप्का बालक आइ अश्वकन फेर् * पक्र्या सहज्ले गरी
घोड़ालाइ फुकाइ ल्याउन भनी * जो-जो अगाडी सऱ्या
एक्लै युद्ध गरी सबैकन तहाँ * संहार् तिनैले गऱ्या ११
युद्धै गर्न भनेर तिन् सँग यहाँ * फेर् कालजीत् वीर् गया
क्यै काल् सम्म ठुलो ति वीर दुइले * संग्राम् गर्दा भया
फेरी क्रोधित भै अनेक् शरहरू * वर्षा तिनैले गरी
सेनानायक कालजीत्कन तहाँ * मार्दाभया त्यो घरी १२
पुष्कल् श्री हनुमान् समेत् अरु पनी * जो-जो ठुला वीर् थिया
तिन्ले युद्ध गरी सबैकन तहाँ * मूर्छा गराई दिया
हाहाकार् परिगो सबै फउजमा * कत्तल् अनेक् वीर् भया
साह्रै क्रोध गरेर लड्दछु भनी * शत्रुघ्न आफै गया १३
श्री शत्रुघ्नजिले ति वीर्कन गई * मूर्छा गराया जसै
अर्का बालक एक् तिनैसरि तहाँ * फेर् लड्न आया तसै
क्यै बेर् युद्ध गरी तिनै सँग तहाँ * शत्रुघ्न मूर्छा पऱ्या
सुग्रिव् श्री हनुमानलाइ पनि फेर् * बन्धन् तिनैले गऱ्या १४

फेरी श्री हनुमान सुग्रिव दुबै * वीर्लाइ छोडी तहाँ
छोड्या अश्व पनी कृपा गरि बहुत् * ल्याई रणस्थल् महाँ
बाण् लागीकन फौजहरू हजुर्का * जो-जो मऱ्याका थिया
सब्माथी करुणा गरेर पछि फेर् * तिन्ले बचाई दिया १५
घोड़ालाइ लिएर हामिहरु सब् * फेरी उसै बीच् महाँ
साह्रै खूशि भएर हे रघुपते ! * फर्केर आयौं यहाँ

बाल्मिकि बाट लवकुशको परिचय र लवकुश अयोध्या आउनु ।

त्यस्तो बिन्ति गऱ्या तहाँ सुमतिले * राम्का हजुर्मा जसै
खुश्भै बाल्मिकिलाइ राघवजिले * सोधी लिनूभो तसै १
ब्रह्मर्षे ! ति कउन् दुरुस्त अनुहार् * मेरै भयाका तहाँ
आया लड्न भनेर बालकहरू * शत्रुघ्नका सङ्महाँ
मूर्छा पारिदिया लडेर सहजै * शत्रुघ्नलाइ भनी
सुन्दामा अहिले मलाइ बहुतै * आश्चर्य लाग्यो पनि २
आज्ञा बाल्मिकिले सबै सुनिलिया * राम्चन्द्रजीको जसै
हात् जोरेर तहाँ बहुत् खुशि भई * बिन्ती चढ़ाया तसै
हे राम् ! ती दुइपुत्र हुन् हजुरका * जस्ता हिसाब्ले गरी
तिन्को जन्म भयो बताउँछु सबै * सुन्नू हवस् यो घरी ३
जुन्दिन् हे रघुनाथ् सिताकन अघी * लक्ष्मण्जिले वन् महाँ
मेरा आश्रमका लगेर नगिचै * छोडेर फर्क्या यहाँ
लागिन् रून विलाप् गरी गरि सिता * भार्या हजुरकी जसै
आफ्नै पुत्रि समान् बुझेर मयिंले * ल्यायाँ कुटीमा तसै ४
देख्यौं गर्भवती सिताकन जसै * बेग्लै बसुन् ई भनी
तिन्का निम्ति असल्तयार गरिदियाँ * एक् पर्णशाला पनि
फेरी सब् ऋषिपत्निलाई मयिंले * डाकी उसै बीच्महाँ
गर्नू जानकिको टहल् सकलले * भन्या अह्रायाँ तहाँ ५

क्यै दिन्मा दुइ पुत्र जानकिजिले * पैदा गरीथिन् जसै
मैले नाम धऱ्याँ गएर कुश लव् * भन्या दुबैको तसै
शुक्लै पक्ष भएर चन्द्र जसरी * बढ्छन् जउन् चाल्महाँ
लाग्या बढ्न सिताजिका दुइ कुमार् * दिन्‌दिन् बराबर् तहाँ ६
दश् वर्षै जब भै गयो ति दुइको * शास्त्रै विधान्‌ले गरी
त्यै काल्मा ब्रतबन्ध फेर् गरिदियाँ * प्रीती मनैमा धरी
चारै वेद् इतिहास् पुराणहरु सब् * फेरी धनुर्वेद् पनि
साङ्गोपाङ्ग दियाँ पढाई मयिंले * छोरा हजुर्का भनी ७
रामायण् कविता गरेर पहिले * मैंले रच्याको थियाँ
फेरी ती दुइलाइ गान् गर भनी * सारा सिकाई दियाँ
वीणाका सुरमा मिलाइ ति दुबै * रामायणैका जसै
गान् गर्थ्या सब देवताहरू पनि * आएर सुन्थ्या तसै
हे नाथ् ! ती दुइले मधुर् स्वर गरी * गायन् गऱ्याको तहाँ
एक्‌दिन् आइ जसै सुन्या बरुणले * खूशि भई मन्‌महाँ
क्यै दिन् साथ लगेर सुन्छु मयिंले * इन्को मधुर् गान् भनी
छोरा जानकिका दुबैकन लग्याँ * आफ्ना पुरीमा पनि ९
सुन्दा तृप्ति नभै चरित्र रघुनाथ् * सारा हजुर्को तहाँ
धेरै दिन् ति दुबै कुमार् बरुणले * राख्ता भया सङ्‌ महाँ
फर्क्याँनन् किन ती भनेर म पनी * अत्यन्त दुःखित् भयाँ
खोज्दै ती दुइलाइ फेर् बरुणका * पुर्मा म आफैं गयाँ १०
साह्रै खूशि भई तहाँ बरुणले * पूजा मलाई गरी
को हुन् बालक यी भनी मसँग फेर् * सोध्दाभया त्यो घरी
जो वृत्तान्त थियो सबै कहि दियाँ * फेरी वरुण्‌ले पनि
पूजा ती लव कुश दुबैकन गऱ्या * छोरा हजुर्का भनी ११

सुन्दर् मूर्ति र गुण् उमेर् ति दुइको * देखी बरुणले तहाँ
लाग्या भन्न मलाई फेर् उहि बखत् * खुशी भई मनूमहाँ
ब्रह्मर्षे ! रघुनाथका हजूरमा * जाई हजुरले पनि
बिन्ती गर्दिनु यो कुरा वरुणले * भन्थ्या मलाई भनी १२
सीतालाइ पतिव्रता भनि सबै * भन्छन् तिनैलोक् महाँ
यौटा दुर्जन धोबिका वचनले * त्याग्नू उचित् हो कहाँ
सीता त्याग्नू भयो भन्या हजुरले * सब्ले अवश्यै पनि
दीनेछन् अपयश् रहेनछ विवेक् * राम्‌चन्द्रलाई भनी १३
दिन्‌दिन् जानकिका चरण्‌कमलको * जो जन् स्मरण् गर्दछन्
पाप्‌को नष्ट भई ति सब् जनहरू * संसार् सहज् तर्दछन्
ब्रह्मा रुद्र समेत् चराचर जगत् * सारा हजुरले यहाँ
सृष्टी गर्नुभयो सिताकन फगत् * लीएर साथै महाँ १४
माता जानकि हुन् पिता हजुर भै * प्राणी सबैको पनि
सीता माथि कुदृष्टि क्या हजुरले * गर्नू उचित् हो भनी
ब्रह्मर्षे ! मयिंले भन्याँ जति कुरा * मन्‌मा हजूर्ले लिनू
चाँडो गै रघुनाथका हजुरमा * सारा सुनाई दिनू १५
त्यो बिन्ती पहिले गरी वरुणले * मेरा सँगैमा तहाँ
तारिफ् धेर् कुश लव् दुवैकन गर्‍या * खुशी भई मनूमहाँ
रामायण् गइ गान् जहाँ हजुरका * छोराहरू गर्दथ्या
एही रीतसित सब् सुरासुरहरू * आश्चर्य खुब् पर्दथ्या १६
तिन्‌को गान् सुनि लोकपाल्‌हरु पनि * सम्पूर्ण मोहित् थिया
वर्‌दान् ती दुइलाई फेर् खुशी भई * सारा ऋषीले दिया
जो देख्छन् ति दुवै कुमार्‌कन तहाँ * यै बात् ति सब्ले पनि
भन्छन् राम् अघि एक् थिया पृथिविमा * ऐल्हे भया तिन् भनी १७

गान् गर्छन् अरु बातमा हजुरको * ऐल्हे तिनै लोक् महाँ
सीता त्यागिदिया अकीर्ति सबले * गान् गर्न लाग्या यहाँ
तस्मात् पुत्र सहित् सिताकन ग्रहण् * गर्नू भया यो घरी
गर्नन् कीर्ति ठुलो सबै हजुरको * सारा तिनैलोक् भरी १८
सर्वज्ञै रघुनाथ् थिया तर पनी * यसतै प्रकार्ले तहाँ
बिन्ती बाल्मिकिले बहुत् गरी लिया * रामका हजुरै महाँ
बिन्ती एति सुनेर बाल्मिकिजिको * साहै प्रशंसा गरी
डाकी लक्ष्मणलाइ राघवजिले * आज्ञा गऱ्या त्योघरी १९
हे भाई ! सुन पुत्रले सहितकी * सीता रहन्छिन् जहाँ
चाँडो गैकन जो कुरा हुन गयो * हामीहरूको यहाँ
विस्तार्पूर्वक त्यो कुरा सब कही * तिन्का अगाडी महाँ
तिन्लाई रथमा चढाई तिमिले * लीएर आऊ यहाँ २०
लक्ष्मण्ले जब यो हुकुम् सुनिलिया * अत्यन्त खूशी भया
बीदा भै रथमा चढी उहि वखत् * ऊठेर जल्दी गया
पौंच्या आश्रमका जसै नगीचमा * रथ्देखि भैंमा झऱ्या
दौड़ी गैकन फेरि जानकिजिका * पश्री चरण्मा पऱ्या २१
लक्ष्मण्लाइ नजर् गरेर खुशिभै * फेरी सिताले पनि
सोधिन् यस् घरिमा यहाँ किन तिमी * आयौ बताऊ भनी
प्रीतिपूर्वक यो सुध्याई पहिले * लक्ष्मण्जिलाइ तहाँ
फेरी जानकिले कुशल् सकलको * सोधिन् उसै बीचमहाँ २२
आज्ञा एति सुनेर लक्ष्मण्जिले * सीताजिका सङ्महाँ
सब् बान्धवहरुको कुशल् अघि कही * बिन्ती गऱ्या फेर् तहाँ
जल्दी जानकिलाइ गैकन तिमी * लीएर आऊ भनी
आज्ञा राघवको हुँदा म अहिले * आयाँ हजूर्मा पनि २३

आफ्ना प्राक्तन कर्मको सकल भोग् * गर्छन् सबैले पनि
मन्‌ले एति विचार् गरेर सब थोक् * ऐल्हे हजुर्‌ले भनी
जो-जो दुःख पर्‍यो तथापि मनमा * चिन्ता नली क्यै यहाँ
चाँडो पाल्नुहवस् कुमार्‌हरु दुवै * लीई अयोध्या महाँ २४
सुन्दर् वस्त्र अमूल्य भूषणहरू * पैहेर सब् अङ्ग भरी
छत्रै चामरले र दासिहरुले * शोभित् भई यो घरी
चाँडो चढ्‌नु भएर यो रथ उपर् * मेरा सँगैमा यहाँ
हे सीते ! अब जानुपर्छ खुशि भै * राम्‌का हजूरै महाँ २५
यस्तै लक्ष्मणले अनेक् तरहले * जाऊँ अयोध्या भनी
सम्झाए भरिसक् नमानिकन फेर् * भन्छिन् सिताजी पनि
आफ्नो अप्‌यश भो भनेर पहिले * राम्‌ले मलाई यहाँ
त्यागी बक्सनुभो भन्या म कसरी * जाऊँ अयोध्यामहाँ २६
साम्‌नेमा पतिका रहुन् कि त रहुन् * काहीं पछाडी पनि
केही दोष् दिनु योग्य छैन पतिको * पत्नीहरूले भनी
हे लक्ष्मण ! रघुनाथलाइ मयिंले * दोष् दिन्न केही अरू
चिन्तन् श्री रघुनाथकै गरि सदा * बस्छु वनैमा बरू २७
श्री राम्‌चन्द्रजिका कुमार्‌हरु दुवै * सौंपन्छु मैले यहाँ
फर्की जाउ तिमी इनै दुइ कुमार् * लीएर साथै महाँ
मान्यै जन् जति छन् सबैकन पनी * मेरा तरफ्‌ले गई
पाऊमा परि दण्डवत् कहि दिनू * अत्यन्त नम्रित् भई २८
एती बात् पहिले भनेर खुशि भै * फेरी उसै बीच्‌महाँ
सौंपिन् जानकिले कुमार्‌हरु दुवै * लक्ष्मणजिलाई तहाँ
आज्ञा एति सुनी कुमार्‌हरु दुवै * लीएर लक्ष्मण पनि
सीताका सँगमा बिदा भई फिर्‍या * जान्छ अयोध्या भनी २९

फेरी लक्ष्मणजी कुमारहरु द्वुबै * लीई अयोध्या गई
दर्शन् राघवको गरेर पहिले * अत्यन्त नम्रित् भई
सीताले जतिबात् भनिन् सकल त्यो * बिस्तार पूर्वक कह्या
जो आज्ञा दिन्नु हुन्छ गर्छु म भनी * साम्ने खडा भै रह्या ३०

सीता नफर्केकोले रामको पश्चात्ताप लक्ष्मणले पुनः सीताजीलाई लिन जानु ।

उत्तर् जानकिको सुनेर बहुतै * सूर्ता मनैमा गरी
गिर्नू भो रघुनाथ् उसै बखतमा * मूर्छा तुरुन्तै परी
मूर्छा केहि घरी पऱ्या पछि जसै * चैतन्य आयो तहाँ
लक्ष्मणलाई अहाइ बक्सनु भयो * फेरी उसै बीच्महाँ १
हे भाई ! तिमिले यसै बखतमा * फर्केर फेरी पनि
भन्नू एति कुरा सितासँग गई * मैले भन्याको भनी
हे सीते ! पतिको टहल् सरि ठुलो * नारीहरूको यहाँ
अर्को धर्म कउन् बुझेर तिमिले * बस्छ्यौ भन्यौ बन्महाँ २
स्वामी निर्घृणिने हवस् कि अथवा * दोषी हवस् ता पनि
मान्नैं पर्दछ नारिहरु सबले * ईश्वर् समान् हुन् भनी
राजी गर्न सक्या मलाई जति छन् * द्यौताहरू सब् यहाँ
हुन्छन् तुष्ट भन्या बसेर तिमिले * क्या हुन्छ जङ्गल् महाँ ३
कस्तै तीर्थ र ब्रत् क्रिया गर तिमी * तिम्ले गऱ्याको जति
निष्फल् हुन्छ म देखि बाहिक अरु * क्यै छैन तिम्रो गति
आफैं सब् ऋषिपत्निलाइ गइ भेट् * गर्छु भनी गै तहाँ
हे सीते ! किन दोष् अनाहक महाँ * दिन्छयौ मलाई यहाँ ४
त्यस्तै रीतसितका अनेक् अरु कुरा * रामचन्द्रजीले जसै
आज्ञा गर्नुभयो र लक्ष्मण गया * सीताजिका पास् तसै

रामाश्वमेध
२
१
रामको अश्वलाइ सैन्यहरूले
राज्यमा फर्काई ल्याएको ।
२
श्रीरामले लव-कुश द्वारा रामा-
यण सुनेको ।
३
सीताजीले रामचन्द्रको दर्शन गरेको ।
४
धर्ती माताले सीताजीलाई काखमा लिएको ।

लवकुशको रामायण गान र पिता रामचन्द्रजी सीताजीको मिलन ।

फेरी बालिमकिले बहुत् खुशिभई * सोही बखत्मा तहाँ
आज्ञा ती कुश लव् दुबैकन गऱ्या * राम्का अगाडी महाँ ५
वीणाका सुरमा मिलाइकन खुब् * हे पुत्र ! ऐल्हे यहाँ
रामायण् तिमिहेरु गान् गर सबै * यो यज्ञभूमी महाँ
यो आज्ञा ऋषिको जसै सुनिलिया * अत्यन्त खूशी भई
रामायण् सब गान् गऱ्या ति दुइले * राम्का अगाडी गई ६
गान् गर्थ्या ति दुबै विचित्र रितले * साहै मधुर् स्वर् गरी
ढाक्यो सोहि अवाजले उहि बखत् * सारा तिनैलोक् भरी
साहै सुन्दर गान् सुनी ति दुइको * मोहित् हुनाले तहाँ
आया सुन्न भनेर देवगण सब् * त्यो यज्ञभूमी महाँ ७
गान्को शब्द सुनेर मोहित भई * जो-जो सभामा थिया
हर्षाश्रू दुइ नेत्रदेखि सबले * मोचन् गराई दिया
आफ्ना ती दुइ पुत्रलाइ खुशि भै * राम्चन्द्रजीले पनि
एक्एक् लाख् सुनका असर्फि दिनुभो * खिल्लत् लिउन्ई भनी ८

खिल्लत् नली ति लव कुश् दुइ भाइ ताहाँ
ऊठेर बाल्मिकिजिका गइ सामुमाहाँ
बिन्ती गऱ्या नृपतिले धनं यो पठाई
खोज्छन् भुलाउन ऋषे ! किन हामिलाई ९
क्षत्री भई जुन प्रतिग्रह लिन्छ याहाँ
त्यो जन् मरेर पछि गिर्दछ नर्क माहाँ
कस्तो विचार् नृपतिले गरि दान दीया
हाम्रो यसोरि किन इज्जत आज लीया १०

बिन्ती एति सुनेर खुब् खुशि भई * बाबू इनै हुन् भनी
सम्झाया लव कुश् दुबैकन तहाँ * फेरी ऋषीले पनि
आज्ञा बालिमकिको सुनेर ति दुबै * दौड़ी नजीक्मा गई
श्री राम्चन्द्रजिका चरण् कमलमा * गिर्दा भया खुश् भई ११
फेरी श्री रघुनाथले पनि दुबै * छोराहरूको तहाँ
आलिंगन् पहिले गरेर बहुतै * खुशी भई मन् महाँ
आफ्ना ती दुइ पुत्रका शिरविषे * हर्षाश्रू मोचन् गरी
सेचन् जल्दी गरेर काख दुइमा * राख्नू भयो त्यो घरी १२

सीताजीको अयोध्या फर्कनु र यज्ञमा राज हुनु ।

लक्ष्मणले पनि जानकीसित गई * फेरी उसै बीच्महाँ
आज्ञा श्री रघुनाथको जति थियो * सारा सुनाया तहाँ
पैल्है जान्न भनेर जानकिजिले * उत्तर् दिईथिन् जसै
फेरी लक्ष्मणले बुझाईकन खुब् * राजी गराया तसै १
बीदा सब् ऋषिपत्निका सँगमहाँ * सोही वखत्मा भइन्
खुशी भै रथमा चढेर ति सिता * फेरी अयोध्या गइन्
पौंचीथिन् पुरिमा जसै उहि बखत् * राम्का हजुर्मा गई
भक्तीपूर्वक दण्डवत् गरिलिइन् * अत्यन्त खुशी भई २
सब् सासूहरुका गएर घरमा * फेरी सिताले तहाँ
पाऊमा परि दण्डवत् गरिलिइन् * खुशी भई मन् महाँ
प्रीतिपूर्वक सब् ति सासुहरुले * आशिष् दियाथ्या जसै
फर्की श्री रघुनाथका हजुरमा * हाजिर् भइन् फेर् तसै ३
सुन्को एक् प्रतिमूर्ति जानकिजिको * यज्ञै निमित्तक् तहाँ
राख्याको रघुनाथका सँग थियो * त्यो यज्ञभूमी महाँ

सोही औसरमा अगस्ति ऋषिले * त्यो मूर्ति फाली दिया
सीतालाइ लगेर राघवजिका * सङ्मा बसाई लिया ४
सीताजीकन साथमा लिइ तहाँ * बस्नू भयाको जसै
देख्या श्री रघुनाथलाइ जतिले * खूशी भया सब् तसै
सोही औसरमा वसिष्ठसित गै * राम्चन्द्रजीले पनि
सोध्नूभो अब के गरूँ हजुरले * आज्ञाहवस् त्यो भनी ५

रामचन्द्रजीबाट गुरु तथा महर्षिहरुको पूजन र दान यज्ञ अश्वको स्वर्ग गमन।

आज्ञा त्यस्‌रितको बशिष्ठ ऋषिले * सूनी लियाथ्या जसै
हात् जोरी रघुनाथका हजूरमा * बिन्ती चढाया तसै
हे राम् ! सब् ऋषिहेरुलाइ पहिले * यो यज्ञभूमी महाँ
पूजा गर्नूहवस् यसै बखतमा * चाँडो हजुर्‌ले यहाँ १
त्यो आज्ञा गुरुको सुनेर खुशि भै * राम्चन्द्रजीले पनि
सब् भन्दा पहिले पुजा हजुरकै * गर्छु म ऐल्हे भनी
सून्दर् वस्त्र अमूल्य भूषणहरू * धेरै समर्पण् गरी
पूजा गर्नुभयो वसिष्ठ ऋषिको * भक्ती मनैमा धरी २
जुन् रीत्‌ले गुरुको पुजा गरिलिया * सोही बमोजिम् तहाँ
पूजा फेरि अगस्तिको पनि गर्‍या * त्यो यज्ञभूमी महाँ
त्यस्तै रितसित रामले अरु तहाँ * जो-जो ऋषिश्वर् थिया
पूजा ती सबको गरेर बहुतै * राजी गराई लिया ३
बाँकी ब्राह्मण जो थिया अरू-अरू * लाख्‌लाख् अशर्फी तहाँ
सब्‌लाई रघुनाथले दिनुभयो * फेरी उसै बीच् महाँ
कङ्गाल् भिक्षुक जो थिया अरु तहाँ * सब्‌लाई फेरी पनि
वस्त्राभूषण रामले दिनु भयो * राजी हउन् सब् भनी ४

सोही औसरमा अगस्ति ऋषिले * राम्लाई खुशी भई
बिन्ती पारिलिया प्रभो ! सरयुमा * राजाहरूले गई
घोड़ालाइ नुहाउनाकन यहाँ * सुन्का घडामा भरी
ल्याउन् जल् अहिले हुकुम् दिनुहवस् * चाँडो हजुर् यो घरी ५
आज्ञा एति अगस्तिको सुनिलिया * राम्चन्द्रजीले जसै
चौषट्ठी नृपलाई डाकि नजिकैं * आज्ञा गऱ्या फेर् तसै
फेरी ती सब भूपति सरयुका * तीर्मा तुरुन्तै गया
सुन्दर् जल् सुनका घड़ा भरि-भरी * लीएर हाजिर् भया ६
त्यै जल् मन्त्र पढी अगस्ति ऋषिले * फेरी उसै बीच् महाँ
घोडालाइ नुहाइ वेद विधिले * शुद्धै गराया तहाँ
फेरी त्यो हयका गई नजिकमा * राम्चन्द्रजीले पनि
भक्तीपूर्वक प्रार्थना गरि लिया * नष्टै हवस् पाप् भनी ७
त्यो घोड़ाकन प्रार्थना यसरी धेर् * देख्या गऱ्याको जसै
सारा ती ऋषिहेरु आपुसमहाँ * फेर् भन्न लाग्या तसै
जस्का चिन्तनले तिनै भुवनका * प्राणीहरू तर्दछन्
आश्चर्यै सुनिल्यौ उनै रघुपती * के प्रार्थना गर्दछन् ८
केही मन्त्र पढी अगस्ति ऋषिले * एक् खड्ग त्यो बीच्महाँ
हात्मा राघवका दिया खुशिभई * त्यो अश्व मार्नैं तहाँ
राम्ले त्यो हय मार्नको मन गरी * खड्गै उठाया जसै
दिव्यै रूप् धरि अश्व त्यो गगनमा * ऊडेर गैगो तसै ९
छोडी त्यो हयको स्वरूप हरि भैं * चार् बाहुको रूप् भई
बस्न्या दिव्य बिमानका उपरमा * आकाश बीच्मा गई
साहै सुन्दर त्यो पुरुष्कन तहाँ * देखी लियाथ्या जसै

जो-जो यज्ञ विषे थिया ति सबले * आश्चर्य मान्या तसै १०
आफूले सब जान्थ्दया तर तहाँ * जानुन् सबैले भनी
सोध्या श्री रघुनाथले सब कुरा * तेस्का सँगैमा पनि
को हौ सुन्दर हे पुरुष् ! अघि तिमी * कुन् कारणैले यहाँ
घोड़ा भै रहनू पन्यो भन सबै * मेरा अगाडी महाँ ११
आफ्नू हाल सबै सुध्याउनु भयो * राम्चन्द्रजीले जसै
हात् जोरीकन फेर् तिनै पुरुषले * बिन्ती चढ़ाया तसै
हे नाथ् ! ब्राह्मण हूँ निरन्तर अघी * गङ्गा किनार्मा गई
बस्थ्याँ सब् जनलाइ ठग्न मनले * मानू ऋषीश्वर् भई १२
धेरै शिष्यहरू लिएर सँगमा * मेरा अगाड़ी महाँ
दुर्बाशा ऋषि फेर् उसै बखतमा * आया अकस्मात् तहाँ
देख्या योगि समान् भएर छलले * मैंले बस्याको जसै
क्रोधले पूर्ण भई शराप् ति ऋषिले * दीया मलाई तसै १३
हे नीच् ! दम्भ गरेर योगि सरि भै * सब्लाइ छल्छ भनी
बस्न्या देखि शराप् म दिन्छु तँ भएस् * घोड़ा अवश्यै पनि
त्यस्तो श्राप् ऋषिले जसै दिनु भयो * घोड़ा समान् रूप् धन्याँ
ऐल्हे स्पर्श हजूरले गरिदिंदा * त्यो श्रापदेखी तन्याँ १४
एती बिन्ति गरेर फेरि ति पुरुष् * बीदा तुरुन्तै भया
तीन् बार् श्री प्रभुको प्रदक्षिण गरी * बैकुण्ठ धाम्मा गया
दिव्यै रूप् भइ अश्व त्यो जब गयो * दुःखित भई मन्महाँ
सोध्या फेरि बशिष्ठजीसित गई * राम्चन्द्रजीले तहाँ १५
हे सर्वज्ञ ऋषे ! कउन् बलि यहाँ * ऐल्हे तयारी गरी
मेरो यज्ञ समाप्त हुन्छ उ सबै * आज्ञा हवस् यो घरी

फेरी कुन् चिजको हवन् गरिलिया * यो यज्ञकुण्डै महाँ
तृप्तै भैकन भाग् ग्रहण् गरिलिनन् * द्यौताहरूले यहाँ १६

रामाश्वमेधको समाप्ती र रामप्रताप वर्णन।

आज्ञा त्यस्रितको वशिष्ठ ऋषिले * सूनी लियाथ्या जसै
हात् जोरी रघुनाथका हजुरमा * बिन्ती चढ़ाया तसै
हे राम् ! जल्दि कपूर् मगाउनु हवस् * गर्छु हवन् यो घरी
सब द्यौता हवि त्यो ग्रहण् गरिलिनन् * मेरा वचन्ले गरी १
बिन्ती एति सुनी वशिष्ठ ऋषिको * राम्चन्द्रजीले पनि
लाखौं भारि कपूर् मगाइ दिनुभो * होम् गर्नलाई भनी
आवाहन् गरि देवता सकलको * सोही बखत्मा तहाँ
लाग्या होम्न कपूर् वशिष्ठ ऋषिले * सब् यज्ञकुण्डै महाँ २
द्यौताहरु पनी उसै बखत्मा * सम्पूर्ण जम्बा भई
आफ्नू भाग् हवि खानलाई खुशिले * त्यो यज्ञमा सब् गई
यज्ञैका स्थलमा बसेर हवि त्यो * खाएर तृप्तै भया
कीर्तन् श्री रघुनाथको गरि सबै * फर्केर स्वर्गै गया ३
द्यौतालाइ खुशी गराइ पहिले * ब्राह्मण्हरू जो थिया
दान्ले ती सबलाइ राघवजिले * राजी गराई लिया
होम्गर्न्या ऋषिगण् थिया जती * त्यो यज्ञभूमी महाँ
एक्एक् दान् ति सबै जनाकन दिया * राम्चन्द्रजीले तहाँ ४
दान्ले पूर्ण भएर सब् ति ऋषिले * राम्का हजुर्मा गई
उच्चारण् जय शब्दको गरिलिया * अत्यन्त खुशी भई
एही रीतसितले समाप्त हुनगो * त्यो यज्ञको काम् जसै
पूर्णाहूती गरी वशिष्ठ ऋषिले * बिन्ती चढ़ाया तसै ५

हे राम् ! यज्ञविषे क्रिया हजुरको * सारा समाप्तै भयो
सीताजीकन साथमा लिइ फगत् * स्नान् गर्न बाँकी रह्यो
त्यो बिन्ती गुरुको सुनेर अवभृथ् * स्नान गर्नलाई भनी
सीतालाइ लिएर फेर् सरयुमा * पाल्नूभयो राम् पनि ६
पाल्नूभो रघुनाथ् सिताकन लिई * स्नान् गर्नलाई जसै
राजाहेरु पनी बहुत खुशि भई * लाग्या पछाडी तसै
साहै खुशि भएर फेर् उहि बखत् * सब् पौरवासी पनि
लाग्या श्री रघुनाथका पछि-पछी * हेरौं तमाशा भनी ७
बाजा मंगलका बजाइकन फेर् * बन्दी हजारौं गई
कीर्तन श्री रघुनाथको उहि बखत् * गर्दा भया खुश् भई
लाखौं कविहरू गई वरिपरी * नाचेर रस्ता भरी
गान् गर्थ्या रघुनाथको सकल यश् * साहै मधुर्स्वर् गरी ८
त्यै रीत्ले सरयू पुगेर रघुनाथ् * अत्यन्त खुशी भई
सीतालाइ सँगै लिएर जलमा * बस्नु भयो फेर् गई
ब्राह्मणहेरु गएर खुब् खुशि भई * वेद्का ऋचाले गरी
मन्त्री जल् रघुनाथका शिरमहाँ * सेचन् गर्‍या त्यो घरी ९
सीतालाइ लिएर फेरि रघुनाथ् * उर्‍या किनारमा जसै
द्यौताले पनि पुष्पवृष्टि खुशि भै * सब् गर्नलाग्या तसै
केयूर हार किरीट कौस्तुभ मणी * पैहेर जल्दी तहाँ
सीतालाइ सँगै लिई रघुपती * पस्नू भयो पुरमहाँ १०
एही रीतसित रामले अति ठुलो * यज्ञै समाप्तै गरी
आफ्नी कीर्ति चलाइ बक्सनु भयो * सारा तिनैलोक् भरी
सीतालाइ सँगै लिएर रघुनाथ् * जीले अयोध्या महाँ

यै रीत्ले गरिबक्सियो खुशि भई * तीन् अश्वमेधै तहाँ ११
वात्स्यायन् ऋषिका अगाडी सब यो * राम्को चरित्रै कही
आज्ञा शेषजिले गऱ्या उहि बखत् * अत्यन्त खुशी भई
हे वात्स्यायनजी ! जसोरि पहिले * रामाश्वमेध् भो यहाँ
विस्तार् पूर्वकले सबै कहि सक्याँ * तिम्रा अगाड़ी महाँ १२

असली पुरानु भाषाको सैयकडौं वर्षदेखी चली आएको स्वर्गीय सुब्बा होमनाथ उपाध्याय कृत

रामायण रामाश्वमेध काण्ड समाप्त

पुस्तक पाइने ठेगाना –

सुब्बा होमनाथ केदारनाथ, हितैषी कम्पनी,

पो० बा० नं० १०८१, रामकटोरा, वाराणसी–१

❀ श्रीइष्टदेवताचरणकमलेभ्यो नमः ❀

सुब्बा होमनाथात्मज पं० केदारनाथजी र
रामजी उपाध्याय कृत क्षेपक समेतको

शिव पार्वती सम्वाद र काकभुशुण्डीको रामचरित्र वर्णन ।

रामको निर्मल यो चरित्र मतिले * भेटे तलक् हो जति
मैले आज यथार्थ वर्णन गऱ्या * तिम्लाई हे पार्वती !
पैले काकभुशुण्डिका सँगमहाँ * श्री राम् चरित्रै यही
पक्षीराज गरुड्जिले सुनिलिया * खूब् भक्ती पूर्वक् गई १
वाहन् ती हरिका र पार्षद समेत् * त्यस्कै प्रभावले भया
यस्को वर्णन गर्न वेद्हरु समेत् * ज्यादै असक्तै थिया
यस्तो वाणि सुनेर शङ्करजिको * हर्षित् भई खुब् तहाँ
भन्छिन् पार्वति ! केहि शंसय भई * श्री शम्भुका साथ् महाँ २
वार्ता जुन् प्रभु यो यहाँ गरुड्को * औ कागभुशुण्डिजिको
भन्नूभो अहिले मलाइ यसमा * सन्देह यौटा भयो
पक्षी भैकन के गरेर तिनमा * यत्रो महत् ज्ञान् रह्यो
जुन् वैराग्य र ज्ञान् मनुष्यहरूमा * मिल्नैकठिन्खुब् थियो ३

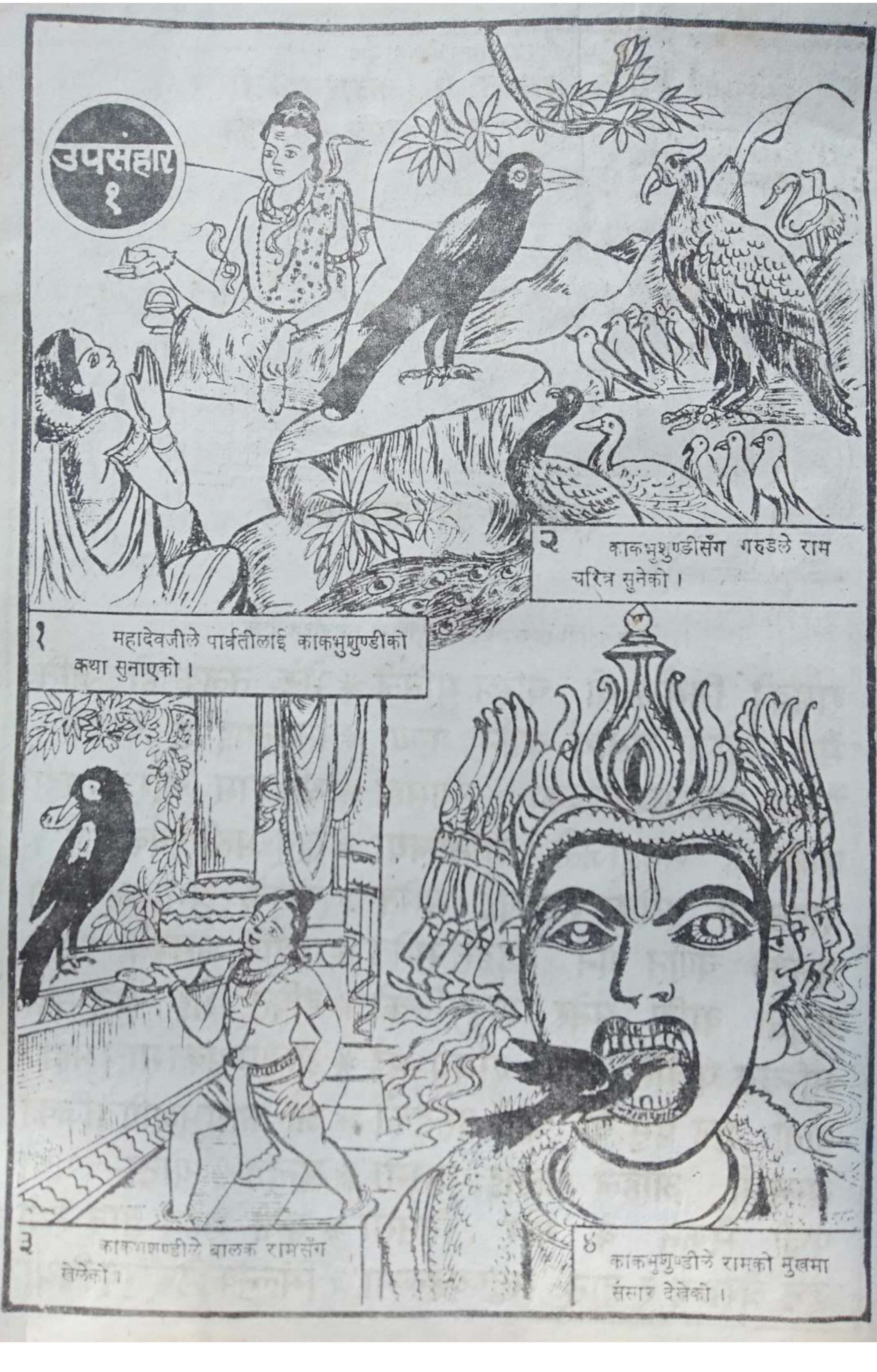
उपसंहार
१
१ महादेवजीले पार्वतीलाई काकभुशुण्डीको कथा सुनाएको ।
२ काकभुशुण्डीसँग गरुडले राम चरित्र सुनेको ।
३ काकभुशुण्डीले बालक रामसँग खेलेको ।
४ काकभुशुण्डीले रामको मुखमा संसार देखेको ।

फेरी काकभुशुण्डि औ गरुड़को * सम्पर्क भो के गरी
यस्को कारण जुन् छ प्रष्ट गरि सब् * भन्नू हवस् यसघरी
बिन्ती त्यो सुनि गौरिको शिवजिले * भन्नू भयो यो तहाँ
हे गौरी ! जसरी पुगी गरुडले * यो प्रश्न गर्दा महाँ ४
पैल्हे काकभुशुण्डिले पनि तहाँ * उत्तर् दियाथ्या जुन
त्यो सारा तिमिलाइ भन्दछु यहाँ * एकाग्र मन्ले सुन
पैले दक्ष प्रजेशका घर महाँ * जन्मै तिमीले लियौ
तिन्कै यज्ञ महाँ भएर अपमान् * हाम्फालि मर्दी भयौ ५
तेस् बेला म दुखी भई जहिं-तहीं * तिम्रो बियोग्मा घुम्याँ
पागल् झैं भइ नील-पर्वत विषे * घुम्दै कुनै दिन् पुग्याँ
त्यस्का चार शिखर् थिया चहुँ तरफ् * सुन्दर् र ऊँचा अती
थियो रत्नजडित् तलाउ तहिं एक् * शोभित् भनूँ धेर् कती ६
सोही पर्वतमा बस्याँ म अति नै * आनन्द पाई लिई
पक्षी काकभुशुण्डिको पनि थियो * आश्रम् अनौठो तहीं
त्यो पर्वत् प्रलयै महाँ पनि कसै * सक्तैनथ्यो नाश् हुन
त्यस्मा काकभुशुण्डिले हरि भजन् * गर्थ्या जउन् रीत् सुन ७
गर्थ्या पीप्पल वृक्ष मुन्तिर बसी * पैला प्रहर् ध्यान् उनी
जप् गर्थ्या रुख पाखरी मनि बसी * दोश्रा प्रहर्मा तिनी
गर्थ्या पूजन ती प्रहर् तृतियमा * आँप्का बसी फेदिमा
भन्थ्या राम कथा प्रसन्न मनले * चौथा प्रहर्मा सदा ८
सुन्थ्या काकभुशुण्डिको हरि कथा * धेर् पाक्ष जम्मा भई
हँसैहेरू तलाउमा घुमि-घुमी * सुन्थ्या कथा त्यो गई
देखी त्यो रमिता असाध्य मनमा * आनन्द लाग्दा महाँ

हाँसकै रूप् धरी मै पनी अलिक दिन् * बस्तो भयाथ्याँ तहाँ ९
हे गौरी ! म ति काकभुशुण्डि गृहमा * यस्ता हिसाब्ले पुगी
पाई त्यो सतसङ्ग शोक कम भै * कैलाश फर्क्यो पछी
ताहीं जुन्‌रित तेस्पछी गरुडजी * पुग्दाभया त्यो सब
हे गौरी ! सुन मन् लगाइकन त्यै * तिम्लाइ भन्छु अब १०
लङ्कामा जब युद्धको निहुँगरी * लीला प्रभूको भयो
नाग्पाश्ले प्रभुलाइ इन्द्रजितले * बन्धन् गराई लियो
त्यो नाग्पाश्कन तोड्न नारदजिले * भेज्दा गरुड्जी कन
आई श्री रघुनाथको सकल पाश् * तोड्या गरुड्ले पुनः ११
सम्झी बन्धन सत्य त्यो प्रभुजिले * दुःखित् भई मन्महाँ
चिन्ता औ भ्रमले कुतूहलि भया * साह्रै गरुड्जी तहाँ
आतुर् भैकन शोच्तथ्या गरुडजी * त्रैलोक्य नाथ् राम्कन
साधारण् जन झैं गरी यसघरी * बन्धन् भयो यो किन? १२
भ्रम्ले तिन्कन मोहमा लगिदिया * त्यस्बाट माया महाँ
तस्मात् यो सब तत्त्व जान्न ति गया * देवर्षि नारद् कहाँ
नारद्ले तब यो भन्या सुन गरुड् ! * राम्को छ माया जुन
वर्णन् गर्न यथार्थ आज म समेत् * केही पनि शक्तिन १३
तस्मात् जाउ र प्रश्न यै गर तिमी * ब्रह्माजिका सङ महाँ
तिम्रो भ्रम् कन दूर गर्न विधिनै * सक्लान् अवश्यै तहाँ
यस्तो बात सुनेर नारदजिको * तत्काल् गरुड्जी गया
ब्रह्माका सँगमा पुगेर उहि बात् * तिन्ले सुध्याई लिया १४
त्यस्तो बिन्ति सुनेर ती गरुडको * ब्रह्माजि भन्छन् तहाँ
श्री राम्को महिमा सिवाय शिवले * जान्दैन कोही यहाँ

तस्मात् गैकन शम्भुलाई सब यो * सन्देह आफ्नो भन
होला संशय दूर श्री शिवजिको * केवल् कृपा भैकन १५
ब्रह्माको सुनि बात यो गरूडजी * अत्यन्त बेग्ले गरी
साहै व्याकुल भैं भएर म-कहाँ * आया तिनी त्यै घरी
त्यस् बेला म कुबेरको घर तरफ् * जानै हिडेको थियाँ
देखी तिन्कन व्यग्र तेस् किसिमले * आश्चर्य भै रोकियाँ १६
तिन्ले संशय आफ्नु त्यस् बखतमा * मन्को सुनाया जब
पैल्हे सांत्वन दी गरुड्जिकन फेर् * मैले भन्या यो तब
ऐल्हे आई मलाइ हे गरुड्जी ! * भेट्यौ र बाटा महाँ
यस्तो गूढ कुरा बताउँ कसरी * मैले तुरुन्तै यहाँ १७
तस्मात् जाउ गरुड् म भेज्छु अहिले * तिम्लाइ त्यस् ठाम्महाँ
नित्यै हुन्छ गुणानुवाद हरिको * श्रद्धा सहित्ले जहाँ
सुन्दामा हरिको कथा छ मनमा * सन्देह ऐल्हे जती
त्यो सब् नाश भएर राम पदमा * लाग्न्याछ तिम्रोमती १८
उत्तर् तर्फ छ नील-पर्वत ठुलो * अत्यन्त नैं सुन्दर
बस्छन् काकभुशुण्डि सोही गिरिमा * राम्को गरी आदर
भक्तै हुन् प्रभु रामका तिनि ठुला * फेर् बुद्धिमान् छन् अति
भन्छन् रामकथा निरन्तर तहाँ * राम्मा लगाई मति १९
तिन्को त्यो हरिगान पक्षिहरूसब् * आएर सुन्छन् तहाँ
तस्मात् जाउ गरूड् ! तिमी पनि छिटै * त्यै नील्-पर्वत् महाँ
पाई त्यो सतसङ्ग कीर्तन सुनी * श्री राम्को शास्वत
शङ्का दूर हुने छ निश्चय पनी * तिम्रो सबै यो बुझ २०
यस् रित्ले गरी खुब् गरुड्कन तहाँ * मैले बुझायाँ अनी

हर्षित् भैकन फेर् प्रणाम् गरि हिंड्या * उत्तर् दिशामा उनी
केही दिन्पछि ती पुग्या गरुडजी * त्यो नील-पर्वत् महाँ
देखी त्यो गिरिको छटा विमल भो * अन्तस्करण् फेर् तहाँ २१
जल्दी स्नान गरेर गैकन बस्या * वट् वृक्षका मन्तिर
देख्या त्यो तहिं कागभुशुण्डिहरूजी * सत्सङ्गको उत्सव
देखी तिन्कन कागभुशुण्डिजि पनी * अत्यन्त हर्षित् भया
पर्वत्का सब पक्षिले सहित भै * स्वागतगरुड्को गऱ्या २२
फेरी काकभुशुण्डिले खुशि भई * भन्दाभया यो तहाँ
दर्शन् पाई हजुरको गरूडजी! * छौं हामि हर्षित् यहाँ
आज्ञाहोस् पहिले गरूँ हजुरको * सेवा कउन् यो घरी
कुन् काम् आइ पऱ्यो आउनुभयो * यो कष्ट ठूलो गरी २३
यस्तो बात सुनेर ती गरुडजी * अत्यन्त हर्षित् भया
गर्दै आदर कागभुशुण्डिकन फेर् * यो बात भन्दा भया
ऐल्हे काक्भुशुण्डि! कार्य भई जुन् * दौड़ेर आयाँ यहाँ
त्यो सब् दर्शन पाई यो हजुरको * पूर्ण गरायी लियाँ २४
मन्को भ्रम् सब दूर्भयो हजुरको * जान्याँ ठूलो गौरव
केवल् राम्-चरित्र मात्र अहिले * सुन्ने छ इच्छा अब
यस्तो बात सुनेर ती गरुडको * ती कागभुशुण्डिजिको
मन्मा प्रेम उमङ्ग भक्ति उठि खुब् * उत्साह बड्दो भयो २५
हे गौरी! अघि रामको जुन कथा * मैले तिमीमा कह्याँ
सोही राम कथा समग्र क्रमले * तिन्ले सुनाई दिया
उत्साह उसले बढ्यो भ्रम छुटी * सारा गरूड्को जब
लाग्या काकभुशुण्डिका सँग महाँ * यो बात भन्नै तब २६

नागपाशले रघुनाथलाई रणमा * बन्धन् गरेथ्यो गई
सोही कारण रामका प्रति अलिक् * शङ्का उठेको भई
आयाँथ्यौँ करुणा भएर हरिको * दर्शन् हजुरको भयो
रामायण् जुन भन्नुभो उहि सुनी * शंका सबै त्यो गयो २७
यस्तो बात सुनेर ती गरुडको * हर्षित् भई मन्महाँ
भन्छन् काकभुशुण्डि गद्गद भई * हर्षाश्रु पोखी तहाँ २८

पारौं कृतार्थ भनि आज यहाँ मलाई
यै मोहको निहुँ गरेर हजूर लाई
राम्ले पठाउनु भयो अति हर्ष लाग्यो
दर्शन् हुँदा हजुरको सब मोह भाग्यो २९
यो मोहले जगतमा सबलाइ ग्रास
गर्दोछ हे गरुड्जी ! बुझ्नोस् तसर्थ
तस्मात राघवजिको शुभ यो चरित्र
सुन्नोस् तपायिं प्रतिदिन् भई खुब् पवित्र ३०
यस्ले कदापि मनमा रहँदैन मोह
मिल्नेछ ज्ञान पनि भै प्रभुको सहाय
लीलामहाँ ति प्रभुको जसरी मैं पैले
यस्तो भयाँ उ पनि भन्छु यथार्थ ऐले ३१

काकभुशुण्डि र गरुड़ सम्वाद काकभुशुण्डिको तीन जन्मको कथा ।

त्रेतामा रघुनाथको जब भयो * औतार् पृथ्वी महाँ
हेर्छु बाल-लीला भनेर म पनी * एक् दिन् अयोध्या गयाँ
दर्शन् ती शिशु रामको हुन गई * अत्यन्त हर्षित भयाँ
खेल्दै सङ्सङ्मा उसै बखतमा * केही म टाढा गयाँ १

लाग्नूभो रघुनाथ् रूनाकन तहाँ * लीला शिशूको गरी
आयाथ्यौं नजिकै फूल्याउँछु म भनी * हाँस्नू भयो फेर् हरी
लील्ला यस् रितको तहाँ प्रभुजिको * देखी लियाथ्यौं जब
ढाकीयो मन मोहले ग्रसित भैं * सोही घरीमा तब २
कौतुक् भै म उड्यौं गगन् तरफमा * राम्लाई छोई तहाँ
लाग्नु भो पछि राम देखिकन त्यो * भन्भन् म माथी उड्यौं
जान्थ्यौं माथि जतीजती म उतिनै * देख्थ्यौं प्रभूकोगति
तेस्ता रीत्सितले उड्यौं गगनमा * हज्जार कोशौं जति ३
उड्दै फेरि म ब्रह्मलोक् तक पुग्यौं * खुब् वेगले तै पनि
केवल् अंगुल दूईको फरकमा * राम्लाई देख्यौं अनी
आँखा चिम्लि अडेर एक्छिन् पछी * आँखा उघारी लिएँ
आफूलाइ त फेरी त्यस् बखतमा * देख्यौं अयोध्यै विषे ४
सारै छक्क परी बस्यौं जब म ता * फेरी प्रभूले तहाँ
हाँस्नूभो मुखबाई तेस् बखतमा * पस्तो भयौं मुख् महाँ
पर्वत् वृक्ष नदी समुद्र पृथिवी * गन्धर्व औ किन्नर
द्यौता दानव् सिद्ध चारण सबै * देख्यौं तहीं सुन्दर ५

यौ हो प्रपञ्च प्रभुको भनि छक्क पर्थ्यौं
आश्चर्य भो मनमहाँ र विचार गर्थ्यौं
देख्दीनथ्यौं जगतमा जुन वस्तु मैंले
देख्यौं ति सब् प्रभुजिका मुखमा क्रमैले ६
जान्थ्यौं जतातिर उतै प्रभुलाइ देख्थ्यौं
एक् एक् गरेर सब यो मन भित्र लेख्थ्यौं
एक् कल्प सम्म प्रभुकै मुखमा बसेर

निक्ल्यौं म बाहिर दया प्रभुको भएर ७
निस्की फेर् म पछारियौं गरुडजी ! * पृथ्वी उपरमा जब
माया खुब् गरि रामले छुनु भयो * मेरा शिरैमा तब
सारा मोह र दुख् छुटी त्यसघरी * चैतन्य आयो अनी
लाग्यौं गर्न अनेक् स्तुती प्रभुजिको * मालिक्जगत्का भनी८
मेरो त्यो स्तुति देखि खुस् अति भई * श्री राम् प्रभूले तब
चाँडैनै वर माँग बाबु ! तिमिले * भन्नू भयो यो जब
सुन्दा त्यो शिशु रामको बचनले * अत्यन्त हर्षित् भयौं
वर् मागूँ भनि झट् उठेर म पनी * सम्मुख् प्रभूका गयौं ९
हे राम् ! यो म उपर् दया हजुरको * देखेर मागछु वर
केवल् भक्ति र ध्यानमा हजुरको * मेरो रहोस् मन् स्थिर
मेरो बिन्ति सुनेर राम प्रभुले * भन्नू भयो यो तहाँ
सारै नै मन पर्दछन् मकन ता * सज्जन् जतीछन् यहाँ१०
तस्मात् ई भय त्रास आश सब चीज् * त्यागी निरन्तर् अब
मैलाई भज कालले तिमिकनै * गर्दैन बाधा तब
वर्दान् यस्रितको सुनेर प्रभुको * अत्यन्त हर्षित् भयौं
आश्रम्मा पछि ती सितापतिजिको * आज्ञा लिई फर्कियौं ११
फेरी काकभुशुण्डिको यति वचन् * सुन्दा भयाथ्या जब
रामका भक्त स्वयं हुँदा गरुडजी * गद्गद् भया खुब् तब
फेरी काकभुशुण्डिमा गरुडले * भन्दा भया यो तहाँ
कुन् कारण भइ ? कागको जुनि महाँ * पैदा हुनुभो यहाँ १२
उत्कण्ठा मनमा छ यस् विषयमा * जान्ने मलाई अब
यस्को जुन् छ रहस्य विस्तृत गरी * हे काक ! भन्नोस् सब

यस्तो प्रश्न गरूड्जिको जब सुन्या * ती काकभुशुण्डीजिले
लाग्या भन्न यथार्थ बात जुन हो * अत्यन्त नै प्रेमले १३
पैल्हो कल्पविषे म शूद्र कुलमा * जन्म्याँ अयोध्या महाँ
तेस् बेला कलियुग् हुँदा युगनुसार् * पाप् मात्र गर्थ्यां तहाँ
धर्मैको लिइ आड नास्तिक बनी * धन् मान् ठूलो हो भनी
धन् हर्थ्यां अरूको कपट् गरि प्रकट् * सज्जन् सरीको बनी १४
त्यै बेला शिव-भक्त कोही द्विजको * धन्मा म लुब्धै भयाँ
तिन्लाई गुरु मानि सँग्-सँग मता * उज्जैन् पुरीमा गयाँ
तिन्को एक थियो शिवालय तहीं * पूजा गरेस् लौ भनी
मानी पुत्र समान आफ्नु घरमा * तिन्ले दिया बास् पनि १५
धेरै दिन् हुनगो तथापि उनका * धन् हात् नपर्दा महाँ
गर्थ्यां चोर्न विचार त्यो मनमनै * आया गुरूजी तहाँ
आएका गुरू थाह केहि नभई * सत्कार् नगर्दा महाँ
मेरो त्यो कपटी-चरण् बुझि भए * क्रोधित् सदाशिव् तहाँ १६
देवल्का बिचबाट सोही घरिमा * आकाशवाणी सुन्याँ
सर्पै होस् तँ तुरुन्त शब्द सुनि त्यो * तत्काल् म सर्पै बन्याँ
देखी त्यो घटना दयालु गुरूले * अत्यन्त कातर् बनी
गर्नूभो शिवको अनेक् स्तुति जनम् * मेरो छुटोस् त्यो भनी १७
मेरा ती गुरूको स्तवन् सुनि तहाँ * खूशी सदाशिव भया
होला यो जन मुक्त सर्प जुनिले * चाँडै भनी वर् दिया
सोही कारणले म सर्प जुनि त्यो * छोडी तुरुन्तै पुनः
बिंध्याचल् गिरिमा जनम् लिन पुग्याँ * ब्राह्मण् कुमार् भैकन १८
फेरी तेस् जुनिमा पनी कपट लौ * लोमस् ऋषीथ्यैं गई

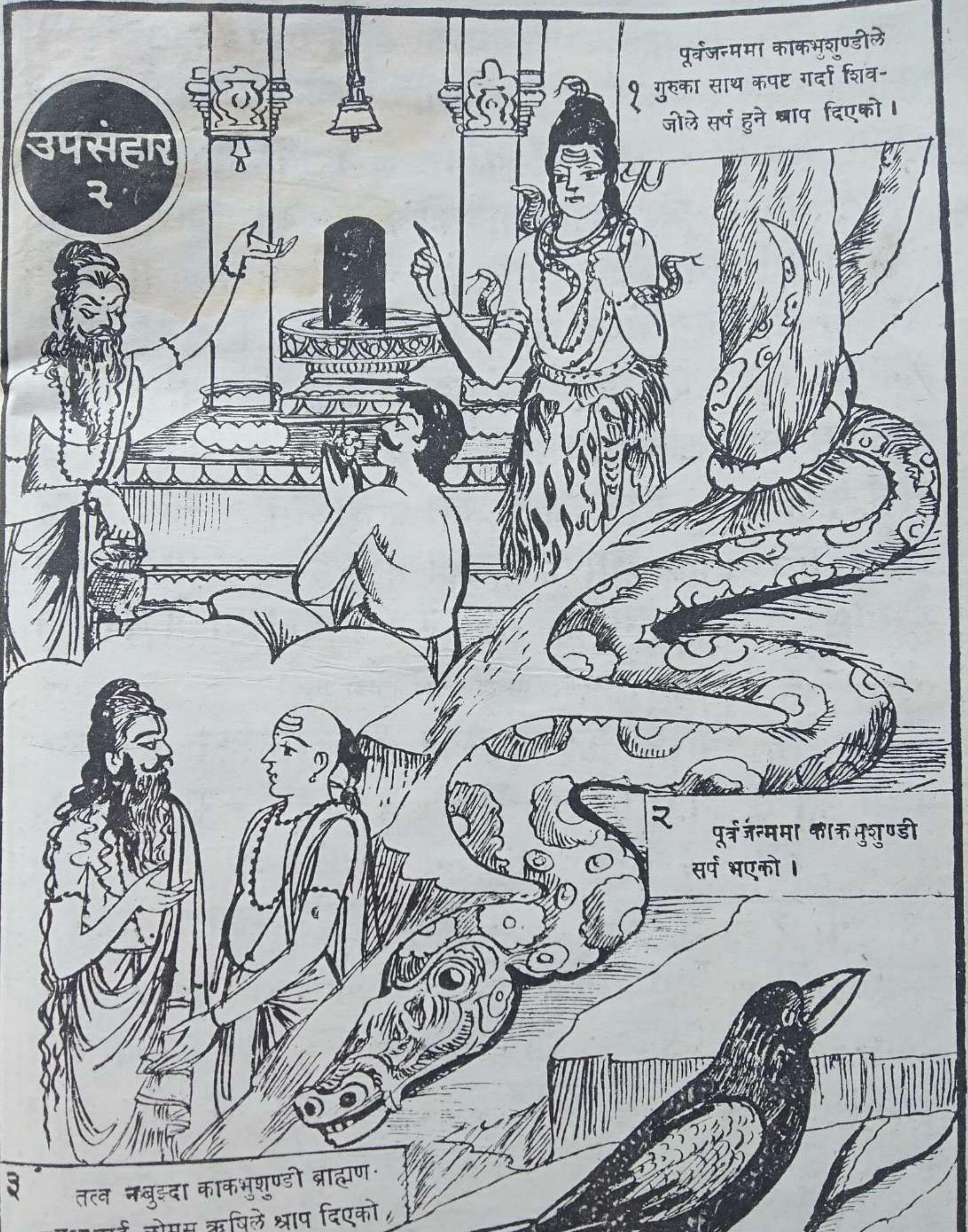
उपसंहार
२
१ पूर्वजन्ममा काकभुशुण्डीले गुरुका साथ कपट गर्दा शिवजीले सर्प हुने श्राप दिएको ।
२ पूर्वजन्ममा काकभुशुण्डी सर्प भएको ।
३ तत्व नबुझ्दा काकभुशुण्डी ब्राह्मण-कुमारलाई लोमस ऋषिले श्राप दिएको ।
४ कागको रूप भएमा काकभृशुण्डीले एक्काइस कल्प सम्म राम नामको आराधना गरेको ।

ब्रह्मोपासन सिक्दछु भनि बस्याँ * विद्यार्थि तिन्को भई
खाली खानु र खेल्नु बाहिक रुची * मेरी नदेखी कन
काग्को योनि भएस् भनेर ऋषिले * श्रापी दिएथे पुनः १९
यस्तो श्राप सुनेर लोमशजिको * अत्यन्त दुःखित् भयाँ
हे ब्रह्मर्षि ! क्षमा म पाउँ भनि फेर् * तिन्का शरण्मा गयाँ
राम्को मंत्र दिनु भयो खुशि भई * जप्नु निरन्तर् भनी
काग्को रूप भएर यस् गिरीमहाँ * आई बस्याथ्याँ अनी २०
सत्ताइस् जति कल्प मंत्र जपि त्यै * याहीं बस्याको म छु
मेरो पूर्वकथा थियो जति भने * छाड़ीन मैंले कछु
त्यो वृतान्त ति कागभुशुण्डि जुनिको * सुन्दा भयाथ्या जब
हे गौरी ! अति खुस् भई गरुड़ले * भन्दा भया यो तब २१

काकभुशुण्डी गरुड़ सम्बाद र सात प्रश्नको उत्तर ।

सारा राम चरित्र फेर् हजुरको * कल्पान्तका ई कथा
पायाँ सुन्न यथार्थले र छुटिगो * संदेह मेरो सफा
ऐले फेरि हजूरका सँगमहाँ * सात् प्रश्न गर्छु यहाँ
त्यस्को उत्तर सुन्नलाइ अब फेर् * इच्छा रह्यो मन्महाँ १
यस्तो बात सुनेर ती गरुडको * अत्यन्त हर्षित् भई
उत्तर् काकभुशुण्डिले जति दिए * भन्छु म एक् एक् उही
कुन्हो दुःख ? दरिद्रि हो, सुखछ कुन् ? * सत्संग नै हो सुख
के हो सज्जनको स्वभाव ? जसको * मन्मा दया नित्य छ २
कुन् हो वैदिक धर्म ? पालन गरुन् * नित्यै अहिंसाकन
कुन् हो पाप ठूलो ? कसैकन पनी * निन्दा नगर्नू पुनः
कुन् हो मानस रोग प्राणिहरुको ? * अज्ञान नै रोग हो

सर्वश्रेष्ठ दयालु फेरि कुन हो ? * अज्ञान नाश् गर्छ जो ३
सारै गुप्त रहस्य यो हजुरमा * मैंले सुनायाँ सब
सम्झी यै मनमा भजन् प्रभुजिको * गर्नोस् निरन्तर् अब
यस्तो बात ति कागभुशुण्डि मुखले * सुनेर खूशी भई
हात् जोरीकन भन्दछन् गरुडजी * फेरी अगाडी गई ४
ऐल्हे काकभुशुण्डि ! जो महत ज्ञान् * पायाँ हजुर बाट यो
सम्झी त्यै गरुँला म चिन्तन फगत् * श्री रामका पाउको
बिन्ती यो गरि कागभुशुण्डि सँगमा * फेरी गरुड्जी तहाँ
पाउमा परि दण्डवत् गरि गया * बैकुण्ठधामै महाँ ५
हे गौरी ! कलिमा सितापति प्रभू * राम्चन्द्रका नाम् सरी
अर्को केही उपाय छैन जगमा * पाप् नाश्नमा यस्घरी
सत्य हो ! तर यो कथा शठ तथा * मूर्खै हरूमा पनि
भन्नू हुन्न् कदापि राख्नु मनमा * गुप्त छ यो खुब् भनी ६
जस्ले रामचरित्र पढ्दछ सदा * श्री राममै मन् धरी
सारा पाप बिनष्ट भै पछि उही * जानेछ संसार् तरी
यस्तो मर्जि सुनेर शङ्करजिको * अत्यन्त हर्षित् भई
बिन्ती फेरी गरिन् ति पार्वतिजिले * साम्ने पतीका गई ७
हे नाथ् ! राघवको चरित्र महिमा * सुनेर त्यो यस् घरी
शङ्का दूर भयो प्रसन्न म भयाँ * राम्का कृपाले गरी
फेरी क्रम्सित याज्ञवल्क्य ऋषिले * रामायणै यो गई
भारद्वाजजिमा प्रयाग तटमा * भन्नू भयो खुश् भई ८

इति श्री सुब्बा होमनाथात्मज तनयेन स्वर्गीय पं० रामजी उपाध्याय कृत रामायण
उपसंहार काण्ड समाप्त।

नेपाली साहित्य गगनमा आफ्ना अमर लेखनीले सूर्य झैं प्रसिद्ध

सुब्बा होमनाथ केदारनाथ र रामजी उपाध्याय का

ग्रन्थ रत्नहरु पढनोस्

सुब्बा होमनाथ केदारनाथजीको महाभारत, रामायण रामाश्वमेध र श्री कृष्ण चरित्रको तपाइका बाबु बराजु राजा भाई भारदार, बुढा पुरानाले शुद्ध राम्रो र पूर्ण सम्झी पढ्ने पढाउने गरेको कुरा सारा नेपाली भाईलाई थाहा भएको कुरो हो। सुब्बा होमनाथ केदारनाथजीको महाभारत रामायण श्रीकृष्णचरित्र प्रचलित भएको सैयकडौं वर्ष भयो। सुब्बा होमनाथ केदारनाथजीका कलमले लेखिएको श्लोकहरू विवाह र उत्सवहरूमा पनि नेपाली भाईहरूले श्लोकहाल्ने गरेको कुरा तपाईंहरू सबैलाई थाहा छदैछ। "सुब्बा होमनाथ केदारनाथजी" का पुस्तक ग्रन्थहरूनै नेपालका महाराजाधिराज र भाई भारदारले तारीफ गरीलिने र पढने गरेका छन्। त्यस कुराको बिचार गरी हालैमा बनाएका बेपारीहरूको किताब पढ्नु जुहार छोडी काँच लिने गंगाजीको स्नान छोडी पोखरीमा गई अहाल खेल्ने झैं ठहर्ने छ।

अट्ठारह पर्व सम्पूर्ण महाभारत ढकनीको दाम	३००)
श्रीमद्भागवत् कृष्णचरित्र १२ स्कन्ध ढकनीको दाम	१५०)
रामायण आठकाण्ड ढकनीको दाम	१५०)
देवीभागवत १२ स्कन्ध ढ० ८०) नेपाल दिग्दर्शन अर्थात् इतिहास	७५)
श्रीमद्भागवत् गीता पंचरत्न गीता समेत नेपाली भाषाश्लोक सजिल्द	७०)
चण्डि सप्तसती नेपाली भाषा श्लोक समेत ढकनी सजिल्दको दाम	६०)
निर्णयसिन्धु मूल तथा नेपाली भा० टी० श्लोक समेत सजिल्द	२५०)
अमरकोष मूल भा० टी० नेपाली भाषा श्लोक समेत सजिल्द	६०)
नवीन शेखरभाष्य विविध विषय सम्पूर्ण भएको सजिल्द	६०)

सबै माल असली महाकाली तैल, असली पुस्तकहरू पाइने ठेगाना—

सुब्बा होमनाथ केदारनाथ, हितैषी कम्पनी,

पो० बा० नं० १०८१, रामकटोरा, वाराणसी।